

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK

1. KISIM

GIRIS

11

KUTSAL KİTAP'IN KAYNAGI TANRI MIDİR?

BÖLÜME BAKIS

Kutsal Kitap Ne İddia Eder?

Eski Antlaşma'daki Esinlenme İddiaları

Yasa'nın Esinlenmesi

Peygamberler'in Esinlenmesi

Bütün Kitaplar Esinlenmiş midir?

Yeni Antlaşma'daki Esinlenme İddiaları

Tanrı'nın Sözü Hatasız midir?

Tanrı'nın Karakteri

Hatasızlık Ne Demektir?

Hatasızlık Ne Degildir

İddialara İtirazlar

Paradoks

Kutsal Kitap'ta Hatasızlık Öğretisi Yoktur

Hatasızlık Önemli Degildir

Hatasızlık Yakın Tarihte Ortaya Çıkan Bir Kavramdır

Kutsal Kitap'ta Hatalar Vardır?

Sinirli Esinleme

Var Olmayan Orijinaller

Tanrı Umursuyor mu?

Sartların Fazlalığı

Sonuç

Bu kitabın bu bölümünde hem Kutsal Kitap'a karşı yapılan eleştirileri savunanların görüşleri hem de O'nun esinlenmişliğini ve yetkinliğini savunanların görüşleri ele alınacaktır. Bundan dolayı, kitabımızın bu bölümüne eleştiriler yönelten tarafın dillerinin altındaki imayı ele alarak başlamak bir gerekliliktir: Mükemmel bir Tanrı ile düsmüs insanlık arasındaki hatasız iletişim.

Bu kitabın ilk kısmında, Kutsal Kitap'ın tarihsel olarak aslına dikkat çekici bir şekilde uygun olduğunu ispatlayan delilleri sunmustum. Ancak o bölümde de bulunduğum uyarıyı tekrar etmek gerekirse, Kutsal Kitap'ın aslına uygun olması, O'nun Tanrı tarafından esinlendiğini ispatlamaz. Bu sabah okuduğunuz gazetenin sonunda verilen maç sonuçları da aslına uygundur ancak bunun anlamı Tanrı tarafından esinlenmiştir değildir.

Diğer taraftan Kutsal Kitap, Tanrı'nin Söz'ü olduğunu iddia etmektedir.

1A. KUTSAL KİTAP NE İDDİA EDER?

Kutsal Kitap'ın birçok yerinde kendisinin "Tanrı'nin Söz'ü" olduğuna dair iddialar ile karşılaşırız. Peki, bu iddianın tam olarak anlamı nedir? Eğer Kutsal Kitap Tanrı'nin Söz'ü ise, Tanrı insanlık ile nasıl iletişim kurmuştur?

Pavlus'un kaleme aldığı ayetlerde: "Kutsal Yazılar'ın tümü Tanrı esinidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek ve doğruluk konusunda eğitmek için yararlıdır." (2 Tim. 3:16). Bu ayet esinlenme doktrinin anahtar ayetidir. Yunanca *theopneustos* kelimesi genellikle "esinlenme" olarak tercüme edilmiştir. Baska bir deyiş ile Kutsal Kitap, Tanrı tarafından "esinlenmiştir." Bu kelimenin basit anlamı ise "Tanrı-nefesidir." Kutsal Kitap, Tanrı'nin nefesindedir.

Esinlenme, Tanrı'nin insan yazarları, onların kişisel özelliklerini ve stillerini de kullanarak, ilâhi yetkiye sahip, kusursuz metinleri oluşturduğu gizemli bir süreç olarak tanımlanabilir. (Geisler, GIB, 39)

"Esinlenme" terimini kullanırken, kullanım sekline dikkat etmemiz çok önemlidir. Bu kelime günlük lisanımızın bir parçasıdır. "Bu ressam doğadan esinlenmiş" gibi kullanımlar, bu terimin genel kullanımlarından bir tanesidir. Ancak bu kelime, Kutsal Kitap için kullanılırken başka bir anlam üstlenir. Kutsal Kitap, bir insanın ya da bir sanatçının esinlendiği gibi esinlenmemiştir. Kutsal Kitap, Tanrı'nin nefesidir. Kutsal Kitap, Tanrı'nin Söz'ü olduğunu, O'nun ağzından geldiğini iddia eder.

Yasa (Tevrat)	Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım, Yasa Kitabı
Peygamberler (Nebhim)	Yesu, Hakimler, Samuel, Krallar (Önceki Peygamberler) Yesaya, Yeremya, Hezekiel, On ikiler (Sonraki Peygamberler)
Yazılar (Kethubhim ya da Hagiographa (GK))	Zebur, Özdeyişler, Eyüp (Siirsel kitaplar) Ezgiler ezgisi, Rut, Agitlar, Ester, Derlemeci (Bes tomar (Megilloth)) Daniel, Ezra, Nehemya, Tarihler (Tarihi Kitaplar)

1B. Eski Antlasma 'daki Esinlenme İddiaları

Eski Antlasma'nın bazı kitapları açıkça Tanrı'dan esinlendiğini iddia eder. Tarih boyunca Kutsal Kitap'ın bu kısmı "Tanrı'nın Sözü" olarak kabul edilmiştir. Eski Antlasma, değişik şekillerde bölümlenebilir. Yeni Antlasma'da Eski Antlasma'nın hem iki bölümlü (Matta 5:17; 7:12) hem de üç bölümlü olarak (Luka 24:44) yer aldığını görürüz. Bizler bu bölümde iki bölümlü olarak düzenlenen Eski Antlasma'yi -Yasa ve Peygamberler- esinlenme konusundaki iddiaları bakımından inceleyeceğiz. Aynı zamanda esinlenme iddiaları ile ilgileri olmayan bazı bölümleri de gözden geçireceğiz.

1C. Yasa'nin Esinlenmesi

Eski Antlasma'nın ilk bes kitabı "Yasa" olarak kabul edilir. Yasa kelimesinin İbranice karşılığı olan "Torah" (Tevrat) ya da "Pentateuch" kelimesi de kullanılır. Yaratis, Misir'dan Çıkis, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrari Geleneksel inanç bu kitapları Musa'ya atfeder.

Misir'dan Çıkis (32:16), Levililer (1:1), Çölde Sayım (1:1) ve Yasa'nın Tekrari (31:24-26), esinlenmişlik iddialarında açıkça bulunurlar. Sadece Yaratis kitabında böyle bir iddia kaleme alınmamıştır. Buna rağmen Yaratis kitabı da Musa'ya atfedilir (2. Tarihler 35:12; Nehemya 13:1), bu ilişkilendirmenin erdemi aynı ilâhi otoriteden kaynaklanmaktadır. Bu kitaplardan birisi için geçerli olan hepsi için geçerlidir. Baska bir deyim ile, kanonun bu bölümünde bulunan herhangi bir kitap için yapılacak iddia, bütün hepsine yapılmış sayılır, çünkü bu kitaplar tek bir başlık ile anılırlar: Musa'nın Kitabı, ya da Yasası.

Eski Antlasma'nın geri kalan kısmı boyunca, ardi ardına Musa'nın Yasası, insanlara Tanrı'nın Yasası olarak buyrulmuştur; Musa'nın sesine Tanrı'nın sesiymiş gibi önem verilmiştir. Yesu, hizmetine Musa'nın halefi olarak başlamış ve sunları dile getirmiştir: "Yasa Kitabı'nda yazılanları dilinden düşürme. Tümünü özenle yerine getirmek için gece gündüz onu düşün. O zaman başarılı olacak ve amacına ulaşacaksın" (Yesu 1:8). 'RAB İsrailliler'i sinamak, Musa aracılığıyla atalarına verdiği buyrukları yerine getirip getirmeyeceklerini görmek için bu ulusları ülkelerinde bıraktı" (Hakimler 3:4). "Samuel konuşmasını söyle sürdürdü: 'Musa ile Harun'u görevlendiren, atalarınızı Misir'dan çıkaran RAB'dir. Şimdi burada durun da, RAB'bin önünde, O'nun sizin ve atalarınız için yaptığı bütün doğru işlerle ilgili kanıtlar göstereyim size. Yakup Misir'a gittikten sonra, atalarınız RAB'be yakardı. O da atalarınızı Misir'dan çıkarıp burada yerleşmelerini sağlayan Musa ile Harun'u gönderdi. Ama atalarınız Tanrıları RAB'bi unuttular. Bu yüzden RAB onları Hasor ordusunun komutanı Sisera'nın, Filistliler'in ve Moav Kralı'nın eline teslim etti. Bunlar atalarınıza karşı savastılar"' (1. Samuel 12:6, 9). Yosiyâ'nın günlerinde, "RAB'bin Tapınağı'na getirilen parayı çıkarırlarken, Kâhin Hilkiya Musa aracılığıyla verilmiş olan RAB'bin Yasa Kitabı'nı buldu" (2. Tarihler 34:14).

Sürgün esnasında Daniel, Yasa'yi Tanrı'nın Sözü olarak kabul eden bir ifade ile sunları söylemiştir: "Bütün İsrail halkı yasani çignedi, sirtini sana dönüp seni dinlemek istemedi. Bu yüzden Tanrı kulu Musa'nın Yasası'nda yazılan lanet basımıza yağdı, içilen ant yerine geldi. Çünkü sana karşı günah isledik. Üzerimize büyük yıkım getirerek bizim ve bizi yöneten önderlerimiz için söylediğin sözleri yerine getirdin. Yerusalem'in basına gelen, göğün altındaki baska hiçbir kentin basına gelmemiştir" (Dan. 9:11, 12). Sürgün sonrası dönemde Nehemya'nın zamanında gerçekleşen uyanış Musa'nın Yasasına itaatın sonucudur (bakınız Ezra 6:18; Neh. 13:1). (Geisler, GIB, 71)

“Çünkü RAB konusuyor...” gibi karakteristik ifadeler Eski Antlasma'nin her bölümünde yüzlerce defa kullanılmıştır.

2C. Peygamberler'in Esinlenmesi

Eski Antlasma'nin ikinci kısmına “Peygamberler” adi verilmistir. Bu konuda ufak bir uyari faydali olacaktır; bazilarimiz Peygamberler bölümü denildiği zaman Yesaya, Yeremya ve aynı nitelikteki kitapların kast edildiğini düşünürler, ki bu kullanım da yaygındır. Ancak, Peygamberler adi verilen bu kısım, birçok zaman Yasa adi verilen ilk bes kitap hariç tüm Eski Antlasma'yi kapsamaktadır.

Sonraki peygamberlerde yer alan bazı referanslar, önceki peygamberlerin ifadelerine gösterilen büyük önemi ortaya koyar. Tanrı, Daniel'e Yeremya'nin metinleri aracılığı ile konuşmaktır (Dan. 9:2 ile Yer. 25:11'i kıyaslayın). Ezra'da aynı şekilde Yeremya'nin (Ezra 1:1), Hagay ve Zekarya'nin (Ezra 5:1) kitaplarının ilâhi otoritesinden bahsetmiştir. Bu konudaki en güçlü ifadelerin bir tanesi, Eski Antlasma'nin son peygamberlerinden olan Zekarya'nin kitabında yer almaktadır: “Yasayı ve Her Seye Egemen RAB'bin kendi Ruhu'yla gönderdiği, önceki peygamberler aracılığıyla ilettiği sözleri dinlememek için yüreklerini tas gibi sertleştirdiler. Bu yüzden Her Seye Egemen RAB onlara çok öfkelenmiştir” (Zekarya 7:12). Benzer bir ayete Eski Antlasma'nin son tarihsel kitaplarından olan Nehemya'da rastlarız: “Yıllarca onlara katlandın. Ruhun'la, peygamberlerin aracılığıyla onları uyardın. Ama kulak asmadılar. Bunun üzerine onları çeşitli ülke halklarının ellerine teslim ettin” (Neh. 9:30). Bu örnekler sonraki peygamberlerin, kendi seleflerinin metinlerine verdikleri büyük değeri gözler önüne sermektedir; bu sözleri Tanrı'nin Ruhu tarafından İsrail'in iyiliği için verilen Tanrı Sözü olarak kabul etmişlerdir.

“Çünkü RAB konusuyor...” gibi karakteristik ifadeler Eski Antlasma'nin her bölümünde yüzlerce defa kullanılmıştır. (bakınız Thomas, NASECB, 1055-65)

Bu konudaki birkaç örneğe göz atabiliriz: ‘Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü RAB konusuyor’ (Yesaya 1:2). ‘RAB, Yeremya, ne görüyorsun?’ diye seslendi’ (Yeremya 1:11). ‘Kıldan ülkesinde, Kevar İrmagi kıyısında RAB Buzi oğlu Kâhin Hezekiel'e seslendi. RAB'bin eli orada onun üzerindeydi’ (Ezek. 1:3). On iki peygambere kitaplarında da benzer ifadelerle sık sık rastlarız (bakınız Hosea 1:1-2; Yoel 1:1).

Peygamberler bölümündeki kitaplar, daha sonraki tarihlerde “Yazılar” olarak isimlendirilmişlerdir. Ancak bu kısım genel olarak ait olduğu peygamberler bölümünün bir parçasıdır. İsa Mesih, Mezmurlar kitabının (“Yazılar” bölümüne dahil edilen), Mesihsel metinlerin önemini işaret etmiş (Luka 24:44), Yasa ve Peygamberler ile beraber “bütün Kutsal Yazılar’i” oluşturdugunu belirtmiştir (Luka 24:27). Josefyus, Daniel kitabını (daha sonra “Yazılar” bölümünde yer alması kabul edilen) “Peygamberler” bölümünde göstermiştir (*Against Apion* 1. 8). Eski Antlasma kitaplarının düzenlenmesinde daha sonraları ortaya çıkan alternatifler ne olursa olsun, ki bunlara üç bölümlü düzenleme de dahildir, ilk düzenlemenin iki bölümlü olduğu ve bu bölümlerin Yasa ve Peygamberler (“Yazılar” bölümündeki kitaplar da dahil olmak üzere) olduğu açıktır. Bu düzenleme Eski Antlasma'nin geç döneminden, antlaşmalar arası dönem de dahil olmak üzere Yeni Antlasma çağına kadar böyle devam etmiştir. (Geisler, GIB, 72)

Peygamberler sadece *söylediklerinde* değil aynı zamanda *yazdıklarında* da Tanrı'nin sesi olmuşlardır. “RAB Musa'ya, ‘Bunları yaz’ dedi, ‘Çünkü seninle ve İsraililer'le bu sözlerle dayanarak antlaşma yaptım.’” (Misir'dan Çıkış 34:27) “RAB Yeremya'ya söyle seslendi: ‘Baska bir tomar al, Yahuda Krali Yehoyakim'in yaktığı ilk tomardaki bütün sözleri yazdır’” (Yeremya 36:28). “RAB bana söyle dedi: ‘Büyük bir levha alıp okunaklı harflerle

üzerine, 'Mahe-Salal-Has-Baz' yaz'" (Yesaya 8:1). "Simdi git, söyledigimi onların önünde bir levhaya yazıp kitaba geçir ki, gelecekte kalıcı bir tanik olsun" (Yesaya 30:8). Benzer bir buyruk Habakkuk'a da verilmiştir: "Göreceklerini tas levhalara oyarak yaz. Öyle ki, herkes bir çirpida okusun" (Hab. 2:2).

3C. Bütün Kitaplar Esinlenmiş midir?

Eski Antlasma'daki kitapların çoğunluğu (yaklaşık yirmi dört kitabın on sekizi) açıkça Tanrı'nın insanlara olan Söz'ü olduğunu belirtir. Ancak bazı kitaplar, kaynakları hakkında özel bir bildiride bulunmaya gerek görmemişlerdir. Aşağıda bu durumun sebepleri sıralanmıştır:

1D. Hepsini Belirli Bir Bölümün Parçasıdır

Eski Antlasma'daki her kitap bir bölümün parçasıdır -ya Yasa ya da Peygamberler- ve bu bölümlerin ikisinde de esinlenmişliğe dair açık ve net bir ifade yer almaktadır. Bu iddialar içinde buldukları bölümün tüm kısımları kapsamaktadır. Sonuç olarak her bir kitap, kendisinin kaynağı hakkında bilgi sunmak mecburiyetinden özgürdür; kitapların kaynağı hakkındaki iddia zaten bölüm içerisinde defalarca yapılmıştır ve bu iddia tüm bölümü kapsamaktadır. Daha sonra gelen kitaplarda da, bölümlerin yetkisinin bütün olarak ele alındığı açık ve onaylanmış bir gerçektir.

2D. Tarihi ve Siirsel Kitapların Doğası

Kaynağının Tanrı olduğunu direkt olarak iddia etmeyen tek bölüm ise, Tarihi ve Siirsel kitaplar bölümleridir. Didaktik kitapların hepsinde "RAB dedi" iddiası yer almıştır. Tarihi ve Siirsel kitaplarda bu iddianın yer almama sebebi ise, bu kitapların "Tanrı'nın söylediklerinden (Yasa ve Peygamberler)" daha çok, "Tanrı'nın yaptıklarına (tarih)" odaklanmış olmalarıdır. Buna rağmen, dolaylı olarak didaktik unsurlar yer almıştır. "RAB dedi" ifadesi, Tarihi ve Siirsel kitaplarda da yer almaktadır. Tarih, bir ulusun yaşamında gerçekleşmiş olan gerçekliği tartışılmaz olaylarda Tanrı'nın dedikleridir. Siir ise, bir ulusun bireylerinin yüreklerinde oluşturduğu tutkular ile Tanrı'nın dedikleridir. Her ikisi de Tanrı'nın sözleridir. Yasa ve diğer didaktik yazılarda olduğu gibi açıkça belirttikleridir.

3D. Kitapların Yazarları Tanrı'nın Yetkilendirdiği İnsanlardır

Yahudi inançlarına göre Süleyman'ın kaleme aldığı kitaplar şunlardır: Ezgiler Ezgisi, Özdeyisler ve Derlemeci. "Tanrı, Süleyman'a bilgelik, derin bir sezgi, kıyılarındaki kum kadar anlayış verdi" (1. Krallar 4:29). Daha da ötesi, Süleyman bir peygamberde olması gerektiği bildirilen tüm vasıfları yerine getirmiştir, Çölde Sayım 12:6: 'Ben RAB görünümde kendimi ona tanıtır, Onunla düste konuşurum.'" (bakınız 1. Krallar 11:9).

Davut, Mezmurlar'ın neredeyse yarısını kaleme almıştır. Mezmurlar'da ilâhi bir esinlenme hakkında direkt bir iddia yer almasa da, Davut'un hizmeti hakkındaki kendi tanıklığı 2. Samuel 23:2'de kayıtlıdır: 'RAB'bin Ruhu benim aracılığım ile konuşuyor, Sözü dilimin ucundadır.'"

Yeremya, 1. ve 2. Krallar'ı kaleme almıştır. Aynı zamanda peygamber olduğu bilinmektedir (bakınız Yeremya 1:4, 17).

Tarihler, Ezra-Nehemya ise Kâhin Ezra'ya özgü olarak kabul edilmiştir. Kendisi bir peygamberin yetkisi ile hizmet etmiştir, Musa'nın Yasasını yorumlamıştır, sivil ve dini reformları gerçekleştirmiştir (bakınız Yeremya 1:10, 13).

Görüldüğü gibi, Eski Antlasma kitapları ya kendi kaynakları hakkında tanıklık vermektedirler ya da bu kitapları kaleme alan insanların hepsi istisnasız bir şekilde, yazdıkları metinlerin Tanrı'nın Sözü'ü olduğunu belirtmişlerdir. (Geisler, GIB, 69-70)

“Tanrı eski zamanlarda peygamberler aracılığıyla birçok kez ve çeşitli yollardan atalarımıza seslendi. Bu son çağda da her şeyin mirasçisi olarak belirlediği ve aracılığıyla evreni yarattığı kendi Oğluyla bize seslenmiştir.”

“Başlangıçta Rab tarafından bildirilen bu kurtuluş, Rab'bi dinlemiş olanlarca bize doğrulandı.”

- İBRANILAR 1:1, 2; 2:3

2B. Yeni Antlasma'da Kişinlenme İddiaları

Yeni Antlasma'da “Tanrı'nın Sözü” olduğunu iddia eder. Yazılmaya başlandığı günden beri Tanrı'nın halkı bu metinlerin özelliğinin farkında idi.

İncil'e göre İsa Mesih, Kutsal Yazılar'ın kişinlenmesinde ve kanonun oluşturulmasında kilit rolü oynamaktadır. Eski Antlasma'nın İbrani kanonunun kişinlenmişliğini onaylayan O'dur; Kutsal Ruh'un elçileri, her gerçeği göstermek için yönlendireceğini ve sonuçta Yeni Antlasma'nın tamamlanacağı vaadinde bulunmuştur. (Geisler, GJB, 89)

Eski Antlasma peygamberlerinin gördüğü itibarı ve onların yazılarının ilâhi otoritesinin gördüğü kabulü hatırlayarak Yeni Antlasma ile Eski Antlasma'yi kıyaslar isek, her ikisinin de aynı kişinlemeye ve aynı otoriteye sahip olduğunu iddia ettiğini görürüz. Bu iddiayı ayetlerde okumamız mümkündür: İbraniler 1:1-2: “Tanrı eski zamanlarda peygamberler aracılığıyla birçok kez ve çeşitli yollardan atalarımıza seslendi. Bu son çağda da her şeyin mirasçisi olarak belirlediği ve aracılığıyla evreni yarattığı kendi Oğluyla bize seslenmiştir”, Oğul'un verdiği mesaj ise: “Başlangıçta Rab tarafından bildirilen bu kurtuluş, Rab'bi dinlemiş olanlarca bize doğrulandı” (İbr. 2:3). Diğer bir deyiş ile, Mesih'in O'nun elçileri tarafından iletilen mesajı, geçmişte peygamberlerin verdiği mesaj gibi Tanrı'nın bugünkü sesidir.

Efesliler 2:20'ye göre: Kilise “Elçilerle peygamberlerden oluşan temel üzerine bina” edilmiştir. Köse taşı Mesih İsa'nın Kendisidir ve “Elçi” kelimesinin anlamı sadece on iki elçiler ile sınırlanmamalıdır. Pavlus da bir elçidir (Galatyalılar 1; 2. Korintliler 12), Barnabas da (Elçilerin İşleri 14:14). Yakup, ilâhi bir yetki ile yazmıştır (Yakup 1:1) ve peygamberlik armağanı alan baskaları olmuştur (ör: Agabus, Elçilerin İşleri 11:28). Elçilik ya da peygamberlik hediyesi bir kişinin kişinleme alması için gereklidir (bakınız Efesliler 2:20) ve bazı Yeni Antlasma yazarları “peygamberlik” vasfına ulaşmışlardır (örneğin, Markos, Luka, Yakup ve Yahuda).

Elçilerin İşleri 2:42'de imanlıların, “kendilerini elçilerin öğretilisine, paydaslığa, ekmek bölmeye ve duaya” adadıklarını görmekteyiz. Buradan anladığımız gibi elçilerin öğretisinin yetkisi, onların peygamberlerin erdemi ile olan esitliklerini ortaya koymaktan öte, kilisenin temelini oluşturuyordu. Elçilerin öğrettikleri, kilisenin kurulmasında yetkin olmuştur. Bu yüzden Yeni Antlasma, kilisenin temelinin otoritesidir. (Geisler, GIB, 92)

Petrus, Pavlus'un yazılarından “Kutsal Yazılar” (2. Pet. 3:16) olarak bahseder ve 1. Timoteos 5:18, “çünkü Kutsal Yazı'da söyle deniyor...” ibaresini kullandıktan sonra, hem Luka 10:7'de n hem de Yasa'nın Tekrari 25:4'ten alıntı yapmıştır. Eger elçi olmayan

Luka'nin yazilari, Kutsal Yazı olarak kabul ediliyor ise ve Petrus kendisini bilinçli olarak azarlayan Pavlus'un (Galatyalılar 2:11) kitaplarını Kutsal Yazılar'ın bir parçası olarak görmekte ise, Yeni Antlaşma'nın tümü Kutsal Yazı olarak kabul edilmelidir. 2. Timoteos 3:16: "Kutsal Yazılar'ın tümü Tanrı esinidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek ve doğruluk konusunda eğitmek için yararlıdır."

"Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufak bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek."

- MATTA 5:17, 18

"Ama Baba'nın benim adıyla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak."

- YUHANNA 14:26

3B. Tanrı'nin Sözü Hatasiz midir?

Kutsal Kitap, Tanrı tarafından esinlendiğini iddia etmektedir. Eger bu doğru ise, mantiken Kutsal Kitap'ın hatasiz ve kusursuz olduğunu düşünmemiz gerekir. "Esinlenmiş" ve "hatasiz" kelimeleri genellikle birbiri ile siki bir bağ içerisindedir. Hatasizlik konusunu anlayabilmek için ilk olarak aşağıdaki konulara göz atalım: Tanrı'nin karakteri, hatasizlik ne demektir ve hatasizlik ne demek değildir.

1C. Tanrı'nin Karakteri

Kutsal Kitap'ın esinlenmesini doğru bir şekilde anlayabilmemiz için bu anlama hatasizlik kavramını da dahil etmemiz gerekir. Kutsal Kitap, Tanrı'nin Söz'üdür... ve Tanrı hata yapmaz (Ibr. 6:18; Titus 1:12). Kutsal Kitap'ın hatasizliğini inkâr etmek demek, Tanrı'nin dürüstlüğünü ya da Kutsal Kitap'ın Tanrı'nin Sözü olduğuna dair kimliğini inkâr etmek demektir.

Tanrı'nin karakteri hatasizlik talep eder. Eger Kutsal Kitap'taki her ifade Tanrı'dan ise ve Tanrı, Kutsal Kitap'ın beyan ettiği gibi Doğruluk Tanrı'si ise, Kutsal Kitap tamamen doğru ya da hatasizdir. İsa, Tanrı'nin ifadeleri için, "Onları gerçekle kutsal kıl. Senin sözün gerçektir" (Yuhanna 17:17) demistir. Mezmurlar'ın yazarı, "Sözlerinin temeli gerçektir, Doğru ilkelerinin tümü sonsuza dek sürecektir" (Mezmurlar 119:160) şeklinde yazmistir. Süleyman, "Tanrı'nin her sözü güvenilirdir, O, kendisine sığınan herkese kalkandır" (Özdeyisler 30:5) demistir. Pavlus, Titus'a "Elçiligim, yalan söylemeyen Tanrı'nin zamanın başlangıcından önce vaat ettiği sonsuz yaşam ümidine dayanmaktadır" (Titus 1:2) demistir. İbraniler kitabının yazarı şu beyanda bulunmustur, "Öyle ki, önümüze konan ümide tutunmak için Tanrı'ya sığınan bizler, Tanrı'nin yalan söylemesi olanaksız olan bu iki değismez şey aracılığıyla büyük cesaret bulalım" (Ibr. 6:18). Genel bir analiz yaparsak, Kutsal Kitap'ın hatasizliğine yapılan her saldırı, Tanrı'nin karakterine yapılan bir saldırdır sonucuna varırız.

Her gerçek Hristiyan, Pavlus'un su sözlerine yürekten inanır: 'Kesinlikle hayır! Her insan yalancı olsa da, Tanrı'nin doğru olduğu bilinmelidir. Yazılmış olduğu gibi: 'Öyle ki, sözlerinde doğru çıkasın ve yargılandığında davayı kazanasın.'" (Romalılar 3:4)

2C. Hatasızlık Ne Demektir?

Her türlü gerçeğin bilindiği bir durum içerisinde Kutsal Yazılar'ın orijinal metinlerinin doğru ve uygun bir şekilde yorumlanması sonucu, doktrinsel, ahlâki, sosyal, fiziki ve bilimsel de dahil olmak üzere bildirilen her şeyin tamamen doğru olması durumu "hatasızlık" demektir.

Bu konuda tek cümle bir söylemek gerekir ise, bu cümle su olmalıdır; Kutsal Kitap Tanrı'nin nefesidir. Tanrı, insanları, tam olarak yazmalarını istediklerini yazması için kullanmıştır. Tanrı, bu metinlerde hatalar, yanlışlıklar olmasını engellemiştir. Tanrı, yazarların kişisel karakterlerini ve stillerini de nakletmek istediklerinin tam ve doğru olarak nakledilmesi için de kullanmıştır.

Petrus, su ayeti kaleme almıştır, 'Çünkü hiçbir peygamberlik sözü insanın isteginden kaynaklanmadı. İnsanlar Kutsal Ruh tarafından yöneltilerek Tanrı'nin sözlerini iletiler" (2. Pet. 1:21). Nakledilen resim ise şöyledir: Bir yelkenlinin deniz üzerinde rüzgâr tarafından kontrol edildiği gibi, Kutsal Kitap'ın yazarları da, Tanrı'nin nefesi ile kontrol edilmiştir. Elde edilen sonuç ise Tanrı'nin tasarısıdır.

1D. Tanrı, Çesitli İfadeler Kullanmıştır

Hatasızlık demek, Kutsal Kitap'ta kullanılan her sözün aynı olacağı demek değildir. Tanrı, yaratıcı olduğu için (O Yaraticidir), aynı şeyi değişik ifadelerle, değişik görüş açıları ile ve değişik zamanlarda beyan etmiştir. Esinlenme, ifade farklılıklarını da kapsamaktadır. Incil'in ilk dört kitabında aynı hikâye değişik yöntemler ile değişik insan gruplarına anlatılmaktadır. Hatta bazı durumlarda İsa Mesih'in sözlerinden yapılan alıntılar aynı mesajı verse de, farklı kelimelerle kaydedilmişlerdir.

Örneğin, Petrus'un, Sezariye - Filipus'daki meshur inanç açıklamasını karşılaştıralım:

Matta'nin kayıtlarında: "Sen, yaşayan Tanrı'nin Oğlu Mesih'sin" (16:16).

Luka'nin kayıtlarında: "Sen Tanrı'nin Mesihisin" (9:20).

On Emir ile ilgili bölümlerde bile değişik kelimeler ile ifade edilislere rastlamaktayız: "RAB Tanrı parmağıyla yazmış olduğu iki tas levhayı bana verdi" (Yasa'nin Tekrari 9:10), aynı olay başka bölümlerde farklı ifade edilmiştir (karşılaştır: Mısır'dan Çıkış 20:8-11 Yasa'nin Tekrari 5:12-15). Örneğin, Mısır'dan Çıkış kitabı, İsrail'in Sept günü dinlenmesini yaratılma bağlarken Yasa'nin Tekrari kitabı, Mısır'dan kurtarılmaya bağlar. (bakınız Archer, EBD, 191-92)

Eğer Petrus'un, Mesih hakkındaki inanç açıklaması veya haç üzerindeki yazı (bakınız Matta 27:37; Markos 15:26; Luka 23:38; ve Yuhanna 19:19) ve en temel ve sabit kuralların "Tanrı parmağıyla" yazılmış olması değişik ifadeler ile nakledilebiliyor ise, Kutsal Kitap'ın gerisinde kalan bütün ifade farklılıklarını hatasızlık kavramının bir parçası olarak kabul etmede hiçbir problem yoktur.

2D. Tanrı Çesitli Yazarların Kisiliklerini ve Stilllerini Kullanmıştır

Esinleme, aynı zamanda Tanrı'nin yazarların -kisisel edebi ve karakter özelliklerini- sözlerinin nakledilmesi için kullanmasını kapsar. Bu unsuru anlamak için Eski Antlaşma'daki Yesaya'nin güçlü ifadeleri ile Yeremya'nin yaslı ifadelerini kıyaslamamız yeterli olacaktır. Yeni Antlaşma'da ise, örneğin Luka, tanınmış bir doktorun ifadeleri kıvamında metinler ortaya koyarken Yakup, açıkça pratik bir lisanda yazmış, Pavlus ilâhiyatçı ve polemikçi bir

üslup kullanırken, Yuhanna yalınliktan ayrılmamıştır. Tanrı, çok çeşitli insanların stillerini ve her birinin eşsiz edebi karakteristik özelliklerini kullanmıştır.

Geleneksel Kutsal Kitap yazarları şunları kapsar: Yasa verici (Musa), general (Yesu), peygamberler (Samuel, Yesaya, vb.), krallar (Davut ve Süleyman), müzisyen (Asaf), çoban (Amos), prens ve devlet adamı (Daniel), kâhin (Ezra), vergi memuru (Matta), doktor (Luka), âlim (Pavlus), balıkçı (Petrus ve Yuhanna). Tanrı, sonsuzluğa kadar değişmeyecek olan gerçeklerini yansıtmak için Kutsal Kitap yazarlarının değişik mesleklerini ve yaşam koşullarını, aynı zamanda bu kişilerin kişisel eşsiz ilgi alanlarını ve karakter özelliklerini kullanmıştır.

“Sayın Teofilos, Birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girişmiştir. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olanlar bunları bize ilemişlerdir. Ben de tüm bu olayları ta başından özenle araştırmış biri olarak bunları sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm. Öyle ki, sana verilen bilgilerin doğruluğunu bilesin.”

– LUKA 1:1-4

3D. Tanrı Zaman Zaman Kutsal Kitap Disi Kaynakları Kullanmıştır

Süpheşiz esinlenme doktrini, ilâhi gerçeğin kaynağı olarak insanlara ait olan kaynakları kullanmayı dışlamamaktadır. Açıkçası bu kullanım, Kutsal Kitap’ın tam olarak ifade ettiğidir. Luka’nın kitabı, o çağda bulunan yazılı metinler üzerinde yaptığı araştırmaya dayanmaktadır (bakınız Luka 1:1-4). Yesu kitabının yazarı, güneşin sabit kalması konusundaki alintiyi Yasher’in kitabındaki meşhur metinden yapmıştır (Yesu 10:13). (bakınız Nix, J, alinti yeri: Criswell, CSB, 267-96) Elçi Pavlus, Mars tepesindeki konuşmasında hiç çekinmeden kâfir bir sairden alinti yapmıştır (Elçilerin İşleri 17:28). Yahuda, kanona ait olmayan Hanok’un peygamberliğinden (ayet 14) alinti yapmıştır.

Kutsal Kitap disî kaynakların kullanımı esinlenme ile uyusum içinde değildir olarak kabul edilmemelidir. Tanrı için ‘Senin sözün gerçektir’ yazılmıştır ve Tanrı ‘Karanlıktan ışık parlayacak’ buyrugunu vermektedir (2. Korintliler 4:6) ve kâfir bir kâhinden (Çölde Sayım 24:17), tanıklık etmek istemeyen bir bas kâhinden (Yuhanna 11:50), hatta inatçı bir katirdan (Çölde Sayım 22:28) bile gerçekleri söyletecek kudrete sahiptir.

3C. HATASIZLIK NE DEĞİLDİR

1D. Kati Olmayan Bir Gramer

Hatasızlık, gerçeğin ifadesi olarak tanımlanır ve bu ifadenin gerçekleşmesi için kelimelerin uygun bir şekilde organize edilip cümleler oluşturması gerekir. Ancak, çağımızın bakış açısı ile fark edilen gramer hatası, hatasız Kutsal Kitap inancını çürütemez. Bazı hataların olması gereklidir ve Tanrı tarafından bilinçli olarak yaptırılmıştır. Gramer kuralları sadece bir lisanın normal kullanımını yansıtır. Günümüzün yetenekli yazarları, daha üstün bir iletişim kurabilmek için bu kuralları her gün çönmektedirler. Kutsal Kitap yazarlarının bu ayrıcalıktan faydalanma haklarının olduğunu neden inkâr edelim ki? (Feinberg, MI, alinti yeri Geisler, I, 299)

2D. Degisik Söylem Stilleri İçerir

“Esinlenmiş” bir kitabın sadece bir -ve yalnızca bir- edebi kalıp ile yazılması gerektiği düşünülemez. İnsanlık, bizlerin ifade yöntemlerimiz ile kısıtlanmadığı gibi, Tanrı'nın da insanlık ile olan iletişiminde tek bir stil ya da edebi akım ile kısıtlanmasını düşünemeyiz.

Kutsal Kitap, değişik edebi araçları kullanmıştır. Bazı kitapların tümü şiirsel bir üslup ile kaleme alınmıştır (ör: Eyüp, Mezmurlar, Özdeyişler). İncil, meseller ile doludur. Galatyalılar 4'te, Pavlus kinaye sanatini kullanmıştır. Yeni Antlaşma'da çok sayıda metaforlar bulunmaktadır (2. Korintliler 3:2-3; Yakup 3:6) ve ayrıca tesbih sanatı (Matta 20:1; Yakup 1:6) ve mübalâğa sanatı da yerlerini bulmuşlardır (Koloseliler 1:23; Yuhanna 21:25; 2 Korintliler 3:2). İsa, hiciv sanatının güzel bir örneğini vermektedir (karsılaştırın: Matta 19:24 ile 23:24).

Esinlenme iddiası, esinlenmiş materyalin karakterinin ışığında incelendiğinde, “esinlenme” sürecinin mekanik ya da kati bir süreç olmadığı açıkça görülmektedir. Bu süreç hem dinamiktir hem de kişisel bir gelişimi içerir ve elde edilen sonuç ilâhi bir otoriteye sahip, hatasız bir üründür -Tanrı'nın Söz'ünün kayıt altına alınmış şeklidir. (Geisler, GIB, 58)

3D. Tarihsel Kesinlik?

Genel olarak öne sürülen bir iddia ise hatasızlık doktrininin kabul edilemez olduğu, bunun sebebinin ise, Kutsal Kitap'ın modern dünyanın kabul ettiği ve kendi öğretisi için ihtiyaç duyduğu tarihi ve linguistik değerleri yansıtmamasıdır. Hatasızlığı ve hatalılığı savunan iki grup arasındaki tartışmalarda kullanılan birçok kelime gibi “kesin” kelimesinin tanımı belirsizdir. Bazıları için kesin olmamak demek hatalı olmak demektir. Bu kesinlikle hatalı bir yaklaşımdır. Antik çağların bilgilerinin belirttiği gibi, gerekli olan tek şey ifadelerin uygun ve yeterli olmasıdır. Ben ise bunu gerçekler ışığında yorumluyorum. Neredeyse herhangi bir ifadeyi alıp daha kesin bir şekilde ifade etmeniz mümkündür. Tarihsel herhangi bir anlatım, hatta detaylı bir tarihi sıralama bile gerçeklerin yaklaşık bir anlatımıdır.

Bir örnekle açıklamak gerekirse: 1978 senesinde gerçekleşmiş olan bir olayı kaydettiğimizi düşünelim. Bu olayı kesinlikle daha kesin bir şekilde anlatmak mümkündür - Mayıs ayının on besinde, saat 22 sularında, vb. Ancak, bu olayın gerçekleştiği tarih olarak sadece 1978 yılından bahsetmek hatalı bir söylem değildir. Benim bakış açımına göre hatasızlık için esas olan kriter sudur: Bir cümle ifade edildiği şekli ile doğruları yansıtmakta midir? Eğer yansıtmakta ise, bu doktrin için ortada bir sorun yok demektir. Neden çağımızın kesinlik kriteri, hatasızlığı belirleyici salt unsur olsun ki? Kutsal Metinlerin, kendi gününün standartlarını yansıtmalarını beklemek hata midir? Bizim kriterlerimizin geçerli, kitapları yazanların kriterlerinin ise hatalı olduğunu iddia etmek kibirli bir davranış değil midir? (Feinberg, MI, alıntı yeri Geisler, I, 299-300)

4D. Kutsal Kitap Bilimsel Olmayan Bir Lisan Kullanır

Esinlenme, kesinlikle profesyonel, teknik ya da bilimsel bir dil kullanmak zorunda değildir. Kutsal Kitap, her nesil için ve her insan için kaleme alınmıştır, bu yüzden de günlük ve genel bir lisan içerir. Gözlemci ve bilimsel olmayan bir lisan kullanılması, bu metinlerin bilime aykırı olduğu anlamına gelmez. Bu metinler, sadece bilim öncesi metinlerdir.

Kutsal Yazılar, *antik* standartlara göre *antik* çağda yazılmıştır. Kutsal Kitap metinlerine modern bilimsel standartları empoze etmeye çalışmak, tarihsel hatalara sebep verir. Güneşin sabit olarak durduğunu söylemek ne kadar bilimsellikten uzak ise (Yesu 10:12), güneşin doğmasını iddia etmek de bilimsellikten uzak bir davranış olacaktır (Yesu

1:16). (Nix, J, 267-96) Buna ragmen, dünyadaki tüm meteorolojistler her gün gunesin dogmasindan ve batmasindan bahsederler. Kutsal Yazilar, Seva Kralicesinin “dünyanın ta öbür ucundan” geldigini söylemektedir (Matta 12:42). Dünyanın ta öbür ucu denilen yerin birkaç yüz kilometre uzaklıktaki Arabistan oldugunu düşünürsek (Kraeling, RMBA, 231, harita IV), bu ifadenin gözlemci bir ifade oldugunu söyleyebiliriz. Benzer bir tutum ile Kutsal Yazilar’da Pentikost gününde “O sirada Kudüs'te, dünyanın her ülkesinden gelmiş dindar Yahudiler bulunuyordu” (Elçilerin Isleri 2:5) ifadesi ile karsilasiriz. Bu ülkeler Elçilerin Isleri 2:9-11’de belirtilmiştir ve bu ülkeler, gerçekten de dünyanın tüm uluslarini kapsamamaktadır (ör: Kuzey ve Güney Amerika bu listede yer almamaktadır).

Böylece görüldüğü gibi bu ayette kullanılan evrensel lisan, *cografî* bir anlamda kullanılmıştır ve genel anlam olarak “bilinen-dünya” anlamına gelmektedir. Kutsal Kitap, bilimden uzak insanlar için, bilimden önceki çağlarda yazılmıştır. Kutsal Kitap, modern bilimsel lisanı kullanmadığı için bir kisinin Kutsal Kitap’ın bilimsel *olmadığını* iddia etmesi mantık dışı bir tutumdur. Ancak, Kutsal Kitap’ın mükemmel bir evrensellik kazanmak ve yalın bir stile sahip olmak için anlaşılmaz bilimsel lisanı kurban ettiği bir gerçektir.

Kutsal Kitap, aynı zamanda rakamlarda yuvarlama yapmıştır (bakınız 1. Tarihler 19:18; 21:5). Çağımızın teknolojik toplumu için belki 3.14159265 rakamından üç diye bahsetmek kesin bir ifade olarak kabul görmeyebilir, ancak antik çağın teknolojik olmayan toplumlari için 3.14159265 rakamından üç diye bahsetmek hatalı bir ifade olmayacaktır. Bu rakamlar bir İbrani tapınagındaki ‘Dökme tunçtan on arsin çapında, bes arsin derinliğinde, çevresi otuz arsin yuvarlak bir havuz’ (2. Tarihler 4:2) için yeterli olacaktır, ancak bir roketi uçuran bilgisayar için tabii ki yetersiz kalacaktır. Bilim öncesi bir çağda, bilimsel bir kesinlik beklemek hatalı bir tutumdur.

Kutsal Kitap, kendi çağına özgün bir lisan ile konuşmaktadır ve anlatım stili o günün insanlari için anlaşılirdir. Bu metinler, ilâhi esinleme standartlarına göre ölçülüp biçilmelidir. Esinleme Tanrı’dan gelmiştir ve insanların lisanini konusan ve belli bir kültürel bağlama ait olan bir kişi tarafından diğer insanlara iletilmiştir.

Bu metinlerin anlamlı olmaları için, ulaştığı peygamberlerin ve elçilerin lisanında olmalıdır. Bu kişilerin kültürel alt yapılarında benzetmeler, betimlemeler, örnekleme ve linguistik iletişim ile bağdastirılan diğer unsurlar ile anlam kazanmalıdır. Hatasizlik doktrini hakkında üretilen ve modern bilimsel ya da teknik kesinligi Kutsal Yazilar’a empoze etmeye çalışan yapay ya da garip hiçbir teori ciddiye alınmamalıdır. (Geisler, GJB, 57)

Yeni Antlasma yazarlari, günümüz yazarlariinin sahip olduklari linguistik geleneklerine sahip degillerdi. Bu yüzden hangi alintilariin birebir olup, hangilerinin ikinci ağızdan söylev ve hangilerinin serbest anlatım olduklariini bilmemiz mümkün degildir.

5D. Birebir Kelimeler?

Hatasizlik, *logia jesu* (İsa’nin sözlerinin) *ipsissima verba* (birebir sözleri) olmasını talep etmez, *ipsissima vox* (İsa’nin mesajini vermesini) talep eder. Bu unsur, tarihsel kesinlik unsuruna benzer bir şekilde ele alınmalıdır. Yeni Antlasma yazarlari İsa’nin sözlerinden alinti yaparlarken, İsa’nin sözlerini bire bir yazma zorunlulugu hissetmemislerdir. Süphesiz Yeni Antlasma’da İsa’nin sözlerinin bire bir yazıldığı ayetler fazlası ile bulunmaktadır, ancak her anlatılan olayda bu tutum sergilenmemiştir.

İsa'nın sözlerinin çoğu Aramice idi ve İncil yazarlarının bu sözleri Yunancaya tercüme etmesi gerekiyordu. Daha da ötesi, yukarıda belirtildiği gibi, Yeni Antlaşma yazarları, günümüz yazarlarının sahip oldukları linguistik geleneklerine sahip değillerdi. Bu yüzden hangi alıntıların bire bir olup, hangilerinin ikinci ağızdan söylev ve hangilerinin serbest anlatım olduklarını bilmemiz mümkün değildir. (Osborne, RCGC, 83-85)

Bu sözlerin tercümesi yapılırken, bu sözleri duyanların da hayatta oldukları ve yukarıda belirtilen tüm gerçeklerin ışığında bakıldığında İsa'nın sözlerinin Kutsal Kitap'ın hatasızlığına nasıl muhalefet ettiği iddia edilebilir ki? Eğer, İncil'de bulunan alıntılarda belirtilenler İsa'nın kast ettikleri olmasa idi ya da İsa'nın sözleri Kendisi tarafından ima edilmediği bir anlam ile yansıtılsaydı, bu durumda Kutsal Kitap'ın hatasızlık doktrini tehlike altına girerdi.

Tanrı'nın bizlerle (mekanik ve kesin ifadeler yerine) tam ve doğru bir *anlam* ile iletişim kurma arzusunu, bizlere İsa'nın hayatı ile ilgili olarak dört tanıklık vermesinden anlayabiliriz. İsa'nın sözlerindeki ufak farklılıklar aslında bizlerin İsa'nın vermek istediği gerçek imayı kavramamıza yardımcı olmaktadır. Eğer tüm yazarlar birbirinin yazılarını kopyalasalardı metinde ufak farklılıklar oluşmaz, ama tam anlama ulaşılma yolunda geri kalırdı.

6D. Çok Yönlü Anlatım?

Hatasızlık demek bir olayın ya da ilişkili olayların anlatımının ayrıntılı çok yönlülüğünün iletilmesi demek değildir. Bu unsur, kesinlik konusunda belirtilen unsurlar ile beraber ele alınmalıdır. Herhangi bir disiplinin -ki buna teoloji de dahildir- bakış açısında Kutsal Yazılar kısmi kaynaktır diye bir iddia yaygındır. "Kısmi kaynak" olma ifadesi, genellikle hatalı ya da bozuk anlam yerine kullanılmaktadır. Ancak bu fikir tamamen hatalıdır. Bir insanın imanı ve imanını uygulaması için gerekli her şey, tam bir esinleme olan Kutsal Kitap'ta mevcuttur. Bizlerin öğrenme arzusunda olduğumuz, ancak Tanrı'nın açıklamaya uygun görmediği birçok konu vardır. Aynı şekilde her olayın her detayını kaydettirmeyi uygun görmediği de bir gerçektir.

Bence bu durum aynı zamanda İncil'in ilk dört tanıklığı içinde geçerlidir. İncil'de var olduğu öne sürülen sorunlar, bu sorunları öne süren kişinin, İncil yazarlarının olaylar hakkında detaylı bilgi sunmak zorunlulukları olmadığını hatırlaması ile yok olacak türdendir. İncil yazarlarının bir olayı anlatırken, kitabını yazma amacına uygun bir şekilde ve yeterli olacak şekilde iletmeye hakkı vardır. Daha da ötesi ilk dört tanıklığın yazarlarının hep beraber aynı olayı detaylandırmadıkları da bir gerçektir. İddia edilen çelişkilerin çözümlenmesini sağlayacak bazı konularda bilgi eksikliği olabilir. Aslında bu sorunları çözerken ve metinleri incelerken ihtiyacımız olan tek şey, her yazarın kaleme aldığı her cümlelerin doğru olduğunu kabul etmek ve bu bağlamda çalışma yapmaktır. (Feinberg, MI, alıntı yeri Geisler, I, 300-2)

7D. Orijinal Metin

Hatasızlık, kopyalanmış her metni kapsayan değil, orijinal metinleri kapsayan bir doktrindir. Süre gelen bu görüş asırlar boyunca sürmüştür ve günümüzdeki birçok Protestan, hatasızlık doktrininin (aynı zamanda kusursuzluk, bozulmazlık ve esinlenmişlik) sadece orijinal metinleri içerdiğini kabul etmektedir.

Eusebius Hieronymus'a yazılmış olan bir mektupta (82 nolu mektup) Augustinus, incelediği bir Kutsal Kitap kopyasında bildiği gerçekler ile çelişen noktaları anlatmıştır: "Bu metinler ya hatalıdır ya da tercüman söylenen her şeyi anlamamıştır ve kaydedememiştir." (Bahnsen, IA, alıntı yeri Geisler, I, 155-156)

Kutsal Kitap'ın çeşitli yerlerinde Tanrı Söz'ünün orijinalleri bir yana, kopyalarının ya da tercümelerinin geçerliliğinin kabul edilmesine ve alinti yapılmasına sık sık rastlanmıştır. Kutsal Yazılar'daki çeşitli ayetlerden, yazıldığı gün elde bulunan kopyalar ve ardından gelen tercüme ile ilgili Kutsal Kitap'ın tutumunu anlayabilmemiz için faydalı çıkarımlara ulaşmamız mümkündür. Elde ettiğimiz temel bilgi ise, bu el yazması kopyaların Tanrı'nin orijinal metinleri yazdırmadaki amacını yerine getirmeye sayılabilecek nitelikte olmasıdır. Kral Süleyman, Musa'nin ilettiği yasanın orijinalinin kopyasına sahip olduğu halde (bakınız: Yasa'nin Tekrari 17:18), elindekinin gerçek ve asil metinler olduğu kabul edilmiştir, "Tanrı'nin RAB'bin verdiği görevleri yerine getir. Onun yollarında yürü ve Musa'nin yasında yazıldığı gibi Tanrı'nin kurallarına, buyruklarına, ilkelerine ve öğütlerine uy ki, yaptığın her şeyde ve gittiğin her yerde başarılı olasın" (1. Krallar 2:3). (Payne, PB,)

Ezra'nin elinde bulunan Tanrı Yasası da açıkça bir kopya idi, ancak aynı şekilde onun hizmeti esnasında bu kopyaların yetkinliğinden şüphe edilmedi (Ezra 7:14). Ezra, insanların yaşamlarında ilâhi bir yönlendirme olması için bu yasadan okurken, tam anlaşılması için halkın sürgün esnasında asına olduğu Aramice tercümesine göre okumuştur. "Tanrı'nin yasa kitabını okuyup açıkladılar, herkesin anlamasını sağlayacak biçimde yorumladılar" (Neh. 8:8). (Berkouwer, HS, 217) Bu örneklerin tümünde görüldüğü gibi, orijinal olmayan metinler, Rab'bin Yazılı Söz'ünün görevini üstlenmekte ve uygulamada asil metinlerin ilâhi otoritesini paylaşmaktadır.

Kesin bir şekilde tekrarlanması gerekli olan bir unsur ise, hatasızlığın sadece orijinal metinler ile sınırlanmasının sonuçlarıdır: (1) Sadece orijinal metinlerin kapsanıp, bu şekilde Tanrı'nin sözlü mesajının essizliğinin korunması ve (2) elimizdeki Kutsal Kitap'ların metinsel kopyalamadan dolayı hatasız olmadıkları için Tanrı Söz'ü olma sıfatlarını kaybetmemesi. Protestan görüşüne göre, elimizdeki Kutsal Kitapların hatasızlığı ya da esinlenmişliği ya hep ya hiç meselesi değildir. (Bahnsen, IA, alinti yeri Geisler, 1,173)

Eğer, sadece hatasız asil metinler esinlenmişler ise tercüme konusunda ne yapmamız gerekir? Eğer, sadece orijinal metinler Tanrı'nin nefesinden yazılmışlar ise, tercümanlar hatalardan korunmamışlardır, bu durumda Kutsal Kitap'ta ki hangi ayetten emin olunabilir? Belki de sorudan sonra hemen gelen ayet bile yanlış ve hatalı bir kopya ya da tercümedir. Metinsel eleştiri uzmanlarının prosedürü bu soruya, kopyaların orijinallerine olan sadakati konusundaki süreci inceleyen çalışmalarında cevap vermişlerdir. Önceki bölümlerde vardığımız sonuca tekrar değinmemiz gerekirse, kopyaların doğruluğu ve aslına uygunluğu çok küçük detaylar hariç kabul edilmiştir.

Sonuç olarak vardığımız noktada ise, sadece orijinal metinlerin esinlendiğini kabul edersek, bütün doğru kopyaların ve tercümelerin eşit değerde oldukları sonucuna varırız. Çağımızda hiç kimse kusursuz olan orijinal metinleri görmediği gibi, aynı şekilde hatalısını da görmemiştir.

Tanrı'nin orijinal metinleri neden korumadığı bilinmemektedir, ancak insanların dini objelere tapınma güdüsünü engellemek belirleyici bir unsur olmuş olabilir (2. Krallar 18:4).

Bazı kişiler Tanrı'nin orijinal metinlerin putlaştırılıp tapınılmasını engellemek için mükemmel bir kopyayı koruduğunu öne sürmektedirler. (Bahnsen, IA, alinti yeri Geisler, I, 172-73) Ancak, Tanrı bunu yapmayı uygun görmemiştir. Tanrı'nin orijinal metinleri, insanların kurcalamasını engellemek amacı ile korumaması akla yatkın bir iddiadır. Bir kişinin var olan binlerce kopyada birden değişiklik yapması ise imkânsizdir.

Ulaşılamaz bir orijinal metin ile hatalı bir metin arasında asiri uçlarda bir tercih yapma konusundaki tutuma karşı ise, orijinalin başarılı bir kopyasının ya da tercümesinin Tanrı'nin Sözü'nün bütün uygulama amaçlarına hizmet etmek için yeterli olduğunu söylememiz gereklidir. (Geisler, GIB, 42-44)

2A. İDDIALARA İTIRAZLAR

Kutsal Kitap açıkça Tanrı'nin esinlenmiş Söz'ü olduğunu iddia eder. Ancak bazı kişiler, Kutsal Kitap'ın Tanrı Söz'ü olduğuna ve hatasız olduğuna itiraz etmektedirler. Bu bölümde esinlenme ve hatasızlık konularında gösterilen temel itirazlara değinilecektir.

1B. Paradoks

Bazı kişiler hatasızlık doktrininin bir paradoks olduğunu iddia etmektedirler. "Hatasızlığa inanıyorsunuz, çünkü Kutsal Kitap'ın bunu öğrettigine inanıyorsunuz, ancak Kutsal Kitap'a da hatasızlığa inandığınız için inanıyorsunuz" denmektedir.

Ancak durum bu ifadede olduğu gibi bir paradoks değildir. Mantiki bir açıklama bunun böyle olmadığını sizlere gösterecektir.

Kutsal Kitap, güvenilir bir dokümandır. Bu sonuca ise Kutsal Kitap'ın, Josefyus'un çalışmaları ya da Julius Sezar'ın savaş kayıtları gibi diğer tarihsel metinlerle aynı şekilde ele alınması ile varılmaktadır.

Kutsal Kitap tarafından kaydedilen tarihe göre, Kutsal Kitap'ın merkez karakterinin İsa Mesih olduğuna inanmamız için yeterli sebeplerimiz mevcuttur. İsa Mesih, yapması iddia edilenleri gerçekleştirmiştir, bu yüzden de iddia edildiği kişidir. İsa Mesih, Tanrı'nin essiz Oglu -aslında Tanrı'nin beden almış şekli olduğunu iddia etmiştir. Tanrı'nin essiz Oglu olarak, Rab İsa Mesih kusursuz, sasmaz ve yanılmaz bir yetkiye sahiptir.

İsa Mesih hem gününde var olan Kutsal Kitap'ın yani Eski Antlaşma'nin yetkisini onaylamıştır hem de Kutsal Yazılar'ın tamamen hatasız olduğunu ve Tanrı'nin sonsuza dek var olacak olan Sözü olduğunu öğretmiştir.

Eğer Kutsal Yazılar İsa'nin de öğrettiği gibi Tanrı'nin Sözü ise sadece bu sebepten dolayı bile tamamen güvenilir ve hatasızdır, çünkü Tanrı, gerçeklerin Tanrı'sidir.

Tanrı'nin sasmaz ve yanılmaz Oglu İsa Mesih'in öğretisini temel alır ise, kilise Kutsal Kitap'ın hatasız olduğuna inanır.

Bu iddia, Kutsal Kitap'ın genel dogası ile baslar, İsa Mesih'in sıfatı ve öğretisine doğru ilerler ve Kutsal Kitap'ın dogası hakkındaki O'nun öğretisini kabul etmek ile belli bir sonuca varır.

Üçlülük konusunda olduğu gibi hiçbir yerde açıkça, "Kutsal Kitap, bildirdiği her şeyde hatasızdır" yazılmamıştır. Buna rağmen Kutsal Kitap'ta var olan ve vurgulanarak açıkça öğretilen iki gerçek, bu sonucu kaçınılmaz kılmaktadır.

2B. Kutsal Kitap'ta Hatasızlık Öğretilmemistir

"Kutsal Kitap'ta hatasızlık öğretisi yoktur" iddiası da, hatasızlığa karşı çıkanların sık sık başvurdukları bir söylevidir. Kutsal Kitap'ın kendi hatasızlığını değil, esinlenmişliğini öğrettiğini ileri sürerler.

Bu iddia, Kutsal Kitap'ta Üçlülük öğretisi yoktur demek kadar hatalıdır. Doğru olan, Kutsal Kitap'ın hiçbir yerinde "Tanrı üç kişiden oluşmaktadır: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" yazılmamıştır. Ancak bu olguya rağmen, Üçlülük doktrini Kutsal Kitap'ta açıkça ve vurgulanarak öğretilmiştir. Peki bu sonuca nasıl varılmıştır? Kutsal Kitap'ta açıkça öğretilen iki prensipten varılan sonuç ile: (1) Tanrı olarak adlandırılan üç kişi vardır Baba, Oğul ve Kutsal Ruh; ve (2) tek bir Tanrı vardır. Basit bir mantıksal çıkarım bu iki gerçekten

tek bir sonuca varir ve inancina bagli hiçbir Hristiyan bu sonuca karsi cikmamaktadır: Tek bir Tanrı'da üç kişi vardır.

Kutsal Kitap, aynı mantık ile kendi hatasizliğini öğretmektedir. Üçlülük konusunda olduğu gibi hiçbir yerde açıkça, “Kutsal Kitap, bildirdiği her şeyde hatasizdir” yazılmamıştır. Buna rağmen Kutsal Kitap'ta var olan ve vurgulanarak açıkça öğretilen iki gerçek, bu sonucu kaçınılmaz kılmaktadır: Birinci olarak Kutsal Kitap'ın kendi sözlerinin tümü Tanrı'nin esinlemesidir. Pavlus şöyle yazmıştır: “Kutsal Yazılar'ın tümü Tanrı esinidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek ve doğruluk konusunda eğitmek için yararlıdır.” (2. Tim. 3:16) “Kutsal Yazılar” yazılı metinlerdir ve peygamberler defalarca Tanrı'nin Söz'lerini kaydetme buyrugunu almışlardır (Mısır'dan Çıkış 24:4; Esinleme 22:19). Davut, ölmek üzere iken su itirafta bulunmuştur, “RAB'bin Ruhu benim aracılığımla konuşuyor, Sözü dilimin ucundadır” (2. Samuel 23:2). Yeremya'ya “Sana buyurdugum her şeyi tek söz eksiltmeden onlara bildir” denmiştir (Yeremya 26:2). Elçi Pavlus, su iddiada bulunmuştur ‘Ruh'a uyanlara ruhsal gerçekleri açıklarken, Tanrı'nin lütfettiklerini insan bilgeliginin öğrettiği sözlerle değil, Ruh'un öğrettiği sözlerle bildiririz” (1. Korintliler 2:13).

İkincisi ise, Kutsal Kitap Tanrı'nin söylediği her şeyin gerçek olduğunu ve tamamen hatasiz olduğunu vurgulayarak belirtmiştir. İsa, “Onları gerçekle kutsal kil. Senin sözün gerçektir” demistir (Yuhanna 17:17). Mezmurcu, “Sözlerinin temeli gerçektir” demistir (Mezmurlar 119:160). İbraniler kitabının yazarı vurgulayarak, “Tanrı'nin yalan söylemesi olanaksiz” demistir (İbraniler 6:18). Pavlus, Titus'a ‘yalan söylemeyen Tanrı'nin” demistir (1:2). Özdeyisler, “Tanrı'nin her sözü güvenilirlidir” diye belirtmektedir (30:5). Kısaca Tanrı'nin karakteri, O konusurken sadece gerçekleri söylemesini talep eder. Aynı zamanda Kutsal Kitap, Tanrı'nin kendi ifadesidir. Kutsal Kitap'ta açıkça öğretilen bu iki gerçekten dolayı mantiken tek bir sonuca varilir: Kutsal Kitap'ın öğrettiği her şey, Tanrı'nin hatasiz gerçekleridir.

Mantıksal bir zincir kurulması durumunda esinlenmeyi her zaman hatasizlik takip etmek durumundadır. Eger Kutsal Kitap Tanrı'nin Söz'ü ise, hatasizdir. Hristiyanlar hatasizlik doktrinini genellikle su şekilde özetlemektedirler: “Kutsal Kitap'ın dediği, Tanrı'nin dedigidir.” Gerçekten de “Tanrı” ve “Kutsal Yazı” kelimelerinin birbiri yerine kullanılması bunun en güzel ispatıdır. Örneğin, İbraniler 3:7'de; ‘Bundan dolayı, Kutsal Ruh'un dediği gibi, ‘Eger bugün O'nun sesini isitirseniz, atalarinizin baskaldirdiği ve çölde O'nu sinadığı günkü gibi, yüreklerinizi nasırlastırmayın” denmektedir, ancak bu ayet aslında Eski Antlasma Metnine bir referanstır (Mezmun 95:7). Bu model başka ayetlerde de kullanılmıştır (bakınız: Elçilerin İşleri 2:17; Galatyalılar 3:8; İbraniler 9:8).

Kutsal Kitap, Üçlülük öğrettiği gibi, kendi hatasizliğini da öğretmektedir.

3B. Hatasizlik Önemli Degildir

Bazıları ise “Hatasizlik önemli değil” derler. Bu kişilerin Kutsal Kitap'ın hatasiz olması ya da yetkin olması konusunda bir inançları yoktur.

Hatasizlik doktrinini karsıtalarının öne sürdükleri bu itiraz biraz önce vardığımız sonuç doğrultusunda kolaylıkla bertaraf edilir. Bu kişiler hatasizliğin önemli bir doktrin olmadığını iddia ederler. Onlara göre asıl önemli olan esinlenmedir, hatasizlik değildir. Eger Kutsal Kitap'ın açıkça ve vurgulanarak öğrettikleri önemli ise ve eger Kutsal Kitap hatasizliğini bu şekilde öğretmekte ise varılan sonuç, hatasizliğin önemli olduğuna dairdir.

Hatasizliğin önemli olmadığını söylemek, Tanrı'nin söylediklerinin doğru olup olmasının önemli olmadığını öne sürmekle aynıdır. Rab İsa, bizlere Kutsal Kitap'ın en ufak ayrıntısına kadar doğru olduğunu öğretmiştir: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufak bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek’ (Matta 5:18). Baska bir ayette İsa, sunları dile getirmiştir: ‘Tanrı,

kendilerine sözünü gönderdiği kimseleri ilâhlar diye adlandırır. Kutsal Yazı da geçerliliğini yitirmez' (Yuhanna 10:35). Bundan dolayı İsa Mesih, Tanrı olduğu sürece hatasızlık önemli olacaktır!

4B. Hatasızlık Yakın Tarihte Ortaya Çıkan Bir Kavramdır

Hatasızlık doktrinini reddedenler sık sık hatasızlık doktrininin yakın tarihte ortaya çıktığını öne sürerler. Bazıları bu doktrin 1800'lerin sonunda Princeton'da B. B. Warfield tarafından icat edildiğini öne sürerler. Bazıları ise bu doktrin örneğin, Fuller'den Jack Rogers gibi, Reformasyon'dan hemen sonra yaşamış olan Lutheran ilâhiyatçı Turretin'e kadar dayandığını iddia eder.

Bu görüşlerin ikisi de hatalıdır. Hatasızlık, Kutsal Kitap'ta Luther'den ya da Calvin'den çok daha öncelerde öğretilmekteydi. En eski kilise babalarının hatasızlık doktrinini savunduklarına dair deliller mevcuttur. Augustinus, "Sadece ve yalnızca, Kutsal Kitap kanonunun kitaplarına saygı ve hürmet göstermeye ikna oldum. Bu kitaplar hakkında ise kesin kanaatim, yazarların kesinlikle hatadan uzak oldukları şeklindedir" demistir. (Mektuplar, LXXXII)

Büyük ortaçağ ilâhiyatçısı Thomas Aquinas, "Kutsal Kitap'ın metinsel anlamının temelini hatalı hiçbir şey oluşturmaz" demistir. (*Summa Theologica*, 1, 1,10, ad 3) Büyük Reformcu Martin Luther defalarca, "Kutsal Yazılar'da asla hata olmamıştır" ve "Kutsal Yazılar hata içeremez" demistir. (*Works of Luther*, XV:1481; XIX:1073) John Calvin, eserlerinde açıkça Kutsal Kitap'ın hatasızlığını desteklemektedir, "Tanrı'nın gerçeğinin bilgisi [Kutsal Kitap aracılığı ile] yüreğine ekilene kadar, insanın yüreğindeki hatanın kökü asla kurutulamaz." (Kitap I, Bölüm 6) Methodizmin kurucusu John Wesley, Kutsal Kitap'ın hatasızlığını önemli bulmaktadır. Eserlerinde şöyle yazmıştır: "Hayır, eğer Kutsal Kitap'ta en ufak bir hata var ise, binlerce hata olabilir. Eger bu kitapta bir hata bile varsa, bu kitap Gerçek ve Doğruluk Tanrı'sından gelmemiştir." (Journal, VI, 117)

Kilise babalarının ve Reformcuların açık ifadelerine baktığımız zaman, hatasızlık doktrininin Reform teolojisinden sonraki dönemin ya da on dokuzuncu yüzyıl Amerikan ilâhiyatçılarının bir icadı olmadığını tartışmasız bir şekilde anlamaktayız.

5B. Kutsal Kitap'ta Hatalar Vardır?

Bazı kişiler ise, Kutsal Kitap'ta hatalar olduğunu bu yüzden de bu doktrinden vaz geçmemiz gerektiğini öne sürmektedirler. Davis, Tanrı'nın buyrugundaki bir hataya örnek olarak ise, Yesu'ya Kenanlıları öldürmesi için verdiği buyruğu göstermektedir. Peki, bu buyruğa yanlış ve hatalı demesini neye dayandırmaktadır? Davis açıkça cevaplar: "Ben kendi adıma konuşuyorum, bence masum insanların öldürülmesi ahlâken yanlıştır." (Davis, DAB, 96)

Ancak, Davis'in gözden kaçırdığı bazı önemli noktalar vardır. İlk olarak Kenanlılar masumiyetten uzak bir kavimdir (Levililer 18:25; Yasa'nın Tekrari 9:5). Yörelerinde çocukların kurban edilmesi ve benzeri insanlık dışı adetler edinmişlerdir. İkinci olarak ise, bu çok essiz bir buyruktur. Bu, her zaman uygulanması için verilmiş olan bir Kutsal Kitap doktrini değildir. Bu, tarihte belli bir zamanda, belli bir olay karşısında verilmiş olan bir buyruktur. Üçüncü olarak ise, Tanrı tüm yasamlar üzerinde hakimdir. Yasamı veren de O'dur, alma hakkına sahip olan da (Eyüp 1:21; Yasa'nın Tekrari 32:39).

Burada bir hata olduğu doğrudur, ancak bu hata Tanrı'nın buyrugunda değil, Tanrı'nın Yesu'ya vermiş olduğu buyrugunu yani Tanrı'nın Söz'ünün doğruluğunu ya da yanlışlığını belirlemek için insani mantık çerçevesinin ve duyguların kullanılmış olmasıdır. Tanrı, bu konuda Yesaya 55:8'de konuşmuştur, "Çünkü benim düşüncelerim, Sizin düşünceleriniz değil, Sizin yollarınız benim yollarım değil" diyor RAB."

Bazi öne sürülen hatalar ise, Kutsal Kitap'ın el yazisi ile kopyalama islemini yapan yazicilarin bu islem esnasinda olusturdugu uyumsuzluklardan dogmustur. Bu konudaki bir örnek, Kral Ahazya'nin yasi ile ilgilidir. Tahta çıkma yasi 2. Krallar 8:26'ya göre yirmi iki iken, 2. Tarihler 22:2'ye göre kırk ikidir. Diğer öne sürülen "hatalar" ise *çeliskili* degil, *farkli ifadeli* durumlardir. Luka, dirilisten sonra mezarin basinda iki adet melek oldugunu kaydederken (24:4), Matta tek bir (28:2) melekten bahseder. Bu bir ifade ayriligidir. Eger Luka iki melek var derken, Matta özellikle mezarin basinda *sadece* bir adet melek var diye bir ifadeye bulunmus olsa idi, bu bir çeliski olurdu.

Öne sürülen çeliskiler ortaya yeni çikmamislardir. Asirlar önce Kutsal Kitap âlimleri tarafından fark edilmislardir. Ancak günümüzde bu ayriliklari fark eden kisiler, bunu yeni bir kesif gibi algilayip, hatasizlik doktrinini terk edilmesi çagrisini yaparlar. Çagimizda yasayan ve hatasizlik doktrinini inkâr eden bu âlimler, son zamanlarda elde edilen bazi bulgulardan sonra hatasizlik doktrininden mecburen vazgeçtikleri izlenimini yaratirlar. Aslinda bunun tam aksi dogrudur. Günümüzde Kutsal Kitap'ın orijinaline olan uygunlugunun dogrulanmis kisimlarinin yüzdesi, geçen asirlara göre kiyaslandiginda çok daha fazladir. Ayni durum eskiden açıklanamayan, ancak günümüzde açıklamaya kavusmus bazi sorunlar için de geçerlidir. Ölü Deniz Tomarlari, Sümer, Nag Hamn ve en son zamanlarda gerçekleşen Ebla kesifleri, günümüz aydinlarina geçmisteki Protestanlarin asirlar boyunca sahip olduklari delillerden çok daha fazlasini bizlere sunmudur.

Neden o zaman, sanki elde edilen bulgular insanlarin Hristiyan inancinin en önemli doktrinlerinden bir tanesini terk etmeye zorluyor gibi gözükmetedir? Ben bunun gerçeklere dayanan degil, felsefi bir tutum oldugu kanaatindeyim. Pavlus su uyarida bulunmudur: "Dikkatli olun! Mesih'e degil de, insanlarin gelenegine ve dünyanın temel ilkelerine dayanan felsefeyle, bos ve aldatici sözlerle kimse sizi tutsak etmesin" (Koloseliler 2:8). Bu gelisme karsisinda benim kanaatimce olan sudur, bazi yetenekli Hristiyan âlimler, felsefi varsayimlar ile ayartilmislardir, bu bilinçsiz olarak gelisen durum genellikle bu kisilerin yüksek öğrenim çalismalari esnasinda gerçekleşmektedir. Ne yazik ki bu kisilerin vardigi sonuçlar Tanri'nin Söz'ü tarafından degil, rasyonalist ve var oluşçu düşünceler tarafından belirlenmektedir.

Çagimizda yasayan ve hatasizlik doktrinini inkâr eden bu âlimler, son zamanlarda elde edilen bazi bulgulardan sonra hatasizlik doktrininden mecburen vazgeçtikleri izlenimini yaratirlar. Aslinda bunun tam aksi dogrudur. Günümüzde Kutsal Kitap'ın orijinaline uygunlugunun dogrulanmis kisimlarinin yüzdesi geçen asirlara göre kiyaslandiginda çok daha fazladir. Ayni durum eskiden açıklanamayan, ancak günümüzde açıklamaya kavusmus bazi sorunlar için de geçerlidir. Ölü Deniz Tomarlari, Sümer, Nag Hamn ve en son zamanlarda gerçekleşen Ebla kesifleri, günümüz aydinlarina geçmisteki Protestanlarin asirlar boyunca sahip olduklari delillerden çok daha fazlasini bizlere sunmudur.

Davis bir yazisinda farkinda olmadan, hatasizlik doktrinini reddedenlerin probleminin analizini yapmistir, "Bu kisileri liberalizme iten sey ... Hristiyanligin teolojisine muhalif olan bazi felsefi ve bilimsel varsayimlari kabul etmeleridir, yani 'modern insanlarin inanabilecegi' türden varsayimlari." (Davis, DAB, 139, alinti yeri Geisler, ID, 2)

6B. Sınırlı Esinleme

Hatasizlik doktrinine bir itiraz da, esinlenmenin Kutsal Kitap'ın sadece doktrinsel ya da ahlâki bölümleri kapsadigina, tarihi ya da bilimsel kisimlerini kapsamadigina dair olan bir iddiadan ibarettir. "Kutsal Yazilar'in tümü Tanri esinidir ve öğretmek, azarlamak, yola getirmek ve dogruluk konusunda egitmek için yararlidir" (2. Timoteos 3:16).

"Sinirli Esinleme" görüsü ciddi kusurlari içermektedir. İlk olarak, Kutsal Kitap'ta doktrinsel ya da tarihsel diye bir ayrim yoktur. Kutsal Kitap'ta açiga kavusan *her* bilgi dogrudur. İkinci olarak, Kutsal Kitap öğretislerinin çoğunda ruhsal olani fiziki ya da tarihi olandan ayirmanin mümkünati yoktur. Örneğın, Isa Mesih'in bosanma hakkındaki öğretisi ile Tanri'nin Adem ve Havva'yi yaratmis olması gerçeği birbirinden ayrilamaz (Matta 19:4). Haç ya da Dirilis hadiselerini ruhsal ya da tarihsel diye ayirmak mümkün müdür?

Üçüncü olarak ise, ruhsal ve tarihsel arasındaki bu yapay ayrimlar Tanri'mizin Nikodim'e söylediklerini hiçe saymak demektir: "Sizlere yeryüzüyle ilgili seyleri söyledigim zaman inanmazsaniz, gökle ilgili seyleri söyledigimde nasıl inanacaksınız?" (Yuhanna 3:12). Anlatılmak istenilen düşünce sudur: Eger biz Kutsal Kitap ve Tanri tarihsel olaylardan bahsederken, bahsedilenlere güvenemezsek ruhsal konulardan bahsederken nasıl güvenebiliriz?

Son olarak, Kutsal Kitap'ın hatasizligini inkâr eden Hristiyanlar, inkârlarını sadece bilimsel, tarihsel ya da kronolojik konular ile sinirlendirmemaktadırlar. Paul Jewett, Pavlus'un kadınlar hakkındaki öğretisini reddetmektedir. Davis, Tanri'nin Kenanlilerin sürülmesi hakkındaki buyrugunun geçerliliğini ahlâki sebeplerden dolayı reddetmektedir. Hatali bir Kutsal Kitap varligi inancına kapılmak demek, her isteyenin Tanri'nin buyruklarından istediklerini seçip kabul edip, beğenmediklerini reddetmeleri anlamına gelmektedir.

7B. Var Olmayan Orijinaller

Bu itiraz ise, hatasizliga inanan Hristiyanların, orijinal metinlerin var olmamasından dolayı risksiz bir konumda durup kendilerini güvenceye aldıklarını iddia etmektedir. Sadece orijinal el yazmaları Tanri tarafından esinlendiği için ve bugün elimizde bahsi geçen orijinal el yazmaları mevcut olmadığı için var olan bir hatayı ispatlamanın mümkünati yoktur.

Bu iddiaya vereceğimiz cevap ise, elimizde aslına uygun kopyaların var olduğu ve bu kopyaların Hristiyan öğretisi ve yasami için mükemmel derecede yeterli olduğudur. Aslında hiçbir büyük (ya da küçük) Kutsal Kitap doktrini kopyalama hatası yüzünden çürütülme riski tasımamaktadır.

Kutsal Kitap'ta kopyalamadan doğan uyusmazlıklar çok ufak detaylardadır. Tenkitçilere Hristiyanları elestirmek için fırsat veren bu küçük hatalar ortadadır.

Kısaca, orijinal metinler bütün uygulanabilir amaçlar doğrultusunda mevcuttur. Elimizdeki kopyalarda bütün esas öğretisler korunmuştur. Dünyadaki bütün kütüphanelerde bulunan eserlerin orijinalleri mevcut olmadığı için bu eserler tehlikeye düşmediği gibi, elimizde aslına uygun olduğu sürece, Hristiyanların ellerinde Kutsal Kitap'ın orijinal metinleri mevcut değil diye korkmalarına gerek yoktur.

8B. Tanri Umursuyor mu ?

Bazı iddialara göre ise, eger Tanri hatasiz kopyalar sağlamadıysa, orijinal metinlerin kusursuz olmalarına çok önem vermemektedir. Küçük kopyalama hataları içermelerine rağmen kopyalar yeterli miktarda ise, orijinallerin hatasiz olmalarının ne önemi vardır? Baska bir deyiş ile Tanri neden kusursuz orijinalleri korumamıştır ya da kopyacıların hata yapmalarını engellememistir?

Bu sorunun birinci kısmının cevabı, Tanrı'nın doğasındaki tutarlılık ile ilgilidir. Tanrı mükemmel olduğu için, O'nun ellerinden direkt olarak gelen her şey mükemmel olmak zorundadır. Hatalar içeren orijinal bir Kutsal Kitap, Tanrı'nın hata yapabileceğini gösterir. Bu, Tanrı Adem'i sakat yaratmıştır demek gibi bir ifadedir.

Bu sorunun ikinci kısmının cevabı ise başka bir soru ile verilecektir: Tanrı neden Adem'i günah işlemekten alıkoymamıştır? İnsanlığın dokunduğu her şeyi bozma eğilimi vardır, bu ister hemcinsimiz olsun ister Kutsal Kitap. Tabii ki Tanrı her iki "orijinali de" yani hem Kutsal Kitap'ın hem insanlığın bozulmasını engellemiştir. İnsan hâlâ Tanrı'nın benzerindedir (bozulmuş olsa bile) ve Kutsal Kitap hâlâ Tanrı'nın Söz'üdür (kopyalama esnasında çok küçük hatalar gerçekleşmiş olsa bile).

Tanrı'nın orijinal el yazmalarını korumamasının önemli sebepleri vardır. Birinci sebep, insanlığın Yaratan'dan daha çok yaratılmış olana tapınma eğilimidir (Rom. 1:25). Tanrı'nın İsrail'in kurtuluşu için kullandığı bronz yılanı hatırlayın? İlerleyen tarihlerde bu yılanla bile tapıldığını görmekteyiz (2 Krallar 18:4). Ayrıca bizim kurtuluşumuz için Tanrı tarafından yazdırılmış orijinal metinlere gösterilecek tapınmayı bir tahmin edin. Daha da ötesi, orijinal metinler korunmayarak, günahlı insanların içindekilerle oynamalarına imkân verilmemiştir.

Basitçe bakarsak, hatasızlığın iki şartı vardır: Birincisi, kopyalar değil sadece orijinal el yazmaları hatasızdır; ikincisi, içerdiği metinsel her şey değil sadece Kutsal Kitap'ın doğruladıkları hatasızdır.

9B. Şartların Fazla lığı

Son iddia ise şu şekildedir: Hatasızlık doktrinini savunanlar o kadar çok sınırlama koymuslardır ki, doktrini çürütmek için bütün yollar tıkanmıştır.

Bu görüş biraz abartılmış bir ifadedir. Basitçe bakarsak, hatasızlığın iki şartı vardır: *Birincisi*, kopyalar değil sadece orijinal el yazmaları hatasızdır; *ikincisi*, içerdiği metinsel her şey değil sadece Kutsal Kitap'ın doğruladıkları hatasızdır.

Kutsal Kitap'ın içindeki bir metnin, mana, bağlam ve edebiyat açısından kesin olarak ne bildirdiğinin anlaşılmasında, birçok karmaşık etkenin varlığı söz konusudur. Ancak, bahsedile n mevzu esinlenmişliği değil tefsiri ilgilendirmektedir. Kutsal Kitap'ta yalan ile ilgili ifadeler vardır, örneğin Şeytan'ın yalanları kaydedilmiştir (örnek: Aden bahçesinde). Ancak bunun anlamı, bu yalanların doğru olduğu veya Kutsal Kitap'ın mesajının bu olduğu anlamında asla ve asla değildir. Hatasızlık doktrininin iddia ettiği tek şey, bu yalanların *kaydinin* doğrulugudur, yalanların kendisinin değil.

Diğer taraftan birçok insan Derlemeci kitabında verilen mesajın doğruluğunu sorgulamak isteyebilir. Birçok Hristiyan yorumcu Derlemeci kitabının ortasındaki ifadeleri "günesin altındaki" *dogal bir insanın, yanlış görüşlerinin hatasız kaydı* olarak yorumlar.

Bunun gibi bazı bölümler hakkında yorum ayrılıkları mevcuttur (Eyüp'ün arkadaşlarının konuşmaları). Hristiyanlar, Kutsal Kitap'ın bir metninde yazılı metin ile doğrulanan bilgi hakkında ayrılığa düşebilirler, ancak ayrılığa düşülmemesi gereken bir unsur vardır, o da Kutsal Kitap'ın doğruladığı her şeyin hatasız olduğudur. Çünkü Tanrı hata yapamaz.

Ayetlerin nasıl yorumlanması gerektiğine dair soru ile birlikte vurgulanması gereken bir unsur ise, hatasızlık doktrininin metinlerin kelime anlamı ile kabul edilmesi gerektiğine dair bir öğretisi olmadığıdır. Buna rağmen bu doktrin bu açıdan sık sık saldırıya uğramaktadır.

Örneğin, mecazi bir anlatımı kelime anlamı ile kabul edip uygulama kesinlikle hatalı olacaktır (Galatyalılar 4:24, 25). Benzer bir şekilde Kutsal Kitap'ta rakamların yuvarlandığı da bir gerçektir. Ancak daha önceden de belirttiğimiz gibi, detaylı rakamlar ya da tarihler verilmemesi, verilmiş rakamların hatalılığını göstermez (örnek: 1973 ya da 06-Mayıs-1973). Hiçbir matematik öğretmeni "Pi" sayısının değeri olarak 22/7 ya da 3.1416 yazdığı için öğrencisine kırık not vermez, ki bu iki ifade de eksik bir ifadedir.

Aynı şekilde Kutsal Kitap yazarları da, günümüz insanının -bilim adamları da dahil olmak üzere- günlük konuşması gibi bir üslup ile metinleri kaleme almıştır. Bu ifade şekline gözlemci ifade şekli denmektedir. Örneğin, bizlere "güneş batmakta" gibi gelmektedir, hatta bir bilim adamı, bir uzay bilimci bile "güneş ne güzel batıyor" demektedir. Ancak bahsedilen mevzu, esinlenmişlik değil yorum meselesidir. Hatasızlık doktrinin ele alınmasında üzerinde durmamız gereken nokta şudur: Kutsal Kitap'ın doğruladığı her şey hatasız mıdır yoksa değil midir? Kutsal Kitap'ın, Tanrı'nın Adem ve Havva'yi yaratması, Nuh zamanında bir tufanın dünyayı mahvetmesi, Yunus'un büyük bir balığın midesinde üç gün kalması, İsa'nın ölümden dirilmesi konularındaki öğretileri hatasız mıdır, değil midir? (Geisler, ID, 1-4)

SONUÇ

Yukarıda bahsi geçen tartışmalar, günümüzün ortalama bir insanı için ne anlama gelmektedir? Elimdeki Kutsal Kitap esinlenmiş ve hatasız mıdır, değil midir? Kutsal Kitap'ta okuduklarımız gerçekten Tanrı'dan mıdır?

Bu soruların cevabı yüreğimize "Evet!" Elimizdeki Kutsal Kitap, Tanrı'nın esinlenmiş Sözü'dür. Son zamanlardaki arkeolojik keşifler (arkeoloji hakkındaki bölüm 3, 4 ve 14'e bakınız), elimizdeki Kutsal Kitap'ın iki bin sene önceki metinlerin hatasız bir iletimi olduğunu ispatlamıştır. Evimizdeki Kutsal Kitap ise, Tanrı esinlemesi ile Aramice, İbranice ve Yunanca yazılan Kutsal Yazılar'ın günlük lisanımıza tercüme edilmiş şeklidir.

Hatırlarsanız hatasızlık doktrini, Kutsal Kitap'ın sadece orijinal kopyalarını kapsamaktadır. Matbaa teknolojisi gelişene kadar, Kutsal Kitap en azından bin sene boyunca el yazısı ile kopyalanarak çoğaltılmıştır. Bu kopyalama süreci esnasında bazı küçük hataların yapılmış olması ve bu hataların metne yerleşmiş olması mümkündür. Buna rağmen el yazmalarının bolluğu ve arkeolojik bulgular, metinsel notlar ve diğer teçhizatlar, Tanrı'nın Söz'ünün hatasız bir tercümesine kavuşmamızı mümkün kılmışlardır.

"Elinizdeki Kutsal Kitap'a güvenebilirsiniz, çünkü bu kitap Tanrı'nın esinlenmiş Sözü'dür. Kutsal Kitap'ın kopyalanması ve tercümesi esnasında içeri sızan kirlenmeler ise hem küçük, hem kontrol altında, hem de her geçen gün azaltılmaktadır. Bundan dolayı elinizdeki Kutsal Kitap güvenilirdir." (Goodrick, IMBIWG, 113)

Kitabın bu bölümünün geri kalan kısımlarında yapılacak olan, Kutsal Kitap hakkındaki eleştiriler ve saldırıları hakkındaki bir inceleme, Tanrı'nın bizlerle Kutsal Yazılar boyunca kesinlikle konuştuğuna dair olan inancımızı yipratmak için yapılan denemeleri ortaya çıkaracaktır. Bu eleştirilere bir cevap verilmeden önce Kutsal Kitap'a karşı olanların arasında yaygın olan bir yanlış anlamayı ve hatalı bir düşünüş şeklini anlamamız çok önemlidir: Dogmatiklik ve Karsitlerinin Varsayımları.

12

DOGAÜSTÜCÜLÜĞÜN KARSITLARININ ÖNCEDEN VARSAYIMLARI

BÖLÜME BAKIS

Önceden Varsaymak

Tanim

Esanlamli Sözcükler

Kaçinilmaz

Hakkimiz Var Mi?

Anti-Dogaüstücülük

Tanim

Açıklama

Bazi Örnekler

Bu Görüsün Savunucularından Örnekler

Bilim Ve Mucizeler

Mucizelerin Tanimi

Hristiyan Çerçevesinde Mucizeler

Mucizeler Ve Dogaüstü Olaylar Konusunda Bilimin Sinirlari

Hume'un Felsefi Tezi

Tarihin Uygun Bir Sekilde Ele Alinmasi

Izafiyetçilerin Tezinin Çürütülmesi

Tenkitçi Metot

Uygun Bir Inceleme

Özet

Anti-Dogaüstücü Önceden Varsayim

Hem Muhafazakârlar Hem Radikaller Ön Yargilar Konusunda Dikkatli Olmalidir.

Modern Bilim, Artik Dogayi "Kapali Bir Sistem" Olarak Görmemektedir. Bundan Dolayi Mucizelerin Var Olmadigi Konusunda Israrcı Olamaz.

Tarihçiler, Olgulari, Önceden Varsayimlarina Uydurmaya Çalismamali, Sonuçlara Ellerindeki Olgular Dogrultusunda Ulasmalidirlar.

Metinlere dayali hipotez ve biçimsel kritik konularindaki çalismamiza baslamadan önce hayati bir önem tasiyan, ancak sik sik yanlis anlasilan bir konuya deginmemiz gerekir: Anti Dogaüstücülük.

Eger bilgisizligin üzerine aglarini örttüğü bir konu var ise iste bu konudur. Birçok samimi öğrenci ve din adami olmayan kisi, tarihsel ya da metinsel objektif arastirma ve metoda dayandirilerek elde edildiği öne sürülen sonuçlardan etkilenererek dogru yoldan sapmistir. Aslında bu sonuçlar, sübjektif dünya görüşünün ürünüdürler.

1A. ÖNCEDEDEN VARSAYMAK

1B. Tanim

Önceden Varsayimin gerçekleşmesi için bir şeyin önceden varsayılması ya da farz edilmesi gerekir. Basarili bir tanimi ise, “bir önceki durum olarak zorunluluk içermeye ya da isteme” şeklinde olacaktır. Önceden Varsayimin basit bir ifade ile açıklanması ise, bir olayda herhangi bir inceleme yapılmadan sonuca varılması şeklindedir.

2B. Esanlamli Sözcükler

Önyargıda bulunmak, önyargı ile yaklaşmak, bir şeyin dogru olduğunu varsaymak, önyargı, sabit fikirli olmak, prematüre sonuçlara varmak.

3B. Kaçınılmaz

Varsayimda bulunmak bir dereceye kadar kaçınılmaz bir durumdur. Britanya’dan Thomas Whitelaw, ilâhiyatçı Biedermann’dan alıntılar yapmıştır. (*Christliche Dogmatik*)

Eger tamamen bilimsel ve tarihi bir kritigin, dogmatik önceden varsayimlardan özgür bir şekilde gerçekleşeceğini ve gerçekleşmesi gerektiği öne sürülse bile, bu tamamen geçerli değildir. En son örnekte gördüğümüz gibi, tamamen salt bir tarihi temellere dayandirilerek yapılan bir tenkitte bile iddianın kendisinden bazı noktaların dışlanması mümkün olmamıştır, kendisinden bazı unsurları dahil etmiştir... Her öğrencinin tarihsel merceğe altında incelenmesi için ortaya attığı olayların tarihsel olarak gerçekleşmesinin mümkünatı ele alınırken kabul edilen bazı sınırlar ya da limit tanımları esnek olmak durumundadır. Bu olaylar ise, genellikle o öğrenci için dogmatik önceden varsayimdir. (Whitelaw, OTC, 172)

James Orr, bu konuda sunları söylemektedir: “Dünya üzerinde, arastirma ve inceleme prensiplerine bağlı olarak yapılan hiçbir incelemenin, bazı önceden varsayimların kulanılmadan gerçekleştirilmediğini söylemek şüphesiz yerinde bir ifade olacaktır... Ancak, bu önceden varsayimların gerçekleri çarpıtmadığına ya da önyargıya dayanan bir sonucu desteklemek için kullanılmadığına emin olunulmalıdır. Bilim adamları, sorgulamalar ve deneysel yöntemlerle sinanması gereken öneri niteliğindeki hipotezleri aracılığı ile ‘dogayı çözebilmeyi’ kendilerine görev edinmişlerdir.” (Orr, TPOT, 14)

Önceden varsayimların kullanılmasının mecburiyeti konusunda John Warwick Montgomery, sunları gözlemlemiştir: “Bütün tezlerin bir ön yargıya dayanarak öne sürüldüğünü iddia eden Kant haksız sayılmaz, ancak bu bize her önceden varsayimin da dogru olduğunu göstermez.” (Carlson, 88, 388)

Thomas Whitelaw, hem radikal hem de muhafazakâr tenkitçilerin gereğinden fazla ve önceden varsayimda bulduklarını belirtir:

Asiri Tenkitçiler bir Tanrı'ya inandıkları sürece O'nun, neden sonuç ilişkisinin alisilmis düzenine karışmasını inkâr etmeye ya da "mucizelerin gerçekleştiğini" bastan kabul etmemeye ya da gelecekte olacak olayların önceden bildirilmesini imkânsiz olarak yorumlamaya hakları yoktur. Birbirine zıt varsayımlarda bulunmanın mantıksız bir davranış olduğunu kabul edersek, doğaüstü sorusu ile ilgili olarak ortaya atılan sorular, ki bunları isimlendirmek gerekirse; Tanrı'nın dünyayı ilâhi takdiri ile yönetmesi ve Kendisini mucizeler ve gerçekleşecek olayları önceden bildirmekle esinlemesi, O'nun için doğal olanın sınırları ve çizgisi dışında olmadığı için olaganüstü olarak iddia edilmesinin oluşturucağı tezat, bu tartışmanın haksız bir tartışma olduğunu ortaya koyacaktır. Tarafsız araştırmacılar, bahsi geçen konuların gerçekliğini ya da gerçek dışılığını incelemekten ciddi bir şekilde kaçınacaklardır yani bu olayın gerçek karakterini yani doğal olup olmadıklarını tespit etmeye çalışmak, doğaüstü bir olayı incelemek ve ispatlamak. (Whitelaw, OTC, 178)

Radikal bir eleştirmenin hakkını da vermek gerekir, "bazen açıkça muhafazakâr olduğunu belirten yazarlar, Kutsal Kitap'ın en basit gerçekleri konusunda bile büyük liberal fikirleri savunabilirler ve radikal bir eleştirmenin bile dayanaksız olarak tabir edeceği sonuçları ileri sürmektedirler." (Allis, TFBM, 339)

Oswald Allis, her iki tarafın da bu konuda sahip olduğu önyargıları gözlemlemiştir:

Bir muhafazakârın Eski Antlaşma'nın yetkisini kabul etmesi ve O'nu koruması ne kadar dogmatik bir davranış ise, genel anlamda bir bilim adamının O'nu reddetmesi de dogmatik bir davranıştır. Bilim adamı Eski Antlaşma'yi, Kutsal Kitap'ın kurtarıcı doğa dışılığını, O'nun tarihselliğinin, dininin ve kültürünün essizliğini reddeden bir dünya görüşüne sigdırma konusunda her ne kadar ısrarcı ise, Kutsal Kitap savunucusu da Eski Antlaşma'nın tarihselliğinin ve her tarafına yayılmış olan doğaüstü olayların essizliği konusunda ısrarcıdır... Hasminizi önyargı ve dogmatizm ile itham etmek, bir olayı savuşturmanın kolay yoludur. (Allis, TFBM, 338)

4B. Hakkımız Var mı?

Bir insanın önceden varsayımları hakkında sürekli olarak bilinçli olması gereklidir. Herkes kendisine su soruyu yöneltmelidir: "Önceden varsayımlarımı kusanmam konusunda haklı mıyım?" Anahtar bir soru ise sudur: "Önceden varsayımlarım, gerçeklerle uyum içerisinde mi? Gerçek olarak gördüklerimi destekleyecek yeterli miktarda delil var mı?"

2A. ANTI-DOGAÜSTÜCÜLÜK

Anti-dogaüstücülük kavramı, metinlere dayalı hipotez ve biçimsel kritik okullarının radikal yandaşları arasında yaygın olduğu için, bu konuyu o bölümlerde değil, bu bölümde ele almaya karar verdim.

1B. Tanım

Konumuzla bağlamını göz önüne alarak anti-dogaüstücülüğü, Tanrı'nın varlığına ya da O'nun evrenin doğal düzenine olan müdahalesine karşı inançsızlık olarak tanımlayacağım. Pentateuch'da açıkça, en az 235 kez Tanrı'nın Musa'ya "konuştuğunu" ya da "buyurduğunu" okuruz. Anti doğaüstücü bir eğilime sahip olan bir eleştirmen (önceden varsayım) bu metinleri, tarihsel olmadıklarını varsaydığı için hemen reddedecektir.

A. J. Carlson, *Science and Supernatural* isimli yayında doğaüstüyü şöyle tanımlamaktadır: "Dogadaki bilinen sürece tezatlık içeren olaylar ya da doğrulugu

kanıtlanabilir tecrübeler ve düşüncelerden farklı bir kaynak iddia eden bilgiler, teoriler, inançlar ve uygulamalar.” (Carlson, SS, 5-8)

2B. Açıklama

1C. Durum İfadesi

Anti-dogaüstüçülüğe göre, evren denilen *kapalı* bir sistemde yaşadığımızdan dolayı, var olduğu öne sürülen Tanrı'dan, bu sisteme müdahale olamaz. Bu kapalı sistemin ve sürekliliğin anlamı ise, her sebebin kendi doğal etkisinin olmasıdır. Daha basit bir ifade ile her olayın doğal bir açıklaması vardır. Bundan dolayı ilâhi eylem iddiaları boş bir tutumdur, çünkü her dogaüstü olayın doğal bir açıklaması olduğu kabul edilmiştir.

2C. Temel Prensipler

Anti-dogaüstüçü olanların temel prensiplerini özetlemek gayet zor olacaktır, çünkü bu grup kendi içerisinde birçok ayrılık yaşamaktadır. Aşağıdakiler ise genel olarak kabul edilenlerdir:

1D. Bizler kapalı bir sistemde yaşamaktayız (her sebebin kendi doğal etkisi vardır).

2D. Tanrı yoktur. (Birçok eleştirmen için şu ifade daha geçerlidir: “Tüm uygulanabilir amaçlar doğrultusunda, Tanrı yoktur.”)

3D. Dogaüstü diye bir şey yoktur.

4D. mucizelerin gerçekleşmesi mümkün değildir.

3B. Bazı Örnekler

1C. Birinci Kitabımın Öyküsü

Bir grup öğrenci, kitabımı tanınmış ve büyük bir üniversitenin tarih bölüm başkanı olan bir profesöre vermişler. Bu sahifadan *Evidence That Demands A Verdict* (şu an okuduğunuz kitap) isimli eserimi okumasını ve öğrencilere kitap hakkındaki yorumunu yapmasını rica etmişler.

Birkaç ay sonra öğrencilerden bir tanesi profesörün ofisine girip, kitabın durumu hakkında soru sormak istemiş. Profesör, öğrenciye kitabı okumayı bitirdiğini söylemiş. Şu ana kadar okuduğu en ikna edici tezleri öne sürdüğünü ve bu iddiaları çürütecek birisini tanımadığını itiraf etmiş. “Ancak” demiş, “ben Bay McDowell’in sonucuna katılmıyorum.” Biraz sasıran öğrenci şu soruyu yöneltmiş; “Neden?” Bölüm başkanı cevaplamış, “Dünya görüşümden dolayı!”

Bu profesörün nihai reddi, delile dayanmamaktaydı hatta delillere rağmen takinilen bir tutumdur. Bu kişinin kabul edilmiş delilleri inkâr etme tutumunun altında tarihsel olayları inceleme, araştırma değil, dogaüstü olaylar hakkında önceden vardığı önyargı yatmaktadır.

2C. Baska Bir Üniversitede

Baska bir üniversitede, felsefe dersinde konuşma yapıyordum. Vardığım sonucu ifade ettikten hemen sonra, bir profesör dirilisin geçerliliği hakkında sorular yağdırmaya başladı. Tartışma başladıktan birkaç dakika sonra, durum neredeyse çirkinleşmeye başlamıştı.

En sonunda bir öğrenci profesöre, paskalya sabahı gerçekleşenler hakkındaki fikrini sordu. Hissedilir bir duraklamadan sonra profesör dürüstçe cevapladı: “Açıkçası ne olduğunu ben de bilmiyorum.” Arkasından telâşlı bir haykırış ile, “ama bir Dirilis olmadığını biliyorum!”

Kısa süreli bir münazaranın arkasından profesör, bu görüşünün altında dünyasal imajinin ve Tanrı'nın tarihsel olaylara müdahalesini reddeden önyargısının olduğunu kabul etti.

3C. Baska Bir Sınıfta Baska Bir Konuşma Esnasında

Hristiyanlık ve felsefe hakkında başka bir sınıftaki başka bir konuşmam esnasında, bir profesör sözümü kesip sunları söyledi: “Bunların hepsi saçmalık. Bos mezarın daha farklı bir açıklaması olduğunu hepimiz biliyoruz.”

4C. Tarih Hakkında, Giriş Niteliğindeki İfadelerimin Sebebi

Yukarıdaki örnekler, tarih sınıflarında sık sık sarf ettiğim şu cümlenin sebebidir: “Eğer modern tarihsel yaklaşımı takip eden birisi olsaydım, Rab’im ve Kurtarıcı olan İsa Mesih’in Dirilisine inanmam mümkün olmazdı.” Bu ifadeyi duyan birçok Hristiyan bana soru işareti ile bakarlardı, çünkü hepsi benim Hristiyanlığın tarihe dayalı inanç olduğunu ve onlara da böyle öğrettiğimi bilirler. Ben de onlara bakıp ifademdeki “modern tarihsel yaklaşım” kelimelerinin altını çizerek tekrar ederim. Eğer, “modern tarihsel yaklaşım” kavramına samsiki sarılan bir insan olsaydım, tarih üzerinde yaptığım çalışmaların ve vardığım sonuçların haklılığını savunamazdım. Bunun ise tek bir sebebi vardır; modern tarihsel yaklaşım, bir konuda araştırma ve inceleme yapmadan önce, o konu hakkında önceden varsayımlarda bulunup tartışmaya kapalı sonuçlara varmaktadır. Ortalama bir “modern” tarihçi, doğaüstü bir referansı ya direkt olarak çizer atar ya da bayat bir ifade olan “efsane” etiketini üzerine yapıştırıp dosyayı kapatır.

Bu kişiler, tarihe ön yargıya dayalı bir kani ile yaklaşırlar ve ellerindeki delilleri buna uydurmaya çalışırlar. Başka bir ifadeyle, tarihsel incelemeye başlamadan önce varacakları sonucun içeriğini çoktan belirlemiş durumdadırlar.

Birçok tarihçi, tarihe kesin ve önceden varsayımları ile yaklaşır. Bu önceden varsayımlar, tarihsel eğilimlerden daha çok felsefi önyargılardır. Onların tarihsel perspektifleri, belirli bir felsefi çerçeve içerisine hapsedilmiştir ve fizik ötesi kanaatleri ise, genellikle “tarihsel” içerik ve sonuçları belirler. “Modern” araştırmacıya Dirilis hakkında tarihsel bir delil sunduğunuzda, genellikle bunu inkâr ederler, ancak bu reddediş bu kişinin tarihsel incelemelerine dayanmaz.

“İşte bu yüzden elde edilen sonuçlar, doğaüstü üzerinde açık fikirli bir çalışmanın ürünü olmamaktadır. Elde edilen sonuçlar, anti doğaüstücü bir metafizikçinin dogmatik zorla kabul ettirmeleridir. Tarihsel bir değeri olduğu ispatlanmış olan bir dokümanın tenkitçiler tarafından reddedilmesini ve varlığının hiçe sayılmasını başka

hangi temellere dayandırarak açıklayabilirsiniz ki?”

– BERNARD RAMM

Verilen cevaplar genellikle su ekseninde dolasıır durur: “Tanrı olmadığını bildiğimiz için”; ya da “dogaüstü imkânsızdır”; ya da, “Bizler, disardan müdahalelere kapalı bir sistemde yaşamaktayız”; ya da “Mucize diye bir olasılık yoktur.” Benim genellikle verdiğim cevaplar ise, bu eksenı sarsar; “Bu sonuçlara tarihsel delilleri inceleyerek mi ulaştınız, yoksa bu sizin felsefı bir yaklaşımla elde ettiğiniz bir sonuç mudur?” Bütün bu ifadeler, tarihsel bir incelemenin ürünü değil, felsefı spekülasyonların yabancı filizlenmeleridir.

Bölümün basında bahsi geçen profesörler, benim bakış açımı kabul etmemislerdir. Bunun sebebi, sunduğum materyallerdeki eksiklik ya da zayıflık değil, bu kişilerin müzmin natüralistler olmasındır.

Clark Pinnoek, bu problemi açıkça tanımlar: “Onlar (natüralistler), Tanrı’nın varlığını içeren bir dünyanın olasılığını kabul edene kadar, modern bir insana Dirilis’in saçma bir şey olmadığını ikna etmek için sunulacak delil miktarı asla yeterli olmayacaktır.” (Pinnoek, SFYC, 6-7)

Bernard Ramm, natüralistik yaklaşım ve bu yaklaşımın bir çalışmanın sonuçlarının üzerindeki etkisi konularına açıklık getirmiştir: “Eğer ele alınan konu, dogaüstü bir olayın varlığını içermekte ise, bu yaklaşım temel dayanak noktasından hareket etmekte ısrarcıdır. Kııaca belirtmek gerekirse, daha inceleme baslamadan önce dogaüstü unsurların üstü çizilir. Bu unsurlardan en ufak bir iz bile kalmamalıdır. İste bu yüzden elde edilen sonuçlar, dogaüstü üzerinde açık fikirli bir çalışmanın ürünü olmamaktadır. Elde edilen sonuçlar, anti-dogaüstücü bir metafizikçinin dogmatik zorla kabul ettirmeleridir. Tarihsel bir değeri olduğu ispatlanmış olan bir dokümanın tenkitçiler tarafından *reddedilisini* ve *varlığının hiçe sayılmasını*, başka hangi temellere dayandırarak açıklayabilirsiniz ki?” (Ramm, PCE, 204)

5C. Önceden Varsayımlardan Sonuca Varmanın Güçlü Bir Örneği

Uzun yıllar boyunca J. Warwick Montgomery tarafından anlatılmış olan kısa bir öyküyü insanlara iletmeyi kendime görev bilmisimdir. Bu hikâye, önceden varsayımci görüsü resmetmektedir:

Uzun yıllar önce kendisinin ölü olduğuna inanan bir adam yaşamaktaymış. Bu adamın durumundan ciddi endişe duyan karısı ve arkadaşları, onu mahallelerinde bulunan bir psikiyatriste göndermişler. Bu psikiyatrist, hastasını telkin ve ikna yolu ile tedavi etmeye karar verdikten sonra kendisini ölü olarak görmesi ile çelisecek bir unsur bu kişiye benimsetmiş. Psikiyatrist hastasına basit bir gerçeği, yani ölülerin kanama geçirmeyeceklerini seçmiş. Hastasına bu konudaki tip kitaplarını ve otopsi kayıtlarını okutmuş. Birkaç haftalık uğraşı sonucunda hasta en sonunda “Tamam tamam, beni ikna ettiniz. Ölülerin kanama geçirmeyeceğine ikna oldum” dedikten hemen sonra doktor cebindeki iğneyi çıkartıp hastasının koluna batırmış. Kolundan süzülen kan damlacıklarına korku ve saskinlikle bakıp, benzi saran adam: “Aman Tanrım! En sonunda ölüler de kanama geçiriyor!” diye haykırmış.

Montgomery su yorumda bulunmuştur:

Bu hikâye bizlere, sağduyudan uzak önceden varsayımları inatla kusanan bir insan için gerçeğlerin hiçbir şey ifade etmeyeceğini resimlemektedir. Bu kişiler, gerçeğlerle alâkası

olmayan, gerçeklerin müdahalesine tamamen kapalı, kendilerine ait bir dünya kurarlar. Bu durumu filozoflar tekbencilik, psikologlar psikoz, avukatlar ise delilik olarak tanımlar ve ölü olmaya es değer bir konum olarak görülmektedir, çünkü yasayan dünya ile olan bağlar ciddi bir biçimde hasar görmüştür. Hikâyedeki adam sadece öldüğünü düşünmemektedir, bu kişi gerçekten de ölmüştür, çünkü kendisi için artık gerçekler ölüdür. (Montgomery, TAMD, 21-22)

4D. Bu Görüşün Savunucularından Örnekler

Bu bölümde, metinlere dayalı hipotez ve biçimsel kritik ikilisinden birisini ya da ikisini birden savunmakta olan kişiler ele alınacaktır.

1C. Metinlere Dayalı Hipotez

Alman âlim Frank (*Geshichte und Kritik der Neuren Theologie*, syf. 289), metinlere dayalı hipotezden elde edilen önceden varsayımların tam bir özetini sunmuyor: “Tarihin akisinin tekrar sunulabilmesi için öncelikle doğüstü unsurları içeren unsurların yanlış ve tarihsel olmayan bir şekilde kabul edilmesi lazımdır. Tarih akisinin içerisindeki her şey doğalize edilmeli ve doğal bir akışa uygun hale getirilmelidir.”

De Profeten en de Profetie onder Israel (cilt I, syf. 5, 585) isimli eserinde A. Kuenen, anti doğüstücü konumu şöyle dile getirmektedir:

“İsrail’in dini yaşamının bir kısmını direkt olarak Tanrı’ya atfettiğimiz sürece ve tek bir olayda bile Tanrı’nın müdahalesinin ve aktif iletişiminin kabul edilmesi durumunda, görüşümüzün tümü hatalı durumuna düşer. Güvenilirliği kesin olan tarihsel kayıtların bazı yerlerinde değistirme ve bozma yapmaya kendimizi mecbur buluruz. Yalnızca doğal bir tarihsel gelişme görüşü ile tüm bu doğüstü iddiaların farz olduğunu kabul edebiliriz.”

De Godsdienst van Israel (cilt. I, syf. 111) isimli eserde, Kuenen şu itirafta bulunmaktadır: “Atalar ile Tanrı’nın bahsi geçen ilişkisi, benim bu anlatımların tarihselliği hakkında endişe duymamın en temel sebebinin teşkil etmektedir.”

Tanrı’nın İsraililerle olan ilişkisinde doğüstü bir müdahale olmadığı iddiası ise, ele alınan başka bir konu olmuştur.

Vanderbilt Üniversitesinin önde gelen isimlerinden ve artık Sıkago Üniversitesinde görevli olan Langdon B. Gilkey, Kutsal Kitap’taki Mısır’dan Çıkış-Sina tecrübesi anlatımını şöyle tanımlar: “İbraniler’in Tanrı’nın yaptığını inandıkları eylemler ve söylediğine inandıkları olaylardır, ancak bizler bunların ilâhi bir olay olmadığını biliyoruz.” (Gilkey, COTBL, 148)

Julius Wellhausen, *Israelitische und Juedische Geschichte* (syf 12), isimli eserinde, Tanrı’nın Musa’ya Yasa’yı verdiği Sina’da gerçekleşen mucizelerin anlatımları ile “Bütün bunların ciddi olduğuna kim inanabilir ki?” diyerek alay eder.

Yahudilerin Kızıl Deniz’i geçmesi mucizesi hakkında Gilkey, sunuları kaleme almıştır: “Bu olayın mucizevi karakterini, doğu rüzgârının bir etkisi olarak görüp inkâr ederiz ve arkasından Yahudi inancının bu olaya gösterdiği sıra dışı tepkiyi anlamaya çalışırız.” (Gilkey, COTBL, 150)

Bu anti-doğüstücü görüşlere tezat olarak W. H. Gren, şu sonuca varmıştır: “Eleştiri teorilerini zehirlemiş olan ve doğüstüne karşı var olan somut önyargıya, bile bile ya da zararsız olarak kabul edip göz yummamız mümkün değildir... Bu hareketin tanınmış bütün liderleri, istisnasız bir şekilde, mucizelerin gerçekliğini ve peygamberlikleri ve bunların orijinalliği anlamında içerildiği iddia edilen ilâhi esinlemeyi alaya almışlardır. Onların bütün teorileri, parçalanmadan çözülemeyen, naturalistik önceden varsayımları ile yapılmıştır.” (Green, THCP, 157)

J. Orr, yirminci yüzyil ile çok benzer olan, on dokuzuncu yüzyil belgeleri ile ispatlama ilminden bahsederken, “gerçeklerin açıkça ortaya çıktığı gibi, ki bunu saklamak yolunda en ufak bir çabanın sergilenmemesi de başka bir gerçektir, eleştirisel araştırmacıların yetistirildiği ve etkin bir okula göre,-ki, daha da ötesi bu okulun mensupları, günümüzün eleştiri teorilerinin şekillenmesinde en aktif rolü üstlenmiş olan kişilerdir- İsrail’in dininin dogüstü kaynağı dosyası daha bastan kapatılmıştır, üzeri çizilmiştir ve öncelikle akla yatkın değildir sıfatına lâyık görülmüştür” demistir. (Orr, TPOT, 12)

2C. Biçimsel Kritik

Rudolph Bultmann, biçimsel kritiğin en önde gelen yandaşlarındandır ve kendi bilgi dalının temel unsurunu bu görüş oluşturmıştır:

Tarihsel metot, tarihin değişmez ve arkası kesilmez etkilerin yer aldığı kapalı bir sistem birliği olarak düşünülmesini önceden varsayar. Bireysel olaylar ise, birbiri ardına gelen sebep ve sonuç ilişkisi ile direkt bir bağlantı içerisindedir. Bunun anlamı, tarih sürecinin sadece sebep ve sonuç ilişkisi tarafından belirlendiği ve davranışları ile tarihsel olayların gidisini belirleyen insanların özgür kararları olmadığıdır. Ancak, özgür bir karar sebepsiz yere verilmez, bir motivasyona ihtiyacı vardır. Tarihin görevi ise, eylemlerin motivasyonlarını belirlemektir. Bütün kararlar ve bütün eylemler, kendi sebep ve sonuçlarına sahiptirler. Tarihsel metot, tüm bunların ve bağlantılarının prensip olarak gösterilebilmesini önceden varsayar ve böylece tüm tarihsel süreci, kapalı bir birlik olarak algılar.

Bu kapalılık, değişmez ve arkası kesilmez tarihsel olayların dogüstü müdahalelere, yüce güçlere kapalı olması anlamına gelir ve bu yüzden de “mucize” diye bir şey mevcut değildir. Böyle bir mucizenin sebebi, tarih çerçevesi içinde kendine bir yer bulamaz. ... Tarih bilimi, bütün tarihsel metinler üzerinde bu metot ile çalışırken belli bir uyum sergilenmektedir. Kutsal Kitap metinlerinin bütünü tarihsel olarak anlaşılması uğruna bazı istisnaları kabul edemeyiz. (Bultmann, KM, 291-92)

Bultmann, yirminci yüzyil insanların, dog ve tarih olaylarının hiçbir zaman dogüstü bir müdahale ile karşı karşıya kalmadıklarına emin olduklarını önceden varsaymaktadır. Bultmann’a göre, “Ölümden dirilmeyi içeren tarihsel bir gerçek kesinlikle tasavvur bile edilemez.” (Bultmann, KM, 39)

Norman Perrin, *The Promise of Bultmann* isimli eserinde, “belki de Bultmann için her şeyden önemli olan tek şey, tarihte tek bir eşsiz olayın olmaması değil, tarihin sebep ve sonuçlara dayalı kapalı bir zincir olduğunun ispatlanmasıdır. Tarihe müdahale eden bir güç ve etken bir sebep olarak Tanrı’nın varlığı ise, bir tarihinin asla düşünmeyeceği bir olasılıktır” demistir. (Perrin, TPB, 38)

Ölümden dirilmeyi içeren tarihsel bir gerçek kesinlikle tasavvur bile edilemez.

– RUDOLPH BULTMANN

Perrin sözlerine şöyle devam eder: “Söylediklerimizden çıkartacağımız sonuca göre Tanrı, tarihteki bir olayın etkin sebebi olamaz; sebebi oluşturan iki unsur olabilir, bir insan ya da bir insanın Tanrı inancı. Daha da ötesi, tarih süreci rastlantısal değil, düzenli olduğu içindir. Eğer rastlantısal olsaydı, herhangi bir tarihsel varolusun mümkünatı olmazdı, bundan

dolayı Tanrı'nın dünya tarihindeki bir olayın etkin sebebi olmuş olması veya olacak olanak dışında bir ihtimaldir.” (Perrin, TPB, 90-91)

Bultmann, mucizelerin gerçekleşmiş olma olasılığını reddeder. *Jesus and Mythology* isimli eserinde sunları söylemiştir: “Modern insan, sadece evrenin rasyonel düzeninin bir parçası olabilen olayları gerçek olarak kabul etmektedir. İşte bu yüzden modern insan mucizeleri, bu kurallara dayanan sürece uymadığı için reddeder.” (Bultmann, JCM, 37-38)

Bultmann, *Kerygma and Myth* isimli eserinde şöyle devam eder:

Kritikçilerin, günümüz dünyasının bilim anlayışının, ondokuzuncu yüzyılkinden farklı olduğunu işaret etmeleri ve sanki bu görecelik ile üstün güçlerin müdahalesini mümkün kılan bir kapı açılmış gibi rastlantısallık kuralının göreceliği ile mucize kavramını yeni bastan inşa edilmeye çalışılmasının bir saflik olduğunu söylemeleri, yerinde bir yaklaşım değildir. Günümüzün bilimi, deneysel çalışmalardan ve deneyin öneminden vaz mi geçmiştir? Hayır, vaz geçmemiştir ve vaz geçmediği sürece Antik Yunanda başlamış olan sebep ve sonuç dayalı, her şeyin bir açıklamasını talep eden düşünce sistemi gelenegi devam etmekte demektir. (Bultmann, KM, 120-21)

Anti-dogaüstüçülük ve Bultman hakkında yazan Herman Ridderbos, şu yorumda bulunmuştur:

Bir beden in işeyisinin ve organlarının organizasyonunu anlamayı kavramış ve öğrenmiş olan modern bir düşünürün, ölü olan bir kişinin tekrar beden almasını ve canlanmasını kabul etmesi hayâl bile edilemez. Modern insan zihninde, Tanrı'nın eylemlerini sadece O'nun kendi öz hayatının gerçekliğine bağlı etkiler, müdahaleler ve değişimler olarak tasarlar ya da daha açık söylemek gerekirse, O'nun “ruh” olması gerçeğine bağlı olarak, bu eylemleri sadece ruhsal eylemlerdir. Modern insan, kurtarma eylemini bir insanın doğal fiziksel bedeninin gerçekliği hatta evrenin fiziksel varlığı ile bağlantılı bir çerçevede kavrayamaz. Aynı zamanda; önceden var olan bir insan olarak Mesih'in iddia edilmesi O'nun bedensel varlığının göklere alınmış olması, insanın göksel bir bedene kavuşması gibi kavramlar hem rasyonel açıdan düşünülemez hem de anlamsızdır. Kisaca hiçbir şeydir. (Ridderbos, B, 18)

Pierre Benoit, biçimsel kritik metodunu analiz ettikten sonra şu sonuca varmıştır:

Bütün bu nispeten yeni metodların arkasında, ki bunların yeniliği sadece teknik uygulama kısmında izlenilmektedir, hiç de yeni olmayan tek bir temel tezin varlığı dikilmektedir. Modern rasyonalist tenkitçilerin çalışmalarında karşılamaya alışık olduğumuz bu tez, dogaüstünün reddedilmesi tezidir. Bu tezin üzerindeki maskeler, sözde tarihsel ve sosyolojik analizler sökülüp atıldığı zaman, karşımızda bu tez gerçek kimliği ile dikilir ve bu bir felsefedir. (Benoit, IG, Vol. I, 39)

3C. Diğer Yandaşlar

W. J. Sparrow-Simpson, David Strauss hakkında sunları belirtir:

Strauss'un uzun zaman önce bulunduğu itiraf sunları içermektedir “Elçilerin içindeki iman in kaynağı, sadece İsa'nın Diriliş'i dikkate alındığında anlaşılabilir. Protestanların tarif ettiği gibi, bu olay içsel değil harici bir mucizevi olaydır.” (New Life, i, 399) Strauss'un, diriliş in akla uygun olmadığına dair bir olguyu öncelik olarak kabul edip, bu doğrultuda yönlendirildiğini kabul etmesi, samimi bir itiraftır:

“İsa'nın mucizevi dirilişinin kayıtlarının varlığı, bizleri bir tercih yapma noktasında bırakmıştır; ya İsa'nın yaşamının doğal ve tarihsel görüşünün akla yakın olmayışını kabul eder, buna bağlı olan her şeyi geriye çeker ve tüm sorumluluklarımızdan feragat ederiz ya da

bu kayıtların olası sonuçlarını ispatlamak için kendimizi adarız. Örneğin, mucizevi olguları karıştırmadan, İsa'nın dirilisine duyulan inancın kaynağını bulmak gibi.”

Evren hakkındaki belirli bir görüşün önceden varsayımı hakkındaki delilleri sunmak ve açıklamak, bu kişinin bilinçli ve kasıtlı sorumluluğudur. Yusuf'un bahçesindeki mezarın başında iki rakip dünya teorisi birbiri ile mücadele etmektedir (çapraz referans Ihmels, Auferstehung, syf. 27; Luthardt, *Glaubenslehre*).

Dirilis delillerinin tarihsel olmadığını iddia etmenin en büyük sebebi, Sabatier'in de ifade ettiği gibi, “En büyük farklılıklarda bile uzlaşmaya varılmış olsa ya da bu farklılıklar asla var olmamış olsa bile, mucizeleri kabul etmeyen bir kişinin tanıklıkları da reddedeceği şüphe götürmeyen bir gerçektir. Zeller'in dürüstçe itiraf ettiği gibi, bu reddediler tarihsel kayıtlara değil, felsefi teorilere dayanmaktadır.” (L'Apotre Pavlus, p.42) (Sparrow -Simpson, RC, 511)

Biçimsel kritik olan Schubert Ogden, *Glauben ve Verstehn*'den (“The Problem of Miracles,” *Religion in Life*, I, Winter, 1957-58, syf. 63) su alintiyi yapmıştır: “Mucize fikri, günümüz insanları için iyice imkânsızlaşmıştır, çünkü bizler için doğa; kanunları olan bir olaydır ve kanunları olan, değişmez ve tükenmez bir düzene, mucize denilen unsur muhalefet etmektedir. Bu ve benzeri fikirlerin bizler tarafından kabul edilmesi mümkün değildir.” (Ogden, CWM, 33)

Jesus Christ isimli eserde F. C. Burkitt, sunları söylemiştir: “İtiraf etmeliyim ki, 5000 kişiyi doyurma olayı için samimi bir verimlilik sürecinden başka bir açıklama getiremiyorum ... bana mantıklı gelen tek çözüm ise sudur: İsa, elçilerine ellerindeki kit kumanyayı dağıtmalarını söylemiş ve elçilerin oluşturduğu bu iyi tanıklıktan etkilenen kişiler, ellerindeki bol miktardaki yiyecekleri, ellerinde az olanlar ile paylaşmışlardır.” (Burkitt, JC, 32)

Ernst Käsemann, anti-dogaüstücünün görüşünü açık bir ifade ile ortaya koymuştur. İsa'nın İncil'de yer alan işleri ve sözleri hakkında sunları söylemiştir: “bunlar aralıksız bir şekilde gerçekleşmiş ilâhi esinler ve yüce işlerdir ancak, bunların herhangi başka bir insan yasamı ile karşılaştırılması gerekli olan ortak paydaları mevcut olmadığı için tarih kategorisinde algılanması olası değildir.” (Kasemann, ENTT, 30)

Eğer İslâmiyetten, Budizmden, Konfüçyüsizmden ya da Taoizmden mucizeleri çıkartırsanız, elinizdeki aynı inanç, aynı sağlamlıkta kalır. Eğer Hristiyanlıktan mucizeleri çıkartırsanız, Amerikalı Hristiyanların her hafta (ve her hafta) kilise kürsüsünden duydukları klise cümlelerinden ve basmakalıp laflardan daha fazlasını duyamazsınız.

– PETER KREEFT

3A. BİLİM VE MUCİZELER

1B. Mucizelerin Tanımı

“Her tartışmada olduğu gibi bu tartışmada da atılacak birinci adım, kullanılan terimlerin anlamına muvaffak olmaktır. ‘Mucize’ kelimesinin anlamı konusunda anlaşmaya varılmadıkça, mucizelerin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda yapılacak her türlü tartışma, havanda su dövmeye benzer.” (Huxley, WTHH, 153)

Bizler mucizeleri, Tanrı'nın dünya üzerinde yaptığı özel işleri olarak tanımlarız. Mucizeler, Tanrı'nın özel işleri olduğu için, bu işler sadece Tanrı'nın var olduğu bir ortamda gerçekleşebilirler.

2B. Hristiyan Çerçevesinde Mucizeler

Peter Kreeft, mucizelerin Hristiyanlık inancındaki yerinin diğer dünya inançlarından farkı konusunda sunları gözlemlemiştir:

Mucizelerin önemi hakkındaki tartışmayı çözümler için Tanrı'nın, Kendi kilisesini kurmak ve ölümsüzleştirmek için bu mucizeleri kullanmış olmayı uygun görmüş olduğunu anlamak yeterli olacaktır.

Aslında, Hristiyanlığın diğerlerinden farkını oluşturan baslıca unsurları, mucizeleridir: Yarattığı, (ilk defa Yahudilere) esinleme, Yasa'nın verilmesi, peygamberliklerin verilmesi, Beden alma, Ölümden dirilme, Göğe yükselmesi, İkinci gelis ve Yargı Günü.

Eğer Islâmiyetten, Budizmden, Konfüçyüsizmden ya da Taoizmden mucizeleri çıkartırsanız, elinizdeki aynı inanç aynı sağlamlıkta kalır. Eğer Hristiyanlıktan mucizeleri çıkartırsanız, Amerikalı Hristiyanların her hafta (ve her hafta) kilise kürsüsünden duydukları klise cümlelerinden ve basmakalip laflardan daha fazlasını duyamazsınız. (Kreeft, CMP, 273)

R. C. Sproul, Gerstner ve Lindley, Hristiyanlığın ifade edilebilmesi için mucizelerin vazgeçilmez unsurlar oldukları konusunda hemfikirlidir: “Teknik olarak ... mucizeler, görseelliği olan, algılanabilir bir çerçevede gelişen, hem imanlılar hem imani olmayanların beraberce tecrübe ettikleri bir olaydır. İman ettirmek için olmasa da, ikna etme gücüne sahiptirler. İnanç savunmalarına bakıldığında da anlaşıldığı gibi, mucizelere tanıklık eden grup ister inansın, ister inanmasın, ister iman etsin ister etmesin, ister herkes ‘içsel’ bir ‘mucize’ yasasın ya da yasamasın, Hristiyanlığın ifade edilebilmesi ve akla yakın gelmesi için gözle görülür ve algılanabilir mucizeler, vazgeçilmez unsurlar olmuşturlar. Tüm insanlar bilinçli bir şekilde mucizenin bir parçası olmayı reddetmiş olsalar da, ispatlanış karşısında duygularını gizleyememişlerdir.” (Sproul, CA, 145)

3B. Mucizeler ve Dogaüstü Olaylar Konusunda Bilimin Sınırları

J. W. N. Sullivan, *The Limitations of Science* isimli kitabında, Einstein'ın *İzafiyet Teorisi* (1905) ve Planck'ın “kara kütle radyasyonu” denemesinin yayınlanmasından beri bilim adamları, “bilinmeyen ve sis perdesinin arkasında kalan evrenin, tabiat kanunları dedikleri olgudaki değişimlerle” karşı karşıya kalmışlardır, diye yazılmıştır. (Sullivan, TLS, 79)

Sullivan: “‘Bilimdeki modern devrim’ adı verilen değişimler, aslında neredeyse iki yüzyıldır bilim dünyasına hükmeden Newtoncu bakış açisinin yetersizliği üzerine dayandırılmıştır. Eski bakış açisi, yeni bir görüş açisi tarafından arka plana itilme süreci içerisinde. Kendi gelişimini tamamlamamış olsa da, yeni bakış açisinin eskisinden çok farklı olduğu açıkça ortadadır.” (Sullivan, TLS, 138)

James R. Moore, (John Warwick Montgomery tarafından editasyonu yapılan *Christianity for the Tough Minded* isimli eserde, “günümüzün bilim adamları, herhangi bir olayın ‘tabiat kanunlarını’ ihlâl ettiğini öne sürecek kadar bu kanunlar hakkında yeterli bir bilgi olmadığını kabul eder duruma gelmişlerdir. Bir unsurun olmayan yer ve zaman koşullarından yola çıkarak, tüm evrenin doğası hakkında kesin kanıtlara varmanın doğru olmayacağı konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Günümüz insanının ‘tabiat kanunları’ adını verdiği durum, aslında *tabiat harikalarına bizim getirdiğimiz tüme varımcı ve istatistiksel açıklamalarımızdır*” demistir. (Moore, SC: TPC, 79)

John Montgomery, anti-dogaüstücü tutumun, hem “felsefi açıdan hem de bilimsel açıdan” güvenilir bir yaklaşım olduğunu göstermiştir. Felsefi açıdan: “Çünkü, Tanrı konumundan aşağı olan herhangi bir kişinin mucizeleri bastan eleyecek kadar evreni tanınması mümkün değildir.” Bilimsel açıdan: “Çünkü, Einstein fizikinin geçerli olduğu bir çağda

(Hume'un klâsik anti mucizevi tezini formülleştirdiği, Newtonun çizdiği dünyadan istisnasız çok farklıdır) evren, bütün olasılıklara açık bir hale gelmiştir, 'bir tane bile "nedensel bir evrensel kanun" ifade etmeye çalışmak, bosuna bir deneme olacaktır' (Max Black, *Models and Metaphor*) ve mucizevi bir olay hakkındaki tek bir görsel tanıklığın dikkatli bir şekilde incelenmesi, bu olayın gerçekten de meydana gelip gelmediğini anlamamıza imkân verecektir." (Montgomery, CFTM, 32)

History and Christianity isimli eserde bu tartışma devam etmektedir:

Ancak, modern insan, dirilis tarzında bir "mucizeyi" kabul edebilir mi? Cevap sizi biraz şaşırtabilir: Bizler, Einstein'ın göreceli görüşü savunan çağında yaşayan modern insanlar olduğumuz için, dirilis olayı kabul edilmelidir. Newton döneminden farklı olarak bizler için evren, artık bütün kanunlarını bildiğimiz, her adımın tahmin edilebilir olduğu bir oyun sahası, kapağı kilitlemiş bir kasa değildir. Einstein'dan sonra hiçbir modern insanın "tabiat kanunlarının" zaten bilindiğini öne sürerek, var olduğu iddia edilen olayların gerçekleşmiş olma olasılıklarını reddetmeye hakkı kalmamıştır.

Iddiası geçen bir olayın gerçekleşebilip gerçekleşebilemeyeceğini tespit etmenin tek yolu, bu olayın geçmişte gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmaktan geçmektedir. İşte bu yüzden "mucizeler" konusu, felsefi spekülasyonların dolastığı bir sahada değil, tarihsel bir çerçevede ele alınmalı ve araştırılmalıdır. (Montgomery, HG, 75-76)

Montgomery, sözlerine şöyle devam eder, "Dikkat ederseniz, öne sürülen mucizevi bir olay ile karşı karşıya kalan bir tarihçi, aslında kesinlikle yeni bir şey ile karşı karşıya kalmamaktadır. Her tarihsel olay kendi içinde essizdir ve bu olayların gerçeklere dayanıp dayanmadığının sinanması, sadece bizlerin burada ele aldığı metinlere dayalı yaklaşım ile mümkündür. Hiçbir tarihçinin, evreni her şeyin doğal nedenleri olduğu, kapalı bir sistem olarak kabul etmeye hakkı yoktur. Cornell'li mantıkçi Max Black'ın kısa bir süre önce kaleme aldığı bir yazısında belirttiği gibi nedensellik kavramı, 'tuhaf, sistematik olmayan ve hatalı bir kanıdır' (*Models and Metaphors*, syf. 169)." (Montgomery, HG, 75-76)

Önde gelen bir biçimsel tenkitçi olan Vincent Taylor, mucizelerin, dogmalar ile reddedilemeyeceği uyarısında bulunmaktadır:

Günümüzde mucizeler ile ilgili olarak karsımıza çıkan soruları "mucizeler imkânsızdır" diyerek kestirip atmak için çok geç kalınmıştır. Bu tartışmaların bu aşaması tarihte kalmıştır. Artık bilim, geçmiş dönemlerin karakteristik bakış açıları ile kıyaslandığında, tabiat kanunları hakkında çok daha fazla mütevazı ve gerçekçi bir görüşü benimsemmiştir. Günümüzde, "Doga Kanunlarının" aslında var olan bilgi birikiminin uygun bir özeti olduğu görüşü kabul edilmiştir. Doga, "kapalı bir sistem" değildir ve mucizeler, "bina edilmiş olan bir düzene yapılmış müdahaleler" değildir. Son elli sene boyunca, bir zamanlar imkânsız olarak nitelenen kesifler ile defalarca şaşırtıldık. Atomun parçala nisina şahit olduğumuz gibi, kendi kulaklarımızla bilim adamlarının, "evren bizim büyük bir makine dediğimizden çok daha uludur" dediklerini duyduk. Bu görüş değişimi tabii ki mucizelerin gerçekliğini kabul etmemektedir; ancak uygun koşullar altında mucizelerin imkânsız olmadıklarını kabul etmektedir; hiçbir bilimsel ya da felsefi dogma, bu görüşün önüne geçemez (Taylor, TFGT, 13)

4B. Hume'un Felsefi Tezi

1D. Hume'un Iddiası

"Mucize, doga kanunlarının çignenmesi demektir; bu kuralların sağlam ve sabit tecrübeler üzerine bina edildiği düşünülürken, bir mucizenin gerçekleşmediğinin ispatı, iddia edilen

olayın kendi dogasından ortaya çıkar ki, bunun anlami ise, tecrübeden elde edilmeyen akla gelebilecek her tez için geçerlidir... Doganın genel akisi içerisinde gerçekleşen hiçbir sey, mucize olarak tanımlanamaz. Sağlıklı görünen bir adamın aniden ölmesi bir mucize degildir; . . . Ancak, ölü bir adamın aniden yasama kavusması bir mucizedir; çünkü bu olay hiçbir ülkede ve çağda gözlenmemistir. İşte bu yüzden, her mucizevi olayın karsisinde düzenli olarak tecrübe edilebilen olaylar vuku bulmalıdır ki, bu olay mucize adına lâyük olsun.” (Hume, EGHU, 126-27)

2D. Çürütme

Hume, mucizeler lehindeki delilleri gözden geçirmek yerine, basit istatistiksel oyunlar oynamayı yeğlemiştir. Geisler, bu konuda sunları dile getirmiştir:

Hume, mucizeler lehine olan delilleri hiçe saymış, hatta mucizeler karsiti olan delilleri çoğaltmaya çalışmıştır. Ölüm defalarca tekrarlandığı ve ölümden dirilme en iyi bir ifade ile ender rastlanan bir olay olduğu için Hume, ölüm sayılarını toplayıp, karsisine iddia edilen dirilme olaylarını koyarak, adetçe çoğunluğu teskil eden grubu geçerli sayma yoluna gitmiştir. . . . Ancak bu kıyaslama esnasında, örneğin, Nasıralı İsa isimli kişinin dirilmesi lehindeki delilleri inceleme ya da değerlendirmeye alma gereği bile duymamaktadır. Yaptığı işlem, dünya üzerinde ölüp tekrar dirilmeyen kişilerin adedi ile ölüp dirildiği iddia edilen kişilerin adedini kıyaslama ve daha yüksek olan rakami geçerli sayıp diğerini geçersiz saymaktır... Bu tez, olasılık ile delillerin adedini es deger olarak kabul etmektedir. Hume, kısaca (kazanma sansi yüksek olan bahsi oynama üslubunda bir ifade ile) ‘daha olası olan olaylara inanmamız gerekir’ demektedir. Ancak, bu çok aptalca bir düşünme seklidir. Bu mantığa göre, zarların ilk sallamada üç kere altı gelme olasılığı yoktur, çünkü bu olasılık 1,635,013,559,600’e 1’dir! Hume’un gözden kaçırdığı basit gerçek ise, zeki insanların kanılarını olasılıklara değil, gerçeklere dayandırdığıdır. Bazen bir olayın gerçekleşme olasılığı çok azdır (geçmişteki örneklere bakıldığında) ancak bu olayın lehine olan deliller çok güçlüdür (o an ki gözleme ya da güvenilir tanıklığa bakıldığında). Hume’un tezinde, delillerin adedi ile delillerin değeri birbirine karıştırılmıştır. Delillerin adedi değil, değeri önemlidir. (Geisler, MMM, alıntı yeri Geivett, IDM, 78-79)

Daha da ötesi, Hume tarihsel olayların gerçekleşme olasılığı ile bilim adamlarının bilimsel formülleri oluşturmada kullandıkları olasılık yaklaşımını birbiri ile karıştırmıştır. Nash’in açıklamasına göre:

Hume’u elestirenler, tezini kusurlu bir olasılık görüşü üzerine bina ettiği için eleştirirler. Bunun sebebi ise, Hume’un mucizeler de dahil olmak üzere tarihteki olayların gerçekleşme olasılıklarını, bilimsel kanunların üretildiği yinelenen olayların yinelenme olasılığı ile aynı şekilde ele almış olması olmuştur. Bilimsel kanunlar alanında, olasılık ile yinelenme sıklığı birbiri ile ilişkilendirilirler; bir bilim adamı benzer koşullar altında, aynı olayın ne kadar çok yinelendiğini gözlemleyebilir ise, formüle ettikleri kanunun doğru olma olasılığı o kadar yüksektir. Ancak mucizeler de dahil olmak üzere tarihteki olaylar, bundan çok farklı bir yapıya sahiptirler; tarihteki her olay essizdir ve tekrarlanamaz. Bundan dolayı mucizeler de dahil olmak üzere tarihteki olayların gerçekleşme olasılıklarını, bilimsel kanunları elde ederken kullanılan olasılıklar ile aynı şekilde ele almak demek, iki öznel konunun arasındaki temel farklılıkları görmezlikten gelmek demektir. (Nash, FR, 234)

Hume’un, “doganın genel akisi içerisinde gerçekleşen hiçbir sey, mucize olarak tanımlanamaz” iddiasının çürütülmesinde rol oynayan güçlü bir isim de C. S. Lewis olmuştur. Lewis, Hume’un iddiasına ikna edici bir cevap sunmuştur: “Hume’un ‘mucizevi olayın karsisinde düzenli olarak tecrübe edilebilen olaylar vuku bulmalıdır ki, bu iddia edilen olay mucize adına lâyük olsun’ ifadesine katılmamız gerekir, başka bir ifade ile bir

mucize asla gerçekleşmemiş ise, niçin hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Mucizeler hakkındaki tecrübelerin düzenli olması için, bu mucizeyi bildiren aktarımların hepsinin sahte olduğunun bilinmesi ya da ispatlanması gerekir. Bütün aktarımların sahte olduğunu bilebilmemiz için bu mucizenin asla var olmadığını bilmemiz gerekmektedir. Açıkçası bu bir kısır döngüdür.” (Lewis, M, 105)

“Mucizevi bir olay ile karşılaşan tenkitçi bir tarihçi, genellikle bu olayın var olmadığı hükmünü vermektedir... bu prosedürünü haklı çıkarmak için de, Hume’un geliştirdiği prensibi uygulamak zorunda kalacaktır: ‘Mucizevi doğanın salt imkânsizliği’ ya da iddia edilen olayların ‘bütün akli selim insanların gözü önünde gerçekleşme zorunluluğu ki, bu zaten bir mucizeyi çürütmek için yeterli olarak kabul edilecektir’” (Flew, M, alıntı yeri Edwards, EP, 351-52) Baska bir ifade ile, bu bir kısır döngüdür: Eger mucizelerin gerçekleşmesi imkânsiz ise her türlü mucizevi olayın aktarımı sahte olmalıdır ki, mucizelerin gerçekleşmesi imkânsiz olsun.

Merald Westphal, “Tarihçi ve İmanlı” isimli yazısında sunları dile getirmiştir:

Eger Tanrı varsa, O’nun mucizeleri hem mantiken mümkün konuma gelir, hem de gerçekleşme olasılığı her dakikaya yayılmış olur. Mucizelerin gerçekleşme olasılığının o an için engellenmesinin tek sebebi ise, gene ilâhi bir iradedir. (Bir ilâhiyatçı için, bilimsel bilginin artisinin mucizelere olan inancı azaltmasının söylenmesi, entelektüel açıdan sorumsuzca ve çeliskili bir ifade olacaktır çünkü, bilim dalındaki ilerleme bizlere sadece ilimizin limitlerini göstermekte ve ilâhi bir gücün bu limitlerin üzerinde işleyeceğini ortaya koymaktadır.) Bu konuya ahlâk unsurunu da eklediğimiz zaman, insanların böyle bir aktarımın entelektüel dürüstlüğüne incelemelerine izin verilmesi çok normaldir. (Westphal, THB, 280)

Ancak, bu çok aptalca bir düşünme şeklidir. Bu mantığa göre, zıtların ilk sallamada üç kere altı gelme olasılığı yoktur, çünkü bu olasılık 1,635,013,559,600’e 1’dir! Hume’un gözden kaçırdığı basit gerçek ise, zeki insanların kanıtlarını olasılıklara değil, gerçeklere dayandırdığıdır. Bazen bir olayın gerçekleşme olasılığı çok azdır (geçmişteki örneklerle bakıldığında) ancak, bu olayın lehine olan deliller çok güçlüdür (o an ki gözleme ya da güvenilir tanıklığa bakıldığında).

– NORMAN GEISLER

4A. TARİHİN UYGUN BİR ŞEKİLDE ELE ALINMASI

Tarihin uygun bir şekilde ele alınmasından önce, rölativistlerin tezinin çürütülmesi yerinde olacaktır.

1B. Rölativistlerin Tezinin Çürütülmesi

1C. İddia: Tarih, Direkt Bir Gözlemlemeye Elverişli Değildir

Geisler, ‘objektif’ kelimesinin ne anlama gelmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır: “Eger ‘objektif’ kelimesi ile kast edilen anlam ‘salt bilgi’ ise, hiçbir beseri tarihçi objektif ya da tarafsız olamaz. Bu bizim onayladığımız bir olgudur, ancak diğer taraftan eger ‘objektif’ kelimesi ile kast edilen anlam, sagduyulu bir insanın kabul edebileceği, adil ve dürüst ancak

gözden geçirip düzeltilmeye elverişli bir sunum ise, bu durumda tarafsızlık olasılığının kapısı aralanmış demektir.” (Geisler, CA, 290)

Göreceli iddia sonrasında bilim adamı ile kıyaslandığında, tarihçinin dezavantaja sahip olduğuna dair iddia hakkında Craig, sunuları yazmıştır:

Birinci olarak vurgulamamız gereken nokta, bilim adamının her zaman incelediği konuya ya da objeye direkt bir ulaşımına sahip olduğunu düşünmenin bir saflık olduğu noktasıdır. Bilim adamları, kendi öz çalışmalarını için bile hem baskalarının araştırma raporlarına yüksek seviyede bağımlıdır (bu durum ilginç bir şekilde bilim adamını tarihsel dokümanlara bağımlı kılar), hem de bilim adamının çalıştığı konular genellikle direkt bir ulaşımına imkân vermemektedir; bu durum, özellikle fizik gibi yüksek teorik alanlarda daha çok kendisini göstermektedir.

İkinci olarak ise, tarihçinin geçmişe direkt bir ulaşımına sansi olmasa da, geçmişten arta kalanlara, gerçekten var olmuş ve elimizde olanlara direkt olarak ulaşımına mümkündür... Örneğin, arkeolojik veriler, tarihe inceleme için direkt olarak objeler sunmaktadır. (Craig, RF, 176)

Bundan dolayı, “hem tarih adamının hem de bilim adamının geçmişten olanları tespit etmek için değişik teçhizatları mevcuttur. Orijinal gerçeklere ya da olaylara direkt ulaşım yoksunluğu bu iki adamdan birisini diğerinin gerisinde bırakmaktadır.” (Geisler, CA, 291)

2C. İddia: Tarihsel İletilerin Parçalı Doğası

Fischer, bu tezin hatasına şöyle işaret eder: “Rölativistlik hatalı bir şekilde, tarihsel aktarımların parçalı olması gerektiğini, bunun eksikliği oluşturacağını ve bu eksiklikten dolayı, hatalı olmaları gerektiğini ima eder. Eksik bir aktarım, objektif olarak doğru bir aktarım olabilir ancak doğru bir olayın tümünü değil, bir kısmını aktarmıştır.” (Fischer, HF, 42)

Geisler, şöyle devam eder:

Tarihsel aktarımların parçalı olması, bu aktarımların objektifliğinin yok olması anlamına gelmez. Tarih, parçalı kaynaklara sahip olduğu için jeolojiden daha az objektif değildir. Bilimsel birikim de parçalı bir yapıya sahiptir, varsayımlara ve daha fazla olguların keşfi konusunda yetersiz olduğu ispatlanabilen genel anlayışlara dayanır.

Kati bir bilimsel görüş açısından bakıldığında, parçacıklar arasındaki boşlukları doldurmanın zorluklarının mevcudiyeti reddedilemez ise de, bir kişi dünya hakkındaki felsefi görüşünü belirledikten sonra, tarafsızlık problemi ortadan kalkar. Eğer bir Tanrı mevcut ise, tarihin genel resmi zaten çizilmiş durumdadır; tarihsel gerçekler sadece detayları dolduran unsurlar olacaktır. (Geisler, CA, 292-93)

Tarihçinin geçmişe direkt bir ulaşımına sansi olmasa da, geçmişten arta kalanlara, gerçekten var olmuş ve elimizde olanlara direkt olarak ulaşımına mümkündür... Örneğin, arkeolojik veriler, tarihe inceleme için direkt olarak objeler sunmaktadır.

– WILLIAM LANE CRAIG

3C. Iddia: Tarihi Yöntem Biliminin Seçici Dogasi ve Tarih Gerçeklerinin Yorumsal Yapisallastirilmesi

“Tarihçinin kullanacağı materyalleri seçme zorunluluğu tarihi, sübjektif bir hale getirmez. Jüri üyeleri, bütün delillere sahip olmadıkları durumlarda kararlarını, ‘şüpheler üzerine bina ederler’. Eger tarihçinin elinde konu ile alakalı ve önemli deliller mevcut ise, objektiflikten söz etmemiz mümkün hale gelecektir. Bir kişinin bazı şeyleri bilebilmesi için her şeyi bilmesi gerekmez.” (Geisler, CA, 293)

4C. Iddia: Tarihi, Değer Yargısından Kaçınamaz

Dikkat etmemiz gereken bir nokta şudur: “Tarihçinin değer yargılarından kaçınmaması, tarafsızlığın imkânsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Tarafsızlık demek, gerçekleri ele alırken adil olmak demektir. Olmuş olanların, olası en doğru bir şekilde sunulması demektir. Daha da ötesi tarafsızlık, bir tarihçinin gerçekleşmiş olan olayları yorumlarken, bu olayların kaynağında ve bağlamında olanları ön plana çıkaracak bir lisan kullanması demektir... Bir tarihçi, dünya görüşünü ortaya koyduktan sonra, değer yargıları arzu edilmeyen ve sübjektif bir unsur olmaktan çıkar; değer yargıları hem gereklidir, hem de objektif olarak talep edilirler.” (Geisler, CA, 295-96)

5C. Iddia: Her Tarihi, Kendi Çağının ve Dünya Görüşünün Bir Ürünüdür

Her tarihçinin, kendi çağının ve dünya görüşünün bir ürünü olduğunu kabul eden Geisler, sunuları da işaret etmektedir: “Bir *tarihçinin* kendi çağının adamı olması, onun aktardığı *tarihin de* o çağın ürünü olduğu iddiası hatalı bir yaklaşımdır... Tenkitçilik, bilginin *bağlamı* ile bu bilgiye ulaşma *sürecini* birbiri ile karıştırmaktadır. Tenkitçilik, bir görüşün *olusması* ile o görüşün *dogruluğunu* birbiri ile karıştırmaktadır. Birisinin hipotez ürettiği kaynak, aslında onun bu hipotezin doğruluğunu ispatlaması ile alakalı konular değildir.” (Geisler, CA, 296-97)

Fischer, bu durumu bir örnekle açıklamaktadır: “Bir bilginin elde edilme şekli ile, o bilginin geçerliliği arasında bir karmaşa yaşanmaktadır. Amerikalı bir tarihçi, sovenist bir yaklaşımla Birleşik Devletlerin, İngiltere’den bağımsızlığını 1776 senesinde elde ettiğini beyan edebilir. Bu ifade tarihçinin motivasyonunu içerse de, tarihsel açıdan doğru bir ifadedir. Diğer taraftan İngiliz bir tarihçi, milliyetçi bir tutumda ısrar edip İngiltere’nin, Birleşik Devletlerden bağımsızlığını 1776 senesinde elde ettiğini iddia edebilir. Bu açıklama ise hatalı bir açıklamadır ve her zaman öyle kalacaktır.” (Fischer, HF, 42)

6C. Iddia: Materyallerin Seçimi ve Aranjmanı Tarihiye Bağlıdır

Önyargının ya da tarihin tarafsızlığını örtme ihtirasının olasılığı hakkında tarih felsefecisi W. H. Walsh, sunuları belirtmiştir: “Bu şekildeki bir ön yargının, tarihin objektif gerçeklerini elde etmede önemli ve asılmaz bir engel olarak görmek ya da görmemek konusunda verilecek karar, şüphe içeren bir karar olacaktır. Bu şüphenin sebebi ise, geçmişteki tecrübelerimizde gördüğümüz gibi, aktarımlarda bulunan önyargıların her zaman düzeltilmeye elverişli olmuş olmasıdır... Bir tarihçi kesinlikle kişisel önyargıdan arınmış olmak zorundadır, bunu beceremeyen tarihçiler, kendilerine uygun itibarı kazanmışlardır.” (Walsh, JPH, 101)

Van A. Harvey bile su ifadede bulunmuştur: “Eger tarafsızlıktan anladığımız şey, bir kişinin yargıya ulaşmadan önce bu yargıyı haklı çıkaracak geçerli sebeplere sahip olma zorunluluğunu hissetme kapasitesine sahip olabilmesi ise, tutkulu olmanın veya tarafsız olmanın karşılıklı olarak özel hisler olduğu tartışmaya açık bir konu olacaktır. Kendi öz

ogluunu yargılayan bir hakimin, gerçeğin bulunması konusunda, konu ile daha az alakası olan bir kisten daha çok tarafsız olması beklenmez mi?" (Harvey, HB, 212)

7C. Sonuç: Tarih Neyi Bina Edebilir?

"Salt tarafsızlık, sınırsız bir zihin için mümkündür. Sınırlı zihinler, sistematik bir tutarlılık ile yetinmek zorundadır, ancak referanslar ile genel hatları belirlenmiş olan plâna bütün yeni elde edilen olguları ayrıntılı ve sürekli olarak dahil eden ve bu referansların çerçevelediği bir düzen üzerine bina edilmiş olan geçmişi tekrar gözden geçirip düzeltilmeye elverişli bir şekilde yeniden inşa etme girişimlerine açık olmalıdır." (Geisler, CA, 298)

"Bir kişi, bu dünyanın bir tanrının varlığını içeren ya da bir tanrının varlığını içermeyen bir dünya olduğu konusunda olgulardan bağımsız olarak belli bir karara varamadan, tarihin objektif anlamını tespit etme olasılığı yoktur. Diğer taraftan, bu evrenin bir tanrının varlığını içeren bir evren olduğuna inanmak için birçok iyi sebep mevcuttur... İşte bu inanışın sonra tarihin objektif anlamını tespit etmek olanaklı bir hale dönüşür. Genel görüş bir kere bina edildi mi geriye kalan tek mesele, bu genel sisteme en çok uyan tarih görüşünü bulmaya kalır. İşte bu yüzden sistematik istikrarlık, hem tarihsel olaylarda hem de bilimsel olaylarda bir tarafsızlık ya da objektiflik sinama metodu olarak yerini almıştır." (Geisler, CA, 298)

2B. Tenkitçi Metot

Erlangen tarihçisi Ethelbert Stauffer, tarihe nasıl yaklaşmamız konusunda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır:

Tarihçi olan bizler, tüm beklentilerimizi belki de bizim bütün kanaatlerimizi ve hatta bizim dönemimizin gerçekler adına yer alan tüm anlayışı bir anda çürüten süprizler ile karşı karşıya kaldığımızda ne yaparız? Bu gibi durumlarda, büyük bir tarihçinin şu sözlerini tekrarlamamız gerekir: "Kesinlikle mümkündür." Neden olmasın ki? Tenkitçi bir tarihçi için hiçbir şey imkânsiz değildir. (Stauffer, JHS, 17)

Tarihçilerin amacı, önceden ikna olunmuş kanılara dayanan bir tarihi bina edip kendi zevkine göre şekillendirmek değil, tarihi en sağlam delillere dayandırarak yeni baştan aktarmak ve tarihin kendi kendisini ifade etmesine izin vermektir.

– PHILIP SCHAFF

1C. Schaff

Tarihçi Philip Schaff, yukarıdaki görüşe, şu ifadesini eklemeyi uygun görmüştür:

Tarihçilerin amacı, önceden ikna olunmuş kanılara dayanan bir tarihi bina edip kendi zevkine göre şekillendirmek değil, tarihi en sağlam delillere dayandırarak yeni baştan aktarmak ve tarihin kendi kendisini ifade etmesine izin vermektir. (Schaff, HCC, cilt I., 175)

2C. Sider

Temple Üniversitesinde, Messaih Kolej kampüsünde tarih profesörü olan Ronald Sider, bir tarihinin önceden varsayımlar konusunda ne yapması gerektiğini şöyle belirtmiştir:

Tenkitçi bir tarihçi kendi beklentilerini bosa çıkaran ve gerçekler hakkındaki natüralistik görüş ile çelisen, ancak bir olayın gerçekliğini ortaya koyan sağlam bir delil karşısında ne yapar? Kabul etmeliyim ki bu kişi, tenkit edilerek analiz edilen kaynaklarını takip etmek zorundadır. Mucizelerin asla gerçekleşmiş olamayacağı önceden varsayımı felsefesine inanmak, bilimsel olmayan bir yaklaşımdır. Tek taraflı önceden varsayımlardan kaçınmadıkça, tarihsel yorumlar propagandadan öteye geçemeyecektir.

Kendimizin tanık olmadığı, ancak gerçekliği iddia edilen olaylar için sağlam deliller talep etme hakkımız vardır, ancak doğru ve yanlısı kendi sınırlı tecrübelerimizle yargılama hakkımız yoktur. (Sider, ACE. 21)

3C. Montgomery, Su Sonuca Varmıştır

Montgomery, su sonuca varmıştır:

İsa'nın bir adamdan daha öte bir varlık olamayacağına dair bir önceden varsayımına kapılmaya hakkımız yoktur. Bunu yaptığımız sürece vardığımız yargılar; dokümanların, olguların ve bulguların gerçek bağlamlarını değil, açıkça önceden varsayımlarımızı yansıtır. Baska bir deyiş ile, yapmamız gereken sudur: Tarafsız bir şekilde İsa'nın çağındaki kişilerin, İsa hakkındaki aktarımlarını, biz katılsak da katılmasak da keşfetmektir. Bizlerin sorusu, İsa'nın insan olarak tanımlanıp tanımlanmadığı değildir. Hemen hemen günümüzde yaşayan hiç kimse bunu sorgulamaz, çünkü anlatımlarda O'nun acıktığı, susadığı, yorulduğu, ağladığı, acı çektiği ve öldüğü, kısaca insan olduğu belirtilmiştir.

Bugün bizlerin karşısına dikilen soru ise, İsa'nın bir adamdan daha öte bir varlık olarak algılanıp algılanılmamış olduğu sorusudur. (Montgomery, HC, 48-49)

3B. Uygun Bir İnceleme

“Tenkitçi bir tarihçi, iddia edilen mucizelerin tarihselliğini, her olayın kendisi için sunulan delillerine dayandırarak tespit etmelidir.” (Sider, THTMPNM, 313)

Yukarıdaki tarihsel araştırmaların uygulanması, günümüzün bilimsel bilgi birikimi sayesinde derinleşmiş ve genişlemiştir. Profesör Sider, su yorumda bulunmuştur: “Doganın düzeninin bilimsel tanımı, her türlü sıra dışı olayın bildirimini daha tenkitçi bir üslup ile ele alınmasında çok önemli bir etken olmuştur. İddia edilen bir olayın, ilişkili alan üzerinde yapılan bilimsel incelemelerde, izlenilen ve izlenilmesi beklenen düzene muhalefet içerdiği anda, ‘kirmizi bir uyarı ışığı’ yanıp sönmeye başlar. (Harvey, The Historian and The Believer, syf.225)” (Sider, THTMPNM, 314)

İşte bu noktada bu iddiaya maruz kalan kişinin, tüm verileri çok dikkatli bir şekilde gözden geçirmesi gereklidir.

Örneğin, İsa'nın Dirilmesi: Tenkitçi bir tarihçi tanıkları inceleme, çarnihtaki ölümü doğrulama, gömülme prosedürlerini ele alma ve üçüncü gün İsa'nın canlı olduğuna, mezarın boş olduğuna dair anlatımları tenkit etme yoluna gider. Arkasından, yukarıdaki çalışma sonucunda elde ettiği verilere dayanarak her olası açıklamayı ortaya koyar. İşte bu aşamada, diğer ikna edici delillerin dikkatlice incelenmesi ve bütün bu çalışma sonunda en uygun sonucun belirlenmesi gerekmektedir.

Tarihçi, ölümden dirilmeyi ve mezarın boş olmasının Tanrı'nın direkt bir müdahalesi olduğunu ispatlayamaz. Ronald Sider, bu konuda sunuları belirtmiştir:

Bir tarihçi, hiç bir şekilde anlatılması ve anlaşılması güç olan sıra dışı bir olayın, doğal sebeplerden kaynaklandığını ve de bu olayın tanrısal bir eylem olduğunu ispatlayabilir. (Bir

tarihçinin böyle bir durumda yapabileceği en iyi şey, günümüzün bilimsel birikiminin açıklamakta zorluk çektiği bu olay hakkındaki delillerin, bu olayın tarihselliğini ortaya koyacak ve ispatlayacak kadar güçlü olduğunu belirtmektir.) Ancak bir tarihçi, asla bir olayın gelecek çağlardaki bilimsel gelişmelerin, doğal olarak tekrar eden bir yapıya sahip bir olay olarak açıklayabileceği ihtimalini gözden çıkartmaması gerekmektedir. [Bakınız: Patrick Nowell Smith, "Miracles," *New Essays in Philosophical Theology*, A. Flew ve A. Macintyre (Macmillan, New York, 1964), syf. 243-53 ve özellikle sayfa 245.] Ancak, bir tarihçinin sıra dışı bir olayın "mucize" olduğunu ispatlama imkânının olmaması, bu olayın gerçekliği konusunda bir hüküm vermesini engellemez. Nasirali İsa'nın öne sürülen dirilis olayında ise, bir tarihçi, asla Tanrı'nın İsa'yı ölümden dirilttiğini gösteremez, örneklerle kanıtlayamaz ancak, yeterli delili bulduğu takdirde İsa'nın üçüncü gün canlı olduğu sonucuna varabilir. (Sider, THTMPNM, 317-18)

Yeterli miktarda delilin isaret etmesi durumunda, "İsa'nın üçüncü gün" canlı olduğu sonucuna varılabilir.

Orr, bizlere şu uyarıda bulunmuştur: "Bizim kişisel kanaatlerimiz ne olursa olsun, tabii ki kendimizi yok saymamız mümkün değildir. Tezimizi öne sürerken, olabildiğince tarafsız olmaya çalışmak durumundayız. Gerçekleri aynen oldukları gibi görmeye çalışmak zorundayız. Eğer farklılıklar ortaya çıkarsa, bunların dikkate alınmasından emin olmamız gerekir. Eğer gerçekler bizleri, bu inancın kaynağı hakkında sıra dışı bazı unsurlara maruz kalmak zorunda bırakırsa, bu araştırmanın sağlığı için bu kaynakları ortaya çıkarmaktan çekinmeyin." (Orr, TPOT, 14)

Orr, sözlerine şöyle devam eder: "Her olayın en büyük sınanması, olayın gerçeklere uyup uymadığından geçmektedir." (Orr, TPOT, 14)

İman, her şeye rağmen karanlıkta yürüyebilmek, mantıksız bir saflığa bürünmek ve her türlü delil ve sebeplere rağmen inanmak değildir. İman, tarihsel gerçeklerin, tanıklıkların ve elimizdeki delillerin ışığında inanmak demektir. Eğer O'nun ölümü, gömülmesi hakkındaki tarihsel bulgular ve elçilerin tanıklıkları mevcut olmasaydı, İsa Mesih'in dirilisine inanmamız imkânsiz olurdu.

– GEORGE E. LADD

George E. Ladd, doğal yollardan dirilisin açıklanmasının imkânsizliği hakkında sunuları belirtmiştir:

Hristiyan inancı Mesih'in dirilisini; tarihte belli bir zaman ve belli bir yerde gerçekleşmiş, insanların arasında tarihsel ya da sebepsel bir açıklama getirilememiş ve aracı olmadan Tanrı'nın direkt bir eylemi olarak kabul edilmiş bir olay olarak kabul eder. Aslında bir tarihçinin, İsa'nın dirilisini tamamen beseri bir mantıkla açıklayabileceği gün, Kutsal Kitap'a bağlı bir inanca sahip olanların ciddi problemler ile karşılaşacağı bir gün olacaktır. İman, her şeye rağmen karanlıkta yürüyebilmek, mantıksız bir saflığa bürünmek ve her türlü delil ve sebeplere rağmen inanmak değildir. İman, tarihsel gerçeklerin, tanıklıkların ve elimizdeki delillerin ışığında inanmak demektir. Eğer O'nun ölümü, gömülmesi hakkındaki tarihsel bulgular ve elçilerin tanıklıkları mevcut olmasaydı, İsa Mesih'in dirilisine inanmamız imkânsiz olurdu. (Ladd, TNTC, 187)

Ladd, su sonuca varmistir: “Eger tarihsel tenkitçilik, Kutsal Kitap’taki büyük olayların tarihte gerçekleşemediğini ispatlayabilse, Hristiyanlık inancına sahip olmak imkânsiz bir duruma düşer. Tarihsel tenkitçinin, İsa’nın asla mezarından dirilmediğini ispatlaması demek, Hristiyan inancının yok olması demektir. Kutsal Kitap’ın kendisi de bunu belirtmektedir. (1. Korintliler 15:12-19).” (Ladd, TNTC, 86)

Hristiyanlığın hikâyesi, Tanrı’nın tarihe olan müdahaleleri üzerine kurulmuştur ve bu eylemlerin ya da müdahalelerin sebebini oluşturan etkenlerin analizi, doğal açıklamaların ötesindedir. Bu kitabın yazarı olarak ben, samimi bir şekilde, tarihe müdahale eden Yasayan bir Tanrı’nın açıkça “doğal beseri açıklamaların” ötesinde olduğuna inanıyorum.

Günümüzde insanların yaptığı şey kısaca şudur: Tarihin dar bir natüralistik tanım ile Tanrı’yi hiçe saymaktır. Wolfhart Pannenberg, “Eger tarihsel çalışmalar kendisini, dogmatik olarak gerçek olarak kabul edilen ‘tüm olayların doğası aynıdır’ fikrinden kurtarabilse ve aynı anda kendi prosedürüne karşı tenkitçi bir üslup takinabilse, İsa Mesih’in ölümden dirilişinin tarihselliğinin ilân edilmesinde, *premsipler* açısından en ufak bile bir imkânsizlik kalmaz” demistir. (Pannenberg, RAH, 264-65)

Robert M. Horn (*The Book That Speaks For Itself*, InterVarsity Press, Downers Grove, Ill.), insanların tarihe yaklaşırken sergiledikleri önyargıyı çok açık bir şekilde keşfetme konusunda çok yardımcı olmaktadır:

En açık bir ifade ile belirtmek gerekirse, Tanrı’nın varlığını reddeden bir kişi, aynı zamanda Kutsal Kitap’a dayalı inanışları ve bilgileri de reddeder.

Tanrı’nın evlât edinmeyeceğine inanan bir Müslüman, İsa Mesih’in, Tanrı’nın biricik Oğlu olduğuna dair öğretiler içeren bir kitabı, Tanrı’nın Söz’ü olarak kabul etmesi mümkün değildir.

Bazı kişiler, Tanrı’nın kişi olamayacağına, sadece Yüce ve Yaradılışın Merkezi olabileceğine inanmaktadırlar. Bu kişiler, Kutsal Kitap’ın, Tanrı’nın kişisel öz esinlemesi olduğunu reddetmek yönünde eğilim göstereceklerdir. Onlara göre Kutsal Kitap, “BEN BENİM” diyenin kişisel Sözü olamaz. (Mısır’dan Çıkış 3:14)

Bir diğer grup ise, doğa dışı her şeyi geçersiz sayar. İsa Mesih’in ölümden dirildiğini iddia eden bir kitaba fazla itibar göstermezler.

Bazı kişiler ise, Tanrı’nın günahlı insan aracılığı ile Kendi doğrularını bozulmadan iletemeyeceğine inanırlar; bu şekilde Kutsal Kitap’ı insan eserinden öteye görmezler. (Horn, TBTSI, 10)

Gerhardus Vos, anti-dogaüstücü bir yaklaşımın analizini yaparken gayet açık ifadeler kullanır:

Tarihsel çalışmalar, modern çağın anti-dogaüstücü ruhuna hizmet eden güçlü bir silâh durumuna gelmiştir. Kati bir şekilde tarafsız olma ilkesi içerdiğini ve yalnızca gerçeği aradığını iddia eden bu çalışmalar, uzun süre boyunca Kutsal Kitap’ın mucizevi olaylarına karşı yürütülen saldırının baş kahramanları olmuşlardır. Hatta tarih, bu dogmaüstü unsurlardan arındırılarak yeni baştan yazılmıştır. Tanrı’nın en büyük kurtarıcı işlerinin tarihselliğini tek tek sorgulamaya başlamıştır. Bu saldırılara, her zekâ sahibi imanliyi tatmin edecek inanç savunması cevaplarının verildiğini iddia etmemiz çok zordur. Ancak Hristiyan kamuoyu, doğruluğu onaylanmış gerçekler ile gerçeklerin manüpile edildiği ve yorumlamaların *öncelikli* olarak gördükleri felsefi görüşleri yansıttığı tarihsel yapılanmaları her zaman ayırt etmeyi basaramamaktadır. İnsanlar tarihe, her şeyin mükemmel bir şekilde yansıtıldığı, sadece bilimsel olarak kanıtlanabilen çelikten gerçeklerin yer alması gerektiği bir ortam olarak bakma eğilimindedirler. Felsefi bir düşünce tarzında kolaylıkla farkına vardıkları ve varılacak sonucun önceden habercisi olan natüralistik dayanak noktalarını, tarihsel tezlerde fark edememektedirler. Bu durumda, popüler görüşlere eğilim sergileyen insanlardan gerçek anlamda Kutsal Kitap’ı reddeden bir felsefeyi kabul etmelerini talep etmek yerine, Kutsal Kitap’ta sunulan gerçekleri çürüten ve tartışmaya kapalı delillerin mevcut olduğuna dair bir

izlenim vermek gerçekten çok zor olmayan bir eylem haline dönüşmektedir. Bundan dolayı, Hristiyanlığın şimdiye kadar üzerine kurulduğu varsayılan temel tarihsel gerçeklerin doğruluğu hakkında, birçok insanda huzursuzluk ve endişe duyguları kök salmaya başlamıştır. (Vos, BTONT, 293)

Radikal bir biçimsel tenkitçi olan Bultmann, tarafsızlığa olan ihtiyaç hakkında ve önceden varsayımlardan özgür olunması konusunda sunları belirtmiştir:

Iste bu yüzden, bilimsel araştırmalar için geçerli olan önceden varsayımlardan özgür olunma gerekliliği ve önyargısız bir yaklaşım, aynı zamanda tarihsel araştırmalar için de geçerlidir. Bir tarihçinin çalışmasının sonuçlarını önceden varsayma gibi bir hakkı yoktur. Bir tarihçi bu sonuçlara saygı duymak, kendisini geride tutmak, kişisel arzularını susturmak zorundadır. (Bultmann, HE, 122)

Bultmann, *Existence and Faith* isimli eserinde bu düşüncelerini aktarmaya devam eder: “Önceden varsayımlar içermeyen Kutsal Kitap yorumlarının yapılmasının mümkün olup olmadığına dair soru, eğer ‘önceden varsayımlar içermeyen’ demek ‘yorumların varacağı sonuç hakkında önceden varsayımlar içermeyen’ demek ise, olumlu cevabını almalıdır. Bu anlamda, önceden varsayımlar içermeyen bir Kutsal Kitap yorumu hem olasıdır, hem de kesinlikle vazgeçilmez bir tutum olmalıdır.”

Bultmann, aslında bu ifadesi ile önceden varsayımlar içermeyen bir araştırma olamayacağını onaylamaktadır: “Buna rağmen, yok edemeyeceğimiz bir önceden varsayma mevcuttur: metnin sorgulanmasının tarihsel metodu.” (Bultmann, EF, 289-90)

Eğer Eski ve Yeni Antlasmalar’da mucize kayıtları olmasaydı, bu kitapların içeriklerinin yetkinliği ve doğruluğu üzerine şüphe düşürmek için bu kadar çabacı çaba acaba gösterilir miydi?

- A. H. SAYCE

Önceden varsayımlar içermeyen bir âlimliğin olamayacağı konusunda, İsveçli âlimi, Seth Erlandsson, sunları dile getirmiştir:

Buna rağmen, sık sık Kutsal Kitap’ın herhangi bir beseri edebiyat eseri ile aynı doğaya sahip olduğuna dair bir önceden varsayımın sahip olmamızın gerekli olduğu iddiasında bulunulur. Bu iddia aracılığı ile iletilen mesaj, sadece Kutsal Kitap’ın insanların kullandığı bir lisana sahip olduğu, edebiyat eserlerinde karşılaşılabileceğimiz inceliğe ve ifadelere sahip olması değildir. Bu iddia, Kutsal Kitap’ın “aynen diğer insan ürünlerinde olduğu gibi hatalar ve tutarsizlikler içermesi gerektiğine dair bir önceden varsayımı” ifade etmektedir. Diğer insan ürünlerinde sunulan ideolojilerde olduğu gibi, insansal niteliklere sahip olduğu için aynı şekilde dünyasal etkenler ile açıklanabilmesi gerekmektedir. Eğer, bu kitaba açıklanamayan dünyasal etkenler müdahale etmişler ise, bu kitabın tarihsel analizinden söz edilememektedir. Bundan dolayı, açıklanamayan dünyasal etkenlerin mevcudiyeti durumunda, bu etkenlerin dünyasal sebeplere dayandığını ve ileride tamamen açıklanabileceğini önceden varsaymamız gerekmektedir. (Sullivan, TLS, 8-9)

Erlandsson’un işaret ettiği şey kısaca şudur: Kutsal Yazılar’a önceden varsayımlar ile yaklaşılmamasının gerektiğini savunanlar, başka bir önceden varsayımı kusanmaktadırlar.

Benim iddiama göre ise, tarihsel metot kullanılarak, Bultmann'ın tarif ettiği kapalı, değişmez ve arkası kesilmez etkenleri içeren, ancak yabancı müdahalelere kapalı bir dünya sisteminde, önceden varsayımların mevcudiyeti, sonuçlar hakkında araştırma yapılmadan yargılara gidilmesine sebep verecektir.

Orr, haklı olarak su sonuca varmıştır: “Bir araştırma sonucunda, İsrail’in dininin, bu dinin oluşmasında yüce etkenlerin var olmadığını kabul ederek, doğal sebepler ile açıklanamayacak unsurları içermediği sonucuna varılacağını iddia etmek demek, bu konuya büyük bir önyargı ile yaklaşmak demektir.” (Orr, TPOT, 13)

Radikal tenkitçiye göre bir olayın mucizeviyeti, bu olayın tarihselliğini hiçe saymak ya da bu olayın “tanıklarının güvenilirliğini” reddetmek için yeterli bir sebeptir.

A. H. Sayce ve onun gibi düşünen herkesin ortak merakı şudur: “Eğer Eski ve Yeni Antlaşmalar’da mucize kayıtları olmasaydı, bu kitapların içeriklerinin yetkinliği ve doğruluğu üzerine şüphe düşürmek için bu kadar cósukulu çaba acaba gösterilir miydi?” (Sayce, MFHCF, 126)

Hristiyanlar, “modern tarihçilere” ya da “radikal tenkitçilere”, kendi “inanç prensiplerini belirleme ya da sınırlama” hakkı vermemelidirler.

Ladd, “tam aksine Hristiyan teoloji, tenkitçi-tarihsel metodun rasyonalizmin çocuğu olduğunu ve rasyonalizmin de natüralistik bir dünya görüşüne dayandırıldığını anlamalıdır” demistir. (Ladd, TNTC, 190)

Radikal tenkitçiler, yetenek ya da bilgelik konularında eksikliği olan kişiler değillerdir. Sorun; onların bilgi eksikliği değil, dünya görüşlerine göre Kutsal Kitap tefsiri ve tenkiti yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Birger Gerhardsson, bunu en uygun şekilde ifade etmiştir: “sonuçların geçerliliği, ilk adımların dürüstlüğüne dayanmaktadır.” (Gerhardsson, TTEC, 6)

5A. ÖZET

1B. Anti-Dogaüstü cü Önceden Varsayım

Anti-dogaüstüçüler, düşünme çerçevelerini Tanrı'nın tarihe müdahale etmediği önceden varsayımına dayandırmaktadırlar. Bundan dolayı, deliller dogüstü olayları ne kadar destekleseler de, anti-dogaüstüçüler tarafından reddedilirler.

2B. Hem muhafazakârlar, hem radikaller ön yargılar konusunda dikkatli olmalıdır.

3B. Modern bilim artık dogayı “kapalı bir sistem” olarak görmemektedir, bundan dolayı mucizelerin var olmadığı konusunda ısrarcı olamaz.

4B. Tarihçiler, olguları önceden varsayımlarına uydurmaya çalışmamalı, sonuçlara ellerindeki olgular doğrultusunda ulaşmalıdır.

13

ARKELOJI VE KUTSAL KİTAP TENKİDİ

BÖLÜME BAKIS

Giris

Mesih Hakkındaki Peygamberliklerin Amaci

Mesih Hakkındaki Peygamberliklere Basvuru

Kehanet Peygamberliginin Önemi

Kehanet

Ikinci Gelisi

Kutsal Kitap hakkındaki olumsuz tenkitlerin durumunu incelemeden önce, genç arkeoloji biliminin, Kutsal Kitap tenkitine yaptığı katkıları bilmemiz yerinde olacaktır. Bazı tenkitçilerin iddialarının, daha kaleme dökülmeden çürümüş olması, arkeolojik kesiflerin bazı teorileri geçersiz hale getirmesi ile mümkün olmuştur.

1A. KUTSAL KİTAP TENKİTİNE TEMEL KATKILAR

Asağıda listelenenler, arkeoloji biliminin Kutsal Kitap tenkiti alanına yaptığı katkılardan bazılaridir:

1B. Arkeoloji, Metinlerin “Bilimsel İncelenmesini” Gelistirmiştir

Arkeolojik kesifler, el yazmalarının analizine, teknik ifadelerin anlaşılmasına ve daha güvenilir leksikonların (Kutsal Kitap sözlüğü) gelişmesine katkıda bulunmuştur.

2B. Arkeoloji, Tenkitçi Çalışmalar Alanında (Radikal ve Muhafazakâr) bir Kontrolör Görevini Üstlenmiştir

H. M. Orlinsky, *Ancient Israel* isimli eserde, radikal tenkitçiliğin olumsuz sonuçları sonucunda gelişen yeni bir tutumu ele almıştır: “Kutsal Kitap’ın verilerinin, Kutsal Kitap dışı kanıtlarla desteklenmedikçe süpheli hatta hatalı olduğuna dair eski görüş her geçen gün artan bir şekilde yerini, Kutsal Kitap dışı kanıtlarla hatalı olduğu ispatlanmadıkça, Kutsal Kitap verilerinin doğru olma olasılığının, hatalı olma olasılığından daha yüksek olduğuna dair olan görüşe bırakılmaktadır.” (Orlinsky, Al, 6)

Reform görüşüne sahip Yahudi âlimi Nelson Glueck, sunları dile getirmiştir: “Bugüne kadar yapılmış bütün arkeolojik kesiflerin hiç birisinin, bir tane bile doğru anlaşılmiş Kutsal Kitap ifadesi ile çelişmediğini vurgulamak çok önemlidir.” (Glueck, alıntı yeri Montgomery, CFTM, 6)

L. H. Grollenberg, arkeolojik araştırmaların, Kutsal Kitap metninin arka plânlarını aydınlatma konusunda çok faydalı olduğunu belirtmiştir: “Eski metinlere dayalı tenkitçilerin görüşleri, evrimci modelin acele uygulanmasına ve yalnızca metinsel tenkide dayanmaktadır. Arkeologların çalışmaları sonucunda çağımızın uzmanları, İsrail’in köklerinin yesterdiği dünyanın gerçekliği ile daha yakın bir ilişki kurma olanına kavuşmuştur... Günümüzde... birçok uzman, Yaratılış kitabının 12’den 50’ye kadar olan kısmının içerdiği usta ifadelerine daha tereddütsüz ve yenilenmiş bir güven duygusu ile yaklaşmaktadır... ataların anlatımları, tarihsel olaylara dayanmaktadır.” (Grollenberg, AB, 35)

Sikago Üniversitesi profesörü Raymond A. Bowman, arkeolojinin Kutsal Kitap ve tenkitçi varsayımlar arasında bir denge unsuru olduğunu belirtmektedir: “Kutsal Kitap anlatımının geçerliliğinin ispatlanması, Kutsal Kitap’ın geleneksel öğretilerine yeni bir bakış açisi ile bakılmasına ve Kutsal Kitap tarihine daha muhafazakâr bir yaklaşım ile yaklaşılmasına sebep olmuştur.” (Bowman, OTRGW, alıntı yeri: Willoughby, SBTT, 30)

A. T. Olmstead, *“History, Ancient World, and the Bible”* isimli eserde metinlere dayalı hipotezin ortaya çıkarılması hakkında sunları söylemiştir: “Eski Antlaşma metinlerini derinlemesine tenkit edenler, artan şekilde çoğalan titiz incelemelerinin sonuçlarını yaymışlar ve kaydedilmiş gerçekler karşısında agnostik bir tutum sergileme konusunda her geçen gün daha fazla cesaretlenmişlerdir, ancak Yakın Doğu’da gerçekle sen heyecan verici arkeolojik kesifler bu tutum karşısındaki en güçlü savunma olarak dikilmiştir.” (Olmstead, HAWB, 13)

Albright, “*Archaeology Confronts Biblical Criticism*” isimli eserinde, sunlari söylemektedir: “Arkeolojik ve eski metinlerden elimize geçen bulgular, Eski Antlasma’nin sayisiz parçasinin ve ifadesinin tarihsel geçerliliğini ispatlamistir.” (Albright, ACBC, 181)

Arkeoloji, Kutsal Kitap’ın Tanrı tarafından esinlenip açıklandığını ispatlamaz, ancak arkeoloji, Kutsal Kitap olaylarının ve metinlerinin tarihselliğini ispatlayabilir. Olayların, ait oldukları iddia edilen zaman dilimine uyup uymadığını belirleyebilir. G. E. Wright, söyle yazmistir: “Belki İbrahim’in gerçekten yasadığını hiçbir zaman ispatlayamayabiliriz, ancak yasami ve dönemi hakkında anlatılanlar ile ikinci milenyum baslarının tarihinin mükemmel bir uyum sergileyip daha sonraki çağların bu uyumu gösteremediğini ispatlayabiliriz.” (Wright, BA, 40)

Yale’den Millar Burrows, Kutsal Yazılar’ın aslına uygunluğunun ispatlanmasında arkeolojinin degeri hakkında sunlari söylemistir:

Kutsal Kitap, arkeolojik delillerle tekrar tekrar desteklenmektedir. Aslında kazi çalışmalarının tümü, uzmanların Kutsal Kitap’ın tarihsel metinlerin toplaması olduğuna duydukları itibarı arttırmıştır. Bu onaylama hem genel hem özel açıdan geçerlidir. Kutsal Kitap’taki kayıtların sık sık arkeolojik bulgular ile aydınlanması ve açıklanabilmesi, bizlere bu metinlerin resimdeki yerine tam olarak oturması için gerçekten eski çağlardan kalma bir eserin ürünü olması gerektiğini göstermektedir. Bu genel onaylamanın içinde, metinlerin defalarca değişik detaylarının ispatlandığını görmekteyiz. Verilen yer ve sahis isimlerinin, dönemleri için doğru isimler olduğu ortaya çıkmaktadır. (Burrows, HAHSB, 6)

Joseph Free, su anisini anlatmaktadır: “Bir keresinde Yarattılıs kitabının elli bölümünün her birisinin, arkeolojik kesifler sonucu ya aydınlandıklarını ya da ispatlandıklarını tespit ettim. Aynı tespiti Hem Eski hem Yeni Antlasma’nin bütün bölümleri için geçerli sayabiliriz.” (Free, AB, 340)

3B. Arkeoloji, Birçok Kutsal Kitap Bölümünün Anlaşılmasında ve Örneklerle Açıklanmasında Yardımcı Olmaktadır

Arkeoloji, Kutsal Kitap metinlerinin arka plânında yatan politik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik unsurları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, İsrail’i kusatmış diğer inançları da kavramamızda yardımcı olmaktadır.

Arkeolog S. H. Horn, arkeolojinin Kutsal Kitap metinlerinin incelenmesine yaptığı yardım konusunda su bilgiyi vermektedir:

Arkeolojik kesifler, Davut’un Yerus alim’i fethedisi hakkında ilginç noktaları aydınlatmıştır. Bu fetih hakkındaki Kutsal Kitap ifadeleri (II. Samuel 5:6-8 ve I. Tarihler 11:6), arkeolojik delillerin ortaya çıkardığı gerçekler bilinmediği zaman biraz üstü kapalı kalmaktadır. II. Samuel 5:8’de söyle yazilidir, “Davut o gün adamlarına söyle demisti: ‘Yevuslular’i kim yenilgiye ugratırsa Davut’un nefret ettiği su 'Topallarla körlere' su kanalından ulaşmalı!’” “Körlerle topallar saraya giremeyecek” denmesinin nedeni iste budur.” Bir de bu ayete Birinci Tarihler 11:6’yi ekleyelim, “Davut, ‘Yevuslular’a ilk saldırı an kisi komutan ve önder olacak’ demisti. İlk saldırıyı Seruya oğlu Yoav yaptı, böylece ordu komutani oldu.”

Yıllar sonra Yerus alim’in fethini anlatan garip bir resim gördüm; bu resimde ressam, kent surlarının dış yüzündeki demirden su borusundan yapılmış oluklara tırmanan askerleri resmetmişti. Bu resim tamamen mantıksız bir çalışma idi, çünkü eski çağlardaki kentleri çevreleyen surların dış yüzeylerinde ne borular ve de oluklar mevcut idi, o çağlarda sadece taşların içinden yürüyen ve suyun akıp gitmesini sağlayan damlalık denilen boşluklar vardı. Arkeolojik kazıların bu konuyu açıklığa kavuşturmasından önce bu su olukları yanlış yorumlanmıştır. Peki, bu Seruya oğlu Yoav’ın tırmandığı su kanalı nedir?

Ileride büyük bir şehir olacak olan Yerusalem, o günlerde, ovaya uzanmış bir dağ burnunun üzerindeki tepelere kurulmuş küçük bir şehir idi. Bu pozisyonu, onun doğal gücünü oluşturmaktaydı, çünkü üç tarafı derin vadiler ile çevrilmisti. Bu yüzden Yevuslular, böbürlenerek bir kör ya da topalın bile şehirlerine saldıran güçlü bir orduya karşı savunabileceğini iddia ediyorlardı. Ancak, şehrin su rezervleri yetersizdi ve şehir halkı su ihtiyacının çoğunu, şehrin doğusundaki bayırdaki bir pınardan sağlamaktaydı.

Böylece şehir halkının bu pınara gitmeden su ihtiyacını karşılaması için Yevuslular kayaların içinde titiz bir çalışma sonucu tüneller inşa etmişlerdi. Birinci adım olarak pınardan, şehre doğru ilerleyen yatay tüneli yapmışlar, ancak doksan feet kazdıktan sonra doğal bir mağara ile karşılaşmışlardır. Mağaradan, kırk bes feet yüksekliğinde dikey bir kuyu açtıktan sonra bu kuyunun ucundan, 135 feet uzunluğunda meyilli bir tünel daha kazmışlardır. Bu tünelin sonunda ise, su kaynağından 110 feet yukarıda olan şehrin merkezine ulaşan merdivenler bulunmaktadır. O yıllarda bu pınar, düşmanların onu fark etmemeleri için bir şekilde gizlenmekteydi. Yevuslu kadınlar su elde etmek için, bu basamaklardan aşağıya inip, üst tünelde ilerleyip bu kuyuya su tulumlarını sarkıtmaktaydılar. Su, bu kuyuya ulaşmak için önce kaynaktan yatay alt tünelde doluyor, oradan mağaraya doğal akışı ile ulaşıyordu.

Ancak, cevabı verilemeyen bir soru vardı. Kırk sene önce R. A. S. Macalister ve J. G. Duncan tarafından yapılmış olan kazılarda, Yevuslular ve Davut döneminden kaldığına inanılan bir duvar ve kule keşfedilmisti. Bu duvarın izleri, tünelin girişinin batısındaki, Ofel tepesinin kenarlarından geçmekteydi. Bu durumda ise giriş, hem koruyucu şehir duvarlarının dışında kalmakta hem de düşmanlardan gelecek saldırılara açık kalmakta idi. Neden tünelin girişi şehrin içerisinde değildi? Bu bilmece Kathleen Kenyon'un, Ofel'de yaptığı son kazılarda çözülmüştür. Macalister ve Duncan'ın keşfettikleri duvar ve kule için belirledikleri tarihlerin hatalı olduğunu, aslında bu kalıntıların Helenistik döneme ait olduğunu tespit etmiştir. Gerçek Yevuslu duvarının, tepedeki bayırın daha alt kısımlarında olduğunu ve tünel girişinin doğusundan geçtiğini, böylece bu girişin güvenli bir şekilde eski şehir alanında bulunduğunu ortaya çıkartmıştır.

Yerusalem'in dört mil güneyindeki Beytlehem'in yerlisi olan Davut... su kanalından ulaşarak şehre giren ilk kişinin, komutan ve önder olacağı konusunda vaatte bulunmuştur. O esnada ordunun başında zaten general olan Yoav, unvanını kaybetmek istemediği için saldırının önderliğini kendisi üstlenmiştir. Şehirleri kusatılmış olan halk, bu kadar cüretkâr bir planın uygulandığını anlamadan, İsraililerin tünelden geçtikleri, su kanalından tirmandıkları ve şehrin içine ulaştıkları asındır. (Horn, RIOT, 15,16)

Burrows, bu konuda gayet açıktır: "Arkeolojik kesiflerin, tenkitçilerin bütün teorilerini çürüttüğünü söylemek doğru bir yaklaşım olmaz. Modern bilimsel tenkitçiliğin temel tutumlarının ve metodlarının yanlışlığının ispatlandığını iddia etmek, daha büyük bir yanlışlık olacaktır." (Burrows, WMTS, 292)

Ancak, bu bölümde göreceğiniz gibi arkeoloji, radikal eleştirilerin vardığı yargıların çoğunun geçersiz olduğunu ortaya koymuştur ve tartışmasız doğru olduğuna inanılan "yoğun tenkitçiliğin kesin sonuçlarının" ne kadar kesin olduğu sorusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, arkeoloji ile yapılan çalışmalarda sadece gerçekleri aramak değil, aynı zamanda gerçekleri sunan kişilerin varsayımlarını gözden geçirmek çok önemlidir.

Örneğin, Albright, radikal Tenkitçiler tarafından sorgulanan ve Süleyman'ın büyük saltanatı ile ilgili olarak bulunan bir delil hakkında su yorumu yapmıştır: "Bir kez daha, geçmiş yarım yüzyıl hakkında yapılan radikal eleştirilerin sunduğu fikirlerin büyük bir şekilde düzeltilmesi gerektiğini gördük." (Albright, NLEHPC, 22)

Bazı kişiler, doğaüstücülerin ve doğaüstüçülüğe karşı çıkanların, arkeoloji üzerinde asla uzlaşamayacaklarını, çünkü bu grupların tamamen zıt gruplarda oldukları gibi bir temelsiz iddiayı ortaya atmışlardır. Bu iddia bize, arkeolojik bulguların kendi kişisel görüşümüze göre yorumlayabileceğimiz fikrini vermektedir.

Özet olarak varabileceğimiz sonuç şudur: (1) Arkeoloji, Kutsal Kitap'ın Tanrı'dan geldiğini ispatlamaz; tarihselliğini onaylar ve bazı bölümlerinin daha doğru bir şekilde

anlasilmasina yardimci olur. (2) Arkeloloji, radikal tenkitçileri tamamen çürütmez, ancak onların önceden varsayımlarının gözden geçirilmesinin mecburiyetini ortaya koyar.

Bir kez daha, geçmiş yarım yüzyıl hakkında yapılan radikal eleştirilerin sunduğu fikirlerin büyük bir şekilde düzeltilmesi gerektiğini gördük.

– WILLIAM F. ALBRIGHT

2A. ESKİ ANTLASMA TARİHİNİN GÜVENİLİRLİĞİ

Bu gün elimizde Eski Antlaşma'nın doğruluğu ispatlanmış kopyaları vardır ve de bu el yazmalarının içerikleri tarihsel olarak güvenilirlerdir.

1B. Eski Antlaşma'nın Arkeolojik Açıdan Doğrulması

En büyük arkeologlardan birisi olarak tanınan William F. Albright, şu ifadeye bulunmuştur: “Arkeolojinin sağlam ve Eski Antlaşma geleneklerini onayladığı konusunda kimsenin şüphesi olamaz.” (Albright, ARI, 176)

Profesör H. H. Rowley, (alinti yapan: Donald F. Wiseman: *Revelation and the Bible*) şu iddiada bulunmuştur: “Günümüzün aydınları, kendilerinden öncekilerden daha muhafazakâr varsayımlarla yola çıktıkları için değil, deliller tüm bu gerçekleri güvence altına aldığı için eskiden siradan görülen Patrikhane hikâyelerine daha fazla itibar göstermektedirler.” (Rowley alinti yeri Wiseman, ACOT, Henry, RB, 305)

Merrill Unger konuyu şöyle özetlemiştir: “Eski Antlaşma arkeolojisi, Kutsal Kitap'ın tarihine sayısız miktarda bilgi ekleyerek, bütün ulusları yeni bastan keşfetmiş, önemli kişileri yeniden diriltmiş ve sasirtici bir şekilde bütün tarihi boşlukları doldurmuştur.” (Unger, AOT, 15)

Sir Frederic Kenyon'un söylediği gibi, “Eski Antlaşma'nın, On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca tahrip edici eleştirilerine maruz kalan kısmi hakkında arkeolojinin keşfettiği deliller ile yetkisinin tekrar bina edildiğini, hatta arkeolojinin, geçmişi ve o günün koşulları hakkında bilgiler sunup daha bilimsel bir şekilde inceleme imkânı sunarak, değerini arttırdığını söylemek mesru hakkımızdır. Arkeoloji, bu konudaki son sözlerini daha söylememiş olsa da bugün ulaştığımız sonuçlar, inancımızın da isaret ettiği gibi bilginin artışı ile Kutsal Kitap'ın da değeri artacaktır gerçeğini ispatlamıştır.” (Kenyon, BA, 279)

Arkeoloji, elimizdeki Masoretik metnin sağlamlığını ve doğruluğunu onaylayan sayısız delil keşfetmiştir. Bernard Ramm, Yeremya Mührü hakkında sunları yazmıştır:

Arkeoloji aynı zamanda elimizdeki Masoretik metnin aslına uygunluğunu sağlam bir şekilde ispatlayan birçok delil sunmuştur. Yer sakızından yapılan ve sarap testilerini mühürlemek için M.S. birinci ve ikinci yüzyılda kullanılan, Yeremya Mührü diye isimlendirilen mührün üzerinde, genel olarak Masoretik metin ile uyum içerisinde olan Yeremya 48:11 baskısı vardı. Bu mühür, “...el yazmalarının yazıldığı dönem ile mührün yazıldığı dönem arasında bu ayetlerin değişmeden nakledildiğini kanıtlamaktadır.” Bundan başka, M.Ö. ikinci yüzyıldan kalma olan *Roberts Papirüsü* ve Albright tarafından M.Ö. 100'lerden kaldığı belirlenen *Nash Papirüsü* elimizdeki Masoretik metnin aslına uygunluğunu ispatlamaktadır. (Ramm, CITOT, 8-10)

William Albright, su dogrulamayi yapmistir: “Eski Antlasma’nin sessiz harfli olan metninin, eskimeye ragmen, Yakın Dogu edebiyat eserleri arasında aslina en uygun korunma konusunda essiz oldugunu söyleyebiliriz. UraAltay edebiyatinin antik dönemleri ile kiyaslandigi zaman, Kutsal Kitap’taki Ibrani Sairligine tutulan isik, bizlere O’nun kompozisyon ve nakledilme konusundaki essizligini göstermektedir.” (Albright, OTAAE, alinti yeri Rowley, OTMS, 25)

Arkeolog Albright, arkeolojinin ortaya koydugu sonuçlara göre, Kutsal Yazilar’in aslina uygunlugu hakkında sunlari yazmistir: “Elimizdeki Pentateuch’un içindekiler genel olarak, en son gözden geçirilmelerinden çok daha eskidirler; Yeni kesifler devam ettikçe, içinde detayların tek tek tarihsel dogrulugu ya da edebi eskiligi dogrulanmaktadır... Bu yüzden, Pentateuchal geleneginin saglam Tevratsal karakterini reddetmek, bir asiri elestiricilik tutumudur.” (Dodd, MNTS, 224)

Albright, Tenkitçilerin eskiden söyledikleri hakkında su yorumda bulunmustur,

Yakın bir zamana kadar, Kutsal Kitap tarihçileri arasında, Yaratis bölümünün atalardan kalan ve Israilliler ülkelerini fethettikten sonra ortaya çıkan ve kamp atesi etrafında oturan hayalperest efsanecilerin anlattigi bir destan ya da Bölünmüş Kralligin yazarları tarafından uydurulmuş bir hikâye olduguna inanma modasi hakimdi. Aydinlar arasındaki tanınmış isimlerin bile Yar. 11-50 bölümleri arasındaki her şeyin daha sonradan eklendigine ya da Monarsi dönemi esnasında uzak geçmiş hakkında hiçbir şey öğretilmemiş olan yazarların, eskileri kapsayan ürünleri oldugu konusunda yazdigi yazılara rastlamak mümkündür. (Albright, BPF AE, 1, 2)

Albright, artık her şey degisti demektedir: “1925 senesinden sonra yapılan arkeolojik kesifler tüm bu fikirleri degistirmiştir. Eski aydinlar arasındaki birkaç sabit fikirli kisi haricinde neredeyse atalardan gelen bu geleneksel öğretilerin tarihselligini saglam bir şekilde destekleyen ve hizla çoga lan bulgular karsısında etkilenmemiş bir tane bile Kutsal Kitap tarihçisi kalmamıştır. Yaratis öğretilerinin gelenegine göre Israil’in ataları, M.Ö. ikinci milenyumun son yüzyılları içinde ve birinci milenyumun ilk yüzyılları içerisinde Trans-Ürdün, Suriye, Fırat havzası ve Kuzey Arabistan yörelerindeki yarı göçmen halklar ile siki bağlar kurmuşlardır.” (Albright, BPF AE, 1, 2)

Millar Burrows söyle devam eder:

Durumu daha açık bir şekilde kavrayabilmek için iki tip dogrulamayi birbirinden ayirt etmek gerekir; genel ve özel. Genel dogrulama, belirli noktaların kesin olarak kanıtlarla ispatlanmasına gerek duyulmadan diğer bilgiler ile uyum içinde olma durumudur. Açıklamak veya örneklemek için sunulan her şey, genel dogrulama olarak da kabul edilebilir. Resmin çerçeveye oturması, melodi ve eslik eden unsurların uyum içinde olması. Bu tip bir delilin gücü devamlı artis gösterir. Kutsal Kitap tarafından sunulan geçmiş resminin içindeki unsurların, arkeolojinin bize sundugu deliller ile uyum içinde oldugunu keşfettikçe, direkt bir kanıt olmasa bile genel olarak verilen bilgilerin dogruluguna olan inancımız artmaktadır. İster efsane, ister kurgu olsun eninde sonunda zaman asiminden ve çeliskilerinden dolayı kendi kendisine ihanet edecektir. (Burrows, WMTS, 278)

Kutsal Kitap tarafından sunulan geçmiş resminin içindeki unsurların, arkeolojinin bize sundugu deliller ile uyum içinde oldugunu keşfettikçe, direkt bir kanıt olmasa bile genel olarak verilen bilgilerin dogruluguna olan inancımız artmaktadır.

2B. Arkeoloji, Kutsal Kitap İçinde Yer Almayan Alanlarda da Bizlere Önemli Bilgiler Sunmaktadır

Bu konuya güzel bir örnek olarak; antlasmalar arası dönemi, kralları, askeri harekâtları ve Kutsal Yazılar'da bahsi geçmeyen imparatorlukları gösterebiliriz.

Arkeoloji, su ana kadar Kutsal Kitap ile çeliski içinde olmamis olsa da bu konuda bir uyarı yapmamız gerekmektedir. Sik sik, "Arkeoloji, Kutsal Kitap'ı ispatlamaktadır" gibi ifadeler duymaktayız. Arkeoloji, Kutsal Kitap'ın "Tanrı tarafından esinlenip, açıklandığını" "ispatlayamaz" ancak arkeoloji, "Kutsal Kitap olaylarının ve metinlerinin tarihselliğini" "ispatlayabilir."

Ben, arkeolojinin Kutsal Kitap elestirmenliğine katkıda bulunduğuna inanıyorum, ancak bu katkinin esinleme ve vahiy alanında değil, kaydedilmiş olan metinlerin tarihselliği, aslına uygunluğu ve güvenilirliği alanlarında olduğuna inanıyorum. Farz edelim ki, On Emrin yazıldığı tas levhalar bulunmuş olsun. Arkeoloji, bunların tas levha olduğunu, üzerlerinde On Emrin yazılı olduğunu ve bu levhaların Musa zamanından geldiğini onaylayabilir, ancak bu levhaların Musa'ya Tanrı tarafından verildiğini onaylayamaz.

Millar Burrows'a göre arkeoloji, "bizlere bir askeri harekâtin topografyası hakkında birçok bilgi sunabilir, ancak Tanrı'nin dogası hakkında hiçbir şey söyleyemez." (Burrows, WMTS, 290)

Ancak arkeolojinin de bazı limitleri vardır ve bunların basında yeterli delil bulma gelir. "Eski Yapıtların Tarihcileri" isimli eserinde, Edwin Yamauchi, şöyle yazmıştır; "arkeolojik delilleri kullanırken, sik sik elimizdeki delillerin ne kadar az olduğunu fark etmeme hatasına düşeriz. Elimizdeki olası delillerin ilk parçanın, ikinci parçasının, üçüncü parçasının, dördüncü parçasının, besinci parçası olduğunu söylemek, bir abartı değildir." (Yamauchi, SSS, 9)

Joseph Free, Arkeoloji ve Kutsal Kitap Tarihi, isimli eserinin içinde arkeoloji ve Kutsal Kitap ilişkisi sorusunun cevabını yazmaya çalışmıştır: "Yorumcuların kafalarını uzun süre karıştırmış olan birçok Kutsal Kitap parçasının üzerlerine yeni arkeolojik kesiflerin isigi tutulduğu zaman hepsinin anlamı ortaya çıkmıştır. Baska bir ifadeyle arkeoloji, Kutsal Yazılar'ı aydınlatmakta ve Kutsal Kitap'ın tefsirine ve yorumuna çok büyük katkılarda bulunmaktadır. Kutsal Kitap'ı aydınlatmanın yani sıra arkeoloji, Tenkitçiler tarafından tarihsel değildir ya da bilinen gerçeklere uymadığı varsayıp reddedilen sayısız parçanın geçerliliğini onaylamıştır." (Free, ABH, 1)

3A. ESKİ ANTLASMA BİLGİLERİNE ARKEOLOJİK DESTEK

1B. Yaratis -Ebla Tabletleri

Yaratis kitabının açılış bölümleri (1-11) hakkındaki eski genel görüş, Antik Yakın Doguda baska örnekleri de bulunan eski mitolojik öykülerden kaynaklanmış olan tipik bir ürün olduğudur. Ancak, bu görüş sadece Yaratis kitabı ile baska antik kültürlerin yaratis hikâyeleri ile arasındaki benzer noktalara odaklanarak oluşturulmuş bir görüştür. Ancak, insan irkinin ve genel bir esinlemenin bir aileden türediğinin mevcut olduğunu iddia ettiğimize göre, bu tarihsel gerçeğin birçok kültürde izine rastlanması çok dogal bir durumdur. Önemli olan ise, aradaki benzerliklerden daha çok farklılıklar olmalıdır. Babil ve Sümer kayıtlarına göre yaratisin, sınırlı tanrılar arasındaki bir sürtüşme sonucu

gerçekleştigini okumaktayız. Bu anlatıma göre, bir tanrı öldürülüp ikiye bölündükten sonra, bir gözünden Fırat, diğerinden de Dicle nehirleri akmaya başlamıştır. İnsanlık ise kötü tanrının kani ile kilin karışımı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu tür anlatımlar bizlere tarihsel gerçeklerin, mitolojileştirildikten sonra nasıl bozulabileceğinin güzel bir örneğini sergilemektedir.

Daha da küçük bir olasılık ise, Yaratis 1. bölümün yalın ve zarif edebi anlatımının bir mitoloji öyküsünden ortaya çıkmasıdır. İbrani metinlerinin, Babil efsanelerinin basitleştirilmiş ve günahatan arındırılmış şekli olduğuna dair olan yargı ise tamamen mantiksizdir. Antik Yakın Doğu'da efsaneler ile ilgili temel kural şudur: Küçük olaylar veya gelenekler devasallaştırılarak (resmiyet kazandırılarak ve kişisel süslemelerin eklenmesi ile) efsaneleştirilirler, ancak bunun tam tersi gerçekleşmez. Elimizdeki deliller bize Yaratis'in bir tarihselleştirilmiş efsane olmadığını göstermektedir. Daha çok Kutsal Kitap dışı tarihi kaynakların sunduğu gerçekler, efsaneleştirilmişlerdir.

Bu gerçeği ortaya koyan delillerden bir tanesi de, son yıllarda gerçekleşmiş olan Ebla kesifleridir. On altı bin adetlik kil tabletten oluşan kütüphane, altı asırlık Babil tarihini ortaya koymaktadır. Yaratis hakkındaki tablet ise sok edici bir şekilde Yaratis kitabına yakın anlatımlar içermektedir. Gökyüzünü, yıldızları, ayı, güneşi ve dünyayı yaratan tek bir yaratıcıdan bahsedilmektedir. Ebla halkı, yaratılışın yoktan başladığına inanmakta idiler. Kutsal Kitap yaratılışın en eski, en az süslenmiş, değişimlere ve mitolojik eklemelere uğramamış halini bizlere sunmaktadır. (Geisler, BECA, 48, 49)

Bu yüzyılda gerçekleşen ve Kutsal Kitap tenkitini etkileyen en önemli arkeolojik kesiflerin bir tanesi de, Ebla'nın kesfidir. Roma Üniversitesinde arkeolog olan, Profesör Paolo Matthiae ve kitabe okuma uzmanı olan Giovanni Pettinato, 1964 senesinde, Kuzey Suriye'de, Tell Mardikh'de sistemli kazılara başlamışlardır. Tell Mardikh'in kazılması 1964 yılından 1968 yılına kadar devam ettikten sonra Kral Ibbit-Lim'in heykeli ortaya çıkarılmıştır. Kitabe, "Ebla'da parıldayan tanrıça" Ishtar'dan bahsetmektedir. Ebla, M.Ö. 2300 yıllarında gücünün zirvesine ulaşmıştır ve nüfusu 260,000 seviyesine ulaşmıştır. M.Ö. 2250 senesinde ise, Büyük Sargon'un torunu olan Naram-Sin tarafından yıkılmıştır.

Ebla tabletlerinin, Kutsal Kitap savunması açısından katkısı ise, Yaratis kitabının erken bölümleri ile paralellik sergileyip, bu bölümleri doğrulayıcı bir anlatımı içermesi olmuştur. Her ne kadar sonradan ortaya çıkan politik baskı ve reddediler ile gölgelense de, saygın yayınlarda yayınlanmış olan metinler, Kutsal Kitap aktarımına destek vermektedir.

Tabletler, Kutsal Kitap'ta bahsi geçen Ur, Sodom ve Gomorrah gibi şehirlerin aynı zamanda Baal gibi pagan tanrıların isimlerini içermektedir. (Ostling, "New Groundings for the Bible," T, 76-77) Ebla tabletlerinin, Yaratis kitabında yer alan Adem, Havva ve Nuh gibi isimlerine referanslar içerdiği rapor edilmiştir. (Dahood, AETRBR, 55-56)

Ebla kesfinin bir önemi de, yaratılış konusunda Kutsal Kitap haricindeki en eski kayıtlar olmasıdır. On altı bin adetlik kil tabletten oluşan kütüphane, altı asırlık Babil tarihini ortaya koymaktadır. Yaratis hakkındaki tablet ise, sok edici bir şekilde Yaratis kitabına yakın anlatımlar içermektedir. Gökyüzünü, yıldızları, ayı, güneşi ve dünyayı yaratan tek bir yaratıcıdan bahsedilmektedir. Ebla halkı, yaratılışın yoktan başladığına inanmaktaydılar. Kutsal Kitap, yaratılışın en eski en az süslenmiş, değişimlere ve mitolojik eklemelere uğramamış halini bizlere sunmaktadır. Ebla tabletlerinin hiç yoktan varoluş hakkındaki aktarımı şöyledir: "Göğün ve yerin Tanrı'si; yer yoktu; sen yarattın, gün isigi yoktu; sen yarattın, sabah isigi yoktu, ancak sen daha onu yaratmamışken..." (Ebla Arşivleri, 259)

Ebla arşivlerinde dikkat çekici bir baska ima, tektanriciliğin kendisinden önce gelen çoktanricilik ve henoizmden (baska tanrıların varlığını reddetmeden tek bir tanrıya tapınma) türedigine dair tenkitçi inancını yok etmektedir. İnanç evrimi olarak ifade edilen bu hipotez, Charles Darwin (1809-1882) ve Julius Wellhausen (1844-1918) dönemlerinde yaygınlaştırılmış ve kabul görmüştür. Ancak, artık tektanriciliğin daha eski bir inanç biçimi

oldugu kanitlar ile ispatlanmistir. Ayni zamanda Ebla tabletlerinin ortaya koydugu delillerin gücü, Yaratis kitabinin ilk bölümlerinin bir mitoloji degil, tarih anlatimi oldugunu da ortaya koymaktadır. (Geisler, BECA, 208)

Ebla tabletlerinin kesfinin dogurdugu bir baska dikkat çekici ve önemli sonuç ise, Pentateuch'un, Musa tarafından yazilmasinin imkânsizligi konusunda var olan önceden varsaymanin ölümcül bir darbe almisi sonucudur. Bu önceden varsaymaya dayali iddiaya göre, Musa zamaninda yazi kesfedilmemistir. "Metinlere dayali hipotezin" yandaslarinin iddialarina göre, Musa'ya ait anlatimda tarif edilen dönemde (M.Ö. 1400 senesi yani Ebla kralligi döneminden yaklasik bin sene sonrasi), yazi hakkında hiçbir sey bilinmemekteydi. Ancak Ebla tabletlerinin varligi, Musa'dan bin yil önce kanunlarin, genel kuralların ve tarihsel olayların, gene Musa ve ataların yasamis olacağı topraklar üzerinde yazi ile kaydedilmis on alti bin kûsur orijinal tablet örneği ile ortaya koymustur.

Ileri tenkitçiler, o dönemde yazinin var olmadigini öne sürmekle kalmamislari, ayni zamanda Pentateuch'da var olan yasama ve rahiplik üsullerinin, Musa'nin çağında kaleme alinamayacak kadar gelismis oldugunu iddia etmislerdir. Ileri tenkitçiler, Israillilerin asiri ilkel bir toplum olduklarini ve yasama hakkındaki bu detayli aktarimlarin ancak birinci Pers döneminde kaleme alinabilecegini (M.Ö. 538-331) öne sürmüşlerdir.

"Metinlere dayali hipotezin" yandaslarinin iddialarina göre, Musa'ya ait anlatimda tarif edilen dönemde (M.Ö. 1400 senesi yani Ebla kralligi döneminden yaklasik bin sene sonrasi), yazi hakkında hiçbir sey bilinmemekteydi. Ancak Ebla tabletlerinin varligi, Musa'dan bin yil önce kanunlarin, genel kuralların ve tarihsel olayların, gene Musa ve ataların yasamis olacağı topraklar üzerinde yazi ile kaydedilmis on alti bin kûsur orijinal tablet örneği ile ortaya koymustur.

- MILLAR BURROWS

Bütün bunlara ragmen, Ebla tabletlerinin içerdigi kanunlar ayrıntili bir şekilde yasama ve yürütme organlarinin çalışma üsullerini tarif etmektedir. Bu anlatimler ile, tenkitçilerin çok ileri bir tarihe özgü olarak nitelendirdikleri Yasa'nin Tekrari kitabi arasındaki benzerliklerin çoğunluğu ise ayrı bir dikkat çekici unsurdur (örnek: Yasa'nin Tekrari 22:22-30).

Ebla tabletlerinin kesfinin dogurdugu dikkat çekici ve önemli sonuçlara ilişkin vereceğimiz ek bir örnek ise, uzun yıllar boyunca tarihsel olarak hatali olduğu öne sürülen Yaratis kitabinin 14. bölümü ile alakalıdır. Bu bölümde yer alan Ibrahim'in, Kedorlaomer ve Mezopotamya krallarına karşı kazandığı zafer hayal ürünü olarak görülmüştür. İsmi geçen bes şehrin ise bir efsane olduğu iddia edilmiştir (Sodom, Gomora, Adma, Sevoyim ve Bala yani Soar).

Bir kez daha Ebla arshivlerinde bu şehirlerin isimlerinin yer aldığı görülmekte, daha da ötesi tabletlerin bir tanesinde bu şehirler aynen Yaratis kitabinin 14. bölümünde olduğu gibi sıralandığı tespit edilmiştir. Tabletlerin anlatimi, ataların döneminin kültürünü yansitmaktadır ve 14. bölümde dile getirilen felaketten önce aynen Yaratis kitabında bahesildiği gibi bölgenin verimli araziler olduğundan, refah ve bolluk içinde yasanıldığından bahsetmektedir.

2B. Nuh Tufanı

Yaratilis ile ilgili metinlerde yer alan tufan hadisesi, diger antik versiyonlar ile karsilastirildigi zaman, aslina uygunluguna isaret edici bir sekilde, daha fazla gerçekçi ve daha az mitolojik bir yapıya sahiptir. Genel benzerlikler bizleri sadece Musa'nin aktarimina degil, diger metinlerin de yazilmasina sebep veren bir tarihsel olayin çekirdeğine dogru yöneltmektedir. Temel hikâye benzer, isimler farklıdır. Sümerliler Nuh'u, Ziusudra olarak adlandırmislardir. Babilliler ise, Utnapishtim olarak adlandırmislardir. Bir insana belirli bir boyutta bir gemi inşa etmesi söylenmiştir, çünkü Tanrı(lar) dünyada büyük bir tufan gerçekleştirecektir. Bu insan da kendisine söyleneni gerçekleştirir, tufandan canlı çıkar ve gemiden çıktıktan sonra bir kurban sunar. Tanrı(lar) yasamin yıkilmasından sonra rahatsızlık duyar(lar) ve insanla bir antlaşma yapar(lar). Tüm bu ana hatların benzerliği, bizlere gerçekleşmiş bir tarihsel olayı isaret etmektedir.

Tüm dünya etrafında benzeri tufan anlatımı mevcuttur. Yunanlılar, Hintliler, Çinliler, Meksikalılar ve Havaililer aynı tufanı anlatmaktadırlar. Sümer krallarının bir tarihsel sıralamasında bu tufan referans noktası olarak alınmıştır. Olagandisi uzun bir hayat yaşayan sekiz kralın ismi sıralandıktan sonra (onbinlerce yıl), listeye şu cümle ile ara verilmiştir: “[Arkasından] tufan bütün [dünyayı] silip süpürdü ve krallık [tekrar] gökyüzünden indirildiği zaman, krallık [ilk olarak] Kish'indi.”

Bu konudaki orijinal hikâyeyi Yaratilis kitabının sunduğuna dair birçok geçerli sebep mevcuttur. Diger versiyonlarda metnin bozulduğunu belli eden detaylar mevcut iken, sadece Yaratilis kitabında tufanın senesi ve Nuh'un hayatı ile kronolojik ilişkisi olan diğer olayların seneleri verilmektedir. Aslında Yaratilis kitabının tufan kısmı, bir tür gemilerdeki seyir defterleri gibi yazılmıştır. Küçük Babil gemisinin kimseyi kurtarması mümkün değildir, çünkü formundan dolayı her dalgada başka bir yana yatacak ve içindekilerin bir oraya bir buraya çarpmasına sebep verecektir. Ancak, Kutsal Kitap'taki geminin formu ise, dikdörtgen prizmasıdır; alçak, uzun ve geniş formu, onun rahatlıkla dalgalarla mücadele etmesine yardımcı olacaktır. Pagan metinlerin iletmiş olduğu yağmur süresi (yedi gün), tasvir ettikleri yıkımı oluşturmak için yeterli bir zaman dilimi değildir. Anlatımlarına göre, suların en azından on yedi bin feet civarındaki birçok yüksek dağın zirvesine ulaşmıştı, bu koşulları göz önüne aldığımız zaman ise yedi günlük bir yağış yetersiz kalmaktadır. Babillilerin anlatımındaki bir günlük şiddetli yağış ise, daha gerçekçi bir iletimdir.

Yaratilis kitabı ile diğer versiyonların dikkat çekici bir büyük farklılığı ise bu geminin kahramanına, ölümsüzlüğün hediye edilmiş olması ve kahramanın yüceltilmesidir. Kutsal Kitap ise, Nuh'un günahına odaklanmaktadır. Sadece gerçekleri iletmeye adanmış bir versiyonda bu gerçekçi itiraf yer alabilir.

Bazı kişiler bu tufanın ağır bir tufan olduğunu kabul etmekte, ancak yöresel olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bu iddialarını destekleyecek jeolojik destek bulunamamıştır, deliller tüm dünyayı etkilemiş olan bir tufanı isaret etmektedir. Tufan öncesi son dönem hayvanlarının iskeletlerinin parçalarına, derin yarıklarda rastlanılmaktadır ve bu durumun en mantıklı açıklaması ise bir tufanda yatmaktadır. 140 feet ile 300 feet arasında yükseklikleri değişen tepelerde bulunan derin yarıkların oluşumuna verilen açıklama, seller ve tufanlardır. Bu yarıklarda bulunan iskeletlerin hiç birisinin tam olmamasından dolayı, bu hayvanların (mamutlar, ayılar, kurtlar, öküzler, sirtlanlar, gergedanlar, geyikler ve sayısız küçük memeliler) bu yarıklara, canlı iken düşmüş olduklarını ya da sellerle sürüklediklerini iddia etmek, mantık içermeyen bir iddia olacaktır. Buna rağmen bu ayrı kemiklerin hepsinde meydana gelmiş olan kalsiyum karbonat taşlaşmalar olduğunu ve bundan dolayı (mermer, tebesir vb.) bu kemiklerin su altında kalmış olduklarına isaret etmektedir. Bu ve benzeri yarıklar, dünyanın dört bir yanına dağılmış durumdadır. Delillerin de ortaya koyduğu gibi, böyle bir etkiye sebep olan bir olayın bir senelik bir zaman aralığında gerçekleşmesi gerekmektedir. (Geisler, BECA, 49-50)

3B. Babil Kulesi

Elimizde, dünyada bir zamanlar tek bir lisanın geçerli olduğuna isaret eden belli miktarda delil mevcuttur. Sümer edebiyatının birçok yerinde bu gerçek ile ilgili imalara rastlamaktayız. Dil bilimcileri ise lisanları sınıflandırırken, bu teoriden faydalanmaktan çekinmemektedirler. Peki, ya Babil Kulesi (Yar. 11) diye adlandırılan kuleye ve bu kulede dillerin birbirine karışmasına ne demeli? Arkeolojik çalışmalar, bizlere M.Ö. 2044' ten M.Ö. 2007'ye kadar hüküm sürmüş olan Ur kralı Ur-Nammu'nun, ay tanrısı Nannat'a tapınmaları için bir zigurat (kule/piramit gibi bir tapınak) insasının emrini verdiğini göstermektedir. Ur-Nammu'nun inşa ettirdiği eserler arasındaki bes feet eninde ve on feet yüksekliğinde bir *stèle* (anıt), kendisi hakkında birçok bilgiyi bizlere ulaştırmıştır. Bir panelde kendisinin bu büyük kulenin insasını başlatmak için elinde harç dolu bir kap ile durduğunu anlatan bir resim mevcuttur; böylece tanrılara ne kadar sadık ve alçak gönüllü olduğunu anlatmakta ve bir işçi gibi çalıştığını göstermektedir.

Bir başka kil tablette ise bu kulenin tanrıları kızdirdiğini ve insan eliyle yapılan kuleyi yıktıklarını, onların konuşmalarını değiştirdiklerini ve onları dünyanın dört bir yanına dağıttıklarını görmekteyiz. Bu anlatım ciddi bir şekilde Kutsal Kitap'taki anlatımlara benzerdir.

Muhafazakâr âlimler, Yaratılıs kitabının başlangıç bölümlerini Musa'nın kaleme aldığına inanırlar. Ancak, bu olaylar onun doğumundan çok daha önce gerçekleştiğine göre, bu nasıl mümkün olabilir? Bu sorunun cevabı olarak iki olasılık mevcuttur. Birinci olasılık olarak, Tanrı, Musa'ya bu olayları doğaüstü yöntemler ile bildirmiştir. Tanrı'nın gelecekte olacak olan olayları peygamberlere esinleme aracılığı ile bildirmesi gibi, geçmişte olmuş olan olayları peygamberlere aynı şekilde esinleme aracılığı ile bildirmesi çok doğaldır. İkinci olasılığa göre ise, Musa bu olayların eski kayıtlarını derlemiş ve tekrar kaleme almıştır. İkinci olasılığın Kutsal Kitap uygulamalarına ters düştüğünü öne sürmek hatalı bir tutum olacaktır, çünkü benzer bir uygulamaya Luka'nın kitabında rastlamaktayız (Luka 1:1-4).

P. J. Wiseman, Yaratılıs tarihinin orijinal metninin kil tabletler üzerine yazıldığını, bir nesilden diğerine aktarıldığını ve bu tabletlerin korunmasından ve güncelleştirilmesinden "oymak liderinin" sorumlu olduğunu ikna edici bir şekilde öne sürmektedir.

Wiseman, bu iddiayı desteklemek amacı ile Kutsal Kitap'ta sık sık kullanılan olan cümle ve kelime tekrarlamalarını referans ve ipucu olarak göstermektedir. Örneğin "...öyküsü suydur..." ifadesi: Yaratılıs 2:4; 6:9; 10:1; 11:10).

Birçok antik tablet son kelime olarak, kendisinden bir sonraki tabletin ilk kelimesi olarak tekrar edilmesi ile sıralanmıştır. Yaratılıs kitabının edebi açıdan değerlendirilmesi sonucunda ve diğer antik edebiyat eserleri ile mukayese edildiğinde, Musa'nın döneminden daha sonra derlenmiş olma olasılığının olmadığı tespit edilir. Yaratılıs kitabının atalar tarafından kaydedilmiş ve en sonunda Musa tarafından derlenip son formu verilmiş bir aile tarihi kaydı olma olasılığı çok yüksektir. (Geisler, BECA, 50)

4B. Atalar

İbrahim, İshak ve Yakup'un hayatlarının yazarları, Yaratılıs kitabının ilk bölümleri kadar zorluklarla karşı karşıya kalmaları da, o dönemlerde elde bulunan delillerle desteklenemedikleri için uzun süre efsane olarak kabul edildiler. Daha fazla bilgiye ulaşıldıkça sonuç olarak bu hikâyelerin gerçekliği onaylanmış oldu. İbrahim'in dönemindeki hukuki kurallar; ataların Hacer'i kamptan atmakta tereddüt etmelerinin sebebinin, İbrahim'in onu maddi olarak desteklemek konusunda yasal düzenlemeler olduğunu bizlere göstermektedir. Ancak, Tanrı'dan gelen yeni bir yasadın sonra İbrahim, Hacer'i gönderebilmiştir.

Mari mektuplari, Abamram (Ibrahim), Yakup-el ve Benyaminliler gibi birçok ismin tarihteki kullanılmisligini ortaya çikamistir. Bu mektuplarda bahsedilen bireyler Kutsal Kitap'taki kisiler olmasa da, en azindan bu isimlerin o dönemde kullanildigini göstermistir. Bu mektuplar ayni zamanda Yaratis 14'teki bes kral ile dört kralin savasinin kayitlarinin da gerçekligini onaylamaktadır. Bu kralların isimleri o dönemin öne çikan uluslarinin isimleri ile uyum içerisinde. Örneğin, Yaratis 14'te Amurlu kral Aryok'tan bahsetmektedir; Mari mektuplarında ise bu kralın ismi Ariwwuk'tur. Tüm bu deliller isiginda Yaratis'in kaleme alınmasında kullanılmis olan kaynagin, Ibrahim'in zamanında yaşamis olan bir görgü tanigi olduğu sonucuna varılmaktadır. (Geisler, BECA, 50)

5B. Sodom ve Gomorrah

Kutsal Kitap'ta ismi geçen ve bes şehrin bahsedilen coğrafi bölgelerde olduğu ve gerçekten önemli ticari merkezler olduğu ispatlanana kadar Sodom ve Gomorrah'in yıkiminin aslinin olmadığı düşünülüyordu. Bu şehirlerin Kutsal Kitap'ta anlatılan yok oluslarının da aslına uygunluğu konusunda bir süphemiz yoktur. Elde edilen deliller, bu şehirlerde siddetli deprem hareketlerinin gerçekleştiğini ve yer katmanlarının bazılarının çatladığını ve gökyüzüne doğru yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu bölgede asiri miktarda katran ve zift bulunmaktadır, Kutsal Kitap'ta, Tanrı'yi reddeden bu şehirlere gökten kükürt yağdığı (kükürt çukurları) anlatılmaktadır. Bu bölgede tortulas mis tasların yüksek isidan dolayı birbirine kaynadığına dair deliller bulunmuştur. Jebel Usdum (Sodom dağı) isimli dağın tepesinde bu tip bir derin yanmanın delilleri mevcuttur. Çok uzun bir geçmiş zamanda bu tip bir devasal yangının gerçekleştiğine dair elimizde sabit deliller mevcuttur. Bu devasa yangın, ölü deniz altındaki petrol havzasının ates alıp, patlaması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Tüm doğa, Tanrı'nin hükmü altında olduğuna göre bu açıklama, bu olayın mucizeviyatından bir şey eksiltmez. Bu olayın gerçekleştiği zaman, uyarılar ve meleklerin ziyareti bağlamında ele alındığı zaman, mucizevi doğasını ortaya koymaktadır. (Geisler, BECA, 50, 51)

6B. Misir'dan Çikis'in Tarihlenmesi

Israil'in Misir ile olan ilişkisi hakkındaki temel sorulardan bir tanesi ise, Misir'dan Filistin'e yapılan yolculuğun tarihi ile ilgilidir. Israililerin Kenan'a girişlerine dair "Genel Olarak Kabul Edilmiş" bir tarih mevcuttur: M.Ö. 1230-1220. Diğer taraftan Kutsal Yazılar'da üç farklı metinde Misir'dan çikisin gerçekleşme tarihi olarak M.Ö. 1400 civarı gösterilmekte, Kenan'a girişin ise bu olaydan kırk yıl sonra gerçekleştiği öğretilmektedir (1. Krallar 6:1; Hakimler 11:26; Elçilerin İşleri 13:19-20). Günümüzde bu konudaki tartışmalar devam etse bile, artık M.Ö. 1200 civarını kabul etmek için geçerli bir sebep kalmamıştır.

Misir'dan Çikis 1:11'de ismi geçen "Ramses" şehrinin, ismini Büyük Ramses'ten aldığına, Nil deltasında M.Ö. 1300'den önce yapı projesi olmadığına ve M.Ö. on dokuzuncu asırdan, üçüncü asıra kadar Kenan diyarında büyük bir medeniyetin olmadığına dair varsayımlarda bulunulmuştur. Buna rağmen, Ramses ismi Misir tarihinde sıkça geçmektedir. Ramsesler arasında en büyük olarak kabul edilen ise, II. Ramses'tir. I. Ramses hakkında ise hiçbir şey bilinmemektedir. Bu ismin bir şehre değil bir bölgeye verilmiş olması da olası bir durumdur. Yaratis 47:11'de ise Ramses ismi, Nil deltası alanında Yakup ve onun oğullarının yerleştiği bölgeyi tanımlamaktadır.

Günümüzde bazı âlimler elde edilen veri veriler doğrultusunda, bu ayetlerin yeniden yorumlanması gerektiğini ve bu tarihlendirmenin Orta Bronz çağına kaydırılmasını önermektedirler. Bu degerlendirmenin yapılması durumunda ise, son zamanlarda ortaya çikan bazı Kenan şehirlerinin, zamanında Israililer tarafından yok edilmiş olduğu ortaya çıkacaktır. Son zamanlardaki kazıların ortaya çıkardığı delillerin gösterdiği gibi, Orta Bronz çağının son

dönemi, tahmin edilenden çok daha uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır ve bu çağın sonu M.Ö. 1550 senesinden daha çok M.Ö. 1400 senesine yakındır. Yeniden düzenleme ile daha önceleri birbiri arasında asırlar olduğu farz edilen iki olay birbirine daha çok yaklaştırmıştır: Kenan diyarının Orta Bronz çağındaki iki sehrinin düşüşü ve fetih.

Diğer bir değişiklik ise, Mısır tarihinin gele neksel görünüşünde olacaktır. Tüm antik dünyanın kronolojisi, Mısır krallarının sırasına ve günlerine göre düzenlenmiştir ve genel kani artık bu düzenlemenin hatasız olduğuna ve artık değişmeyeceğine dairdir. Buna rağmen Velikovsky ve Courville, Yakın Doğuda gerçekleşen bu olaylar hakkındaki kronolojiye, fazladan altı yüz sene dahil edildiğini öne sürmektedirler. Courville, Mısır krallarının listesinin tamamen ardisik olarak kabul edilmemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Courville, listedeki bazı “Kralların” aslında firavun olmadıklarını, sadece yüksek yetkililer olduğunu iddia etmektedir. Tarihçiler, her bir hanedanlığın diğerini takip ettiğini farz etmişlerdir. Aslında Mısır’da gerçekleşen durum bundan farklıdır. Mısır tarihindeki birçok hanedanlık hükmüne devam ederken, alt hanedanlıklar kendi hükmüne devam etmekteydiler. Bu veriler doğrultusunda yeniden düzenlenen kronolojiye göre ise, Mısır’dan çıkışın tarihi M.Ö. 1450 senesine kaymıştır ve bu düzenleme ile İsrail tarihinin diğer dönemleri ile bahsi geçen Mısır kralları birbiri ile uyum içerisine girmektedir. Bu iddiayı kesin olarak destekleyen deliller tam oluşmamış olsa da, Mısır’dan çıkış hakkında verilen ileri tarihler konusunda ısrarcı olmak için geçerli sebep kalmamıştır. (Geisler, BECA, 51)

7B. Saul, Davut ve Süleyman

Saul, İsrail’in birinci kralı olmuştur ve onun Giva’daki kalesi kazılar sonucu ortaya çıkartılmıştır. Bu kazılar esnasında dikkate değer kesiflerden bir tanesi de, o günlerde kullanılan ana silâhlardan bir tanesinin sapan olduğunun ispatlanmasıdır. Bu kesif, hem Davut’un Golyat’a karşı zaferine, hem de Hakimler 20:16’daki “yedi yüz seçme adam da bunların arasındaydı. Hepsisi de bir kili sapanla vuracak kadar iyi nisancıydı” ifadesine dair bir referanstır.

Saul’in ölümünden sonra Samuel, bizlere onun zirhinin, Bet She’an’daki, Astarot tapınagının (Kenan diyarı bereket tanrıçası) içine kondugundan bahseder. Ancak Tarihler kitabında, kafasının bir Filistin-Mısır tanrısı olan Dagon’un tapınağına kondugundan bahseder. Bu kayıtların iki düşman toplumun aynı yer ve aynı zamanda tapınakları olamayacağı düşüncesi ile yanlış ve hatalı olduğu iddia edilmekteydi. Ancak yapılan kazıların ortaya çıkardığı gibi, bu alanda geniş bir hol ile birbirinden ayrılmış iki adet tapınagın varlığı ortaya çıkmıştır. Bu tapınakların bir tanesi Dagon için, diğeri ise Astarot içindir. Görünüşe bakılırsa, Filistinlilerin Kenan tanrıçasını kabul ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Davut’un hükümdarlığının en önemli başarılarından bir tanesi, Yerusalem’in fethidir. Bu ayetlerde kusku uyandırdığı iddia edilen kısım ise, İsrail’in seyre Siloha Havuzu’na giden bir tünelle girmeleridir. Bu havuzun o tarihlerde sehrin surlarının *disında* olduğu zannediliyordu, ancak 1960 senesinde yapılan kazılar, kentin surlarının havuzu içine aldığını ortaya koymuştur.

Süleyman dönemi ile ilgili arkeoloji ve Kutsal Kitap uyusması diğerlerinden daha az degildir. Süleyman’in tapınagının olduğu yerler, Müslümanların kutsal yerlerine yakın olduğu için su anda kazılamamaktadır. Ancak, Süleyman’in döneminde yapılmış olan Filistin tapınaklarının dizayni, dekorasyonu ve kullanılmış olan malzemeler, Kutsal Kitap’taki anlatımı ile uyum içerisindedir. Tapınagın kendisinden elde edilen tek delil ise, 1979 senesinde Yerusalem içindeki bir dükkânda bulunduktan sonra, 1984 senesinde geçerliliği onaylanan ve 1988 senesinde İsrail Müzesi tarafından sergilenen ve üzerinde “YAHVE’nin Tapınağına Aittir” yazan küçük bir nar şeklindeki asa başlığı süslemesidir.

1969 senesindeki Gezer kazilari esnasinda neredeyse bir tepeyi kapsayacak kadar büyüklükte bir kül yigini bulunmustur. Bu küllerin içinde yapılan arastirmalar sonucunda birçok Ibrani, Misir ve Filistin kalintilari ele geçirilmistir. Açıkça bu üç kültürün de aynı zamanda, orada olduğu kesindir. Bu kesif, Kutsal Kitap'ta bulunan bu konudaki ayetleri bilmeyen arastirmacilari sasirtmistir. "Misir Firavunu gidip Gezer'i ele geçirmis ve atese vermisti. Orada yasayan Kenanlilar'i öldürerek kenti Süleyman'la evlenen kizina armagan etmistir." (1. Krallar 9:16)

- NORMAN GEISLER

1969 senesindeki Gezer kazilari esnasinda neredeyse bir tepeyi kapsayacak kadar büyüklükte bir kül yigini bulunmustur. Bu küllerin içinde yapılan arastirmalar sonucunda birçok Ibrani, Misir ve Filistin kalintilari ele geçirilmistir. Açıkça bu üç kültüründe aynı zamanda, orada olduğu kesindir. Bu kesif, Kutsal Kitap'ta bulunan bu konudaki ayetleri bilmeyen arastirmacilari sasirtmistir. "Misir Firavunu gidip Gezer'i ele geçirmis ve atese vermisti. Orada yasayan Kenanlilar'i öldürerek kenti Süleymanla evlenen kizina armagan etmistir." (1. Krallar 9:16) (Geisler, BECA, 51, 52)

8B. Asur Istilasi

Asurlular hakkındaki bilgilerimizin büyük bir kismini, M.Ö. 722 senesinde kuzey kralliklarini hükümdarlığı altına almış olan Esarhaddon'un oğlu Ashurbanipal'in sarayı içinde yirmi altı bin tablet bulunmasına borçluyuz. Bu tabletlerde Asur imparatorunun fetihleri ve bu fetihlere direnenlerin karşılaştığı korkunç cezalandırmalar hakkında bilgiler edinmekteyiz.

Bu metinlerin birçok yerinde, Kutsal Kitap'ın tarihsel doğruluğunu bir kez daha görmekteyiz. Eski Antlaşma'daki Asur kralları hakkında yapılan bütün referansların doğru olduğu ispatlanmıştır. Bir süre için hakkında bilgi bulunamayan Sargon'un sarayı keşfedilip, bu alanda kazı çalışmaları yapılması sonucunda, Yesaya 20'de bahsedilen savasi betimleyen bir duvar resmi bulunmuştur. Shalmaneser'in kara dikili taşı, Kutsal Kitap karakterleri hakkındaki bilgilerimize ek kaynak olmuştur; bu tasta Jehu'nun (ya da memuru) Asur kralına eğilirken çizilmiş resmi mevcuttur.

Sennacherib'in kayıtlarındaki en ilginç kısım ise, Yerusolim'in kusatılmasını anlatan bölümdür. Sehri almaya kalktığı zaman, aynen Yesaya'nın bildirdiği gibi, binlerce adamı ölmüş ve saga sola dağılmış, neticede sehri fethedememiştir. Bu durumda kendi zaferi ile böbürlenme sansi kalmayan Sennacherib, kulaklara hoş gelecek bir seklide olayı yansıtmıştır (Geisler, BECA, 52):

Bir Yahudi olan Hizkiya'ya gelince, o benim boyunduruguma bas egmedi. Ben de onun sağlam duvarlarla çevrili 46 güçlü sehrini ve çevresindeki sayısız köyünü kusatmaya aldım. Bu yerlerden 200.150 yaşlı ve genç, erkek ve dişi kişiyi, atları, katırları, esekleri, develeri, sayısız küçük ve büyük bas hayvanı sürüp kendime ganimet olarak aldım. Onu da, kafesteki bir kus gibi kendi kraliyet mülkü olan Yerusolim'e tutsak ettim. (Pritchard, ANET, alıntı yeri: Geisler, BECA, 52)

9B. Babil'deki Esaret Günleri

Eski Antlasma tarihinin, Babil'deki esaret günlerini anlatan bölümlerinin sayısız detaylarının tarihsel doğruluğu onaylanmıştır. Babil'in meshur asma bahçelerinde bulunan kayıtlarda, Yehoyakim'in ve bes oğlunun giderlerinin karşılandığı, onlara kalacak yerler verildiği ve çok iyi davranıldığını görmekteyiz. (Krallar 25:27-30) Hiçbir yerde geçmeyen Belsassar adı ise, bazı sorunlara sebep olmuştur. Onun ismi Babil krallarının isim listesinde yer almamaktadır; ancak Nabodonyus oğlu Belsassar'ı (Daniel 5) kendi yokluğunda birkaç seneliğine ülke yönetimini devrettiği belirten bir kayıt bırakmıştır. Her ne kadar Nabodonyus hâlâ kral dahi olsa da, baskente yönetimi elinde tutan kişi Belsassar olmuştur. Aynı zamanda, Ezra tarafından iletilen Kores fermanının, Yesaya'nın peygamberliklerine gerçek olamayacak kadar birebir uymaktadır. Ancak bu emrin yazıldığı bir silindirin bulunması, bu metnin doğruluğunu ortaya koymuştur. (Geisler, BECA, 52)

4A. ESKİ ANTLASMA BİLGİLERİNİN ARKEOLOJİK KANITLANMASI

Arkeolojik bulgular ile Kutsal Kitap'ın uyumu hakkında Albright sunları söylemiştir: "Artık ataların izini, Mezopotamya'nın kuzeybatısındaki Balikh vadisinde arama konusundaki İbrani inancının doğruluğu hakkında en ufak bir şüphe kalmamıştır." Kutsal Kitap ve arkeolojik bulgular arasındaki uygunluk üzerine bina edilmiş deliller, bu halkın Mezopotamya'dan çıkışlarını takip etmektedir. (Albright, BPAE, 2)

Kutsal Yazılar'a göre Babil Kulesinden önce, "Baslangıçta dünyadaki bütün insanlar aynı dili konuşur, aynı sözleri kullanırlardı." (Yar. 11:1) Kulenin insani ve yıkılması ile beraber, "RAB bütün insanların dilini orada karıştırdı ve onları yeryüzünün dört bucasına dağıttı." (Yar. 11:9) Günümüzün birçok filoloji uzmanlarının, dünya dillerinin buna benzer bir şekilde oluşmuş olabileceği gerçeğine inandıklarını görmekteyiz. Ünlü dil bilimcilerden Alfredo Trombetti, bütün dilleri ilk oluşumlarına kadar takip edebildiğini ve hepsinin tek bir orijinden geldiğini ispatlayabileceğini söylemektedir. Max Mueller'de, ortak bir orijine inanan uzmanlar arasındadır. Otto Jespersen ise, ilk lisanın insanla Tanrı tarafından direkt bir şekilde verildiğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. (Free, ABH, 47)

Esav'ın soyunda Horlulardan bahsedilmektedir (Yar. 36:20). İbranice mağara kelimesi ile Hor kelimesi arasındaki benzerlik yüzünden uzun bir süre Horluların, "mağarada yaşayanlar" kavmi oldukları öne sürülmüştür. Ancak, günümüzdeki bulgular, bu göze batan savaşçı kavmin atalar zamanında Yakın Doğu içinde yaşadığını ortaya koymuştur. (Free, ABH, 72)

Eriha'daki kazı çalışmaları sırasında (1930-1936), Garstang o kadar sasirtici bir delil bulmuştur ki, o ve iki takım arkadaşı keşfettileri delilin açıklaması için yazılı ve imzalı bir antlasma yapmaya karar vermişlerdir. Buldukları delil hakkında Garstang şöyle konuşmuştur: "Asil ilginç olan ise, duvarların dışarıya doğru ve istilâcılarının rahatlıkla şehre girmelerine imkân verecek bir şekilde tamamen yıkılmış olmasıdır. Peki garip olan nedir? Çünkü saldırıya uğrayan şehirlerin duvarları içeriye doğru yıkılırlar, dışarıya doğru ve tamamen değil."

Günümüzün aydınları, kendilerinden öncekilere daha muhafazakâr varsayımlarla yola çıktıkları için değil, deliller tüm bu gerçekleri güvence altına aldığı için, eskiden tarihsel değeri yok olarak kabul edilip saygı gösterilmeyen atalar hakkındaki anlatılara daha fazla itibar göstermektedirler.

- DONALD F. WISEMAN

Yesu 6:20'de sunlari okumaktayiz: "Halk bagirmaya basladi, kâhinler de borularini çaldilar. Boru sesini isiten halk daha yüksek sesle bagirdi. Kentin surlari çöktü. Herkes bulunduðu yerden dosdogru kente girdi. Böylece kenti ele geçirdiler. Duvarlar disariya dogru yiktirilmistir." (Garstang, FBHJJ, 146)

Ibrahim'in soyunun tamamen tarihsel olarak dogru oldugunu bilmekteyiz. Ancak, burada kullanılan isimlerin birey ismi ya da sehir ismi oldugu konusunda; antik sehirlerin kurucularin ismi ile anildiginin bilinmesine ragmen, gene de bazi soru isaretleri mevcuttur. Ibrahim hakkında kesin olan bir sey varsa, o da tarihte böyle bir sahsiyetin var oldugudur. Burrows'dan da okudugumuz gibi: "Elimizdeki tüm bulgular böyle bir sahsiyetin tarihte var oldugudur. Yukarida belirtildiği gibi, ismi birçok arkeolojik kaynaklarda geçmese de, Babilonya'da tam olarak Kutsal Kitap'ta belirtilen dönemde ismi geçmektedir." (Burrows, WMTS, 258, 259)

Ibrahim'in yasadığı dönemin, M.Ö. on dördüncü ya da on besinci yüzyillar oldugunu kabul ettirme konusunda geçmiste bazi çabalar olmustur ki, bu iddia edilen zaman, onun yasadığı dönemden çok daha sonradir. Ancak, Albright'in da gösterdiği gibi bahsetmiş oldugumuz bulgular ve diger deliller sayesinde elimizde, "nedensiz yere uzayıp gelmiş olan bu geleneksel iddiaya karsi verilen yer ve kisi isimlerinin tarihsel olarak dogruluğunu ispatlayan yeterli miktarda delil mevcuttur." (Garstang, FBHJJ, 9)

Bazi arkeolojik bulgularin ise, atalar hakkında bilgi edinmemiz konusunda fazla yardım sever olmadiklarini inkâr edemeyiz, ancak bu bulgular ile atalarin yasadığı dönem hakkında anlatılan sosyal ve kültürel yapılar birbiri ile uyum içerisinde. (Burrows, WMTS, 278-79)

Elimizdeki delillerin bir çoğu, Nuzu ve Mari'deki kazilar esnasinda ortaya çıkmistir. Augured'deki çalışmalar sonucunda Ibrani lisanina ve siirine büyük bir isik tutulmustur. Musa'ya ait yasalar; Hitit, Asur, Sümer ve Yunan yasalarinda etkisini göstermistir. Bu kesifler sayesinde, Ibraniler ile disaridaki dünya arasindaki iliskileri gözlemleme olanagina kavusulmustur. Albright'in da dile getirdigi gibi: "Bu katkilar, diger birçok bulguyu silik hale getirmistir." (Albright, OTAAE, alinti yeri Rowley, OTMS, 28)

Profesör H. H. Rowley, (alinti yapan: Donald F. Wiseman: *Revelation and the Bible*) su iddiada bulunmustur: "Günümüzün aydinlari, kendilerinden öncekilerden daha muhafazakâr varsayımlarla yola çıktıkları için degil, deliller tüm bu gerçekleri güvence altına aldığı için, eskiden tarihsel degeri yok olarak kabul edilip saygi gösterilmeyen atalar hakkindaki anlatımlara daha fazla itibar göstermektedirler." (Rowley alinti yeri Wiseman, ACOT, Henry, RB, 305)

On dokuzuncu asrin önde gelen Kutsal Kitap tenkitçilerinden Julius Wellhausen, bakir aynadan yapılmis legen anlatiminin, orijinal metinlerde yer almadigini öne sürmektedir. Bu ifadesinin bir sonucu olarak, Taniklik çadiri olayinin gerçekleşme tarihini, Musa'nin döneminden çok daha ileriye atmış olmaktadır. Ancak Wellhausen, bu tarih degisimini destekleyecek delilden mahrumdur (M.Ö. 500). Hatta bakir aynaların, Misir tarihinin Imparatorluk Dönemi isimli zaman diliminde var olduguna dair arkeolojik deliller elimizdedir (M.Ö. 1500-1400). Bu arkeolojik delili de göz önüne aldığımızda, bu dönemin, Musa ve Misir'dan çıkis ile ayni zaman diliminde yer aldığını görürüz. (Free, ABH, 108)

Henry M. Morris, su sonuca ulaşmistir: "Arkeolojik materyaller ile Kutsal Kitap'ın tam bir uyusumunu gerçekleştirme çabalarimizin bazi problemler ile karsilastigi dogrudur, ancak bu problemlerin hepsi daha detayli bir araştırma ve çalışma ile cevaplanabilecek nitelikte sorunlardır. Kutsal Kitap'ta aktarimi yapılmis olan tarihi dönemlerin, sayisiz şüphe içermeyen ve geçerliliği ispatlanmış olan arkeolojik deliller dogrultusunda ile en ufak bir

çeliski içermemesi, elimizdeki Kutsal Kitap'ın hatalı olduğunu gösteren bir tane bile arkeolojik bulgu olmaması dikkat çekici unsurdur.” (Morris, BMS, 95)

Geisler, ‘Eski Antlaşma’nın aktardığı tarih dönemlerinin her birisi hakkında, Kutsal Yazılar’ın gerçekleri anlattığını ispatlamak için yeterince arkeolojik delile sahibiz. Hatta, birçok olayda, Kutsal Yazılar, bahsettiği dönemlerin tarihi ve gelenekleri ile ilgili ilk elden tanıklığı bizlere sunmaktadır. Birçok kişi Kutsal Kitap’ın doğruluğu hakkında şüphe duyarken, zaman unsuru ve devam eden araştırmalar, Tanrı’nın Sözü’nün istisnasız bir şekilde tenkitçilerin iddiaları karşısında haklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Aslında, antik dünyadan günümüze kalan binlerce kalıntı, Kutsal Kitap’ın çizdiği resmin dış ve iç hatları ile örtüşmüştür, daha da ötesi, su ana kadar şüphe içermeyen hiçbir arkeolojik bulgu Kutsal Kitap ile çelişmemiştir” demistir. (Geisler, BECA, 52)

Birçok kişi Kutsal Kitap’ın doğruluğu hakkında şüphe duyarken, zaman unsuru ve devam eden araştırmalar, Tanrı’nın Sözü’nün istisnasız bir şekilde tenkitçilerin iddiaları karşısında haklı olduğunu ortaya koymuşlardır.

- NOMAN GEISLER

Henry Morris, su eklemede bulunur: “Kutsal Kitap tarihinin, diğer yazılara göre çok eski dönemleri kapsamaması ve 19. yüzyılın evrimci önceden varsayımlarının ortaya atılması; birçok uzmanın Kutsal Kitap’ın sunduğu tarih anlatımının büyük bir kısmının efsaneden ibaret olduğu konusunda ısrarcı bir yaklaşım sergilemelerine sebep olmuştur. Kutsal Kitap tarihinin doğruluğunun ispatlanması için o dönemde insanlığın elinde, antik el yazmalarından başka bir delilin bulunmaması, bu tip öğretilerin ikna ediciliğini arttırmıştır. Ancak, günümüzde arkeolojinin dikkate değer keşifleri sonucunda, Kutsal Kitap’ın en azından İbrahim’e kadar ispatlanmış tarihsel geçerliliğini reddetmek mümkün değildir.” (Morris, MIP, 300)

5A. PENTATEUCH’UN MUSA TARAFINDAN KALEME ALINDIGINA DAIR ARKEOLOJİK DELİLLER

1B. Pentateuch’un Eskiligi - İçsel Deliller

Herhangi bir yazılı dokümanın, yazılım tarihini belirlemede en yüksek tarafsızlığa ulaşmak için kullanılacak yöntemlerden bir tanesi de, içsel delilleri ele almaktır. Anlatılan olayların bahsettiği ya da ima ettiği detaylar, coğrafi konumlar, hava durumu hakkında verilen bilgiler, bitki örtüsü, hayvan çeşitleri ve görgü tanıklarının nitelikleri, bizlere çeşitli ipuçlarını sunmaktadır. Bu ipuçlarının başarılı bir şekilde kullanılması ile, dokümanın kaynağı, yazılı tarihi ve yazım yeri tespit edilebilir. (Archer, SOT, 101)

Pentateuch’un yazılım tarihi olarak, tenkitçilerin iddia ettikleri M.Ö. dokuzuncu yüzyıldan, besinci yüzyıla kadar olan bir dönemden çok daha eski olduğuna dair hem yapısından, hem de içeriğinden elde ettiğimiz yeterli iç delil mevcuttur.

Aşağıda, Pentateuch’un yazılım tarihinin bu iddadan daha eski olduğunu ortaya koyan bu içsel delillerden bazı örnekler sunulmuştur.

1C. Misir'dan Çikis'in Çöl Ortami-Çölde Sayim

Misir'dan Çikis, Levililer ve Çölde Sayim kitaplarinin, vaat edilen topraklarda asirlardir yasamis olan çiftçilere yazilmayip, çölde dolasmakta olan insanlara hitap ettigi çok açıktir. Aksi takdirde, tasinabilir bir Taniklik çadirinin sik sik ve detayli tarifinin verilmiş olmasının mantikli bir açıklaması olamazdi. Kampların olusturulması (Çölde Sayim 2:1-31) ve intikal (Çölde Sayim 10:14-20) hakkındaki detayli tariflerin, yerlesik bir ulus için hiçbir anlamı yoktur, ancak çöl tecrübesi yasayan bir ulus için uygulanmaya en yönelik bilgilerdir. Çöl hakkındaki referanslar bolca yer almaktadır, bu referanslar sihhi bilgileri (Yasa'nın Tekrari 23:12, 13) ve çöle gönderilen tekeyi de içermektedir (Levililer 16:10). (Archer, SOT, 106-108)

2C. Pentateuch'un Bazi Bölümlerindeki Misir Etkisi

Yaratilis ve Misir'dan Çikis kitaplarinin, belirgin bir Misir arka plâni içerdiği asikârdir. Misir yetkilisi olarak yetistirilen Musa'nın Pentateuch'u, Israillilerin Misir'dan çikisinden hemen sonra yazmaya başladığını düşünürsek, bu dogal bir etkidir. Ancak, eger Pentateuch'un yazilim tarihi, tenkitçilerin iddia ettiği gibi, Ibraniler'in Misir'dan çikmasından dört yüz seneden fazla bir süre sonra gerçekleşmiş olsaydı, bu etkinin yer almasının bir açıklaması olamazdi. [Bakiniz: Abraham Yahuda'nın *The Language of the Pentateuch in Its Relationship to Egyptian* (1933), isimli Musa'nın ve Yusuf'un Misir'daki hayatlarındaki Misir etkisini ele alan tutkulu bir eser.]

Bu Misir etkisine degisik alanlarda rastlanmaktadır:

1D. Cografya

Misir ve Sina cografyası, bu kitapları kaleme alan kişi için bilinen bir cografyadır (Yaratilis 37- Çölde Sayim 10). Modern arkelojinin ortaya çıkardığı birçok orijinal yerlesim merkezi, bu kitapların yazarı tarafından belirtilmiş ve bahsedilmiştir. Tam aksine bir durum olarak da aynı yazarın, ataların bilgisi dışında, Filistin toprakları hakkında çok az bilgiye sahip olduğu, kaleme aldığı metinlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Yaratilis 13'te Kenan diyarını tasvir etmek isteyen yazar, Misir ile kıyaslamalar yapma yoluna gitmiştir (ayet 19). Yaratilis 23:2'de ise yazar, Hevron isimli yerden bahsederken, bu yerin eski isminin Kiryat-Arba olduğunu belirtmiştir Şara yüz yirmi yedi yıl yasadı. Ömrü bu kadardı. Kenan ülkesinde, bugün Hevr on denilen Kiryat-Arba'da öldü). Çölde Sayim 13:22'de ise, bu konuda başka bir referansa rastlamak mümkündür: "Hevron, Misir'daki Soan Kenti'nden yedi yıl önce kurulmuştu." Bir başka ayette okudugumuz "...Kenan ülkesine, Sekem Kenti'ne güvenlik içinde vardı..." referansı da göz önüne alındığında, Kenan diyarında yüzyıllardır yaşamakta olan bir yazarın böyle bir ifadeye bulunmasının mantikli bir yanı olmadığı görülür. Pentateuch'un yazarı, Filistin'i ileride Israillilerin gireceği yeni bir ülke olarak tanımlamıştır. (Archer, SOT, 106)

Misir cografyası ile olan bu yakınlık, özellikle ikinci kitapta daha çok belirginleşmiştir.

Misir'dan Çikis kitabının yazarının, Misir ülkesini bastan basa bildiği çok açıktir. Hem Misir papirüsünü (Misir'dan Çikis 2:3), hem Nil havzasının karakterini hem de kumla kaplı çölleri (Misir'dan Çikis 2:12) çok iyi bilmekteydi. Ramses, Sukkot (Misir'dan Çikis 12:37), Etam (Misir'dan Çikis 13:20) ve Pi-Hahiot (Misir'dan Çikis 14:2) gibi şehirler hakkında da bilgiye sahipti. Misir'dan Çikis 14:3: "Firavun söyle düşünecek: 'Israilliler ülkede saskin saskin dolasiyorlardır, çöl onları kusatmıştır.'" Bu ayette gördüğümüz gibi, yazarın Misir'in cografyası ve çölleri hakkında bilgi sahibi olduğu ortadadır. Aslında, Misir

cografyasi hakkında bir bilgimiz olmadan, bu bölümü anlamamız neredeyse imkânsızdır. (Raven, OTI, 109)

2D. Tellaffuz

Archer, tellaffuz konusunda sunlari gözlemlemiştir:

Yaratilis ve Misir 'dan Çikis kitabinin yazarı, Eski Antlasma'nin diger kitaplarına oranla daha fazla Misirca kelimler kulanmistir. Örneğin: (1) Yaratilis 41:43'te bulunan *abrek* ifadesi, baska iddialar bulunsa da, açıkça Misirca olan *'b rk* kelimesidir (2) agirliklar ve ölçüler: Örneğin, *zeret* ("karis") *drt* kelimesinden -"el"; *'ephah* (beyzbol sporundaki homerun kosu mesafesinin onda biri) ise *'pt* kelimesinden; *hin* (beste bir) ise *hww* kelimesinden (3) *gome'* ("papirus"), *kmyt* kelimesinden (4) *qemah* ("un") *knhw* kelimesinden (bir tür ekmek) (5) *ses* ("ince kumas") *ss* kelimesinden ("kumas") (6) *y^eor* ("Nil, nehir") *trw* kelimesinden ("nehir") (Kipti dilinde *eioor*). (SOT, 102-03)

Yazar, ayni zamanda birçok önde gelen Misir isimlerini kulanmistir:

Potipherah (Yaratilis 41:45; 46:20) ve bu ismin kısa sekli.

Potifar (Yaratilis 37:36; 39:1). Bu ismin anlami: "Ra'nin verdigi (Günes Tanrısı)."

Zaphnath-paaneah (Yaratilis 41:45), Firavunun Yusuf'a verdigi isim. LXX, bu ismi "Dünyanın Kurtaricisi" olarak yorumlamaktadır ki, Misir'i kitliktan kurtaran birisi için gayet uygun bir isimdir.

Asenath (Yaratilis 41:45, 50), Yusuf'un karisi.

On (Yaratilis 41:45, 50; 46:20), Heliopolis antik Misir ismi.

Rameses (Yaratilis 47:11; Misir'dan Çikis 1:11; 12:37; Çölde Sayim 33:3,5).

Pithom (Misir'dan Çikis 1:11). Büyük bir olasilikla Misir Pi-Tum'u. Aynen, Misir'dan Çikis'in bahsettiği gibi, ilk kez ondokuzuncu hanedanlik yazitlarında rastlanmistir. (Raven, OTI, 107-8)

3D. Misirli Kralların Isimleri

Bazi Misir bilimcileri, radikal tenkitçilerin, Misir'dan Çikis kitabinin, aktardığı çağda yazilmis olsa idi, o dönemdeki Kralların isimlerinden bahsederdi seklindeki iddialarının hakli oldugunu öne sürmektedirler. Aslında, Süleyman zamanına kadar Ibrani edebiyatında benzer isimlerin kullanilmamis olması, erken yazarlık iddiasini desteklemektedir. Yeni Misir Kralliginin resmi dilinin gelenegine göre, krallardan sadece "Firavun" olarak bahsedilir, bu unvan isimler iliskilendirilmezdi. Israilliler, Misir'da iken bu uygulamaya uymakta bir sakinca görmemislerdir. (Archer, SOT, 105)

Eski Antlasma'nin yaziliminin eskiligini destekleyen ve bahsedilmeyi hakkeden bir baska unsur ise, asillerin yetkilerinin göstergesi olarak, bir mühür yüzüğü ve altın bir zincir takmalarından bahsedilmis olunmasıdır (Yaratilis 41:42; Ester 3:10, 12; 8:2, 8, 10; Daniel 5:29). Bu uygulama, Israil'de yer almazken, antik Misir, Pers ve Babil'de yaygındır.

Pentateuch'da kullanılan metnin içsel delillerine göre hüküm verildiği durumunda karsimize su saptamalar çıkmaktadır: Kitabın yazarı, Misir'da ikametgâh etmistir (Filistin'de degil), Misir'dan Çikis olayının görgü tanigidir, çöllerde dolasmistir, yüksek seviyede eğitim görmüştür ve ileri bir öğrenme, öğretme, edebiyat ve hitap erdemleri sergilemektedir.

3C. Lisa'nin Eskilligi

Pentateuch'da kullanılan bazı bilinen kelimelerin ve ifadelerin, Musa'ya ait çağdan sonra kullanılmadığını biliyoruz.

Yaratılıs kitabının 15. bölümünü göz önüne alarak Albright, su ifadeye bulunmuştur:

Yahve ve İbrahim arasındaki antlaşmanın aktarımı.. kadim kelimeler ile doludur; bu metinlerin antik bir değer içerdiği E. A. Speiser tarafından ortaya koyulmuştur. Bu metinlerde, erken dönem İbrani dininin merkez noktasının önemli bir noktası ile karşı karşıyayız. Bir insanın kişisel bir tanrı ile kutsal bir antlaşma yapmasına örnek olan bu metinlerde, bu adamın sadakati konusunda and içmesi karşılığında, bu tanrının bu adamı ve ailesini koruyacağını okumaktayız. Bu olay, boyundurluk altına girme antlaşmasının ilkel bir şeklidir ... Geç Bronz Çağında, İbranice'de *berit*, Suriye ve Mısır lisanlarında da (Sami dilinden alınmıştır) *beritu* "antlaşma" kelimesine, işçi kontratlarında ve yazılmış bir dokümandaki listelenmiş kişilerin kiralanmasında sık sık rastlanmaktadır. (Albright, BPF AE, 8)

Archer, lisanın eskilligi konusunda başka örneklere de yer vermektedir: "'O' (disi) zamiri için genelde kullanılan *HY'* kelimesi yerine, sık sık *HW'* kelimesi kullanılmıştır. Genç kız için kullanılan *N'RH* yerine, *N'R* kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Sık sık (ör: Yaratılıs kitabında iki kere) 'bu' anlamına gelen *hallaz* yerine, *HLZH* (*hallazeh*) kullanılmıştır. Hakimler, Samuel ve diğer kitaplarda bu kullanıma rastlanmaktadır. 'Gülme' fiili anlamına gelen *HQ* yerine *SHQ* kullanılmıştır (Yaratılıs ve Mısır'dan Çıkış kitaplarında). *KB* olan 'Kuzu' kelimesi yerine ise, *K~B* kullanılmıştır (kebes)." (Archer, SOT, 107)

Elimizdeki dahili deliller, Eski Antlaşma'da var olan, ancak çok önem sergilemiyor gibi gözükse de, ilerleyen tarihlerde bir yazarın dahil etmeyeceği türden olan cümleleri de içermektedirler. Örneğin, Yusuf'un kardeşlerinden ayrı masada yemek yemelerinin açıklaması su ayette okunmaktadır: "Çünkü Mısırlılar İbraniler'le birlikte yemek yemez, bunu iğrenç sayarlardı." (Yaratılıs 43:32) Bir yazarın bu açıklamayı ileride Kutsal Kitap'a eklemesinin ne gibi bir mantığı olabilir ki? (Raven, OTI, 109)

Yukarıda sunulan deliller doğrultusunda Archer, bu konudaki son sözünü söylemiştir: "Pentateuch'da kullanılan metnin içsel delillerine göre hüküm verildiği durumda karsımıza su saptamalar çıkmaktadır: Kitabın yazarı, Mısır'da ikametgâh etmiştir (Filistin'de değil), Mısır'dan Çıkış olayının görgü tanığıdır, çöllerde dolasmıştır, yüksek seviyede eğitim görmüştür ve ileri bir öğrenme, öğretme, edebiyat ve hitap erdemleri sergilemektedir." (Archer, SOT, 101)

2B. Musa'ya Ait Yazarlığı Destekleyen Diğer Arkeolojik Deliller

1C. Erken İbrani Edebiyatı

İleri Tenkitçi görüşün geleneksel yıkıcı tutumunun, İbrani metinlerinin büyük bir kısmının daha ileri bir tarihte oluştuguna dair iddiası, tüm delillere rağmen, I. L. McKenzie'nin ifadesinde görüldüğü gibi ifade edilmeye devam etmektedir: "İsrail edebiyat ürünlerinin neredeyse hiçbirisinin Davut'un döneminden önce kaleme alınmadığı yaygın olarak kabul edilmiştir." (McKenzie, alıntı yeri Laymon, IOVCB, 1073)

Antik Yakın Dogu'ya ait edebiyat eserlerinin gün isigina çikmasi, Pentateuch'un yazilim tarihini, önceden öne sürülen tarihten çok daha gerilere atma imkânini bizlere sunmüstür. Antik dönem yazicilari, olaylari ya gerçeklesirken ya da gerçeklestikten çok kısa bir süre sonra kayit altına alarak, hata içirme olasiligi barindiran sözlü aktarim sürecini ortadan kaldirmislardir. Sözlü aktarim metodunun, bilgileri ve materyalleri korumak için degil, yaymak için kullanildigi, materyalleri korumak için kayit altına alma yoluna gidildigi, arkeolojik deliller ile ispatlanmüstir.

Eski Antlasma'nin çoğunlugunun antik döneme ait olduğu konusu kesindir. (Harrison, OTT, 18-19)

2C. Pentateuch Yasalari İçindeki Erken Paraleller

Çesitli arkeolojik kesifler, Pentateuch'da kaydedilen birçok yasanin ve hukuk prosedürünün diger Mezopotamya kültürleri ile olan paralelliklerini ortaya koymüstür. Bu kesifler isiginda, Pentateuch'un yasaninin öne sürülen tarihten çok daha eski tarihlere ait olduğu anlasilmüstir.

Bu konuda çok belirgin olan üç adet örnek asagida verilmüstir.

1D. Antlasma Kanunlari

Mendenhall, sunlari özellikle belirtmüstir:

Kenan kültürünün hukuk anlayisi ile Antlasma (Misir'dan Çikis 21-23-JE) hükümlerinin dayandigi kültürün hukuk anlayisi kadar birbirinden farklı iki hukuk anlayisini hayal etmek bile mümkün degildir. . . . Kenan sehirleri, ticaretin ağır bastigi ve siki bir sekilde birbirinden ayrilmis olan sosyal siniflari olusturduğu bir yapıyı içermekteydi . . . Antlasma kanunlarinda ise, sosyal siniflara dair bir yapı bulunmamaktaydi. Bunun sebebi, kölelerin toplumun bir parçasi olarak kabul edilmeyisleri idi. Antlasma kanunlarindaki bu yapıya aykiri olarak kayit altına alinmis tek bir olay mevcuttur, bu olay, *amah* ya da cariye olarak satilmis, ancak kanunlar ile koruma altına alinmis bir kız ile ilgilidir. . . . Antlasma Yasalari'nin kanunlari, Krallik döneminden önceki Israil toplumunun (sadece Kuzeydeki belli bir Israil toplumunun olma ihtimali vardır) geleneklerini, ahlâki ve dini zorunluluklarini yansitmaktadır. Bu kanunlar ile Hitit ve Mezapotamya kanunlarinin dava, teknik ve politik unsurlari içeren hukuk kanunlari arasindaki paralellik; Pentateuch'un daha geç bir dönemde bagimsiz kaynaklardan derlenmis, suni bir kitap olduğunu iddia eden görüsün tarihsel gerçeklere dayanmayan, mantiksiz ve samimi olmayan bir görüs olduğunu ortaya koymaktadır. (Mendenhall, LCIANE, 13-14)

Antlasma Yasalari'nin antikligi hakkında Albright, sunlari dile getirmüstir:

Daha da ötesi, Hammurabi Kanunlari'ndan yaklaşık iki asir daha eski olan Eshnunna Kanunlari, eski bir Kutsal Kitap yasasi ile ilk paralelligi içermektedir. Bu kanun, Misir'dan Çikis xxi. 35'de yer alan ve hayvanlar ile ilgili bir yasadir. Eshnunna Kanunlarinin, her hangi bir rasyonel teoriye göre iddia edilen Yasa Kitabı tarihinden en az bes asir daha eski olması, durumu daha da ilginç bir hale dönüstürmektedir. Artık Musa'ya ait Yasa Kitabı'nin arka plâninin Demir degil, Bronz Çağa ait olduğu tartismasiz bir gerçek olarak kabul edilmeye baslanmüstir. (Albright, OTAP, alinti yeri Rowley, OTMS, 39)

Yeni kesifler, Pentateuch içindeki detaylari dogruluğunu ve tarihselligini tek tek ortaya çikarmaktadır.

2D. Yaratis 23'te Kaydedilmiş Olan Toprak Alimi

Archer, bu prosedürün antikliğini masaya yatırmıştır. Yaratis 23'te, İbrahim'in, Hititli Efron'dan sadece Makpela mağarası ve önündeki alan yerine bütün bir araziye satın alma konusunda sergilediği gönülsüzlük aktarılmaktadır. M.Ö. 1300 senesinden itibaren kaydedilmiş olan Hitit Hukuk Kanunları, hem bu aktarımla ilgili sasirtici paralellik içerir hem de İbrahim'in gönülsüzlüğünün altında yatan unsurları anlamamıza yardımcı olur. Hitit kanunlarına göre, bir arazinin sahibinin feodal yükümlülükleri arasında, pagan dinin zorunluluklarını yerine getirmek de yer almaktadır. Yahve'den başka bir tanrıya tapınmak istemeyen İbrahim, tüm araziye sahip olabileceksen, mağara önündeki araziden sadece kendisini bir yükümlülük altında bırakmayacak kadar toprak satın almış ve tüm araziye alması yönündeki teklifleri reddetmiştir. Kutsal Kitap'ta yer alan bu anlatım ile Hitit arazi sahipliği prosedürleri arasındaki yakın ilişki, İbrahim'in yaşadığı bu olayın, Hititliler'in M.Ö. on üçüncü yüzyılda yıkılmasından önce gerçekleştiğini orta ya koymaktadır. (Archer, SOT, 161)

3D. Yaratis Kitabında Deginilen Üç Gelenek

Archer, Yaratis kitabında (daha çok bölüm 16, 27 ve 31) bahsi geçen ve arkeoloji tarafından doğruluğu onaylanmış olan üç geleneği işaret eder. Yaratis kitabında bahsi geçen birçok antik geleneğinin, M.Ö. birinci milenyumda değil, M.Ö. ikinci milenyumda yaygın olduğu ispatlanmıştır. Nuzi tabletleri, çok sayıda M.Ö. on besinci yüzyıl hukuki dokümanını ortaya çıkarmıştır. Bu dokümanlarda şu konular da mevcuttur: Cariyelerden yasal bir evlat sahibi olma (İbrahim ve Hacer örneği gibi); ölüm döşeginde verilen sözlü vasiyetnamenin bağlayıcı gücü (İshak ve Yakup örneği gibi); ve miras hakkına sahip olmak için aile Terafimine sahip olma zorunluluğu (Rahel ve Lavan örneği gibi). (Archer, SOT, 107)

3C. Sonuç

Bu noktaya vardığımızda karşımızda dikilen sonuç, bizlere, arkeolojinin sadece metinlere dayalı hipotez çürütmekle kalmayıp, aynı zamanda Pentateuch'un Musa tarafından yazıldığını desteklediğini göstermektedir.

Pentateuch hakkında Albright, "Yeni kesifler, Pentateuch içindeki detayların doğruluğunu ve tarihselliğini tek tek ortaya çıkarmaktadır" demistir. (Albright, AP, 225)

Bright, atalara ait anlatımlar hakkında: "Bugüne kadar, inanç unsurlarının bir tanesi ile bile çelişki yaratacak bir adet delil gün ışığına çıkmamıştır" demistir.

Albright, su uyarıyı yapmaktadır: "Pentateuch'a ait inancın, Musa'nın karakteristik anlatımını gösteren güçlü izleri reddetmek, hiper tenkitçilikten başka bir şey değildir." (Albright, AP, 224)

Meredith Kline, uygun bir son cümleyi ifade etmiştir: "Yirminci yüzyıl Kutsal Kitap arkeolojisinin hikâyesi, Modern Batılı Wellhausen taraftarlarının yaygaracı seslerinin, antik doğu tepelerinden fırlayan sessiz tanıklıklar tarafından susturulmasının hikâyesidir. Eger tenkitçi âlimler, geleneksel öğretilerini terk etme konusunda gönülsüzlük göstermeselerdi, bu delillerin anlattıkları belki de bu kadar açık bir şekilde anlaşılmayacaktı. Artık, tenkitçilerin hepsi, hem Kutsal Kitap kronolojisinin atalara ve Musa'ya ait dönem olarak gösterdiği M.Ö. ikinci milenyumunu kabul etmek hem de kendilerinin işaret ettiği dönem olan M.Ö. birinci milenyumunu reddetmek zorunda kalmışlardır. Kutsal Kitap'ın Yasa ve Peygamberler ile ilgili tarihi sıralaması temize çıkmıştır." (Kline, CITMB, 139)

2. KISIM

**METINLERE DAYALI
HIPOTEZLER**

14

METINLERE DAYALI HIPOTEZE GIRIS

Metinlere dayali hipotezin savunuculari, Kutsal Kitap'in ilk bes kitabinin (Pentateuch) Musa'nin ölümünden yaklasik olarak bin sene sonra yazildigini ögretmektedirler. Bu kisilere göre Pentateuch ismi, bilinmeyen (anonim) birçok yazar ve derlemecinin yazmasi, tekrar yazmasi, düzeltmesi ve derlemesi ile olusmus bir kitaptir.

İlerleyen bölümlerde, tenkitçilerin Pentateuch'a uyguladiklari edebi tenkit disiplinini inceleyip, Musa'ya ait yazarligi ortaya koyan delilleri gözler önüne serecegiz.

Modern Kutsal Kitap çevrelerinde yaygin olan bir hipoteze son seklini, 1895 senesinde Julius Wellhausen vermistir. Bu hipotez, *metinlere dayali hipotez* (ya da JEDP hipotez) olarak bilinmektedir. Bu tezin temelleri metinsel tenkitçilige dayanmaktadır. Bu teze göre, Pentateuch (Yaratilis kitabından Yasa'nin Tekrari kitabinin sonuna kadar olan kisim), Kutsal Kitap'in beyaninin aksine, Musa tarafından yazilmamistir ve Musa'nin ölümünden asirlar sonra derlenmistir.

Metin içerisinde yer alan çeşitli unsurlardan (tanrisal isimler, çift anlatimlar, olaylarin tekrar edisi, vb.), stillerden ve diksiyondan yola çıkan metinlere dayali hipotezciler, Pentateuch'un, dört degisik dokümanın -J, E, D ve P- birlesiminden olustugunu iddia etmektedirler.

Iddia edilen J, tanrisal isim YHWH'ye isaret etmektedir (Yahwist). J yazarı, Tanrı için karakteristik bir biçimde bu ismi kullanmistir. Bu yazarın akici bir stili olmasına ragmen, degisik ve tuhaf kelimler kullanmistir.

Iddia edilen E; tanrisal isim Elohim'e isaret etmektedir (Elohist). Metinlerde çoğu zaman J ve E'yi birbirinden ayırmak güçtür, bu yüzden bazı metinler "JE" kaynagi olarak siniflandırılmışlardır.

Iddia edilen D ise, M.Ö. 621 senesinde bulunmuş olan Yasa'nin Tekrari'ni isaret etmektedir (Deuteronomic code).

Iddia edilen P ise, Kâhinsel kanunları isaret etmektedir (Priestly). Iddialara göre, Eski Antlasma ile Pentateuch'u birlestiren kişi, bu yazar(lar) olmuştur. P'nin karakteristik özelligi; Tanrı için Elohim ismini kullanmasi, keskin ve sert bir stile sahip olmasidir. "P'nin lisani, bir tarihçininkinden daha çok, bir yargicin lisani gibidir." (Driver, IOT, 12) Taze ve akici bir üslubu olan E (Elohist doküman) ile P birbiri ile karistirilmamalidir.

Iddialara göre bu kaynakların tarihsel siralamasi, harflerin sirasina göredir: J, E, D, P. Asagidaki bölümde, iddia edilen kaynakların arka plâni ve amaci hakkındaki önerileri belirtmektedir:

J ya da Yahwist: Efsaneleri, mitleri, siirleri hatta Babilliler gibi baska ulusların bilinen hikâyelerini bir araya getirip, "Tanrı'nin halkinin tarihidir" diye sunan ilk yazardir. J'nin kullandigi bazı kaynaklar, sözel aktarıma dayanan inançları kapsasa da, kaleme alınmiş yazılı inançlara da basvurmuş olduğu düşünölmektedir. İsmi bilinmeyen bu anonim yazar, ya Davut ya da Süleyman zamanında yaşamıştır. Bu yazarın endisesi, tek bir ulus olmaya başlamış olan ve dünyasal bir güç unsuru olarak, diger uluslar ve inançlar ile temasa başlamış olan İsrail'in eski inançlarının ve geleneklerinin korunmasi olmuştur. J'nin eserinin taslagini hazırlarken, Tanrı'nin halki için yaptigina inanılan olayların aktarimini ve eski inanç açıklamalarını kullandigi düşünölmektedir. Örnek olarak, Yasa'nin Tekrari 26:5-10'a bakabiliriz. Yazar, bu ve benzeri inanç açıklamaları etrafında metinlerini olusturmıştır. Bu yazara "Yahwist" denmesinin sebebi ise, Tanrı'nin ismi için "Yahve" ismini kullanmış olmasidir. Bu yazarın varligini iddia eden ilk Alman âlimler, "Yahweh" ismini "Jahweh" ile yazdikları için bu yazardan "J" olarak bahsedilmektedir.

E ya da Elohist: Tüm inanç uygulamalarını ve gelenekleri bir tarihsel belgeye dönüştüren ikinci yazardir. Yaklasik olarak M.Ö. 700'lerde, Kuzey Kralligin yani İsrail'in tehdit altında olduğu bir dönemde eserini olusturdugu iddia edilmektedir. E, kuzeydeki oymaklar arasında yaygin olan inanç ve uygulamalara bağlı kalmıştır. Bunların bazıları J'nin

aktarımları ile aynı iken, bazıları farklıdır. Musa'dan önceki anlatımlarda, Tanrı'nın ismi için, E tarafından Elohim kullanılmıştır. E, Yahve isminin Musa'ya açıklanmış olduğuna inanmaktadır. E, Musa'ya ayrı bir önem vermiştir. (bakınız: *Yasa'nın Tekrari 34:10-12*) Yusuf örneğinde görüldüğü gibi, E, iyi bir öykü yazarıdır.

JE: Yerusalem'in yıkılmasından sonra bilinmeyen bir editör, bu iki yazarın çalışmalarını birleştirmiştir. Editör, farklı detaylar içeren, ancak aynı konunun işlendiği bazı anlatımlarda, hem J'nin hem E'nin anlatımını eserine dahil etmiştir. Genellikle bir olay aktarımında, bir kaynağı baz olarak kabul etmiş, diğerinden ise detay eklemesi yapmıştır. *Mısır'dan Çıkış 14.* bölümde temel materyal olarak J kabul edilmesine rağmen, E'den de azda olsa aktarım yapılmıştır. Editör ara sıra kendi cümlelerini de eklemekten sakınmamıştır.

P: Babil'deki sürgün esnasında yaşamış olan bir kâhin ya da kâhinler grubudur. İnsanlara, nasıl tapınılacakını ve buyruklara nasıl uyulacağını anlatan, kutsallık kanunları hazırlamışlardır. Kâhinsel kanunlar, ilk başta ayrı bir kitap olduğu halde, M.Ö. dördüncü yüzyılda *JE* kitabının içerisine katılmıştır. Bu katilimi şu örnekle açıklayabiliriz: "Amerikan tarihini kaleme alan bir kişinin, uygun yerlere Amerikan Anayasasını ve Kongre yasalarını yerleştirmesi." *P* materyalleri genellikle, *JE* bölümleri kadar canlı aktarıma sahip değildir. *P* yazarlarının ilgi alanı, tapınma ve sunuların detayları, kanunlar, soy kütükleri, belirli zaman ve mekânlar, titiz tarifler ve ölçüler ve benzerleri olmuştur. *P* materyalleri, *J* ve *E*'ye eklendikleri metinlerde, Tanrı'nın müdahalelerini asiri bir şekilde vurgulamakta ve mucizevi atmosfer yaratmaktadırlar. (Pederson, JLC, 11-14)

D, ya da *Yasa'nın Tekrari*: Asıl amacı dini uygulamalarda reform gerçekleştirmektir. İddiaya göre, *D*'nin kaleme alındığı dönemde, *J*, *E* ve *P* tek bir eser olarak birleştirilmemiştir. Driver, bu konuda sunuları kaleme almıştır:

Bu eser, zamanının hüküm süren eğilimlerine karşı büyük bir manifesto olmuştur. Büyük bir dini reformun gerçekleşmesini sağlamıştır. İster Manasse'nin kara günlerinde, ister Yosiya'nın tahta çıktığı ak günlerinde yazılmış olsun, ulusal dinin organize olmamış güçlerinin kendilerini bir araya toplayacağına inandıkları, koşulların talep ettiği ve dört gözle beklenen ruhsal bir dönüm noktasının gerçekleşmesini amaçlayan yüce bir düşünceyi içeren bir çabadır. Yehova'ya sadık kalma ve sahte tanrıları reddetme gibi Musa'nın üzerinde durduğu en temel prensibin yeniden gündeme getirilmesi, özellikle Hosea ve Yesaya gibi peygamberlerin ülkülerinin uygulanması konusunda çaba gösterilmesi ve Manasse tarafından cesareti kırılmış olan Yahuda'nın, Yesaya'nın vizyonundaki gibi "kutsal bir ulusa" dönüşmesi ve Hosea'nın insanlığın birinci vazifesi olarak gösterdiği Tanrı'ya adanmışlığın ve insan sevgisinin yaşanması, bu eserde vurgulu bir şekilde tasdik edilmiştir. (Driver, IOT, 89)

"Her ne kadar yazarın bu vaazları vermekteki amacı, O'na sadık olmayı güvence altına almak için motive etmek olsa da, *Yasa'nın Tekrari* kitabını şu ifade ile tanımlamak yerinde olacaktır: *'Eski bir yasanın ortaya çıkan yeni ihtiyaçlarının, peygamber sel bir adaptasyonu ve yeniden formüle edilmesidir.'* *Yasa'nın Tekrari* kitabında yer alan kanun yığınının, şüphesiz bir şekilde yazarın kendisinden daha eski olma olasılığı yüksektir. Yazar, bu kanunları ele alıp birleştirirken, insanlara yönlendirici bir kılavuz sunmayı ve yüreklendirici nasihatler ile yorumlar sunmayı amaçlamıştır." (Driver, LLOT, 91)

Herbert Livingston, Wellhausen'in teorisine göre ayrıştırılan dört dokümanın tarihlerinin özetini aşağıda sunmaktadır:

Wellhausen teorisine göre, *J*, *E*, *P* ve *D* dokümanlarını ne şekilde tarihlenmiştir? *D* dokümanın, M.Ö. yedinci yüzyılda yazıldığı ve Yosiya'nın M.Ö. 621'deki reformu ile yayımlandığı beyan edildiğine göre, tarihlene prosedürünün kilit taşı bu kitap olmalıdır. Teoriye göre, *D*'nin, *J* ve *E*'nin içeriğini bildiği, ancak *P*'nin içeriğini bilmediği öne sürülür. Bu durumda, *J* ve *E*'nin M.Ö. 621'den önce yazılmış olması, *P*'nin de M.Ö. 621'den sonra yazılmış olması gerekir. Diyalekt göz önüne alındığında, saf kavramları barındıran *J* dokümanının, *E* dokümanından

önce yazılmış olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Aynı zamanda bölünmüş krallığın erken devrelerinin aktarımı, bu tarihlemeye destek sağlayacaktır. J dokümanının, kuzey İsrail krallığının kurulmasına, Yahuda krallığının tepkisi olduğu öne sürülebilir. Bu durumda J dokümanının amacı, Yahuda'nın ve Yerusolim'in bütün İsrail'in yönetim merkezi olduğuna dair iddiasına "tarihsel" bir doküman ile destek verip, haklı çıkarmaya çalışmak olduğu ortaya çıkar. Aynı şekilde E dokümanının da, Efrayim oymağı tarafından yönlendirilmiş olduğu ve Kuzey İsrail krallığının karşı tez amacı ile yazdığını olduğu bir eser olduğu olasılığı mevcuttur. İddiaya göre E dokümanının amacı ise, yönetim merkezinin kuzeyde olması gerektiğine dair atalara ve Yesu'ya dayandırılmış bir öğretiyi kabul ettirmektir.

Teorinin vardığı kani şöyle devam etmektedir: M.Ö.721 senesinde, İsrail'in kuzey krallığının yıkılmasından sonra, Manasse yönetimi esnasında yaşamış olan açık fikirli insanlar (M.Ö. yedinci yüzyılın ilk yarısı), E dokümanının kaybedilemeyecek kadar değerli olduğunu fark etmişler ve E dokümanını J dokümanı ile harmanlamışlardır. Bu yeni JE dokümanı, yeni bir tez olarak yükselirken, D dokümanı, onun antitezi olarak yerini almaya başlamıştır. D dokümanının düşünce yapısı Babil sürgünü esnasında güçlü bir şekilde parlamıştır ve Yesu'dan, II. Krallar'ın sonuna kadar olan tarihsel kitapların kompozisyonunu renklendirmiştir. Buna rağmen, "Kutsallık Kanunları" ile bağlanan Hezekiel, D dokümanına karşı yükselen başka bir antitez olarak kabul edilmiştir; yavaş bir süreç sonunda belki de bir yüzyıl içerisinde, sürgünde bulunan kâhinler ve arkasından Yerusolim'de bulunan kâhinler P dokümanını birleştirmiş ve devasal bir sentez olan Pentateuch'un iskeletini oluşturmuşlardır.

Teorinin tarihlemesini özetlememiz gerekirse şu sonuçları görürüz: J dokümanı, M.Ö. 900'lerde yazılmış; E dokümanı, M.Ö. dokuzuncu yüzyılın ilerleyen döneminde kaleme alınmış ve ikisinin birleştirilmesi M.Ö. 650 yılında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda yazılıp halka yayınlanması ise, M.Ö. 621 senesini bulmuştur. P dokümanı, M.Ö. besinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Pentateuch ise, günümüzdeki formuna neredeyse M.Ö. 400'lerde kavuşmuştur. (Livingston, PCE, 228-29)

Yukarıda belirtilen iddialarda da açıkça görüldüğü gibi, metinlere dayalı hipoteze bağlı olanlar, Pentateuch'un Musa'ya ait yazarlığını reddederler.

Kutsal Kitap inancına göre Pentateuch'u, M.Ö. 1400 senelerinde yaşamış olan Musa yazmıştır.

Metinlere dayalı hipotezciler ise bu tarihi reddederler ve genel söylemlerine göre Pentateuch, M.Ö. sekizinci ve besinci asırlar arasında derlenmiştir.

Metinlere dayalı hipotezin teorisi, bütün Eski Antlaşma'nın güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Eğer bu teoriler doğru ise, Eski Antlaşma en büyük edebiyat düzmesidir. Ya Tanrı, Musa'ya ve onun aracılığı ile konuşmuştur ya da karşımızda tarifi bile mümkün olmayacak kadar büyük bir aldatmaca vardır.

Ele alınan temel mesele "Pentateuch'un birliği" değil, "bu birliğin nasıl oluştuğudur." Başka bir ifade ile, Yaradılıs kitabının ilk harfinden başlayıp, Yasa'nın Tekrari kitabının son harfine kadar devam eden edebi eser, sürekli bir anlatımı içermektedir. Burada yöneltilen soru ise, "Bu sürekli anlatım, nasıl var olmuştur?" Cevap, ya geleneksel Hristiyanlığın iddia ettiği ve Kutsal Kitap'ın öğrettiği gibi tek yazarın Musa olduğudur ya da bu eserin yüzyıllar sonra derlendiğidir. Bu konu, hem İsa'nın güvenilirliğini hem Eski ve Yeni Antlaşma yazarlarının anlatımlarının doğruluğunu, hem de Musa'nın dürüstlüğüne kapsamaktadır.

Livingston, şu sert yorumda bulunmuştur:

Bu teoriye destek veren her yayında, bölümlerin ve ayetlerin iddia edilen kaynaklardan hangilerine ait olduklarını gösteren tablolara rastlamaktayız. Arta kalan tüm ayet parçacıkları ise en ufak bir sıkıntıya bile girmeden, yüzsüzce derlemecilere atfedilmektedir. Tüm bunlara rağmen unutmamamız gereken bir gerçek vardır: J, E, D ya da P dokümanları hakkında (tek tek ya da grup olarak) en ufak bir referans veren bir adet bile el yazması bulunmamaktadır. J, E, D ve P, Pentateuch'un elimizdeki metnin yukarıda belirtilmiş olan kriter ışığında parçalanması ile ortaya çıkartılmaya çalışılmış dokümanlardır. (Livingston, PCE, 227)

Livingston, metinlere dayali hipotezin ortaya attigi teorinin sonularini asagida listelemistir:

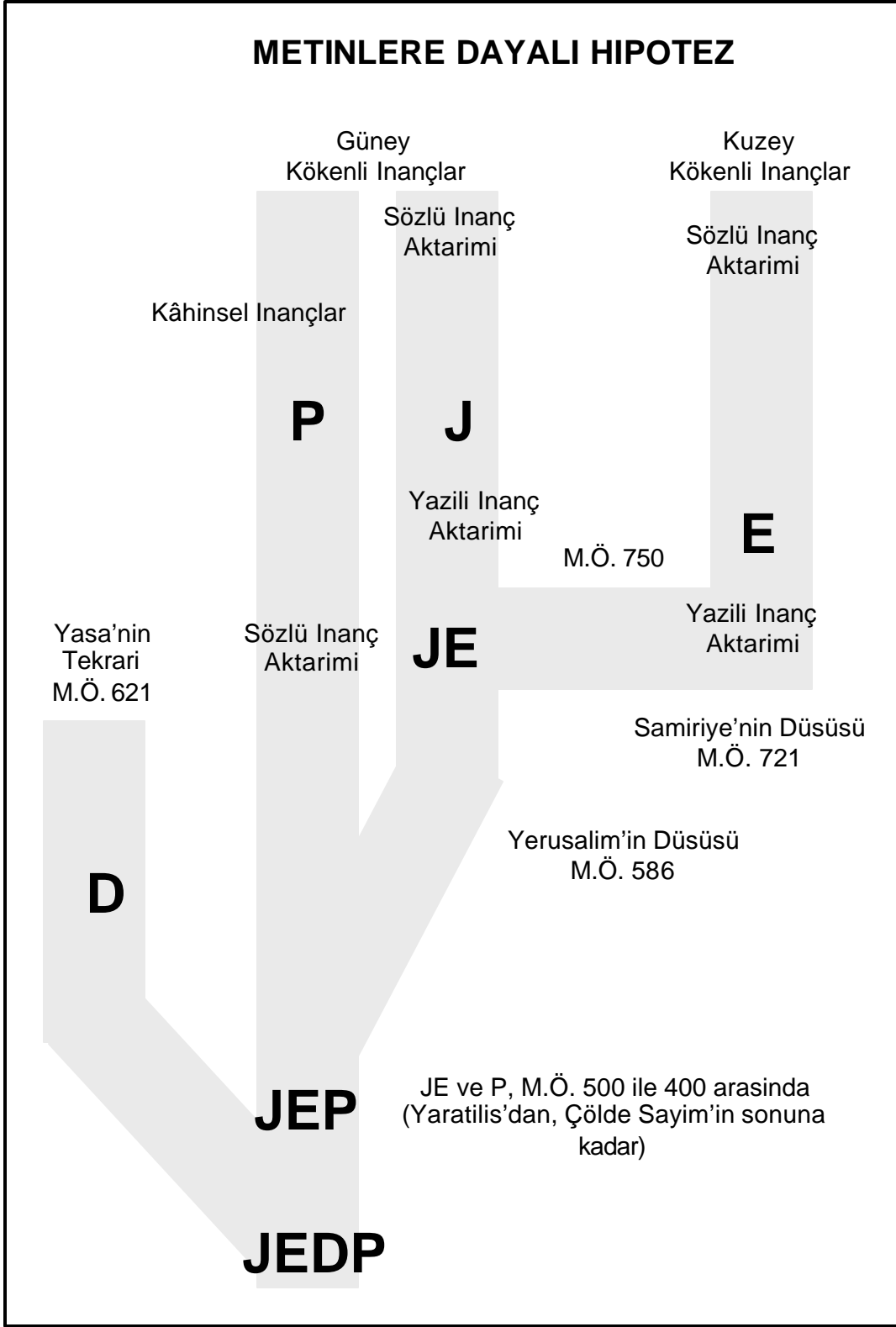
1. Musa'ya ait yazarlik reddedilmektedir. Pentateuch'un çok ufak kirintilerinin Musa'ya ait dönemden kalmis olabilecegi kabul edilir.
2. Wellhausen'in görüsünü kabul eden birçok lime göre, Pentateuch'da ismi geçen birçok karakter gerçek sahislar değil, hayal ürünüdür. En iyi tahminle bu kisiler, efsanelestirilmis kahramanlardir.
3. Pentateuch, antik aglarin gerçek tarihini sunmamaktadır. Blnms krallik döneminden, sürgün sonrasi dönemin erken dönemine kadar olan agi yansitmaktadır.
4. Pentateuch'da yer alan karakterlerden hiç birisi tek tanri inancina sahip degildir. Bu karakterlerin Tanri'ya inandiklari izlenimini, sürgün sonrasi döneminin khinleri vermistir.
5. Tanri, antik agda hiçbir birey ile konusmamistir. Bu izlenim, bir kez daha sürgün sonrasi dönemin khinlerinin isidir.
6. Pentateuch'da yer alan yasalardan çok azi, kralliklar döneminden önceye dayanmaktadır.
7. Pentateuch'da yer alan inanç uygulamalarindan çok azi, kralliklar döneminden önceye dayanmaktadır. Bu uygulamalarin ogu sürgün sonrasi döneme aittir.
8. Israilliler erken dönemde, Misir'dan Çikis'ta tarifi verilmi olan Taniklik adirina hiçbir zaman sahip olmamislardir.
9. Tanri'nin Israillilerin yaninda oldugu, onlarin yararina eylemlerde bulunduğu ve onlari kurtardigina dair Pentateuch'da bulunan bütün ifadeler yanlistir.
10. Bes kitabın yapisal birliginin aynen Musa zamanindan geldigini içeren her türlü kavram hatalidir.
11. Teorinin içerdigi süphecilik, siradan bir insanda öylesine derin bir güvensizlik uyandırmaktadır ki, Pentateuch artık onun gözünde faydasiz bir kitaba dnsmektedir. (Livingston, PCE, 229)

Takip eden bölümlerde su unsurlar ele alınacaktır:

1. Elimizde bulunan, Musa'ya ait yazarligi destekleyen deliller.
2. Metinlere dayali hipotezi savunanlarin ve bunun propagandasini yapanlarin iddialarina getirilen aiklamalar.
3. Metinlere dayali hipotezin varsayimlarina verilen temel cevaplar.

METINLERE DAYALI HIPOTEZ

15

KUTSAL KİTAP TENKİTÇİLİĞİNE GİRİŞ

BÖLÜME BAKIS

Tanımlar

İleri Tenkitçilik

İleri Tenkitçiliğin Tarihi

Radikal Pentateuch Tenkitçiliğinin Üç Ekolü

Metinlere Dayalı Hipotez: Teorinin İfadesi

Biçimsel Tenkit (*Formgeschichte*)

Sözlü Aktarım (Uppsala Ekolü)

1A. TANIMLAR

“*Tenkitchilik* kelimesi, temel olarak bir yargiyi ya da bir yargilama eylemini ifade eder. Kökeninde Yunanca (... [*krino*]) fiili vardır. Bu fiil ise, *incelemek, sinamak, tespit etmek* ya da *yargilamak* anlamına gelmektedir. Edebi eserlere uygulandığında ise tenkitçiliğin anlamı, kusur bulmak değil, adil bir şekilde metnin erdemlerini ve zayıf noktalarını tespit etme anlamına gelmektedir. Baska bir ifade ile tenkitçiliğin basit anlamı, ele alınan konu ne olursa olsun, tenkitçinin olabileceği kadar tarafsız bir yargıda bulunması eylemidir.” (Selleck, NAB, 70-71)

Bu tarz bir çalışmanın Kutsal Kitap’a uygulanması durumunda, bu çalışmaya verilen isim, “Kutsal Kitap tenkitçiliği” olmuştur. *Christian Cyclopedia*’da yer alan tanım şu şekildedir: “Kutsal Kitap’ın orijini, tarihi ve elimizdeki durumu hakkında tatmin edici bir tanisikliğe ulaşmamızı sağlayan bilim.” (Gardner, CC, 206)

Kutsal Kitap tenkiti, iki şekilde cereyan etmektedir: (1) Sınırlı tenkitçilik, “daha çok sözel ve tarihsel bir dogaya sahiptir. Basılı metinlerde, el yazmalarında, antik versiyonlarda ya da tenkit altına alınan herhangi bir kaynaktan yer alan kelimelerin anlamı ya da kelimelerin düzeni ile sınırlanmıştır.” (Gardner, CC, 206) Sınırlı tenkitçiliğin yaygın ismi, *metinsel tenkitçiliktir*. (2) İleri tenkitçilik, “yargıya şu unsurları göz önüne alarak ulaşmaktadır: Metnin kendisi, metnin dogası, metnin dogasını oluşturan sebepler, biçim, metot, konu, değişik kitapların tezleri, bağlamın dogası ve bağlantısı, metnin içerisindeki kısımların birbiri ile olan ilişkisi, yazarların bilinen koşulları ve bu metinlerin ilk olarak kullanımı için yazıldığı kitle.” (Gardner, CC, 206)

1B. İleri Tenkitçilik

İleri tenkitçiliğin üzerinde durduğu konu, Kutsal Kitap’i oluşturan metinlerin orijinallerine sadıqlığı, güvenilirliği ve edebi biçimleridir.

“İleri tenkitçilik” terimi kesinlikle olumsuz bir terim değildir. Apologetik dalının önde gelen isimlerinden ve İskoçya, Glasgow’da bulunan United Free Church Üniversitesinin sistematik ilâhiyat profesörü olan Jacob Orr, sunları söylemiştir:

Yüzleşmemiz gereken gerçek sudur: Modern bilgi ışığında Eski Antlaşma’yı inceleyen herhangi bir kişi, belli bir dereceye kadar “İleri tenkitçi” olmaktan kurtulamaz, aynı zamanda olması da gerekir! Ne yazık ki, ileri tenkitçi terimi, belirli olumsuz yargıların üretildiği bir metot ile bağdastırılmaktadır; aslında bu terim ile bu olumsuz yargıların arasında bir anlam bağı yoktur. Doğru bir şekilde anlaşıldığında “İleri Tenkitçilik”, her türlü edebiyat eserine uygulanabilir prensipleri içeren dikkatli bir inceleme anlamına gelmektedir. “Kutsal Kitap” olayını ele alan, yazıldığı tarihi, yazarı, kompozisyon üslubunu, diğer kitapları, kullanılan kaynakları, vb... göz önüne alarak sonuca varan herkes “İleri tenkitçi” olmaktadır ve olmamak gibi bir lükse sahip değildir. (Orr, POT, 9)

Green, ileri tenkitçiliğin günümüzde olumsuz bir yan anlam kazandığına, ancak aslında bu terimin anlamının, uygulandığı metinlerin orijini ve karakterini uygun bir şekilde incelenmesi anlamına geldiğine dikkat çeker. Elindeki bütün materyalleri kullanan ileri tenkitçi; bir eserin yazarını, yazıldığı dönemi, metinleri çevreleyen koşulları ve yazının kaleme alınmasındaki amacı tespit etmeyi hedefler. Böyle bir niyeti barındıran bir inceleme, ele alınan metnin takdir edilmesinde ve en doğru bir şekilde anlaşılmasında en önemli rolü oynadığını, vardığı sonuçlar ile ortaya koyacaktır. (Gilkey, COTBL, 6)

İleri tenkitçi, olabildiğince objektif olmak durumundadır. Orr, bu konuda sunları ifade etmiştir: “Sadece deliller ile tespit edilmesi gereken, kitabın yazıldığı çağ, yazarın kendisi ve

metnin karakterinin yalınligi ya da karmasikligi inceleme alanini olusturmaktadır. Ancak, metinsel bir tenkidin salt yargilari, inanç baglayici bir nitelige sahip degildir.” (Orr, POT, 16)

Bu inanç kavramina, hem teoriler hem önceden varsayımlar hem de “dinsel” inanç dahildir.

2B. İleri Tenkitçiliğin Tarihi

Her ne kadar on dokuzuncu yüzyıldan önce, bazı edebiyat klâsiklerine bu titiz bilim uygulanmış olsa da, Kutsal Kitap çalışmalarına tenkitçiliği ilk uygulayan kişi, 1700’lerin sonlarına doğru yaşamış olan Alman rasyonalist J. G. Eichhorn olmuştur. *Einleitung in das Alte Testament* (Eski Antlasma’ya Giriş) isimli eserinin 1787’de gerçekleşen ikinci basımının başına şu cümleleri eklemiştir:

“Şimdiye kadar tamamen bakir kalmış bir çalışma alanında çok yoğun bir emek harcamak zorunda kaldım. Bu çalışma alanı, Eski Antlasma’nın bazı metnlerinin ileri tenkit (hümanist olmayanlar için yeni bir kavram) ile iç yapısının incelenmesi alanıdır.” (Chapman, JP, 19)

Eichhorn’a bu yüzden “Eski Antlasma Tenkitinin Babası” ismi verilmiştir.

Her ne kadar “ileri tenkit” terimi, Eichhorn’a kadar Kutsal Kitap çalışmaları ile bağdaştırılmamış olsa da, aslında Eski Antlasma’ya ileri tenkitçi yöntem biliminin uygulanmasının ilk başlangıcı olarak Jean Astruc’un, 1753 senesinde gerçekleştirdiği *Yaratılış* kitabının bilimsel incelemesi gösterilmektedir. Astruc, her ne kadar *Yaratılış* kitabının yazarının Musa olduğunu savunmuş olsa da, kitap boyunca metinlere eklenmiş bağımsız kaynakların var olduğunu öne sürmüştür. Ancak, ilerleyen dönemlerde Pentateuch’un (*Yaratılış* kitabının başlangıcından, *Yasa*’nın *Tekrari* kitabının sonuna kadar) tümü bu kaynak analizinden nasibini almıştır. Bundan dolayı ileri tenkit biliminin Pentateuch analizlerinden beslenip geliştigiine dair bir iddia, makul bir iddiadır. Eski Antlasma üzerine ilerleyen tarihlerde yapılan tenkitçi araştırmaların çoğunun temelini oluşturmuş olan, Pentateuch’un (metinlere dayalı hipotez) yazarlığı ve yazıldığı tarihler konusunda varılmış olan ileri seviyede karmasik yargılar, Avrupalı (özellikle Alman) ileri tenkitçiler tarafından genel olarak 1800’lerde resmen ilân edilmiştir. Bundan dolayı, çağımızın Eski Antlasma ileri tenkitçiliğini genel anlamda incelemeye önce, geçmişte yapılmış olan Pentateuch analizlerine göz atmamız yerinde olacaktır. Astruc’dan günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan bütün Eski Antlasma ileri tenkit çalışmalarını anlamamız için gerekli olan anahtar bu çalışmada yatmaktadır.

Ne yazık ki, Alman âlimlerinin son yüzyılda ortaya çıkarmış oldukları İleri Tenkitçi ekolü, bazı hatalı yöntem bilimlerini kusanmış ve inatçı bir şekilde, şüphe içeren önceden varsayımları geçerli doğrular olarak kabul etmiştir. Bu yüzden de vardıkları birçok sonuç, ciddi bir şekilde kendi kendisini çürütmektedir. Bütün Pentateuch, sayısız “kaynaklara” özgü olarak kabul edilmiştir; Eski Antlasma’daki kitapların çoğunluğunun yazılım tarihi olarak, Kutsal Kitap’ın iddia ettiği dönemden çok daha ileri tarihler işaret edilmiştir. Bu ileri tarihleme, metinlerin kendisi hakkında verdiği tanıklığa rağmen, bazen bin sene kadar ileri atılmıştır. Kutsal Kitap’ta yer alan erken İbrani tarihi, İsrail’in kendi tarihi hakkındaki tüm iddiaları ile, en temel noktalarda bile çelisecek şekilde karmasik, ancak iyi kurgulanmış bir teoriye dayandırılarak yeni bastan düzenlenmiştir.

Erken İbrani metnlerinin yapısını tümünden yikip yeni bastan yapılandırılan, İsrail tarihini radikal bir biçimde değiştirmeye kalkan ve ortaya çıktığından beri zorlama sonuçlara ulaştırılan metodoloji ile Eski Antlasma çalışmaları üzerine bir otorite kurmuş olan bu ekole bazı çevreler, “yıkıcı ileri tenkit” ismini takmışlardır.

Erken İbrani metinlerinin yapısını tümünden yıkıp yeni bastan yapılandıran, İsrail tarihini radikal bir biçimde değiştirmeye kalkan ve ortaya çıktığından beri zorlama sonuçlara ulaştırılan metodoloji ile Eski Antlaşma çalışmaları üzerine bir otorite kurmuş olan bu ekole bazı çevreler, “yıkıcı ileri tenkit” ismini takmışlardır.

2A. RADİKAL PENTATEUCH TENKİTÇİLİĞİNİN ÜÇ EKOLÜ

1B. Metinlere Dayalı Hipotez: Teorinin İfadesi

İddiaya göre, Pentateuch'u, Musa'nın kaleme almış olduğuna dair olan inanışa rağmen, aslında Pentateuch, bağımsız yazarlar tarafından dört yüz yılda yazılmıştır ve derlenmiş dört temel dokümandan oluşmaktadır. Pentateuch'un yazılım süreci yaklaşık olarak M.Ö. 850'lerde başlamış ve en temel şekline M.Ö. 400'lerde bilinmeyen derlemeciler tarafından getirilmiştir. Bu teorinin temel kriteri, metinlerin derin bir analizidir. Bu analiz sayesinde, Pentateuch'un bağımsız kaynaklarına ayrıştırılabileceğine inanılmaktadır. Bu teorinin klâsik ifadesi, 1878 senesinde Alman âlim Julius Wellhausen tarafından beyan edilmiştir. (Harrison, IOT, 19-27)

2B. Biçimsel Tenkit (*Formgeschichte*)

Biçimsel tenkitçi ekolü de, benzer bir şekilde Pentateuch'un, Musa'nın eseri değil; uzun bir süreci içeren bir derlenmenin sonucu olduğunu iddia eder. Metinlere dayalı hipotezden farkı ise, Pentateuch'u oluşturan bağımsız dokümanların kendilerinin de eski sözlü aktarımların derlemesi olduğuna ve sürgün esnasında ya da sürgünden sonra (M.Ö. 586) yazılmış olduklarına dair görüşü savunmasından oluşmaktadır. İddiaya göre, bu dokümanların metinsel gelişimi hakkında çok fazla bilgi edinme olasılığımız yoktur. Biçimsel tenkitçiler, metinlere dayalı hipotezcilerin aksine, metinlerin bağımsız kaynaklarına ayrıştırılmasının imkânsizliğini savunurlar. Bu ekole göre, metinlere uygulanabilecek en pratik yöntem ise, yazılı metinlerin arkasında bulunan sözlü aktarımı incelemek, orijinal materyalin asli olan sözlü formun kategori çeşitlerini tespit etmek, arkasından bu sözlü ifadelerin yazılı şekle ulaşana kadar geçirdikleri evrimi takip etmek olacaktır. Bu çeşitli kategorilerin yazılı forma ulaşana kadar geçirdikleri evrimin tespitinde en fazla üzerinde durulan konu, sözlü aktarım sahiplerinin yaşam koşulları olmuştur (*Sitz im Leben*). Herman Gunkel ve Hugo Gressmann isimli iki Alman âlim, yirminci yüzyılın başlarında bu ekolü kurmuşlardır. (Gunkel'in *Die Sagen der Genesis*, 1901; *Die Schriften des Alten Testaments*, 1911; Gressmann'ın *Die Altteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels*, 1910) (Harrison, IOT, 35-38)

3B. Sözlü Aktarım (Uppsala Ekolü)

Biçimsel tenkitçi ekolüne benzer bir şekilde sözlü aktarım ekolü de, Pentateuch'un Musa'nın eseri değil, uzun bir süreci içeren bir derlenmenin sonucu olduğunu iddia eder. Pentateuch'u oluşturan bağımsız dokümanların kendileri de eski sözlü aktarımların derlemesidir ve sürgünden önce kesinlikle kaleme alınmamıştır. Metinlere dayalı hipotezi Antik Yakın Doğu, farklı edebiyat tarzını irdelemek için fazla batılı bir çözüm olarak görüp tamamen reddeder. Bu İskandinavyalı ekol, sözlü aktarıma Gunkel ve biçimsel tenkitçilerden daha fazla önem vermiştir. Bu ekolün bazı savunucuları, Antik Yakın Doğu'da materyallerin yayılmasında sözlü aktarımın yazılı aktarımdan çok daha önemli olduğunu ileri sürmektedir. Bu ekole göre,

asil ilgilenilmesi gereken konu yazili dokümanlar degil, sözlü aktarim gelenegi, bu gelenegin yer aldigi çevreler ve bu gelenege bagli kalmis olan çevrelerin içerdigi çeşitli “ekolledir.”

Bu ekolün savunucuları, materyalleri su edebi kategorilere ayirmaya çalışmışlardır: Anlatım, hukuki, nesir, siir ve özellikle *Gattungen* ismi verilmiş olan kendi içinde sınıflar barındıran alt sınıflar. *Gattungen* tipi, “yasam kosullarını” oluşturan “yasaları” içermektedir (*Sitz im Leben*).

Pentateuch aktarımı konusunda iki ana kaynak tespit etmek mümkündür: Birincisi, Yaratis’den baslar ve Çölde Sayım’a kadar uzanmaktadır. Birinci aktarım P, (kâhinsel) bir ekolü isaret eder. İkinci aktarım olan D (Yasa’nın Tekrari’nden 2. Krallar’a kadar), P’den farklı bir stil göstermektedir ve Yasa’nın Tekrari etrafında dönen prensipleri içermektedir. Pentateuch analizindeki son zamanlarda yaygın olan eğilimin oluşmasından Johannes Pedersen (*Die Auffassung vom Alten Testament*, 1931) ve Ivan Engnell (*Gamla Testament en Traditions-historisk Inledning*, 1945) sorumludur. (Har rison, IOT, 66-69)

16

PENTATEUCH'A GIRIS

BÖLÜME BAKIS

Pentateuch Nedir?
Pentateuch Ne İçerir?
Pentateuch'un Amacı ve Önemi
Musa'ya Ait Yazarlığa Karşı Çıkan Teorinin Orijini ve Tarihi

1A. PENTATEUCH NEDİR?

Daha önce de belirtildiği gibi, Eski Antlasma'nın ilk bes kitabı -Yaratilis, Misir'dan Çikis, Levililer, Çölde Sayim ve Yasa'nın Tekrari- Pentateuch olarak bilinmektedir. *Pentateuch* kelimesi, "beslinin derlenmesi" ya da "bes ciltli [kitap]" anlamına gelen Yunanca *pentateuchos* kelimesinden türemistir. (Aalders, ASIP, 13; NBD, 957)

Yahudi uygulamasında ise bu bes kitaba Tevrat ("egitim" anlamına gelen İbranice *tôrâ* kelimesinden türemistir), Yasa Kitabı, Musa'nın Yasası ya da basitçe Yasa denilmektedir. (Albright, ACBC, 903)

M.S. üçüncü yüzyilin önde gelen kilise babalarından Origen, Musa'nın yazdığı bu bes kitaba, Pentateuch ismini veren ilk kişi olmuştur. (Harrison, IOT, 495)

Pentateuch, tarihe ve dogaya hükmeden Tanrı'nin kurtarici islerine taniklik etmektedir. Tanrı'nin, Pentateuch'daki (ve tabii ki Eski Antlasma'daki) islerinin can alici noktası, Misir'dan Çikis olayı olmuştur. Bu olay çerçevesinde Tanrı, İsraillilerin bilinçsizliklerine bir darbe vurmuş ve Kendisini Kurtarici Tanrı olarak tanıtmıştır.

- D. A. HUBBARD

2A. PENTATEUCH NE İÇERİR?

Harrison, Pentateuch'un içeriğini söyle listelemiştir:

1. Tarih Öncesi Çağların, Mezopotamya Geçmisi İle Beraber Tarihi: *Yaratilis 1-11*
2. Ataların Tarihi: *Yaratilis 1-11*
3. İsrail'in Ugradığı Baskılar Ve Misir'dan Çikis Hazirlikleri: *Misir'dan Çikis 1-9*
4. Misir'dan Çikis, Fisih Ve Sina'ya Varis: *Misir'dan Çikis 10-19*
5. On Emir Ve Sina'daki Antlasma: *Misir'dan Çikis 20-24*
6. Harun-i Kâhinlik Ve Taniklik Çadiri Hakkındaki Yasama: *Misir'dan Çikis 25-31*
7. Antlasmanın Putperestlik İle Çigenmesi: *Misir'dan Çikis 32-34*
8. Taniklik Çadiri Hakkında Düzenlemelerin Yürütülmesi: *Misir'dan Çikis 32-34*
9. Sunular Hakkındaki Yasa: *Levililer 1-7*
10. Kâhinlerin Atanması Ve Sunulardaki Payları: *Levililer 8-10*
11. Paklik Hakkındaki Yasalar: *Levililer 11-15*
12. Günahlari Bağislatma Günü: *Levililer 16*
13. Ahlâki Ve Paklik Hakkındaki Yasalar: *Levililer 17-26*
14. Andlar Ve Ondaliklar: *Levililer 27*
15. Yasalar Ve Sayim: *Çölde Sayim 1-9*
16. Sina'dan Kades'e Yapılan Yolculuk: *Çölde Sayim 10-20*
17. Moav'daki Zaman: *Çölde Sayim 21-36*
18. Çölde Geçen Dönem İle İlgili Tarihsel Geçmisi Bakis: *Yasa'nın Tekrari 1-4*
19. İkinci Vaaz, Yürekendirici Giriş: *Yasa'nın Tekrari 5-11*
20. Yasalar Ve Haklar: *Yasa'nın Tekrari 12-26*

21. Lanetlemeler Ve Kutsamalar: *Yasa'nin Tekrari 27-30*
22. Yesu'nun Tahta Oturmasi Ve Musa'nin Ölümü:
Yasa'nin Tekrari 31-34

(Harrison, IOT, 496)

3A. Pentateuch'un Amaci ve Önemi

Kutsal Kitap, çok özel bir tarihi aktarmaktadır. Aktarilan tarih, Tanrı'nin insanlari kurtarmasinin tarihidir ve Pentateuch, bu tarihin birinci bölümüdür. (Unger, IGOT, 187-188)

Unger, su açıklamayi getirir:

Pentateuch'un yazarinin açık bir tasarisi vardir. Bu yazar, insanlik tarihini kaleme almayi degil, Tanrı'nin, insanligi lütf ile sagladigi kurtulusun kaydini yapmayi kendisine görev bilmistir. Pentateuch belli bir motivasyonu, derin ve dini bir motivasyonu içeren bir tarih kaydidir. Ancak, bu anlatimin temelini olusturan dini prensipler, bu anlatimin tarihselligini azaltmamaktadır. Bu prensipler, bu metinlerin yazildigi çagi asip tüm zamanlara ulasmasini, kalici bir önemi barindirmasini, uygulanmasini sadece ele aldigi ulus için önemini degil, tüm insanlik için paha biçilmez ve baki bir önemlilik kazanmasini sağlamaktadır....

Pentateuch'un bu hassas karakter ve amacini kavrama güçlüğü çeken birçok tenkitçi, ya bu kitabın tarihselligini inkâr etmiş ya da geçerliliği hakkında asagilayici ifadelerde bulunmuşlardır. Örneğin, Israillilerin Misir'daki ikameti, mucizevi kurtuluslari ve çölde yasadıkları hayal ürünü olsaydi, bu olayların sadece Ibrani tarih ile degil, bütün Kutsal Kitap'ın kurtulus plâni ile olan hayati baginin varlığı, bu sıra disi metinlerin nasıl o tarihte kurgulandigina dair çözümlü olmayan bir problem ortaya çıkartirdi. (Unger, IGOT, 188-89)

D. A. Hubbard, Israil'in Tanrı ile iliskisini anlama konusunda, Pentateuch'un içerdigi temel önem hakkında sunlari dile getirmiştir:

Esinlemenin ve bu esinlemeye verilen karsiligin kaleme alınmiş hali olan Pentateuch, tarihe ve dogaya hükmeden Tanrı'nin kurtarici islerine taniklik etmektedir. Tanrı'nin Pentateuch'daki (ve tabii ki Eski Antlasma'daki) islerinin can alici noktasi, Misir'dan Çikis olayi olmuştur. Bu olay çerçevesinde Tanrı, Israilliler'in bilinçsizliklerine bir darbe vurmuş ve Kendisini Kurtarici Tanrı olarak tanitmiştir. Bu esinlemeden yeni bir anlayis dogmuş ve Israillilerin Musa'nin liderliği altında birlesip, atalarının inançlarını yeniden degerlendirmelerini ve Tanrı'nin kendilerine olan alâkasini kavramalarını sağlamış, bütün bu gelişmeler Tanrı'nin, Israillileri Misir'dan özgür kılması ile mükemmel bir şekilde ifade bulmuştur. (Hubbard, NBD, 963)

Muhafazakâr bir âlim oldugunu söyleyemeyeceğimiz Langdon B. Gilkey bile, Misir'dan Çikis kitabındaki Sina tecrübesini, "Kutsal Kitap dininin dönüm noktasi" olarak tanımlamıştır. (Gilkey, COTBL, 147)

Tanrı'nin, Kendisini insanliga ilk kez açıklamasini içerdigi için Pentateuch, Hristiyanlığın evrene bakış açısında önemli bir yer tutmaktadır.

Gilkey'in ifade ettiği gibi: "Misir'dan Çikis olayi, bizler için hem inanç açıklamamız açısından, hem de tarihsel bir açıdan ilgi arz etmektedir. Tanrı'nin Sina dagındaki isleri mevzu, sadece Semitik dini ve teoloji âlimlerini ilgilendiren bir mevzu değildir, bu konu, Tanrı'nin tarihteki islerinin tanikligini yapip, bunu müjdelemeye çalışan imanli bir Hristiyan için daha da önemlidir." (Gilkey, COTBL, 147)

4A. PENTATEUCH'UN YAZARLIGININ MUSA'YA AIT OLMADIGINA DAIR TEORININ ORIJINI VE TARİHI

Sam'li Yuhanna'nin aktarimina göre, ikinci yüzyılda yaşamis Yahudi dogumlu Hristiyanlardan olusan Nazaritler tarikati, Musa'nin Pentateuch'u yazdigini reddetmistir. (Young, IOT, 113)

Clementine Homilies isimli ikinci yüzyıldan sonraki antik yazilarin toplandigi bir eserde ise Pentateuch'un, Musa'nin ölümünden sonra yetmis bilge kisi tarafından yazildigini dile getirmistir. (Bu yazilarin güvenilmezligi ve tarih ve Kutsal Kitap yorumu konusunda içerdiği geçersiz metodoloji hakkındaki bir çalışmayı okumak için E. J. Young'un *An Introduction to the Old Testament*, syf 118-119'u okuyunuz.) (Young, IOT, 112)

Isa'nin dogumundan sonraki ilk iki asir boyunca, Musa'nin Pentateuch'u yazdigini reddeden kisiler ya da gruplar olmustur. Bu konuda Young'un yazdigi su yaziyi okumakta fayda vardir:

Hristiyanligin ilk iki asri boyunca, herhangi bir kilise önderinden ya da Ortodoks kilisesinin önderlerinden, Kutsal Kitap'a düşmanca yaklasan bir ifadeye rastlanmamaktadır. Hem elçilere bağlı inanç liderleri hem de Iznikli kilise liderleri, bu konuya değindikleri her an, Pentateuch'un Musa tarafından yazildigina ve Eski Antlasma'nin Tanri'dan esinlendigine dair sahip olduklari sarsilmaz inanci dile getirmislerdir..

Bu dönemde yasanan düşmanca yaklasimin kaynagi ise, ya dini doktrinlerin tersini öne süren sapkinlar ya da baska inançlara sahip olan pagan dünya halklari olmustur. Daha da ötesi, bu düşmanca yaklasimlarin, belirli felsefi inançlarinin önceden varsayimlarini içerdiği, bilimsel olmayan bir karakteri oldugu ve kesin önyargilar üzerine bina edildigi açıktir. (Young, IOT, 113-114)

Musa'nin Pentateuch'u yazmadigina dair itham, M.S. ikinci asirda dile getirilmeye baslanmistir. Bu ithamin dayanak noktası ise, Pentateuch'un ellerindeki kopyalarinin Musa zamanindan kalmamis olması olmustur.

İkinci asirdan sonra, Musa'nin Pentateuch'u yazmadigina dair itham güncelligini kaybetmis ve bu konuda bir kaç ciliz sesin duyulmasindan baska bir gelisme yasanmamistir. On sekizinci yüzyıla gelindiginde ise bu saldirilar, metinsel tenkitçilik denilen yeni bir cepheden tekrar baslamistir. Tenkitçiler, Musa'nin yazarligini reddeden teorilerini bu çağda basarili bir sekilde gelistirmislerdir. (Üçüncü yüzyil ile 1700'ler arasinda yasanan gelismeler ile ilgili bir çalışma için E. J. Young'un *An Introduction to the Old Testament* isimli kitabini okuyunuz.) (Young, IOT, 116-120)

17

METINLERE DAYALI HIPOTEZİN GELİSİMİ

BÖLÜME BAKIS

Metinlere Dayalı Hipotezin, Radikal İleri Tenkitçiliğindeki Önemi

Gelişiminin Tarihi

Metinlere Dayalı İlk Teori

Parçacıklardan Olusma Hipotezi

Eklenme Teorisi

Berraklaşma Teorisi

Metinlere Dayalı Teorinin Gelistirilmiş Sekli

Gelişim Hipotezi (Revize Edilmiş Metinlere Dayalı Teori)

Wellhausen'den Günümüze, Metinlere Dayalı Hipotezin Gelişimi ve Modern Revizyonları

1A. METINLERE DAYALI HIPOTEZİN, RADİKAL İLERİ TENKİTÇİLİĞİNDEKİ ÖNEMİ

Eski Antlasma'nın metinsel ve tarihsel doğruluğuna duyulan inancı sarstığını reddedemeyeceğimiz ileri tenkitçi âlimliği ekolünün oluşmasında, metinlere dayalı hipotezin oynadığı önemli rolden bahsetmistik. Bundan dolayı, Eski Antlasma üzerine ciddi bir çalışma içine girmiş olan kişilerin, bu ekolün varmış olduğu radikal sonuçlarına titiz bir şekilde yaklaşımları ve iddialarını incelemeleri bir mecburiyet haline gelmiştir. Bu konuda gerçekleştirilecek herhangi bir incelemenin, metinlere dayalı hipotezin ileri sürmüştüğü Pentateuch analizinden başlaması yerinde olacaktır. Bu kitapta ele alacağımız radikal ileri tenkitçi görüşün, ister geçerli olsun ister geçersiz, günümüzde ortaya çıkmış gerçeklere daha bağlı, klâsik metinlere dayalı hipotez ve onun sonradan ortaya çıkan revizyonlarına uygun bir şekilde uygulanıp tarafsız bir yargı ile tespit edilmiş yeni bir görüş ile yerinin değiştirilmesi mecburidir.

2A. GELİSİMİNİN TARİHİ

1B. Metinlere Dayalı İlk Teori

Bilindiği kadarı ile, Yaradılış hakkında iki ayrı anlatımın var olduğunu ve bu iki farklı anlatımı birbirinden ayıran kriterin Tanrı için kullanılmış iki ayrı isim olduğunu ilk olarak ileri süren kişi, on sekizinci yüzyılın başlarında yaşamış olan H. B. Witter isimli Protestan bir pastör olmuştur. Değişik dokümanların birbirinden ayırt edilebilmesi amacı ile, Tanrı için kullanılmış çeşitli isimlerin kriter olarak kullanılmasını ilk olarak ortaya atan kişide, yine bu pastörden baskısı degildir. (H. B. Witter, *Jura Israelitarum in Palestina*, 1711.) (Cassuto, DH, 9; Young, IOT, 118)

Metinlere dayalı teorinin ilk dikkat çekici tezi ise, 1753 senesinde, Fransız doktor Jean Astruc'un *Conjectures Concerning the Original Memoranda Which It Appears Moses Used to Compose the Book of Genesis*, isimli kitabında yer almıştır.

Astruc'un tezine göre Yaradılış kitabında, birbirinden ayrı dokümanlar mevcuttur. Bu dokümanları birbirinden ayıran temel özellik ise, bölüm başlarında Tanrı için kullanılan Elohim ve Yehova isimleridir. Astruc, Pentateuch'un içindeki dokümanları birbirinden ayırmak için Tanrı'nın isimlerinin kriter olarak alınması metodunun sadece Yaradılış kitabı için geçerli olduğunu da tespit etmiştir. Tekrar ettiği öne sürülen olaylar (örneğin, yaradılış ve tufan anlatımları) ve iddia edilen kronolojik kusurlar da, Astruc tarafından değişik kaynakların varlığının tespiti için delil olarak kullanılmıştır. Her ne kadar kendisi metinlere dayalı bir teori geliştirmiş olsa da, Astruc, bu dokümanların derleyicisinin Musa olduğunu savunmuştur. (Young, IOT, 118-121)

Astruc'un teorisini Almanya'ya tanıtan ilk kişi, üç ciltlik *Einleitung in das Alte Testament* (Eski Antlasma'ya Giriş) (1780-1783) eseri ile, J. G. Eichhorn olmuştur.

Eichhorn, Astruc'un Pentateuch'un içindeki dokümanları birbirinden ayırmak için Tanrı'nın isimlerinin kriter olarak alınması metodunun yanı sıra, metinsel özelliklerin de (stil farklılıkları, belli kaynaklara ait kelimeler, vb.) dikkate alınması gerektiği üzerinde durmuştur. (Harrison, IOT,14)

2B. Parçacıklardan Oluşma Hipotezi

1C. Teori

1800 senesinde, Iskoçyalı bir Katolik rahip olan A. Geddes, Astruc'un iki dokümandan oluşma teorisini "peri masalı" olarak adlandırmıştır. Geddes'in iddiasına göre, irili ufaklı yüzlerce (orijinal metin olmayan) doküman parçacıkları, Musa'nın ölümünden bes yüz yıl sonra bir derlemeci tarafından birleştirilmiştir. Alman âlim Johann Vater, 1802 ile 1805 seneleri arasında Geddes'in teorisini geliştirmiştir. Pentateuch'un, bağımsız parçacıkların birleşmesi ile oluştuğunu asama asama göstermeye çalışmıştır. Johann Vater, en azından otuz sekiz bağımsız kaynağın mevcut olduğunu iddia etmiştir. Teorisine göre bu parçacıklardan bazıları Musa'nın zamanından kalmış olsa da, elimizdeki Pentateuch, Yahudilerin yaşadığı sürgün esnasında derlenmiştir (M.Ö. 586). Bu teori, 1831 senesinde Alman âlim A. T. Hartmann tarafından son şekline kavuşturulmuştur. (Young, IOT, 123-27)

2C. Astruc'un Metinlere Dayalı Teorisinden Esas Farkı

Bu teoriye inanılanlar Astruc'un aksine, süreklilik gösteren kaynakların varlığını reddeder, Pentateuch'un, birbirinden ayırt edilmesi mümkün olmayan birçok parçacıktan oluştuğuna inanırlar.

3B. Eklenme Teorisi

1C. Teori

1823 senesinde Heinrich Ewald, *Die Komposition der Genesis Kritisch Untersucht* isimli eserinde, parçacıklardan oluşma hipotezine "ölümcül" darbeyi indirmiştir. Bu kitabında, Yarattılıs kitabının birligini savunmuştur. 1830 senesine gelindiğinde ise Ewald, yeni bir teori geliştirmiştir. Bu yeni teorisine göre, Kutsal Kitap'ın ilk altı kitabı Elohistik yazıma dayanmaktadır, ancak ilerleyen dönemde Tanrı için "Yehova" ismini kullanan paralel bir doküman ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında bir editör, J dokümanından bazı kısımları almış ve bu kısımları daha önce gelmiş olan E dokümanına eklemiştir. Kısa bir süre içerisinde bu temel hipotezin sayısız versiyonu ortaya çıkmıştır. De Wette (1840) ve Lengerke (1844), tek değil üç adet eklenme kaynağının olduğunu öne sürmüşlerdir. (Young, IOT, 127-129)

2C. Parçacıklardan Oluşma Hipotezinden Esas Farkı

Bu teoriye göre, sayısız parçacıklardan oluşmuş bir metin yoktur. Yarattılıs kitabı temel bir E dokümanından oluşmuş, ancak bu dokümana J dokümanından eklemeler yapılmıştır.

4B. Berraklaşma Teorisi

1C. Teori

1845 senesinde Ewald, kendi eklenme teorisini reddetmiş ve yeni bir teori ortaya atmıştır. Bu yeni teoriye göre, Pentateuch'un değişik bölümleri, yedi yüzyılı içeren bir zaman diliminde, bes ayrı yazar tarafından kaleme alınmıştır. Sonuncu olan besinci yazar, büyük bir olasılıkla kral Uziya zamanında yaşamış olan bir Yahudiyelidir ve Tanrı için sürekli bir şekilde Yehova ismini kullanmıştır. Pentateuch'u yaklaşık olarak M.Ö. 790 ile 740 yılları arasında tamamlamıştır. Ewald aynı zamanda, Yasa'nın Tekrari kitabının M.Ö. 500 senesinde

Pentateuch'a eklenmiş bağımsız bir eser olduğunu iddia etmiştir. Bu teoriyi daha basit bir şekilde savunanların arasında August Knobel (1861) ve E. Schraeder (1869) gelmektedir. (Young, IOT, 129-30)

2C. Eklenme Teorisinden Esas Farkı

Bu teoriye göre, asıl metne disardan eklemeler yapmış olan bir kişi asla var olmamıştır. Pentateuch'un kısımları, belli bir zaman dilimi içerisinde, beş değişik yazar tarafından kaleme alınmıştır.

5B. Metinlere Dayalı Teorinin Geliştirilmiş Sekli

1C. Teori

1853 senesinde Herman Hupfeld, şu iddiayı ortaya atmıştır:

- (a) Yarattığı kitabında yer alan J bölümleri, sadece ek degildirler. J, sürekli bir dokümandır.
- (b) Temel E dokümanı (eklenme teorisine göre) sürekli bir doküman değil, P ve E isimli iki ayrı dokümanın birleşimidir.
- (c) Bu üç doküman, elimizdeki haline bir derlemeci tarafından getirilmiştir.
- (d) Yasa'nın Tekrari, tamamen ayrı bir dokümandır ve en son eklenmiştir (D).

Hupfeld, Pentateuch'un anlatımını oluşturan dört ayrı doküman olduğu sonucuna varmıştır: P (erken Elohist), E, J ve D. (Young, IOT, 130-131)

2C. Berraklaşma Teorisinden Esas Farkı

J dokümanını, erken Elohist P dokümanını ve geç Ebhst F dokümanını, beş ayrı yazar değil, tek bir derlemeci birleştirmiştir.

6B. Gelişim Hipotezi (Revize Edilmiş Metinlere Dayalı Teori)

1C. Teori (günümüzdeki genel ismi: "Metinlere Dayalı hipotez")

Hupfeld dokümanları, P E J D kronolojik düzenine sokmuştur. Ancak 1860'larda Karl H. Graf, temel doküman olan (birinci Elohist) P'nin, Pentateuch'un en erken değil, en son yazılan metni olduğunu kabul ederek, J E D P kronolojik düzenini ileri sürmüştür. Graf'ın teorisi, Abraham Kuenen'in *Die Godsdienst van Israel* (1869-1870) isimli kitabında destek bulmuştur.

Julius Wellhausen (*Die Komposition des Hexateuchs*, 1876 ve *Prolegomena zur Geschichte Israels*, 1878), Graf'ın ve Kuenen'in revize edilmiş metinlere dayalı teorisini ustaca ve etkili bir biçimde formüle etmiş, Avrupalı (ve arkasından Amerikalı) âlimler çevresinde en fazla hüküm süren klâsik ifadesine kavuşturmuştur. Wellhausen, Graf-Wellhausen hipotezi olarak da bilinen metinlere dayalı hipotezi, o dönemde felsefe çevrelerinde yaygın olan evrimci tarih görüşüne uygun bir biçimde yeni bastan ifade etmiştir.

Wellhausen, şu iddialarda bulunmuştur:

- (1) Pentateuch'un en eski kısımları, orijinalde bağımsız olan iki ayrı dokümandan oluşmaktadır: Jehovist (M.Ö. 850) ve Elohist (M.Ö. 750).

(2) Bu ikiliden Jehovist, tek bir anlatım derlemistir (M.Ö. 650).

(3) Yasa'nın Tekrari, Yosiya'nın zamanında yazılmıştır ve bu kitabın yazarı, Jehovist'in anlatımına bu kitabı eklemiştir.

(4) Elohist dokümanda yer alan kâhinsel yasamanın çoğunluğu Ezra tarafından yazılmıştır ve (P) Kâhinsel doküman olarak kabul edilmiştir. M.Ö. 200 senesinde bir ya da birden fazla editör, tüm bu anlatımları revize ettikten sonra Pentateuch'u elimizde olan şekilde derlemişlerdir.

İngiliz W. Robertson Smith, *The Old Testament in Jewish Church* (1881) isimli eserinde, Wellhausen'un yazılarını yorumlamış ve yayınlamıştır.

Ancak, İngilizce konusan dünyaya klâsik formu ile Wellhausen'i sunan kişi, *Introduction to the Literature of the Old Testament* (1891) isimli eseri ile Samuel R. Driver olmuştur. Amerika'da Wellhausen'in ekolünü ilk olarak benimseyip savunan kişi Charles A. Briggs (*The Higher Criticism of the Hexateuch*, 1893) olmuştur. (Archer, SOTI, 79; Young, IOT, 136-138)

2C. Metinlere Dayalı Teorinin Gelistirilmiş Seklinden Esas Farkı

P, ilk yazılmış doküman değil, en son yazılmış dokümandır. Sistematiik evrimci modele göre tarihsel sıralama, JEDP seklindedir.

Wellhausen, Graf-Wellhausen hipotezi olarak da bilinen metinlere dayalı hipotezi, o dönemde felsefe çevrelerinde yaygın olan evrimci tarih görüşüne uygun bir biçimde yeni baştan ifade etmiştir.

7B. Wellhausen'den Günümüze Metinlere Dayalı Hipotezin Gelişimi ve Modern Revizyonları

1C. Rudolph Smend (*Die Erzählung des Hexateuchs auf Ihre Quellen Untersucht*, 1912) Tek bir J dokümanı yerine, J1 ve J2'den oluşan iki dokümanın varlığını öne sürmüştür. (Archer, SOTI, 91)

2C. Otto Eissfeldt (*Hexateuchsynopse*, 1922): J dokümanının içerisinde M.Ö. 860 senesinde yazılmış olan L dokümanının varlığını öne sürmüştür. (Archer, SOTI, 91)

3C. R. H. Kennett (*Deuteronomy and the Decalogue*, 1920); **Gustav Hölscher** (*Komposition und Ursprung des Deuteronomiums* (Yasa'nın Tekrari'nin Orijini ve Yazılması 1922). İkisinin de ortak iddiası şöyle olmuştur: "Yasa'nın Tekrari, Yosiya döneminden sonra yazılmıştır. M.Ö. 621 senesinde tapınakta bulunmuş olan 'Yasa Kitabı', Yasa'nın Tekrari değildir. (Archer, SOTI, 100-1)

4C. Martin Kegel (*Die Kultusreformation des Josias*, 1919); **Adam C. Welch** (*The Code of Deuteronomy*, 1924); **Edward Robertson** (Bulletin of John Rylands Library, 1936, 1941, 1942, 1944). Hepsinin ortak iddiası şöyle olmuştur: “Yasa’nın Tekrari, Yosiya döneminden çok daha önce yazılmıştır (M.Ö. 621).” (Archer, SOTI, 101-2)

5C. Max Löhr (*Der Priestercodex in der Genesis -Yaratılıs Kitabındaki Kâhinsel Yasalar*, 1924) Su iddialarda bulunmuştur:

1. Bağımsız bir P kaynağı asla var olmamıştır.
2. Pentateuch, sürgün öncesi yazılmış olan materyallerden yararlanan Ezra tarafından yazılmıştır.
3. Sürgün öncesinde yazılmış olan bu materyaller, J, E ya da benzeri kaynaklara ayrılamazlar. (Archer, SOTI, 97)

6C. Julius Morgenstern (*The Oldest Document of the Hexateuch*, 1927) Eissfeldt’e benzer bir şekilde su iddiada bulunmuştur: “J dokümanının içerisinde yazılmış olan bir K dokümanı mevcuttur. (Archer, SOTI, 91)

7C. Paul Volz ve Wilhelm Rudolph (*Der Elohist als Erzähler: Ein Irrweg der Pentateuchkritik?* (Yazar Elohist: Pentateuch Tenkitinde Bir Hata mı?), 1933) Su sonuçlara varmışlardır:

1. Ayrı bir E dokümanının varlığını destekleyen bir unsur yoktur.
2. Tüm Yaratılıs kitabını tek bir kişi yazmıştır, ancak ileri bir tarihte bir başka yazar bazı ufak eklemelerde bulunmuştur. (Archer, SOTI, 100)

8C. Robert Pfeiffer (*Introduction to the Old Testament*, 1941): Yaratılıs 1-11 ve 14-8’in J ve E bölümlerinde, M.Ö. 950 senesinde kaleme alınmış bir S dokümanının varlığını ileri sürmüştür. (Archer, SOTI, 91)

18

TEMEL KURALLAR

BÖLÜME BAKIS

Ibrani Kutsal Yazılar'ini, Herhangi Bir Antik Metin Gibi Ele Almak – Tutarlılık
Açık Fikirli Olmak
Harici, Tarafsız Kontrollere Boyun Eğmek
Sonuç

Eski Antlasma'nin Antik Yakın Dogu çevresi, birçok benzer edebi paralellikleri barındırmaktadır. Antik Yakın Dogu tarihini ve metinlerini incelerken, uygulanması uygun görülen prensiplerin, Eski Antlasma tarihini ve metinlerini incelerken de geçerli olması gerektiğini birçok kişi görmezlikten gelse de hiç kimse inkâr edemez. Aynı şekilde, Antik Yakın Dogu metinlerine ve tarihine uygulandığında, hatalı sonuçlar verdiği tespit edilen prensiplerin, Eski Antlasma metinlerine ve tarihine de uygulanmaması gerekmektedir. (Kitchen, AOOT, 28)

Üç temel kuralın veya prensibin bu incelemenin her aşamasına nüfuz etmesi gereklidir:

1A. İBRANİ KUTSAL YAZILAR'INI, HERHANGİ BİR ANTİK METİN GİBİ ELE ALMAK - TUTARLILIK

Metinler konusunda bir dâhi ve uzman bir tenkitçi olan Coleridge, uzun zaman önce edebiyat hakkında temel bir kural geliştirmiştir: “Basarılı bir yazarın metinlerinde açık bir yanlısı tespit ettiğimiz zaman, bu yazarın bu konudaki cahilliginden emin olana kadar kendimizi bu yazarın metinini anlayamayacak kadar cahil olduğumuzu düşünmemiz gerekir.” (Alinti yapan Allis, FBM, 125)

Tarihçi John Warwick Montgomery, antik bir dokümanın gerçek tarihselliğini tespit etme konusunda sunları söylemiştir: “Aristo [*De Arte Poetica*, 14606-14616] der ki, süpheciligin faydası tenkitçinin kendisine değil, metnedir.” (Montgomery, HC, 29)

Bu prensibin, hem Eski Antlasma hem de Misiroloji çalışmalarında benimsenmesi gerektiği, Kitchen tarafından bir kez daha vurgulanmıştır: “Aksini gösteren açık ve kesin bir delil olmadıkça elimizdeki kaynaklardaki ifadelerin genel olarak güvenilir olduğunu farz etmek normal bir tutumdur. Açıkça görülen tutarsizliklere rağmen, elimizdeki metinlerin temelinde bulunan basit tutarlılığı tespit etmeye çalışmamız gerekir. Antik tarihin enginliği göz önüne alınırsa, elimizdeki metinlerin eksikliğinin ve eliptikliğinin kaçınılmaz olduğu ortaya çıkar.” (Kitchen, AOOT, 28-33)

Allis, bu yaklaşıma “tutarlılık metodu” adını vermiştir. Bu metodun İbrani metinlerine uygulanmasını şöyle detaylandırmıştır:

Bu metodun iki açık avantajı vardır. İlk olarak, Kutsal Kitap'ın yazarlarının zekâsına ve sağduyusuna adil bir şekilde yaklaşmaktadır. Kutsal Kitap'i oluşturmuş olan yazarların, derlemecilerin ya da editörlerin, metinlere çeliskili ifadeleri ekleyeceğini ya da birleştireceklerini iddia etmek demek; bu kişilerin zekâsından, dürüstlüğünden veya ellerindeki materyali kavrama yeteneğinden şüphe duymak demektir. İkinci avantaj ise, Kutsal Kitap yorum metodunda yatmaktadır. Kutsal Kitap yazarlarının birbirinden alinti yapması ve birbirlerini referans göstermesi, kullandıkları kaynaklara olan güvenlerini ortaya koymaktadır. Bu yazarların kullandıkları metod, tutarlılık metodudur. Bu metodun en önemli avantajı ise, Kutsal Kitap'ın Tanrı'nın Sözü olmasına dair içerdiği ciddi iddia ile tutarlılık gösteren tek metod budur.

2A. AÇIK FIKIRLI OLMAK

Metinlere dayalı görüşün inatçı savunucularından olan Bewer, bu prensibi göze çarpan bir şekilde sunmuştur: “Gerçek bir bilimsel tenkit asla son bulmaz. Hiçbir sorunun kesin cevabı verilemez. Tenkitçi, yeni verilere ulaştıkça ya da eski verileri daha doğru bir şekilde anladıkça, gerçekler ile tatmin edici bir şekilde uyumlayan eski teorisini ya yeniden düzenler ya da rafa kaldırır. Tenkitçi için önemli olan baskalarının yapıştıracağı eski ya da yeni,

ortodoks ya da heterodoks, muhafazakâr, liberal ya da radikal gibi çeşitli etiketler değil, teorisinin doğrulugudur.” (Bewer, PDS, 305)

Bir diğer radikal tenkitçi olan W. R. Harper, bu tutuma yürekten katılmaktadır: “Her şeyden de öte hatırlamamız gereken nokta şudur: Bu bir yorum meselesi değil, gerçekler meselesidir. Herhangi bir tenkitçinin söyleyeceği ya da düşüneceği önemli değildir. Kutsal Kitap’i inceleyen her kişi için, öne sürülen noktaların gerçekliğini ya da sahteliğini kendi çabası ile tespit edip bir sonuca varmak en baslıca görevdir.” (Harper, PQ, 7)

R. K. Harrison, benzer bir tutum konusunda ısrarcı bir yaklaşım sergilemektedir: “T. H. Huxley’in, bir zamanlar ‘küçük ama rahatsız edici bir gerçek’ ismini verdiği etkinin bir sonucu olarak; gerçekten bilimsel olan bir incelemenin ilk bastaki amacı veya görüşü ne olursa olsun, verilerin ortaya koyduğu gerçekler doğrultusunda her türlü değişikliğin yapılması gereklidir.” (Harrison, IOT, 508)

Gerçeklerin bizi yönlendirdiği yönün tadı agzımıza uymasa da, bu yönde ilerlemek durumundayız. Kitchen, “eger elde edeceğimiz sonuçların bazıları inanç unsurları ile uyum gösterirler ya da geleneksel teoloji ile aynı fikri paylaşıyor gibi gözükürlerse, bu durumun basit sebebi, bu inancın ya da geleneksel teolojinin gerçeklere genel kanıdan daha yakın olmasıdır. Bir kişi gerçekleri asla geleneksel teolojiye tercih etmemelidir, ancak geleneksel teolojinin doğru olabileceği gerçeğini de asla reddetmemelidir” demistir. (Kitchen, AOOT, 173)

Brandeis Üniversitesinde ve New York Üniversitesinde görev almış olan ve yargılarına yüksek itibar gösterilen Yahudi âlim Cyrus Gordon, su sonuca varmıştır: “JEDP gibi varsayım dayalı olan herhangi bir kaynak yapısına körü körüne bağlı olmak, tenkitçi bir âlim için en önemli olan kriterin feda edilmesi demektir: *Her kosulda delillerin izlenmesi.*” (Gordon, HCFF, 3)

Sübjektif teoriler ya da spekülâtif yorumlar yerine öncelik, her zaman somut, objektif ve harici delillere verilmelidir. Teori verileri değil, veriler teoriyi yönlendirir.

– KENNETH KITCHEN

3A. HARICI, TARAFSIZ KONTROLLERE BOYUN EGMEK

Zihinlerimizin her an açık olması gereken bütün bu önemli gerçekler, Antik Yakın Doğu’nun arkeolojik incelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Cassuto, incelemelerimizi “önyargısız ya da varılacak sonuç konusunda endişe duymadan, metinlerin objektif incelenmesine güvenerek ve Tevrat’ın yazıldığı dönemde İsrailoğullarının yaşadığı Antik Yakın Doğu’nun kültürel çevresi hakkındaki bilgiler ile donanmış” şekilde idare etmemiz konusunda bizi tesvik etmektedir. “Kutsal Yazılar’a çağımızın edebi ve estetik kriterleri ile değil, genel olarak Antik Yakın Doğu’nun, özel olarak İsrail’in standartları ile yaklaşılim.” (Cassuto, DH, 12)

Kitchen, bu prensibi söyle bina etmiştir: “Sübjektif teoriler ya da spekülâtif yorumlar yerine öncelik, her zaman somut, objektif ve harici delillere verilmelidir. Teori verileri değil, veriler teoriyi yönlendirir.” (Kitchen, AOOT, 28-33)

Cassuto, metinlere dayalı hipotezciye harcadıkları emekten dolayı derin bir saygı duymaktadır. Bu kişileri küçük görmek için hiçbir sebep yoktur, ancak bizlerin de bu kişilerin ileri sürdükleri hipotezleri ve bu hipotezlere ulaşmak için destek aldıkları delillere ulaşmak için uyguladıkları metodları titiz bir şekilde incelemeye hakkımız vardır. Metinlere dayalı hipotezcilerin teorilerini oluştururken sahip olmadıkları sayısız arkeolojik delil artık elimizin

altında olduğuna göre, bu kisilerin bilgi eksikliğinden dolayı yaptıkları hataları tespit edip düzeltmek, onların cevap bulamadıkları soruların cevaplarını keşfetmek bizim görevimizdir.” (Cassuto, DH, 13)

Harrison; “Graf-Wellhausen’ın, Pentateuch ve Eski Antlaşma’nın iddia edilen sorunları hakkında ortaya attıkları yetersiz teorinin yerine, artık tüm dünyadaki âlimlerin ellerinde bulunan ve güvenilirliği ortaya konmuş, çeşitli kontrol unsurlarını içeren yöntem bilimleri ile ulaşılabilecek yeni bir çalışma gerçekleştirilmelidir. Bu çalışma, eldeki veriler ile çok uzaktan bir âlâka içeren salt kuramsal görüşlere değil bilinenden bilinmeyene doğru tüme varımcı bir metot üstlenmelidir” demistir. (Harrison, IOT, 533)

Baska bir metinde Harrison, sunları dile getirmiştir: “Tenkidin doğru bir şekilde gerçekleşmesi için, Eski Antlaşma âlimliğinin; yasanın, peygamberlerin ve Kutsal Yazılar’ın diriliğini, asaletini ve ruhsal zenginliğini yansıtabileceğine dair Batı’nın felsefi ya da metodolojik spekülasyonlarına değil, Antik Yakın Doğu yaşamına dayandırılması gerekir.” (Harrison, IOT, 82)

Kyle, bu prensibi etkileyici bir şekilde yansıtır: “Teori, her zaman gerçekler üzerine oturmalıdır. Tartışmalarda her zaman son noktayı koyan, gerçekler olmalıdır. Tenkitçiliğin faydasının ve haklarının önde gelen sadık savunucularından olan Dr. Driver’in, *Authority and Archaeology* isimli eserinin 143. sayfasında yer alan, ‘arkeolojinin tanıklığı açık ve net olduğu zaman, elimizdeki en geçerli ve en doğru tanıklık bu olur ve ilgili soruya cevap bu tanıklıkta aranmalıdır: Tanıklığın çok açık olmadığı durumda bile, ikincil derecede önemlidir ve konu ile ilgili anlaşmazlıklara son verme ihtimali yüksektir,’ ifadesine baktığımız zaman, bu prensibi *en azından teoride* kabul ettiğini anlarız.” (Kyle, DVMBC, 32)

4A. SONUÇ

Bu prensipler, Antik Yakın Doğu çalışmaları için tartışmasız geçerliliğe sahiptir. Kutsal Kitap’a karşı olumlu bir yaklaşıma sahip olmak demek, tenkitçi çalışmaları dışarıda bırakmak anlamına gelmez. Kutsal Kitap’a karşı olumlu bir yaklaşıma sahip olmak demek, ileri tenkitçiliğin sebep olduğu çarpıtmalardan sakınmak demektir. Eğer bu olumlu çalışmalar devam ettirilmiş olsa idi, modern tenkitçi ekolün farklı görüşleri olur, Kutsal Kitap’ın kusurluluğu hakkındaki iddialarının asılsız olduğunu görürlerdi. (Kitchen, AOOT, 34)

Eski Antlaşma tenkitçiliğindeki son durum Kitchen tarafından özetlenmiştir:

Antik Yakın Doğu’nun Eski Antlaşma ve Eski Antlaşma çalışmaları üzerindeki etkisi devam ederken, eski eğilimin aksine yeni bir eğilimin ortaya çıktığı görülmüştür. Bunun sebebi, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan âlimlerin iddialarına, bu iddiaların yirminci yüzyıldaki yankılarına ve yeniden şekillendirilmiş versiyonlarına rağmen, Antik Yakın Doğu’ya ait metinler ile Kutsal Kitap metinlerinin karşılaştırılması sonucu, elimizdeki Kutsal Kitap’ın günümüze aslına uygun bir şekilde aktarıldığının ortaya çıkmış olmasıdır.

Bazı örnekler ile bu durum daha rahat anlaşılabilir. Kutsal Kitap’ta yer alan ve ataların sosyal koşullarını aktaran bölümler, kendilerine paralel metinleri M.Ö. onuncu ile altıncı yüzyıllar arasında kalma Asur-Babil metinlerinde değil, M.Ö. on dokuzuncu ile on beşinci yüzyıllar arasında kalma metinlerde bulmuşlardır. Kutsal Kitap öğretisine göre, Yaratılış kitabında yer alan bu dönem, M.Ö. ikinci milenyumun başları iken, tenkitçilerin iddia ettikleri J ve E kaynaklarına göre ise bu dönem, M.Ö. onuncu ile altıncı yüzyıllar arasındadır. Aynı şekilde Yaratılış 23 ile en yakın paralel, Hitit kanunlarında yer almaktadır. Bu kanunların M.Ö. 1200 senesinde çöken Hitit imparatorluğunun ayakta olduğu dönemden kalmış olduğu kesindir. Mısır’dan Çıkış, Yasa’nın Tekrari ve Yesu’da karşılaştığımız antlaşma yapılarının benzerlerine M.Ö. birinci milenyumdan elimize geçen antlaşmalarda değil, Musa’nın ve Yesu’nun yaşamış olduğu M.Ö. on üçüncü yüzyıldan kalma antlaşmalarda rastlanmaktadır. (Kitchen, AOOT, 25)

Kutsal Kitap alısmamız, Eski Antlaşma'nın bastan sona kusurlu olduğu, birçok çeliskiler içerdiği, tarihsel açıdan hatalı olduğu ve metinsel yanlıslara gmldği şeklinde bir önceden varsayımı içermemeli, modern arkeolojinin ve M.Ö. nc milenyum Yakın Dogusunun antik kültürleri hakkında birikmis bilgilerin isigında, İbrani metinlerinin titiz bir incelemesi şeklinde gerçekleşmelidir. (Harrison, IOT, 532)

Orlinsky, modern dşnsn bu eğilime yöneldiğini su cümleleri ile ifade etmiştir: “Kutsal Kitap disi deliller ile ispatlanmadıkça, Kutsal Kitap'ta yer alan bütün verilerin süpheli ve hatta büyük bir olasılıkla hatalı olduğuna dair eski görüs rafa kalkmis, yerini Kutsal Kitap disi deliller ile ispatlanmadıkça, Kutsal Kitap'ta yer alan bütün verilerin dogru olduğuna dair görüs kabul edilmeye baslanmıştır.” (Orlinsky, AI, 81)

19

METINLERE DAYALI ÖNCEDEDEN VARSAYIMLAR

BÖLÜME BAKIS

Giris

Kaynak Analizinin Arkeloji Karsisindaki Önceligi

Israil'in Dini Ve Tarihi Hakkindaki Dogal Görüs (Evrimci)

Tektanricilik

Çevresel Kosullar

Ikinci Emir

Ahlâki Seviye

Kâhinsel Kanunlar

Ek Yorumlar

Imalar

Musa'nin Döneminde, Israil'de Yazinin Kullanilmadigina Dair Iddia (M.Ö. 1500-1400)

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

Atalara Ait Anlatimlara Dair Efsane Görüsü

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

Yaratilis 14 -Ek Örnek

Metinlere Dayali Hipotezin Önceden Varsayimlarina Bagli Olarak Varilan Sonuç

Temel Önceden Varsayimlar

Önceden Varsayimlar Ve Günümüzdeki Kutsal Kitap Tenkidi

1A. GIRIS

Önemli sayilabilecek önceden varsayımların bir çoğu, ileri radikal tenkitçi yöntem biliminin temelini oluşturmaktadır. Bu duruma hemen itiraz etmemiz gerekmez, aslında önceden varsayimda bulunmak, bir dereceye kadar da kaçınılmazdır. Orr, Alman ilâhiyatçı Biedermann'dan su alintiyi yapmıştır (*Christliche Dogmatik*):

Eger, tamamen bilimsel ve tarihi bir kritigin, dogmatik önceden varsayımlardan özgür bir şekilde gerçekleşeceğini ve gerçekleşmesi gerektiği öne sürülse bile, bu tamamen geçerli değildir. En son örnekte gördüğümüz gibi, tamamen salt bir tarihi temellere dayandırılarak yapılan bir tenkitte bile, iddianın kendisinden bazı noktaların dışlanması mümkün olmamıştır, kendisinden bazı unsurları da dahil etmiştir. . . . Her öğrencinin tarihsel merceğe altında incelenmesi için ortaya attığı olayların, tarihsel olarak gerçekleşmesinin mümkünatı ele alınırken kabul edilen bazı sınırlar ya da limit tanımları, esnek olmak durumundadır. Bu olaylar ise, genellikle o öğrenci için dogmatik önceden varsayimdir. (Orr, POT, 172)

Radikal tenkitçiler, yetenek ya da bilgelik konularında eksikliği olan kişiler değildir. Sorun, onların bilgi eksikliği değil, dünya görüşlerine göre Kutsal Kitap tefsiri ve tenkiti yapmalarından kaynaklanmaktadır.

Birger Gerhardsson, bunu en uygun şekilde ifade etmiştir: “Sonuçların geçerliliği, prensiplerinin geçerliliğine dayanmaktadır.” (Gerhardsson, TTEC, 6)

Kutsal Kitap tenkitçiliği alanındaki tartışmalar genellikle, önceden varsayımlarımız ya da fikrimizi neye dayandırdığımızdan daha çok, varılan sonuçlar ya da ulaşılan cevaplar seviyesinde kalmaktadır.

Önceden varsayımlar seviyesinde konuşmak, insanların o konuda mantıklı bir sonuca varmaya hakları olup olmadığını ortaya koymaktadır. Eger bir kişinin, bilinen delillerle ilişkili, sağduyuya dayalı önceden varsayımları var ise, vardığı mantıksal sonuçların doğru olma olasılığı vardır. Ancak, bu kişinin önceden varsayımları kusurlu ise, bu kişinin varacağı mantıksal sonuçlar, yalnızca ortaya attığı tezinin hatalarını daha da büyütmeğe yarayacaktır.

Kutsal Kitap çalışmalarında, her zaman felsefi önceden varsayımlar olmuştur. Bu önceden varsayımların incelenmesi, bu kitabın ilgilendiği temel konu değildir. Buna rağmen arkeoloji bizlere, objektif bir alanda incelememiz için bolca delil sunmuştur. Kutsal Kitap hakkındaki herhangi bir önceden varsayim, arkeolojinin sunduğu delilleri göz önüne almak durumundadır.

Bu çalışmanın ilk adımlarından bir tanesi, ciddi bir tezi ortaya atmadan önce, eldeki objektif bilgilerle önceden varsayımları birbiriyle harmanlamaktır.

Metinlere dayalı hipotezcilerin çalışmalarını incelerken kendi kendimize su soruyu sormamız gerekir: “Bu kişilerin önceden varsayımları nelerdir ve bu önceden varsayımlar akla uygun mudur?”

Radikal tenkitçilerin çoğunluğunun temel önceden varsayimi ise, doğüstü olayları reddeden bir dünya görüşüdür. Bölüm 12’de bu önceden varsayim ile ilgili bilgi verilmistir.

Wellhausen, Doguya ait âlimlik dalında gerçekleşen gelişmelere karşı kayıtsız kalmıştır. Bir kere bir sonuca vardı mı, bu konudaki ya da genel olarak sonradan ortaya çıkan araştırma sonuçları ışığında, geçmişte varmış olduğu sonuçları gözden geçirme zahmetine katlanmamıştır.

- R. K. HARRISON

2A. KAYNAK ANALİZİNİN ARKELOJİ KARSISINDAKİ ÖNCELİĞİ

İleri Radikal Tenkitçilik ekolünün temel zayıflıklarından bir tanesi, analizlerinin çoğunda ve öne sürülen doküman ayırmalarında vardıkları sonuçlar, İsrail'in tarihi ve öne sürülen doküman ayırmalarının derlenme ve oluşma süreci ile ilgili olarak varsayıldıkları kaynaklar hakkındaki kendi kişisel sübjektif teorilerine dayanmaktadır. Bu ekolü takip edenler, arkeolojinin sunduğu daha objektif ve güvenilir bilgilere başvurma konusunda yeteri kadar başarılı olamamışlardır.

Pentateuch ve Homer ile ilgili çalışmalar arasında devam eden metod paralelleri, hem iki taraflı etki yaratmakta, hem de araştırmanın genel tekniklerinin gelişmesi açısından karşılıklı bir kazanç sağlamaktadır.

Cassuto, aşağıdakileri dile getirmiştir:

Süpheless her çağın kendine has fikirleri ve kavramları, trendleri ve talepleri, karakteri ve kişisel özellikleri belirli bir etki yaratmaktadır. Bundan dolayı elimizde bulunan tenkitler, antik kitaplarda bulunanların objektif kesfi değil, belli bir zaman ve belli bir çevrede, bu metinlerin yarattığı sübjektif izlenimin sonuçlarıdır. Âlimler, olağanüstü olayların metinsel anlatımını, hem çok karışık hem de birbirine benzer bulmaktadırlar. Tenkitler, bir dönem bir eğilimi sergilerken, başka bir dönemde farklı, bir başka dönemde daha da farklı bir eğilim gösterirler ki, ister istemez bu insanlarda, âlimlerin tenkitlerinin sadece objektif gerçeklere dayanmadığı, araştırmacıların sübjektif karakteristik özelliklerinin de, varılan sonuçları etkilediğine dair bir şüphe uyandırır. (Cassuto, DH, 12)

Harrison, aşağıdakilere işaret etmektedir:

Eger Wellhausen, kendi döneminde mevcut olan arkeolojik materyali çalışmalarına dahil etmeyi tercih edip, kendi felsefi ve teorik kaygılarını ikinci plana atıp, gerçeklere dayanan delillerin ortaya koyduğu yalın ve rasyonel yargıları ön plana çıkarmış olsaydı, Wellhausen'dan ve onun ekolünden, Pentateuch tenkidi ve Pentateuch'un orijinleri teorisi konularından elde ettiğimiz sonuçların hepsi (eger varılan şeye sonuç denilebilirse) kesinlikle çok daha farklı olurdu. Wellhausen'ın ve onun takipçilerinin, kendi çağlarında gerçekleşen bazı filolojik kesifleri kullandığı doğrudur, ancak bu uygulama, geç dönem Arap kültürünün köklerinin, Semitik dengi ile olan ilişkisi konusuna ilgi göstermekten ileri gitmediği gibi, Kutsal Kitap yorumu ve tenkiti için yalnızca kendi kişisel görüşlerinin bir ürünü olan İbrani kültürünü ve dini tarihini dikkate almışlardır. (Harrison, IOT, 509)

Harrison, "Wellhausen, doguya ait âlimlik dalında gerçekleşen gelişmelere karşı kayıtsız kalmıştır. Bir kere bir sonuca vardı mı, bu konudaki ya da genel olarak sonradan ortaya çıkan araştırma sonuçları ışığında, geçmişte varmış olduğu sonuçları gözden geçirme zahmetine katlanmamıştır" demistir. (Harrison, IOT, 509)

1931 senesi gibi geç tarihlerde bile bazı tenkitçiler, Pentateuch'un tarihi ve kültürel arka planının anlaşılması için tek geçerli metodun, parçalardan oluşan bir Kutsal Kitap anlayışı ışığında yapılacak bir kaynak analizinin olduğunu öne sürmektedirler. İsveçli âlim olan ve sözel inanç aktarımı ekolünün öncülerinden olan J. Pedersen'nin aşağıdaki açıklaması, C. R. North'un alıntısı ile bizlere ulaşmıştır ("Die Auffassung vom Alten Testament", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, P. 179): "Pentateuch'un bütün kaynakları hem sürgün öncesinden hem de sürgün sonrasında kalmadır. Bu kaynaklar ve diğer kaynaklar ile çalışmamızın tek amacı, metnin gerçek değerini biçmeye çalışmaktan başka bir şey değildir (*innere Schatzung*). Her olayda materyalin karakteri incelenmeli ve varsayılan arka plan bu inceleme sonucu belirlenmelidir." (North, PC, 62)

Birçok öznele olan baglilikindan dolayi kaynak analizi, bir yöntem bilimi olarak, birçok âlim tarafından eleştirilmektedir.

Mendenhall: “Tarihsel bir açi ile gerçekleştirilen metinsel analizde degeri ve onun günümüz dünyasının önde gelen âlimlerini ikna etmedeki basarisi, gene metinsel analizciler tarafından üretilmiş olan daha kati kriterlerin yargi isleminden izole edilmesine baglidir. Bundan dolayi, sonuçların tarihsel gerçeklere değil, hipotezlerin kategorisine uyacak şekilde kararlaştırılması mecburi bir hale gelmiştir. Ancak, tarihi yeni bastan yaratmak için metinsel analizden çok daha fazlasına, hipotezler gibi degerli ve gerekli seylere ihtiyaç vardır” demistir. (Mendenhall, BHT, 34)

Wright, sunlari belirtmistir:

Yazili dokümanların incelenmesinde, metinsel tenkit her ne kadar vazgeçilmez bir araç olsa da, *tarihin* yeniden yapılandırılması için bir yöntem degildir. Mendenhall’in da ifade ettigi gibi: “Pentateuch ya da baska bir eser içindeki bir kaynagin izole edilmesi, Israil’in geçmiş tarihi hakkında bilgi sahibi belli bir insanın, takriben tespit edilebilir bir tarihte, bu bilgilerini kaleme aldigidan baska bir tarihsel olguya ulasmamizi sağlamaz. İzole ettiği kaynakların evrimi hakkında bir bilgi sunamaz, çalışmanın bizlere gösterebilecegi tek sey, bir kaynagin diğerinden önce ya da sonra kullanılmış olması olabilir. (Geçiş Döneminde Kutsal Kitap Tarihi) Bundan dolayi, harici kriterlere olan ihtiyaç, arkeologlar tarafından fazlasıyla tatmin edilmistir. (Wright, AOTS, 46)

A. H. Sayce, sunlari eklemistir: “Her geçen gün, süpheci tenkitçilerin emin oldukları iddiaları, arkeoloji tarafından çürütülmekte, mitolojik olarak nitelendirdikleri olaylar ve karakterlerin tarihselliği ispatlanmakta, modern tenkitçilerin küçümsediği antik yazarların bahsettikleri hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.” (Sayce, MFHCF, 23)

G. E. Wright, su uyarıda bulunmüstür: “Diğer ulusların erken tarihini yeni bastan ifade ettiğimiz gibi, arkeolojiyi ihmal etmeden, elimizdeki tüm araç ve gereçleri kullanarak Israil’in tarihini de yeni bastan ifade etmeye çalışmalıyız.” (Wright, AOTS, 15)

Benzer bir şekilde, Albright da güvenilir metodların kullanılmasına dair bir çağrıda bulunmaktadır: “Başlangıç noktası olarak verilen tarih, hiçbir zaman kesin bir tarih olamaz. Bu tarih, aynı zamanda kendisinin aktarıldığı metinsel metin ile de çürütülemez. Bu tarihin belirlenmesi için harici bir delile ihtiyaç vardır.” (Albright, ICCLA, 12)

Mendenhall’in aşağıdaki ifadesi ise dikkat etmeye deger bir ifadedir: “Tarihsel çalışmaların vardığı sonuçlara ulaşılma metodlarının arasında metinsel analizde olmaması dikkat çekici bir unsurdur.” (Mendenhall, BHT, 50)

Wright, ileri süphecilige sebep olan ileri tenkitçiliğin sonuçlarının geçerliliğini denetlemek için kullanılan harici deliller hakkında sunlari söylemistir:

İleri tenkitçiliğin temel tutumlarının belirlendiği geçen yüzyılda, ileri süpheciligin inandığı yargıların geçerliliğini denetlemek için kullanılacak çok sayıda Kutsal Kitap harici delil mevcut değildi. Bundan dolayi, her ayet tek tek metinsel bir sahtekârlık suçlaması ile karşı karşıya kaldı. Yazılmış olan metinlerin derlenmesinde, “dindarların sahtekârlığının” gerçekleşmiş olmasının olasılığı, sağduyu sınırlayıcı bir şekilde abartıldı. Bu istikamette bir tenkitçi tutumun oluşturulmasından ve genel olumsuzluk eğilimine hem duygusal hem de rasyonel kişilerin kapılmasından dolayi olumlu bir yapılanma, atan bir şekilde zorlamıştır. (Wright, PSBA, 80)

Albright, Eski Antlaşma’nın tarihselliği konusunda su yorumda bulunmüstür: “Eski Antlaşma’nın sayısız pasajlarının ve ifadelerinin tarihselliğini ortaya koyan unsur, arkeolojik ve metinsel veriler olmuştur; bu ifadelerin tarihselliğine süphe düşüren arkeolojik veri sayısı

ise, destekleyenlerle kıyaslandığı zaman neredeyse yok denilecek kadar azdır.” (Albright, RDBL, 181)

Albright, daha da ileri giderek sunları ifade etmiştir “Wellhausen, gözlerimizde hâlâ on dokuzuncu yüzyilin en büyük Kutsal Kitap âlimi olarak yer alabilir, ancak onun görüşünün hem modası geçmiştir hem de onun İsrail tarihi hakkındaki evrimci fikirleri ne yazık ki üzücü bir şekilde çürütülmüştür.” (Albright, RDBL, 185)

Tarihin evrimsel bir açıdan ele alınması ve dinin insan merkezli olarak irdelenmesi, on dokuzuncu yüzyilin önde gelen eğilimleri olmuştur. Söz sahibi düşünürler, dini ilâhi bir müdahale içermeyen, insanın ihtiyaçlarından doğan bir ürün olarak görmüşlerdir. Onların yargılarına göre İsrail’in dini, aynen komsularının dinleri gibi animizm ile başlayıp, polydemonizm, çoktanricilik ve tektanricilik içeren bir evrim geçiren başka bir dindir.

3A. İSRİL’İN DİNİ VE TARİHİ HAKKINDAKİ DOĞAL GÖRÜŞ (EVİRCİ)

Hegel’in tarihe uygulanan evrimci kavramı ile beraber gelen bir uygulama ise, bu evrimci kavramın dine, özellikle de Eski Antlaşma’ya uygulanması olmuştur. Rasyonalistik tenkitçiler dinin gelişimini, evrimci bir süreçle bağlamışlar ve bu hipotezlerini şöyle ifade etmişlerdir: “İlkel adamın devrinde ruhlara olan bir inanç, değişik aşamalar geçirmiştir. Bu aşamalara manizm ya da atalara tapınma; fetisizm ya da objelerin içinde ruhların yaşadığına dair inanç; totemizm ya da kabilesel tanrıya inanıp, bir hayvani kabile için kutsal sayma; doğüstü güç ya da insanın içinde olan bir güce olan inanç; büyü ve doğüstü güçleri kontrol etme çabaları da dahildir. En sonunda insanlık, ismini ve cismini belirlediği tanrılara tapınmaya başlamıştır (çoktanricilik) ve daha ileri dönemlerde ise, bir tanrıyı diğerlerinden öne çıkarmışlardır ki, buna henoizm denmektedir (başka tanrıların varlığını reddetmeden, tek bir tanrıya tapınma).” (Free, AL, 332)

G. E. Wright, Wellhausen’in ve birçok diğer radikal tenkitçinin görüşünü şöyle açıklar:

İsrail’in din tarihinin Graf-Wellhausen tarzı yeniden yapılandırılması, Eski Antlaşma’nın sayfaları içerisinde atalara ait animizmden (ruhların varlığına dair inanç), henoizme, oradan da tektanriciliğe uzanan ve dinsel evrimin mükemmel bir örneğini yansıtan bir anlatım bulunduğuna dair bir iddiaya dayandırılmaktadır. İddiaya göre, tek bir tanrı inancının net bir şekilde oluşması ise, M.Ö. altıncı ve beşinci asırlarda gerçekleşmiştir. Atalar, ağaçların, taşların, pınarların, dağların ruhlarına tapınmışlardır. Peygamberlik döneminden önceki tanrı kavramı, kabilesel bir tanrı inancını yansıtmaktadır ve bu tanrının gücü Filistin yöresinden öteye geçememektedir. Baalizm etkisi ile bu tanrı, verimlilik tanrısı olmuştur ve Kenan diyarının tanrısından kendisinin ayrılmasını talep etmeye başlamıştır. İsrail için belirgin olan bir tanrıyı ilk olarak peygamberler yaratmışlar ve tüm inancı olmasa bile bu konuda en fazla oluşumu sağlamışlardır. Bu tanrının doruğa çıktığı nokta ise, Yesaya II’deki evrensellik olmuştur. Bu iddiaya göre Eski Antlaşma’da bulunan din evrimi şu sırayı takip etmiştir: Animizm (ruhların varlığına dair inanç) ya da polydemonizm, kabilesel bir tanrı, imali ahlâki tektanricilik ve son olarak belirgin ve evrensel bir tektanricilik. (Wright, PSBA, 89-90)

Orr, sunları söylemiştir:

Adil bir gözlem yapıldığında, İsrail'in dininin tamamen dogal prensiplere dayandığı ve bir tarihinin bu dine bu açıdan baktığında, diğer dinlerle aynı çerçevede yer aldığına dair yargısının haklı olduğu konusunda emin olacağı görülür. Ancak, bu adil araştırma derinlestikçe karsımıza ilginç sonuçlar dikilecektir ve bu sonuçlar bize bu dinin diğerlerinden çok farklı uygulamalar ve özellikler içerdiğini, aynı zamanda bu dinin daha farklı ve daha yüce bir orijine sahip olduğunu doğru olarak kabul etmek zorunda bırakacaktır. İşte bu noktada elde ettiğimiz doğruları bir bilimsel sonuç olarak kabul etmeli, bu yüce unsurun dogasını ve yapısını araştırmamızın temel konusu yapmalıyız. Bu durum, bilinen gerçekleri - eğer gerçekten doğru iseler- umursamamak, bir tarafın dogmatik inançlarını bir kenara itip diğer dogmalara sarılmak anlamına gelmez. Bu noktada Kuenen'in, İsrail'in dininin aynen diğer dinler gibi ele alınmasını savunan görüşüne tamamen katılmaktayız. (Orr, POT, 14)

Orr devam eder: "Tek bir tanrının, ataların ve Musa'nın Eski Antlaşma'da sunduğu Tanrı kavramının reddedilmesinin sebebi, onlar için tarihin o döneminde bu kavramın *imkânsizliğidir*. Bu kavram, onların zihinlerinin kavrayabileceğinden çok daha fazla ulu ve ruhsaldır. Tanrının tek olması kavramı, dünya kavramları ve beseri görüşleri ile tamamen çelismektedir ve iddia edilen bu görüşlerin hiç birisi antik İsrail tarafından benimsenmemiştir." (Orr, POT, 127-128)

Wellhausen, dünyanın yaratılışı hakkında sunları söylemiştir "Genç bir halk için böyle bir teolojik soyutlanmanın başka öneği yoktur. Bu yüzden, İbranilerde bu anlatıma ve bu fikre olan inanca Babil sürgününden sonra rastlamaktayız." (Wellhausen, PHI, 305) Wellhausen, şöyle devam eder: "Yaratılışı ix. 6'nin temelindeki *insani değerler* yönündeki aktarım, İbraniler için diğer uluslardan daha eski degildir." (Wellhausen, PHI, 312)

Hollandalı âlim Kuenen, *The Religion of Israel* isimli kitabında, benzer bir görüşü su cümleler ile ifade etmiştir: "İsrail'in dini ile diğer dinler arasında çok büyük bir farklılık yoktur. İsrail'in dini bizim için diğer dinlerden bir tanesidir, ne daha az, ne daha fazla." (Kuenen, RI, n.p.)

Orr, bu görüşü şöyle degerlendirmektedir: "İsrail'in dininin tamamen dogal unsurlar ile oluşan, açıklanabilir bir inanç olup, yüce hiçbir etken içermediği sonucuna varılan bir araştırmamızın bastan sona önyargı ile ele alındığını söylemek yanlış olmayacaktır." (Orr, POT, 13)

Harvard Üniversitesi, Suffolk Hukuk Fakültesi ve Princeton İlâhiyat Bölümünden mezun, Trinity Evangelical Okulunun Eski Antlaşma kürsüsü başkanı olan Gleason Archer, bizlere tenkitçilerin İsrail dini hakkındaki görüşünü aktarmaktadır:

Tarihin evrimsel bir açıdan ele alınması ve dinin insan merkezli olarak irdelenmesi, on dokuzuncu yüzyılın önde gelen eğilimleri olmuştur. Söz sahibi düşünürler, dini ilâhi bir müdahale içermeyen, insanın ihtiyaçlarından doğan bir ürün olarak görmüşlerdir. Onların yargılarına göre İsrail'in dini, aynen komsularının dinleri gibi animizm ile başlayıp, polydemonizm, çoktanricilik ve tektanricilik içeren bir evrim geçiren bir başka dindir. (Archer, SOTI, 132-133)

Hegel'in evrimci felsefesi, açıkçası Eski Antlaşma çalışmaları üzerinde dikkat çekici bir etki bırakmıştır. Herbert Hahn, şöyle devam eder:

Tarihsel gelişme kavramı, liberal tenkitçilerin Eski Antlaşma'nın tefsirine yaptıkları en önemli katkıdır. Gerçek sudur ki, bu kavram sadece materyallerin objektif bir şekilde okunmasından ortaya çıkmamıştır. Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında bu kavram, belli bir dönemin entelektüel mizacının salt bir yansımından başka bir şey değildir. Tefsirin evrimci prensibi ile ele alınan Eski Antlaşma tarihinin genetik kavramı çağımızın hem felsefi hem de bilimsel çevrelerinde geçerli eğilim haline gelmiştir. Doga bilimlerinde görülen Darwin etkisi ile evrimci yaklaşım, bütün araştırmaları etkileyen en dominant hipotez haline

gelmistir. Hegel'in "var olma" inancinin yerine, "evrim geçirme" kavramini koymasi ile evrimci kavrami tarih biliminde, ilâhiyat ve felsefe dsnce çevrelerinde çok kuvvetli bir sekilde geçerlilik kazanmistir. Hegel, bu kanisina varirken hiçbir bilimsel çalışma geekleştirmemis, incelenebilir geeklere hiçbir test uygulamamistir, ancak bir önceden varsayma ile bu sonuca ulasmistir. Hegel, bu modern grsn entelektüel babalarından bir tanesidir. Tarihsel inceleme geekleştiren her departmanda gelisme kavrami insanligin dsnce, kurumsal ve dini tarihini açıklamak için kullanılan bir metot haline gelmistir. Iste bu yüzden, o dönemde ayni prensibin, Eski Antlasma tarihini açıklama islemi için de geçerli olması dogal bir sonuçtur. Her ağın Kutsal Kitap yorumculari, kendi dönemlerinin dsnce yapıları ile karsi karsiya kalmislardir. On dokuzuncu yüzyilin ikinci yarısında ise geçerli olan dsnce yapisi, bilimsel metodlar ve evrimci tarih görüsü yörüngesi altında sekilenmistir. (Hahn, OTMR, 9-10)

Paul Feinberg, Hegel'in tarihsel yaklasimi hakkında sunlari söylemistir:

Hegel felsefenin görevinin tarihe bir anlam bulmak olduguna inanmaktaydi. Bu köklü önceden varsaymadan yola çıkararak, bütün insanligin tarihini açıklamaya kalkmistir. Israil'in tarihi neredeyse iki mileniyumu kapsadigi için, baslamak amaciyla uygun bir alandır. Hegel'in Din Felsefesi isimli eserinde, Ibrani dinini, olgun bir din olarak belirttigi, Hristiyanligin evrimci gelismesi için gerekli olan bir unsur olarak belirledigi görülür. Hegel'in, Ibrani dini ve izdigi genel tarih semasi hakkındaki görüsü ise, Hegelcilerin Eski Antlasma'yi yorumlama konusunda girisimlerde bulunmasını tesvik eden bir ortam olusturmustur. (Feinberg, DGP, 3)

Britannica ansiklopedisi, Hegel'in felsefesini söyle zetlemistir: "Hegel, tüm insanlık tarihinin, ahlâki ve ruhsal gelismelerin yasandigi bir süreç oldugunu önceden varsaymaktadır. Kendini bilme konusunda geeklesen bu süreci geekleştiren ise, insan zihnidir... Bu gelismimin birinci asamasi, vahsi bir hayattan düzenli ve hukuki bir yasama geçis olmuştur." (EB, 1969, 202-3)

Hegel'in on dokuzuncu yüzyil Eski Antlasma âlimleri üzerindeki etkisi, Kuenen tarafından söyle belirtilmistir (Israil'in Dini, P. 225, alinti yapan Orr): "Evrensel diye ya da en azından genel kural diye adlandırdığımız evrim sürecine göre din, fetisizm ile baslayıp oktanricilige uzanmış, oradan da tektanricilige ulasmistir -eger bu asamayı, ulasabileceek en yüksek mertebe olarak grrssek- bu genel kurala Israil'in dini de dahildir." (Orr, POT, 47)

Bu ve benzer yaklasımlar, Eski Antlasma'da yer alan ve Israil'in kendi tarihi hakkındaki kendi aktarimi hiçe sayılmakta ve geçersiz kabul edilmektedir.

Wellhausen ekolünün Ibrani dinine olan n yargiya dayali kanisi bu dini, olusumunda dogüstü bir unsur içermeyen salt bir evrim ürünü olarak tanımlamaktadır. Bu yaklasim, Ibrani dininin ve ondan dogan inançların orijinal bir tektanriciligi i erdigini ve Ibrani Kutsal Yazılar'ı boyunca verilen mesajın tamamen tektanricilige isaret ettigini grmemezlige gelmektedir. Bundan dolayı Ibrahim, Ishak, Yakup ve Musa gibi Israil atalarının aktarımları, bu aktarımların erken oktanriciligi i erdigini ve bu içermenin daha sonra verilen Yasa'nın Tekrari yazarı ve kâhinsel yazarlar tarafından kamuflej edildigine dair bir önceden varsayma ile tekrar ve tekrar gözden geçirilmistir. (Archer, SOTI, 98)

Israil'in tarihi ve dini hakkındaki evrimci grsn bütün bu önceden varsaymaları, *The Interpreter's Dictionary of the Bible* isimli tefsir sözlüğünün içerisinde yer alan metinlere dayali hipotez teorisinin anlasılması için hayati bir önem tasimaktadır. Bu teorinin zeti asagıda verilmistir:

En standart sekli ile metinlere dayali hipotez, iki esit teze dayanmaktadır : (1) Pentateuch'un esitli kaynaklara bölünmesi ve bu iddiaya göre yapılan incelemenin ortaya koyduğu metinsel ve linguistik deliller, (2) Israil'in dini enstitülerinin ve dsnce yapısının evrimini ortaya

koyan tarihi deliller. Bu iki tez, metinler arasındaki ilişkilerin analitik tanımlanmasını ve bu metinlerin tarihsel bir sıralamaya konmasını olanaklı kılmıştır. (IDB, 713)

Johns Hopkins Üniversitesinde Semitik diller profesörlüğü (1929-1958) ve Yerusalem'deki Amerikan Doğu Araştırmaları Okulunda bazı dönemler yöneticilik yapmış olan W. F. Albright, 1971 senesinde ölene kadar, dünyanın en önde gelen Kutsal Kitap arkeologu olarak kabul edilmiştir. Onun çalışmaları sonucunda tenkitçiler, İsrail'in tarihi hakkındaki birçok iddialarını geri çekmek zorunda kalmışlardır. Hegel'in felsefi teorilerinin Wellhausen tarafından İsrail'in tarihine uygulanması konusunda Albright, sunuları kaleme almıştır:

Wellhausen, Hegelci analogiyi kullanarak İslam öncesi ve sonrası Arabistan tarihini yorumlayıp, kendi tenkitlerine uyan ve İsrail din, tarih ve edebiyat evrimini ortaya koyacak bir sistem oturtmaya çok çalışmıştır. Wellhausen'in ortaya koyduğu yapı, hem hayranlık uyandırmış hem de yorum için sunduğu düzenli yöntemi uygulamak o kadar kolay bir hale gelmiştir ki, evrensel olarak neredeyse bütün liberal Protestanlar ve hatta bazı Katolik ve Yahudi âlimler tarafından da kullanılmıştır. İstisnalar olsa da, Kutsal Kitap tenkiti için öğretilen yöntem, ilk önce İbranice ve Yunanca öğrenip, tenkitçi metodu tamamen benimseme ve Wellhausenci prensipleri öğrenme olmuştur. Ne yazık ki tüm bu gelişmeler, arkeoloji biliminin bebeklik devrinde gerçekleştiği için tarihi yorumlama konusunda çok az bir değer içermektedir. (Albright, AHAEBT, 15)

Tenkitçiler, gelişmiş teolojik kavramların İsrail'in geç dönem tarihine ait olmadığını öne sürmüş, erken kavramların ilkelliğine dair bir yargıda bulunmuşlardır.

Kitchen, "gelişmiş kavramların" antik çağda M.Ö. üçüncü milenyumdan itibaren var olduğunu, süpheleri ortadan kaldıran bir şekilde göstermiştir. Bu kavramların yazılı metinlerde her tarafa yayılmış olması, İbranilerin bu kavramlar ile tarihlerinin her noktasında asikâr olmalarını sağlamaktadır. Örneğin, birçok âlim, Özdeyisler kitabının sekiz ve dokuzuncu bölümünde yer alan bilgelik kişileştirilmesini, M.Ö. üçüncü ve dördüncü yüzyıl Yunan etkisi olarak yorumlamaktadır. Ancak, aynı şekilde gerçekleşen doğruluk, adalet, bilgelik ve benzer kavramların kişileştirilmesine, M.Ö. üçüncü milenyum kadar erken bir tarihte Mısır, Mezopotamya, M.Ö. ikinci milenyumda da Hitit, Horlu (M.Ö. ikinci milenyumda Mezopotamya'da yaşamış olan bir halk) ve Kenan edebiyatında rastlanmaktadır. Evrensel Tanrı kavramının, M.Ö. üçüncü milenyumda ait olduğu 1940'li yıllarda ispatlanmış olsa da, günümüzde tenkitçiler hâlâ bu Kutsal Kitap inancının (Mezmur 67) "geç dönemlere" ait olduğunu savunmaktadırlar. (Kitchen, AOOT, 126-127)

Princeton Okulunun eski başkanlarından olan John Mackay, Eski Antlaşma hakkındaki şu ifadesinde, evrimci ekolün etkisini yansıtmaktadır: "Eğer tüm Eski Antlaşma anlatımı bir bütün olarak ele alınırsa, ilk baslarda basit bir yapıdaki kabilesel tanrının daha sonra kendisini İsrail'in yaşamında 'tüm dünyanın tanrısı' olarak gösteren evrensel bir tanrıya dönüştürdüğünü görürüz." (*History and Destiny*, P. 17) (Alıntı yapan Free, ANO, 131)

Albright, sunuları ifade etmiştir "Wellhausen'in ekolünün bütün üyeleri, Musa'ya ait tektanricilik kavramını reddetmeye ve İsrail'de tektanriciliğin bir evrim sonucu M.Ö. sekizinci yüzyılda gerçekleştiğini öne sürmeye dair bir karar almışlardır." (Albright, APB, 163)

Radikal tenkitçilerin bu kararları, Eski Antlaşma'da yer alan İsrail'in dinine uygulanmış bir anti-dogaüstücü önceden varsayımların sonucudur. Bu ekol, Tanrı'dan gelen direkt bir esinlemeyi kabul etmediğine göre, İsrail'in tektanricilik kavramı aynen diğer dinlerde olduğu gibi sıradan bir evrim ürünüdür.

İste bundan dolayı, radikal tenkitçiler, yazılı bir metnin iletmediği dinsel kavramların aşamasına bakarak, bu metnin yazılı tarihinin tespit edilebileceğini öne sürmüşler ve bu

yöntemi kullanmışlardır. Bu ekole göre, metinde bahsedilen ilkel dini kavramlar, bu metnin çok eski bir metin olduğunu ispatlamaya yeterlidir.

Musa'nın zamanında (M.Ö. 1400) yazıldığı belirtilen bir kitapta tektanricilik kavramının yer alması ise, radikal tenkitçiler tarafından tartışmasız reddedilmektedir, çünkü onlara göre, Pfeiffer'in de iddia ettiği gibi, "tektanricilik kavramının kökleri Amos dönemine kadar yetersizdir." (Pfeiffer, IOT, 580)

Aşağıdakiler, evrimci önceden varsayma ekolünü savunanların varsayımlarından bazılarıdır:

Örneğin, birçok âlim, Özdeyisler kitabının sekiz ve dokuzuncu bölümünde yer alan bilgelik kavramının, M.Ö. üçüncü ve dördüncü yüzyıl Yunan etkisi olarak yorumlanmaktadır. Ancak, aynı şekilde gerçekleşen doğruluk, adalet, bilgelik ve benzer kavramların kavramlaştırılmasına M.Ö. üçüncü milenyum kadar erken bir tarihte Mısır, Mezopotamya, M.Ö. ikinci milenyumda da Hitit, Horlu (M.Ö. ikinci milenyumda Mezopotamya'da yaşamış olan bir halk) ve Kenan edebiyatında rastlanmaktadır.

- KENNETH KITCHEN

1B. Tektanricilik

1C. Metinlere Dayalı Varsayım

İsrail'in dini içerisinde tektanricilik temellerinin atılmaya başlanması, Musa'ya ait çağda (M.Ö. 1400) değil, Amos zamanında gerçekleşmiştir. Harrison, "Wellhausen, bir inanç toplumu olan İsrail'in tarihinin, Tevrat'ta başladığı fikrine siddetle karşı çıkmıştır", demiştir. (Harrison, IOT, 352)

Tektanricilik hakkında Wellhausen, sunları yazmıştır: "On Emir'in evrensel ahlâki prensipleri içerisinde var olduğuna şüphe duymadığımız tektanricilik anlayışının, çökmekte olan bir ulusun, ulusal dininin temellerini oluşturduğuna ve evrenin Tanrı'sinin ilk olarak sadece bahsi geçen ulus olan İsrail ile antlaşma yaptığı gibi yapay bir tutuma ait bir fikir ile bu inancın yerleşmesine inanmak gerçekten imkânsizdir." (Wellhausen, SHIJ, 20-21)

Bu ekole göre, Musa'ya ait çağda, tek bir Tanrı inancının yer almadığı kabul edilir. Tektanriciliğin, Babil sürgününü saflastırıcı etkisinden sonra ortaya çıktığı ve aslında M.Ö. altıncı yüzyıla kadar İsrail'in karakterinde böyle bir eğilim olmadığı öne sürülür. Kuenen, su iddialarda bulunmuştur: "İbraniler, kesinlikle birden fazla tanrıya inanan bir ulustu. Bunu, hem onların tarih anlatımında hem de ileri tarihte ortaya çıkan delillerden görmekteyiz, ayrıca bu teorinin akla uygunluğu, ilk dönemleri anlatan metinlerde bu teori ile çelişen bir ifade olmaması ile daha da belirginleşmektedir." (Kuenen, RI, 270)

Kuenen devam eder: "İlk başta İsrail'in dini, çoktanriciliğe dayanmaktaydı. M.Ö. sekizinci yüzyıl esnasında halkın büyük bir çoğunluğu hâlâ birden fazla tanrının varlığı konusunda hemfikir, daha da ötesi bu tanrılara tapınmaktaydılar. M.Ö. yedinci yüzyıl esnasında ve Babil sürgününün (M.Ö. 586) başlangıcına kadar bu durumda bir değişim gerçekleşmemiştir." (Kuenen, RI, 223-224)

Kuenen, din evrimine olan inancının sebeplerini şöyle açıklar: "Evrensel diye ya da en azından genel kural diye adlandırdığımız evrim sürecine göre din, fetisizm ile başlayıp

çoktanricilige uzanmış, oradan da tektanriciliğe ulaşmıştır -eger bu aşamayı, ulaşabilecek en yüksek merteye olarak görürsek- bu genel kurala Samiler de dahildir.” (Kuenen, RI, 225)

Kuenen, teorisini şöyle özetlemiştir:

Din kavramının en basit formu, süphesiz birçok kişi tarafından çok kolaylıkla kabul edilmiştir. Bu forma fetisizm denir. Fetisizm, göksel bedenlere, güneşe, aya ve gezegenlere tapınma gibi daha az ilkel kavramların ortaya çıktığı dönemlerde bile hükümünü sürdürmüştür. İşte bundan dolayı İbranilerin arasında da, bir şekilde ilâhları ile bağdastırdıkları ağaçlara ve özellikle taşlara yaygın olarak tapındığını söylersek hatalı bir ifadeye bulunmuş olmayız. Eski Antlaşma'da taşlara tapınma hakkında birçok anlatım mevcuttur ve bu olayın görüldüğü bölgeyi Gosen diyarı ile sınırlayamayız, çünkü bu uygulama Kenan diyarında da devam etmiştir. Yahve'nin, çoğunluk tarafından tek bir Tanrı olarak kabul edilmesinden sonra, bu kutsal taşlar değişik şekilde O'nunla ilişkilendirilmişlerdir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise, bu taşların atalar tarafından Kenan diyarında dolastıkları dönemde, Yahve'nin onuruna bir sunak ya da O'nun varlığına dair bir hatıra olarak dikildiğinin anlatılmasıdır. Eger taşlara tapınma önceki dönemlerde gerçekten yaygın ise, bu anlatımların varlığını anlamak daha da kolaylaşmaktadır. (Kuenen, RI, 270-7)

Pfeiffer, şu sonuca varmıştır: “Amos, ırk ya da ulus ayrımı yapmadan, evrensel bir dinin temellerini atmıştır. Amos'un attığı temellerden kurtuluşu vaat eden üç büyük din doğmuştur: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam.” (Pfeiffer, IOT, 580)

İbrani dininden etkilenenler dışında başka hiçbir ulusun, sağlam bir tek tanrı inancı yaratıp, halkının her bireyinin bu inanca dahil olmasını sağlayamadığı; tartışmaya kapalı, tarihi bir gerçektir.

- GLEASON ARCHER

2C. Temel Cevap

William F. Albright, sunları söylemiştir: “Musa'ya ait çağın, M.Ö. 1500 ve 1200 asırları arasında olduğu kesindir ve bu dönemde Pers döneminden önce gerçekleşmiş olan ve Yahudi olmayan uluslar arasında tektanricilik yaklaşımının en yakın örnekleri bulunmaktadır.” (Albright, ARI, 178)

Joseph Free, şöyle devam eder:

Arkeolojik metinsel materyalin incelenmesi sonucunda, Aton isimli tek bir tanrıya olan inancın Mısır'da M.Ö.1400 ve 1350 seneleri arasında var olduğu saptanmıştır. Babillilerde ise bu konudaki eğilimi destekleyen deliller daha çok, M.Ö. 1500-1200 arasındaki dönemden kalmadır. Babil metinlerinde Marduk isimli, çok fonksiyonlu bir tanrıya rastlanmaktadır ve bu tanrı her fonksiyonuna göre ayrı isim almaktadır: Savas; Zababa Marduk, Geceleri aydınlatan; Sin Marduk, Yağmur yağdırıcı; Adad Marduk. M.Ö. on dördüncü asırda, tektanriciliğe Suriye ve Kenan'da da rastlamak mümkündür. Bu bölgelerde de tek bir ilâhın değişik fonksiyonlarına göre değişik yerlerde farklı isimler aldığı görülmektedir. Nirik Teshup'u, Khalab (Aleppo) Teshup'u, Shamukha Teshup'u; Teshup tek ve salt ilâhi, ancak kendisini farklı yörelerde farklı biçimlerde gösteriyordu. (Free, AL, 334-35)

Albright, “Peygamberlerin görevlerini tamamladıklarına karşı çıkan sürtüşmelerin ve dinin bütünleştirici unsurlarının, tarihsel arka plânındaki boşlukları doldurabilmek amacı ile

dünyanın her tarafından arkeolojik veri topladım. Arkeoloji sayesinde ise, İsrail'in peygamberlerinin ne pagan bir inancın savunucuları, ne de din mucitleri olduklarını gördüm" demistir. (Albright, ARI, 178)

Albright, hem Amos'un bir din mucidi olmadığı, hem de İsrail'de tek Tanrı öğretisini veren ilk kişi olmadığı sonuçlarına varmıştır. Ortodoks Yahveciliğin, Musa'dan Ezra'ya dek değişmediğini belirtmiştir. (Albright, FSAC, 313)

G. E. Wright, bu konuda sunları gözlemlemiştir, "Atalar zamanında yakın doğunun her tarafındaki dini inançlar, animizm seviyesini çoktan aşmış durumdadırlar, eğer bunu aksini işaret eden herhangi bir onaylanmış metne su ana kadar varolmussa." (Wright, PSBA, 90)

Archer, su sonuca varmıştır: "İbrani dininden etkilenenler dışında başka hiçbir ulusun, sağlam bir tek tanrı inancı yaratıp, halkının her bireyinin bu inanca dahil olmasını sağlayamadığı tartışmaya kapalı, tarihi bir gerçektir. Akhnaton ve Xenophanes (ki bu ikisi de başka 'tanrılardan' bahsetmiştir), gibi öne çıkan ilâhi figürlerinin varlığına rağmen ne Mısırlilerin, ne Babillilerin ne de Yunanlıların, tek bir tanrıya imanı içeren bir ulusal bir dini tamamen kabul edemedikleri bir başka tartışılmaz tarihi gerçektir." (Archer, SOTI, 134)

Jacob Orr, Eski Antlaşma çalışması esnasında sunları gözlemlemiştir, "bu çalışmada ilk göze çarpan karakteristik özellik, İsraililer'in tek bir Tanrı'ya inanmalarıdır. O çağdaki ulusların eğiliminin çoktanricilik ve putperestlik olduğunu düşündüğümüzde, İsraililer'in bu eğiliminin ne kadar başarılı olduğu daha iyi anlaşılır. Babilliler, Asurlular, Mısırlılar ve hatta İsrail'in Filistinli komşuları bile iflah olmaz bir yozluk içerisinde çoktanrici idiler. Gerçek Tanrı'nın bulunduğu tek yer ise Yahuda idi." (Orr, POT, 40-41)

Wellhausen'in tek bir çizgide ilerleyen evrimci gelişme teorisi, "basit" ile "karmasık" arasında tek bir zaman diliminde ilerleyen bu basit teori, arkeologların çoğu tarafından kusurlu olarak damgalanmıştır.

Kitchen, su sonuca varmıştır:

Tek bir çizgide ilerleyen evrim, yanlış bir mantıktır. Zamanın belli ve küçük bir dilimi ve küçük bir çalışma alanı için geçerli olma ihtimali olabilir, ancak uzun bir zaman dilimi için, hatta bir kültürün tarihi için geçerli olması imkânsizdir. Sayet Mısır'ın; Eski, Orta ve Yeni Krallıklar olarak üç kere yükseliş ve düşüş dönemleri geçirdiğini, Sümer uygarlığının birbirini izleyen büyüyen küçülmelerini, Mezopotamya'daki eski Babil kültürünü ve Asur-Babil krallıklarını düşünürsek, bu yayılma ve değişimin uygarlığın bütün unsurlarında gerçekleştiğini görürüz; sanat dalları, metinsel ürünler ve stiller, politik kurumlar, toplum yapısı, ekonomi, dini inanç ve uygulamalar. Değişimin çok renkli kumasına bezemiş süreklilik kervanları, erken çağlardan gelen dikkate değer tutarlılığı yansıtmaktadır. (Kitchen, AOOT, 113-114)

Ronald Youngblood, bu konuda su ek bilgileri sunmaktadır: "Çoktanriciliği içeren dinlerin, evrim geçirerek tapındıkları ilâhların sayılarını azalttiklarına ve en sonunda tek bir tanrı inancına ulaştıklarına dair evrensel bir eğilim olduğuna dair bir iddiada bulunulamaz. Hatta bazı kültürlerde çoktanrici bir dinin, tek bir tanrıya yapılmak yerine, olaganüstü olayların bilincine daha çok varılma ile bu yeni unsurların ilâhlaştırılması için ilâhlarının sayısını arttırma eğilimi içerdiği görülmüştür. Her koşulda, İsrail'in dininin tarihsel bir evrim geçirmesi bir yana, Eski Antlaşma'nın tektanriciliği öğrettiği açıkça ortadadır. Bu inanç, gerçek Tanrı'nın Kendisi tarafından insanlara antlaşmalar yoluyla esinlenmiş, kavratılmış ve açıklanmıştır." (Youngblood, HOT, 9)

Bu noktada su soruyu yöneltmemiz yerinde olacaktır: "Musa, tektanrici bir insan midir?"

Albright, bu soruya şöyle cevap vermektedir:

Eger ‘tektanrici’ ifadesi ile, Philo Judaeus ya da Haham Aquiba, Elçi Pavlus ya da Augustinus, Maimonides, Thomas ya da Calvin, Mordecai Kaplan ya da H. N. Wieman gibi düşünürleri kast ediyor isek, Musa bu gruba girmez. Ancak, diğer taraftan, “tektanrici” ifadesi ile tek bir Tanrı'nın varlığını, her şeyin yaratıcısını, adalet kaynağını, Mısır’da, çölde, Filistin’de ve tüm evrende aynı güçte olanı, cinsiyeti olmayan, mitolojik olmayanı, insan benzerinde olanı, insan gözü ile görülemeyeni, hiçbir şekil ile tasvir edilemeyecek olanı öğreten anlamına geliyorsa; Yahve inancını kuran kişi olan Musa, kesinlikle bir tektanricidir. (Albright, FSAC, 271-272)

Musa'nın hangi dereceye kadar gerçek bir tektanrici olarak kabul edilmesi konusu hakkında âlimler arasında çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen R. K. Harrison, Musa'nın tektanrici olmadığına dair iddiaların haklılığının yok denilecek kadar az olduğunu, ancak tektanrici kavramının kuramsal bir Yunan anlayışı olduğu için, Musa'yi bu kategoriye dahil etme konusunda dikkatli olmamız gerektiğini belirtmiştir. Musa'nın durumunun, ‘ampirik etik monoteizm’ olarak tanımlanması daha doğru olacaktır. (Harrison, IOT, 403)

Çok ilkel bir inançtan hayli gelişmiş kavramlar içeren bir din evrimini gösterebilmek için, Eski Antlaşma'nın kaynak bir kitap olarak gösterilmesinin, metinlerin radikal bir üslup ile hatalı yorumlanmasından başka türlü imkânsiz olduğuna dair kani, her geçen gün artmaktadır.

- G. E. WRIGHT

2B. Çevresel Kosullar

1C. Metinlere Dayalı Varsayım

Çevresel ve coğrafi koşullar, doğal bir evrimci süreç sonucunda İsrail'in dinini oluşturmıştır. Temel olarak İsrail dininin inançları, çevrelerindeki pagan dinlerinden alınmıştır.

2C. Temel Cevaplar

G. E. Wright, “En temel ve en basit şekilde iken bile İsrail'in inancı, çağdışı olan çoktanrici inançlardan o kadar salt bir biçimde değişiktir ki, bu inancı evrimci ya da çevresel teoriler ile kategorize etmek, açıklamak mümkün olamaz. Buna rağmen bu gerçek, birçok âlimin düşünce alışkanlıkları ve yöntem bilimci önceden varsayımları karşısında iki nesildir savsak zorunda kalmıştır. Nihayet, Kutsal Kitap dünyası hakkındaki artarak yükselen bilgi yığınının sonucu olarak, varılmış olan tenkitlerin kaç tanesinin geçerliliğinin kaldığını söylemek bile çok zordur” demıştır. (Wright, OTAE, 7)

W. F. Albright, temel olarak İsrail dininin inançlarını, çevresindeki pagan dinlerinden aldığına dair iddianın imkânsizliğine işaret etmektedir: “Kuzey-Kenan metinleri ya da yazıtları hakkında yayınlanan her yeni eser, bizlerin Eski Antlaşma arka planı hakkındaki bilgi dağımının zirvesini biraz daha yükseltmektedir. Diğer Kenan diyarından çıkan her yeni mitolojik unsur ise, İsrail dini ile çevre dinleri arasındaki uçurumu derinleştirmektedir. Ortak bir coğrafi çevre, ortak bir maddesel kültür ve ortak bir dil, Musa'nın Tanrı'sinin parlayan ışığına olan İsrail inancını silikleştirememiş, Baal inancını Yahve inancı üzerine yerleştirememiştir.” (Albright, RPNCR, 24)

Israilliler, kendilerini çevreleyen pagan dinlerinin baskısına boyun egmemislerdir. Alexander Heidel, aynı çağda var olan Babil çoktanriciliği ile İsrail tektanriciliğini kıyaslar:

Babil'e ait yaratılış hikâyelerine kaba bir çoktanricilik nüfuz etmiştir. Apsu ve Tiâmat'dan türeyen, birbirini izleyen basarılı tanrı ve tanrıça nesilleri yerine, fiziksel ihtiyaçları bulunan, hem madde hem de ruhtan var olan, en önemlisi değişik yaratıcılardan bahseden hikâyelere rastlanmıştır.

Bütün bunların karşısında ayrıca hem Yaratılış kitabının açılış bölümlerine hem de Eski Antlaşma'nın genel olarak verdiği anlatıma bakıldığında, tüm evreni yaratan ve her şeyden üstün tek bir Yaratıcı ve Sağlayıcı olduğu görülür. Eski Antlaşma boyunca, tek bir theogoni (tanrıların savaşı) izine rastlanmamaktayken, Enuma elish ve Hesiod'da bu anlatımlara rastlanır. Babilliler bu inanç seviyesine asla ulaşamamışlardır. (Heidel, BG, 96-97)

Merrill Unger, çevresel yozlugun tehlikelerini şöyle aktarmıştır: “Çoktanricilik denizinde boğulmakta olan atalar, bu inançların ilâhlarının etkisi ve büyüleri karşısında yozlaşma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Rahel'in terafimi (Yaratılış 31:19), Yakup'un 'yabancı ilâhların' evinden atılmasına dair verdiği buyruk (Yaratılış 35:2) ve bu ilâhların putlarının Sekem'de mese altına gömülmesi (Yaratılış 35:4) bozulmalara birer isarettir. Buna rağmen atalar, kendilerini çevreleyen pagan halkların kâfir yollarından uzak kalmayı basarmışlardır.” (Unger, AOT, 127)

Önemli farklılıklardan bir tanesi ise, ilâhların cinsiyeti konusunda izlenmektedir. G. E. Wright, şöyle yazmıştır:

Israilliler, cinsiyet gibi ifade bulmuş olan doğanın birbirini tamamlayıcı ikili güçlerini, birbiri ile birleştirmemişlerdir. Bu sebepsiz bir rastlantı değildir, belki de bunun sebebi, Tanrı'nin esinlenmesinin tarihsel doğasıdır. Yahve'den bahsedildiği ayetlerde, Kısılığının erkek zamirleri ile (masculine) ifade edildiğini ve bu ifadelerde tamamlayıcı dişi zamirlerinin (feminine) kullanılmadığı görülür. Erkek ve dişi ikilemesine sadece yaratılmış olan dünyada rastlanır; bu ikileme cinsiyetsiz olan Tanrı'ya ait bir unsur değildir. Eski Antlaşma İbrancesinde, tanrıça kelimesinin bir karşılığı yoktur, böyle bir kelime hiç geçmemiştir. Olaganüstü başka bir durum ise, Tanrı'nin gizeminin ve kutsallığının korunması amacıyla, Tanrı'nin, Kendisinin ya da cennette ve dünyada olan herhangi başka bir ruhsal varlığın resminin yapılmasının yasaklanmasıdır. Bu yasaklama, Eski Antlaşma'nin içerdiği en eski yasaklardan bir tanesidir. (Wright, OTAE, 23)

Albright su sonuca varmıştır: “Geçmiş dönemlere ait bilgilerimize eklenen her yeni bilgi ile Wellhausenizm, biraz daha çökmektedir. Erken dönem İsrail tektanriciliğine karşı sunulan her tezin, aynen (delile bakış açisinde yapılacak düzenlemeler ışığında) sürgün sonrası Yahudiliğini de kapsadığını söylemek yeterli olacaktır. İsrail ve Kenan diyarı dinleri arasındaki uçurumun derinliğinin, bu ikilinin materyal kültürlerindeki ve şiir edebiyatlarındaki benzerlikleri kadar yüksek olduğu gerçeğini de göstirecek tek bir delil yoktur.” (Albright, BATYE, 545)

Wright, su ek bilgileri iletmektedir: “Çok ilkel bir inançtan hayli gelişmiş kavramlar içeren bir din evrimini gösterebilmek için, Eski Antlaşma'nin kaynak bir kitap olarak gösterilmesinin, metinlerin radikal bir üslup ile hatalı yorumlanmasından başka türlü imkânsiz olduğuna dair kani, her geçen gün artmaktadır.” (Wright, OTAE, 12)

3B. İkinci Emir

1C. Metinlere Dayali Varsayim

Teoriye göre, ikinci emir Musa'ya özgü olarak kabul edilmiş olsa da, put yapimini yasakladığı için erken dönem İsrail dininin bir parçası olamaz. Radikal tenkitçiler, o dönemde putlara tapınmanın var olduğunu belirtip, On Emir'e ait erken tarihlemeyi ve Musa'ya ait yazarlığı reddederler. Julius Wellhausen, "geç dönemlerde bile putlara tapınmanın yasaklandığı tam olarak bilinmiyordu" demistir. (Wellhausen, PHI, 439) Wellhausen, Musa'ya ait yazarlığı reddedisinin temel sebeplerinden bir tanesinin bu olduğunu belirtmiştir.

R. W. Smith, sunları kaleme almıştır: "Yehova'nın putunun yapılıp tapinilmesini yasaklayan ikinci emrin prensibine tarihin isigi altında bakıldığında, erken İsrail dininde temel bir yer edinmediği görülür." (Smith, PI, 63)

2C. Temel Cevap

Eğer putlara tapınmanın yasaklanması Pentateuch'a sonradan eklenmiş olsaydı ve İsraililer putlara tapınmaya devam etmiş olsalardı, bugün müzelerde Yehova'ya ait putlara bakıyor olurduk.

G. E. Wright, Chicago Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen Megiddo kazılarında, Yehova'ya ait put bulunamadığını belirtmektedir. "Büyük miktarda toprak, İsraililerden kalan bu yerleşim biriminin ilk bes katmanından çıkartılmıştır, ancak bu çalışma esnasında tek bir Yehova putuna rastlanmamıştır." (Wright, TOTRS, 413)

Wright, şöyle devam eder:

Ne Süleymanın Tapınagında, ne oymağın tapınma merkezi olan Tanıklık çadırında, ne de Ataların tapınmalarında putlar ile ilgili bir referansa rastlanmamaktadır. Diğer taraftan arkeolojinin ortaya koyduğu deliller, İsraililerin Kenan diyarının bereket tanrıçasının putlarını ya da resimlerinin islendiği levhaları büyük sayılarda ihtiva ettiklerini ortaya koymuştur. Bu deliller ve metinlerde bulunan samimi tanıklıklar, erken İsrail döneminde aynı yozlaşmanın bütün bölgeye yayıldığını göstermektedir. Aramiler ve Filistililer, Kenan diyarına yerleştikleri zaman, Kenan geleneklerini benimsemislerdir. Amorlular Mezopotamya'ya yerleştiklerinde aynı tutumu sergilemişler; Sümer dinini benimseyip, kendi dini panteizmlerini bu dine uyarlamışlardır. Benzer bir şekilde İsrail halkı da bazı dönemlerde çevre halklarının adetlerini benimseme eğilimi sergilemişlerdir. Buna rağmen, İsraililer ile ilgili gerçekleştirilen kazı çalışmaları esnasında ortaya çıkarılan birçok arkeolojik delil arasında, tek bir erkek tanrı figürüne rastlanmamıştır. (Wright, OTAE, 24)

Yanlış anlamaların bir çoğunun sebebi, İsrail'in dininin "resmi doktrinleri" ile halkın "kisisel uygulamaları" arasındaki farkın kavranmamasıdır.

Wright, şu sonuca varmıştır: "Yahve'nin putunun yapılmaması konusundaki buyrugun, erken İsrail döneminde tüm halkın bilincine çok iyi yerleştiğini delillerden açıkça anlıyoruz. Halkın en cahil ya da liberal kesimleri bile Yahve'yi onurlandırmanın yolunun bu olmadığını anlamışlardır." (Wright, OTAE, 24-25)

Wright, "Görüldüğü gibi, ikinci emrin temel karakteri ve tarihselliği, arkeolojiden alabileceği en güçlü desteği almaktadır" demistir. (Wright, PSBA, 93)

4B. Ahlâki Seviye

1C. Metinlere Dayali Varsayim

Teoriye göre, Musa'ya özgü olarak kabul edilen kanunlar, ahlâk seviyesi ve sosyal seviye İsrail'in gelisme döneminin gerçeklestigi, tarihin bu erken çağlarında yer alamayacak kadar ileri seviyededir.

2C. Temel Cevap

Çesitli arkeolojik kesifler, bu varsayimin devamliligini baltalamaktadır. Burrows, "Babililerin, Asurlularin, Hititlerin ve Misirlilerin, Ölülerin Kitabinda ve erken dönem Bilgelik Edebiyatinda görüldüğü gibi, ahlâk konusunda yüksek standartlarinin olmasi bu teoriyi çürütmektedir" demistir. (Burrows, WMTS, 46)

İsrailliler'den bahsetmek gerekirse, Kenan diyarinin fethi sonrasi karsi karsiya kaldıkları pagan inançlarının igrenç mitolojilerinin ve tapınmalarinin yerini Albright'ind a dedigi gibi, bozkirlara özgü (göçebe olmadıkları halde) yalinlik ve saflık içeren bir yasam felsefesi, yüksek seviyede tektanricilik ve bu inancin ciddi ahlâki kurallari almistir. (Albright, FSAC, 214)

Arkeolojik deliller, teorinin tam aksine; Levililerin kurban hakkındaki kurallarinin geç bir tarihe atfedilmesinin mantikli bir dayanağı olmadigini, çünkü bu kuralların M.Ö. on dördüncü yüzyildan kalma Ugaritik materyallerde de yer aldığını göstermektedir.

- JOSEPH P. FREE

5B. Kâhinsel Kanunlar

1C. Metinlere Dayali Varsayim

Pfeiffer, "Kâhinsel kanunlar, diger tüm yasama unsurlari gibi her çağ için geçerli olma ve Musa'ya ait bir arka plân içirme iddialarında direnememistir; bu kanunlar, Pers döneminin ilk yarisi (M.Ö. 538-331) olan kendi dönemi ile ilgili özellikleri sergilemektedir" demistir. (Pfeiffer, IOT, 257)

Joseph P. Free, "Archaeology and Higher Criticism" isimli eserinde bu iddiayi su cümleler ile açıklamaktadır:

Pentateuch'da yer alan ve ileri bir tarihe ait olduğu iddia edilen bir diger materyal ise, **P** dokümanına özgü olarak kabul edilen, Levililere ait sunu kurallarıdır. . . . Eger Pentateuch'un çoğunlugunu M.Ö. 500 senesinde yazıldığı öne sürülen **P** dokümanına atfedersek, Pentateuch'un Musa'ya ait olduğuna dair öğretisi, tamamen bir kenara birakmis oluruz.

Arkeolojik deliller, teorinin tam aksine; Levililerin kurban hakkındaki kurallarinin geç bir tarihe atfedilmesinin mantikli bir dayanağı olmadigini çünkü bu kuralların M.Ö. on dördüncü yüzyildan kalma Ugaritik materyallerde de yer aldığını göstermektedir. (Free, AHC, 33)

2C. Temel Cevap

1D. Misir'daki Yasam

Açıkçası, erken bir tarihlere iddia eden süpheciler, Musa'nın yasadığı dönemdeki İsraililer'in, bu gibi bir kanunu yazamayacak kadar ilkel bir ulus olduğuna inanmaktadırlar. Archer, buna katılmamaktadır: "İsraililer'in, Musa'nın yasadığı dönemde, bu kanunlar ile yönetilemeyecek kadar ilkel olduklarına dayanarak itirazda bulunmak neredeyse imkânsizdir, çünkü aynı İsraililer, Musa'nın yasadığı dönemden önce tam dört asir boyunca, kendi kayıtlarında da belirttikleri gibi antik dünyanın en medeni ülkesi olan Mısır'da yaşamaktaydılar ve doğal olarak da çölde yaşayan ilkel kabilelere kıyasla çok daha gelişmiş bir hukuk sistemine dahil olmuşlardır." (Archer, SOTI, 162)

2D. Hammurabi Kanunları

Süphecilik eğiliminin bir diğer yarısının da, günümüzde elimizde bulunan kanunları içerecek kadar ileri bir antik ilkel uygarlığın var olamayacağı inancından kaynaklanmaktadır. J. P. Free, Arkeloji ve Kutsal Kitap Tarihi isimli eserinde bu konuya şöyle değinmiştir:

Tüm bu iddialara rağmen arkeolojik keşifler, Yasa'nın Tekrarı'nın ve Pentateuch'un geri kalanının içerdiği gelişmiş düzenlemeler ve kanunlar yüzünden, tenkitçi ekolün iddia ettiği gibi ileri bir tarihe atfedilmek mecburiyetinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Hammurabi Kanunları (yazılı tarihi M.Ö. 2000-1700 arası), Mezopotamya'nın doğu bölgesindeki antik Susa'da yapılan, Fransız arkeolog M. Jacques de Morgan tarafından idare edilen kazı çalışmaları esnasında (1901-1902) keşfedilmiştir. Kanunlar, sekiz feet yüksekliğindeki tek parça bir siyah diyorit üzerine iki yüz seksen iki kısım ya da paragraf şeklinde kazınmıştır.

Hammurabi Kanunları, Musa'nın zamanından (M.Ö. 1500-1400) yaklaşık birkaç asir önce kaleme alınmıştır, buna rağmen içerdiği bazı kanunlar, Musa'nın Yasasındaki bazı kurallara paralellik içermektedir. Tüm bu tarihi gerçekler ışığında, liberallerin Musa'nın Yasasının kendi çağı için çok gelişmiş olduğunu bu yüzden de yazarının Musa olmasının mümkünatı olmadığını söylemeye hakları yoktur. (Free, ABH, 121)

Meredith G. Kline, *Can I Trust the Bible?* isimli kitabının, "Eski Antlaşma'nın Sunduğu Tarihi Bilgiler Doğru mudur?" isimli bölümünde sunuları kaleme almıştır (editör: Howard Vos):

Arkeloji, Pentateuch'un içerdiği yasamanın asiri karmaşık ve dini hükümlerinin de çok detaylı olduğu için, Musa'nın yasadığı çağdan çok daha sonra kaleme alınmış olması gerektiğine dair Wellhausen'un kanısına karşı kararlı bir şekilde durmaktadır. Hem Eski hem de Yeni Antlaşma'da, Pentateuch yazarı olarak Musa gösterilmektedir. Arkeoloji, kanun hükümlerinin eskiliğine delil olarak Musa'nın zamanına denk düşen Asur ve Hitit kanun hükümlerini, Musa'dan üç asir daha eski olan Hammurabi Kanunlarını ve yakın bir geçmişte keşfedilen ve Hammurabi Kanunlarının atası olan bazı Babil ve Sümer kanun hükümlerine ait ve yazılı tarihi İbrahim'in yasadığı çağa denk düşen parçaları göstermektedir. (Vos, CTB, 146)

A. H. Sayce (*Monument Fact and Higher Critical Fancies*), Pfeiffer'a su mantıklı cevabı vermektedir: "Baska bir deyim ile, Musa'ya ait Yasa, hem Kutsal Kitap'ın isaret ettiği hem de aktarım esnasında verilen tarihi bilgilerin paralellik içerdiği çağa ait olmak durumundadır. Khammu-rabi (Hammurabi) kanunları, Musa'nın kaleme aldığı kanunların o çağda yazılmasının mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Musa'nın Yasasının verildiğini iddia ettiği sosyal ve politik ortamın, sadece bu kanunların kaleme alındığı dönemde var olduğunu tespit edilmiştir." (Sayce, MFHCF, 82)

Archer, su noktalara isaret eder: "Eğer aynı medeniyet seviyesinde yazılmış baska kanunların varlığı erken tarihlere ispat etmeye yeterli olamıyor ise, Babilliler'in Hammurabi Kanunları ile Mısır'dan Çıkış, Levililer ve Çölde Sayım kitaplarının içerdiği ve

neredeys e aynı olan ceza kanunları ve antlaşma bozma, yasa çigneme konularında içerdigi hükümler yeterli olmalıdır.” (Archer, SOTI, 161)

Free, kanunların seyiyesinin değil, kendilerinin bile benzer olmaları konusunda sunları belirtmiştir:

Hammurabi Kanunları (yazılım tarihi M.Ö. 2000-1700 arası), Mezopotamya'nın doğu bölgesindeki antik Susa'da yapılan, Fransız arkeolog M. Jacques de Morgan tarafından idare edilen kazı çalışmaları esnasında (1901-1902) keşfedilmiştir. M.Ö. 2000-1700 seneleri arasında yaşadığı tespit edilen Babil Kralı Hammurabi'nin yasalarından oluşan yazıtın yüzünde tam 282 adet kanun hükmü mevcuttur. Tenkitçiler, Musa'nın Yasasının, M.Ö. 1500-1400 arasında yaşadığı düşünülen Musa için çok ileri bir düzeyde olduğunu öne sürüp, bu Yasaların yazılım tarihi olarak, M.Ö. 800-400 arasını göstermiştir. Musa'dan birkaç asır daha eski olan Hammurabi Kanunları'nın kesif i ile tenkitçilerin bu görüşü çürümüdür. (Free, AB, 20)

3C. Karsi Varsayim

Ne yazık ki bu kesifler, metinlere dayalı hipotezçilerin başka bir önceden varsayım ilelemleri ile sonuçlanmıştır:

Free, “Teorilerinin çürütüğünü gören tenkitçiler, bu gelişmelerin arkasından Musa'nın Yasasını Hammurabi Kanunlarından çaldığını ileri sürmüşlerdir. Bu iki kanun kitabının birbiri ile kıyaslanması üzerine yapılan ve birkaç sene süren çalışmalar sonucunda, birçok tenkitçi bu iki yasama kanunlarının özünde birbirinden bağımsız olduğu ve Musa'nın Yasasının, Babilliler'e bağımlılığı olmadığı konusunda ikna olmuşlardır” demistir. (Free, AB, 20)

Sayce, bu konuya söyle bir açıklama getirmektedir: “Bazı Alman Asurbilimciler, Musa'nın Yasası ile Hammurabi Kanunları arasında benzerlikler bulmak ve bu iki kanun yapısını birbiri ile ilişkilendirmek için çok büyük çabalar harcamışlardır. Bazı benzerliklerin dikkat çekici olduğunu itiraf etmemiz gerekir.” (Sayce, MFHCF, 71)

Unger, “Bir kez daha ileri tenkitçilerin, Musa'nın Yasasını M.Ö. 9., 8. ve 7. yüzyıllara atfeden görüşleri çürütülmüş ve bu görüşlerin geri çekilmesi mecburiyeti doğmuştur. Diğer taraftan, Kutsal Kitap dışı hukuki materyallerin bulunması, ileri tenkitçilerin İbrani kanunlarının aslında Babil kanunlarından bir seçmece olduğuna dair daha da kötü bir önceden varsayım düsmeleri ile sonuçlanmıştır” demistir. (Unger, AOT, 154-55)

Pentateuch'un tamamı ile Hammurabi Kanunları'nın tamamının karşılaştırılması sonucunda elde edilen veriler, bazı benzerlikleri ortaya çıkarsa da, bu karşılaştırmayı yapan kişiyi, Eski Antlaşma'nın yasalarının, Babil yasaları ile özde bir bağımlılık içermediği konusunda ikna etmeye yeterlidir.

– LIBERAL PROFESÖR, G. A. BARTON

4C. Bu Konuya İlişkin Cevaplar

1D. Kanunların Zitliği

Archer, su açıklamayı getirmiştir: “Tevrat ve Hammurabi Kanunlari arasındaki farklılıkların, benzerliklerde daha çarpıcı olduklarını anlamamız gerekmektedir. Bu farklılıkların kaynağı ise, iki farklı kültürün sahip oldukları farklı ideolojiden başka bir şey değildir.” (Archer, SOTI, 62)

Unger, “Babil kanunlarının, güneş tanrısı Shamash tarafından Hammurabi’ye verildiği öne sürülmektedir. Musa ise, Yasa’yı direkt olarak Tanrı’dan almıştır. Hammurabi, kanunları Shamash’dan aldığını iddia etse de, kanunların girişinde ve kapanışında, ülkesinde düzen ve eşitliği sağladığı için ön plâna kendisini çıkartmıştır. Musa ise, buna tezat olarak, yalnızca bir araçtır ve yasalar şöyle ifade edilir: ‘Yahve, ...söyledi...’ demistir. (Unger, AOT, 156)

Unger, sözlerine şöyle devam eder: “İbrani kanunlarında insan yaşamına büyük önem gösterilmiş, kadınların onurlandırılması ön plâna alınmış ve kölelere adil bir şekilde davranılması istenmiştir. Babil kanunlarında ise, Musa’ya ait yasanın iki altın kuralının izine bile rastlanmamaktadır -Tanrı’yi ve komsusunu sevmek (Matta 22:37-40).” (Unger, AOT, 157)

Unger, konuyu şöyle devam ettirir: “Hammurabi’in kuralları, yapay sulama aşamasındaki bir tarımsal kültüre ve Mezopotamya’nın ticaret ile yoğunlaşmış şehir toplumuna hitap etmektedir. Diğer taraftan Musa’ya ait buyruklar, Filistin gibi bir diyarın kurak topraklarının daha basit bir tarım ile yaşayan dini bir topluma, sosyal ve ticari gelişmesini tam olarak tamamlayamamış bir kültüre, ancak yasalarının ilâhi çağrısı konusunda daha bilinçli bir ulusa hitap etmektedir.” (Unger, AOT, 156)

Unger’in bu konudaki son sözü şöyledir, “İbrani kanunları birçok salt dini buyrukları ve ayinsel düzenlemeleri içerirken, Hammurabi kanunları sivil bir yasama içerir. Buna rağmen, Levililer’in kâhinsel kurallarının ayinsel ve uygulamaya hükümlerinin birçok noktada Ege, Kenan, Fenike ya da Mezopotamyaninkiler ile benzerlikler sergilediği de görülmüştür.” (Unger, AOT, 156)

Free, “Musa’nın Yasası ile Hammurabi Kanunlari arasında bir bağlantı yoktur. Benzer bir tespit, Pennsylvania Üniversitesinin liberal profesörlerinden G.A. Barton tarafından da yapılmıştır: ‘Pentateuch’un tamamı ile Hammurabi Kanunlari’nin tamamının karşılaştırılması sonucunda elde edilen veriler, bazı benzerlikleri ortaya çıkarsa da, bu karşılaştırmayı yapan kişiyi, Eski Antlaşma’nın yasalarının, Babil yasaları ile özde bir bağımlılık içermediği konusunda ikna etmeye yeterlidir.’ Hammurabi Kanunlari, askerler, vergi memurları ve sarap tüccarları hakkında, tamamen kendisine özgün bazı kanunları içermektedir” demistir. (Free, ABH, 121)

Asurologist olan Sayce, su sonuca varmıştır: “İki kanun kitabı arasındaki bahsi geçen farklılıklar, bu iki kanunun kendi karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır ve bu farklılıklar tüm kanunlar boyunca belirginleşmekte; aradaki benzerliklerden çok, farklılıkların büyüklüğünü ortaya koyup, çarpıcı bir şekilde ön plâna çıkarmaktadır.” (Sayce, MFHCF, 72)

2D. Ugarit (Ras Shamra) Kesifleri

Bu bölümde, su ana kadar sadece Hammurabi Kanunlarından bahsedilmiş olması, elimizdeki tek delilin bu arkeolojik kesif olduğunu göstermez. Aşağıdaki bölümde, Kâhinsel Kanunlar ile diğer arkeolojik kesifler kıyaslanacaktır.

Baslangıç olarak, Joseph P. Free’nin işaret ettiği husus şudur: “Ras Shamra Tabletlerinin (Ras Shamra, Kıbrıs’ın karşı kıyılarında düşen, Suriye-Filistin sahilinde konuşlanmış bir Kenan şehridir), M.Ö. 1400 senelerinden kalmış olması ve içerdiği sunu kurallarının, Levililer’in bazı kuralları ile paralellik içermesi, liberallerin bu gelişmiş kanunların Musa’nın zamanında yazılmış olmasının mümkünatı olmadığına dair iddialarını çürütmektedir.” (Free, ABH, 112)

What Mean These Stones? isimli eserinde Millar Burrows, su açıklamalarda bulunmuştur: “Ras Shamrah metinlerinde, sunu hayvanlarının isimlerinin listelendiği görülmektedir. Bu listedeki bazı hayvanlar İbrani dini tarafından da sunu olarak kabul edilse de, bazıları Eski Antlaşma’nın yasası tarafından yasaklanmıştır. İbrani Eski Antlaşma’sında sunu ile ilgili kullanılan bazı terimlerin Ras Shamrah tabletlerinde de yer alması aradaki paralelligi belirginleştirmektedir. Bu terimlere örnek olarak, yakmalık sunu, tümünden yakmalık sunu ve suç sunusunu gösterebiliriz.” (Burrows, WMTS, 234)

Aynı sunu terimlerinin kullanılması, Musa’nın Ras Shamra’yi kaynak olarak aldığını ispatlar mı? Free, bu konuda su sonuca varmıştır: “Bu soru ile ilgili olası iki cevap vardır. Birinci olarak, Musa’ya Yasa verildiği zaman (M.Ö. 1450), bu kanunlar İsrail’den bölgeye yayılmış olabilir. Bu uygulamalar, Kenanlılar ve Suriyeliler arasında da yer bulmuş ve Ras Shamra tabletlerinde yer almış olabilir (M.Ö. 1400-1350). İkinci olasılık ise, Tanrı tarafından, Musa’dan önce verilmiş olan yasa ve tüzüklerin bölge halkları arasında yayılmış, genellikle bozulmuş ya da deforme olmuş bir şekilde, Ras Shamra gibi eserlerde günümüze ulaşmış olmasıdır.” (Free, ABI)

3D. Lipit-Ishtar Kanun Hükümleri

Lipit-Ishtar Kanunları, bir başka arkeolojik kesiftir. Francis Steele, “*Lipit-Ishtar Law Code*” (American Journal of Archeology) isimli yazısında su açıklamayı getirmiştir: “Lipit-Ishtar Kanunları’nın önemini vurgulamamak mümkün değildir, çünkü bu kesif ile elimizdeki en eski kanun hükümleri metni iki yüz yıl daha geriye kaymış, günümüzün kanun hükümleri ile dört bin yıl öncesinin kanun hükümlerini kıyaslama imkânı olmuştur.” (Steele, LILC, 164)

4D. Eshnunna Yasaları

Eski Babil periyodunun bir ürünü olan (M.Ö. 1830-1550) ve bir önceki kesif ile aynı degere sahip olan Eshnunna yasaları için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Hammurabi, açıkçası kendi kanunlarının bazılarını bu yasalardan almıştır. Antik kurallar içeren bu tabletler, Bağdat yakınında yapılan kazılarda 1945 ile 1947 seneleri arasında keşfedilmişlerdir.

Reunen Yaron, arkeolojik delillerin, bu tabletlerin yazıldığı dönemin Kral Dadusha’nın döneminden daha sonra olamayacağını ortaya koyduğunu işaret etmektedir. Kral Dadusha’nın döneminin son senesi, Hammurabi döneminin yedinci senesine denk gelmektedir. Tüm bunlara rağmen bu tabletlerin tam yazılım tarihi tespit edilememiştir. Genel olarak Eshnunna yasaları için öne sürülen tarih, Hammurabi’den iki yüz yıl öncesidir. (Yaron, LE, 1-2)

Eshnunna krallığı, “Babilî Hammurabi’nin başarı ile gerçekleşmiş olan yayılcı politikasının bir kurbanı olarak, Hammurabi’nin yönetiminin otuzuncu ile kırkinci yılları arasında yok olmuştur.” (Yaron, LE, 1)

Yukarıda ismi geçen iki tablet grubunun keşfi, antik dönem kanun hükümlerinin sadece Hammurabi’nin tekelinde olmadığını ortaya koymaktadır.

Eshnunna Kanunları; “Akad lisanında olup, M.Ö. yirminci yüzyılda kaleme alınmış kanun hükümleridir. Alınmış maddelik kanunlar su konuları içermektedir: Ürün fiyatları, kervan ve deniz tasimacılığı, evlenme, bosanma, zina, işçilerin maaşı, cinayet ve savaş gibi temel konuların yanı sıra, bir adamı boynuzlayan boganın ve gene bir adamı isiran köpeğin cezaları gibi konular da ele alınmıştır.” (*Biblical World*, 1966, P. 232) (Albright, AP, 1)

Wellhausen'in tarih çalışması, bu kisinin itibarına tahmininden fazla leke sürmektedir. Fetisizm ile başlayıp oradan monolateriye, daha sonra oradan da tektanriciliğe uzayan ya da ilkel ve kaba bir tapınmanın, karmaşık sosyal ve ruhban sınıfını oluşturan kurumlara dönüşmesini içeren bir evrim iddiası, son zamanlarda ortaya çıkan kesifler karşısında ayakta duramaz hale gelmiştir.

- KUTSAL KİTAP VE ARKEOLOJİ ÂLİMİ M. J. LAGRANGE

6B. Ek Yorumlar

Albright, "Wellhausen'in bakış açisinin modası geçmiştir ve kendisinin, İsrail'in erken dönemindeki evrim hakkında çizdiği resim, hatalarla doludur" demistir. (Albright, ACBC, 185)

Wright, Albright hakkında sunuları söylemiştir: "Wellhausen'in, açıkça Hegel'in idealistik felsefesinden esinlediği evrimsel sürecinin, elimizdeki gerçeklerle uyumadığını ve Kutsal Kitap'ın aktardığı dünya düzeni ile tezat olduğunu göstermek için arkeolojik verileri bir araya toplamıştır." (Wright, AOTS, 45)

The Monuments and The Old Testament isimli eserinde İra Maurice Price, "Musa'nın Yasaları hakkındaki tenkitçi görüşlere sahip olanların ve bu yasaların M.Ö. dokuzuncu, sekizinci hatta yedinci asırlarda yazıldığını ileri sürenlerin, ortaya çıkan kesifler sonrası iddialarını düzeltmeleri değil, tümünden geri çekmeleri gerekmektedir" demektedir. (Price, MOT, 219)

Yaklaşık kırk yıldır Yerusalem etrafındaki arkeolojik ve Kutsal Kitap'a dair her türlü çaba içerisinde yer almış olan M. J. Lagrange ("*L'Authenticité Mosaique de la Genèse et la Théorie des Documents*"), şu sonuca varmıştır: "Wellhausen'in tarih çalışması, bu kisinin itibarına tahmininden fazla leke sürmektedir. Fetisizm ile başlayıp oradan monolateriye, daha sonra oradan da tektanriciliğe uzayan ya da ilkel ve kaba bir tapınmanın, karmaşık sosyal ve ruhban sınıfını oluşturan kurumlara dönüşmesini içeren bir evrim iddiası, son zamanlarda ortaya çıkan kesifler karşısında ayakta duramaz hale gelmiştir." (Alıntı yapan: Stearns, BAHC, 3 12-13)

Peki, bu arkeolojik delil nereden gelmektedir?

Michigan Üniversitesi'nden George Mendenhall, arkeologların vardığı bu sonuçları oluşturan kazılar hakkında sunuları yazmıştır:

Atalara ait anlatımların geçerliliği hakkındaki bazı teorilerin gerçekliğin saf dışı kalması ve ortaya çıkan diğer deliller ile birlikte, yeni bir teoriye ihtiyaç duyulması konusunda Ras Shamra ve Mari'den gelen yeni deliller, bir bakıma başlangıç noktası olmuştur. . . . Eger, İsrail'in on iki oymağını oluşturan kabileler, Mezopotamya uygarlığı ile tanışmış kabileleri içermekte ise, asırlar boyunca Kutsal Kitap hükümleri altında yaşamışlar ve etraflarındaki diğer kültürler, birçok kültürlerin birleşim süreci sonucunda ortaya çıkan şehirleşmiş toplumlar ise, İsraililerin ilkel, kültürsüz ve inançları, gelenekleri olumsuz barbarlar olduklarını iddia edenlerin nasıl bir açıklaması olabilir ki? Ortaya çıkan her delil, İsrail'in dininin, tenkitçi âlimlerin delillere dayanmayıp sadece dinlerin evrim geçirip olmasına inanan bir teorisine dayanarak iddia ettikleri gibi, ilkel olmadığını ortaya koymaktadır. (Mendenhall, BHT, 40)

Albright, şöyle düşünmüştür:

Tarih, sans eseri gerçekleşmiş olan ya da birbiri ile alakalı zincirleme olayların anlamsız bir kaydı değildir. Tarih, birbiri ile etkileşim içinde olan, ancak kendi içinde bazen tanımlaması

zor olan hatta karakteristik özelliklerini ifade etmekte zorlanacağımız özgün yapılar içeren modellerin olusturduğu karmaşık bir düzenin ifadesidir. Daha da ötesi, bahsi geçen bu karmaşık düzen, her an değişen bir yapıya sahiptir. Bir tarihçinin gözlüğünden bakıldığında ise, bu birbirini izleyen durumlar karşılaştırılır, kıyaslanır, irdelenir ve yönlendiği değişim tespit edilir; bu değişimin en salt ifadesi ise, *evrimdir*. Ancak, özellikle vurgulamamız gereken bir unsur ise, tarihsel evrim içinde olan her unsurun geçirdiği evrim özgün, ileri seviyede karmaşık ve çok çeşitlidir; bu evrim herhangi bir istikamete yönelebilir ve bu yöneliş ne önceden sunulan hipotezler ile tespit edilebilir, ne de gerekçilik (determinizm) teorileri ile açıklanabilir. Bu düzen içerisinde bakıldığında, tarihin doğasının organizmavari bir doğa olduğunu söyleyebiliriz, aynı şekilde bu doğanın, “tek bir çizgide ilerleyen tarih” kavramı ile asla tanımlanamayacağını da söyleyebiliriz. Bu karmaşık duruma, din tarihi dahil olmak üzere tarihin tüm unsurları dahildir. Bundan dolayı Wellhausen’ın Hegelci metodu, tarihi açıklayan bir yöntem olmaya salt bir biçimde yabancıdır. Hegel’in ve Wellhausen’ın ellerinde tuttuğu anahtar, İsrail’in dininin hazmedileceği, kavranılacağı tapınagın kapisinin kilidine uymamaktadır. (Albright, SANAT, 3)

Albright’in vardığı sonuç, nihai olmuştur: “Antik Yakın Doğu’nun ortaya çıkan gerçekleri karşısında, Wellhausen’ın ekolü tarafından öngörülen zaman sınırları ve koşullar içerisinde evrimini geçiren bir İbrani dini kavramı kadar daha yapay ve analojiye daha tezat başka hiçbir teori ortaya çıkmamıştır.” (Albright, ACBC, 182)

7B. İmlalar

Bu sonuçlar, metinlere dayalı hipotezin hem klâsik düzeyde hem de en son değişmiş durumunda iddia ettiği tüm teorilere ciddi bir darbe vurmaktadır. Buna rağmen, günümüzde hâlâ Pentateuch analizini, tamamen metinlere dayalı teorisinin klâsik öğretilerine göre yapan birçok kişi vardır.

Kitchen’in vardığı sonuç, haklı bir yaklaşımdır: “Tek bir çizgide ilerleyen tarih kavramı kadar yaygın, bir o kadar da hatalı başka bir varsayım mevcut değildir. İncelenen metinleri ya da kaynakları tamamen hayal ürünü kriterlerle bir seviyelemeye gidilerek, incelenen unsurları ‘ilkel’ ve ‘gelişmiş’ çerçevesinde yerleştirip, bu unsurları bu çerçevedeki konumlarına göre tarihlendirmek tamamen anti-bilimsel ve sağduyudan uzak bir yöntemdir.” (Kitchen, AOOT, 114)

4A. MUSA’NIN DÖNEMİNDE, İSRAIL’DE YAZININ KULLANILMADIGINA DAİR İDDIA (M.Ö. 1500-1400)

1B. Metinlere Dayalı Varsayım

İddia: Musa’nın döneminde, İsrail’de henüz yazı bilinmemekteydi, bunun doğal sonucu olarak Musa’nın Pentateuch’u yazmış olması mümkün değildir.

Wellhausen, “Antik İsrail’in, toplum düzenini kurmak için Tanrı kökenli kuralları olduğu bir gerçektir, ancak bu kuralların yazı altına alınmış olması mümkün değildir” demistir. (Wellhausen, PHI, 393)

Schultz, 1893 senesinde yayınladığı Eski Antlasma Teolojisi isimli eserinde sunları söylemiştir:

Musa öncesi anlatımcılarının efsanevi karakteri ve anlatımını yaptıkları dönemler aslında yeterli delili sunmaktadır. Bahsedilen dönemler, her türlü yazı biçiminden önceki zamanları içermektedir. Bu dönem kendi içerisinde, hiçbir tarihi bilgi olmayan dört yüz yıl gibi bir aralık içermektedir. Dünyanın diğer bölgelerinde yazının sadece resmi belgeler için ve çok ender bir

şekilde kullanıldığı dönemde, İsrail hakkında ufak tefek kirinti şeklinde bilgi dışında başka hiçbir şey bulunmamaktadır. Göçebe çobanların ise yazıya karşı değismeyen bir hoşlanmama gibi bir tutumları mevcuttu. Açıkçası, o dönemde okuma yazma bilmek, Sina havzasındaki Bedeviler için utanç verici bir durumdu. İste bu yüzden bu insanların hiçbir önem tasımayan aile tarihlerini, zekice bir efsanevi karakter ekleyip, sözlü bir şekilde dışında yazılı olarak aktarmış olmaları imkânsızdır. Yazının kullanılmaya başladığı dönemde ise, ki bu dönem Musa ile Davut arasında bir yerdedir, bu anlatımlar çok ender olarak kaleme alınırdı ve kaleme alınma esnasında da basitçe bir efsane olarak yazıldığı kesindir. (Schultz, OTH, 25-26)

Musa'nın döneminde ve bu dönemi zleyen asırlar boyunca, edebi ifade için en çok kullanılan yöntemin sözlü ifade olduğuna inanmak için her türlü sebebimiz mevcuttur. Driver, iddiasına şöyle devam eder: "Ataların okuma yazma bildiklerini reddetmiyoruz, ancak o dönemde yazılı dokümanların kullanımı hipotezden başka bir şey değildir. Bu iddiayı pozitif bilimin hükmettiği hiçbir yerde savunamazsınız." (Driver, BG, xlii)

Hipotez kelimesinin bu kullanımı üzerine Orr, bizlere tenkitçi görüşün sadece hipotezler üzerine kurulmuş olduğunu hatırlatır:

Bir hipotezin değeri, olguları açıklama derecesine bağlıdır. Yarattığı kitabının sessizliğinde ise, genel olasılıklardan başka varsayımlara ulaşmamız mümkün değildir. Ancak, o dönemdeki kültür seviyesinden, dini inancın sabit ve koşullu yapısından, kitabın içerisinde bulunan arkeolojik ipuçlarından elde edilecek güçlü ve ikna edici sonuç ise, İbraniler'in ataların döneminde bile kitaplara ve yazı bilimine asikâr oldukları yönünde olur. Bu sonuç ışığında, daha erken olmasa bile, Mısır'da Yusuf zamanında metinlerin kaleme alındığını söyleyebiliriz. (Orr, POT, 375)

İsrail tarihinin, uygarlığın safagina denk geldiği inancının var olması, aslında bu toplumun yazı ile erken dönemde tanıştığına dair iddiayı daha da az savunulabilir yapmaktadır. Aynı şekilde bu toplumun, Musa'nın yasalarının ya da Davut'un mezmurlarının yüce ülkelerini anlayabilecek seviyede oldukları konusunda şüphe duymak, sagduyulu bir yaklaşım olacaktır.

2B. Temel Cevap

1C. Değerlendirme ve Kültürel Ortam

Britanyalı Asurolojist A. H. Sayce, geç dönem yazarlığını savunan bu teoriyi şöyle değerlendirmektedir:

Metinsel amaçlar için yazının geç kullanımına dair iddia, tenkitçinin kişisel teorilerine ve önceden varsayımlarına dayalı, sadece bir varsayım dan ibarettir. Bu teoriler, sarsılmaz deliller karşısında tuz buz olmuşlardır. İlk olarak Mısıroloji, arkasından Asuroloji, antik doguda yazı sanatının geç dönemde ortaya çıkması bir yana, çok eskilere dayandığını ve bu iki uygar toplumu dünyadan ayıran iki gücün, okuma ve yazma bilen bir ulus olduğunu bizlere göstermiştir. Daha İbrahim'in dogmasına yüzyıllar varken, Mısır ve Babil ülkeleri, okullar ve kütüphaneler, öğretmenler ve öğrenciler, sairler, nesirciler ve bu sanatçıların yazılı eserleri ile dolup tasmıştır. (Sayce, MFHCF, 28-29)

Sayce, Girit adasını başka bir örnek olarak göstermektedir.

A. J. Evans, Girit adasında Musa'dan önceki çağlara ait yazıların varlığına dair deliller bulmuştur. Mısır ve Babililer, hem hiyeroglif hem de çivi yazısını kullanırken, Girit

adasında, resimyazı ve çizgi şeklindeki semboller (harfler) de dahil olmak üzere üç, belki de dört yazı sistemi olduğu tespit edilmiştir. (Sayce, MFHCF, 41)

Albright, Musa'dan önceki dönemlere ait, çeşitli antik doğu yazı sistemleri hakkında sunları dile getirmiştir:

Bu bağlamda, atalara ait dönemde (Orta Bronz Dönemi, M.Ö. 2100-1500) hem Filistin'de hem de Suriye'de yazının gayet iyi bir şekilde bilindiğini görmekteyiz. O dönemde, kullanımı yaygın olan en az bes adet stil yerleşmiştir: *Mısır hiyeroglifleri*, Kenanlılar tarafından kisi ve yer isimleri için kullanılmıştır; *Akadça çivi yazısı*; *Fenike hiyerogliflerinden oluşan heceler*; M.Ö. yirmi üçüncü yüzyıldan itibaren kullanılmıştır (1935 senesinde keşfedilmiştir); *Sina'nın çizgili alfabesi*, Filistin'de üç kitabe mevcuttur (bu alfabenin, Latin alfabesinin atası olduğu öne sürülmektedir); *Ugarit çivi yazısı alfabesi* (İleriki tarihlerde Filistin'de de kullanılmıştır ve 1929 senesinde keşfedilmiştir). Tüm bunların gösterdiği gibi, İbrani dininin tarihsel kayıtlarının, sadece sözlü aktarıma dayandırılmasını mecburi kılan hiçbir durum söz konusu değildir. (Albright, ACBC, 186)

Brandeis Üniversitesinin, Akdeniz Kürsüsünün başkanı ve Yakın Doğu profesörü, aynı zamanda Ugarit'te keşfedilen tabletler üzerinde bir otorite olan Cyrus Gordon, şu benzer sonuca varmıştır:

Ugarit kazıları, İbranilerin ortaya çıkmasına denk düşen Kenan diyari döneminden kalma, ileri seviyede materyallerin ve metinsel kültürün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nesir yazımı ve siir sanatı gelişmelerini neredeyse tamamlamış durumdadır. Eğitim sistemi o kadar gelişmiştir ki, yazmanların kullanımı için dört lisani içeren sözlükler hazırlanmıştır; bu sözlükler Ugaritçe, Babilce, Sümerce ve Horlucadır. İsrail'in başlangıcı, iste böyle kültür dolu Kenan toprakları üzerine kök salması ile gelişmiştir. Kenan toprakları üzerindeki kültür birikimine birçok gelişmiş ulusların katkısı olmuştur (örneğin: Mezopotamyalılar, Mısırlılar ve bazı Indo-Avrupalılar) ve bu ulusların kültürü burada birleşmiş, harmanlanmıştır. Erken dönem İsrail dininin ve toplumsal yapısının ilkel olduğuna dair öğreti, tamamen yanlıştır. Atalar dönemindeki Kenan diyari, birçok uluslararası kültürün arenası konumunda bir diyardır. İste böyle bir diyardan ve dönemden seslenen Kutsal Kitap'ın kaynak bakımından sıkıntıda olduğu düşünülemez. İste bu yüzden Kutsal Kitap incelemesi, Kutsal Kitap'ın kendi terimleri ve kendi kültürü dikkate alınarak yapılmalıdır. (Gordon, HCFF, 133)

Arkeolojik deliller, yalnızca eski tenkitçilerin teorilerini çürütmekle kalmayıp, aynı zamanda yazılı dokümanların gerçekliğini destekleyen olumlu delilleri oluşturmaktadırlar.

Sayce, şu yorumu ile bizleri ürpertmektedir: "İbrahim'in dönemindeki Babil, III. George dönemindeki İngiltere'den daha gelişmiş bir ülke idi." (Sayce, MFHCF, 35)

Arkeologları bu tür ifadelerle iten sebep nedir? Bu sebepleri aşağıdaki örneklerde göreceksiniz.

Ugarit kazıları, İbranilerin ortaya çıkmasına denk düşen Kenan diyari döneminden kalma, ileri seviyede materyallerin ve metinsel kültürün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nesir yazımı ve siir sanatı gelişmelerini neredeyse tamamlamış durumdadır. Eğitim sistemi o kadar gelişmiştir ki, yazmanların kullanımı için dört lisani içeren sözlükler hazırlanmıştır; bu sözlükler Ugaritçe, Babilce, Sümerce ve Horlucadır.

- CYRUS GORDON
BRANDEIS ÜNİVERSİTESİ, AKDENİZ KÜRSÜSÜNÜN BAŞKANI

2C. Ugarit (Ras Shamra)

William F. Albright, Ugarit keşfinin önemini şu cümlelerle açıklamaktadır: “Ugarit’te bulunan çivi yazısı, tamamen Suriye-Filistin’e ait bir sistemdir ve 1929 senesinde C. F. A. Schaeffer tarafından Suriye’nin kuzey kıyılarında bulunmuştur. Bu harfleri içeren en önde gelen tabletler Ugarit ve Ras Shamra’dan çıkanlarıdır. Bu harfleri içeren metinlerin M.Ö. 1400 yıllarından kaldığı tespit edilmiştir. Ancak, bu alfabenin bu tarihten daha eski olduğu kesindir.” (Albright, AP, 187; Archer, SOTI, 157)

Albright, sunları yazmıştır: “Kuzey Kenan’da bulunan ve Ugarit’den çıkan Kenan tabletlerinin önemi tahminlerden de fazladır. Bu tabletler sayesinde elimizde Musa’nın çağı, yani M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü asırlardan kalan birçok metin geçmiştir. Metinlerin çoğu, yöresel nesir yazım Ugaritçesi ile kaleme alınmıştır. Bu lisan, eski İbranice siir sanatı ile paralellikler içermektedir; örnek olarak, Miriam’ın Ezgisi (M.Ö. on üçüncü yüzyıl), Deborah’ın Oğlu (M.Ö. on ikinci yüzyıl) ve ilk Mezmurları gösterebiliriz. Bu tabletlerin Kutsal Kitap İbranicesi’nin, kelime hazinemize çok büyük katkıları olmuştur.” (Albright, ADS, 3-4)

3C. Misir Mektupları

Sayce, Mısırlıların edebiyata düşkün bir ulus olduklarına dikkat çekmektedir. M.Ö. 1375-1358 seneleri arasında tüm Misir din sistemini değiştirmeye kalkan İkhnaton’un (ya da Amenhotep IV) hükümdarlığı esnasında Misir, Suriye, Filistin ve Babil arasında, Amarna tabletleri isminde mektup niteliğinde tabletler gidip gelmiştir. Bu tabletlerin bir çoğu 1887 senesinde Amarna’da bulunmuştur. Hiyeroglif yerine Babil çivi yazısının kullanıldığı bu mektuplarda, yazının kullanımının yaygınlığını görmekteyiz. Buradan yola çıkarak bu iki kullanım arasındaki yakın ilişki anlaşılmıştır. Mektuplarda, o günün diplomatik lisanı kullanılmıştır. O dönemde, yazı sanatında hayli yol kat edilmiştir. (Sayce, IF. 38-39)

4C. Sina Dağı Kitabeleri

S. H. Horn, bu keşfi şöyle açıklar: “Britanyalı bir Misir uzmanı olan Alan Gardiner, 1917 senesinde, on yıl önce Sina dağında Flinders Petrie tarafından keşfedilen Semitik kitabelerini desifrelemiştir. Bu kitabeler, Kenanlılar tarafından M.Ö. ikinci milenyumun ortalarında, resim yazısı ile yazılmışlardır ve yazının Musa’nın zamanından önceki varlığını ortaya koymaktadır.” (Horn, RIOT, 14)

5C. Gezer Takvimi

Keşfedilen Gezer takvimi, M.Ö. 925 senesinde bir çocuğun ders çalışması esnasında yazılmıştır (Macalister tarafından 1900’lerin başında bulunmuştur). Bu keşif, yazının o çağlarda çocuklara öğretilen seviyede toplumda yaygınlaştırıldığını ispat eder. (Archer, SOTI, 157)

Hakimler 8:14’e bakıldığında, Sukkot kasabasından rastgele seçilen bir çocuğun Gidon için yetmiş yedi ihtiyarın isimlerini “yazabildiği” görülür.

Albright, bu Semitik çalışmanın önemini şu ifade ile açıklar: “En eski ve önemli İsrail yazıtı, Gezer Takvimi’dir. Bu bir okul öğrencisinin, kireç tasi üzerine beceriksizce karaladığı ve bir yıl içerisindeki temel tarımsal eylemlerin anlatıldığı kısa ve basit bir ezgidir. Harf şekillerinin ortaya koyduğu izlenim ve keşfedildiği yer kabunun sunduğu deliller

dogrultusunda, onuncu yüzyilin son dönemlerinden kaldigi tespit edilmistir.” (Albright, AP, 132)

Tenkitçi bakis açisi, Musa halkini henüz Misir’den çikarmadan önce ya da Ibrahim Ur’dan çikmadan önce, Dicle-Firat-Nil havzalarinda yasamis olan uygarliklarin sira disi görkemlerini ortaya koyan kesiflerinin isiginda artik imkânsiz damgasini yemistir. Bu konudaki kanilarin geçirdigi degisimin, devrimsel bir niteligi vardir.

– JAMES ORR

6C. Sonuç: Tenkitçilerin Tenkit Edilmesi

Kutsal Kitap tarihi hakkında süpheci bir tutum içerisinde olanlar için bu bölümün büyük bir önemi olduğuna inanmaktayım. Sayce, bu konuda sunlari söylemistir: “1862 senesi gibi ileri bir tarihte Sir George Cornewall Lewis, Musa’nin çağında yazi olduğunu reddetmistir; daha da ötesi, 1871 senesinde Sami dilleri âlimi Profesör Noldeke, Asurolojinin hem linguistik hem de tarihi açıdan ortaya koyduğu sonuçların, Musa zamanında yazi olduğu konusunda süphe uyandırdığını belirtmistir. Bu bütünüyle objektif gerçeklere rağmen iddia edilen bir sübjektif teoridir ve gerçeklerin ‘tenkitçi metot’ görüşleri ile uzlaşabilmesi için teoriye ayak yuvarması gerektiği düşünülmektedir.” (Sayce, MFHCF, 35-36)

Arkasından su sonuca varmistir, “Musa’nin Pentateuch’u yazmış olmasının imkânsiz bir yanı yoktur ancak, Musa’nin bir mucize gerçekleşmeden ve okuma yazma bilmeden Pentateuch’u yazmış olması imkânsizdir.” (Sayce, MFHCF, 42-43)

Jacob Orr, *The Problem the Old Testament* isimli eserinde, çağdas görüşün bu konuya bakış açisini şöyle açıklar:

Eskiden İsrail, uygarlığın Misir haricinde başlamadığı bir dünyanın, sönük bir tarihinde var olmaya çalışmış bir ulus olarak görülürdü. O dönemde İbraniler’in yazi sanatına daha ulaşmamış olduklarını, anlatımları ile, erken tarihte var olduğunu iddia ettikleri yüce dini ülküler içeren bir kapasiteye sahip olmadıklarını öne sürmek mümkündür. Tarihin iddialarına rağmen ne Musa İsraililere yasalar verebilir, ne de Davut mezmurlarını yazabilirdi. Bu bakış açisi, Musa halkini henüz Misir’den çıkarmadan önce ya da Ibrahim Ur’dan çikmadan önce, Dicle-Firat-Nil havzalarinda yasamis olan uygarliklarin sira disi görkemlerini ortaya koyan kesiflerinin isiginda artik imkânsiz damgasini yemistir. Bu konudaki kanilarin geçirdigi degisimin, devrimsel bir niteligi vardir. (Orr, POT, 396-97)

5A. ATALARA AIT ANLATIMLARA DAIR EFSANE GÖRÜŞÜ

1B. Metinlere Dayalı Varsayım

Ibrahim’e ait anlatımın tarihselliği üzerine dolayan sorular, süpheciler ile Hristiyanlar arasındaki en büyük savaş meydanlarından birisi haline gelmiştir. Eger, Kutsal Kitap’ın insanlık için önemli olduğunu düşünen biri iseniz, bu konuda tarafsız kalmanız neredeyse imkânsizdir. Merrill Unger, Arkeoloji ve Eski Antlasma isimli eserinde, Ibrahim’e ait anlatımın tarihselliğinin önemliden de öte, Yeni Antlasma inancı, yani Hristiyanlık için can alıcı bir mesele olduğunu ortaya koymuştur: “Antik Mezopotamya dünyasından yükselen Ibrahim figürü o kadar güçlüdür ve kurtuluş tarihinde oynadığı rol o kadar dikkate değerdir

ki, Israil'in zincirlerini kiran ve onlara yasalarını veren Musa bile, İbrahim'i gölgeleyememiştir. Eski ve özellikle Yeni Antlasma boyunca İbrahim'in ismi, iman adamı olarak geçmiştir (ç.ref. Rom. 4:1-25)." (Unger, AOT, 105)

Bundan dolayı Gleason Archer'in *A Survey of Old Testament* isimli eserine bakıp, bir ithamin altını çizeriz. Archer, metinlere dayalı hipotezcinin Yarattılıs kitabında, İbrahim'in ve soyunun hayatları hakkındaki anlatımların güvenilir ve tarihsel bilgiler olmadıklarına inandıklarını iletmiştir. Noldeke ise, tarihte İbrahim diye bir kişinin asla var olmadığını öne sürecek kadar ileri gitmiştir. (Archer, SOTI, 158)

Tanınmış tenkitçilerin kaleminden, bu konudaki görüşlerinin açıklamalarını okumaktayız. Julius Wellhausen, bu konuda sunları yazmıştır: "Atalara ait anlatımdan, bu kişiler hakkında tarihi değeri olan tek bir bilgi edinmek imkânsızdır; elde edeceğimiz tek şey, İsrail'li insanların bu uydurma hikâyeleri ilk defa anlattıkları dönem hakkındaki bilgiler olacaktır. Tüm yüzeysel, ama gerekli karakteristikleri içeren bu geç dönemde gerçekleşen anlatımlar, bilinçsiz olarak özü degismiş ve yüceltilmiş bir serap misali olarak anlatılmış ve çok daha eski tarihlere özgü olarak kabul edilmiştir." (Wellhausen, PHI, 331)

Wellhausen, İbrahim'i şu cümle ile tanımlamaktadır: "bilinçsiz sanatın bir ürünü." (WE, PHI, 320)

Hermann Schultz, sunları dile getirmiştir:

Varılan sonucu söyle özetlemek mümkündür: Yarattılıs kitabı, mitolojik bir başlangıç içeren, kutsal efsanelerin yer aldığı bir kitaptır. Kitabın ilk üç bölümü bizlere, mitolojiler arasındaki önemli mitolojiyi sunmaktadır. Bu bölümleri takip eden sekiz bölüm ise, yavaş yavaş mitolojiden uzaklaşıp, efsane kimliğine bürünmektedir. İbrahim'den Musa'ya, tanınması güçleşen mitolojik unsurlar içeren, salt ve basit bir ulusal efsane sunulur. Musa'dan Davut'a ise, efsane ile karışık bir tarih anlatımı ile karşılaşırız, ancak mitolojik unsurlar yok denecek kadar azalır. Davut'tan sonra ise, kitabın sonuna kadar devam eden tarihsellik, her ulusun kendi tarihini anlatırken içerdiği efsanevi unsurlardan fazlasını içermemektedir. (Schultz, OTH, 31)

Robert H. Pfeiffer, şu iddiada bulunmuştur: "Hikâye ve tarih, gerçekler ve hayaller arasındaki sert ayrımlarımız, salt kurgunun bütün derecelerini yansıtan (Nuh ve Samson'un hikâyeleri gibi) ve özgün bir tarih anlatımı olan Davut'un antik biyografisine ya da Nehemya'nın hatıralarını içeren Eski Antlasma anlatımlarına uygulandığında, anlamını yitirmektedir. Eski Antlasma anlatımlarında, sadece tanıkların (yan söylemedikçe: 1. Samuel 22:10 ve 2. Samuel 1:7-10) aktardığı olaylarda bir derece tarihsellik beklemek mümkündür. Bu anlatımların güvenilirliği ise, aktaran kişinin olaydan, tarihsel açıdan uzaklığı ile direkt ters orantılıdır. (Pfeiffer, IOT, 27)

2B. Temel Cevap

Önümüzdeki sayfalarda, atalara ait dönem hakkında neler bildiğimizi ve bu bilgilere ulaşmamızda arkeolojinin oynadığı büyük role göz atacagız. G. Ernest Wright, "Bu süreç esnasında arkeolojinin yaptıklarını anlatmak için verebileceğimiz bir sürü örnek vardır. Belki de bunların en önemlilerinden bir tanesi, Kutsal Kitap tarihinin atalara ait döneminin aydınlığa kavuşmasında yaptığı 'kısmi' katkılardır" demistir. (Wright, PSBA, 80)

Benim burada olma amacım, sizlere en son gerçekleşen arkeolojik keşiflerin, Yarattılıs kitabının aktardığı ataların inançları hakkındaki bilgilerin tarihsel gerçekliğine tamamen ve direkt uygun sonuçları ortaya koyduklarını müjdelemektir.

Bu kesifler, Yaratis kitabinin aktarimlarini genel olarak dogrulamakta ya da en azindan, Speiser ve Albright gibi büyük isimlerin temel idialarini desteklemektedir. Günümüzde hakim görüs olan süpheciligin bu konudaki görüslerini çürütmekte, Avrupa ve Amerika âlimlerinin çogunlugunun yaygaraciligini yaptigi safsatalari geçersiz kilmaktadır.

– DAVID NOEL FREEDMAN
ARKEOLOJIK ARASTIRMA ENSTITÜSÜ YÖNETICISI

1C. Metinsel Materyal

Bu bölümde bazı kesifleri incelemek istiyoruz; 2C bölümünde, biraz sonra bahsedecemiz kesiflerin atalara ait dönemin kültürünü anlamamizdaki katkilarini açıklayacagiz. Unger, bu ikili arasina bir denge kurmayi basaranlardandir: “Özellikle son otuz senede gerçekleşen arkeolojik arastirmalarin bir sonucu olarak, atalara ait dönem hakkında önemli bilgiler içeren yüksek adetlerde metinsel materyaller âlimlere sunulmustur. Bu materyallerin kesfinin büyük önemi vardır.” (Unger, AOT, 120-121)

Unger, sözlerine söyle devam eder: “Kesfedilmis olan materyallerin çogunlugu yayınlanmamis olsa bile, süpheci teorileri baltalamaya yetmistir. Bu materyallerin analizi, Eski Antlasma'nin aktardigi tarihe olan itibari arttirmistir, çünkü elde edilen verilerin hiç birisi Kutsal Kitapaktarimi ile çelismemektedir. Bu kesiflerin anlami, Kutsal Kitap'ta bir çağ ile ilgili verilen bilgilerin o çağin tarihsel olarak ispatlanmis yapısına uyduguna dair büyük miktarlarda indirekt delillerin elde edilmis olmasidir. Artık bu çağlar hakkındaki bilgilerimizi, elde edilen yeni bilgi kaynaklari sayesinde yeni bastan düzenleme sansina sahibiz. Ataların yasadigi dünyada hüküm süren gelenekler ve toplum düzenleri artık gözümüzün önünde en dogru sekli ile dikilmektedir.” (Unger, AOT, 120-121)

William F. Albright, Yerusalim Arkeolojik Arastirma Okulu yöneticisi ve Michigan Üniversitesinde görev alan Profesör David Noel Freedman, atalara ait anlatimin tarihselligi hakkında su yorumu yapmistir:

Gerçekleri arayan bir bilinç ile sizlere söyleyeceklerim var. Bu anlatacaklarim, önde gelen birçok âlimin tarihselligini sorguladigi Musa ve onun nesli hakkında degil, atalara ait daha eski nesiller hakkında olacaktir. Daha da açık olmak gerekirse, hepimizin bedeneni degil ama, iman babasi olan Ibrahim'den ya da Abram'dan bahsediyorum. Günümüzde, Yaratis kitabinin anlatimlarinin ve bu kitapta geçen bir kisinin tarihselligini ima etmek bile, bir kisinin kariyerini tehlikeye atmasi ve kendini bilmez âlimlerin yaylim atesinin önüne atlamak demektir.

Bütün bunlara ragmen, bu hastalikli görüse kendisini adayan birçok âlim geçmiste de var olmustur, günümüzde de var olmaya devam etmektedir. Itirafta bulunmak gerekirse, ben de bir zamanlar bu ekölu savunan bir kisiydim. Üç büyük din olan Yahudilik, Hristiyanlik ve Islam inancina sahip kisiler için köklerini dayandirdikleri, ilgi çekici ve önde gelen peygamberlerden birisine karsi amansiz bir meraka kapilmistim. Bu kisi Ibrahim idi ve bu kisinin tarihsel gerçekligi, benim için akademik bir ilgiden de öteydi. Günümüz Kutsal Kitap âlimlerinin Ibrahim'i sayilan profesör W. F. Albright, hepimizin babamiz diye gördüğü bu kisi ve onun öğretisini takip edenler, Yaratis kitabi anlatimlarinda yer alan ataların islerinin, yasadıkları ortamın içerdigi unsurlarin ve inançlarinin tarihsel açıdan yeniden irdelenmesi konusunda çok dikkatli bir çalisma içine girdiler. Aynı zamanda, Pennsylvania Üniversitesinden ünlü çivi harfleri ile yazi uzmani E. Speiser, profesör Albright gibi bir inanç ikrarinda bulunmadigi halde, Ibrahim'in ve soyunun tarihte gerçekten var olduklarini ve tek tanrili bir inanca sahip olduklarini iddia etmekte ve bu konuda en ufak bir kusu bile duymamaktaydi. Beraber çalismaya baslayan bu iki âlim, süphecilik çağinin tam ortasinda,

geleneksel görüslere sahip çıkan muhafazakârların kalesi olmuştur. İbrahim'i temize çıkarmak için yola çıkan bu ikiliden Speiser, daha direkt ve sert konuşan, tarihsellik konusuna daha bağlı kalan; Albright ise, daha ketum ve titiz konuşan kişilerdir. Bu iki kişinin çalışmaları, tahminlerinin çok daha ilerisine gitmiştir.

Benim burada olma amacım, sizlere en son gerçekleşen arkeolojik keşiflerin, Yaratılıs kitabının aktardığı ataların inançları hakkındaki bilgilerin tarihsel gerçekliğine tamamen ve direkt uygun sonuçları ortaya koyduklarını müjdelemektir. Bu keşifler, Yaratılıs kitabının aktarımlarını genel olarak doğrulamakta ya da en azından, Speiser ve Albright gibi büyük isimlerin temel idialarını desteklemektedir. Günümüzde hakim görüş olan süphecilik bu konudaki görüşlerini çürütmekte, Avrupa ve Amerika âlimlerinin çoğunluğunun yaygaracılığını yaptığı safsataları geçersiz kılmaktadır. (Freedman, RSET, 144)

1D. Mari tabletleri

From the Stone Age to Christianity (Tas Devrinden Hristiyanlığa) isimli eserin yazarı olan William F. Albright, şu yorumda bulunmuştur;

Fırat nehrinin ortasında olan Mari'deki son keşifler, İsraililerin, İbrani atalarının Filistin'e, Mezopotamya'nın kuzeyinde olan Harran ovasından geldiklerine dair inançlarının çarpıcı bir şekilde doğru olduğunu ortaya koymuştur. (Albright, FSAC, 197)

"The Bible After Twenty Years of Archaeology" (Yirmi Yıllık Arkeoloji Sonucunda Kutsal Kitap) isimli yazısında William F. Albright, şu aktarımda bulunmuştur: "Mari kazıları, 1933 senesinde Andre Parrot'un yönetimi altında başlamıştır. Mari şehri, Fırat nehrinin ortasında bulunan ve ataların döneminde Semitik dünyanın önde gelen şehirlerinden birisidir. 1936 senesinde M. Parrot, M.Ö. 1700'lerden kalma binlerce çivi yazısı tableti gün ışığına çıkartmıştır. Bu tabletler üzerine çalışılmakta ve yayınlanmaktadır. Bu tabletler, Yaratılıs kitabında yer alan, ataların inançlarının arka plânına direkt bir ışık tutmaktadır." (Albright, BATYA, 538)

William F. Albright, Mari tabletlerinin önemini şu cümleleri ile açıklamaya devam eder: "Artık bu konuda, hem daha kesin hem de elde edilen ek deliller sayesinde daha çok masaya vurarak konuşabileceğiz. Örneğin, atalara ait anlatımda, Harran'ın yanında önemli yer tutan 'Nahor' şehri (Yar. 24:10), M.Ö. 1700 senesinden kalan Mari tabletlerinde de sık sık Harran şehri ile beraber işlenmiştir. Mari prensi Ariwwuk'un ismi, Yaratılıs 14'te Aryok'tur. Mari tabletlerinde, 'Benjaminliler' oymağından sık sık bahsedilmiştir." (Albright, BATYA, 541-542)

1950 senesinde yayınlanan *The Archaeology of Palestine* (Filistin'in Arkeolojisi) isimli yayında, bu tabletlerin derin etkisi şu ifadelerde kendisini bulmuştur:

Dossin ve Jean, Mari'den gelen binlerce tableti tercüme etmekte olan iki bilim adamıdır. Yayınladıkları her tablet, İbrani atalarının yaşadığı dönemi daha iyi anlamamıza katkıda bulunmaktadır. İbrahim, İshak ve Yakup artık tarihte var oldukları belli olmayan ve ileri tarihlerdeki İsraililer tarafından uydurulduğu iddia edilen karakterler olmaktan kurtulmuşlardır. Bu kişiler, artık yaşadıkları çağa ait isimleri taşıyan, o çağın içerdiği özellikleri yansıtan, isimlerini verdikleri yerleşim merkezleri gün ışığına çıkartılan, gezdikleri yerlerin varlığı ispatlanan (özellikle Harran ve Nahor) ve kendi çağında yaşayan insanların uygulamalarını uygulamış olan gerçek tarihsel şahsiyetlerdir. Baska bir ifade ile, elimizdeki Yaratılıs kitabının temelini oluşturan siirlerin ve nesir yazımlı destanların uzun süre alan sözlü iletiminin orijinal olayları tam olarak yansıtamama olasılığı olsa bile, bu keşifler ile atalara ait anlatımın bastan sona tarihsel bir öze sahip olduğu ortaya konulmuştur. (Albright, AP, 236)

2D. Kanun Hükümleri

Ataların yaptıkları uygulama ve eylemlerin bir çoğunu, o dönemde büyük bir kültürel gücü olan, Hititlilerin yasaları sayesinde daha iyi anlamaktayız. Archer, bir arkeologun bulgularına dikkatlerimizi çekmektedir: “(*Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, Dogu Arastirmalari Amerikan Okullari Bülteni, 29, Sub. 1953, P. 18), Manfred Lehmann’ın tespit ettiği gibi Yaratis kitabının 23. bölümünde, Ibrahim’in Hitit prosedürleri hakkında bilgi sahibi olduğunu açıkça görmekteyiz, aynı zamanda bu metne bakarak, bu olayların gerçekleştiği tarihin, Hititlilerin M.Ö. on üçüncü yüzyılda yok olmasından önce olduğunu söyleme imkânımız vardır.” (Archer, SOTI, 161)

Henry T. Frank, *Bible, Archaeology and Faith* (Kutsal Kitap, Arkeoloji ve İnanç) isimli eserinde, Ibrahim hakkındaki bölüme aydınlık kazandırmaktadır:

Benzer bir şekilde, atalara ait kafa kurcalayıcı bazı olayların aslında, M.Ö. ikinci milenyumun başlarında yaygın uygulamalar olduğunu, arkeolojik kesifler sayesinde görmüş bulunmaktayız. Ibrahim’in Makpela mağarasını alırken, uzlaşma esnasında Efron ile yaptığı pazarlığın altında yatan unsurları daha önce açıklamıştık. Açıkçası Ibrahim, karısı Sara’yi gömmek için sadece mağarayı almak istemekeydi. Ancak, hakim olan Hitit uygulamalarına göre, hem mağarayı hem de o mağara ile ilgili araziyi satın almak durumundaydı. Eskiden, resmi bir zorunluluk olduğu konusunda varsayımlarda bulunulan Yaratis 23:1-20’deki uygulama, Bogazköy’den çıkarılan Hitit dokümanlarında da resmi bir zorunluluk olarak yer almaktadır. (Frank, BAF, 74)

3D. Misir Lanetleme Metinleri

Unger, bu kinama objelerini şöyle açıklar:

“Lanetleme metinleri”, Yaratis kitabında yer alan ataların yaşam koşullarının arka planı hakkındaki iddialar için ek delil sunmuştur. Bu ilgi çekici dokümanlar, heykel ve vazolara hiyogramif Misir harfleri ile kazınmış, Firavun’un potansiyel düşmanlarının isimlerinden oluşmaktadır. Eğer Firavun bir isyan hareketi ile karşı karşıya kalırsa, bu kirilgan objeleri, bir büyü töreni esliğinde usulüne göre yere atıp kırması gerekmekteydi, bu şekilde düşmanları üzerine gazap geleceğine inanılırdı. Kurt Sethe (1926) tarafından tercümesi yayınlanan ve Berlin’de bulunan vazo grubunun M.Ö. yirminci yüzyıldan kaldığı, G. Posener (1940) tarafından tercümesi yayınlanan ve Brüksel’de bulunan vazo grubunun M.Ö. on dokuzuncu yüzyılın son döneminden kaldığı tespit edilmiştir. (Unger, AOT, 127)

4D. Nuzi Tabletleri

S. H. Horn, “Recent Illumination of Old Testament” (*Christianity Today*), isimli eserinde, Nuzi Tabletlerinin keşfini şöyle tanıtmaktadır: “Kuzeydoğu Irak’ta küçük bir yerleşim birimi olan Nuzi’nin, hukuki ve sosyal kayıtlarının arşivinin keşfi ile atalara ait çağın sosyal ve hukuki arka planının, Eski Antlaşma’da atalar tarafından detaylı bir şekilde nakledildiği gibi olduğu ortaya çıkmıştır.” (Horn, RIOT, 14)

G. E. Wright, *The Study of the Bible Today ve Tomorrow* (1947) isimli eserinin “Present State of Biblical Archaeology” (Kutsal Kitap Arkeolojisinin Günümüzdeki Durumu) başlıklı bölümünde ve Cyrus Gordon, in “Biblical Customs and the Nuzi Tablets” (Kutsal Kitap Gelenekleri ve Nuzi Tabletleri) (*The Biblical Archaeologist*), isimli eserinde çok faydalı arka plan bilgilerini bizlere sunmaktadırlar. Wright, anahtar noktaları isaret eder: Nuzi (ya da Nuzu), Ninova’nın güney doğusunda konuşlanmıştır. Atalara ait anlatımların bazı bölümleri, ileri dönem İsraililer için bile sıra dışı olmasına rağmen, bu anlatımlar Nuzi keşfi ile açıklık kazanmışlardır. Nuzililer, Kutsal Kitap’ta geçen Horlulardır. Eskiden bu ulus

“magara adamları” olarak kabul edilmekte idi, ancak artık bu halkın M.Ö. 1500 ve 1400’lerde ortaya çıkan ve Kuzey Mezopotamya’nın Indo-Avrupalı olmayan bir halkı olan Armenoidler olduğu anlaşılmıştır. (Wright, PSBA, 43)

Gordon, “Atalar, Nuzi halkından olmadığı halde, aynı zamanda aynı bölgede yaşayan bu iki toplumun kültürleri arasında yoğun bir paralellik gözlenmekteydi. Bundan dolayı İbrahim, İshak ve Yakup’u anlamamızda Nuzi Tabletlerinin büyük rolü olmuştur” demistir. (Gordon, BCNT, 2)

Wright, sunlara işaret eder: “Atalara ait çağın, M.Ö. birinci milenyumuna yabancı, ama M.Ö. ikinci milenyumuna ait birçok geleneği, Nuzi tabletleri aydınlatmıştır.” (Wright, PSBA, 87)

Cyrus Gordon sunu iddia etmektedir: “Nuzi metinlerine, Kutsal Kitap’ta aktarılan sosyal kurumlar hakkındaki bilgilerin gerçek olduğunu anlamamızı sağladığı için çok şey borçluyuz.” (Gordon, BCNT, 9)

Nuzi Tabletlerinin, Yaradılış kitabını daha iyi anlamamız açısından bizlere yardımcı olduğu konular hangileridir? Bu soruyu Horn,cevaplamıştır:

İlk olarak, atalara ait anlatılarda, kısır bir esin kocasından kendisi için cariyesinden bir bebek yapmasını istediğini görmekteyiz. Bu örneğe İbrahim’in esi Sara ve Yakup’un iki esi olan Rahel ve Lea’da rastlarız ve artık bu uygulamanın atalara ait çağ için sıra dışı bir durum olmadığını bilmekteyiz. Hem o çağın yasaları hem de o çağdan elimize geçen evlilik antlaşmaları bu uygulamadan bahsetmektedir. Örneğin, Nuzi’de keşfedilen bir evlilik anlaşmasına göre, gelin Kelim-ninu, kocası Shemnima’ya eğer hamile kalmayı basaramazsa, bir çocuk doğurması için esine ikinci bir es bulma vaadinde bulunmaktadır. Bu antlaşmadaki dikkat çekici başka bir madde ise, ilk esin, ikinci bir esten doğacak olan çocukları evden kovmayacağına dair verdiği sözdür. Bu garip geleneğe, atalara ait çağ dışında başka hiçbir çağda rastlanmamaktadır. (Horn, RIOT, 14)

Gordon, bir başka yazısında metinlere dayalı hipotez ile bağlantılı olarak sunları belirtmiştir: “Nuzi tabletlerinde görülen çivi yazısı ile yazılmış olan antlaşmalar bizlere atalar çağındaki sosyal düzenler hakkında hem doğru aktarılmıştır hem de Musa’dan önceki döneme aittir. Bu aktarımların, Musa’dan sonra gelen kişiler tarafından uydurulmasının mümkünatı yoktur. Buna **J, E, D** ya da **P**’de dahildir.” (Gordon, PA, 241)

Gordon’un “*Biblical Customs and the Nuzi Tablets*” (Kutsal Kitap Gelenekleri ve Nuzi Tabletleri) isimli eserinde, bir başka geleneğin açıklandığını okumaktayız: “Nuzi’de, çocuğu olmayan bir ailenin, bir erkek çocuğunu evlatlık olarak yanına alması ve bu çocuğun hayatı boyunca bu aileye hizmet edip öldükten sonra, onları gömüp yasını tutması yaygın bir gelenektir. Bu oğlan çocuğu aynı zamanda, bu hizmetinin karşılığı olarak bu ailenin mirasına ortak olur. Eğer, bu çocuğu evlat edinen ailenin ileride çocuğu olursa, evlatlık olan çocuk, öz çocuğa boyun eğer ve miras hakkını ona devreder. . . . Benzer bir hukuki uygulamayı, atalara ait anlatımda da bulmamız, bize tarihleme konusunda yardımcı olmaktadır: Yaradılış 15:4: ‘RAB yine Avram’a seslendi: ‘O senin mirasçın olmayacak, öz çocuğun mirasçın olacak.’” (Gordon, BCNT, 2-3)

Albright, Nuzi tabletlerinin önemini şöyle vurgulamaktadır: “M.Ö. on besinci yüzyıla ait bir başka kuzey Mezopotamya toplumunun (Nuzi) sosyal kurumları ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olduktan sonra ve bu yeni bilgilerin atalara ait birçok anlatımın içerdiği detayları derinlemesine aydınlatmış olması, aynı zamanda bu geleneklerin Musa’dan sonraki dönemlere tamamen yabancı olması, bizlerin ataların anlatımlarının güçlü tarihselliğine olan inancımızı perçinlemiştir.” (Albright, BPAE, 4-5)

Nuzi tabletlerinde görülen çivi yazisi ile yazilmis olan anlasmalar bizlere, atalar çağındaki sosyal düzenler hakkında hem dogru aktarilmistir hem de Musa'dan önceki döneme aittir. Bu aktarimlarin Musa'dan sonra gelen kisiler tarafından uydurulmasinin mümkünâtî yoktur. Buna J, E, D ya da P'de dahildir.

- CYRUS GORDON

5D. Ebla Tabletleri

Tell Mardikh'de gerçekleşen ve antik sehir Ebla'nin arkeolojik kesifi ile sonuçlanan çalışmalar, ataların anlatımlarına yeni bir ışık hüzmesinin vurmasına yardımcı olmuştur. Bu konuda su ana kadar az sayıda tablet yayınlanmış olsa da, Yakın Doğu'nun M.Ö. üçüncü milenyumuna ait elde edilen deliller yeni bilgiler sunmakta ve özellikle Eski Antlaşma anlatımları ile ilgili olarak yeni anlayışlara yol açmaktadır.

David Noel Freedman, atalara ait anlatımlar ile bağlantılı olarak, Ebla kesifleri ve tercüme edilen bir tablet hakkında sunları ifade etmiştir: “Geçmişte yaşanan kötü örneklerle ve Ebla kesifleri hakkında yapılan gereksiz uyarılara rağmen ben, Ebla tabletleri ve Kutsal Kitap arasında samimi bir bağlantı olduğuna ve bu bağlantının daha önce belirtilen, kuskusuz kaçınılmaz olan linguistik ya da edebiyat tarzlarındaki bağlarından da öte, hatta ortak yer ve kişi isimlerinden de bir adım öte olan tarihi anlatım, kronoloji ve sunulan olgular düzeyinde olduğuna inanıyorum.” (Freedman, RSET, 148)

Dr. Freedman'ın bahsini ettiği tarihi anlatım, kronoloji ve sunulan olgular düzeyinde bir ilişki, belli bir tablet üzerinde gerçekleşmiştir. Bu tabletin tercümesi hakkında tartışmaların olduğu da belirtmemiz gereken bir gerçektir. Dr. Freedman'a sunulan bazı tercüme tekrar gözden geçirilmektedir (kendisinin de belirttiği gibi: [Eichrodt, E, 143-164]). Umarız, yeni tercüme ilk tercüme ile çelişkili bir durum yaratmaz. Dr. Freedman'ın da belirttiği gibi, bu tercüme sorunu dışında Ebla ve Kutsal Kitap arasında kisku içermeyen diğer bağlantılar tespit edilmiştir, ancak ilerleyen zaman bu bağın ne kadar büyük olduğunu gösterecektir.

2C. Yasam Kosullari

Bütün bu kesiflerin birbiri ile birleştirilmesi sonucunda elimize, Orta Bronz Çağ Filistin kültürü (M.Ö. 2000-1500) hakkında net bir resim geçmiştir. Daha anlaşılır olması için, aşağıdaki konu iki başlık altında işlenmiştir: sosyal-kültürel koşullar ve coğrafi koşullar.

1D. Sosyal-Kültürel Kosullar

Millar Burrows, bu alana verdiği değeri şöyle açıklar: “Bazı arkeolojik delillerin, bizlere ataların aktardığı su ya da bu olayın direkt olarak gerçekten gerçekleştiğini ispatlaması, bu olayların ileri tarihlerde de gerçekleşeceği anlamında olmazsa dahi, bu delillerin ortaya koyduğu koşullar ile ataların aktardığı ve yaşadığı döneme ve coğrafi noktaya uyması, sık sık gerçekleşen bir durumdur.” (Burrows, WMTS, 278-79)

Albright, bu konuda daha sert konuşmuştur: “Tepeler ile dolu olan Filistin diyarına olan göç, Negreb ve orta Filistin arasında gerçekleşen mevsimlik göçler, Mezopotamya ve Misir'a yapılabilen yolculukların kolaylığı, Orta Bronz Çağının koşulları ile o kadar uyum sergilemektedir ki en ufak bir şüpheye yer kalmamaktadır.” (Albright, BPAE, 4)

Fred H. Wight, bazı durumlar ile ilgili olarak bu dolasım durumunu ele almıştır:

Ataların tarihi karakterleri hakkında şüphe duyan kisiler, İbrahim'in, Kıldan'ın Ur'undan, Kenan diyarına göç etmesini ve Yarabilis 14'te bahsi geçen, Babil'den Filistin'e doğru ilerleyen askeri genişleme hareketi konularında, o günlerde kapsamlı bir yolculuğun mümkün olmayacağını öne sürerek kusku duymaktadırlar. Ancak, Babil'de (Mari) yapılan kazı çalışmaları, bu iki bölge arasında sık sık yolculuk yapıldığını ortaya koymuştur. İbrahim zamanından kalma bu tablet, bir kervan anlaşmasıdır. Kervan sahibi, kervanını bir adama bir yıllığına, Kittim'e (Akdeniz kıyısındaki bölge) gitmeme şartı ile kiralamıştır. Sonuç olarak, o dönemde insanların Babil'den Kenan'a ya da çevresine kervanlarla gidip gelmeleri sıradan bir aktiviteydi ve bu adam kervanının bir bölgeye gitmesini engelleyici resmi bir engel koymuştur. Bu arkeolojik delilden açıkça görüldüğü gibi, antik dünyanın bu iki bölgesi arasında kervanlar gidip gelmekte idi. (Wight, HABL, 61-62)

Joseph P. Free, Lut'un zamanında yer alan ağır kapı geleneği konusuna değinmektedir. Yarabilis 19:9'da, Sodom'un sapık ve kötü adamlarının Lut'un kapısından içeri giremediği okunmaktadır. Keil ve Albright'ın, Tell Beit Mirsim (Kutsal Kitap'ın Kirjath-Sepher'i) üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda, M.Ö. 2200 ve 1600 yılları arasında evlerin duvar ve kapılarının asiri kalın ve kuvvetli yapıldıkları görülmüştür. M.Ö. 900 ve 600 yılları arasında ise tek katlı evlerin kemer sistemine ve perdeye sahip oldukları, ancak hiç birisinin kapısı olmadığı görülmüştür. Lut'un döneminde, polis teşkilatı gelişmemiş ve evlerin güvenliği, içindeki yasayanlara ve girise yerleştirilecek kalın kapılara bağlı idi. İlerleyen asırlarda gelişen kamu düzeni ve hukuki cezalar, bu kapıların güvenlik için yapılması ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. (Free, ABH, 62)

Free, cümlelerinde lafını esirgememektedir: "Lut'un kalın kapısı, bu dönem ile ilgili anlatılanlar ile paralellik göstermektedir. Buna rağmen tenkitçiler, İbrahim hakkındaki yazıları M.Ö. dokuzuncu ve sekizinci asırlara atfetmektedirler. O tarihteki bir yazar nasıl olur da kendisinden bin hatta daha fazla yıl önceki koşullar hakkında hatasız bir yazı yazabilir ki?" (Albright, FSAC, 63)

İbrahim ismi hakkında, John Elder, şu açıklamayı yapar: "O çağlardaki başka ülkelerin kralları tarafından hazırlanan anit ve kitabe ya da tarih anlatımlarında, İbrahim'den bahsetmelerini beklemek hatalı olur. Ancak, Babil'de bulunan bir tablette Abarama ismindeki bir adamın kira kontratı kazanmıştır. Bu tablet, bize en azından o devirde İbrahim'in isminin ya da benzerlerinin yaygın olduğunu göstermektedir." (Elder, PID, 50)

Özet olarak, Albright bizlere geniş bir analiz sunmuştur: "Çağımızda Filistin bölgesinde yapılan kazılardan elde edilen bilgiler ile Mısır ve Suriye'den gelen bilgiler birleştirildiğinde, ataların Yarabilis kitabında yer alan anlatımlarında karşılaştığımız Filistin ile arkeolojinin resmini çizdiği Filistin, birbiri ile uyum içerisindedir." (Albright, BPAE, 3)

İbrahim hakkında bahsi geçen her yerleşim biriminde (Sekem, Ay, Beyt-El, vb.) arkeolojik kazı gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulguların İbrahim zamanına kadar uzandığı tespit edilmiştir.

- JOSEPH P. FREE

2D. Coğrafi-Topografik Kosullar

Unger, Yarabilis kitabının topografik açıdan sergilediği kusursuzluğu şu cümleleri ile dile getirmiştir: "Atalara ait anlatımlarda yer alan topografik bilgilerin, Orta Bronz Çağ (M.Ö. 200-1500) yıllarına birebir uyuyor olması, çok ilgi çekici bir durumdur." (Unger, AOT, 114)

Daha da ötesi, “bes şehrin olusturduğu çember: Ürdün, Sodom, Adma, Sevoyim ve Soar, atalara ait erken çağa ait yerleşim birimleridir. Kutsal Kitap’tan alınan bilgilere göre, Ürdün diyarının M.Ö. 2065 yılları civarında çok verimli ve nüfusu kalabalık bir yer olduğunu, ancak bir süre sonra bu ülkenin terk edildiğini görmekteyiz. Bu bilgiler arkeolojik veriler ile tam bir uyum içindedir.” (Unger, AOT, 114)

Eski âlimler, Ürdün vadisinin İbrahim zamanında boş bir alan olduğunu ileri sürmekteydiler. Archer, buna rağmen, “Nelson Glueck’in son zamanlardaki keşiflerinde, Ürdün vadisinde en eskisi M.Ö. 3000’lere dayanan yetmiş adet yerleşim birimi keşfettiğini” belirtmiştir. (Archer, SOTI, 159)

Archer, sözlerine şöyle devam eder: “Filistin’de yaşayan İbrahim’in mesleğine gelince, Sekem ve Beyt-El’de yapılan kazılar sonucunda, bu bölgelerin İbrahim’in yaşadığı zamanda boş oldukları anlaşılmıştır.” (Archer, SOTI, 159)

Free, Sekem, Ayve Beyt-El hakkında sunuları söylemiştir: “İbrahim, Kenan’a geldiği zaman, kısa bir süre için Yerusalem’in otuz mil kuzeyinde olan Sekem’in yakınlarında, Filistin’in dağlık bayırlarının orta bölgesindeki bir düzlükte kalmıştır (Yaratılış 12:6). Kısa bir dönemden sonra güneye ilerlemiş ve çadırını Beyt-El ve Ay arasında Yerusalem’in on iki mil kuzeyinde kurmuştur (Yaratılış 12:8) (ISBE, ‘Bethel’ hakkında metin). Bu noktada Rab için bir sunak kurmuş ve O’na tapmıştır.” (Free, ABH, 53)

Sözlerine şöyle devam eder: “İbrahim hakkında bahsi geçen her yerleşim biriminde (Sekem, Ay, Beyt-El, vb.) arkeolojik kazı gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulguların İbrahim zamanına kadar uzandığı tespit edilmiştir.” (Free, ABH, 53)

Yaratılış 10’da yer alan “Uluslar Cetveli” ve 11’de yer alan liste, Burrows’un da dediği gibi, arkeoloji tarafından aydınlatılmıştır. Bu bölümlerde yer alan isimler, son zamanlardaki keşiflerde rastlanılana kadar, sadece Kutsal Kitap’ta yer almaktaydılar.” (Burrows, WMTS, 258)

Free, “*Archaeology and the Historical Accuracy of Scripture*” (Arkeoloji ve Kutsal Kitap’ın Tarihsel Açısından Uyumu) isimli eserinde, Albright hakkında sunuları dile getirmiştir:

Arkeolojik anıtlar, Yaratılış kitabının 10. bölümünde yer alan halkların ve ülkelerin isimlerini içermektedir. Bu isimler, son arkeolojik keşiflere kadar Kutsal Kitap dışında başka hiçbir yerde geçmemekteydi. W. F. Albright, 1955 senesinde yazdığı, “Kutsal Kitap Diyarlarındaki Son Keşifler” isimli makalesinde, daha önce söylemiş olduğu bir ifadeye dikkat çekmektedir: Antik metinler konusunda buna benzer başka bir olay meydana gelmemiştir. (*Young’s Analitik Konkordans to Bible*, P. 30). Bu anıtlar bizlere şu isimleri sunmuştur:

Tuval = Tabal
Melek = Mushke
Askenaz = Ashkunz
Togarma = Tegarama
Elisa = Alashi (Alashiyah)
Tarsis = Tarsisi (Asurca Tarshish)
Kûs = Kusi (Asurcada Kus diye okunur)
Pût = Putu
Dedan = Ddn
Akad = Akkadu
Sinar = Shanghar

Kesfedilen anıtlarda daha birçok diğer paralellikler mevcuttur. Tüm bu deliller ışığında Dr. Albright, Uluslar Cetveli’nin sasirtici bir şekilde kusursuz bir doküman olduğu sonucuna varmıştır. (Free, AHAS, 215)

Archaeology and Bible History (Arkeoloji ve Kutsal Kitap Tarihi) isimli eserinde Free, su sonuca varmıştır: “İbrahim ile ilgisi bulunan şehirlerin arkeolojik kesifler ile gerçekten o dönemde var olduğunun ispatlanması, Kutsal Yazılar’daki İbrahim ile ilgili yazıların arka plânının tarihsel olarak doğru olduğunun açık bir delilidir.” (Free, ABH, 53)

3C. İtiraz: İbrahim’in Misir Ziyareti

Belli bir sonuca varmadan önce, ilgilenmemiz gereken bir konu daha vardır: Bazı tenkitçiler, kapalı kapılar politikasından dolayı, İbrahim’in Misir’i ziyaretinin mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Bu konuyu gündeme getiren kişi, Edgar Banks olmuştur: “Ne İbrahim’in, ne onun halkından birisinin ne de o çağda yaşayan insanların Misir’a ziyaret için gidemeyeceği sık sık iddia edilmektedir. Bunun sebebi ise, o çağda yabancıların kesinlikle girmesi yasaklanan bir ülkeye birisinin ziyaret için gitmesinin imkânsız olmasıdır.” (Banks, BS, 58)

Bu konuya olan ilgim, Joseph Free’nin *Archaeology and Bible History* (Arkeoloji ve Kutsal Kitap Tarihi) isimli kitabında bu konuya değinmesi ile başlamıştır. Kendisi bu durumu şöyle açıklar: “Arkeoloji üzerine olan popüler kitaplarda sık sık, erken dönemlerde Misir’a yabancıların girmesinin imkânsızlığı üzerine olan tenkitçi görüşün izleri ile karşılaşılır. Bu konuda referans olarak gösterilen tek kaynak ise, birinci yüzyıl tarihçileri olan Strabo ve Diodorus’un fikridir, ancak bu konuda siradan bile olsa hiçbir dokümantasyon sunulmamıştır.” (Free, ABH, 54)

Free’nin, Millar Neatby’dan yaptığı alıntılara bakarsak sunları okuruz: “Neatby sunları söylemiştir: Bir tenkitçi, Yunan coğrafyacısı ve tarihçisi olan Strabo’nun Mesih’in döneminden hemen önce söylemiş olduğu su sözler sarılmalıdır: ‘Psammetichus’un dönemine kadar (M.Ö. 654) Misir kapılarını yabancılar açmamış, yabancı tüccarlara siki güvenlik koşulları uygulamıştır’ (T. Millar Neatby, *Confirming the Scriptures*, (Londra: Marshall, Morgan ve Scott), Cilt. II, P. 114-115.)” (Free, ABH, 54)

“Strabo ve Diodorus’un yazıları üzerine yapılan detaylı bir çalışma bizlere, Strabo’nun benzer bir imada bulunduğunu, ancak Diodorus’un bu konuda noktayı koyduğunu göstermektedir.” (Free, ABH, 54)

Strabo: “Ellerindeki her şey ile yetinen ve ithal ürün istemeyen, denizlerde yelken açan bütün uluslara karşı önyargılı olan ve özellikle (kendi topraklarının kitliği yüzünden baskalarının malına göz diken ve yağmalayan) Yunanlıları sevmeyen eski Misir kralları, ülkelerinin etrafına nöbetçiler dikip, yaklaşılan herkesin uzak tutulmasını emretmişlerdir.” (Strabo, GS, 27)

Diodorus: “Psammetichus . . . kendi rizası ile Misir’i ziyaret etmek isteyen herkese kibar bir şekilde yaklaşmıştır . . . açıkça söylemek gerekirse, Misir boyunca yabancı tüccarların ticaret noktaları oluşturmalarına ve deniz yolu ile gelen yabancılar geniş emniyet imkânları sunan, ilk Misir kralıdır. Kendisinin ataları ise, sürekli olarak Misir’i yabancılar kapatmışlar ve kıyılarına dokunan herkesi ya öldürmüşler, ya da esir almışlardır.” (Diodorus, DS, 235)

Ancak, gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Arkeolojik deliller, Eski Antlaşma kayıtlarının doğruluğunu ispatlamaktadır; birinci yüzyılda yaşamış olan bir tarihçininkini değil:

Buna rağmen Arkeolojik kesifler, Filistin ve Suriye diyarlarındaki insanların, İbrahim’in yaşadığı çağda Misir’a gelip gittiklerini ispatlamıştır. Bu konudaki açık bir delil ise, M.Ö. 2000 yılından kalma, Beni Hassan’daki bir mezar resmidir. Bu resimde, Asya kökenli Sami halkından insanların Misir’a ziyaretleri gösterilmektedir. . . . Daha da ötesi, Hyksos’un M.Ö. 1900’lerde Misir’a geldiğini gösteren tarihi ve arkeolojik deliller, Misir’a yabancıların gelip gittiğine dair tartışılmaz bir örnektir. Bu kişilerin girişi ile, İbrahim’in gelisi aynı dönemde

gerçekleşmiştir. Bu konuda haklı olan taraf; Kutsal Kitap, hatalı olan taraf ise, Diodorus'tur. (Albright, FSAC, 54-55)

Son yıllarda keşfedilen birçok detaylı doğrulayıcı deliller, önde gelen âlimlerin çoğunun eski tenkitçi teoriyi bir tarafa bırakmalarına sebep vermiştir. Bu teoriye göre, atalara ait anlatımlar, iki krallık döneminde (M.Ö. dokuzuncu-sekizinci asırlar) eklenmiştir.

- WILLIAM F. ALBRIGHT

4C. Sonuç

G. E. Wright, İbrahim hakkında, en ender bulunan Kutsal Kitap dışı referansın hikâyesini iletmektedir:

Saul döneminden sonra gerçekleşen ve iki krallığın üzerine ilk felaket, yaklaşık olarak M.Ö. 918 senesinde gerçekleşmiştir. Kutsal Kitap'ın Krallar kitaplarında, bu konuda küçük bir bilgiye sahip olmamız mümkündür: 'Rehavam'ın krallığının besinci yılında Mısır Kralı Sisak, Yerusalem'e saldırdı. Süleyman'ın yaptırmış olduğu altın kalkanlar da içinde olmak üzere, RAB'bin Tapınağı'nın ve sarayın bütün hazinelerini bosaltıp götürdü (1. Krallar 14:25-26)."

Mısır kralının bu zaferi hakkında daha ulu bir görüşe sahip olduğunu, yukarı Mısır'da bulunan Karnak tapınağının duvarındaki bir resimde görmekteyiz. Bu resimde kendisini, elinde bir çekiç ile Sami halklarını ezerken resmetmiştir. Arka plânda Tanrı Amon yer almakta, Amon'un yanında bulunan tanrıça ona, savaş esirlerini ayrı sırada sunarak betimlenmektedir. Her esir grubu, bir yönetimi ya da diyari simgelemektedir ve altlarına isimleri kazınmıştır. Bu resim sayesinde, askeri hareketin sınırlarını öğrenmekteyiz. Kutsal Kitap kayıtlarında zarar gören yer olarak, Yahuda'yi görmekteyiz, ancak bütün Filistin diyarının, orduların sandalları altında ezildiğini görmekteyiz. Bu listedeki şehirlerin bulunduğu diyarların isimleri şunlardır: Esdraelon, Ürdün, İsrail'in ve Yahuda'nın tepelik diyarları ve hatta Edom. İbrahim'in yaşadığı yer olan Hevron hakkında da ilginç bir referans söz konusudur. Kutsal Kitap dışında, ataların Filistin'de yaşadığına dair ilk onaylama bu arkeolojik delille yatmaktadır. (Wright, PSBA, 148)

W. F. Albright, "Son yıllarda keşfedilen birçok detaylı doğrulayıcı deliller, önde gelen âlimlerin çoğunun eski tenkitçi teoriyi bir tarafa bırakmalarına sebep vermiştir. Bu teoriye göre atalara ait anlatımlar, iki krallık döneminde (M.Ö. dokuzuncu-sekizinci asırlar) eklenmiştir" demistir. (Albright, FSAC, 183)

Albright, su sonuca varmıştır: "Bir bütün olarak ele alındığında, Yarattılıs kitabında çizilen resim tarihsel açıdan doğrudur. Biyografik aktarımların genel olarak doğruluğundan şüphe duymak için tek bir sebep yoktur. Antik Yakın Doğu'nun engin metinlerinde yer alan Kutsal Kitap dışı, çok tanınmayan bir karakter sayesinde, ataların tarihselliği yaşam bulmuştur." (Albright, BPAE, 5)

Millar Burrows, "Artık, İbrahim'i, kuzey kutbunu keşfedip, kendi ulusu için bir toprak kazandığını beyan eden bir kâsıfmiş gibi, tek basına ise yaramaz ve boş bir diyara yerleşip burayı kendisine ait ilân eden birisi olarak görmemiz mümkün değildir" demistir. (Burrows, WMTS, 92)

Gordon'dan alıntı yapan J. P. Free, sunları yazmıştır: "Atalara ait çağın koşulları ve Nuzi tabletleri hakkında yazan Cyrus Gordon, atalara ait toplumun anlatımının bizlere

bozulmadan ulastigina isaret etmektedir (Biblical Archaeologist, 3:1:9, January, 1940).” (Free, ABH, 34)

South Methodist Üniversitesinden, W. A. Irwin, muhafazakâr görüŖe sahip olmamasina ragmen, “*The Modern Approach to the Old Testament*” (Eski Antlasma’ya Modern Yaklasim) isimli yazisinda sunlari dile getirmistir: “Atalara ait anlatimlar konusunda var olan asiri süphecilik, yerini bu aktarimlarin tarihi olaylar ve sosyal kosullar hakkında saglam bilgilere sahip oldugunu kabullenmeye birakmistir.” (Irwin, MAOT, 14)

W. F. Albright, su sonuca varmistir:

Israil’i ele aldigimizda, sözel inanç aktariminin yazili aktarimdan önce var oldugu konusundaki görüŖümde kayda deger bir degisiklik yapmadan, aynen 1940-46 senelerinde olan görüŖ açimdan ödün vermeden, atalara ait geleneksel inançlarin güçlü tarihselligini savunurum. Bu geçen zaman zarfinda, erken dönem Israil’in tektanrici olduguna dair olan inancimdan bir adim geri atmadim, hatta tam tersine bugün, inanç ögretislerinin Musa’ya ait olduguna eskisinden daha fazla eminim. Israil’in sosyal ve politik kurumlarinin gelismisini kabul eden genel görüŖten uzaklastmadan, Israil’in hukuki ve dini kurumlarinin tahminlerimden daha eski ve daha istikrarli olduklarini kabul ediyorum. Baska bir deyim ile, Musa’ya ait inançlarin aktarimi konusunda, eskisinden daha muhafazakâr oldugumu belirtmeliyim. (Albright, FSAC, 2)

J. Bright, sunlari ifade etmistir “Ibrahim, Ishak ve Yakup’un tarihsel birer sahsiyet olduklarini, tam bir güven duygusu ile iddia edebiliriz.” (Bright, HI, 82)

Atalarin tarihselligi üzerine yapılacak herhangi bir incelemede, Bright’in tavsiyesi göz önüne alınmalidir: “Bu konudaki en uygun ve en güvenli inceleme, aktarimlar ile o çağin arka plâni arasinda yapılacak dengeli bir tenkit olacaktır. Bu çalismanin isiginda delillerin izin verdigi rasyonel yargılara gidilebilir. Varsayima dayali yeni ögretilerden, her ne kadar akla yatkın olsa da, kaçınılmalıdır. Belirsiz noktalar hâlâ var olsa da, atalara ait aktarimlarin, tarih ile uyum içerisinde oldugunu söylemeye yetecek kadar delilimiz elimizdedir.” (Bright, HI, 69)

3B. Yaratis 14 -Ek Örnek

Tarihselligi hakkında sürekli bir sekilde tenkit edilen bir baska kisim ise, Yaratis kitabinin anlasilmasi güç 14. bölümüdür. Bu bölümde, Ibrahim’in Kedorlaomer ve Mezopotamyall. Krallar üzerindeki zaferi ele alinmistir.

“Alman rasyonalistik tenkitini,” Yaratis 14. bölüme uygulayan ilk kisi, Theodore Noldeke (1826-1930) olmustur. “*The Unhistorical Character of Genesis 14*” (Yaratis 14’ün Tarihsel Olmayan Karakteri) isimli bir kitapçik yayinlamis, bu kitapçikte bu bölüme sahtekârlık damgasini vurmaktan çekinmemis ve Ibrahim’in seferini hayal ürünü olarak tanımlamistir.

Julius Wellhausen, bu bölümün sözde “tarihsel geçersizligi” üzerine sunlari yazmistir: “Ibrahim’in yasadigi dönemde, Pers körfezinden dört kral, Sina yarimadasina uzanan bir sürpriz bir sefer gerçeklestirmisler; Ölü Deniz’in etrafındaki bölgenin bes kralinin ordusunu yenmisler ve mallarini, sehirlerini yagmalamislar; arkasından Ibrahim, 318 hizmetçi ile geri dönüş yolundaki muzaffer askerleri yakalamis, yagmaladiklarini geri almistir? Bunlarin hepsine basitçe imkânsiz demek yeterli olacaktır.” (Wellhausen, DCH, 312)

Wellhausen, devam eder: “Atalara ait anlatimlara bakarak, atalar hakkında dogru ve tarihsel bir bilgi edinmenin imkânî yoktur. Ögrenebilecegimiz tek sey, bu hikâyelerin Israil’li insanlar tarafından ilk anlatildiklari geç dönem hakkında bazı bilgidir. Bu geç dönem anlatimlari, gerekli tüm özellikleri barindirarak ve hayalgücü karakteristigini yansitarak,

bilinçsiz bir şekilde çok eski dönemlere atfedilmişler, uzaklardaki bir serap gibi dile getirilmişlerdir.” (Wellhausen, DCH, 331)

William F. Albright, 1918 senesinde, süpheci görüşe sahip olduğu dönemlerde, “Historical and Mythical Elements in the Story of Joseph.” (Yusuf’un Hikâyesinin Tarihsel ve Efsanevi Unsurları) isimli bir yazı yazmıştır. Bu yazıda 14. bölüm hakkında şu sonuca varmıştır: “Asmussen ... ve Haupt ..., Pers monarsisine karşı Zerubabel’in isyan hareketine destek olan milliyetçi Yahudilerin ellerini güçlendirmesi için hazırlanan politik kitapçıklar olarak kabul edilmelidirler.” (Albright, HMESJ, 136)

Albright’in o dönemler vardığı sonuçlardan bir tanesi de şu olmuştur: “İbrani materyaller, ya hazırda bulunan ova şehirlerinin destanlarından veya Melkisedek efsanesinden alınmıştır, ya da haggadik (Musevi efsaneleri) sürecinin bir ürünü olmuştur.” (Albright, HMESJ, 136)

Yukarıdaki ifadelerine rağmen Albright, 1929 senesinde kendi arkeolojik keşiflerinin etkisi ile süpheci görüşlerini radikal bir şekilde terk etmiştir. Keşifler sonucunda verdiği yargıya göre, 14. bölümde istilâci bir güç anlatılmaktadır; bu istilâci ordu, Havran’dan aşağıya doğru ilerler, doğu Gilat’i ve Moav’i geçip, Filistin’in güneydoğu kısımlarına ulaşır. Eskiden bu olagan dışı sefer istikametinin, bu anlatımın efsanevi karakterini ortaya koyan en iyi delil olduğunu düşünen Albright, 1929 senesinde erken ve orta Bronz çağına ait höyüklerin bir hat halinde ilerlediklerini fark etmiştir. Bu höyüklerden en büyüklerinden bazıları, Gilat’in doğu sınırında, çöl ile Gilat ormanı arasında bir hat halinde yer almaktadırlar. Daha da ötesi, Havran (Bashan) şehirleri olan ve seferin ilk adımı olan Asterot-Karnayim’de yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, İbrahim’in çağına ait yerleşim birimleri olduğu keşfedilmiştir. Aynı durum, doğu Moav içinde geçerlidir. Albright, 1924 senesinde, burada orta Bronz çağının basından kalma Ader isiminde bir şehir keşfetmiştir. İlerleyen İsrail söylemlerinde “Kralların Yolu” ismini alan bu hat, demir çağında istilâci orduların yolu üzerinde yer almamaktadır. (Albright, APB, 142-43)

Albright’in görüşündeki radikal değişimi, şu ifadesinde görmekteyiz: “Son zamanlardaki keşiflerin, detaylarla olan kusursuz paralellikleri karşısında, Yaratis kitabının 14. bölümüne artık tarihsel değildi dememizin mümkünatı kalmamıştır.” (Albright, OTA, 140)

Joseph Free, Yaratis kitabının 14. bölümünün tarihselliğine, radikal tenkitçiler tarafından yapılan saldırıları listelemiştir. Bu suçlamaları tek tek incelemenin faydası vardır.

1929 senesinde gerçekleştirdiği arkeolojik keşiflerin sonucunda, Albright’in süpheci görüşlerinde radikal bir değişim gerçekleşmiştir.

1C. Mezapotamya Kralları

1D. Metinlere Dayalı Varsayım

Varsayımına göre: Mezapotamya krallarının isimleri hayal ürünü ya da tarihsel değeri olmayan isimlerdir.

2D. Temel Cevap

Yaratilis 14'te, Amorlu kral Aryok'tan bahsedilmektedir; 1933 senesinde keşfedilen Mari tabletlerinde (M.Ö. on sekizinci yüzyıl) ise, bu kralın ismi Ariwwuk'tur (Arriyuk). (Albright, BATYE, 542)

K. A. Kitchen, sunlara işaret eder: "Goyim Krali Tidal'in ismi Tidkhalia olarak geçmektedir ve M.Ö. on dokuzuncu yüzyıla ait yaygın bir Hitit isimdir. M.Ö. on sekizinci ile on dokuzuncu asırlar arası hükmetmiş olan dört ya da beş Hitit kralının isimidir. Elam Krali Kedorlaomer'nin ismi ise, eski Babil'de kullanılan (M.Ö. 2000-1700) tipik bir Elamice isimdir. . . . Bu kralların hayatları hakkında Kutsal Kitap dışında bir kaynağımız yoktur, ancak zamanın eskılığı ve bu dönemle ilgili bilgi eksikliğimiz göz önüne alındığında, bu pek sasirtici bir durum değildir." (Kitchen, AOOT, 44)

Howard Vos, şu sonuca varmıştır: "Uzun bir süre için, dogulu bu dört kralın isimlerinin tarihsel olmadığı farz edilmştir. Ancak, günümüzde birçok âlim bu kralları tarihteki. Krallar ile eşleştirmeye ya da en azından isimlerini tarihsel isimler olarak kabul etmeye başlamışlardır." (Vos, GA, 68-69)

Nahum Sarna, Yaratilis 14'te aktarılan olayların, tarihsel değeri olan dokümanlara dayanılarak nakledildiklerini ifade eder:

Aktarımın düzyazı olması, ileriki tarihler de kullanılmayan az gelişmiş ayet formunun izlerinin korunmasını sağlamıştır. Örneğin Kenanlı Kralların isimleri, ses yinelenmesi stili kullanılarak ikili sıralar halinde ifade edilmiştir: Bera-Birsa, Sinav-Semever. Bu bölümde kullanılan lisan, çok ender kullanılan kelime ve ifadeleri içermektedir. Örneğin, ayet 14'te bulunan *hanikh* kelimesinin anlamı, timar altına alınmış silâhli hizmetkârdır ve bu kelime Kutsal Kitap'ta sadece bir kere geçmektedir. Aynı kelimeye sadece M.Ö. on dokuzuncu ile on sekizinci asır arası Misir lanetleme metinlerinde ve İsrail Taanach'da bulunan M.Ö. on besinci yüzyıl çivi yazısı kitabede rastlanılmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken bir unsur ise, sadece dört yöresel kralın isminin sayılmış olması, besinci kral ayet ikide, sadece "Bala kralı" olarak bahsedilmiş olmasıdır. Eger bu anlatımın tarihsel temelleri olmasaydı, yazar bu kral için de gayet rahatlıkla bir isim uydurabilirdi. (Sarna, UG, 111)

2C. Kapsamli Sefer

1D. Metinlere Dayali Varsayim

Varsayima göre: Yaratilis 14'te belirtilen askeri harekâtta gibi bir "kapsamli seferin" gerçekleştirilmesi mümkün değildir.

2D. Temel Cevap

Vos, şu cevabi vermektedir: "Atalara ait dönemde, bu bölümde bahsi geçen bir kapsamdaki bir seferin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığına dair eski iddia ve o çağda Filistin'in askeri kontrolünün MezopotamyaII. Krallar tarafından yapılmadığına dair öğretiler, artık geçerliliğini kaybetmiştir. Akkad Sargon'unun (Babil yakınlarında), Suriye ve Filistin Amurluları üzerine M.Ö. 2300 gibi erken bir dönemde sefer yaptığını öğrendiğimizde, Elam ve Babil krallarının seferlerine bakış açımız değişmelidir." (Vos, GA, 70-71)

Yaratilis 14'te bahsi geçen bir başka kapsamli sefer, G. A. Barton tarafından yazılan "Travel between Babylonia and Palestine" (Babil ve Filistin arasında yolculuk) isimli yazısında ele alınmıştır. Barton, Babillilerden kalma bir kil tabletinden oluşan, kervan kontratı dokümanını tercüme etmiştir:

Bahsi geçen ilgi çekici dokümanın yazılım tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Bazı âlimler bu tabletin, Hammurabî'nin halefi olan Shamsuiluna'nın yönetim dönemine denk geldiğini öne sürmüşlerdir. Kesin olarak bilinen tek gerçek, bu tabletin bu hanedanlıktan geldiğidir... Bu kontratta kullanılan *Kittim* kelimesi, Akdeniz sahili diyarları için kullanılan, Yeremya 2:10 ve Hezekiel 27:6'da geçen İbranice bir kelimedir. Bu kontratta da aynı anlama sahip olduğu konusunda şüphemiz yoktur. Bu kontrat, eski ismi Agade olan Sippar'da yazılmıştır. Sippar, Babil'in kuzeyinde yer alan ve Fırat nehri kıyısında bir yerleşim birimidir. Bu kontrat sayesinde, dokümanın yazıldığı tarihte Babil ve Akdeniz sahili arasında sık sık seyahatlerin gerçekleştirildiğini ve bir adamın bir kervani Suriye ya da Filistin gibi daha uzak yerlere götürmesi riski yüzünden, bir seneden fazla kiralayamayacağını görmekteyiz. (Barton, AB, 347)

Joseph Free, "Uzun mesafeli seyahatler hakkında bir başka imaya, Mari tabletlerinde rastlamaktayız. Bu tabletlerde, Akdeniz sahilindeki antik Ugarit Kralının, Fırat kıyısındaki Mari Kralını ziyaret etmeyi planladığını görmekteyiz. Bu ve benzer kesifler, o dönemde seyahatlerin kısıtlı olduğu iddiasını çürütür, hatta doğunun dört kralının kapsamlı seferini daha olası kılar" demistir. (Free, AHAS, 217-218)

Tüm bunların ışığında, Yaratis kitabında yer alan ve kralların savaşını ve büyük bir seferi anlatan aktarımın gerçek olduğunu kabul etmek mantık dışı bir hareket olmaz. Bu sefer, Orta bronz çağının ilk yerleşik düzene sahip birimlerini silip süpürmüştür. Felaketle sonuçlanan bu seferin yıllıkları, Kutsal Kitap'ın aktarımının temellerini oluşturmuş olabilir.

- NAHUM SARNA

3C. Sefer Hatti

1D. Metinlere Dayalı Varsayım

Varsayımına göre: Sefer hattının, bahsedilen doğrultuda gerçekleşmiş olması mümkün değildir.

2D. Temel Cevap

Fred Wight, sunuları belirtmektedir: "Arkeolojik kesifler sayesinde, Kutsal Kitap'ın aktarmış olduğu bu seferin tarihselliğini kabul etme eğiliminde artis gözlenmiştir." (Wight, HABL, 105)

William F. Albright, su itirafta bulunmuştur: "Doğulu kralların askeri seferi hakkındaki aktarımın temelde tarihsel olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlatıma göre, istilâci güçler, Havran'dan aşağıya doğru ilerler, doğu Gilat'ı ve Moav'ı geçip, Filistin'in güneydoğu kısımlarına ulaşır." (Albright, APB, 142)

Buna rağmen Albright, uzun süre bu seferin tarihselliğini kabul etmemiştir: "Bu anlatımın efsanevi karakterini ortaya koyan en iyi delil, bu olagan dışı sefer istikametidir." (Albright, APB, 142)

Yukarıdaki ifadelerine rağmen Albright, 1929 senesinde kendi arkeolojik kesiflerinin etkisi ile şüpheli görüşlerini radikal bir şekilde terk etmiştir. Albright, 1929 senesinde erken ve orta Bronz çağına ait höyüklerin bir hat haline ilerlediklerini fark etmiştir. Bu

höyüklerden en büyükle rinden bazilari Gilat'in dogu sinirinda, çöl ile Gilat ormani arasinda bir hat halinde yer almaktadir. Daha da ötesi, Havran (Bashan) sehirleri olan ve seferin ilk adimi olan Asterot-Karnayim'de yapilan arkeolojik kazilar sonucunda, Ibrahim'in çagina ait yerlesim birimleri oldugu kesfedilmistir. Ayni durum, dogu Moav için de geçerlidir. Albright, 1924 senesinde, burada orta Bronz çaginin basindan kalma Ader isminde bir sehir kesfetmistir. (Albright, APB, 142-43)

Eger istilânin aktarimi tarihsel ise, o çağda bu hat üzerinde, birçok bölgede sabit ve gelismis yerlesim bölgeleri oldugu sonucu ortaya çikar.

Nahum Sarna, sunlari kaleme almistir:

Ürdün ve Negeb'de gerçekleştirilen kapsamli arkeolojik araştırmalar, Orta Bronz döneminin M.Ö. yirmi birinci ve on dokuzuncu asırlar arasındaki dönemdeki durumun aynen aktarıldığı gibi olduğunu ortaya koymuştur. Bu dönem esnasında, medeniyet seviyesi yükselmiş, basarılar birbirini izlemiş ve düzenli bir sistem oturtulmuştur. Bu dönemden kalma sasirtici sayıda yerlesim birimleri kesfedilmistir. Tüm bunlara ragmen, Ürdün ve Negeb'deki yerlesik düzende aniden gerçekleşen bir bozulma tespit edilmiştir. Bunun sebebinin ise, önüne çıkan her şeyi yok eden bir istilâ dalgası olduğuna dair ipuçları bulunmuştur. Altı yüz sene boyunca Ürdün bölgesi, M.Ö. on üçüncü yüzyılda Edom ve Moav krallıklarının kurulmasına kadar yerlesik düzene ev sahipliği edememiştir. Negeb'de medeniyetin çökmesi, yaklaşık bin sene sürmüştür.

Tüm bunların ışığında, Yaratis kitabında yer alan ve kralların savaşını ve büyük bir seferi anlatan aktarımın gerçek olduğunu kabul etmek mantık dışı bir hareket olmaz. Bu sefer Orta bronz çaginın ilk yerlesik düzene sahip birimlerini silip süpürmüştür. Felakette sonuçlanan bu seferin yıllıkları, Kutsal Kitap'ın aktarımının temellerini oluşturmış olabilir. (Sarna,UG, 113-115)

Albright'in görüşündeki radikal değişikliği, şu ifadesinde görmekteyiz: “Son zamanlardaki kesiflerin, detaylarla olan kusursuz paralellikleri karşısında, Yaratis kitabının 14. bölümüne artık tarihsel değildir dememizin mümkünatı kalmamıştır.” (Albright, OTA, 140)

4C. Kenan Üzerindeki Yetki

1D. Metinlere Dayali Varsayim

Varsayima göre: Mezapotamyalı Kralların Kenan diyari üzerinde hükmü yoktur.

2D. Temel Cevap

Free, Mezapotamyalı. Kralların, Kenan diyari üzerinde hükmü üzerine sunlari kaleme almistir: “Bu kralların Kenan diyarini kontrol ettigini ya da etmeye çalıştiklarını ispatlayan en geçerli arkeolojik delillerden bir tanesi, Elam (Pers) kralının kendisinden yazitlarda ‘Amurru’nun Prensi’ olarak bahsettirmesi olmuştur (M. G. Kyle, *Deciding Voice of the Monuments*, P. 133). Amurru, Amurluların diyaridir ve Suriye ile Kenan’i da kapsar.” (Free, AHAS, 218-119)

5C. Bazi Ek Yorumlar

Kenneth Kitchen sunu iddia etmektedir “Güç ittifaki sistemi (dört kralın bes krala karşı birlesmesi gibi) M.Ö. 2000-1750 seneleri arasında Mezopotamya politikasında sık sık

kendine yer bulmuştur. Bu 250 senelik dönem hariç ne daha önce, ne daha sonra bu sistem kullanılmamış, başka politikalar izlenmiştir.” (Kitchen, AOOT, 44)

Millar Burrows: “Yaratilis kitabının on dördüncü bölümüne göre, İbrahim zamanında Filistin’in doğusu kralların ittifakından oluşan bir güç tarafından istilâ edilmiştir. İstilâci orduların güzergâhi, Sam’dan aşağıya kayarak Gilat ve Moav’ın doğu kısımlarını kapsamıştır. Albright ve Glueck’in kesifleri, bu hat üzerinde M.Ö. 2000 yılından önce ve bir iki yüz yıl boyunca önemli yerleşim birimlerinin varlığını ortaya koymuştur. Daha geç dönemlerde ise, bu yerleşim birimleri yok olmuştur ve yerine yenileri kurulmamıştır.” (Burrows, WMTS, 71)

Howard Vos, “Yaratilis 14’ün tarihselliğini incelemeye devam ettikçe, ayet 5 ile 7 arasındaki yerleşim birimlerinin gerçekliğinin ispatlanıp ispatlanmadığını sorabiliriz. Bu yerleşim birimlerinin en azından üç tanesi gün ışığına çıkartılmıştır” demistir. (Vos, GA, 72)

S. L. Caiger, “Yaratilis 14 anlatımının gerçeklere dayandığını sorgulamak için geçerli bir sebep yoktur” yorumunda bulunmuştur. (Caiger, BS, 34)

William Albright: “Bir nesil önce birçok tenkitçi âlim bu bölümü hem daha geç tarihlere atfedmişler, hem de tarihsel değildir diye yorumlamışlardır. Ancak, günümüzde bu bölümün içerdiği zorluklardan bu şekilde kaçma şansımız kalmamıştır ve bu yorumların artık kabul edilmesi imkânsizdir. Bölümün içerdiği birçok unsurun direkt olarak çok erken dönemlere, hatta Orta Bronz Çağına ait olduğu ispatlanmıştır” demistir. (Albright, APB, 237)

1867 senesinin yaz aylarında Göttingen’e yaptığım sıradan bir ziyaret esnasında, Ritschl aracılığı ile Karl Heinrich Graf’ın Yasa’yı, Peygamberler’den sonra yazılmış olarak kabul ettiğini öğrendim ve bu hipotezi için öne sürdüğüm gerekçeleri bilmediğim halde yüreğimden kabul etmeye hazırdim; İbranilerin antik tarihini, Tevrat olmadan da anlamamın mümkün olabileceği konusunda kendi kendime ikna olmuştum.

- JULIUS WELLHAUSEN

6A. METİNLERE DAYALI HİPOTEZİN ÖNCEDEN VARSAYIMLARINA BAĞLI OLARAK VARILAN SONUÇ

1B. Temel Önceden Varsayımlar

George Mendenhall, şu cümlelerinde metinlere dayalı hipotezin oluşturulmasında önceden varsayımların önemini ortaya koymaktadır: “Wellhausen’in, İsrail dininin tarihi üzerine teorisi, kendi metinsel analizlerinin değil, Hegelci bir tarih felsefesi üzerine kurulmuştur. Wellhausen’i kaynak kullanımı sırasında yönlendiren unsur, evrimci düzene verdiği öncelik olmuştur.” (Mendenhall, BHT, 36)

Metinlere dayalı teorinin kurucuları, materyalleri ele alırken modern tenkitçiler kadar bilimsel açıdan objektif olmamışlardır (Hahn, OTMR, 17). Bu görüşe Wellhausen’in, dikkatsiz ve sübjektif yöntem bilimini açığa vatan ve metinsel delilden çok öncelikli teorilerine verdiği önceliği gösteren şu iki ifadesi ile daha çok katılmamız mümkündür: “1867 senesinin yaz aylarında Göttingen’e yaptığım sıradan bir ziyaret esnasında, Ritschl aracılığı ile Karl Heinrich Graf’ın Yasa’yı, Peygamberler’den sonra yazılmış olarak kabul ettiğini öğrendim ve bu hipotezi için öne sürdüğüm gerekçeleri bilmediğim halde yüreğimden kabul etmeye hazırdim;

Ibranilerin antik tarihini Tevrat olmadan da anlamanın mümkün olabileceği konusunda kendi kendime ikna olmuştum.” (Wellhausen, PHI, 3-4)

“Benim için olayın kendisinden daha önemli olan, olayın arkasındaki önceden varsayımlardır.” (Wellhausen, PHI, 368)

Whitelaw’ın bu konudaki tenkidi kesindir:

İspatlama konusunda kesin olmayan bir metot olan hipotezin mesruluğunu tartışmıyoruz, çünkü felsefe ve bilimde birçok zor problemlerin çözülmesi için değişik varsayımların uygulanabilirliğinin tek tek denenmesinden başka bir yol bulunmamaktadır. . . . Antik çağlar hakkındaki bilgi hazinemizi essiz bir şekilde dolduran çivi yazısının desifre edilmesi hadisesi, Grotefend, Rawlinson ve diğer Asurolojistler tarafından bu yöntemle gerçekleştirilmiştir. Bundan dolayı, Kutsal Kitap âlimlerinin, kör düğüm misali bazı sorunlar karşısında çözüme ulaşmak için aynı yöntemi uygulamalarına gösterilecek itirazların gerçekçi bir payı bulunmamaktadır. Kafaları rahatsız eden mevzu ise, sorunları halletmek yerine kendisi sorun olan bir önceden varsayımda bulunulması ve bu varsayımların ikna edici tartışmalar içeren bir sürece tabi tutulmadan, salt gerçeklerin kendileriymiş gibi kabul edilmeleridir. (Whitelaw, OTC, 188-189)

Tüm aktarıklarımızın sonucu olarak, bu bölümde ele aldığımız altı adet metinlere dayalı önceden varsayımların geçersiz olduğunu kabul etmemiz gerekir. Aynı şekilde anti-dogaüstüculüğün de reddedilmesi gereklidir, çünkü bu görüş Tanrı’nın varlığı, O’nun evrenin doğal düzenine yaptığı müdahalenin doğası ve kapsamı hakkında salt gerçeklere sahip olduğunu iddia eder ve bu görüşün iddia ettiği gerçeklere göre Tanrı’nın varlığı ya da O’nun ilâhi müdahaleleri, inandıkları önceden varsayımların sonucu olarak *imkânsiz* görülüp, reddedilir.

Bu görüşün bir başka önceden varsayımı olan ve Eski Antlaşma metinlerinin güvenilir olmadığını savunan görüş de aynı şekilde reddedilmelidir, çünkü bu konu Aristo zamanından beri metin ve tarih âlimlerinin saldırılarına karşı zaman testine dayanabilmiş tenkitler arasında yer almaktadır.

Geri kalan dört adet önceden varsayım ise (İsrail’in tarihi hakkındaki evrimci görüş, Musa’nın döneminde, İsrail’de hâlâ yazı kullanılmamaktaydı iddiası, atalara ait anlatımlara dair efsane görüşü, ispatlanabilir yöntem bilimi yerine, kaynak analizine verilen öncelik), arkeolojik kesifler ile sağlam bir şekilde çürütülmüşlerdir.

2B. Önceden Varsayımlar ve Günümüzdeki Kutsal Kitap Tenkidi

Bazı Kutsal Kitap öğrencileri, Kutsal Kitap çalışmaları bilim dalında “*önceden varsayım*” çağının modasının geçtiğini kabul edip, yerinin “bir verinin analizinde tamamen objektif olan bilimsel metodların uygulanması ile varılacak sonuçlar” tarafından doldurulduğuna inanmaktadırlar. Bu öğrenciler, eğer ön yargıya dayalı fikirlere sahip olan birileri var ise bunlar, “dogmatik dini inançları” yüzünden Kutsal Kitap’a karşı olan ilgilerinde hastalık olmayan tarafsız ileri liberal tenkitçiler değil, sadece “muhafazakâr kökten dincilerdir” diye düşünmektedirler. Açıkçası, birçok kişinin kafasında, “liberal” teriminin yan anlamı, “muhafazakârlardan” daha az önyargılı olan kişiler olarak yerleşmiştir.

Yukarıdaki yorumlar, bu konuda yapılan en yumuşak ifadelerdir. Açıkçası, değişik bir dogaya sahip olan modern liberal tenkitçiler, aynen muhafazakârlar gibi bazı kesin ön yargıya dayalı inançlara sahiptirler. Bu önemli gerçeğin abartılmaması gerekir, ancak görmemezliğe gelinmesi durumunda da entelektüel ahlâksızlık gibi ciddi suçlamalara davetiye çıkartır.

Metinlere dayalı görüşe sahip Langdon Gilkey, “*Cosmology, Ontology, and the Travail of Biblical Language*” (Kozmoloji, Ontoloji ve Kutsal Kitap Lisanının Zahmetli

İçerigi) isimli yazısında, kendisinin de izleyicisi olduğu liberal Kutsal Kitap tenkidi ekolünün tüm üyelerine hitaben şu sonuca varmıştır: “Antik Kutsal Yazılar’ı, çağımıza uygun bir şekilde anlamamız, hem bizlerin şu an var olan önceden varsayımlarımızın dikkatli analizine, hem de geçmişin dinini ve inancını öğrenmemize dayalıdır.” (Gilkey, COTBL, 154)

20

ILERI RADIKAL TENKİTÇİLİĞİN YARGILARI

BÖLÜME BAKIS

Yargi: Eski Antlaşma, Aslında Tarihsel Degildir

Yargi: Israil'in Dini Tamamen Dogal Bir Dindir, Olusmasinda ve Gelismesinde
Dogaüstü Bir Unsur Mevcut Degildir

Yargi: Israil'in Tarihi ve Dini, Temel Olarak Uydurmadir

Radikal ileri tenkitçiliğin sonuçlarını kabul etmemiz için aşağıdaki yargılara katılmanız gerekmektedir:

1A. YARGI: ESKİ ANTLASMA, ASLINDA TARİHSEL DEĞİLDİR

İleri Radikal Tenkitçilik ekolünü destekleyenlerin görüşü: Eski Antlaşma'da aktarılanlar, İsrail'in tarihi gerçeklerine uygun değildir. Kendi çapında tarihsel olarak adlandırılacak olayları içerse bile Eski Antlaşma, İsrail'in tüm tarihi ve tarihsel olayların sıralanması açısından hatalı bir tablo sunmaktadır. Bu dayanak noktasından yola çıkan tenkitçiler, kendi fikirlerine uygun bir İbrani tarihi oluşturmuştur. Bu oluşturdukları yeni tarihsel yaklaşım, yan sayfadaki tabloda genel bir anlamda ifade edilmektedir. Bu yeni yaklaşım, birçok temel noktada Eski Antlaşma ile çelişkiler içermektedir.

Walther Eichrodt, tenkitçilerin Hezekiel kitabını ele almasını ve metinler ile çelişki içeren teorileri öne sürmenin zorluğu hakkında şu yorumda bulunmuştur:

Öne sürülen teorilerde yaşanan tatsız inisi çıkışlar, sans eseri oluşmamaktadır; tüm bunlar, metinlerde ifade edilenlerin tam aksi üzerine kurulmaya çalışılan kökten bir teoriyi kabul ettirme sancılarının zorunlu sonuçlarıdır. Metin ifade ettikleri teori ile ters düştüğü her noktada, orijinal ifadeler süpheli olarak kabul edilip, üzerleri çizilirken, güvenilir bir yöntem biliminin sonucu olmayan teorisin öngördüğü coğrafi ve kronolojik yargıların kabul edilmesi öngörülmektedir. Aynı zamanda, tenkitçi görüş ile uyum sağlamayan inanç unsurlarının ise, ya başka anlamlar içerdiğini kabul ettirme, ya da tenkitçi metodlarla elimine etmeye çalışma konusunda dikkat çekici bir heves izlenilmektedir. (Eichrodt, E, 8-9)

Aşağıdaki tabloda, İsrail'in tarihinin (bazı büyük olaylar), İbraniler'in kendi aktarımı ile modern ileri tenkitçilerin görüşleri karşılaştırılmıştır. Bu tabloda yansıtılan radikal ileri tenkitçiliğin genel trendidir; her tenkitçinin kişisel görüş farklılıkları olabilir. Buna rağmen, yansıtılan genel hatlar, günümüzün en yıkıcı İleri tenkitçi çevreleri tarafından kabul edilmektedir. Daha da ötesi, Wellhausen'in kendi görüşüne göre biçimlendirdiği erken İbrani tarihi, aşağıdaki tablodaki görüsten çok daha, radikal bir görüştür.

Ve bu tablodan görüleceği gibi, elimizdeki Kutsal Kitap düzenine göre Yasa, Peygamberlerden önce verilmiştir ve düzene göre Yasa kitabını Peygamberler izlemektedir. Ancak tenkitçiler, bu düzeni tam tersine çevirmişlerdir; tenkitçilere göre Yasa; Yasa'nın Tekrari Kanunları, Kutsal Kanunları ve Kâhinsel Kanunlardan (Pentateuch içerisindeki yasama içerikli kısım) oluşmaktadır ve Peygamberler kitaplarından uzun zaman sonra meydana gelmişlerdir. Ancak peygamberlerin metinlerine bakıldığında, birçok peygamberin kendi dönemlerinde yürürlükte olan bir yasaya başvurduklarını ve bu yasaların insanların üzerinde bağlayıcı bir gücü olduğunu görmekteyiz. Örneğin, Amos, bu yasadaki şöyle bahseder: "Reddettiler yasamı, Kurallarına uymadılar" (Amos 2:4).

Böylece tenkitçiler, İsrail'in teolojik gelişme tarihi ve kronolojisi ile uzlaşması mümkün olmayan, ancak derin etki bırakan bir çelişki yaratmışlardır.

Eski Antlaşma Kaydı		Metinlere Dayalı Görüş	
M.Ö. 1445-1405	Musa, Yasa'yı verir. Yarattılar, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Yasa'nın Tekrari kitaplarını kaleme alır	M.Ö. 1400	Antlaşma Kanunları (Mısır'dan Çıkış 20-23 arasındaki materyaller)
1000	Davut'un yönetimi	1000	Davut'un yönetimi

960	Süleyman'ın tapınağı	960	Süleyman'ın tapınağı
850 (?)	Ovadya-ilk yazan peygamber	950 930	J dokümanı Krallık ikiye bölünür
850- 550	Peygamberlerin Altın Çağı	850 750 750-550	E dokümanı Amos- ilk yazan peygamber Peygamberlerin Altın Çağı
722	Kuzey Krallığının sonu	722 622	Kuzey Krallığının sonu (İsrail) Yasa'nın Tekrari Kanunları
586	Yerusalem'in düşüşü; Sürgün	586 575 550	Yerusalem'in düşüşü; Sürgün H (Kutsallık) Kanunları (Levililer 17-20) Yasa'nın Tekrarına bağlı çerçevede Yasa'nın Tekrari'nin editasyonu-2. Krallar
539	İsrail'in yeniden kurulması	539	İsrail'in yeniden kurulması
450	İkinci Yahudi Ulusu'nun Yasa'ya Bağlı olarak (Tevrat) Ezra tarafından reforme edilmesi	450	İkinci Yahudi Ulusu'nun kurulması amacıyla P dokümanı yazılmıştır
		450-400	P , çevreleri Tetrateuch'u derler (Yaratılış - Çölde Sayım); daha ileri bir tarihte Yasa'nın Tekrari'nin bu kitaplara eklenmesi ile Pentateuch oluşturmuştur

Bu çelişki bizleri, Tanrı'nın yetkin Söz'ü ile, "yari efsanevi ve tarihsel olarak güvenilir eski püskü metin parçacıklarının derlemesi" arasında asılması mümkün olmayan bir uçurum ile karşı karşıya bırakmıştır. Daha da ötesi, tenkitçiler bizleri, İsrail'in Kutsal Kitap'a dayalı tarihinin portresi ile radikal tenkitçilerin yeniden yapılandırması arasındaki asiri gerilim ile yüz yüze bırakmıştır.

Tenkitçilerin daha radikal ekolünü takip edenlerin, Eski Antlaşma'yı tarihsel değildir diye sınıflandırdıklarını söylemek, sert bir iddia olmayacaktır. Bu ifade, her tenkitçiyi kapsamak zorunda değildir, bazı bölümler makul olarak nitelenmiştir, birkaç bölüm, alt düzeyde tarihsel olarak görülmektedir. Tabii ki her tenkitçi bu kadar ileri gitmemiştir, ancak her tenkitçinin İsrail tarihi konusunda değişik fikirleri olmuştur. Örneğin, Stade, İsraililer'in bir halk olarak Mısır'da bulduklarına şüphe ile bakarken Kisters, Zerubabel yönetimindeki Babil sürgünü'nü kabul etmemektedir. Ancak, tenkitçilere göre, kitapları aynen oldukları gibi ele aldığımızda, krallar zamanına kadar olan kısmının hepsi ve ondan sonraki dönemlerde de bazı bölümleri, tarihsel değildir. (Orr, POT, 56)

Tenkitçilerin ima ettikleri aslında, Eski Antlaşma'da İsrail'in tarihinin Yaratılış'ta Adem ile başlamasından, peygamberlerin tanıklığını ettiği ve vaat edilen Mesih'te tamamlanması şeklinde gördüğümüz net tablo, tutarlı ve bir bütün halinde işleyen tanrısal plânın gelişimi (teleojik unsur) değil, tamamen bir uydurmadır, yapmacıktır ve zoraki bir tablodur.

Orr tarafından alintisi yapılan Halle’li Kautzsch, ‘*Abiding Value of Old Testament*’ (Eski Antlasma’nin Ebedi Degeri) isimli söyleminde su ifadelerde bulunmuştur: “Eski Antlasma’nin sonsuz degeri her sey in ötesinde; Yeni Antlasma’da sonuca ulasan ve bizlere Tanri’nin kurtulus için bir plâninin var olduguna ve bu sürecin Isa Mesih’in Kisiliginde ve islerinde tamamlandigina dair salt ve kesin bir garanti vermesinde yatmaktadır.” (Orr, POT, 61)

Orr, sunlari söylemistir:

Tarihte yer alan teleolojik unsurlardan kurtulmaya çalisan tenkitçi cephesinden gelen cevaba göre, Kutsal Kitap’in sundugu tarih hem sahtedir, hem de gerçeklerden uzaktır: gerçek tarihle uyum içerisinde gelismemektedir, *hayal ürünü* bir tarihsel gelisimi yansitmaktadır, atalara ait çağdan kalan ilkel fikirlerin ve efsanelerin ileri tarihlerde aktarimidir. Aktarilan gelisimin görünümü, tarihsel inançlar üzerine materyallerin manüpile edilmesi ile zorla empoze edilmektedir. Tenkitçi Kutsal Kitap düzeni sayesinde -analizlerine ve dokümanlara göre Eski Antlasma hikâyesinde yer alan teleolojik unsurlar yok olmuştur. Profesör Robertson, tenkitçilerin savunduklari iddiayi şöyle aktarmaktadır: Kutsal Kitap yazarlarinin entrikalari sonucu ortaya koyduklari, asil ve dogru bir gelismeyi yansittigini iddia ettikleri sunum, eski dokümanlarin manüpile edilme süreci ve geçmiş olaylarin ileri tarihler in görüş açısına göre sistematik bir sekilde yeniden sunulmasi ile sonradan gelismistir.”(Orr, POT, 61-62)

Kutsal Kitap’in Ibrani dinini uydurma hikâyelerle açıklayan bir kitap olduguna dair görüş ile, Kutsal Kitap’in Tanri’nin gerçekten de yapmis oldugu isleri aktaran bir kitap olduguna dair görüş arasindaki fark, bu konuda en ufak bir yoruma ihtiyaç duymayacak kadar açıktir.

- LANGDON GILKEY

2A. YARGI: ISRAİL’IN DINI TAMAMEN DOĞAL BİR DINDIR, OLUSMASINDA VE GELISMESİNDE DOĞAÜSTÜ BİR UNSUR MEVCUT DEĞİLDİR (Baska bir deyiş ile, Israil’in tarihinde Tanri’nin hiçbir müdahalesi olmamistir; ancak Ibraniler oldugunu düşünmüşlerdir.)

Bu teori nasıl olup, Pentateuch’un metinsel analizinden türemistir? Orr, bu konuyu açıklar:

Bu dinin kaynaginin doğaüstü olup olmadığı, elimizdeki Pentateuch’un Musa’nin kaleminden mi çıktigina ya da ileri bir tarihte birlestirilmis üç ya da dört dokümandan mi olustuguna ya da Levililer kanunlarinin hangi asamada en son halini aldigina ya da Yesaya kitabinin bir, iki hatta on yazicinin isi olup olmadigina ya da Mezmurlarin yazilisinin sürgünden önce mi, yoksa sonra mi olduguna *hiçbir sekilde bagli degildir* ve bagli olmadığı da ikna edilir bir sekilde savunulabilir. Buna ragmen ileri bölümlerde daha detayli bir sekilde göreceginiz gibi metinsel tenkitçiligin, dini teoriye olan bagimliliği gerçekten çok yakindir. Bazi âlimler, hem Eski Antlasma’nin en ileri sekilde gerçekleştirilmis tenkitinin ortaya çıkardigi hipotezlerin gerçekligine olan inanç ile Israil’de gerçekleşen doğaüstü esinlemenin gerçekligine olan inanci, kisisel tatminleri için birlestirmeyi basarmistir, ancak bu birlesim sonucunda elde edilen sentez basarili olmus olsa idi, sagduyulu her insan tarafından kucaklanmis olurdu. Dr. Cheyne’nin “Tenkitçiligin Kuruculari” olarak ifade ettigi kisiler, kararlara salt metinsel tenkit ile ulasmaktadirlar. Bu metinsel tenkit, Mezmurlarin yazilim tarihini, metinlerin aslina uygunlugunu, metinlerin güvenilirliği, vb... içermektedir ve genel olarak dinin orijini ve gelisimi hakkindaki önceden varsayim tarafından kontrol edilmektedir.

Tenkiti yapan kisinin önceden varsayimi degistikçe, metinlerin yazilim tarihi, iliskileri, tarihsel degeri hakkında varilacak yargilar da degisecektir. Tenkitçilerin vardigi sonuçlarin hepsinin dini ve tarihsel önceden varsayımlara olan bagimlilik, Wellhausen tarafından da kabul edilmiştir: “Bu tartismali durumun kesin bir çözüme kavusacagi alan, din eserlerinin tarihselligi ile kabul edilen dini fikirlerin arasindaki alandır. Bu alan, Vatke'nin *Biblische Theologie* isimli eserinde enine boyuna ele alınmis ve bu savasin ilk kivilcimlerini çakmiştir.” (Wellhausen, PHI, 12) (Orr, POT, 4-5)

Gilkey, bu iddianin dürüst bir sözcüsü olarak, sözünü esirgemedi açık ve net ifadeler kullanir:

Kutsal Kitap'ta yer alan olaganüstü olaylarin anlatimi için, tenkitçiler tarafından öne sürülen nedensel bir düzenin varligi, bu olaylari gözlemlenebilir olaylar olarak ele alınmalarini gerektirir. Gözlemlenebilir olaylarin bilimsel olarak yorumlanabilirliği ve bu yorumun sahip olduğu yetkinin doğrultusunda Kutsal Kitap anlatimlerinin geçerliliği hakkında varilacak bir yargıda ve bu anlatimleri anlamada, büyük bir farklılık gözlenecektir. Birdenbire Tanrı'nin islerinin ve buna bagli olaylarin yer aldigi Kutsal Kitap'in engin panoromasi kararacak ve bu olaylarin hiçbirisi gerçeklesememis olarak kabul edilecektir. Gerçeklesmis olduğu reddedilecek olaylar, yalnızca yaratilisin alti gün sürmesi, Aden bahçesindeki tarihi düşüs veya Nuh'un tanikligini verdigi tufan gibi olaganüstü içeriği yüksek olaylar degil, Ibrani halkinin Tanrı'nin müdahalesi ile olusmus ve Kutsal Kitap'ta kaydedilmis tarihin büyük bir kismini olusturan olaylari da içermektedir. Tarihsel gerçek olarak aktarilanlar, basit bir sembolik anlatim olarak kabul edilecektir. Ibrahim'in ileri yasta gelen çocugu; birçok göksel ziyaret; atalara verilmiş sözler ve yönlendirmeler; Misirliler'in maruz kaldigi hastaliklar; atesten sütunlar; denizin ikiye ayrilmasi; Sina daginda sözlü olarak verilmiş olan antlasma; fetih esnasinda verilmiş olan stratejik ve lojistik destek; peygamberler tarafından duyulan sesler gibi Tanrı'nin “eylemi” olarak kabul edilen bütün olaylar, Ibrani halkinin “dini yorumu” olarak kabul edilip, tarihsellikleri yok sayilacaktır. Eski Antlasma'da Tanrı'nin isi olarak aktarilan ya da tenkitçilikten önceki Calvin gibi tefsircilerin “Tanrı'nin yaptiklari” olarak yorumladigi mucizevi olaylara, Tanrı'nin kendi sesi ile verdigi buyruklara ve vaatlere, modern görüs, radikal bir farklılıkla yaklasmakta ve bu olaylari yok saymaktadır. Ibraniler neye inanirlarsa inansinlar, modern tenkitçi görüse sahip olanlarin inancina göre, Kutsal Kitap'ta ismi geçen halklar ve bizler ayni evren kosullarinda yaşamaktayiz. Bu kosullara göre, olaylarin sebep sonuç iliskisi vardir, degismez ve arkasi kesilmez zaman ve mekan iliskisinin var olduğu bu evrende bizler bugün ilâhi mucizeler tecrübe edip ve ilâhi sözler duymuyor isek, o dönemdeki halklarin da bu olaylari yaşamamis olmaları gerekir. (Gilkey, COTBL, 144-45)

Gilkey, bu iddiayi kendi mantigi içerisinde söyle baglar:

Misir'dan çikildikten sonra gerçekleşen antlasma olayından önce gerçeklestigi aktarilan mucizevi olaylarin ve Tanrı'nin sesinin duyulmasinin atalara ait anlatimlerin üzerinde yapmiş olduğu etki aslında Misir'dan çikildikten sonra olusan inancin etkisindeki Ibranilerin kendi geçmişleri ile yaptiklari yorumdan baska bir sey degildir. Bizim için bu anlatimler, Tanrı'nin gerçekten yaptiklari ve meseller ile Misir'dan Çikis sonrası Yahudilerin inancinin ifadesi olarak söylediklerinin tarihsel anlatimi degil; etkin isler yapan, vaatler ve buyruklar veren bir Tanrı'ya olan inancin etkisi ile kaleme alınmiş metinlerdir. Misir'dan çikildikten sonraki yaşam hakkında Kutsal Kitap'ta yer alan anlatimler; örneğin, Yasa'nin beyani ve kanunlaşmasi, fetihler ve peygamberlikler antlasma halkinin süregelen yaşamının ve tarihinin Misir'dan Çikis sonrası olusan inancinin etkisindeki yorumudur. Modern Kutsal Kitap teolojisi için, Kutsal Kitap artık Tanrı'nin eylemlerinin ve sözlerinin tarif edildiği bir kitap degildir. Modern Kutsal Kitap teolojisi için Kutsal Kitap, bizlerin “yaratıcı açıklamalar” diye adlandırdigimiz, Yunus'un hikâyesi gibi, Tanrı'nin eylemlerini ve bu eylemlere insanların Ibrani dine uygun teolojik inançlarını ifade eden tepkilerine, Ibrani açıklamalarını içeren bir

kitaptır. Kisacasi Kutsal Kitap, Tanrı'nın islerini tarif eden değil, İbrani dinini tarif eden bir kitaptır. (Gilkey, COTBL, 146)

Bu görüşün radikal doğasını fark eden Gilkey, 'Kutsal Kitap'ın İbrani dinini uydurma hikâyelerle açıklayan bir kitap olduğuna dair görüş ile Kutsal Kitap'ın, Tanrı'nın gerçekten de yapmış olduğu işleri aktaran bir kitap olduğuna dair görüş arasındaki fark, bu konuda en ufak bir yoruma ihtiyaç duymayacak kadar açıktır" itirafında bulunmuştur. (Gilkey, COTBL, 146)

3A. YARGI: İSRİL'İN TARİHİ VE DİNİ, TEMEL OLARAK UYDURMADIR

İbranilerin öz tarihleri ve dinleri hakkındaki aktarımlarını, Eski Antlaşma'da karşımıza koyulduğu şekilde okuduktan sonra, *niyetlerinin* bu kitabın okuyucuları tarafından tamamen tarihsel bir kitap olarak kabul edilmesi olduğu gayet açıktır. Musa'nın Yasa'yı vermesi ve arkasından, peygamberlerin insanları Musa'ya ait Yasa'ya bağlı olarak yargılamaları, mantıksal olarak belli bir düzeni yansıtmaktadır.

Unger, benzer bir yorumda bulunmuştur: "Eğer Yasa'nın Tekrari kitabı, Musa tarafından yazıldığını iddia etmesine rağmen, M.Ö. 621 senesine kadar yayınlanmamış ise, dinsel sahtekârlık ithamından kurtulması pek mümkün olmayacaktır. Aynı durum M.Ö. 500 senesine kadar derlenmemiş olan, ancak sürekli bir şekilde Musa'ya özgü olarak kabul edilen Kâhinsel Kanunlar için de geçerlidir." (Unger, IGOT, 231)

Eski Antlaşma'yı kim yazmışsa yazsın, ya da kanonunu kim gerçekleştirmişse gerçekleştirsin, içerisinde barındırdığı tarihin, İsrail'in gerçek tarihi olduğuna inanmamızı istemistir. Eğer metinlere dayalı tenkitçiler haklı ise, Eski Antlaşma'nın tarihçileri hatalıdır ve "uydurma" tarih suçlamalarından kurtulmalarının mantıklı bir kurtuluş yolu yoktur.

21

MUSA'YA AIT YAZARLIGI DESTEKLEYEN DELİLLER

BÖLÜME BAKIS

İçsel (Dahili) Delil
Pentateuch'un Tanıklığı
Diğer Eski Antlaşma Kitaplarının Tanıklığı
Yeni Antlaşma'nın Tanıklığı
Dissal (Harici) Delil
Yahudi Aktarımı
Erken Dönem Hristiyan Aktarımı
Antlaşma-Biçimsel Analiz
Varlığı İddia Edilen D Kaynağının Eskiliği
Giriş
İfadeler
Stil
Yasamanın Eskiliği
Musa'ya Ait Yazarlığı ve D'nin Eskiliğini Reddeden İfadeler
Merkezlendirilmiş Tapınma
Sonuç
Varlığı İddia Edilen P Kaynağının Eskiliği
Metinlere Dayalı Varsayım
Temel Cevap
Dissal (Harici) Delil
Arkeoloji

1A. İÇSEL (DAHİLİ) DELİL

1B. Pentateuch'un Tanıklığı

Pentateuch, Musa'nın yazarlığını belirten açık ifadeler ile doludur.

1C. Antlasma Kitabı (Misir'dan Çıkis 20:22-23:33)

"Musa RAB'bin bütün buyruklarını yazdı. Sabah erkenden kalkıp dağın eteğinde bir sunak kurdu, İsrail'in on iki oymağını simgeleyen on iki taş sütun dikti. Sonra İsraili gençleri gönderdi. Onlar da RAB'be yakmalık sunular sundular, esenlik sunusu olarak bogalar kestiler. Musa kanın yarısını legenlere doldurdu, öbür yarısını sunağın üzerine döktü. Sonra antlasma kitabını alıp halka okudu. Halk, 'RAB'bin her söylediğini yapacağız, O'nu dinleyeceğiz' dedi." (Misir'dan Çıkis 24:4, 7)

2C. Antlasma'nın Yenilenmesi (Misir'dan Çıkis 34:10-26)

"RAB Musa'ya, 'Bunları yaz' dedi, 'Çünkü seninle ve İsraililerle bu sözlere dayanarak antlasma yaptım.'" (Misir'dan Çıkis 34:27)

3C. Yasa'nın Tekrari'nin Kanunları (Yasa'nın Tekrari 5-30)

"Musa bu yasayı yazıp RAB'bin Antlasma Sandığı'ni taşıyan Levili kâhinlere ve bütün İsrail ileri gelenlerine verdi." (Yasa'nın Tekrari 31:9)

"Musa Yasa'nın sözlerini eksiksiz olarak kitaba yazmayı bitirince, RAB'bin Antlasma Sandığı'ni taşıyan Levililer'e su buyruğu verdi: 'Bu Yasa Kitabı'ni alın, Tanrınız RAB'bin Antlasma Sandığı'nın yanına koyun. Orada size karşı bir tanık olarak kalsin'" (Yasa'nın Tekrari 31:24-26).

Bu ayetler, Musa'nın Pentateuch'u yazdığını ispatlamak amacı ile kullanılamazlarsa da; Yasa'nın Tekrari 5'ten 26'ya kadar böyle bir kitabın varlığından bahseder ve Musa'nın metinsel eylemlerde bulunmuş olduğuna işaret eder. (Raven, OTI, 86)

4C. Tanrı'nın Amalekliler Hakkındaki Yargısı

"RAB Musa'ya, 'Bunu anı olarak kayda geç' dedi, 'Yesu'ya da söyle, Amalekliler'in adını yeryüzünden büsbütün sileceğim.'" (Misir'dan Çıkis 17:14)

5C. İsraililer'in Ramses'den Moav'a Olan Yolculuğunun Planlanması

"Musa RAB'bin buyruğu uyarınca sırasıyla yapılan yolculukları kayda geçirdi. Yapılan yolculuklar şunlardır." (Çölde Sayım 33:2)

6C. Yasa'nın Tekrari 32'deki Musa'nın Ezgisi

"Şimdi kendiniz için su ezgiyi yazın ve İsraililer'e öğretin; onu okusunlar. Öyle ki, bu ezgi İsraililer'e karşı benim tanığım olsun.

Onları atalarına ant içerek söz verdiğim süt ve bal akan ülkeye getirdiğimde, yiyip doyacaklar; semirince başka ilâhlara yönelip onlara tapacaklar. Beni tepecek, antlaşmamı bozacaklar.

Baslarına sayısız kötülükler, sikintilar geldiginde, bu ezgi onlara karsi taniklik edecek. Çünkü çocuklari bu ezgiyi unutmamacak. Ant içerek söz verdiğim ülkeye onlari getirmeden önce neler tasarladiklarini biliyorum.”
O gün Musa bu ezgiyi yazip Israilliler'e öğretti. (Yasa'nin Tekrari 31:19-22)

7C. Yazicilarin Kullanimi

Musa'nin, Pentateuch'u “yazmasindan” ya da “yazari” olmasindan bahsederken, daha önce de belirttiğimiz gibi unutmamamız gereken husus, aynen antik Mezopotamyali uygulamalarında da görüldüğü gibi, gerçekten olan durum bu olmus olsa bile, bu, Musa'nin kendi elleriyle metini yazdığı anlamına gelmemektedir. Kalın Pentateuch'un, aynen Hammurabi'nin Yasa Kanunlari gibi yazicilara dikte edilmiş olması, olasilik dahilindedir. Bu durum kesinlikle Pentateuch'un, Musa'ya ait yazarlığını çürütecek bir unsur degildir.

8C. Asagidaki Bölümlerde Yer Alan Hukuki Dokümanlar, Ya Alt Ya da Üst Baglamdaki Metinlerde, Kendilerinin Musa Tarafından Yazıldığı Konusunda Taniklik İçermektedir:

Misir'dan Çikis: 12:1-28; 20-24; 25-31; 34

Levililer: 1-7; 8; 13; 16; 17-26; 27

Çölde Sayim: 1; 2; 4; 6:1-21; 8:1-4; 8:5-22; 15; 19; 27:6-23; 28; 29; 30; 35

Yasa'nin Tekrari: 1-33

9C. Musa'nin, Pentateuch'u Yazabilecek Vasiflara Sahip Oldugu Kesindir

Musa, Firavun'un evinde büyümüstür ve aynen İstefan'in dediği gibi: “Musa, Misirlilerin tüm bilim dallarında eğitildi. Gerek sözde, gerek eylemde güçlü biri oldu” (Elçilerin İsleri 7:22). Herkesin hemfikir olduğu gibi, bu bilim dallari arasında okuma yazma da vardır.

Musa'nin, Pentateuch'u yazması için gerekli olan her türlü bilgi elinin altındaydı. Musa'dan önceki dönemlerin kayitlarinin var olduğu, bu kayitlarin İbranilerin elinde olduğu ve halkinin lideri olan Musa'nin da bu kayitlara ulasma imkânı olduğu büyük bir olasılıktır. Eger bu kayitlar, Yusuf'un zamanından beri Misir arşivlerinde saklanmış olsalardı bile, aynı şekilde Musa'nin hizmetinde, çocuklughundan itibaren olurlardı.

Musa'nin aynı şekilde bu tarihi kaydedecek zamanı da mevcuttu. Kirk sene Misir'da ve aynı süreyi Midyan'da geçirmiş ve bu seksen senelik dönemde Yaratilis kitabini kaleme almak için yeterli zamanı olmuştur. (Raven, OTI, 93-94)

Musa'nin, Pentateuch gibi bir eseri kaleme alması için var olan üstün meziyetlerini asagidaki vasiflarında daha iyi kavramaktayız:

(a) Eğitim: Musa, asil Misir saray halkinin disiplini altında ileri seviyede gelişmiş bir akademik eğitim almıştır. Aynı çağda, kadınların tuvalet malzemelerinin bile yazı altında listelendiği göz önüne alındığında, Musa'nin aldığı bu eğitimin okuma yazmayı içermemesi düşünülemez.

(b) İnanç Bilgisi: Musa, şüphesiz erken İbrani tarihinin ve eski dönemde halkinin Tanrı ile olan münasebeleri hakkındaki inanç bilgilerinin edinmiştir.

(c) Coğrafi Bilgi: Musa, Pentateuch'da yer alan Misir ve Sina'nin coğrafyası ve iklimi hakkında ileri derecede bilgiye sahiptir.

(d) Motivasyon: İsrail Ulusunun kurucusu olarak Musa, halkına sağlam ahlâki ve dini temeli verecek güdüye yeterinden fazla sahiptir.

(e) Zaman: Kirk uzun sene boyunca Sina çölünde dolasmak, Musa'ya bu eseri olusturması için yeterli olan zaman birimini sağlamıştır.

Misir turkuaz madenlerinde çalisan egitimsiz kölelerin kisisel bilgilerini tünel duvarlarına kazinilan bir çağda, Musa'nin atalarinin, tarihlerinin en dikkat çekici olaylarini kayit altına almamis olmalari hayal bile edilemez.

Antik Misir hakkında yüzyilin en büyük otoritelerinden birisi olan Kurt Sethe, medeniyetin edebiyat dalindaki en büyük katkisini yapmis olan bir Kuzey Semitik uygarliginin babasini arama çalismalarinda, Musa için tarihsel bir olasilik olarak bahsetmistir. [Vorn Bilde Zum Buchstaben , (1939), P. 56] (Martin, SCAP, 23)

Misir turkuaz madenlerinde çalisan egitimsiz kölelerin kisisel bilgilerini tünel duvarlarına kazinilan bir çağda, Musa'nin atalarinin, tarihlerinin en dikkat çekici olaylarini kayit altına almamis olmalari hayal bile edilemez.

2B. Diger Eski Antlasma Kitaplarinin Tanikligi

Asagidaki Eski Antlasma ayetleri, Tevrat ya da “Yasa'nin,” Musa'dan olduguna taniklik eder:

Yesu 8:32: “Yesu Musa'nin Israil halkinin önünde yazmis oldugu Kutsal Yasa'nin kopyasini orada tas levhalara yazdi.” Asagida verilmiş olan ayetlerin bazilarinda bulunan yildiz isareti, basit bir sözel inanç aktarimini degil, “Musa'nin yazili Yasasini” isaret etmektedir:

Yesu 1:7, 8*; 8:31*, 34*; 23:6*

1. Krallar 2:3*

2. Krallar 14:6*; 23:25

1. Tarihler 22:13

2. Tarihler 5:10; 23:18*, 25:4*; 30:16; 33:8; 34:14; 35:12*

Ezra 3:2; 6:18*; 7:6

Nehemya 1:7, 8; 8:1*, 14*; 9:14; 10:29; 13:1 *

Daniel 19:11, 13

Malaki 4:4

Bütün bunlar, En Yüce olan Tanri'nin Antlasma kitabidir, Musa'nin Yasa kitabi, Yakup'un halkinin mirasidir.

- EKLESIASTIKUS M.Ö. 180

3B. Yeni Antlasma'nin Tanikligi

Yeni Antlasma yazarlari, Tevrat'in ya da “Yasa” kitabinin Musa tarafından kaleme alindigini belirtmislerdir. Elçilerin inanci söyledir: “Ögretmenimiz, Musa yazilarinda bize söyle buyurmuster:” (Markos 12:19)

Yuhanna, Musa'nin yazarligi konusunda emindir: “Kutsal Yasa Musa araciligıyla verildi, ama lütuf ve gerçek Isa Mesih araciligıyla geldi.” (Yuhanna 1:17)

Pavlus, Pentateuch'dan bir parçadan bahsederken, su ifadeyi kullanmistir: "Musa, Kutsal Yasa'ya dayanan dogrulukla ilgili sunlari yaziyor." (Rom. 10:5)

Bu konudaki referans ayetler asagida listelenmistir:

Luka 2:22; 20:28

Yuhanna 1:45; 8:5; 9:29

Elçilerin Isleri 3:22; 6:14; 13:39; 15:1, 21; 26:22; 28:23

1. Korintliler 9:9

2. Korintliler 3:15

Ibraniler 9:19

Esinleme 15:3

Asagidaki ayetler, Isa Mesih'in, Tevrat'in Musa'dan geldigine dair inancini sergilemektedir:

Markos 7:10; 10:3-5; 12:26

Luka 5:14; 16:29-31; 24:27, 44

Yuhanna 7:19, 23

Yuhanna, Isa Mesih'in açık ve seçik bir sekilde Musa'nin Tevrat'i yazdigina olan inancini ifade etmesini kayıt altına almıştır:

"Baba'nin önünde sizi suçlayacağımı sanmayın. Sizi suçlayan, umut bağladığınız Musa'dır. Musa'ya iman etmiş olsaydınız, bana da iman ederdiniz. Çünkü o benim hakkımda yazmıştır. Ama onun yazılarına iman etmezseniz, benim sözlerime nasıl iman edeceksiniz?" (Yuhanna 5:45-47)

Eissfeldt'in de ifade ettiği gibi: "Yeni Antlasma'da kullanılan isim, açıkça tüm Pentateuch'u -Musa'nin Kitabı'ni- kapsamaktadır ve tartışmasız olarak Pentateuch'un yazarı olarak, Musa'yi göstermektedir." (Eissfeldt, OTI, 158)

2A. DISSAL (HARICI) DELİL

1B. Yahudi Aktarımı

R. H. Pfeiffer, sunlari kaleme almıştır: "M.Ö. 400 senesinde kanona dahil edilmiş olan Pentateuch'un, Musa'ya Tanri'dan gelen bir esinleme olarak kabul edilip edilmediği konusunda şüphe duymak için hiçbir sebebi yoktur." (Pfeiffer, IOT, 133)

1C. Ekleziastikus

M.Ö. 180 senesinde yazılmış olan Apokrafi kitaplarından birisidir ve su tanıklığı verir: "Bütün bunlar, En Yüce olan Tanri'nin Antlasma kitabıdır, Musa'nin Yasa kitabı, Yakup'un halkının mirasıdır." (Ekleziastikus 24:23)

2C. Talmud

(*Baba Bathra*, 146) Yasa (Tevrat) üzerine M.Ö. 200 senesinde yapılmış bir Yahudi tefsiri. Mishnah (*Pirge Aboth*, I, 1), M.Ö. 100 senesinden kalma bir haham tefsir kitabı. Bu iki kitap da, Tevrat'i Musa'ya atfetmektedir.

3C. Philo

Yaklasik olarak M.S. 20 senesinde dünyaya gelen Yahudi ilâhiyatçı, Musa'ya ait yazarligi savunanlar arasindadir: "Musa'nin hikâyesini, kutsal kitaplardan, onun biraktigi anitlardan ve ulusun yasliilarindan aynen öğrendigim gibi aktaracam." (Philo, WP, 279)

4C. Flavius Josefyus

Birinci yüzyilda yasamis olan bir Yahudi tarihçidir. *Josephus Against Apion* (11:8): "Bizim, öyle (Yunanlilar gibi) birbiri ile çelisen ve birbirini reddeden sayisiz kitap yiginimiz yoktur, topu topu 22 (bizim 39) kitabimiz vardir ve bunlarin hepsinin ilâhi olduguna inanilir; bunlardan bes tanesi Musa'ya aittir, yasayi ve kendisinin ölümüne kadar olan insanligin kökünü içerir." (Josefyus, WFJ, 609)

2B. Erken Dönem Hristiyan Aktarimi

1C. Juniliyus

M.S. 527-565 seneleri arasinda yönetimde bulunmus olan Bizans imparatoru Yustin'in imparatorluk subayidir. Pentateuch'un yazarı olarak Musa'yi göstermektedir. Bu konudaki fikrini, bir öğrencisi ile diyalogunu kaydettiği *De Partibus Divinae Legis* isimli eserinde görebiliriz:

Ilahi Kitaplar in Yazarlari Hakkinda

Öğrenci: Ilahi kitaplar in yazarlarinin kimler oldugunu nereden bilebiliriz?

Öğretmen: Üç sekilde. Basliklardan ve önsözlerden... ya da sadece basliklardan... geçmistekilerin inançlarindan, örneğin, Musa'nin tarihin ilk bes kitabini yazdigina inanilir; baslikta bu belirtilmemis olsa da, hatta Musa, "Tanri bana konustu" demese de, "RAB Musa'ya şöyle dedi" diye yazmistir. (Gray, OTCM, 44-45)

2C. Bizansli Leontiyus

M.S. altinci yüzyilda *Contra Mestorifor* isimli eserini yazmis. Bu eserde su ifadeler geçmektedir:

"Bu bes kitaplarin her biri, Musa'ya ait olduklarina dair taniklik içermektedirler." (Gray, OTCM, 45)

3C. Eski Antlasma kanonlarinda, Pentateuch'u Musa'ya atfeden diger **Kilise Liderleri**:

1. Sard Piskopos'u Melito (M.S. 175)
2. Yerusolim'li Cyril (M.S. 348-386)
3. Hilary (M.S. 366)
4. Rufinus (M.S. 410)
5. Augustinus (M.S. 430)

4C. Pentateuch, erken kilisenin asagidaki **Kanon Listelerinde** de Musa'ya atfedilmektedir:

1D. Timoteos ve Aquila'nin Diyalogu

2D. Synopsis (Lagarde tarafından revize edilmistir)

3D. Elçilerin Kanonlarının Listesi

4D. Innocent I (M.S. 417)

3B. Antlasma-Biçimsel Analiz

1C. Giriş

1954 senesinde George Mendenhall, antik çağın muzaffer Yakın Dogu kralları ile yenilgiyi tatmış düşmanları arasında gerçekleştirilmiş olan boyundurluk altına girme anlasmalarını açıkladığı bir metin yayınlanmıştır. Bu anlasmaların yapısı ile İbrani Kutsal Yazılar'ında bulunan bazı anlasmaların yapısı arasındaki sasirtici benzerliklere isaret etmiştir. Meredith Kline, bu antlasmalar ile Yasa'nın Tekrari kitabı anlasmalarının tümü arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bu çalışmayı daha da ileri götürmüştür.

Tanınmış arkeolog G. Ernest Wright, bizlere Mendenhall'in çalışmasını şöyle takdim eder:

Hukuk alanında gerçekleşen ve benim zaman asimina başarı ile karşı koyacağına inanma cüretini gösterdiğim bir başka büyük çalışma, George E. Mendenhall'in Musa'ya ait antlaşmanın resmi arka plânının ele alındığı öncü çalışmadır. Mendenhall'in gösterdiği gibi bu arka plân, Johannes Pedersen'in iddia ettiği gibi, Bedevi toplumların antlaşmalarında yer almamaktadır. Bu arka plân, özellikle Hitit arşivlerinde bulunan Geç Bronz Çağına ait boyundurluk altına girme anlaşmaları basta olmak üzere, uluslararası hukuk antlaşmaları arasında yer almaktadır. Bu keşfin ortaya koyduğu birkaç sonuç vardır, ancak ben bunlardan bir tanesine değineceğim: İsrail, Tanrı inancının nasıl olustuguna ve Tanrı hakkında konuşulurken belli başlı kelimelerin kullanılmasına izin verilirken, bazı kelimelerin kullanılmasının yasaklanması hakkında ilk defa daha geniş bir görüş açısına sahip olabileceğiz. İsrail'in Tanrı'si, doğal bir dünyanın temel güçlerini temsil eden başka tanrıların basında liderlik yapan bir tanrı değil; Mübarek ve tek Hükümdar, kralların Kralı, rablerin Rab'bi, ölümsüzlüğün tek sahibi, esi olmayan Tanrı'dır. Bunun doğal bir sonucu olarak İbrani *melek* terimi, yalnızca Davut'un zamanından önce çok ender olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi, bu terimin Bronz Çağındaki Suriye-Filistin şehir-devletlerinin rakip hanedanlarının politik tanımı için kullanılmış olması ve genel anlam olarak bu anlamı üstlenmiş olmasıdır. İsrail'in kendi Tanrı'sinin boyunduruğu altına girmesi, tüm dünyayı kapsadığı gibi ilgi noktası, doğa unsurları (yağmur tanrısı, sarap tanrısı, vb.) değil, etkin bir Yönetimin idaresidir. Bu yüzden kullanılan lisan, tarihe ve tarihsel perspektiflere uygun bir lisandır. (Wright, BAT, 150)

2C. Yasa'nın Tekrari Ve M.Ö. İkinci Milenyumdan Kalma Hitit Hükümdarlığı Altına Girme Anlasmalarının Yapısı

K. A Kitchen, M.Ö. on dördüncü asırdan on üçüncü asıra kadar olan dönemde, Hitit boyundurluğu altına girme anlasmalarının aşağıda listelenen yapı unsurlarını açıklığa kavuşturmuştur:

- (1) *Önsöz* ya da baslık. Antlasma yazarının tanıtımı.
- (2) *Tarihsel öndeyis* ya da geçmişe bakış. İki tarafın geçmişteki ilişkilerinin belirtilmesi; hükmedenin geçmişte aldığı haraç, tebaanın ödeyeceği yeni haracın belirlenmesinde oynadığı rol ve yeni yükümlülükler.
- (3) *Sartlar*. Hükmedenin, tebaa üzerine koyduğu temel ve detaylandırılmış yükümlülükler.
- (4) (a) Antlasmanın bir kopyasının, tebaa'nın tapınagında *yemin edilerek yazılması*.
(b) Antlasma koşullarının halka *periyodik bir şekilde okunması*.
- (5) *Tanıklıklar*. Antlasmaya tanıklık etmeleri için çağırılan tanrıların isimlerinin yer aldığı uzun bir liste.
- (6) (a) *Lanetler*. Antlasmayı bozması durumunda tebaanın üstüne gelecek lanetler.
(b) *Bereketlemeler*. Antlasmayı tutması durumunda tebaanın üstüne gelecek bereketler.

M.Ö. on üçüncü asırdan, onuncu asra kadar bilinen tüm antlasmalar, seklen ve içerik olarak birbirine benzemektedir. Metinlerin okunabilecek kadar iyi bir şekilde ele geçtiği bazı antlasmalarda, birkaç unsur elenmiş olsa da, genel düzende çeşitlilik gözlenmez. Bu arkeolojik bulgulardan dolayı, dönem ile ilgili olarak istikrarlı bir antlasma formunun varlığı kabul edilmiştir. Belirtilen tarihsel dönemden önceki antlasmalarda ise, daha farklı bir model izlenilmektedir. (Kitchen, AOOT, 92-93)

Yasa'nın Tekrari Kitabında Yer Alan Antlasma Yapısı Sina Antlaşması

- (1) *Önsöz*: 1:1-5
- (2) *Tarihsel öndeyis*: 1:6-3:29
- (3) *Sartlar*: 4-11 (basit) 12-26 (detaylı)
- (4) (a) Yasa'nın *yazılması*: 31:9, 24-26
(b) Yasa'nın *okunması*: 31:10-11
- (5) *Tanıklıklar*. Antik doguya ait pagan tanrıları, bu antlasmada olamayacağı için, bu liste yer almamıştır. Kitchen, tanıklık olarak Musa'nın ezgisini göstermiştir (31:16-30; 32:1-47).
- (6) *Lanetler ve Bereketlemeler*: 28:1-14 (Bereketlemeler); 28:15-68 (Lanetler); bu antlasmada düzen, bereketlemeler-lanetler-tanıklık olarak gerçekleşmiştir, Antik Yakın Doguya ait antlasmalardaki düzen ise, tanıklık-lanetler-bereketlemeler şeklindedir. Bu düzen farkının sebebi ise, Yasa'nın Tekrari antlaşmasında yer alan tanıklığın dogasındaki farklılıktır. (Kitchen, AOOT, 96-97)

Kitchen, bu iki antlasma grubu arasındaki benzerlik hakkında şu yorumu yapmıştır: “Elimizdeki deliller doğrultusunda, M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü yüzyıl Antik Yakın Dogu antlaşmaları ile Mısır'dan Çıkış ve Yesu'dan daha çok, Yasa'nın Tekrari metinleri arasında sasirtici bir yakınlık olduğu hakkında hiç bir şüphe kalmamıştır. Metinsel yapıda rastlanılan esas fark ise, Yakın Dogu dokümanlarının resmi antlasma dokümanları iken, Yasa'nın Tekrari'nin isler ve sözler ile bir antlaşmanın yenilenmesi töreninin aktarılması olmasından kaynaklanmaktadır.” (Kitchen, AODOT, 3)

Kline'da, bu tarihlere güvenle yaklaşmaktadır: “Hayal ürünü kaynaklara (J, P, vb.) bölünmüş olarak değil, aynen elimizdeki hali ile Yasa'nın Tekrari kitabının, incelenmeye

açık elimizdeki objektif ve somut arkeolojik delillerin isiginda, antik boyundurluk altina girme antlasmalarinin yapisini, eksiksiz ve bütünlük içerisinde klâsik formu ile yansittigi tartisilmaz bir biçimde ortaya çikmistir.” (Kline, DC, 41)

Bu görüs açisina sahip Kline ve Kitchen yalnız degillerdir. D. J. McCarthy, *Treaty and Covenant* isimli eserinde antik antlasmalari enine boyuna incelemistir. Bu konudaki en derin çalismalardan birisi olan bu eserin sahibi, kendisinin radikal tenkitçi olarak taninmasini memnuniyetle karsilasa da, bu karsilastirmanin sonuçlarini kaçinilmaz olarak yorumlamistir: “Eski Antlasma’da, bütün unsurlari ile antlasma formuna örnek olarak gösterebilecegimiz örnek bir metin var midir? Evet, vardir. Bu konuda aradigimiz örnek, Yasa’nin Tekrari kitabinin temel unsurlari içerisinde yer almaktadır.” (McCarthy, TC, 110)

McCarthy, Yasa’nin Tekrari’nin temel unsurlarinin, bir antlasmanin organik yapisini sundugunu iddia etmektedir. (McCarthy, TC, 110)

McCarthy’nin vurguluyarak belirttigi önemli bir nokta sudur: “Yasa’nin Tekrari ile bu anlasmalarin metinsel formlari arasında bir tür iliski olduğu konusunda en ufak bir şüphe bile yoktur.” (McCarthy, COT, 230)

Biçimsel tetkitçi olan ve Yasa’nin Tekrari kitabinin M.Ö. 701’den sonra yazildigini iddia eden G. von Rad bile, su itirafta bulunmak zorunda kalmistir: “Hititliler’in M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü asirlarda gerçekleştirdikleri basta olmak üzere, Antik Yakın Dogu antlasmalari ile Eski Antlasma metinlerinin karsilastirilmesi, özellikle yapı gibi birçok ortak noktayi ortaya çikarmistir. Bu boyundurluk altina girme anlasmalari ile Eski Antlasma’nin bazı kisimlerinde yer alan, Yahve ile Israil arasında gerçekleşen antlasma detaylari arasında bir bag olduğu kesindir.” (von Rad, OTT, 132)

Bu alanda son zamanlarda gerçekleştirilen en yoğun çalışma, Weinfeld tarafından gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Yasa’nin Tekrari kitabinin geç bir tarihte yazildigini iddia etmek için büyük çabalar harcamissa da, su itiraftan kendisini alikoyamamistir: “Hitit devlet antlasmalarinin temel bölümleri . . . Yasa’nin Tekrari kitabinda yer almaktadır.” (Weinfeld, DDS, 61)

Hayal ürünü kaynaklara (J, P, vb.) bölünmüş olarak değil, aynen elimizdeki hali ile Yasa’nin Tekrari kitabinin incelenmeye açık, elimizdeki objektif ve somut arkeolojik delillerin isiginda, antik boyundurluk altina girme antlasmalarinin yapisini, eksiksiz ve bütünlük içerisinde klâsik formu ile yansittigi tartisilmaz bir biçimde ortaya çikmistir.

– MEREDITH G. KLINE

3C. Yasa’nin Tekrari ve Birinci Milenyum Antlasmalari

Eger, M.Ö. birinci ve ikinci milenyum antlasma yapıları arasında kayda değer farklılıklar olmasaydı, Yasa’nin Tekrari geleneksel erken tarihlemesi yerine, radikal tenkitçiler tarafından ileri sürülen M.Ö. altıncı ile yedinci yüzyıl arası tarihleme iddiasını çürütmek için bu antlasmaları ele almanın bir faydası olmazdı.

1954 senesi gibi erken bir tarihte bile Mendenhall, su önemli unsurun farkına varmıştır: “Yasa’nin Tekrari kitabı için M.Ö. altıncı ile yedinci yüzyıl arası tarihleme yapan bir tenkitçi, M.Ö. ikinci milenyumun sonunda büyük imparatorlukların çöküşü ile yok olan, M.Ö. ikinci milenyum antlasma tipinin nasıl olup da Eski Antlasma metinlerinde yer aldığını açıklayamaz. Yıkılan imparatorlukların yerine yükselen Asur gibi yeni devletlerin, tebaalarını

bağlayıcı antlaşmaların tipi tamamen farklıdır. İsrail’de bile, birleşmiş krallık döneminin başlaması ile eski antlaşma yapısı kullanılmamaya başlanmıştır.” (Mendenhall, LCJANE, 30)

Mendenhall’in bahsettiği antlaşma formları arasındaki belirgin farklılıklar, aşağıda belirtilmiştir:

- (1) Düzen
  - (a) Eski formda değişmeyen bir şekilde tanrısal tanıklıklar, şartlar ve lanetler arasında yer alırken bu durum yeni formda bu şekilde uygulanmamıştır. (Kitchen, AOOT, 95)
  - (b) Eski formdaki istikrarlılık, yeni formda yerini düzensizliğe bırakmıştır. (Kitchen, AOOT, 96)
- (2) İçerik
  - (a) Eski formda geleneksel olarak yer alan M.Ö. ikinci milenyumun tarihsel öndeyisi, yeni formdan tamamen çıkarılmıştır. (Kitchen, AOOT, 95; Kline, DC, 43; Mendenhall, LCIANE, 56; Huffmon, ESC, 84)
  - (b) Eski formdaki bereketlemelerin, lanetlemeler ile bağdaştırılması, M.Ö. birinci milenyum antlaşmalarında yok olmuştur. (Kitchen, AOOT, 96; Kline, DC, 42)

Bu farklılıkların ne ima ettiğini, Kline şöyle açıklar:

Yasa’nın Tekrari kitabının eskiligi ve güvenilirliği hakkındaki sorular ile ilgisi bulunan yeni delillerin gizlenilmemesi gerekir. Her ne kadar boyundurluk altına girme antlaşmalarına dair gelenegin, M.Ö. birinci milenyumda olduğuna dair iddialar olsa da, bu antlaşma yapısının en klasik formuna, M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü asırlara ait Suriye-Anadolu antlaşmalarında rastlanılır. Geleneksel İleri tenkitçi görüşüne göre, Yasa’nın Tekrari kitabının orijini sadece, M.Ö. birinci milenyumda yaşamış olan derlemecilerin ve yazarların, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kaleme aldıkları metinlerde, M.Ö. ikinci milenyumun karmaşık antlaşma formunu yeniden oluşturdıkları konusunda, kendilerini ikna etmiş âlimler tarafından tespit edilebilir. Yasa’nın Tekrari kitabının M.Ö. yedinci yüzyılda kaleme alındığına dair süregelen ısrarı, uygulamada anlamsız kılmak için, deliller ışığında âlimlerin hipotezlerini dramatik bir şekilde değiştirmesi ve Yasa’nın Tekrari kitabına hakkettiği eskiligi atfetmeleri gerekmektedir. (Kline, DC, 15)

Eski Antlaşma’da yer alan antlaşma formu, M.Ö. ikinci milenyumun son dönemlerinde gerçekleştirilmiş antlaşmaların formu ile sasirtici paralellik, M.Ö. birinci milenyum antlaşmalarının formu ile zıtlık sergilemektedir. Sina antlaşması ve bu antlaşma üzerinde yapılan yenilemeler, M.Ö. ikinci milenyum antlaşmaları ile aynı sınıfa dahil edilmelidir, çünkü M.Ö. birinci milenyum antlaşmaları ile temel unsur olan başlık, tanıklıklar ve lanetler dışında başka bir ortak nokta içermemektedir. Son zamanlarda ortaya çıkan deliller, Mendenhall’in, Sina antlaşmasının M.Ö. birinci değil, ikinci milenyum antlaşmaları ile paralellik gösterdiğine dair görüşüne tam destek vermiştir. (Kitchen, AOOT, 98)

Günümüzde yaşayan hiç bir yazar, Yasa’nın Tekrari kitabının antlaşma yapısı ile, M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü asırlara ait, istikrarlı antlaşma yapısı arasındaki yakın benzerliği ortaya koyan berrak delillerden kaçmak için mantıklı bir sebep üretemez.

– KENNETH A. KITCHEN

4C. Sonuç

Yasa'nın Tekrari kitabının, M.Ö. ikinci milenyum antlasmaları ile aynı formu içermesi, bu kitabın o tarihte yazılmış olduğuna dair bir sonuca varmamıza yeterli olacak mıdir? Kitchen, bu soruya *evet* cevabını vermiştir. Kitchen, "Eger Yasa'nın Tekrari kitabı, M.Ö. altıncı ile dokuzuncu yüzyıllar arasında yazılmışsa, bu kitabı yazan (ya da derleyen) kişi ya da kişiler *niçin* kendi çağlarında yaygın olan antlaşma formunu metinlerde yansıtmak yerine, kendilerinden en az 300 ya da 600 sene önce (yaklaşık M.Ö. 1200) kullanımına son verilmiş bir antlaşma formunu kusursuz bir şekilde kullanmışlardır ve bunu *nasıl* başarmışlardır?" demıştır. (Kitchen, AOOT, 100)

Yakın zamanda yayınlanan bir yazısında Kitchen, bu konu ile ilgili delilleri şöyle özetlemiştir:

Günümüzde yaşayan hiçbir yazar, Yasa'nın Tekrari kitabının antlaşma yapısı ile, M.Ö. on dördüncü ve on üçüncü asırlara ait, istikrarlı antlaşma yapısı arasındaki yakın benzerliği ortaya koyan berrak delillerden kaçmak için mantıklı bir sebep üretmez. Burada dikkat etmemiz gereken iki nokta vardır: (1) Yasa'nın Tekrari'nin temel yapısı ve bu yapıya karakteristik özelliklerini veren içerik, tespit edilebilir bir edebi varlık oluşturabilmelidir; (2) Bu metinsel varlık, M.Ö. sekizinci ya da yedinci yüzyıla değil, en azından M.Ö. 1200'lere ait olmalıdır. Bir kişi, su ya da bu yasayı bağımsız olarak ele alıp, benzer bir "yasanın" ya da kavramın M.Ö. on üçüncü yüzyıldan sonra da görüldüğünü söyleyebilir. Ancak, antlaşma formunun tüm özelliklerini bir önceden varsayımına dayanarak (özellikle klâsikleşmiş M.S. on dokuzuncu yüzyıl tenkitçilerinkilerden ise) kenara itmek, metodoloji açısından geçerli bir tutum değildir. (Kitchen, AODOT, 4)

Kline su sonuca varmıştır: "Erken dönem ve geç dönem antlasmaları arasındaki güçlü bir yapısal sürekliliği tanımak zorunda olsak da, M.Ö. ikinci milenyum Hitit antlasmalarını 'klâsik' form olarak ayırt etmek uygun olacaktır. Yasa'nın Tekrari kitabı ise, şüphe içermeyen bir biçimde, metinlere dayalı evrimin klâsik dönemine aittir. Bu durumda, Yasa'nın Tekrari kitabının Musa'ya ait orijini de onaylanmış olmaktadır." (Kline, DC, 43)

Her ne kadar birçok âlim, Kutsal Kitap anlatımlarında yer alan sayısız tarihsel gerçeğin "esas geçerliliğinin" arkeoloji tarafından ispatlandığını kabul etse de, bu gerçeklerin efsane ve mitler ile karışmış bir halde bir milenyumdan daha uzun bir süre boyunca "sözlü aktarım" ile iletildiğini ileri sürmeye de devam eder. Ancak, Yasa'nın Tekrari'nin yapısı, M.Ö. ikinci milenyumda yazılmış olduğunu ortaya koymuştur. Bu gerçeği reddedenler, Yasa'nın Tekrari kitabının metinsel formatı hakkında hiçbir açıklama getirememektedirler.

3A. VARLIĞI İDDIA EDİLEN D KAYNAGININ ESKİLİĞİ

1B. Giriş

Metinlere dayalı çalışmalarında, Yasa'nın Tekrari kitabının üstlenmiş olduğu hayati rol, bütün tenkitçiler arasında kabul görmüş bir gerçektir. Radikal tenkitçi George Dahl da bu gerçeği fark edenler arasındadır:

Yasa'nın Tekrari kitabının, Eski Antlaşma tarihi, edebiyatı ve dini hakkındaki çalışmalarda merkezi ve en önemli pozisyonda olduğu herkes tarafından kabul edilmiş bir durumdur. Tenkitçi Kutsal Kitap âlimliğinin üzerinde titredigi ve şeref borcu olarak gördüğü İbrani tarihinin kronolojik düzenlemesinin, yeni bastan gerçekleştirilme işleminin geçerliliğinin, aslında bizlerin Yasa'nın Tekrari kitabının tarihini doğru bir şekilde tespit etmemize bağlı olduğu çok açıktır. Özellikle 2. Krallar 22'de bahsi geçen ve Musa'nın Besinci Kitabı olarak

adlandırılan Yasa kitabı, herkes tarafından Eski Antlaşma araştırmalarının kilit noktası olarak görülür. (Bewer, PDS, 360)

Rowley, aynı fikirdedir; “Yasa’nın Tekrari kitabının kuralları, Penta teuchal tenkiti için hayati bir önem taşımaktadır. Bunun sebebi ise diğer dokümanların tarihlenmesinin bu kitaba göre yapılmış olmasıdır.” (Rowley, GOT, 29)

Elimizdeki Yasa’nın Tekrari kitabının, M.Ö. 621 senesinde tapınakta keşfedilen ve Kral Yosiyâ’nın (2. Krallar 22 ve 23) reformlarını ateşleyen kitap olduğu konusunda, birkaç çatlak ses dışındaki tüm âlimler arasında bir uzlaşmaya varılmıştır. Ancak, bu kitabın orijinal yazım tarihi hakkındaki tartışmalar sürüp gitmektedir. Radikal tenkitçiler bu tarih için, M.Ö. 621 keşfinden çok gerilere gitmemeyi yeğlerken, diğer âlimler Yasa’nın Tekrari kitabının Musa’nın zamanında yazıldığını savunurlar.

2B. İfadeler

1C. Sik sik Tekrar Aden İfadeler

Yasa’nın Tekrari hakkındaki bir yazısında Von Rad, en önemli düşüncelerin, en sık tekrar edilenler olduğunu ifade etmiştir.

En sık tekrar edilen ifadeler üzerine yapılan bir çalışma sonucunda, şu gruplar tespit edilmiştir:

- (a) Mısır’daki geçmişe ait hatıralar
- (b) Diyardaki Kenan etkisine karşı Yahve’nin antlaşması
- (c) Diyara giriş
- (d) Ulusal birlik (M.Ö. yedinci yüzyılda gerçekleşen krallıkların bölünmesi olayına hiç değinilmemiştir)
- (e) Günah ve bağışlanma (M.Ö. sekizinci yüzyıl ahlâki kötülüklerin açığa vurulmasından, tamamen son derece değişik dogaya sahip olarak)
- (f) Diyara girildiği zaman yaşanacak bereketlemeler

(Manley, BL, 28-36)

Pederson, tüm kitabın amacını tanımlar: “Elimizde var olan şekli ile bu kitabın temel hedefi, İsrail toplumunu Kenan etkisinden korumaktır.” (Pederson, ILC, 27)

Kitabın konusu hakkında ileri sürülen bu fikirler, M.Ö. birinci milenyumun bütün dönemleri ile tezat içinde iken, kitabın kendisinin ait olduğunu iddia ettiği (Kenan diyarına girildikten hemen sonra) M.Ö. ikinci milenyum ile mükemmel bir uyum sergiler.

2C. Coğrafi İfadeler

Manley, bu kitabın eskiligini tasdikleyen coğrafi ifadeleri zekice özetler:

Coğrafi verilerin tümünü gözden geçirdiğimiz zaman, en ince detaylarda bile tespit edilen tarihi doğruluk, ne sansa ne de asırlarca süren sözlü aktarıma bırakılmayacak kadar kesindir. Birinci bölümden, üçüncü bölümün sonuna kadar aktarılmış olan seyahatnameler, eski yasaların derlenmesi ile oluşan bir kitabın girişini değil, yasandığı anda kaleme alınmış, tamamen orijinal coğrafi gerçekleri yansıtan bir aktarımdır. Moav diyarı hakkında verilen detaylar, tasvir edilen manzaralar, sadece bu diyarı gözleri ile gören bir kişinin anlatımı olabilir. Bu anlatımlarda yer alan tarihi bilgiler, o dönemde gerçekleşmiş olaylardır, arkeolojik çalışmalar sonucu aktarılmamıştır.

Anlatımlarda yer alan eksiklikler de dikkat çekicidir: Yerusalem ya da tanıklık çadırının kurulduğu Silo ya da Samuel'in çok sevdiği Ramah hakkında en ufak bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu kitabın tüm unsurları, tarihsel karakterinin eskiliginin ortaya koymaktadır. (Manley, BL, 64)

Pentateuch'un geri kalan kısmi ile Yasa'nin Tekrari metinlerinin kiyaslanmasi sonucu var oldugu öne sürülen stil degisikligi ve diger farklıliklar, bu kitapların kendi yazilim amaçlarının dogal bir sonucudur. Örneğin Levililer, kâhinlerin kullanimi için yazilmis bir yasa kitabi iken; Yasa'nin Tekrari, tüm topluma hitap etmektedir.

3B. Stil

Radikal tenkitçi Norman Habel, D metinlerinin Pentateuch'un gerisinden farklı olduguna dair iddiasini kısaca söyle ifade etmistir: "Yasa'nin Tekrari'nin stili ve dili kendisine özgüdür. Pentateuch'un geri kalan kısmının edebi yapisi ile keskin bir tezat sergiler. Yaratis ya da Çölde Sayim kitapları ile kiyaslandiginda, Yasa'nin Tekrari kitabının birçok yeni terim, düşünce modeli ve ifade grubu içerdiği görülür." (Habel, LCOT, 12)

Yasa'nin Tekrari kitabının bir başka özgün unsurunu, Dahl dile getirmiştir: "Yasa'nin Tekrari'nin içerdiği gelişmiş, yumusak, akici, güçlü ve istikrarli hitabet sanatı, arkasında uzun bir metinsel evrimin yer aldığına işaret etmektedir." (Bewer, PDS, 372)

Pentateuch'un geri kalan kısmi ile Yasa'nin Tekrari metinlerinin kiyaslanmasi sonucu var oldugu öne sürülen stil degisikligi ve diger farklıliklar, bu kitapların kendi yazilim amaçlarının dogal bir sonucudur. Örneğin Levililer, kâhinlerin kullanimi için yazilmis bir yasa kitabi iken; Yasa'nin Tekrari, tüm topluma hitap etmektedir. Musa'nin bu yüzden, Yasa'nin Tekrari metinlerinde hitabet sanatini kullanmis olmasına, detaylar sunmasına, bazı konuları vurgulamasına ve Israilliler'in Kenan diyarına girişi hakkında bilgiler vermesine sasirmamamız gerekir. (Raven, OTI, 113)

Dahl ve birçok tenkitçiâlimin, Yasa'nin Tekrari'nin içerdiği gelişmiş hitabet sanatının uzun bir metinsel evrimin ürünü olmasına dair iddiaları, cevap verilmeye bile lâyük olmayacak kadar sorumsuz bir iddiadır. Tarihi bir hatip olan Musa'nin vaazlarının kaydedildiği bir kitabın, herhangi bir edebiyat evrimi geçirmeden de "gelişmiş bir hitabet sanatini" içermesi gayet dogaldır. Daha da ötesi, edebiyat tarihinde uzun bir evrim geçirmediği halde akici ve güçlü hitap metinlerine sahip birçok eser vardır.

Bu konuda son noktayı, Manley koymuştur: "Pentateuch'un daha eski bölümlerinde yer alan Musa'nin vaazlarında da aynı stili görmek mümkündür." (Manley, BL, 27)

4B. Yasamanin Eskiligi

Yasamayı baz alarak olusturulan geç tarihleme konusundaki radikal iddia, Dahl tarafından ustaca dile getirilmiştir: "Genel olarak bakıldiginda, Yasa'nin Tekrari kitabının, eski yasaların açılımı ve geliştirilmesi olduğu görülür. Bu kitabın yasaları, Misir'dan Çıkis 21-23 (34)'de karsımıza çıkan toplumdaki çok daha gelişmiş ve karmaşıklaşmış bir sosyal yasama sahip toplumu yansıtmaktadır." (Bewer, PDS, 367)

Saygi duyulan Eski Antlasma âlimlerinden Britanyalı G. T. Manley, yukarıdaki iddianın gerçekliğini araştırmak için Pentateuch yasaları üzerine derin ve kapsamlı bir çalışmayı organize ve idare etmiştir. Varmış olduğu sasirtici sonuçlar aşağıda belirtilmiştir:

Yasalar üzerinde yapılacak titiz bir çalışmanın, Wellhausen'in iddia ettiği zaman cetvelini çürüteceği kesindir.

1. Wellhausen'in tarihlemesinin hiçbir temeli yoktur. JE'nin yasaları ile erken krallığı, Yasa'nın Tekrari ile M.Ö. 621 senesini, P ile sürgünü birbirine bağlayan belirgin unsurlara rastlanılmamıştır.

Tam aksine, antik çağlara özgü kanunların bazılarının bu yasalarda da yer aldığı görülmüştür. Böylece, bu yasaların hangi çağa ait olduğunu tespit etmenin imkânı ortaya çıkmıştır.

2. Yasa'nın Tekrari xii-xxvi'nin JE yasalarının "açılımı" olduğuna dair ifade, yanilticidir. Eski yasa ve prensiplerin bazıları tekrar edilmişse de, aynı türden yasalar bu kitaba dahil edilmemiştir. Geliştirilmiş herhangi bir yasa da ise, bu gelişimin M.Ö. yedinci yüzyılın ihtiyaçlarını karşılamak için yapıldığına dair hiçbir isarete ya da imaya rastlanılmamıştır. Yasa'nın Tekrari'ne özgü materyallerde ise, geç bir tarihlemeyi desteklemek bir yana, eski bir tarihlemeyi destekleyen unsurlar mevcuttur.

İki yasa grubu, birbirini tamamlayıcıdır ve aynı döneme aittir.

3. JE, D, P tarihsel sıralamasını savunan iddia, kendi kendisi ile çelismektedir, çünkü D'nin (Yasa'nın Tekrari) JE'ye bağımlı, P'ye bağımsız olduğuna dair bir yapı mevcut değildir. JE ile ortak unsurları barındırsa da, asıl P ile daha çok bağımlıdır.

Levililer xi'deki yiyecek hakkındaki yasalar, Yasa'nın Tekrari xiv'de değişik bir form ile karsımıza çıksa da, farklı bir çağa ait olma izlenimi yaratmazlar.

Yasa'nın Tekrari cüzam konusunda kâhinsel bir yasa (P) olduğunu iddia eder ve P'de bulunan sunu ile ilgili yasaların varlığına dayanarak bazı konuları ele alır.

4. Yasa'nın Tekrari xii-xxvi'nin yasaları, kendisinden önce gelen v-xi bölümlerinin doğal bir takipçisi olmakla beraber iv. 44-49'da bahsi geçen olaylar ile uygun bir aktarımı içermektedir. Mısır'dan çıkışın hâlâ hafızalarda olduğu dönem ile ilgili aktarımlar ile, Yesaya'nın hayal kırıklığına uğramış ve daha gelişmiş topluma yaptığı tesvik edici konuşmalar ile kıyaslandığında, aradaki belirgin fark daha rahat anlaşılır. (Manley, BL, 94-95)

Aynı yazının (*The Book of the Law*) ilerleyen bölümlerinde Manley, şu gözlemlerinden bahsetmektedir:

Eger yazar, Manasse'nin yönetiminin kötülükleri altında inleyen Yahuda halkına seslenen bir reformcu olsa idi; programını modası geçmiş, uygulanması mümkün olmayan ve yasadıkları çağ ile alakasız yasalar üzerine yapılan reformlar ile doldurarak, bölünmüş krallıktan ya da Davut'un vaatlerinden hiç bahsetmeyerek, ama bu arada bir kralın olasılığını kafasında canlandırarak, ancak sivil yasalarda krali tamamen görmezlikten gelerek, bu tarihsel gerçeği saklamada mükemmel bir başarı sergilemiş olurdu. Ancak yazar, Manasse'nin yönetiminin kötülükleri altında inleyen Yahuda halkına seslenen bir reformcu değildir.

Yasa'nın Tekrari kitabının yazarı, halkın uymasını beklediği yasaları kaleme almıştır. Eger bu yazar reform yapan bir peygamber olsa idi, İsrail halkına uymadıkları yasaları hatırlatan ve onları tövbeye çağırان metinleri kaleme alırdı. Musa'nın dönemi ile peygamberler dönemi arasındaki bu tezat, kitabın yüreğine kadar işlemiştir ve bütün yasalarda kendisini gösterir.

Bu açıdan bakıldığında, yasa kitapları için en uygun dönemin, peygamberlerden önce gelen dönem olduğu anlaşılır. (Manley, BL, 121)

5B. Musa'ya Ait Yazarlığı ve D'nin Eskiğini Reddeden İfadeler

Metinlere dayalı hipotezi savunanlar, Yasa'nın Tekrari kitabı içerisinde bulunan bazı ifadeleri, Musa'ya ait yazarlığı reddetme ve bu metinlerin oluşumu için geç bir tarihi iddia etmek için delil olarak göstermektedirler:

(a) “Seria Irmagi'nin ötesi” ifadesi, Seria irmaginin dogusunu ifade etmektedir. Eger Yasa'nin Tekrari kitabı, kendi iddiasına göre gerçekten de Seria irmaginin dogusunda yazılmış ise irmagin ötesi ifadesi, batıdaki Kenan diyarını işaret eder. Aslında bu ifadenin coğrafi bir isim olduğunu bilmek, iddia edilen karmaşayı ortadan kaldıracaktır. Bu yöreye hem o zamanda, hem Yeni Antlaşma zamanında *Paraea* ismi verilmiştir ve bu ismin kelime anlamı, “karsiyaka”dır. Karsiyaka, bu yöreye verilmiş bir isim olup, yön ifade etmemektedir. Günümüzde bile Ürdün halkı arasında bu yöreye, bu isimle hitap edenler vardır. (Archer, SOTI, 244; Manley, BL, 49)

(b) “Mısır'dan çıkardığım gündün bu yana” ifadesinin, çok uzun bir döneme işaret ettiği ileri sürülmektedir. Ancak, bu ifadenin kullanıldığı metinler incelendiğinde, kullanılma maksadının, Musa'nın çölde geçen kırk senelik döneme rağmen, durumda bir değişiklik olmadığını ifade etmesi olduğu görülmektedir. (Archer, SOTI, 243)

(c) Yasa'nin Tekrari 34'de yer alan, Musa'nın ölümünün aktarımının yer alması. Bu kısmın Yesu tarafından eklendiği kesindir. Birçok ünlü kişinin otobiyografisinde de ölümü hakkında bilgilerin en sona eklenmesi, sık sık karşılaştığımız bir durumdur. (Archer, SOTI, 244) Pentateuch'daki anlatımların hiçbirinin Musa'nın yaşamından sonra olanları kapsamadığının, altının çizilmesinde fayda vardır. (Manley, BL, 172)

6B. Merkezleştirilmiş Tapınma

1C. Metinlere Dayalı Varsayım

Metinlere dayalı hipotezin savunucuları, Musa'nın döneminde mesru ve onaylanmış tapınakların varlığını ileri sürmektedirler. İddialarına göre, Yosiya (M.Ö. 621) zamanında devasal bir dini uyanış yer almış ve temel reform, Yerusalem'de merkez tapınagın kurulması olmuştur.

Yosiya döneminde tapınakta bulunan Yasa'nin Tekrari kitabının temel fonksiyonu ise, değişik yerlerde tapınmasına son vermek olmuştur.

Mısır'dan Çıkış 20:24'ün ise, diyarın çeşitli noktalarında tapınak kurulmasını buyuran “eski bir yasa” olduğu öne sürülür. (Driver, D, 136-138) Bu tapınma noktaları, hem mesrudur hem de İsraililer uzun bir süre Yahve'ye bu tapınaklarda tapınmışlardır. Yasa'nin Tekrari kitabının yayınlanması ile diğer tapınaklarda tapınmak yasaklanmış ve tek tapınma yeri olarak Yerusalem'deki tapınak gösterilmiştir.

“Yasa'nin Tekrari yazıldığı zaman tapınaklar hakkındaki eski yasa yürürlükten kaldırılmış ve Yerusalem'de merkez tapınak kurulmuştur” ifadesi, hem gerçekler ile hem de teorinin kendisi ile çelişmektedir. JE yasalarının ‘açılımını’ yapma işine soyunan bir yazarın, önemli bir yasayı ve uygulamayı, tek bir açıklama hatta imada bile bulunmadan iptal etmesi, olası midir?

– G. T. MANLEY

2C. Temel Cevap

1D. “Benim için toprak bir sunak yapacaksınız. Yakmalık ve esenlik sunularinizi, davarlarınızı, sigirlarınızı onun üzerinde sunacaksınız. Adimi animsattığım her yere gelip sizi kutsayacağım.” (Mısır’dan Çıkis 20:24)

Bu ayetin hiçbir yerinde tapınaktan bahsedilmemektedir. Pentateuch’da yer alan ilk resmi tapınma yönergesi, bu ayettir (ikinci buyruk hariç) ve bu yüzden atalara ve Musa’ya ait dönem göz önüne alınarak incelenmelidir. “Adimi animsattığım her yere gelip sizi kutsayacağım” ifadesi su yerleri kapsamaktadır: More mesesi (Yaratilis 12:6), Moriya Dagi (Yaratilis 22:2), BeerSeva (Yaratilis 26:23), Beyt-El (Yaratilis 35:1) ve Refidim (Mısır’dan Çıkis 17:8, 15).

G. T. Manley, “‘Yasa’nın Tekrari yazıldığı zaman, tapınaklar hakkındaki eski yasa yürürlükten kaldırılmış ve Yerusalem’de merkez tapınak kurulmuştur’ ifadesi, hem gerçekler ile hem de teorinin kendisi ile çelismektedir. JE yasalarının ‘açılımını’ yapma isine soyunan bir yazarın, önemli bir yasayı ve uygulamayı, tek bir açıklama hatta imada bile bulunmadan iptal etmesi olası midir?” sorusunu yöneltmektedir. (Manley, BL, 131)

G. A. Aalders, “Eger bu yasayı koyan kişi, bu konuda hiçbir imada bulunmadığı halde sunak yerlerini kast ediyor olsa idi, muhakkak bu durumu daha açık bir ifade ile sunmayı tercih ederdi. Bu ayette bahsi geçen yerler tapınaklar değil, sunaklardır” demistir. (Aalders, ASIP, 72)

2D. 1D’ye, ‘sunaklar ile tapınaklar aynı şey değil midir?’ itirazi gelebilir. “Adimi animsattığım her yere gelip sizi kutsayacağım” ifadesinde bahsedilen yerlerin, hem sunak hem de tapınak olması bir zorunluluk değildir.

Aalders, suna isaret etmektedir:

Bu ayette yer alan İbranice *kol* kelimesi, özellikle tekil olan başka bir isim ile birleştirildiğinde, *birbiri ardına* gelen insanları ya da nesneleri ima eder. *Kol hayom* kelimesi, “hergün” olarak bilinir. Aslında her gün, “birbirini izleyen günlerden” oluşmaktadır. Benzer bir kullanıma, Mısır’dan Çıkis i. 22’de yer alan “her oğulu” ve “her kızı” ifadelerinde görmekteyiz, doğal olarak bu ayette kast edilen, arka arkaya doğacak olan her çocuktur. Bir başka örneğe Yaratilis xx. 13’de bulunan, “Gideceğimiz her yerde” ifadesinde rastlarız. Bir kez daha kast edilen yerlerin hepsinde, İbrahim ve Sara aynı esnada birlikte olamayacaklarına göre, arka arkaya gidilecek yerlerden bahsedildiği açıktır. Yasa’nın Tekrari xi. 24; I Samuel iii. 17’de, daha nice ayette benzer uygulamaya yer verilmiştir. Bütün bu İbrani dilbilgisi kuralları ışığında, “Adimi animsattığım her yere gelip sizi kutsayacağım” ifadesine bakarak, aynı anda birden fazla yerde sunak olduğu yargısına varmak, hatalı bir yaklaşım olacaktır. (Aalders, ASIP, 73)

3D. Yasa’nın Tekrari kitabının tesvik edici bölümlerinin (5-11) tapınma yerlerinden bahsetmemiş olması, ayrı bir dikkat çekici unsurdur. Yasa’nın Tekrari 12, tapınmanın birlesiminin değil, paklaşmasının talep edilisidir. Tapınma, pagan ve putperest etkiden uzak tutulmalı ve onu kirleten putlardan ve iğrençliklerden arındırılmalıdır.

4D. Yasa’nın Tekrari 12. bölüm 13. ve 14. ayetlerde, merkezi tapınma hakkında uyarılar yer alır: “Yakmalık sunularinizi her gördüğünüz yerde sunmamaya dikkat edin. Yakmalık sunularinizi RAB’bin oymaklarınızın birinde seçeceği yerde sunacaksınız. Size buyurdugum her şeyi orada yapacaksınız.”

Metinlere dayali varsayim, "her gördüğünüz yerde" ifadesini geçmiste var olan, ancak bu ayetten sonra yasaklanan diger tapinaklari isaret ettigini iddia etmektedirler. Buna ragmen, 12:15 degisik bir anlami ortaya koymaktadır: "Tanriniz RAB'bin sizi kutsadigi ölçüde, yasadiginiz kentlerde dilediginiz kadar hayvan kesip etini yiyebilirsiniz. Dinsel açıdan temiz ya da kirli kisi, bu eti ceylan ya da geyik eti yer gibi yiyebilir."

13. ve 14. ayetler, 15. ayet ile belli bir sinirlama altina girmislerdir. 13. ayet, "yakmalik sunularin" varligi önceden varsayilan bir tapinakta sunulmasindan bahsetmektedir. 13. ayette yer alan "her gördüğünüz yerde" ifadesi, geçmiste var olan sunakların mahkum edilmesi anlamina gelmemekle beraber bu ifade, 15. ayette bulunan "yasadiginiz kentlerde" ifadesi ile esanlamli olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayi, 13., 14. ve 15. ayetler bir arada ele alinmalidir. Bir arada ele alindiklarında da su anlami verirler: Yemek için hayvan her yerde kesilip yenilebilir, ancak yakmalik sunu olarak ayrılan hayvan her yerde sunulamaz.

Metinlere dayali varsayimin aksine 13. ayet, mesru olan ve her yere yayilmis olan tapinaklarda tapinmayi yasaklayip, merkezlestirmemistir. 13. ayet basitçe, Israillileri akillarına esen her yerde yakmalik sunu sunmama konusunda uyarmakta, sunulari varligi öncede varsayilan tek bir tapinak ile sinirlanmaktadır. (Aalders, ASIP, 75)

5D. M.Ö. 621 senesinde gerçekleşmiş olan Yosiya'nin reformasyonundan önce yazilmis olan birçok ayette, tek bir merkez tapinagin önceden varsayildiği görülür; "Tanri'nin Tapinma Çadiri" (Hakimler 18:31) ve "RAB'bin Tapinagi" (1. Samuel 1:9; 3:3).

Asagidaki referanslar ise, basit bir tapinak hakkındadır: 1. Samuel 1:3; Misir'dan Çikis 23:17, 19; 34:23, 26 (karsilastirin: Yasa'nin Tekrari 16:16). Su ayetler ise tapinaktan direkt bir şekilde bahseder: 1. Samuel 21:4; Misir'dan Çikis 25:30; Levililer 24:5; 1. Samuel 21:9 (karsilastirin: Misir'dan Çikis 28:6).

6D. 1. Krallar 8:4, kâhinlerin ve yasliların, "Sandigi, Bulusma Çadiri'ni ve çadirdaki bütün kutsal esyaları kâhinlerle Levililer'in tapinaga" tasidiklarını aktarir. Aalders, bu konuda sunlari yazmistir:

Bir kisinin, o dönemde birden fazla tapinak oldugunu ve bu tapinakların mesru olarak kabul edildiğini düşünmesini anlamak mümkün degildir. Yerusalem'de tüm hasmeti, maddi zenginligi ve görkemi ile dikilen tapinagin Israillilerin din yasamında önemli bir yer tuttuğu bilinirken, baska yerlerde bu tapinaga rakip tapinaklar oldugu için, bu ayetin verildigini iddia etmek tamamen mantik disi bir yaklasimdir. 1. Krallar xii. 27'ye göre Kuzey Kralliginin ilk hükümdari olan Yarovam'in korkusu söyledi: "Eger bu halk Yerusalem'e gidip RAB'bin Tapinagi'nda kurbanlar sunarsa, yürekleri efendileri, Yahuda Krali Rehavam'a döner. Beni öldürüp yeniden Rehavam'a baglanirlar." Bundan dolayi Yarovam, birisi Beth-el ve digerleri Dan'da olmak üzere ki adet tapinma yeri inşaat ettirmistir (ayet 28). Buradan da anlasilacagi gibi, o dönemde insanların sunularini tapinaga getirmeleri yaygin bir uygulamaydi ve tüm Israil halki için kurbanların sunulacagi yer, Yerusalem'de bulunan RAB'bin Tapinagi'ydi. Iste bu yüzden, Kral Yosiya'nin döneminde tapinmayi tapinakta toplamaya gerek yoktur, çünkü tapinak kurulduğu günden beri tapinmanın rakipsiz merkezidir. (Aalders, ASIP, 79-80)

7D. 2. Krallar 22:8-13, bizlere RAB'bin Tapinagi'nda... bulunan... Yasa Kitabı'nin, eski bir kitap oldugunu anlatmaktadır. "Gidin, bulunan bu kitabın sözleri hakkında benim için de, bütün Yahuda halki için de RAB'be danisin. RAB'bin bize karsi alevlenen öfkesi büyüktür. Çünkü atalarımız bu kitabın sözlerine kulak asmadilar, bizler için yazilan bu sözlere uymadilar" ifadesi, kitabın eskiliginin ortaya koymaktadır.

G. T. Manley, “Metinlerden de açıkça anlasıldığı gibi Yasa Kitabı, görüldüğü anda tanınmıştır. Bunun sebebi, bu kitabın varlığının bilinmesi, ancak kitabın kaybolmuş ya da gizlenmiş olmasıdır. Eger kitabın bulunduğu dönemde bu kitap hakkında bilgi sahibi insanlar yaşamıyor olsa idi, yukarıdaki ayetler anlatılan olayların hiç birisi gerçekleşmezdi.” (Manley, BL, 125)

8D. Yosiya'nın etrafında gerçekleşen olaylar ile Yasa'nın Tekrari arasında açık ve yakın bağlantı yoktur. İki metin grubunda da, putperestliğin ve büyücülüğün günah olduğu açıklanmıştır, ancak aynı günahlar, Pentateuch'un baska kısımlarında da kendilerine yer bulmuşlardır. Manley, bu konu hakkında şöyle yazmıştır: “O döneme ait bazı günah eylemleri, Yasa'nın Tekrari kitabında yer almamıştır. Örnek olarak *kemarim*, yani putperest kâhinlerin varlığı Hosea (x. 5) ve Sefanya (i. 4, 5) tarafından bilinmekteydi. Bu kişileri durduran ise, Yosiya (II. Krallar xxiii. 5) olmuştur. Ancak, bu konuya Yasa'nın Tekrari kitabında hiç değinilmemiştir. Benzer bir örneği ise, Baallar'a buhur yakma olayında görürüz: Hosea ii. 13, xii. 2; II. Krallar xxiii. 5, ve onun simgeleri: Yesaya xvii. 8, xxvii. 9; II. Tarihler xxxiv. 4 (Manley, BL, 125)

Manley, sözlerine şöyle devam eder: “Diğer taraftan Yasa'nın Tekrari kitabında yer alan Amaleklilerin yok edilmesi veya sığınak kentlerin tespit edilmesi gibi birçok buyruk, Yosiya'nın reformu olarak aktarılmamıştır.” (Manley, BL, 125)

Diğer taraftan Yasa'nın Tekrari kitabında yer alan Amaleklilerin yok edilmesi veya sığınak kentlerin tespit edilmesi gibi birçok buyruk, Yosiya'nın reformu olarak aktarılmamıştır.

– G. T. MANLEY

9D. Yasa'nın Tekrari 27:1-8

Metinlere dayalı varsayımın tapınmanın merkezleştirilmesine dair iddialarının karşısında yıkılmaz bir duvar gibi duran bir buyruk, Yasa'nın Tekrari 27:1-8'de yer almaktadır. Bu buyruğa göre, Musa'nın Eval dağı üzerinde bir sunak yapması gerekmektedir. Bu ayetlerde, Yasa'nın Tekrari'nin yasaklaması ya da kinaması gereken bir sunak hakkındaki ifadeler ile, Mısır'dan Çıkış 20:24'de kullanılan ifadeler aynıdır.

Yahve'nin (Yasa'nın Tekrari 27) buyurduğu bu sunagin yapımı, Yesu 8:30 ve 31'de tamamlanmıştır. S. R. Driver, bu ayetler için “tenkitçiler için dikkate değer zorluklar yaratmaktadır ve en uygunsuz yerde bulunmaktadırlar” demistir. (Driver, D, 294)

10D. Sunular “Sunaklar” ve “Tapınma Yerleri”

The Book of the Law kitabının yazarına ve yayıncısına aşağıdaki uzun alıntıyı yapmamıza izin verdikleri için teşekkür ederiz. Aşağıdaki metinde, İbranice *bamah*-tapınma yerleri (Türkçe çevirisi, tam karşılığı: *yüksek yerler*) kelimesi üzerine yapılan bir çalışma aktarılmaktadır.

Yöresel Tapınaklar

“Yöresel tapinaklar” terimi, aslında tam olarak ifade edilmek isteneni yansitamamaktadır. Baska kelimeler ile kullanıldığında daha kesin bir anlam kazanmaktadır ve kullanıldığı her cümleye göre ayrı ayrı ele alınmalıdır. Elimizde yöresel sunaklar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır, ne yazık ki veri eksikliği, spekülasyonları tesvik etmektedir. Kutsal hatıralar içeren ya da bir kurbanın sunulduğu her yeri tek bir kategoride toplayıp, kalıcı tapınak olarak kabul etmek ve her birisine bir kâhin ve o kâhinin kendisine ait ayin ve uygulama düzeni olduğunu iddia etmek, çekici gelmektedir. Bu çekiciliğe rağmen sagduyumuz bizlere metinlere sıkıca yapışmamızı ve metinlerde yapılmış olan kesin ayrımları tespit etmemizi salık vermektedir. Bu ayırım, Tanrı'nın hosuna giden eylemler ile Tanrı'nın gözünde kötü olan eylemler arasında yapılmaktadır.

İlk olarak yapmamız gereken, sunuların gerçekleştiği yerler hakkında kaydedilenleri ortaya dökmek olacaktır, (1) *sunaklarda* ve (2) Yesu'dan 2. Samuel'e kadar tapınak yapılmadan önce adı geçen *tapınma yerlerinde*.

Bu kitaplarda yedi defa “sunak” dikilmiştir. İkisi melekler ile (Hakimler vi. 26-28, xiii. 20), besisi ise baska olaylar ile ilgilidir (Yesu viii. 30, Hakimler xxi. 2-4; I. Samuel vii. 17, xiv. 35; 2. Samuel xxiv. 25). Daha da ötesi Yesu ix. 27'de, Tanıklık çadiri olduğu tahmin edilen “RAB'bin sunagında” hizmet eden Givonlulardan bahsedilmektedir. “Tanıklık sunagının” hikâyesi ise, Yesu xxii'de yer almaktadır.

Tesadüf olma olasılığı bulunan ilginç bir nokta ise, hem bu kitaplarda hem de Yasa'nın Tekrari kitabında, çoğul olan “sunaklar” ifadesi bir kere yer almaktadır. Sunagin çoğul halinin kullanıldığı bu iki ayette de Kenanlılardan bahsedilmektedir (Hakimler ii. 2; Yasa'nın Tekrari xii. 2).

Beytlehem (I. Samuel xvi. 5, xx. 29), Gilgal (I. Samuel xiii. 8) ve RAB'bin Sandığı ile beraber Beyt-Semes'de (I. Samuel vi. 15) sunularda bulunulduğunu okumaktayız.

Gidyon'un sunagi ve Sekem'deki Yesu'nun ölümü kaleme alınırken sunak hâlâ ayakta durmakta idi (Yesu xxiv. 26); Davut'un sunagının alanı ise, tapınak için kullanılmıştır. Diğer sunaklar yok olup gitmişlerdir.

“Tapınma yerleri” (*bāmāh*) ile “sunak” aynı şey degillerdir. Bu iki kelimenin anlamı ve orijini farklıdır, bu yüzden de ayrı ayrı ele alınmaları gerekir.

Yesu ve Hakimler'de *bāmāh* kelimesi kullanılmamıştır, ancak I. Samuel'de bu iki kelime de kullanılmıştır.

Bu kullanımların birincisi, Samuel'in, “çıktığı” Ramah'ta (I. Samuel ix. 13), ikincisi ise peygamberlerin, çenk, tef, kaval ve lir çalanlarla birlikte peygamberlik ederek tapınma yerinden “indigi” Giva Elohim'de (I. Samuel x. 5) gerçekleşmiştir. İlk kullanımın gerçekleştiği yer, aynı zamanda bir “misafirhanedir” ve burada Samuel kurban sunarken otuz kişiyi ağırlamıştır. Bu iki ayetten de anlaşıldığı gibi *bāmōth* denilen yerler, yükselti üzerine kurulmaktaydı.

Yahve'ye sunulan mesru kurbanlar hakkında elimizdeki bilgi bu kadardır. Hakimler kitabında okudığımız “RAB'bi terk edip Baal'a ve Astoretler'e tapındılar” (Hakimler ii. 13) olayı ise, tamamen farklıdır ve lanetlenmiştir.

Bu ayet ile beraber tapınagin yapılmasında yeni bir dönem başlamıştır, *bāmāh* kelimesinin rengi değişir ve olumsuz bir anlam içermeye başlar.

Bu değişimi I. Krallar iii. 1-4'den itibaren izleyebiliriz: “..Halk, hâlâ çeşitli tapınma yerlerinde RAB'be kurban sunuyordu. Çünkü o güne dek RAB'bin adına yapılmış bir tapınak yoktu...”; bu uygulamada halk yargılanmamakta ve haklı bulunmaktadır. Ayet şöyle devam eder: “Süleyman babası Davut'un kurallarına uyarak RAB'be olan sevgisini gösterdi. Ancak, hâlâ çeşitli tapınma yerlerinde kurban sunuyor, buhur yakıyordu.” Bir önceki ayetteki olumluluk, bir sonraki ayette olumsuzluga dönüşmüştür. Ayet şöyle noktalanır: “Tapınma

yerlerinin en ünlüsü Givon'daydı. Kral Süleyman oraya giderek sunakta bin yakmalık sunu sundu.” (I. Krallar iii. 4)

Bu ayetler, LXX’te kullanılan “? ? ? ? t a t ? ? a ? μ e ? a ? ?” ifadesini (okunusu: hüpsâlatata, kai, magela); en yüce ve en büyük olarak tercüme edilmiştir. Givon, diyardaki en yüksek rakimli yer olmasına rağmen bu yüceligin, Tanıklık çadırının orada olmasından dolayı gerçekleşen ruhani bir ifade olduğu düşünülmüştür (ç.ref. II. Tarihler i. 1-3). Bu noktaya kadar yükseklik ifadesi, *bāmāh* kelimesinin etrafında dolasmıştır; ancak artık bu anlam yok olmaktadır ve şehirlerde (II. Krallar xxiii. 8) kurulup (I. Krallar xiv. 23), kaldırılıp, tekrar kurulabilen (II. Krallar xxi. 3) bir yapıya işaret etmektedir.

İyi Kralların hayatlarında *bāmōth* ların sürekli varlığı bir leke olarak kalmıştır; bunların insani açıktan kinanmıştır (I. Krallar xiv. 22-24), gerçek dogası ne olursa olsun bu yargı esit bir şekilde *beyt-bāmōth* (tapınma yerlerinde yapılan tapınaklar) üzerine de düsmüştür (I. Krallar xii. 31; II. Krallar xvii. 29, xxiii 19).

Bu onaylamamanın, sadece Yasa’nın Tekrari kitabının yazarının önyargısına bağlamak hatalı olur. Bu kinama peygamberler tarafından da açık ve sert bir biçimde gerçekleştirilmiştir (Hosea viii. 11, x. 1; Amos iii. 14, iv. 4-6, v. 4-6; Mika i. 7; Yesaya ii. 8).

Bu kinama ve itirazların altında yatan unsur tapınmayı merkezleştirme değil, Kenan dininin etkisi ile yayılmaya başlayan putpersetik ve igrençliklere gösterilen tepkidir. Bu konudaki sert tepkilere, Yasa’nın Tekrari xii. 29-32’den önce Misir’den Çıkis xxxiv. 12-16’da (J) rastlamaktayız.

Kuzey krallığının Yahve’ye ait saf dini, Ahab ve Izebel’in idaresi altındaki Fenikeli Ba’al inancının korumacı ve yayılmacı dini tarafından tehdit edilmekteydi. İlyas, bu durumun yanlışlığını sürekli olarak vurgulamıştır. İlyas’ın bahsettiği Yahve için inşa edilen sunaklar (I. Krallar xix. 10), ya Yerusalem’e gitmeleri engellenen dindar İsrailliler’e aittir ya da daha önceki zamanlardan kalmadır.

Arkeoloji ne yazık ki bu konuda fazla katkıda bulunamamıştır. Kenan’da, Gezer ve çevresinde bulunan tapınak kalıntıları, İsrailliler’den önceki dönemlere aittir. Filistin’in İbrani yönetiminde olduğu döneme ait bir tane bile, ne Yahve’ye ne de başka bir “tanrıya” ait tapınak ya da herhangi dini yapının kalıntılarının keşfedilmemiş olması ise, ilginç bir noktadır.

Wellhausen’in iddialarının incelenmesinde kriter olarak alınması gereken, tahmin ya da varsayımlardan uzak, tarihsel arka plâni budur. (Manley, BL, 128-131)

11D. Aalders, su sonuca varmıştır: “Metinlere dayalı hipotezi savunanlar, Kutsal Kitap’ta aktarılan tarihi, taraflı olmakla suçlarlar. Ancak bu yargı, bilimsellikten çok uzaktır. Aslında taraflı olma yargısını hak eden, teorinin kendisidir. Pentateuch’a, yasaların metni ile desteklenmeyen yorumları dayatmıştır, bu yorumların isleyebilmesi, gerçekler ile tarihin uyumunu sağlayabilmek için tarihi yeni bastan düzenlemiştir, en sonunda da bütün tarihsel delil ile uyumsuz olan bir varsayımı iddia etmiştir: ‘Yasa’nın Tekrari’ kitabının derlendiğini! Bu uygulamaya siddetli bir şekilde karşı çıkılması gerekir.” (Aalders, ASIP, 81)

NOT: İddia edilen P kaynağının ve Tanıklık çadırının tarihlemesi hakkında daha detaylı bilgi için bir sonraki bölüme bakınız.

Yahuda’da yaşayan birçok kişinin böyle bir sahtekârlığı ortaya çıkartmak için güçlü sebepleri vardı. Kitabın yargılamış olduğu kötü insanlar, bu kitabın düzmece olduğunu ortaya koymak için hiçbir fırsatı kaçırmazlardı.

7B. Sonuç

D (Yasa'nın Tekrari) için geç bir tarihleme konusundaki inatçı ve ısrarcı tutumundan vaz geçmeyenlerin, dahili delil göz önüne alındığında, cevaplamaları gereken ciddi sorular vardır. Yukarıda bahsi geçen sorunlar bir yana, M.Ö. yedinci yüzyıl tarihlemesini savunanları bekleyen baska problemler de vardır.

Iddia edilen yazarın, güçlü ve farklı bir kişi olduğu açıktır. Metinlere dayalı hipotezcilere göre, “Yasa'nın Tekrari” isminde bir yazarlar ekolü baslatmıştır. Niçin elimizde M.Ö. birinci milenyumun ortalarında yaşamış bu kişinin ismi ya da ona ait herhangi bir iz, ipucu yoktur?

Eğer bu kişi, bu kadar etkili bir reformcu ise, niçin sadece o atalarının günahlarını açığa vurmudur?

Eğer bu yazarın kaleme aldığı yasaların niyeti, Musa'nın iletmiş olduğu eski yasaları feshetmek ise, niçin kendisinden Musa olarak bahsetmektedir?

Eğer bu yazarın amacı, tapınmayı Yerusalem'de merkezleştirmek ise, niçin bu tapınagın varlığına dair bir imada bulunmamıştır?

Bu yazar niçin kendi kitabını tapınakta saklamıştır? (Manley, BL, 142)

Raven, “Daha da ötesi, eğer bu kitap ileri bir tarihe ait olsaydı, ortada bir sahtekârlık olurdu. Yahuda'da yaşayan birçok kişinin böyle bir sahtekârlığı ortaya çıkartmak için güçlü sebepleri vardı. Kitabın yargılamış olduğu kötü insanlar, bu kitabın düzmece olduğunu ortaya koymak için hiç bir fırsatı kaçırmazlardı.” (Raven, OTI, 112)

4A. VARLIĞI İDDIA EDİLEN P KAYNAGININ ESKİLİĞİ

1B. Metinlere Dayalı Varsayım

Driver'in iddiası: “Sürgün öncesi dönem ile ilgili metinlerde, P'nin yürürlükte olduğuna dair hiç bir ima yoktur.” (Driver, BG, 136)

Wellhausen'in iddiası: “Musa'ya ait olduğu iddia edilen teokrasinin, tarih hakkında az bir bilgisi olan bir kişiye bile, geçmiş tarihlemeye uymadığını, İsrail devletinin nasıl olması gerektiğini bir ülkü olarak belirlemiş olan peygamberlerin bu konu hakkında en ufak bir fikre bile sahip olmadıklarını, teokrasinin sürgün sonrası Yahudilik'te yerini bulduğuna ispatlamaya dahi gerek yoktur.” (Wehlhausen, PHI, 151)

2B. Temel Cevap

1C. P ile Peygamberlerin Kıyaslaması

Kâhinsel metinlerin sürgün sonrası dönemde en “mükemmel” yerini bulup bulmadığını anlamının yolu P ile; Ezra, Nehemya, Ester, Hagay, Zekârya ve Malaki'nin yazılarını karşılaştırmaktan geçer. Eğer Kâhinsel metinlerin ortaya koyduğu fikirler, bu yazarlar ile uyumlu ve bu yazarlardan öncekiler ile uyumuz ise, radikal tenkitçilerin iddiaları güçlenir.

1D. P'de Yer Alan, Ancak Sürgün Sonrası Dönem'de Yer Almayan Unsurlar :

Tanıklık Çadiri
RAB'bin Sandigi
On Emir
Urim ve Tumminim
Günahlari Bagislatma Günü
Siginak Kentler
Zina Sinavi
Sallamalik Sunu
Korban

2D. P'de ve Sürgün Öncesi Dönem'de Yer Alan Ancak Sürgün Sonrası Dönem'de Yer Almayan Unsurlar :

Sünnet (en çok sürgün öncesi Yesu'da ve 1., 2. Samuel'de vurgulanmıştır)
Kanin Önemi
Cüzam
Nezirler
Çesitli Sunular

3D. P'de, Sürgün Öncesi Dönem'de ve Sürgün Sonrası Dönem'de Yer Alan Unsurlar:

Sept Günü
Fisih Bayrami
Mayasiz Ekmek Bayrami
Çardak Bayrami

4D. P'de Yer Almayan Ancak Sürgün Sonrası Dönem'de Öne Çıkan Unsurlar:

Tanrisal Isim "Göksel Ordularin Rab'bi Yahve" (sürgün sonrası yazarlari tarafından 86 defa kullanilmistir)
Tapinma Merkezinde Ezgi Söylemenin ve Müzigin Yer Almasi
Yazicilar
Çul Giyme
Merkez Sunagin "Tapinak" Olarak Atanmasi
Sürgün Sonrasi Ortaya Çıkan Endüstri Devrimi Hakkındaki Yasamadan Bahsedilmesi (Kelso, AOOTC, 39)
Yerusalim Sehri (Allis, FBM, 196-199)

Radikal tenkitçiler P kaynagini, M.Ö. altinci yüzyila atfetmisler, ancak bu güçlü uyumsuzluklar konusunda sessiz kalmislardir. O. T. Allis, su sonuca varmaya mecbur kalmistir: "Kâhinsel metinlerin sürgün sonrasi döneme tam uydugunu ve sürgün öncesi döneme uymadigina dair iddia, tam olarak ispatlanmamistir." (Allis, FBM, 201)

2C. Dahili Delil ve P'nin Diger Kaynaklar ile Iliskisi

Eger P, en son kaydedilen kaynak ise, diger kaynaklari P'den haberi olmaması gerekir. Bu konuda birçok iddiada bulunulmustur, Driver'in iddiası şöyledir: "Yasa'nin Tekrari kitabinda, P'nin yasaması hakkında hiçbir ön bilgi yoktur." (Driver, ILOT, 137)

Buna ragmen asagida belirtecegimiz unsurlar, P kaynaginın, M.Ö. altinci yüzyıla kadar var olmadigina dair dürüst bir yargiyi imkânsizlastirmektedir.

1D. Harun ile ilgili materyaller genellikle P dokümanına atfedilir. Brightman'a göre: "Harun, J'de yer almamakta ve E'de tesadüfen bulunmaktadır." Brightman'ın bu iddiasının dogru olması için, J kaynagında yer alan on üç aktarımın kitaptan çıkartılması gerekmektedir. (Brightman, SH, 459)

2D. Yasa'nın Tekrari 14:3-20: Bu ayetlerin, Levililer kitabında neredeyse bir ikizi bulunmaktadır. Bu durum karsısında Driver, sunları dile getirmiştir: "Bu ayetler, D tarafından ya P'den alınmıştır ya da en azından *toroth*'un Kâhinsel bir toplamasından. Bu ayetlerde kullanılan stil, (D) Yasa'nın Tekrari ile değil, (P) Kâhinsel metinlerle bir bağlantıyı ortaya koymaktadır... Eger durum gerçekten böyle ise, Yasa'nın Tekrari yazılırken, P'nin bir kısmının biliniyor olduğunu kabul etmek zorunda kalırız." (Driver, ILOT, 137-138)

3D. Asagıdaki liste, yasanın eskiligini ve P'nin sürgün öncesi dönemde de bilindiğini kanıtlamaktadır.

Yasa'nın Tekrari 15:1 - Borçların Bağışlanacağı Yıl (Levililer 25:2)

Yasa'nın Tekrari 23:9, 10 - Ordugâhi Temiz Tutmak (Levililer 15)

Yasa'nın Tekrari 24:8 - Cüzam Hakkında Yasa (Levililer 1 ve 14)

Amos 2:11, 12 - Nezirlerin Sarabı Yasaklaması (Çölde Sayım 6:1-21)

Amos 4:5 - Sunularda Mayanın Yasaklanması (Levililer 2:11)

Amos 5:22 - Yakmalık, Et ve Esenlik Sunuları (Levililer 7 ve 8)

Amos 4:5 - Sükran Sunusu (Levililer 7, vb.)

Amos 5:21 - Dinsel Toplantı (Levililer 23, vb.)

Hosea 12:9 - Çadırda Yasama (Levililer 23:42)

(Kitchen, AOOT, 150-51)

Bu listeyi daha uzatmak mümkündür. Bu metinsel delil karsısında Archer'ın vardığı yargıya katılmak durumunda kalırız: "M.Ö. 755 senesinde bile metinlere dökülmüş bir yasa kitabı olduğu kesindir. Bu kitap, P'yi ve D'yi kapsamaktadır ve peygamberin kendisi tarafından Yahve'nin Tevrat'ı olarak isimlendirilmiştir (Amos 2:4). Halk tarafından bu kitap üzerlerinde bağlayıcı, etkin ve yetkin bir yasama unsuru olarak kabul edilmiş ve güvenilmiştir." (Archer, SOTI, 151)

Allis, varılan bu sonucu şöyle ifade eder: "Tenkitçiler, yasanın eskiligini ortaya koyan bu ayetleri reddettikleri zaman, hem deliller ile oynamaya kalkarlar hem de İsrail'in tarihçi ve peygamberlerinin yasayı gülünçlükten ve zalimlikten uzak tutma konusundaki başarısızlıklarına dair duydukları inancı açığa vurmuş olurlar. İsrail'in tarihçi ve peygamberlerine göre halkın çektiği acıların sebebi, yasaya uymakta gösterdikleri başarısızlıktır. Tenkitçilerin metindeki bu açıklığa ragmen, gene metinleri kaynak gösterip dile getirdikleri iddiya göre, bu halkın bu yasadaki haberi yoktur." (Allis, FBM, 202)

3C. Yaratis 17

Samuel R. Külling, *Zur Datierung Der "Genesis-P-Stücke" Namentlich Des Kapitels Genesis XVII*, isimli eserinde, Yaratis kitabında 'P-bölümü' olarak adlandırılan kısımların

tarikhlenmesini ele almıştır. Yaratis 17 ve sünnet hakkında sunlari söylemiştir: “Yaratis 17’nin formu, stili ve içeriği M.Ö. ikinci milenyuma aittir [sic] ve sürgün sonrası yazarlar ile bir bağlantısı yoktur. Mendenhall (*Law and Covenant*, 1955), Baltzer (*Das Bundesformular*, 1960), M. G. Kline (*Treaty of the Great King*, 1963) ve Wiener’in (*Studies in Biblical Law*, 1904) yaptığı uygulamayı aynen ben de gerçekleştirdim. M.Ö. 1200’den sonra kullanılmamış olan, M.Ö. ikinci milenyuma ait tebaa altına girme antlaşmalarının yapısı ve stili ile Yaratis 17 arasındaki benzerliği ortaya koydum. Daha da ötesi, ileri dönemler antlaşmalarının yapısı farklı iken, metinleri artık yürürlükte olmayan bir yapı ile meydana getirmek için mantıklı hiçbir sebep yoktur.” (Külling, DSCPSG, 68)

4C. Yaratis 9

Bu bölümün P kaynağına ait olduğu, ileri bir tarihlmesi olması gerektiği ve Pers dönemine bir referans teşkil ettiği ileri sürülür. Tenkitçiler sık sık, et yemek ve kan içmek hakkındaki bu ayetlerin aslında bir tür kutsal savası reddetme olduğunu iddia etmektedirler.

Külling, su sonuca varmıştır:

(P) Kâhinsel metinlerin sürgün ve sürgün sonrası dönem içerisinde yazıldığını reddetmek için kullanılacak sebepler, aynı zamanda Pers dönemi için de kullanılabilir. Sürgün ve sürgün sonrası döneminde yaşamakta olan bir kâhinin, yiyecek ile ilgili yasalar arasından, kan akitilmes et yenmesine dair bir yasayı hiçbir sebep göstermeden seçmesinin ne gibi bir mantığı olabilir? Sürgün-sürgün sonrası dönem için et yemek için izin içeren bir yasanın yayınlanması, tamamen gereksiz ve lüzumsuzdur (Yaratis 9:3). Eğer bu metinler bu dönemde yazılmış olsalardı, hangi etlerin yenmesinin serbest, hangilerinin serbest olmadığına dair bir metin daha anlamlı olurdu. Ayet 3, açık bir şekilde sürgün ya da sürgün sonrası dönemde ilgisi olmadığını ve Levililer yasalarının daha var olmadığını ortaya koyar.

Kâhinsel bir eğilim izine rastlanılmaz. Eğer sürgün ve sürgün sonrası dönemde kan içme ya da kanlı et yeme konusunda bir tehlike oluşmuş olsaydı bile, ilk olarak et yenmesini serbest bırakmaya, arkasından kani yasaklamaya gerek olmazdı, çünkü halk sürgün döneminde zaten et yemektedir. Tüm bunlar bir yana, sürgün ve sürgün sonrası döneme ait olduğu iddia edilen kaynaklar böyle bir tehlikeden hiç bahsetmemektedirler. I. Sam uel 14:32-34, bu yasanın varlığının eskiden beri bilindiğini ortaya koymaktadır. (Külling, DSCPSG, 75)

5C. Tanıklık çadırı

1D. Metinlere Dayalı Varsayım

Metinlere dayalı hipotezlerin savunucuları, Mısır’dan Çıkis kitabında yer alan Tanıklık çadırını, genellikle “salt hayal ürünü” olarak nitelendirir, Mısır’dan Çıkis metinlerinin tümünü P dokümanına atfedip, ileri bir tarihllemeye maruz bırakır ve güvenilmez olarak yargırlar. Metnin yapısının Musa’nın çağı için çok gelişmiş olduğu varsayılır. Sürgün sonrası döneme ait kurgu eğilimi bir hayal ürünü olarak kabul edilir. Musa’nın çağındaki İbrani halkının bu özelliklerde bir çadırı yapacak vasıflara sahip olmadıkları iddialar arasındadır.

Wellhausen’in iddiası: “Tapınak, tapınmanın odak noktası, Süleyman’ın çağına kadar inşa edilmemiştir. Bu dokümanlara göre tapınak olgusu o kadar vazgeçilmezdir ki, yerleşik düzene geçilmeden önceki göçebe dönemde bile tapınak kavramının başlangıcı olarak bir portatif bir çadır yapılmıştır. Aslında gerçek sudur: Tanıklık çadırı, Yerusalem’deki tapınagın prototipi değil, tapınaktan sonra yapılmış olan bir kopyası, modelidir. (Wellhausen, PHI, 36-37)

Wellhausen'in iddiası devam eder: "Tanıklık çadırı, tarihsel bir hayal ürünüdür ve gerçek olması, yüksek bir şüphe oranı içermektedir." (Wellhausen, PHI, 39)

A. Bentzen, "Tanıklık çadırı, gerçekçi bir fikir değildir" demistir. (Bentzen, IOT, 34)

"P tarafından tarif edilmiş olan Tanıklık çadırı, gerçekten var olmuş, tarihselliği olan somut bir nesne değildir. Tanıklık çadırı bir ülküdür, bazı ruhsal fikirlerin metinlerde kendini asan bir şekilde somutlaşmış halidir." (Driver, BE, 426)

Bu delillerin ışığında, Musa'ya ait çağda İbraniler'in Tanıklık çadırı gibi bir yapıya sahip olmalarını reddetmek için geçerli bir sebep kalmamıştır.

- R. K. HARRISON

2D. Temel Cevap

Kenneth Kitchen, "*Some Egyptian Background to the Old Testament*," isimli eserinde bizlere, Musa'nın aktardığı Tanıklık çadırının en önemli esasları ile yakın bir benzerlik içeren portatif nesnelerin genel arka planını veren arkeolojik kesifleri tek tek saymaktadır.

İlk örnek M.Ö. 2600'li yıllardan kalmadır. Büyük piramidi yaptırmış olan Keops'un annesi Kraliçe I. Hetepheres'in prefabriğe, portatif karyola sayvanıdır.

Kitchen, bu eser hakkında sunları yazmıştır: "Bu dikkate değer nesne, uzun üst ve alt hatlarının birbirinden dikey ahsap çubuklar ile ayrıldığı, olusan dikdörtgenlerin üç köşesinden çaprazlama bağlandığı, üstteki yatay kirislerin tavanı oluşturdugu iskelete sahip bir yapıdır. Kullanılan tek malzeme, altın kaplama ahsaptır ve üzerlerine perdelerin asılması için çengeller eklenmiştir. On üç asır sonra İbranilerin yapacağı Tanıklık çadırına benzer bir yöntem ile kurulup, sökülebilmesi için, birbirine eklenen bütün hatil ve kirisler, zivana ve oyuklar ile bezenmiştir." (Kitchen, SEBOT, 9)

Arkaik ve Eski Krallık (M.Ö. 2850-2200) döneminden kalmış olan birçok prefabriğe yapı kalıntılarına rastlanmıştır. G. A. Reisner ve W. S. Smith, dördüncü ile altıncı hanedanlıkların arasındaki (M.Ö. 2600-2200) döneme ait mezar duvarlarına resmedilmiş diğer yapıları tasvir etmişlerdir. (Reisner, HGN, 14-15)

Eskiligi M.Ö. üçüncü milenyuma kadar dayanan bir başka prefabriğe yapı formu, bir kez daha Kitchen tarafından tarif edilmektedir: "Arınma Çadırı; asıl ya da üst tabakaya mensup kişilerin cansız bedenleri mumyalanmadan önce ve sonra arınma ayinleri için bu çadırlara getirilirlerdi. Eski Krallık mezarlarındaki resimlerden, bu portatif 'çadırların' endamlı oldukları açıkça görülmektedir. Ahsaptan dikeylerin üst noktalarından yatay bir kiris ile birleştirilmesinden olusan iskelet, üzerinin bez ile (perde gibi) kapatılmasıyla Tanıklık çadırını yansıtan bir görüntü oluşturmaktadır. (B. Grdseloff, *Das Aegyptische Reinigungszelt*, 1941 ve E. Drioton, *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 40, (1940), 1008. "Arınma Çadırının" resimleri ve yapısı hakkında teknik bilgi için: Blackman, *Rock Tombs of Meir*, V, 1952, Pls. 42-43)" (Kitchen, SEBOT, 9-10)

Bu "çadırların" arkeolojik kalıntıları keşfedilmiştir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız: Kitchen (Kitchen, SEBOT, 10), Reisner ve Smith (Reisner, HGN, 13-17).

Kitchen, "Tanıklık çadırı için ihtiyaç duyulan yapı tekniğinden çok daha ileri tekniklere, çok daha eski çağlarda ulaşıldığını ve uygulandığını gösteren açık deliller vardır" demistir. (Kitchen, SEBOT, 9)

R. K. Harrison su sonuca varmistir: “Bu delilerin isiginda, Musa’ya ait çağda İbraniler’in Taniklik çadırı gibi bir yapıya sahip olmalarını reddetmek için geçerli bir sebep kalmamıştır.” (Harrison, IOT, 405)

Kitchen, su eklemeyi yapar: “Dini ve diğer kullanımlar için üretilen prefabrike yapılar hakkındaki simdiye dek ihmal edilmiş olan Mısır kökenli arkeolojik deliller sayesinde, Taniklik çadırının geç döneme ait bir hayal ürünü olduğu suçlaması, çok daha eski çağlarda ulaşılmış yapı tekniklerinin ortaya çıkması ile kesinlikle çürütülmüştür.” (Kitchen, SEBOT, 9)

Kitchen, söyle devam eder: “Mısır’dan Çıkis xxvi, xxxvi’da bulunan Taniklik çadırı kavramını ya da yapısını, hayal ürünü ya da ideallerin somutlaşması olarak bir kenara atmak artık mümkün değildir. Bu bölümde sergilenmiş olan Mısır kökenli arkeolojik deliller, Taniklik çadırının erken çağlarda gerçekten var olduğunu direkt olarak ispatlamaz. Ancak, Kutsal Kitap aktarımının bu konudaki direkt anlatımının mantıklılığı ve olabirirliğine hakkında güçlü bir varsayımı desteklemektedirler.” (Kitchen, SEBOT, 11)

Musa’nın çağındaki İbrani halkının bu özelliklerde bir çadırı yapacak vasıflara sahip olmadıklarına dair olan iddia karşısında R. K. Harrison, sunları kaleme almıştır: “Bu iddia sahiplerine hatırlatmamız gereken bir husus, Mısırlıların emek ve sabir isteyen değerli metallerin işlenmesi konusunda Sami halkının ustalığına verdikleri önemdir. Mısırlılar, boyundurluğu altına aldıkları Suriye ve Filistin ülkelerinden gelen, vergi içerisinde bulunan bu değerli metal işçiliğinden etkilenmişler ve bunu mezar duvarlarındaki resimlere kadar tasimislardır.” (Harrison, IOT, 405)

Kitchen su sonuca varmistir: “Mısır’dan çıkmadan önce alt tabakayı oluşturan bir halk olan İbraniler’in, Taniklik çadırını yapacak vasıfa sahip olamayacakları zaten Mısır ganimetlerinde bu iş için gerekli olan materyallerin bulunmayacağı iddia edilir. Tarihsel gerçekler ise, bu iddiadan çok farklıdır... Besalel ve Oholiav gibi yetenekli ustalar, bu dönemde yaşamışlardır. Aynı zamanda E. deltasındaki Mısırlılar’dan elde edilen ganimetler yeterli materyalleri içermekte ve Taniklik çadırının insasına yetecek düzeydedir (Mısır’dan Çıkis xii, 35-36).” (Kitchen, SEBOT, 12-13)

G.T. Manley, sunları yazmıştır: “Ulusun birliği ve Yahve’nin tekligi için halkın etrafında toplanabileceği tek bir tapınak olmasının gerekli olduğu açıktır. Ancak, bu ileriki dönemlerde ortaya çıkan bir unsur değildir, Horev dağındaki antlaşmaya kadar geçmişi vardır (Mısır’dan Çıkis xxxiv. 23; Yasa’nın Tekrari v. 2, 6, vi. 2). Kısacası gerçek sudur: Yesu’dan sonra ilk önce Taniklik çadırı, sonra da Tapınak olarak sürekli bir tapınma merkezi var olmuştur.” (Manley, BL, 127)

Taniklik çadırı hakkında daha detaylı bilgi için, A. H. Finn’in *The Unity of the Pentateuch*, isimli eserinde konu ile ilgili yer alan muhteşem üç bölümü okuyunuz.

“Bulusma Çadırı” hakkında, erken JE ve geç P metinlerinde iki farklı sunum olduğuna dair olan iddia hakkında daha detaylı bilgi için, A. H. Finn’in *The Unity of the Pentateuch* ve James Orr’un *The Problem of the Old Testament* isimli eserleri okuyunuz.

Kâhinsel metinlerin erken tarihlenmesi konusunda iki güçlü delil, yakın bir zaman önce arkeoloji tarafından sunulmuştur.

6C. D’nin eskiliği ve tapınmanın merkezleşmesi konularında daha fazla bilgi için önceki bölümlere bakınız.

7C. Harici Delil

Kâhinsel metinlerin erken tarihlenmesi konusunda iki güçlü delil, yakın bir zaman önce arkeoloji tarafından sunulmuştur.

Kitchen, birinci delil hakkında sunlari söylemiştir: “Levililer kitabında yer alan bazı karmasik ifadelerin ve parçaların tam olarak anlaşılması, M.Ö. on sekizinci ile on besinci yüzyıllar arasındaki devirden kalma çivi yazılarının desifre edilmesi ile gerçekleşmiştir... Bu tabletler arkaik döneme aittir.” (Kitchen, AOOT, 129)

Ugaritik metinler içeren Ras Shamra tabletleri (M.Ö. 1400), Wellhausen’in sürgün sonrası kavramını iptal eder. Levililerin sunular hakkındaki birçok teknik terimi, Kenanca konusan Ugaritlilerde de bulmaktayız (M.Ö. 1400). P terimlerinin bazıları sunlardır:

- (1) *ishsheh*: “atesle yapılan sunu”
- (2) *kālil*: “tümünden yakmalık sunu”
- (3) *shelāmin*: “esenlik sunusu”
- (4) *āshām* (?): “suç sunusu”

Archer, hakli olarak su sonuca varmıştır: “Musa ve fetih döneminde bu terimler, Filistin’de kullanılmaktaydı. Levililerin lisanını ve terminolojisini ileri tarihlere özgü olduğunu iddia etmek için ileri sürülen tüm sebepler, mantıktan yoksundur.” (Archer, SOTI, 149-150)

3B. Dissal Delil

Antlasma yapısı analizi için, bu bölüm içerisinde yer alan 2A ve 3B kısımlarına bakınız.

5A. Arkeoloji

Pentateuch’un Musa’ya ait yazarlığını destekleyen arkeolojik delillerden bazı örnekler için, 13. bölüm 5A kısmına bakınız.

22

TANRI'NIN ÇESITLİ ISIMLERİ OLAYI

BÖLÜME BAKIS

Giris

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

Tanri'nin Degisik Isimlerinin Belirli Kullanimlari

Misir'dan Çikis 6:3'ün Tefsiri

Metinlere Dayali Hipotezcilerin, Tanri'nin Isimlerini Kendi Tezleri İçin Kullanma
Çabalarinda Karsilastiklari Sorunlar

LXX/Septuagint'deki Tanri'nin Çesitli Isimleri

Otto Eissfeldt, metinlere dayali hipotezin, üzerine kurulduğu dört ama temelini söyle listelemistir:

- (1) *Isimsel olaylar*: Metinlerde, Tanrı için çeşitli isimlerin kullanılması.
- (2) *Linguistik olaylar*:
  - (a) Kisilerin, yerlerin ve nesnelerin değisik isimler ile adlandırılması.
  - (b) Çeşitli kelimelerin, ifadelerin ve stilistik özgünlüklerin, dokümanların farklı karakterisik özelliklerini oluşturmaları.
- (3) *Fikirsel olaylar*: Din, hukuk, ahlâk ve politika konularında fikir çeşitliliği; konu kapsamındaki çağ ile ilgili olayların ve koşulların farklı varsayımlarla ifade edilmesi.
- (4) *Metinsel olaylar*: Bazı anlatımların tekrar etmesi, sürekli bir anlatımın konu dışı materyal ile kesilmesi, vb...

(Eissfeldt, OTI, 182-188)

1A. GIRIS

Yaratılış kitabının ilk otuz dört ayetinde “Elohim” ismi, tam otuz üç kere yer almaktadır. “Yehova (YHWH) Elohim” ismi, takip eden kırk bes ayette, yirmi kez yer alır. Gene takip eden yirmi bes ayette “Yehova” ismi, on kez yer alır. Tanrı’nın isimlerinin kullanımında tespit edilen bu düzenin tesadüften öte olduğu kesindir. (Allis, FBM, 23)

2A. METINLERE DAYALI VARSAYIM

Tenkitçiler, Tanrı’nın çeşitli isimlerinin ayrı ayrı kullanımının, birden fazla yazarın olduğuna işaret ettiğini iddia etmişlerdir. [*Yehova* (Türkçe), *Jehovah* (İngilizce), *Yahweh* (İbranice) ve *Elohim*]. Astruc’un, Pentateuch’un birden fazla kaynağın birbiri ile birleştirilip, harmanlanmasından oluştuğuna dair kanısının altında yatan temel budur. *The Encyclopedia of Religion and Ethics* isimli Din ve Ahlâk ansiklopedisinin, Astruc’un *Conjectures* isimli kitabından yaptığı alıntıda sunlar yazılmıştır:

Yaratılış kitabının İbrani metinlerinde, Tanrı için iki değisik isim kullanılmıştır. Bu isimlerden birisi, *Elohim*’dir. Bu kelimenin İbranice’de değisik anlamları olsa da, asil olarak kullanımı, “Yüce Varlık” olmuştur. Diğer isim ise, *Yehova*’dır. Tanrı’nın özünü ifade eden, O’nun yüce ismi. Bu iki ismin eşanlamli olduğu ve metnin stiline renk katmaktan başka bir amaç gütmeyen gelişigüzel kullanıldığı gibi büyük bir hataya düşmemelidir. İsimler, birbirleri ile asla karıştırılmamışlardır. Bazı bölümlerde tamamen, bazılarında ise büyük bir kısmında Tanrı’nın Elohim ismi kullanılmıştır. Kalan kısımlarda ise Yehova ismi kullanılmıştır. Eger Yaratılış kitabının yazarı Musa ise, bu tuhaf ve istisnasız düzenin sorumlusu kendisidir. Ancak, Yaratılış kadar kısa bir kitapta, Musa’nın böyle bir savsaklama yapacağını düşünmek mümkün müdür? Baska hiçbir yazarın islemediği bu kabahati, Musa’ya mi atfetmeliyiz? Yaratılış kitabının, Tanrı’ya değisik isimler veren iki ya da üç yazar tarafından yazıldığını ve bu yazarların birisinin Tanrı için Elohim, diğerinin Yehova ya da Yehova-Elohim ismini kullandığını varsaymak, bu isim çeşitliliği için daha doğal bir açıklamayı doğurmaz mı? (ERE, 315)

Her ne kadar artık isim çeşitliliğinin, kriter olarak tenkitçiler tarafından kullanılmadığı söylene de, A. Bentzen’in aşağıdaki ifadesi, bu konunun çağımızın tenkitçileri için hâlâ önemini koruduğunu ortaya koyar:

Eger, kaynaklar arasındaki farki ayirt etmek niyetindeyse, bu metinlerdeki “degismeyenleri” tespit etmemiz gerekir. Tespit edilen birinci “degismeyen,” Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kullanımında görülen degiskenliktir. Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kullanımında görülen degiskenlik, basit bir linguistik “degismeyenden” çok daha ötedir. Bu bir “*materyal degismeyenidir.*” Bu degismeyenin, Yaratilis kitabında ve Misir'dan Çikis kitabının basında, istikrarli ve belli bir plâni takip ettigini biliyoruz... Bu veriler sayesinde, Pentateuch'un Yaratilis l'den, Misir'dan Çikis 6ya kadar olan kismini, tanrisal isimler diye adlandırilan kritere tabi tutarsak, degisik kaynaklari ayirt etme imkânımız dogmus olur. (Bentzen, IOT, cilt II 27,-28)

Tanrı'nin bütün isimlerinin özel bir anlami vardır ve birbirlerine esanlamli olma zorunluluklari yoktur. Pentateuch'un yazari, metnin baglamina göre Yehova, Elohim, ya da Yehova-Elohim isimlerinden birisini kullanmistir. Buradan da anlasilacağı gibi yazar, Tanrı'nin isimlerini rastgele seçmemistir. Her bir ismin ayri ayri kullanımının arkasında yatan bir amaç vardır.

3A. TEMEL CEVAP

1B. Tanrı'nin Degisik Isimlerinin Belirli Kullanimlari

Tanrı'nin bütün isimlerinin özel bir anlami vardır ve birbirlerine esanlamli olma zorunluluklari yoktur. Pentateuch'un yazari, metnin baglamina göre Yehova, Elohim, ya da Yehova-Elohim isimlerinden birisini kullanmistir. Buradan da anlasilacağı gibi yazar, Tanrı'nin isimlerini rastgele seçmemistir. Her bir ismin ayri ayri kullanımının arkasında yatan bir amaç vardır.

On ikinci yüzyilda R. Jehuda Halevi, *Cosri* isminde bir kitap yazmistir. Bu kitap da, Tanrı'nin isimlerinin her birinin etimolojisini (kökenbilim) açıklamistir. Onun vardigi sonuçlar, Berlin Üniversitesi İlâhiyat Profesörü E. W. Hengstenberg tarafından on dokuzuncu yüzyilin ortalarında açıklanmistir:

Tanrı'nin en sik kullanılan genel ismi, [Elohim] ismidir. Bu isim, Tanrı'yi sadece O'nun kudretine deginerek tarif eder; insanlar ile kurduğu iliskilerde açıklamis oldugu, kisiligi ya da ahlâki vasiflarından vermiş oldugu bereketlerden ya da buyruklarından bahsetmez. Eger bir metinde, Tanrı, Kendisini tanitiyorsa ve gerçekten de Tanrı ile konusuluyorsa, ‘Elohim’ ismine bir isim daha eklenir -bu isim ise “Yehova” ismidir. Bu isim, Tanrı'nin esinlemesini ve O'nun antlasmasını alan insanlara özgüdür... Ifade edilen Tanrisal özün olusumuna asikâr olmayan herkes için “Yehova” ismi, anlasilmaz bir isimdir. “Elohim” ismi ise, bu asikârligi talep etmez, Tanrı'yi tüm insanların anlayabileceği evrensel unsurlari ile yansitir. . . . “Yehova” ismi, Tanrı'nin özel ismidir [*nornen proprium*], bundan dolayi O'nun özünü en ufak zerresini bile ifade eder. Sadece Tanrı izin verdiği, Yüreginin gizemlerini açıkladığı ve yarattıklarının yüreginin derinliklerinden gelenleri isitmelerine müsaade ettiği zaman anlasilabilir. Böylece, kudretli ve sinirsiz bir varlık oldugunun bilinmesi ve tasdiklenmesi disında taninmeyen ve tanımlanamayan olmak yerine Kendisini, bu ismi ile en içten, yakından ve hususi şekilde ifade etmektedir. (Hengstenberg, DGP, 216-217)

YHWH	ELOHIM
-------------	---------------

(1) Metin, Israillilerin YHWH'de somutlaşmış Tanrı kavramını yansıttığında, İsrail tarafından geleneksel bir biçimde O'na özgü olarak kabul edilen niteliklerde, özellikle O'nun ahlâki karakterinde ifade bulduğunda, YHWH ismi kullanılmıştır.	(1) Metin, Tanrı'nın maddi evrenin yaratıcısı olduğu, doğaya hükmettiği ve yaşam kaynağı olduğuna dair dünya halklarının bilgi kisilerinin arasında yaygın olan soyut Tanrı kavramını yansıttığında, Elohim ismi kullanılmıştır.
(2) Metin, Tanrı inancını direkt olarak karakterize eden, temel inanç unsurlarının ya da peygamberlik sözlerinin halk kitlelerine öğretilmesine yönelik ise, YHWH ismi kullanılmıştır.	(2) Dünyanın varoluşu ve insanlık ile ilgili karmaşık konular üzerine yoğunlaşmış düşüncülerin kafalarındaki kavram nakledilirken, Elohim ismi kullanılmıştır.
(3) Metnin bağlamı, Tanrı'nın kolay anlaşılır niteliklerini betimlediğinde, hissedilebilir terimler kullanıldığında ve çok açık bir resim nakledildiğinde, YHWH ismi kullanılmıştır.	(3) Tanrı, daha genel, yüzeysel ve belirsiz olarak betimlendiğinde, az tanınmışlık izlenimi bırakıldığında, Elohim ismi kullanılmıştır.
(4) Tevrat'daki anlatımın, okuyucunun ya da dinleyicisinin yüreğinde, görkemli ve muzaffer Tanrı'nın varlığının, yüce hissi uyandırılmak istendiğinde, YHWH ismi kullanılmıştır.	(4) Tanrı'dan sıradan bir tutum ile bahsedildiğinde ya da ifade veya düşünce, saygıdan dolayı O'nun kutsal ismi ile ilişkilendirilmemiş ise, Elohim ismi kullanılmıştır.
(5) Tanrı'nın karakterinin özellikleri, insanlar ve doğa ile olan direkt ilişkisi anlatıldığında, YHWH ismi kullanılmıştır.	(5) Tanrı'dan, fiziki evrenin tamamen dışında ve üzerinde olan, askin bir varlık olarak bahsedildiğinde, Elohim ismi kullanılmıştır.
(6) Metin, İsrail halkı ya da atalarla ilişkili olarak İsrail'in Tanrı'sından bahsettiğinde, YHWH ismi kullanılmıştır.	(6) Metin, Tanrı'nın seçilmiş insanlardan olmayan birisi ile olan ilişkisinden bahsettiğinde, Elohim ismi kullanılmıştır.
(7) Metnin konusu İsrail'in inancı olduğunda, YHWH ismi kullanılmıştır.	(7) Metnin konusu evrensel inanç olduğunda, Elohim ismi kullanılmıştır.

İbrani Üniversitesinin eski Yahudi Profesörlerinden Umberto Cassuto, Tanrı'nın isimlerinin kullanılmasında izlenmiş olan modeli ile ilgili tespit ettiği prensipleri yukarıda listelemiştir. Bu konu hakkındaki tespitlerini aşağıda şöyle ifade etmiştir:

İlk olarak, bu iki ismin ortaya koyduğu karakterlere bir göz atalım. İkisinde birbirinden farkları olduğunu görürüz. “*Elohim*” ismi, ilk olarak bir cins isimdir; hem İsrail'in Tanrı'sı, hem de pagan kültürlerin tanrıları için kullanılmıştır (‘*El*’ ismi gibi). Diğer taraftan YHWH, bir özel isimdir, İsrail'in Tanrı'sına özgüdür; İsraililer'in, evrene hükmettiğine ve onları kendisine bir halk olarak seçtiğine inandıkları Tanrı'nın özel ismidir.

Bu konuyu belki de bir örnekle açıklayarak daha anlaşılır kılabiliriz. Bir şehirden hem *Yerusalim*, hem de *sehir* olarak bahsedebiliriz. *Sehir* unvanı, hem bu şehir hem de başka şehirler için genel bir isimdir, ancak *Yerusalim* ise sadece kendisine özel bir isimdir.

Yahudi halkının ataları tek bir Tanrı olduğunu anladıklarında, söylediklerini hatırlayalım: “*YHWH, Elohim'dir*” (orijinal metin) “RAB, Tanrı'dır” (yeni Kutsal Kitap

tercümesi) (I. Krallar 18:39). Bu ayette ise cins isim olan 'Elohim, özel isme dönüşmüş ve YHWH ile eşanlamli olmuştur. Eger dünyada yaşayan ve bütünüyle bütün İbranice konuşanlar, Yerusalem isimli bir şehirde yasalardı, o zaman şehir kelimesinin İbranice karşılığı, *Yerusalem* ile eşanlam kazanır ve özel isim olurdu. (Cassuto, DH, 18)

Bazı durumlarda ise bir cümlede iki ayrı prensibin aynı anda yer aldığı ve bir tezat oluştugu görülür. Bu durumlarda ise mantıklı bir yol izlenilmiş, metnin ana konusuna uygun olan prensibin, bu cümlede de baskın olarak kabul edildiği gözlenmiştir. (Cassuto, DH, 30-41)

Bu prensiplerin değişik edebî türlerinde, değişik şekillerde yer aldığı görülmüştür:

PEYGAMBERLİK: Eski Antlaşma'nın peygamberleri sürekli olarak Elohim yerine, YHWH ismini kullanmışlardır. Bu konuda bir istisna olan Yunus, bir kaç defa İsrail'in Tanrı'si için Elohim ismini kullanmıştır. Ancak bu kullanım, burada belirtilen prensipleri desteklemektedir, çünkü Yunus'un metinleri peygamberlikten çok, düz anlatım edebiyat kategorisine dahil edilmektedir. Bir başka istisna olarak, Yesaya'yı gösterebiliriz. Kendisi Yahve yerine, Elohim ismini de kullanmamış, orijinalde cins isim olan, *El* ismini kullanmıştır. (Cassuto, DH, 20)

HUKUK: Pentateuch ve Hezekiel'de yer alan bütün hukuki metinlerde kullanılan tek isim, Yahve ismi olmuştur. (Cassuto, DH, 20)

SIIR: Siir olarak adlandırılan edebiyat türünde genel olarak YHWH isminin kullanılmış olduğu görülür. Ancak, bilgelik türüne giren siirler ya da bilgelik türünün etkisinde kalan siirler bu konuda istisnadır. Elohistik kitaplar olarak bilinen ikinci ve üçüncü kitaplarda, *El* ya da Elohim isimlerinin kullanımının tercih edildiği görülmüştür. (Cassuto, DH, 20)

BİLGELİK: Bilgelik edebiyatının özelliği ise, daha evrensel bir metinsel stili olmasıdır. Benzer metinlere Antik Yakın Doğu'da sık sık rastlanmaktadır. İsrail'in komşularının benzer edebiyat eserlerinin incelenmesi, bu konuda çok büyük faydalar sağlamaktadır.

“Ancak, bu eserlerin incelenmeye başlanması ile sasirtici bir olayla karşılaşmıştır. Antik Yakın Doğu'nun bilgelik kitapları, kaynaklandıkları halka ya da yazıldıkları lisana bakmaksızın, Tanrı için kendi kültürlerine ait özel isimleri kullanmak yerine, bir unvan kullanmayı tercih etmişlerdir.” (Cassuto, DH, 21)

DÜZ ANLATIM: Pentateuch, Erken Peygamberler, Eyüp, Yunus vb. boyunca yer almış olan düz anlatım edebiyatında Yahve ve Elohim isimleri birbirine yakın olarak sık sık kullanılmıştır. (Cassuto, DH, 21)

YAHUDI KARAKTERINE SAHIP METİNLER: İbrani Üniversitesinin eski profesörlerinden Umberto Cassuto, Yahve isminin kullanımını açıklarken sunları söylemiştir: “Salt bir Yahudi karakterine sahip metinlerde sadece Tetragrammaton [Yahve] kullanılır. Bu ulusal isim, Tanrı'nın İsrail'e özgü kişisel tanrısallık kavramını ifade eder.” (Cassuto, DH, 23)

ANTİK İBRANICE: Lakis'de keşfedilmiş olan antik İbrani mektupları, Yahve isminin günlük yaşamda aldığı yeri ortaya koymuştur. Yahve ismi, sadece selamlamalarda ya da yeminlerde kullanılmamış, bütün mektupların başından sonuna kadar değişik yerlerde karşımıza çıkmıştır. Elohim ismine ise, asla rastlanmamıştır. Bu konudaki bir paralele Yahve isminin istisnasız kullanımına, Kutsal Yazılar'a özgü selamlamalarda rastlanmaktadır

(Hakimler 6:12; Mezmurlar 129:8; Rut 2:4). Hahamlarin birbiri ile selamlasirken Yahve ismini kullanmalari mecburidir. (Cassuto, DH, 24)

MODERN IBRANICE: Cassuto söyle devam eder: “Günümüzün modern Ibrancesinde bile yukarida belirttigimiz prensiplerin yürürlükte oldugunu görürüz. Bizler geleneksel Yahudi Tanri inancindan bahsederken Tetragrammaton [Yahve] ismini kullanirken, Tanri'nin felsefi ya da evrensel kavramini ifade etmek istedigimizde ‘Elohim’ ismini kullaniriz.” (Cassuto, DH, 30)

Cassuto, bu prensiplerin Yaratisil kitabinda nasil yer buldugunu söyle açıklar: Yaratisil kitabinin 1. bölümünde, Tanri fiziki evrenin Yaraticisi, her seye Hükmeden ve dünyanın Tanri'si olarak tanitilir. Var olan her sey Tanri ile dogu arasindaki bir iliskiden dolayi degil, sadece O'nun karari, “ol” demesi ile olmustur. Bu ayetlerde, yukaridaki prensiplere uygun olarak Elohim ismi kullanilmistir. (Cassuto, DH, 32)

Aden Bahçesi hikâyesinde ise, karsimiza ahlâk kurallari koyan bir Tanri çıkar. Insanlara belirli kesin kurallar verir. Bu metinlerde ayni zamanda Tanri, insan ile direkt bir iliski kurdugu için, O'nun kisisel yüzü de tanitmaya baslanmistir. Bu ayetlerde, yukaridaki prensiplere uygun olarak Yahve ismi kullanilmistir. Elohim ismi, sadece Havva ile yilan arasindaki konusma esnasinda kullanilmistir. Israil'in Tanri'sina olan saygidan dolayi bu konusma arasinda Yahve ismi kullanilmamistir. (Cassuto, DH, 33)

Ayni bölümde Yahve ismi ile Elohim ismi arasinda baglanti kuruldugu görülmektedir. Bunun sebebi ise, Elohim'in, Yahve ile özdeslestirilmesinin hedeflenmesi olmusur. Baska bir deyim ile, ahlâki dünyanın Tanri'si ile fiziki dünyanın Tanri'si, ayni Tanri'dir. Israil'in Tanri'si ile evrenin Tanri'si, ayni Tanri'dir. YHWH ve Elohim isimleri sadece O'nun eylemlerinin farkli yönlerine isaret eder ya da Tanri'nin Kendisini insanliga açıklamasinin iki ayri yoludur. (Cassuto, DH, 33)

Bu iki ismin birden kullanilmasinin, birbirini takip eden bölümlerde islenen konuya göre farkli isminin yer almasinin altinda yatan asil sebep budur.

Cassuto, açıklamasina devam eder:

Yaratisil xi 1-9'da aktarilan Insanligin Bölünmesi aktariminda, YHWH isminin kullanilmis olmasinin sebebi ise çok açıktir: Bu olayin en ufak bir yabancı materyal içermeyen, kusursuz Israil karakterine, anlatimin Israil topraklarinin disinda geçmesi olumsuz bir etki yapmaz. Yaratisil ve Tufan aktarimlarinin evrensel yapisinin tersine, bu anlatim Tevrat'ın çizdigi büyük resmin arka plânina bir katkıda bulunmak gibi bir kaygi içermemektedir. Bu metinlerde dünyaya hükmeden kâfirlerin kibirlerine ve amaçlarına karsi Israil ruhunun karsi koymasini görürüz. Bu aktarimda insan ve Tanri arasindaki iliski konusundaki Israil kavrami sözkonusu oldugu için, YHWH ismi kullanilmistir. (Cassuto, DH, 37)

Yaratisil kitabinin 12. bölümünde, Ibrahim'in hayati anlatilmaya baslanir. Tanri için Yahve isminin kullanilmasinin uygun oldugu düşünülebilir.

Archer, bu prensipleri Yaratisil kitabinin baslangıç bölümlerine uygulamistir. Yaratisil kitabinda, Yahve ve Elohim isimlerinin kullanimi üzerine yapılacak titiz bir çalisma, yazarin isim çeşitliliğindeki amacini ortaya koyacaktır. Elohim (“kudretli,” “güçlü” ya da “ilk olan” kelimelerinden türemis olma dasiligi vardır), yüce Yaratici ve evrenin Rab'bi Tanri'yi isaret eder. Elohim ismi, Yaratisil bölüm 1 için çok uygundur, çünkü bu bölümde Tanri'nin yüce Yaratici rolü vurgulanmistir; Yahve ismi ise, Tanri ile bir antlasma iliskisi söz konusu oldugunda kullanılan isimdir. Yahve ismi, Yaratisil bölüm 2 için çok uygundur, çünkü bu bölümde Tanri, Adem ve Havva ile bir antlasma iliskisi kurmaktadır. Elohim ismi, Yaratisil bölüm 3 için çok uygundur, çünkü bu bölümde Seytan ortaya çıkar. Tanri ile Seytan arasinda bir antlasma iliskisi yoktur, bundan dolayi yilan ve Havva, Tanri hakkında konusurken Elohim ismi kullanilir. Ancak Tanri, Adem'e seslendiginde (3:9), Havva'yi azarladiginde

(3:13) ve antlaşma Tanrı'si olarak yilani lanetlediğinde (3:14) tekrar Yahve ismi kullanılmıştır. (Archer, SOTI, 112)

Niçin J “Yehova” ismini, E ve P’de “Elohim” ismini tercih etmiştir? Bu önemli soruya, -metinlerin değişik kaynaklara bölünmesine dair hipotezden tatminkâr bir cevap gelmemiştir. İsim çeşitliliğinin uygulamadaki amacı, sadece Pentateuch’un tek bir yazar tarafından yazıldığı kabul edilmesinde ortaya çıkmaktadır.

- JOHN R. RAVEN

John Raven, aynı görüşü savunmaktadır:

Tenkitçilerin tezi, Tanrı'nın isimlerinin etimolojisini (kökenbilim) görmemezlige gelmekte ve bu isimlerin keyfen, rastgele kullanıldığını iddia etmektedir. Tenkitçiler, J'nin “Elohim” ismini ya da P ve E'nin “Yehova” ismini bilmediğini değil, kullanmayı tercih etmediğini iddia ederler. Eğer durum gerçekten böyle olsa idi, su soru karşımızda dâkilirdi: Niçin J “Yehova” ismini, E ve P’de “Elohim” ismini tercih etmiştir? Bu önemli soruya, metinlerin değişik kaynaklara bölünmesine dair hipotezden tatminkâr bir cevap gelmemiştir. İsim çeşitliliğinin uygulamadaki amacı, sadece Pentateuch’un tek bir yazar tarafından yazıldığı kabul edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ulaşılan bir açıklama ise P, J ve E'nin talep ettiği karakteristiği tam olarak karşılamaktadır. P kaynağı için sâguk, resmi, sistematik ve mantıklı olduğu söylenir; bu özellikleri barındıran bir metin için İsrail ile özel bir ilişki içermeyen, ancak yabancı ulusların ilâhlarına referans için sık sık kullanılmış olan, Tanrı'nın genel ismi Elohim isminin kullanılması uygundur. J kaynağı için ise, saf ve Tanrı kavramında daha insani olduğu söylenir; metinde yer alan dini caskudan dolayı ulusal isim olan, O'nun İsrail ile yaptığı antlaşmayı vurgulayan, Tanrı'nın özel ismi olan Yahve isminin kullanılması uygundur. (Raven, OTI, 118-119)

Klâsik metinlere dayalı hipotezin yaratıcılarından birisi olan Kuenen, Tanrı'nın isimlerinin kaynak kriteri olarak kullanılmasının doğru olmayacağını kabul etmiştir: “Yahve ve Elohim isimleri arasındaki orijinal farklılık, ayetlerde bu isimlerden hangisinin kullanılacağını, en sık belirleyen sebep olmuştur.” (Kuenen, HÇIOCH, 56)

Kuenen, şöyle devam eder: “Tenkitçi incelemenin tarihine baktığımız zaman, Tanrı'nın çeşitli isimlerinin kullanımı konusunda uzlaşmaya gereğinden fazla yüklenildiği görülür, iste bu yüzden, bu olayı daha fazla uzatmamak gerektiğine dair bir uyarı yerinde olacaktır.” (Kuenen, HÇIOCH, 61)

Sözeli inanç aktarımını savunan Engnell, Tanrı'nın isimlerinin kaynak kriteri olarak kullanılmasını tamamen hatalı bir yöntem olarak görmektedir (İsveç Kutsal Kitap Sözlüğü: *Svenskt Bibliiskt Uppslagsverk*, ii). North tarafından alıntısı yapılan Engnell, sunları dile getirmiştir:

Tanrı'nın çeşitli isimlerinin kullanımlarının su ana kadar kesin bir “değismeyen” olduğunu gördük. Titiz bir inceleme, değişik isimlerin kullanımının altında yatan sebebin doküman değişikliği değil, metni yazan kişinin bilinçli stilistik uygulaması olduğunu gösterir. Bu stilistik uygulamanın altında yatan gerçek ise, değişik tanrısal isimlerin değişik ideolojik anlamları ve farklı önemi içermesidir. Eğer metinlerde islenen konu İsrail'in ulusal Tanrı'si, O'nun yabancı ilâhlardan üstün olması ya da ataların tarihi hakkında ise, Yahve ismi kullanılmıştır. Diğer taraftan Elohim ismi Tanrı'nın daha çok teolojik, soyut ve kozmik resmi

verilmek istenildiğinde kullanılmıştır; bundan dolayı daha geniş ve daha esnek kullanım alanı bulmuştur... Tanrı'nın isimleri arasında tercihi yapan "doküman" değil, yazarın kendisidir. (North, PC, 66-67)

Cassuto, bu konuda su cesur ifadeye bulunmuştur :

Tevrat'ta, Tanrı'nın çeşitli isimlerinin kullanılmış olmasından dolayı sasırmamız gerekir. Tam aksine, eğer bu isim çeşitliliği olmasaydı sasırmamız gerekirdi. Bu isim çeşitliliği, değişik dokümanlar arasındaki farklılık ya da ayrı metinlerin mekanik bir birleşim sürecinden değil, ihtiyaçtan dolayı oluşmuştur. Bütün Yahudi yazarlar aynı üslup ile yazmak ve bu iki ismi aynı tutum içerisinde kullanmak zorundadır, çünkü bu isimlerin temel anlamları, Antik Yakın Doğu'nun genel metinsel uygulamaları ve tüm İbrani edebiyatı içerisinde yer almış olan Tanrı'nın isimlerinin kullanım kuralları bunu talep etmektedirler. (Cassuto, DH, 41)

Bilesik isim olan Yahve -Elohim ismi hakkında açıklama arkeolojiden gelmiştir.

JEDP hipotezinin temel varsayımlarından bir tanesi ise, Yehova isminin kullanımının J dokümanı ve Elohim isminin kullanımının E dokümanı için bir tipik bir uygulama olduğu yönündedir. Radikal tenkitçiler için bu iki dokümanın birleştirildiğini ispatlayan delil ise, Yahve-Elohim bilesik ismidir. Cyrus Gordon, bu konu ile ilgili kişisel kesiflerini şöyle dile getirmiştir: "Bu hipotezi takdire değer ve mantıklı bulduğum için uzun yıllar boyunca hiçbir zaman sorgulama gereği duymadım. Ancak, Ugaritçe üzerine yaptığım çalışmalardan elde ettiğim deliller ışığında bu mantıklı sandığım hipotez yok olmuştur." (Gordon, HCFF, 132) Ugaritçe'de ilâhların isimleri bilesik isimlerdir, örneğin: Qadish-Amrar ya da Ibb-Nikkal. Çoğu zaman bu iki isim arasında "ve" eklenir, ancak bu bağlacın Ugaritçe'de önemi yoktur.

Görüldüğü gibi, o kültürde ilâhların ismi çoğu kez bilesik isimdir. En meşhur bilesik isimli ilâh olan Amon-Ra, on sekizinci Mısır hanedanlığının fetihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Amon, politik gücü elinde bulunduran No şehrinin ilâhi idi. Ra ise, evrensel güneş tanrısı idi. Bu iki ilâhin birleştirilmesinin sebebi, Amon'daki politik liderlik ve Ra'nin evrenselliği olmuştur. Ancak, Amon-Ra tek bir tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu uygulama aynı zamanda Yahve -Elohim ismine isik tutmaktadır. Yahve, Tanrı'nın özelliklerine isaret ederken, Elohim daha genel ya da evrensel nitelikleri ön plâna çıkarmaktadır. Yahve ve Elohim'in birleştirilmesi, Yahve'nin Elohim olduğunu ortaya koymak için de gerçekleştirilmiş olabilir, bu durumu daha yalın bir şekilde ifade edersek; Yahve-Elohim demek, "Yahve Tanrı'dır" demektir. Metinlere dayalı hipotezciler ise, bu birleşik ismin J ve E dokümanlarının birleştirilmesi ile ortaya çıktığını iddia etmektedirler. Bu temelsiz iddiayı genelleştirdiğimizde, Mısır tanrısı Amon-Ra'nin, A ve R dokümanlarının birleştirilmesi ile ortaya çıktığını iddia etmemiz gerekmektedir. (Gordon, HCFF, 132-33)

Kitchen, ek olarak sunları ifade etmiştir:

Antik çağlarda ilâhlar için birleşik isimlerin kullanılmasına bir örnek olarak, su an Almanya, Berlin'de bulunan, İkhernofret stelasinin üzerine kazınmış olan tanrı Osiris'in üç isimden oluşan bilesik ismini, bir unvanını ve bir de Mısırca 'tanrı' kelimesinden oluşan başlığı gösterebiliriz: Osiris, Wennofer, Khentamentiu, "Abydos tanrısı" (*Neb-'Abdju*) ve *nuter*, "tanrı" (ç.ref. İbranice'deki *'Elohim*). Radikal tenkitçilerin J ve E kaynak iddialarına rağmen, su ana kadar hiçbir Misirolojist, "Osirist," "Wennofrist," "Khentamentist," Neb-'Abduist ve Nuterist kaynakların varlığını ileri sürmemislerdir. İkhernofret stelası bizlere bir ilâh için uzun bir isim kullanılabileceğini ve bu uzun ismin oluşması için tarih öncesinden başlayan, derlemecileri içermeyen uzun bir sürecin gerekmediğini göstermektedir, süphesiz bu isim bu kitabe üzerine en fazla bir hafta içerisinde kazınmıştır. Bu örneği başka eserlerde de görmek mümkündür. Mısır dışında Mezopotamya'da da birleşik isimli ilâhlara rastlanmaktadır. Lipit-Ishtar kanunlarının öndeyiş kısmında tanrı Enlil'in aynı zamanda Nunamnir ismi ile anıldığını

görmekteyiz. Hammurabi'nin kanunlarının öndeyisinde su birlesik isimli tanrılara rastlanir: Inanna/Ishtar/Telitum ve Nintu/Mama. (Kitchen, AOOT, 121)

Raven'dan yaptigimiz alintida daha önceden belirtildiği gibi Tanrı'nin isimlerinin çeşitliliğini, birden fazla yazarin varlığını ispat etmek için kullanmak mümkün degildir: "Tenkitçiler J'nin "Elohim" ismini ya da P ve E'nin "Yehova" ismini bilmediği değil, kullanmayı tercih etmediğini iddia ederler. Eger durum gerçekten böyle olsa idi, su soru karsimizda dikilirdi: Niçin J "Yehova" ismini, E ve P'de "Elohim" ismini tercih etmiştir? Bu önemli soruya, metinlerin degisik kaynaklara bölünmesine dair hipotezden tatminkâr bir cevap gelmemistir. Isim çeşitliliğinin uygulamadaki amacı, sadece Pentateuch'un tek bir yazar tarafından yazıldığını kabul edilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır." (Raven, OTI, 118)

Cassuto bu konuda sunlari gözlemlemiştir,

Paganların metinlerinde bir yandan tanrının evrensel olusuna ve niteliklerine değinilir, diğeri yandan bazı yöresel ya da kültürel tanrıların isimleri açıklanırdı. Dini edebiyata Israilliler'in getirdiği en büyük yenilik ise, İsrail'in Tanrı'si ile evrensel olan tüm dünyanın Tanrı'sinin bir tutulması olmuştur. İsrail halkının tanıdığı ve önünde secdeye vardığı YHWH, 'Elohim'den baskası değildi. Elohim ise, insanlar ister bunun bilincinde olsun ister olmasın, tüm dünya üzerine hükmeden ve gelecek olan zamanda herkese kendisini tanıtacak olan Tanrı idi. Kutsal Kitap sairlerinin, isim çeşitliliği kullanarak sundukları degisik ifadelerin altında yatan ulvi düşünce iste budur. (Cassuto, DH, 25)

2B. Misir'dan Çıkis 6:3'ün Tefsiri

"Tanrı ayrıca Musa'ya, "Ben RAB'bim" dedi, İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a Her Şeye Gücü Yeten Tanrı olarak görüldüm, ama onlara kendimi Yahve adıyla tanıtmadım."

1C. Metinlere Dayalı Varsayım

Tenkitçilerin iddiası: Israilliler, Yehova (Yahve, YHWH) ismini, Tanrı, Musa'ya Sina dağında açıklayınca kadar bilmiyorlardı. Bundan dolayı Misir'dan Çıkis 6:3'den önce, Yaratis ve Misir'dan Çıkis kitaplarının "Yehova" isminin kullanıldığı bütün ayetler, 6:3'ü yazan yazardan baskası tarafından yazılmış olmalıdır; aksi takdirde (eger Pentateuch'u tek bir yazar yazdıysa) ortada açık bir çeliski söz konusudur: hem atalara Yaratis kitabında "Yehova" ismi kullanılmıştır, hem de bu ismin Musa'ya açıklanmadan önce bilinmediği belirtilmiştir.

Bu görüş, Britanyalı âlim H. H. Rowley tarafından şöyle ifade edilmiştir:

Misir'dan Çıkis 6:3 der ki: "Ben Yahve'yim. İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a *El Shaddai* olarak görüldüm, ama onlara kendimi *Yahve* adıyla tanıtmadım." Bu ayete rağmen Yaratis kitabında yer alan bazı ayetlerde ataların Tanrı'yi "Yehova" ismi ile bildiklerini görürüz: Avram (Yaratis 15:2, 8), Sara (16:2), Lavan (24:31). Göksel ziyaretçiler bu ismi kullanmışlardır: İbrahim (18:14) ve Lut (19:13). ; Tanrı, "Yahve benim (orijinal)/RAB benim (yeni tercüme)" diyerek Avram'a (14:22) ve Yakup'a seslenmiştir (28:13). (Rowley, GOT, 20-21) (bakınız: Fohrer, IOT, 115)

Eski Antlasma'da geçen 'bilme' kelimesi, genel olarak 'Yehova'nin ismini bilme'

fikrinin kavranmasını ve ifadesini içermektedir. Bu isim ile Tanrı'nın nitelikleri bir tutulmuştur (İ. Krallar 8:43; Mezmurlar 9:11, 91:14; Yesaya 52:6, 64:1; Yeremya 16:21; Hezekiel 39:6, 7). Bütün bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi İbrahim, İshak ve Yakup Tanrı'yi, Kudret Tanrı'si olarak bilmekte, ancak Antlaşma Tanrı'si olarak bilmemekteydiler.

- JOHN H. RAVEN

2C. Temel Cevap

Mısır'dan Çıkış 6:3'ün doğru bir tefsiri: Bu ayet, "Yehova" isminin, kelime olarak Musa'dan önce İsraililer tarafından bilinmediği veya var olmadığı anlamına gelmemektedir. İsrail halkının, Mısır'dan Çıkış 6:3'den önce Tanrı ile "Yehova" isminin ima edildiği bir ilişkisi olmamıştır. Baska bir deyiş ile, İsraililer Tanrı'nın "Yehova" ismini bilmekte, ancak O'nun "Yehova" karakterini bilmemekteydiler.

W J. Martin, *Stylistic Criteria and the Analysis of the Pentateuch* isimli kitabında, sunları yazmıştır: "Bu iddiaları, İbranice'de 'isim' kelimesinin içerdiği tam anlamı ortaya koyma ve yoluna giderek reddetmek mümkündür. İbranice'de bir 'isim' aynı zamanda harflerden oluşmuş bir vekil gibidir. Bir şeyi etiketler, niteliklerini içerir, ün, karakter, onur, isim ve şöret yerine kullanılabilir. Bundan dolayı ismin verdiği referans, terminolojiden daha çok, isim sahibinin özellikleri ve doğasıdır." (Martin, SCAP, 17-18)

İngiltere-Londra'nın eski bashahamlarında olan J. H. Hertz, Pentateuch ve Haftorahs hakkındaki yorumlarında, sunları kaleme almıştır:

Tenkitçi âlimlerin odak noktalarından birisi, Mısır'dan Çıkış 6:3'dür. Tenkitçilere göre Tanrı, YHWH isminin ilk defa bu noktada, Musa aracılığı ile açıklamıştır. Böylece tenkitçilere, Yaradılış ve Mısır'dan Çıkış'ın, Yahve ismini içeren bütün ayetlerini, baska kaynaklara atfetme fırsatı doğmuştur. Bu ayet aynı zamanda, Pentateuch hakkındaki birden fazla dokümandan oluşma hipotezinin dayanak noktası ve bağlayıcı delili olarak kabul edilmiştir. Tüm radikal tenkitçiler, JEDP hipotezlerini bu ayete dayandırıyorlar.

Her şey bir yana, tenkitçilerin bu ayet hakkındaki yorumları, kullanılan olan İbrani deyimini yanlış anlamalarına veya bu konudaki bilgisizliklerine dayanmaktadır. Kutsal Kitap'ta geçen ayetlerde, İsrail ya da uluslar ya da Firavun için, "O zaman adimin Adonay olduğunu anlayacaklar" ifadesi kullanıldığında kast edilen, tenkitçilerin sandığı gibi bu kişilerin Tanrı'nın isminin Y H W H (Adonay) olduğunu öğrenmeleri değildir. Kast edilen anlam, bu kişilerin YHWH ismi ile bütünleşmiş olan Tanrı'nın kudretine tanıklık etmeleri ve O'nun doğasının niteliklerini kavramalarıdır. Yeremya xvi, 21: "Onun için bu kez onlara Gücümü, kudretimi tanıtacağım. O zaman adimin Adonay olduğunu anlayacaklar" [Ortodoks Yahudiler üçüncü emri çiğnememek için, YHWH ismini kullanmazlar, O'nun yerine, "Tanrı" anlamına gelen Adonay ismini kullanırlar]. Bu ifade, Hezekiel kitabında altmış kereden fazla geçmektedir. Bu ayetlerin hiçbirisinde kast edilen, Tanrı'nın dört harften oluşan ismi değildir. Bu ayetlerde bildirilen, insanların Tanrı'yi isleri ve yerine gelen vaatleri aracılığı ile tanıyacaklarıdır. (Hertz, PH, 104)

Raven, 'Eski Antlaşma'da geçen 'bilme' kelimesi, genel olarak 'Yehova'nın ismini bilme' fikrinin kavranmasını ve ifadesini içermektedir. Bu isim ile Tanrı'nın nitelikleri bir tutulmuştur (İ. Krallar 8:43; Mezmurlar 9:11, 91:14; Yesaya 52:6, 64:1; Yeremya 16:21; Hezekiel 39:6, 7). Bütün bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi İbrahim, İshak ve Yakup, Tanrı'yi, Kudret Tanrı'si olarak bilmekte, ancak Antlaşma Tanrı'si olarak bilmemekteydiler" demistir. (Raven, OTI, 121)

Archer'in da belirttiği gibi tenkitçiler, Hristiyanların kullandıkları ayetlerin metinsel anlamına sadık kalınarak doktrinlerini oluşturma metodunu reddederken, kendileri Misir'dan Çıkis 6:3'ten oluşturdıkları tez için bu metodu kullanmışlardır. Bu metoda göre, bir ayetin yorumu yapılırken, Kutsal Kitap'ın genel öğretilerinden, benzer ayetlerin ifadelerinden veya ayetin bağlamından önce, ayetin kelime kelime ifade ettiği anlam göz önüne alınmalıdır. Tenkitçiler bu metodu, Misir'dan Çıkis 6:2, 3'e uygulamışlardır ("Ben Yahve'yim. İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a El Shaddai olarak göründüm, ama onlara kendimi YHWH adıyla tanıtmadım.") ve sonuç olarak Yahve isminin ilk defa Musa'ya, E dokümanında açıklandığını ileri sürmüşlerdir. Buna rağmen, J kaynağı bu olayı bilmemesine rağmen, Musa'dan önceki çağlar için de Tanrı için Yahve isminin uygun bir isim olduğunu düşünmüştür.

Ancak, 'bilmek' (*yadra*) fiilinin İbranice'deki anlamını ve bu fiilin nasıl kullanıldığını tam olarak bilen birisi, bu ayetin yorumunu bu şekilde asla yapmayacaktır. Tanrı'nın, Misirlilerin basına verdiği felaketlerin amacı muhakkak ki, Misirliler'a İsraililer'in Tanrı'sinin ismini ezberletmek değildi. (Misir'dan Çıkis 14:4: "Fıravun'u inatçı yapacağım. Onların pesine düşecek. Böylece Fıravun'la ordusunu yenerek yücelik kazanacağım. Misirliler bilecek ki, ben YHWH'yim.") Tanrı'nın verdiği felaketlerdeki amacı, Misirliler'in Tanrı'nın antlaşmasına sadık bir Tanrı olduğuna dair tanıklık vermelerini sağlamaktır, onlara tecrübe yolu ile Anlaşma Tanrı'si Yahve'yi tanıtmaktır (bakınız: Misir'dan Çıkis 6:7: "Sizi kendi halkım yapacak ve Tanrınız olacağım. O zaman sizi Misirliler'in boyundurugundan çıkaran Tanrınız YHWH'nin ben olduğumu bileceksiniz.") "İbrani kullanımın açıkça isaret ettiği gibi, Misir'dan Çıkis 6:3'ün yorumu şöyledir: Tanrı, eski nesillere Kendisini, kudretli işleri ve merhameti ile El Shaddai (her şeye gücü yeten Tanrı) olarak tanıtmıştır. Ancak, sıra Musa'nın nesline geldiğinde, Kendisini antlaşmasına sadık Yehova olarak tanıtmıştır. Antlaşmasını, İsrail halkını Misir'dan muhtesem bir şekilde kurtararak tutmudur." (Archer, SOTI, 122)

Raven, sözlerine şöyle devam etmiştir: "Metnin bağlamının ve "YHWH'nin ben olduğumu bileceksiniz" ifadesinin manasının açıkça gösterdiği gibi, bu ayetlerde kast edilen açık anlam, bu isim ile vurgulanan niteliklerin, tecrübesel bir şekilde bilineceğidir." (Raven, OTI, 121)

Manley, İbranicedeki fiiller hakkında şu bilgileri sunmuştur: "Yaratilis 32:29'da olduğu gibi, bir ismin ilk defa açıklanması ve bilinmesi durumunda, *naghadh* (hiph) fiili kullanılır. Burada ise [Misir'dan Çıkis 6:3] kullanılan fiil, *yadra* fiilidir. Aynı fiile I. Samuel 2:12 ve 3:7'de de rastlanmaktadır. Bu ayetlerdeki kişiler için Yahve ismi bilindik bir isimdir, ancak bu isim ile kast edilenler hâlâ gizemini korumaktadır." (Manley, BL, 47)

Tenkitçiler bu ayeti, Yehova ismini kullanan J dokümanını, Elohim ismini kullanan E dokümanından ayırma uygulamasında temel olarak almışlardır. Ancak bu ayet, Elohim ismini Yehova isminden ayırmamakta, El Shaddai ismini Yehova isminden ayırmaktadır. Merrill Unger, bu konuda sunları belirtmiştir:

Misir'dan Çıkis 6:2, 3'ün iddia edilen yorumu tamamen temelsiz olduğu gibi, tenkitçilerin kendi kişisel hipotezlerinden başka hiçbir desteğe sahip değildir. Ayette açıkça bunu göstermektedir: "Ben Yahve'yim. İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a her şeye gücü yeten Tanrı (*El Shaddai*) olarak göründüm, ama onlara kendimi *Yehova* adıyla tanıtmadım." Ayetteki verilen referanslara bakıldığında, yazarın *Yehova* ismini *Elohim* isminden değil (Yaratilis'ta 200 kereden fazla geçmektedir), *El Shaddai* (Yaratilis'da 5 kere geçmektedir) isminden ayırdığı görülür. *El Shaddai* ismi, Tanrı'nın Kendisinin atalara açıklamış olduğu karaktere özgü bir isimdir (Yaratilis 17:1; 28:3; 35:11; 43:14; 48:3). (Unger, IGOT, 251)

Misir'dan Çıkis 6:2, 3'ün içerdiği ve çok önemli olmasına rağmen, sık sık göz ardı edilen bir başka unsur ise, İbrani dilbilgisinde *Beth Essential* olarak bilinen unsurdur.

Bu ayetin revize edilmiş basımı şu şekildedir: “.....El Shaddai olarak göründüm, ama onlara kendimi Yahve adıyla tanıtmadım.”

Bu tercüme ile İngilizce tercümesi arasında yapılan bir karşılaştırmaya göre, “El Shaddai” ismi için her ne kadar bir edat (ön ek *Beth*) (Ing: *as*) olsa da, “Yahve” ismi için bu ön eki karşılayacak edat (Ing: “by”) yoktur. Gramer kurallarına göre, bu isimlerin önüne İngilizce’de ki gibi “by” ya da “as” edatları olması gerekirdi.

Gesenius, “Yahve adıyla” ifadesi ile İngilizcedeki “as” edatinin kullanım ilişkisini mükemmel bir şekilde açıklamıştır. Bu ilişki, su anlama işaret etmektedir: “dis müdahalelerden ve kosullardan bağımsız olan karakter ya da ruh hali.” (Motyer, RDN, 14)

Gesenius, bu konuda sunları kaleme almıştır: “Siirsel paralelizmde bir edatin sahip olduğu hükmetme gücü, bazen cümledeki birinci ismin karşılığı olan ikinci isme kadar uzanabilir. [Gesenius-Kautzsch, İbrani Grameri, Para. 119 hh, 1910]” (Motyer, RDN, 14)

“Siirsel paralelizme” verebileceğimiz mükemmel bir örnek Yesaya’da bulunmaktadır: “Adım ugruna öfkemi geciktiriyorum. Ünümden ötürü kendimi tutuyorum” (Yesaya 48:9). İngilizce metin kurallarına göre “ugruna” ifadesi, iki cümlede de kullanılmak zorundadır, ancak İbranice ve Türkçede birinci cümledeki “ugruna”, ikinci cümleyi de bağlamaktadır.

Bu ve bunun gibi örneklerin hepsinde, “birinci cümledeki edat, ikinci cümleye de hükmetmektedir. İlk cümlede verdiği anlamın aynısını, ikincisinde de göstermektedir.” (Motyer, RDN, 14)

Misir’den Çıkis 6:2, 3’ün İbranice metinlerinde de bu İbrani gramer kuralının geçerli olmaması için hiçbir sebep yoktur. Bu ayetteki, *Beth Essential* edatinin “El Shaddai” üzerindeki etkisi, aynen “Yahve” ismini de kapsamaktadır.

Motyer, *The Revelation of the Divine Name* isimli eserinde, *Beth Essential* konusunu derinlemesine ele almıştır:

Bu ayette [Misir’den Çıkis 6:3] *Beth Essential* edati, İngilizceye “as” olarak uygun bir şekilde tercüme edilmiştir. Bu edat ile dis müdahalelerden ve kosullardan bağımsız olan karakter ya da ruh haline odaklanma sağlanmıştır. Tanrı, Kendisini El Shaddai olarak açıkladığında amacı, atalara Kendisine hitap etmeleri için bir isim vermek değil, bu isim ile ifade edilen karakteri hakkında derin bir bilgi vermektir. Aynı şekilde, Misir’den Çıkis iii. 2’de sunlar yazılmıştır: “*RAB’bin melegi bir çalidan yükselen alevlerin içinde ona göründü. Musa bakti çali yanyiyor, ama tükenmiyor.*” Dis kosullar her ne kadar çok gerekli olmasa da Musa’nın ilgisini çekmeye yardımcı olmuştur. Aslında Musa’nın en çok ilgisini çeken unsur, yanan ama tükenmeyen çali olmuştur. Alev, Tanrı’nın Kendisine mahsus bir nitelendirme ve peygamberliğinin önemli bir kilometre taşı olan Musa’nın, esinlemenin tanrısallığını kavraması için tasarlanmıştır. Bütün bu unsurları Misir’den Çıkis 6:3’deki “Yahve” ismi ile birleştirmiş, elde ettiğimiz yorum şu olacaktır: “*İbrahim’e, İshak’a ve Yakup’a El Shaddai karakterimle Kendimi açıkladım, ama onlara Yahve ismim ile ifade edilen karakterimle Kendimi bildirmedim.*” (Motyer, RDN, 14)

Motyer şöyle devam eder:

Benim ileri sürdüğüm bu tercüme/yorum, aynı zamanda bütün Kutsal Kitap’ın bağlamına uygun düşmektedir. Esinleme düzenine göre bu ayetin sırası şöyledir: Bu ismin bildirildiği ilk yer bu olay değildir, ancak bu ismin öneminin atalara vurgulandığı ilk olay, Misir’den Çıkis 6:3’tür. Atalar, Tanrı’ya Yahve olarak hitap etmişlerse de, O’nu El Shaddai olarak tanımladılar; onların soyu ise Tanrı’ya, hem Yahve olarak hitap edecekler hem de O’nu Yahve olarak bileceklerdir. Musa’nın İsrail’e bildireceği, Misir’den Çıkis 6. bölümde yer alan mesajın ağırlığı buradan kaynaklanmaktadır. Bu mesaj ilâhi bir otorite ile damgalanmıştır: “Ben, Yahve’yim.” Otoritesi ise, Yahve’nin doğasının açıklanması olacak olan kurtarıcı islerinden gelmektedir. Tanrı’nın yapacakları sonucunda İsrail, “Tanrı’nın Yahve olduğunu bilecektir.” Kısacası İsrail bu kurtarıcı islerden sonra Tanrı’nın isminin Yahve olduğunu değil,

Yahve'nin, Israil'in Tanri'sinin karakterini öğrenecektir. Bu ayetin bu yorumu, Kutsal Kitap'ın basından sonuna dek verilmiş olan mesaj ile uyum içerisinde. (Motyer, RDN, 14)

Metinlere dayalı hipotezcilerin bu ayeti yorumlamalarına ve iddialarına bakarsak, karsımıza kocaman bir soru isareti çıkmaktadır: Niçin Pentateuch'u derlemiş olan yazıcılardan bir tanesi bile, Yaratılıs kitabında yer alan atalar arasındaki Yehova isminin kullanımı ile Misir'dan Çıkis 6:3'de var olan bu ismin, ilk defa Musa'ya Sina dağında açıklandığına dair ifade arasındaki açık tutarsızlığı düzeltme yoluna gitmemistir?

Unger, bu konuda sunları söylemiştir: “Bağlamsal uyumsuzluk ve İbrani dilbilgisi kurallarının darbeleri bir yana, radikal tenkitçilerin Misir'dan Çıkis 6:2, 3 için ileri sürdükleri iddiaları ve hipotezleri çürütmenin bir başka yolu ise, bu iddiaları sağduyu ile ele almaktır. Tenkitçilerin bu metinlerin yazarlığına özgü olarak nitelendirdikleri yazıcılar ve derlemeciler, nedense kendi çağlarına yakın bir zaman önce, kendi dillerinde yazılmış bu metinleri tenkitçiler kadar iyi anlayamamışlardır ve Yaratılıs kitabında yer alan bir çok ‘Yahve’ isminin kullanıldığı ayeti gözden kaçırmışlardır! Eger, tenkitçilerin hipotezleri doğru olsaydı, bu yazıcılar ve derlemeciler kesinlikle açık bir tutarsızlığı ya düzelterek ya da ‘Yahve’ isminin geçtiği olayların nakledildiği ayetleri metinden çıkartarak ileri nesillere aktarmazlardı.” (Unger, IGOT, 252)

Raven, “Pentateuch'un varlığı iddia edilen derlemecileri, ataların ‘Yehova’ ismini sık sık kullanmaları ile Misir'dan Çıkis 6:3'deki ifadeyi birbiri ile çeliskili bulmamış olmalıdırlar. Aksi takdirde, ya Yaratılıs kitabında kullanılan ‘Yehova’ isimde ya da Misir'dan Çıkis 6:3'deki ifadeye değişikliğe giderlerdi. Tenkitçilerin 19. yüzyılda tespit ettiklerini sandıkları bu çeliski ve Yaratılıs kitabının çeşitli kaynakların eklenmesinden olustuguna dair iddiaların dayandırıldığı unsurlar, nedense binlerce yıldan beri hiçbir Yahudinin veya Hristiyanın dikkatini çekmemiş, Misir'dan Çıkis 6:3'te var olduğu iddia edilen çeliski daha önce tespit edilememiştir” demistir. (Raven, OTI, 121)

Bu ayetin İngilizce tercümesinde sorunlar olması olasılığı da ayrı bir olasılıktır. Bu konuda Martin sunları söylemiştir:

Bu ayet ile ilgili ortaya atılan hipotezli susturacak tek bir tercüme vardır. “...ama onlara kendimi Tanrı adıyla tanıtmadım” ifadesi, İbranice için eliptik soru zamiri olarak kabul edilebilir. Bu durumda bu ayetin tercümesi şöyle olmalıdır: “Ben Yahve'yim. İbrahim'e, İshak'a ve Yakup'a *El Shaddai* olarak göründüm (*Niph'al*), ancak onlara kendimi *YHWH* isimle tanıtmadım mi?”

İbranice lisanında soru zamirlerine yer olmasına rağmen, bu ayette ve bahsedeceğim bazı ayetlerde bu unsur kullanılmamıştır: Örnek, Yaratılıs xviii. 12. (...“*Bu yastan sonra bu zevki tadabilir miyim?” diye düşündü...*) Konuşma lisanında tonlama ile düz bir cümleyi soru cümlesi olarak ifade etmek mümkündür ve bu üslup günümüzde Sami dillerinde hâlâ kullanılmaktadır.

Tonlama, bir lisanın objektifliğine muhalefet eden sübjektif bir etken olarak tarif edilmektedir. Yazılı bir metin, sözlü bir ifadenin asla tam olarak iletimi olarak kabul edilemez, kısmi bir metottur. Hiçbir antik el yazısında tonlamayı gösteren bir sembol veya işaret bulunmadığı gibi, günümüzün modern tipografi metodları bile bu konuda tatminkâr bir yöntem meydana getirememişlerdir. Bu yüzden bir konuşma esnasında kullanılan tonlamaların, yazılı metne dönüştürülmesi esnasında bu tonlamalar hakkında bir ipucu verilmemesi, bizleri sasırtmamalıdır. Tonlama çok önemli bir faktör olmasına rağmen, neredeyse hiçbir zaman yorumcular tarafından göz önüne alınmazlar. Örneğin Eyüp xviii. 17, “Karanlık beni susturamadı mı? Yüzümü örten koyu karanlık” aşağıdaki tartışma ile paralellik içeren bir ayettir, ancak Bick, utanmadan bu ayet için olumsuz yorumda bulunmuştur. Sami dillerini kullanıma ve ayetin bağlamına bakıldığında, bu tercüme için yapılacak en ufak bir itiraz bile olmamalıdır. Bu ayeti takip eden diğer ayetlerin gramer yapısından bu tercümeyle sağlam bir destek gelmektedir. (Martin, SCAP, 18-19)

Sonuç olarak, tenkitçilerin hipotezleri doğrultusunda, Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kaynak tespiti için Misir'dan Çikis 6:3'ten sonra bir kriter olamayacağı açıktır, çünkü bu noktadan sonra tenkitçilere göre J gibi E ve P'de Yehova ismini kullanmakta özgürdüler. Eissfeldt, su itirafta bulunmuştur: "Tanrı'nin kabul edilmiş çeşitli isimlerinin bir analiz kriteri olarak kullanılması, sadece Yaratis ve Misir'dan Çikis kitabının başlangıcı için geçerlidir. Bizlerin E ve P olarak adlandırdığı iki kaynak, ilk baslarda Yahve isminden kaçınmışlar, ancak Musa'ya bu ismin açıklanmasından sonra bu ismi kullanmışlardır -E, Misir'dan Çikis 3:15'den ve P, Misir'dan Çikis 6:6'dan sonra." (Eissfeldt, OTI, 183)

Tüm bunlara rağmen birçok tenkitçi, Pentateuch'un geri kalan kısmının çeşitli kaynaklardan oluştuğunu ispatlama girişimlerinin metodu olarak bu isim çeşitliliğinden faydalanmaya devam etmişlerdir. Bu girişimlerin mantıklı bir temeli olmadığı ve bundan dola y geçersiz oldukları açıktır.

3B. Metinlere Dayalı Hipotezcilerin, Tanrı'nin İsimlerini Kendi Tezleri İçin Kullanma Çabalarında Karşılaştıkları Sorunlar

1C. Tutarsızlık

Metinlere dayalı hipotezcilere göre Yahve ismi, J kaynağına işaret etmektedir. Elohim ismi ise, E kaynağına işaret etmektedir. P kaynağı, Misir'dan Çikis 6:3'e kadar Elohim ismini kullanmış, ancak bu ayetten sonra Yehova ismini kullanmıştır.

Asağıdaki listede, tenkitçilerin isimlere dayalı kaynak bölümlenmesine uymayan ve bu tezi çürüten bir çok ayetten bazıları yer almaktadır:

- a. J kaynağındaki Elohim isimleri:
  - (1) Yaratis 31:50
  - (2) Yaratis 33:5, 11
- b. Misir'dan Çikis 6:3'ten önce P kaynağındaki Yahve isimleri:
  - (1) Yaratis 17:1
  - (2) Yaratis 21:1
- c. E kaynağındaki Yahve isimleri:
  - (1) Yaratis 21:33
  - (2) Yaratis 22:4, 11
  - (3) Yaratis 28:21
  - (4) Misir'dan Çikis 18:1, 8, 9, 10, 11

Aslında tenkitçilerin yazıcılara özgü olarak nitelendirdikleri her metin, metinlere dayalı hipotezcilerin teorilerinin çöktüğü noktaları açığa çıkartmakta ve gizli bir itirafı içermektedir.

- OSWALD T. ALLIS

2C. Yazıcılara Atif

Bu açık çeliski karsisinde tenkitçiler, su karsi iddiada bulunmuslardir: Pentateuch, yazicilar ve derlemeciler tarafından olusturulmustur ve bu kisiler kopyalamada ya hata yapmislardir ya da metnin herhangi bir yerinde kullanılan ismi keyfi olarak degistirme özgürlüğünü kendilerinde görmüslerdir.

Tenkitçiler genellikle birinci degil, ikinci iddialarının arkasına saklanmaktadırlar. H. H. Rowley, bu tenkitçilerdendir ve asagıdaki sözleri ile bunu ispatlar:

Pentateuch'un derleyicisinin daha eski materyallerden bazı çıkartmalar yapmiş ve sürekli bir anlatımı aslında çeşitli kaynakların harmanlaması ile meydana getirmiş olması ya da elindeki kaynaklardan yaptığı alıntılar üzerinde değişiklik yapma konusunda kendisini özgür hissetmesi hatta bu kaynakların birleşim noktalarını kendisinin yazmış olması bizleri sasirtmamalıdır. İşte bu değişikliklerin tümü, yazıcıların ve derlemecilerin isidir. Bütün meslektaşları gibi bu kişilerin de üzerinde çalıştıkları eserlerde kendilerinden bir iz bırakmış olmaları sıradan bir durumdur. (Rowley, GOT, 25) (H. Pfeiffer, Introduction to the Old Testament (1941), syf. 282-289)

Oswald T. Allis bu varsayım üzerine su yorumda bulunmustur:

En sonunda tenkitçilerin analizlerinin en büyük kusuru, Tanrı'nin çeşitli isimlerini bir kriter olarak alma yolu ile vardıkları metotta kendisini açığa vurmudur. Tenkitçilerin bu hipotezlerinin çürütülme riski ile karsilastıkları veya çöktükleri her noktada kurtuluşu, suçu yazıcılara atmakta bulunmuslardir. Daha açık bir ifade ile belirtmek gerekirse, eger metin tenkitçilerin tezlerini desteklemiyor ise, bu metnin tezi çürüten kısa yada uzun kısımlarının yazıcılar yada derlemeciler tarafından degistirildiği veya hatalı kopyalandığı ileri sürülmüştür. Eger, J kaynağının karakteristiği olarak YEHOVA ismi kabul edilmiş ise, örneğin Yaratis 2:4-3:24 arasında bulunan Yehova-Elohim ismindeki ELOHIM ismi, tenkitçilere göre yazıcının veya derlemecinin ismi olmalıdır. (Allis, FBM, 38-39)

Raven, tenkitçilerin yazıcılar hakkındaki bu tutumlarının ne kadar yanlış fikirlere dayandığını su sözleri ile ifade etmiştir:

Tenkitçiler, kendi hipotezlerinin zorlandığı durumların bazılarında kurtuluşu, metinlerin bozuk olduğunu iddia edip, bu durumu R kaynağına atfetmekte bulurlar. Bu varsayımın, hipotezin kendisinden başka en ufak bir desteği ya da temeli yoktur. Tenkitçiler hipotezlerinin metnin kendisinden kaynaklandığını iddia ederler, ancak bu metin işlerine gelmediği zaman da, aynı metni reddedip bir kenara atarlar. Bizlere ise bu durum karsisinde, tenkitçileri mantıklı olmaya davet edip onlara su soruyu sormak düşer: Eger metin hatalı ise, bu metinden türetildiği iddia edilen bir hipotez ne kadar güvenebiliriz? Hem R diye iddia edilen kaynağın varlığı, hem de birden fazla R olmasına dair iddialar, metinlerin değişik kaynaklara bölünmesine dair hipotezin zayıflıklarını örtmek amacı ile uydurulmuş temelsiz varsayımlardir. (Raven, OTT, 120)

Allis, bu konuda su sonuca varmıştır: “Aslında tenkitçilerin yazıcılara özgü olarak nitelendirdikleri her metin, metinlere dayalı hipotezçilerin teorilerinin çöktüğü noktaları açığa çıkartmakta ve gizli bir itirafı içermektedir.” (Allis, FBM, 39)

3C. Kaynak Bölünmesinin Vardığı Boyutlar

Tenkitçiler, tek ayetleri bile değişik “kaynaklara” atfetmekten geri kalmamışlardır. Örneğin, Yaratis 2 1:1, 2:

- (1) RAB [Yahve] verdiği söz uyarınca Sara'ya iyilik yaptı ve RAB [Yahve] sözünü yerine getirdi.
- (2) Sara hamile kaldı; İbrahim'in yaşlılık döneminde, tam Tanrı'nın [Elohim] belirttiği zamanda ona bir oğlan doğurdu.

Tenkitchilere göre:

“RAB [Yahve] verdiği söz uyarınca Sara'ya iyilik yaptı”, J kaynağına;

“RAB [Yahve] sözünü yerine getirdi”, P kaynağına (metinlere dayalı hipotezcilerin P'nin Mısır'dan Çıkış 6:3'ten önce “Yahve” ismini kullanmadığına dair kendi ısrarlarına rağmen);

“Sara hamile kaldı; İbrahim'in yaşlılık döneminde ona bir oğlan doğurdu”, J kaynağına;

“tam Tanrı'nın [Elohim] belirttiği zamanda”, P kaynağına atfedilmiştir.

Bu kitaptaki tenkitçilerin kaynak bölünmelerine dair veriler, *Interpreter's One-Volume Commentary on the Bible* (IOVCB, 2, 34, 85) isimli kitapta bulunan ve Yarattılıs, Mısır'dan Çıkış ve Çölde Sayım kitaplarının ayetlerinin hangi kaynaklara ait olduğuna dair düzenlenmiş listeden alınmıştır. Bu listeler, bahsi geçen kitabın su sayfalarında bulunmaktadır: 2 (Yarattılıs), 34 (Mısır'dan Çıkış) ve 85 (Çölde Sayım).

Yarattılıs, Mısır'dan Çıkış ve Çölde Sayım kitaplarında toplam yüze yakın ayet, metinlere dayalı hipotezciler tarafından birden fazla kaynağa özgü olarak kabul edilmiştir. Bu ayetlerin listesi aşağıdaki tablodadır:

YARATILIS:		
2:4	21:1, 2, 6	41:46
7:16, 17	25:11, 26	42:28
8:2, 3, 13	31:18	45:1, 5
10:1	32:13	46:1
12:4	33:18	47:5, 6, 27
13:11, 12	35:22	48:9, 10
16:1	37:25, 28	49:1, 28
19:30		
MISIR'DAN ÇIKIŞ:		
1:20	12:27	25:18
2:23	13:3	31:18
3:4	14:9, 19, 20, 21, 27	32:8, 34, 35
4:20	16:13, 15	33:5, 19
7:15, 17, 20, 21	17:1, 2, 7	34:1, 11, 14
8:15	19:2, 3, 9, 11, 13	
9:23, 24, 25	24:12, 15, 18	
10:1, 13, 15		
ÇÖLDE SAYIM:		
13: 17, 26	16:1, 2, 26, 27	
14:1	20:22	

Almanya'da profesör F. Dornseiff, 1930'larda Yunan filolojisi bölümünde öğrenci iken, antik Yunanca ve Eski Antlaşma metinlerinin dili arasında bir paralel ortaya koymuştur. 1934 senesinde yayınlanan *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* isimli eserinde

(syf. 57-75), tenkitçilerin yukarıda bahsi geçen iddialarının mantıksızlığı üzerine yazdıklarını, Aalders'in alıntısından okuyoruz: "Birinci sınıf bir edebiyat eseri olan Yunan Homer'ini ya da İbrani Pentateuch'unu, kim çeşitli derlemecilerin eseri olarak gösterip, bu kitapların her sayfasını, her cümlesini değişik kaynaklara atfedebilir ki? Bir cümleyi parçalara ayırıp, her parçasının başka kaynaklardan geldiğini ve bir derlemeci tarafından birleştirildiğini iddia etmek, bu edebiyat bas yapıtlarının nasıl yazıldığını açıklamaktan çok uzaktadır." (Aalders, ASIP, 28)

5B. LXX/Septuagint'deki Tanrı'nin Çeşitli İsimleri

Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kullanımındaki varyasyon Masoretik metinde (MT), LXX/Septuagint'e göre daha azdır. Metinlere dayalı varsayımçılar, Tanrı'nin çeşitli isimlerini kriter alarak, gittikleri kaynak bölünmelerinde, baz olarak Masoretik metni (MT) almaktadırlar. Tenkitçiler, MS ile LXX kıyaslandığında, MS'nin daha güvenilir olduğunu iddia ederler ve hipotezlerinde LXX'i kullanmazlar.

Archer'in belirttiği gibi, Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kriter olarak alındığı kaynak bölünmelerine ilk tepki, A. Klostermann'dan gelmiştir (*Der Pentateuch*, 1893). Ancak, A. Klostermann'ın bu metodu reddetme sebebi, İbrani metinlerin binlerce yıldan beri kusursuz bir şekilde nakledilmediğine dair inancı olmuştur.

Johannes Dahse (Dahse, TBAP, n. p.), Masoretik metin (MT) ile LXX/Septuagint arasındaki ilk bilimsel karşılaştırmayı yapan kişi olmuştur. Bu çalışma sonunda bu iki metin arasında, isim kullanımında 180 den fazla uyumsuzluk olduğunu tespit etmiştir (Yahve = *theos* ya da Elohim = *kyrios*). Bu tespit, MT'nin tüm varyasyonlarının bilindiğine ve inceleme çalışmaları için LXX yerine, her zaman MT'nin tercih edilmesine dair varsayımının sorgulanmasına sebep vermiştir, ancak bu tespit ve bu değerlendirme Ölü Deniz Tomarlarının keşfinden önce yapıldığı için, tekrar değerlendirilmesi mecburidir.

1914 senesinde J. Skinner, *The Divine Names in Genesis* isimli kitap ile Dahse'ye gerekli cevabi vermiştir. Bu kitabında, Masoretik metin ile Samiriye metinlerini karşılaştırmıştır. Samiriye metinleri, Eski Antlaşma'nin Yunanca tercümesi olan LXX/Septuagint'den daha eskidir. Masoretik ve Samiriye metinleri arasında, Tanrı'nin isimlerinin kullanımı hakkındaki saibeli üç yüzden fazla olayda tam bir uyum göstermiş sadece sekiz olayda çelişkili sonuç elde edilmiştir. Tenkitçiler, Skinner'ın Dahse'nin tespitlerine verdiği bu "ölümcül darbe" ile Tanrı'nin isimleri konusunun kapandığını düşünmüşlerdir. (Albright, OTAP, 79) Ölü Deniz Tomarlarının keşfinden sonra elde edilen bulgular sayesinde âlimler, Masoretik metinlerden daha eski, üç ayrı el yazması ailesi olduğunu kabul etmişlerdir. Masoretik metni ile Samiriye metni arasındaki bu uyum, her ikisinde aynı kaynaktan geldiğini ispatlamaktadır. Ancak, MT'nin orijinal metinlere LXX/Septuagint'den daha yakın olduğunu ispatlamamaktadır.

Leiden Üniversitesinde Kuenen'in halefi olan B. D. Eerdmans, 1908 senesinde *Die Komposition der Genesis* isimli bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde Septuagint üzerine oluşturulan tezin güçlü bir tez olduğunu ve Tanrı'nin çeşitli isimlerinin kullanılmasını kaynak ayrımı için bir kriter olamayacağını savunmuştur. (Archer, SOTI, 84-85)

Wellhausen, 1912 senesinde Dahse'ye yazmış olduğu kişisel bir mektupta, Tanrisal isimlerin kaynak ayrımı için bir kriter olmasına karşı, LXX kullanılarak geliştirilen tezlerin, teorisinin zayıf noktasını bulduğunu itiraf etmiştir. (Aalders, ASIP, 21)

Ölü Deniz Tomarlarının, orijinal metinlerde belki de MT'den daha fazla isim çeşitliliği olabileceğini ortaya koyması karşısında Harrison, sunları dile getirmiştir:

Masoretik metinlerden önceki dönemde en azından üç ayrı İbrani el yazması ailesinin varlığı, Kumran'da gerçekleşen el yazması kesifleri sayesinde ikna edici bir şekilde ispatlanmıştır. Bu

konuyu en fazla aydınlatan el yazmaları 4Q'da bulunmuştur. Böylece erken dönem Pentateuch el yazmaları metinlerinde, MT'den daha fazla çeşitlilik olduğu ortaya çıkmıştır. Metinlere dayalı analiz için, "sabit" olarak görülüp geleneksel olarak daha geç tarihli metinler kullanılmaktadır. Eger Graf-Wellhausen'in elinde, elimizdekenden daha eski Masoretik metinler olsaydı, on dokuzuncu-yüzyıl metinsel tenkitçi teorilerinin ne hâl alacağı merak konusudur. Aslında bu sorunun cevabı, Albright tarafından verilmiştir. Albright'a göre, 4Q'dan elde edilen parçalı el yazmaları detaylı metinsel tenkitinin temellerini ciddi bir şekilde çürütmüştür. (Harrison, IOT, 518)

Harrison, Kumran'dan elde edilen metinsel delil hakkında sunları söylemiştir: "Bu kesifler, LXX tercümanlarının ellerinde birden fazla Pentateuch el yazması kaynağı olma olasılığını ortaya koymuştur. Bu el yazması kaynakları, kesinlikle her açıdan Masoretik dogayı ve içeriği yansıtmaktadırlar." (Harrison, IOT, 518)

23

BAZI ANLATIMLARIN TEKRAR ETMESİ VE İDDIA EDİLEN ÇELİSKİLER

BÖLÜME BAKIS

Anlatimlerin Tekrari

Giris

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

Iddia Edilen Çeliskiler

Giris

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

Anakronizmler -"Geç" Dönem Kelimeleri

Giris

Metinlere Dayali Varsayim

Temel Cevap

1A. ANLATIMLARIN TEKRARI

1B. Giriş

Pentateuch'da yer alan bazı anlatımlar hakkında tekrar ettiklerine, bazıları hakkında ise, çelişkili detaylar içerdiklerine dair iddialar mevcuttur. Örnek:

Yaratılış: Yrt. 1-2:4a-P; 2:4b-25-J.

Tufan: Yrt. 6:1-8; 7:1-5, 7-10, 12, 16b, 17b, 22-23; 8:2b-3a, 6-12, 13b, 20-22-J; Yrt. 6:9-22; 7:6, 11, 13-16a, 17a ["kirk gün" hariç], 18-21, 24; 8:1-2a, 3b-5, 13a, 14-19-P). (Bright, HI, 159)

2B. Metinlere Dayalı Varsayım

Bir yazar, bir metinde aynı anlatımı iki kez tekrar etmeyeceğine göre, bazı anlatımların tekrar etmesi (paralel anlatımlar), birden fazla yazar olduğunu ispatlar. Aynı şekilde, bir yazar bir metinde açık çelişkiler yapmayacağına göre, tutarsızlıklar içeren anlatımlar birden fazla yazarın veya derlemecinin olduğunu yada birden fazla metnin birbiri ile harmanlandığını ispatlar (harmanlanmış anlatımlar).

O. T. Allis'in alıntı yaptığı Rollin Walker (*A Study of Genesis and Exodus*, syf. 24), sunları dile getirmiştir: "Yaratılış ve Mısır'dan Çıkış anlatımlarının tarihsel doğruluğu üzerine bir soru karşısında, bu kitapların editörünün takındığı tavrın aynısını takinmamız yerinde olacaktır. Pentateuch'un editörü (derlemcisi yada yazicisi) aynı olayın tekrar etmesi ve de açık çelişkiler karşısında çaresizlik içerisinde kalmış, hangi anlatımın doğru olduğu konusunda bir fikri olmadığı için hepsini birden aktarmıştır." (Allis, FBM, 123)

Otto Eissfeldt, tam on dokuz anlatımı, çelişkili ya da tekrar eden olarak listelemiştir. (Eissfeldt, OTT, 189-190)

Bazı anlatımların içerdiği varsayılan çelişkili detaylar aslında ek detaylardır ve sadece ayetin yanlış yorumlanması sonucunda tutarsız gibi gözükümler.

3B. Temel Cevap

İki, hatta üç kez tekrar edildiği iddia edilen bazı anlatımlar, aslında benzer detayları içeren ayrı olaylardır.

Pentateuch'da tekrar ettiği ileri sürülen anlatımlar hakkında Raven, sunları söylemiştir: "Aslında bu anlatımlar sanıldığı gibi paralel değildir. Bunların bazıları benzer olaylardır. Benzer olaylara örnek olarak, İbrahim'in ve İshak'ın esleri hakkında yalan söylemeleridir. Yazıcının bu iki olayı birbirinden farklı olarak algıladığı kesindir. Bazı durumlarda ise aynı olay, farklı iki bakış açisi ile sunulmuştur. Farklı bakış açılarına örnek olarak ise, Yaratılış 2'de yer alan Yaratılış hikâyesi, Tanrı'nın esinleyen niteliğine göre ve Tanrı'nın ilâhi takdirine göre iki ayrı bakış açısından anlatılmıştır. Bazı anlatımlarda ise tekrarlama, bir İbrani edebiyat sanatı olarak kullanılmıştır. Bu anlatım biçiminde giriş niteliğinde bir genel ifade verildikten sonra, konu açılarak aktarılır." (Raven, OTT, 124-25)

Bazı anlatımların içerdiği varsayılan çelişkili detaylar aslında ek detaylardır ve sadece ayetin yanlış yorumlanması sonucunda tutarsız gibi gözükümler.

1C. Yaratis Hikâyesi

H. H. Rowley, “Örneğin, Yaratis olayinin iki anlatimi arasında, yaratis sirasi hakkında bir anlasmazlik söz konusudur. Bir baska tutarsizlik Tanri'nin isimlerinde, bir baskasi Tanri kavraminda ve en önemlisi stil bazinda görülmektedir” demistir. (Rowley, GOT, 24) (bakiniz: Driver, BG, 35-36)

Bu iddiaya karsi saldiriya geçen Kitchen, bu tezin iki iddiasinin, yaratis anlatimlarinin iki kez anlatilmasindan yola çıkılarak olusturulduguna isaret etmektedir: a) Yaratis 1 ve 2 arasındaki teolojik ve stilistik farklılıklar; b) Yaratis siralamasında var gibi gözükken degisik düzen.

Bu tez üzerinde stil farklılıkların büyük bir ağırlığı bulunmaz. Stil farklılığı tutum degisimini yansitmaktan öteye gitmez. Bu tutum farklılığı, Yaratis 1’de gördüğümüz askin bir Tanri anlayisi ile Yaratis 2’de gördüğümüz insancil yönler barindiran Tanri anlayisinin stile yansimasidir. Bu tez açıkça söylemek gerekirse, aldatıcı ve yüzeyseldir. (Kitchen, AOOT, 118)

E. J. Young, Yaratis 2’de var olduğu iddia edilen, insancil yönler barindiran Tanri’yi söyle resmetmistir: “Bu Tanri, ‘yaratir’, ‘üfler’, ‘bahçe diker’, ‘yerlestirir’, ‘agaç yetistirir’, ‘kemik alır’, ‘eti kapatir’, ‘kadini getirir.’ Ancak tenkitçilerin, Tanri hakkındaki bu iddialari, ileri seviyede yüzeysel bir yaklasimin sonucudur. Sinirli zihni ile insanin, Tanri hakkındaki herhangi bir seyi, insansal bir ifade kullanmadan aktarma olanagi yoktur. Yaratis kitabinin 1. bölümünde de benzer insancil yönler barindiran terimler, Tanri için kullanilmistir: ‘konusur’, ‘görür’, ‘bereketter’, ‘tasarlar’ (ayet 26 ‘kendimize benzer yaratalim’), Tanri altı gün ‘çalışmis’, arkasından ‘dinlenmistir.’” (Young, IT, 51)

Kitchen, su sonuca varmistir: “Aynı durum, yaratisin siralamasında da görülmektedir. Yaratis 2:19’un metninde, hayvanların yaratisinin isimlendirilmesinden hemen önce oldugunu ima eden açık bir gerekçe yoktur (insanın yaratisindan sonra), ancak bunu ima etmek, Kutsal Kitap yorumlamak degil, Kutsal Kitap’ta olmayan seyleri uydurmak demektir. Yaratis 2:19’da kullanılan fiil için en uygunu ‘–misli geçmiş’ kullanmaktır. Böylece yanlış anlasilmalar ortadan kalkacaktır.” (Kitchen, AOOT, 118)

Bu iki anlatim arasındaki esas farklılığın hakkının verilmesi gerekir: Yaratis kitabının 1. bölümü dünyanın yaratisini aktarir. Yaratis kitabının 2. bölümü ise, Adem’in ve O’nun Aden bahçesindeki yakın çevresinin yaratisini aktarir ve detaylar. Bu durumu en açık olarak kavramanın yolu, Yaratis 2:4’ün giriş cümlesine bakmaktır: ‘Gögün ve yerin yaratis öyküsü: Yahve Elohim gögü ve yeri yarattığında.’ Yaratis kitabı boyunca ‘yaratis öyküsü’ ifadesinin İbranice karşılığı, İbranice metinde dokuz kez kullanilmistir. Kullanım yerleri ise, bir atanın soyu açıklanacağı zaman olmuştur. Bu unsur göze alındığında, Yaratis 2:4’ü takip eden ayetlerde, ilk yaratis gerçekleştikten sonra gögün ve yerin kaydinin aktarilmasını bekleriz. Bu beklentimiz Adem ve Havva’nın yaratılması ile gerçekleşmiş olur (ayet 7: “Yahve Elohim Adem’i topraktan yarattı”). (Archer, SOTI, 118)

Bu ayetlerde karşılastığımız durumun birbirine uymayan tekrarlamalara bir örnek teskil etmediğini özellikle vurgulamamız gerekir. Elimizdeki, yaratisin bütününi kapsayan bir genel plân ve bunu takiben plânın en son noktası olan insanın yaratisinin detaylanmasidir. Siradan bir İbrani edebiyat sanatı olan tekrarlamanın bilinmemesi durumunda Kitchen’in da dediği gibi, metnin düzeni karmaşık olarak algılanir. (Kitchen, AOOT, 116-17)

Misir kökenli bu metinlerin degisik dokümanlara atfedilmesine dair hiçbir uygulamaya bugüne dek rastlanmamistir. Bu metinler ile aynı çağda yazılmış olan Yaratis kitabının 1. ve 2. bölümlerinin degisik kaynaklara ayristirilmesi tamamen

saçma bir uygulamadır.

Kitchen, arkeolojinin bu edebiyat sanatini nasıl gün ışığına çıkardığını bizlere iletmiştir. Arkeoloji bu edebiyat sanatının, diğer Antik Yakın Doğu edebiyatında da yer aldığını ortaya koymuştur. Mısır, Karnak'ta keşfedilen siirlerle dolu stelada, Amun'un Kral Tuthmosis III'e yaptığı hitap su plâni barındırmaktadır:

Paragraf Bir: Kralın genel olarak yüceliği ifade edilir (Tenkitçilerin kaynak ayırtmasında bu ifade, J sınıfına girer miydi?)

Paragraf İki: Yüceliğin daha şiirsel ve titiz bir ifadesi (Anlatımdaki sert yapı, P kaynağına işaret ediyor mu?)

Gebel Barker stelası da benzer plâni içerir:

Paragraf Bir: Genel olarak yüceliğin ifade edilmesi (J kaynağı mı?)

Paragraf İki: Suriye ve Filistin'de gerçekleşen zaferler (P kaynağı mı?)

Urartu resmi asalet yazıtlarında da benzer uygulamaya rastlanmıştır:

Paragraf Bir: Çeşitli ülkeler karşısında Haldi isimli tanrının, savaş arabasına özgü olarak kabul edilen zaferler. (Anlatımdaki sert ve net yapı, H kaynağına işaret ediyor mu?)

Paragraf İki: Bu sefer krala özgü olarak kabul edilen aynı zaferlerin detaylı anlatımları (Bu detaylı ve varyasyonlar içeren stil, K kaynağına işaret ediyor mu?)

Mısır kökenli bu metinlerin değişik dokümanlara atfedilmesine dair hiçbir uygulamaya bugüne dek rastlanmamıştır. Bu metinler ile aynı çağda yazılmış olan Yaratılıs kitabının 1. ve 2. bölümlerinin değişik kaynaklara ayırılması tamamen saçma bir uygulamadır. (Kitchen, AOOT, 117)

Orr, bu konuda şu açıklamayı getirmiştir:

“Yaratılıs hakkında elimizde iki adet çelişkili anlatım vardır” ifadesini ne kadar sık duymaktayız. Yaratılıs i.-ii. 4 ile ii. 4'ten sonrasının karakteri, stili ve yaratılışa bakış açisinin değişik olduğu kesindir. Ancak, bu iki anlatım arasında hiçbir “çelişki” yoktur. Aslında bu iki anlatım birbirini tamamlamakta ve siki bir şekilde desteklemektedir, hatta birbirine bağımlidir. Örneğin, ikinci anlatım, birinci anlatıma referansta bulunarak ani bir giriş yapmaktadır: “Yehova Elohim göğü ve yeri yarattığında” (ayet 4). 2. bölümden başlı başına “Yaratılıs Hikâyesi” olarak bahsetmek hatalı olacaktır. 1. bölüm için ise, bu başlık uygundur. 2. bölümde göğün ve yerin yaratılısından ya da bitki örtüsünün oluşumundan bahsedilmez. 2. bölüm erkek ve kadının yaratılısına odaklanmıştır. 2. bölümdeki anlatım, bu odaklanmanın doğal bakış açisini yansıtmaktadır. (Orr, POT, 346-47)

2C. Ishak'ın İsmi Alması

Tenkitçiler, Yaratılıs kitabında Ishak'ın ismini alması hakkında üç ayrı anlatımın yer aldığına dair bir teori üretmişlerdir (Yaratılıs 17:17 P kaynağı, 18:12 J kaynağı ve 21:6 E kaynağı). Ancak, Ishak'ın doğacağına dair söz alan İbrahim'in ve Sara'nın kendi bakış açılarına göre bu olaya bakması ve inanmayıp gülmesi, doğumun arkasından da mutluluktan gülmesi imkânsiz midir?

3C. İbrahim'in Aldatmacası

Tenkitçiler, İbrahim'in Sara'yi kız karesi olarak gösterdigi iki olayin aslında, aynı olayin tekrar eden aktarimi olduğunu iddia etmektedirler. Bir insanin aynı hatayı bir daha yapmayacağını ya da aynı ayartılmaya iki kez düşmeyeceğini düşünmek, safça bir bakış açisinin ürünüdür. Tenkitçilerin bu iddiasinin zayıf noktası ise, her iki olayin sonunda da İbrahim'in finansal açıdan kazançlı çıkması olmuştur. (Archer, 120)

Urartu resmi asalet yazitlarında bulunan bir metnin bir paragrafi, çeşitli ülkeler karsısında Haldi isimli tanrının savas arabasına özgü olarak kabul edilen zaferleri anlatırken, takip eden paragraf, bu sefer aynı zaferleri krala atfetmiş ve detaylı bir şekilde iletmiştir. Hiçbir uzman, bu metinleri iki ayrı kaynaga atfetmeyi aklından bile geçirmez ve geçirmemistir.

4C. İshak'in Aldatmacası

İshak, karisini kız karesi olarak gösterdigi zaman Avimelek, Gerar'da Filist Kraliydi (Yaratilis 26:6-11). Bu anlatim ile Yaratilis kita binin E kaynagina özgü olarak kabul edilen 20. bölümündeki İbrahim ve Sara hakkındaki anlatim arasında sasirtici benzerlikler vardır.

Eger bu benzerligi, aynı olayin degisik versiyonlari olarak kabul edersek ve bu metinlerin Yaratilis kitabina bir derlemeci tarafından dahil edildiğini iddia edersek, bazı zoraki varsayımlari da kabul etmek durumunda kaliriz:

(1) Çocuklar asla ebeveynlerinin kötü hareketlerini tekrarlamazlar,

(2) Gerar halkinin cinsel aliskanliklari İshak zamanında, İbrahim zamanına göre da ha ahlâkidir,

(3) Filist hanedanlarının isimleri, takip eden nesillerde bir daha asla kullanılmamistir (ör: Avimelek I, Avimelek II vb.).

Aynı çağda varlık göstermiş olan on ikinci Misir hanedanligında bu uygulamaya rastlanmaktadır: Amenemhat I, II ve III; Senwosret I, II ve III). Aynı uygulamaya Fenike'de de rastlanmaktadır. Sur ve Babil'de, arka arkaya Hiramlar ya da Ahiramlar iktidara gelmişlerdir. İbrahim'in Sara ile ilişkisi konusunda birinci aldatmasının aktarimi (Yaratilis 12) ile İshak'in Rebeka ile ilişkisi konusunda aldatması (Yaratilis 26) J kaynagina özgü olarak kabul edilmiştir. Tenkitçiler tarafından tekrar eder gibi gözüktüğü halde, ayrı olaylar olduğu kabul edilmiş olan bir olay ise, Yakup'un Beyt-El'e yaptığı yolculuklardır. Bu olaylar E kaynagina atfedilmişlerdir (Yaratilis 35:1-8 ve Yaratilis 28:18-22). (Archer, SOTI, 120-21)

5C. Beer Seva Kuyusunun İsmi Alması

Yaratilis kitabında, Beer Seva kuyusunun ismini alması konusunda iki ayrı anlatim vardır. Bunlardan birincisi, İbrahim ile ilgili olandır (Yaratilis 21:31, E kaynagina özgü olarak kabul edilmiş), ikincisi ise, İshak ile ilgili olandır (Yaratilis 26:33, P kaynagina özgü olarak kabul edilmiş). Ancak bu iki anlatimin, aynı orijinal aktarimin iki varyasyonu olduğuna dair bir delil mevcut değildir (J ve P). İbrahim ve İshak'in göçebe yaşam tarzları göz önüne alındığında, İbrahim'in bölgeden ayrilisından sonra düşmanlarının bu kuyuyu kapatması ve İshak'in baba toprakına dönüşü ile bu kuyuyu tekrar açması, daha mantıklı bir olasılıktır. İshak'in kuyuyu, kendisine veren antlaşmayı tekrar yürürlüğe koymak için, kuyuya eski ismini vermesi, bu olaylari daha anlaşılır kilmaktadır. (Archer, SOTI, 121)

6C. Yakup'un Sürüsü Büyüyor

Driver, Yaratis 30:25'den, 31:18'e kadar olan kısmi iki parçaya ayırmıştır: Yaratis 30:25-31, J kaynağı; Yaratis 31:2-18, E kaynağı. Bu iddiasını söyle dile getirir:

“Yakup ve Lavan arasındaki düzenlemelerin aktarımını, bu iki kaynak farklı olarak ele almıştır. Ancak, her koşulda Yakup refaha kavuşmuştur. Yakup'un sürüsünü çoğaltmak için uyguladığı çubuk taktigine özgü olarak kabul edilen 30:35'deki başarı, 31:7-12'de Lavan'ın girişimleri ile engellenilmeye çalışılmıştır. Lavan, sürekli olarak antlaşmanın şartlarını değiştirmiş ve çizgili hayvanların çiftleşmesine dayanarak Yakup'u alt etmeye çalışmıştır. (Driver, IOT, 15)

Bu iki bölümü, ifade ettiğinin dışında yorumlara gitmeden, Kutsal Kitap'ın tümünde anlatılanları göz önünde bulundurarak ve Antik Yakın Doğu kültürünün unsurlarını bilerek incelersek ortada bir uyumsuzluk olmadığı görülür, aynı zamanda bu metinlerin iki ayrı kaynağa özgü olarak kabul edilmesi için bir gerekçe de oluşmaz. 30. bölümde, Yakup'un bu durum karşısında uyguladığı seçici çiftleştirme metodu, yazar tarafından objektif bir şekilde tarif edilmiştir. 31. bölümde ise yazar olayı, Yakup'un bakış açısından aktarır (dialog şeklinde). Yakup'un esleri ile yaptığı bu konuşma esnasında bilgeliğinin ve başarısının kaynağının her şeyin hakimi olan Tanrı olduğunu açıklar. Sonuç olarak, aslında Yakup bu olaylarda etken olanın, hayvanların çiftleşmesi konusunda uyguladığı doğum öncesi taktik değil, Tanrı olduğunu bilmektedir. Yaratis 30, Yakup'un eylemlerini ve umutlarını anlatırken Yaratis 31, gerçekte neler olduğunu öğretir ve bu öğretilere Yakup'un itaatini gösterir. 30 ve 31'in ortaya koyduğu süreç boyunca Yakup, çelişki yaratan değil, tamamlayıcı detayları sunmuştur.

Kutsal Yazılar'da aktarılan olayların hem insan bakış açisi, hem de Tanrı'nın bakış açisi ile yansıtıldığı sayısız aktarım vardır. (Örnek: Hakimler 7:7, 21-23; Mısır'dan Çıkış 14:21; Yaratis 4:1).

Bu uygulamanın Yakın Doğu kültürlerinde sıkça yer aldığını görebiliriz. Kitchen'in aktardığı Urartu resmi asalet yazıtlarında bulunan bir metnin bir paragrafı, çeşitli ülkeler karşısında Haldi isimli tanrının savaş arabasına özgü olarak kabul edilen zaferleri anlatırken, takip eden paragraf, bu sefer aynı zaferleri krala atfetmiş ve detaylı bir şekilde iletmıştır. Hiçbir uzman bu metinleri iki ayrı kaynağa atfetmeyi aklından bile geçirmez ve geçirmemiştir. (Kitchen, AOOT, 117)

KAYBOLAN OGUL LUKA 15:11-32	
A	B
11. Bir adamın iki oğlu varmış: 12. Bunlardan küçüğü babasına, 'Baba' demis, 'malından payıma düşeni ver bana.' 13. Bundan birkaç gün sonra küçük oğul her şeyini toplayıp sefahat içinde bir yaşam sürerek varını yığını çarçur etmiş. 14b. o da yokluk çekmeye başlamış. 16b. Ama hiç kimse ona bir şey vermemiş. 20. Böylece kalkıp babasının yanına dönmüş, kopup boynuna sarılmış ve onu öpmüş.	(Bir adamın iki oğlu varmış) 12b. Baba da servetini iki oğlu arasında paylaştırmış. 13b. (iki oğuldan birisi) uzak bir ülkeye gitmiş. 14. Delikanlı her şeyini harcadıktan sonra, o ülkede siddetli bir kitlik baş göstermiş. 15. Bunun üzerine gidip o ülkenin vatandaşlarından birinin hizmetine girmiş. Adam onu, domuz gütmek üzere otlaklarına yollamış. 16. Delikanlı, domuzların yedigi keçi boynuzlarıyla karnini doyurmaya can

21. Oglu ona, 'Baba' demis, 'Tanri'ya ve sana karsi günah isledim. Ben artik senin oglun olarak anilmaya layik degilim.'

22. Babasi ise kölelerine, 'Çabuk, en iyi kaftani getirip ona giydirin!' demis. 'Parmagina bir yüzük takin, ayaklarina çarik giydirin!'

24. Çünkü benim bu oglum ölmüştü, yasama döndü;' Böylece eglenmeye baslamislar.

25. Babanin büyük oglu ise tarladaymis. Gelip eve yaklastiginda...

28-29. Büyük ogul öfkelenmis, içeri girmek istememis. Babasi disari çikip ona yalvarmis. Ama o, babasina söyle cevap vermis: 'Bak, bunca yil senin için köle gibi çalistim, hiçbir zaman buyrugundan çikmadim. Ne var ki sen bana, arkadaslarimla egleneyim diye hiçbir zaman bir oglak bile vermedin.

30. Oysa senin malini fahiselerle yiyen su oglun eve dönünce, onun için besili danayi kestini.'

31. Babasi ona, 'Oglum, sen her zaman benim yanimdasin, neyim varsa senindir' demis.

32. 'Ama sevinip eglenmek gerekiyordu. Çünkü bu kardesin ölmüştü, yasama döndü.'

atiyormus.

17. Akli basina gelince söyle demis: 'Babamin nice işçisinin fazlasiyla yiyecegi var, bense burada açlıktan ölüyorum.

18. Kalkip babamin yanina dönecegim ve ona, Baba diyecegim, Tanri'ya ve sana karsi günah isledim.

19. Ben artik senin oglun olarak anilmaya layik degilim. Beni işçilerinden biri gibi kabul et.'

20b. Kendisi daha uzaktayken babasi onu görmüs, ona acimis.

23. (demiski) Besili danayi getirip kesin, yiyelim ve eglenelim.

24b. kaybolmustu, bulundu.

25b. (diger oglu) çalgi ve oyun seslerini duymus.

26. Usaklardan birini yanina çağirip, 'Ne oluyor?' diye sormus.

27. O da ona, 'Kardesin geldi, baban da ona sag salim kavustugu için besili danayi kesti' demis.

32b. bu kardesin kaybolmustu, bulundu!

(Green, HCP, 119-20)

7C. Birbirinden Ayristirilan Dokümanlarin Sürekliligi

Eissfeldt, "Pentateuch anlatimlarinin bir baska karakteristik özelligi ise eksik anlatim içeren paralelliklerin derle nip harmanlanmasidir" demistir. (Eissfeldt, OTI, 189) (bakiniz: Driver, ILOT, 8 ve Chapman, IP, 76-77)

Yikici ileri tenkitçiligin savunuculari bazi anlatimlarda, birbirine geçmiş birden fazla kaynaga ait anlatimlarin var oldugunu iddia etmektedirler. Bu kisilere göre bu anlatimlari, kaynaklarina göre birbirinden ayirip kendi içinde tekrar birlestirirseniz tutarli, mantikli ve hatta süreklilik içeren iki ayri anlatim elde dersiniz.

William H. Green, *The Higher Criticism of the Pentateuch* isimli kitabinda bu metodun mantiga degil, keyfe dayali oldugunu güzel bir örnek ile ortaya koymustur. Yeni Antlasma'da yer alan Kaybolan Ogul anlatimini almisi ve tenkitçilerin Pentateuch'un bazi metinlerine uyguladigi bu ayristirma metodunu aynen yukaridaki anlatima da uygulamistir. (Green, parantez içerisinde kalan ifadeleri sözde bir "derlemeciye" atfetmistir).

Her ne kadar yukaridaki uygulama, Green'in bir hikâyeden keyfen iki hikâyeye çıkarmasi gibi gözükse de, her hikâyenin kendine özgü bir anlatimi vardir. Yukaridaki ayristirmanin Green'e ait oldugunu bilmeyen bir kisi rahatlıkla bu metine bakip degisik kaynaklarin tek bir metinde olabileceginin ispatlandigini düşünebilir:

A ve B bir adamın iki oğlu olduğu konusunda hemfikirdir. Bunlardan birtanesi, babasının varlığından kendine düşen payı almıştır, ancak kendi hataları yüzünden büyük bir sefalet ile karşı karşıya kalmıştır. Sonuç olarak, tövbekâr bir şekilde babasına geri dönmüş ve her iki anlatımda da görülen benzer bir üslup ile babasına yaklaşılmıştır. Baba ise, oğlunu sefkat ve büyük sevinç ile karşılamış, ancak bu yaklaşımı diğer oğlunun dikkatini çekmiştir.

Bu anlatımlardaki farklılıklar, en az benzerlikler kadar sasirticidir. A kaynağı, oğulları küçük olan ve büyük olan olarak ayırt ederken, B kaynağı bu konuda hiçbir ayırım yapmamakta veya oğulların yaşları hakkın da bilgi vermemektedir. A kaynağında, küçük olan kendine düşen payı ister ve alır, baba ise servetinin geri kalanını tutar. B kaynağında ise baba, servetini iki oğlu arasında paylaştırmıştır. A kaynağında, kaybolan oğul babasının diyarında kalmıştır ve sefahat içerisinde yaşayarak kendisini asiri yoksulluğa mahkum etmiştir. B kaynağında ise, oğul, uzak diyarlara gitmiştir ve tüm servetini yiyip bitirmiştir, ancak bu servetini nasıl yediği ya da sefahata düştüğü konusunda bir ipucu yoktur. B kaynağından, oğulun parasını akılsızca harcadığı ve ciddi bir kitlik karşısında da çaresiz kaldığı anlaşılmaktadır. Oğulun asil hatası olarak gösterilen ise, babasından ve kutsal topraklardan uzaklaşıp yabancı diyarlar gitmesi, domuzlara bakmak gibi dini açıdan temiz olmayan işlere bulanmış olmasıdır. A kaynağında, yoksulluğun ifadesi olarak giyecekten, B kaynağında yiyecekten yoksun olmak kullanılmıştır. Bundan dolayı, A kaynağında baba, oğul için en iyi kaftanın, bir yüzüğün ve çarıkların getirilmesini buyurmıştır. B kaynağında ise besili bir dana kesilmiştir. B kaynağında oğul, uzak bir diyardan gelmiş ve baba oğlunu uzaktan görmüştür. A kaynağında oğul yakın diyardan gelmiştir ve babası onu görür görmez hemen yanına kosup onu öpme imkânını bulmuştur. B kaynağında oğul, kendisini asagilik olarak, babasının hizmetçisi olmaya lâîk görmektedir ve babasının kendisini bir hizmetçi olarak ise almasını ister. A kaynağında oğul, lüks bir yaşam yaşamıştır ve kendi değersizliğini farkına varmış olsa da, hizmetçi olma konusunda hiç bir imada bulunmamaktadır. A kaynağında baba, ahlâksiz ve sefahat içerisinde yaşayan oğlunu ölmüş olarak kabul etmektedir. B kaynağında baba, uzak diyarlara gitmiş olan oğlunu kaybolmuş olarak kabul etmektedir. Kardesine gösterilen bu sevgi gösterisi ve karşılama ziyafeti A kaynağında diğer kardeşi rahatsız ederken, B kaynağında rahatsız etmemektedir. Bu noktada yazıcının (R) metinde değişiklik yaptığı farz edilemektedir. A kaynağında büyük oğul, babasına şöyle seslenmiş olmalıdır: “Oysa senin malini fahiselerle yiyen su oğlun eve dönünce, onun üzerine en iyi kaftan ile kusattın.” Yazıcı bu cümle üzerine değişiklik yapmış olmalıdır. Orijinal metinde fahiselerle “yiyen” yerine “yasayan” olduğu, ancak yazıcının metnin genel savurganlık ifadesini güçlendirmek için bu kelimeyi kullandığı, aynı zamanda A ile B arasındaki farklılıklardan birisi olan “kaftan kusanması” yerine, “besili dana nin kesilmesi” kullanılmış böylece metnin bütünlüğü oluşturulmuştur. (Green, HCP, 125)

Green, “Tasnif Edilmiş Romalılar” isimli benzer bir çalışmaya işaret eder. Bu çalışma, E. D. McRealsham takma adı altında Profesör C. M. Mead tarafından hazırlanmıştır, kendisi Hartford Teoloji Seminerinin eski mensuplarından. Bu çalışma hakkında Green, sunları dile getirmiştir: “Tenkitçilerin Pentateuch’a yaptıkları uygulamayı, Romalılar kitabının metnine uygulayarak yaptığı, zekice hazırlanmış bu bilimsel çalışmanın sonucunda sözcük seçimi, stil ve doktrinsel içerikten yola çıkarak Romalılar kitabını dört ayrı kaynağa atfetmeyi başarmıştır.” (Green, HCP, 125)

Yaratılmış kitabının anlatımında var olduğu öne sürülen tutarsizliklerin, anlatımların sadece İbrani metni ile incelendiğinde basit ve mantıklı çözümlere kavuştuğu defalarca gösterilmiştir.

– ALEXANDER HEIDEL

1D. Tufan Hikâyesi

Row ley, bu anlatım hakkında su iddialarda bulunmuştur:

Tufan hikâyesine göre, (Yaratilis vi. 19) Nuh'un her canlı türünden bir erkek, bir dişi olmak üzere birer çifti gemiye alması gerekmektedir. Yaratilis vii. 2'ye göre ise, temiz sayılan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yediser çift, kirli sayılan hayvanlardan ikiser çift, kuşlardan yediser çift alması gerekmektedir. Yaratilis vii. 8'de ise su sonucu götürür: "Tanrı'nın Nuh'a buyurduğu gibi temiz ve kirli sayılan her tür hayvan, kus ve sürüngenden erkek ve dişi olmak üzere birer çift Nuh'a gelip gemiye bindiler." Bu ayette kirli ve temiz hayvanlar unsurunun vurgulanmış olması, bu çelişkiyi iyice ortaya çıkartmaktadır, ancak bu vurgunun orijinal metinde olmama olasılığı vardır. Benzer bir şekilde tufanın süresi hakkında da tutarsizlikler mevcuttur. Yaratilis vii. 12'ye göre kırk gün kırk gece yağmur yağmıştır, arkasından Nuh, suların çekilmesini yedi günlük aralıklar ile kontrol etmiştir. Yaratilis vii. 24'e göre sular yüz elli gün yeryüzünü kaplamış, tufanın başlamasından tam bir sene on gün sonra çekilmiştir (vii. 14; ç.ref. vii.). (Rowley, GOT, 18)

Kitchen, su cevabı verir:

Yaratilis 7 ve 8'in tufanın süresi hakkında farklı zaman dilimleri verdiğine dair bir iddia mevcuttur. Ancak, bu farklılık tamamen teorinin kendi uydurmasıdır. Kutsal Kitap'ta yer alan anlatıma baktığımız zaman, bir sene ve on günlük (başlangıç ve bitiş sayılırsa on bir) süre hakkında Heidel ve Aalders'inde uzun zaman önce kabul ettiği gibi, en ufak bir sorun olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Yaratilis 6:19, 20 (ç.ref. Yrt. 7:8, 9) (*yediser çift*) ile Yaratilis 7:2, 3 (*çifter çifter*) arasında var olduğu ileri sürülen çelişki hayal ürünüdür. Yaratilis 6:20'de geçen geçen *shenayim*, "çift" ibaresi, tüm çiftleri kapsamaktadır. Türkçe'de çift kelimesini çoğaltmak için çiftler demek mümkün iken, İbranice'de *shenayimim* gibi bir kullanım yoktur. Yaratilis 6:19, 20 ve 7:8, 9'da genel ifadeler kullanılmıştır, ancak Yaratilis 7:2, 3 daha belirgin bir ifadedir (*yediser çift*). (Kitchen, AOOT, 120)

Alexander Heidel, Kutsal Kitap'ta yer alan tufan olayının süresi hakkında yaptığı detaylı bir çalışmayı bizlere sunmaktadır:

Modern Kutsal Kitap tenkitçiliği bilindiği gibi, Yaratilis kitabının tufan aktarımını bir derlemeci tarafından birleştirilmiş, uzlaştırılmaz bir şekilde çelişkili iki farklı kaynağa atfetmektedir. Bu kaynaklardan bir tanesi P (ya da Kâhinsel Kanunlar) kaynağına göre tufan, ikinci ayının on yedinci günü başlamıştır (7:11) ve bir sonraki senenin ikinci ayının yirmi yedinci gününde bitmiştir (8:13-14), kısacası bütün tufan olayı bir sene on bir gün sürmüştür. Ancak, J (ya da Yahveistik Anlatım) kaynağına göre, yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağmıştır (7:12), bu yağmurlardan sonra ise Nuh gemisinin penceresini açmıştır ve birbirini izleyen yedi günden oluşan süreçlerde toplam dört kere kus göndermiştir (8:6-12), toprağın kurduğunu düşünerek gemiyi açmıştır ve toprağın yüzeyinin kurduğunu görmüştür (ayet 13 b); kısacası bütün tufan olayı altmış bir gün sürmüştür.

Iste, tenkitçilerin bu görüşlerine katılmam mümkün değildir. Buna rağmen, bu iddiayı derinlemesine bir tartışmadan daha çok, birkaç net ifade ile çürütmek mümkündür. Kutsal Kitap'ın tufan hikâyesinin oluşturulmasında birden fazla değişik dokümanın kullanılmış olabileceği olasılığını kesinlikle inkâr etmiyorum, çünkü Kutsal Yazılar'ın kendisi süphe götürmez bir şekilde yazılı metinlerin kutsal bir el yazısı ile yazıldığını, kutsal bir şekilde bu kitapların hazırlandığını göstermektedir. Ancak, yapılmış olan tüm tenkitlere rağmen, ben şahsen bütün Kutsal Kitap metinlerinin, bütünü oluşturulan elementlere ayrılacağı konusunda asla ikna olamadım. Daha da ötesi, her dokümanın var olduğu varsayılan kaynağının tüm aktarımı oluşturmaktaymış gibi ele alınmasına sempati ile

yaklaşmamaktayım, çünkü Yaratis kitabında yer alan tufan aktarımını bu yaklaşıma göre ele almak demek, kaynaklar arasında bolca uyumsuzlukların olduğunu kabul etmek demektir. Modern Kutsal Kitap tenkiti tarafından kaynaklara bölünmüş bir Yaratis kitabının tufan versiyonu, J ve P kaynaklarına yaptığı atamalar sonucunda ortaya derin boşluklar ve önyargısız her okuyucu bir çok cevapsız sorular bırakır. Eger, J ve P (iddiayı çürütmek için bu farz edilmektedir, aslında bu dokümanlar asla var olmamıştır) olarak adlandırılmış varsayılan dokümanların tümüne ulaşma olanagimiz olsaydı, bu iki kaynak arasında hiçbir uyumsuzluk olmadığını görürdük. Ancak böyle bir imkâna sahip olmasak da, Yaratis kitabının anlatımında var olduğu öne sürülen tutarsızlıkların, anlatımların sadece İbrani metni ile incelendiğinde basit ve mantıklı çözümlere kavustugu defalarca gösterilmiştir.

Bu konudaki çok güzel bir örnek hemen elimizin altındadır; tufanın süresi. Eger Kutsal Kitap metnini kaynaklara ayırmadan olduğu gibi alır ve hikâyenin tümüne bakarsak, aşağıda açıklanacağı gibi, tufanın süresi hakkında verilmiş olan zaman dilimlerinin mükemmel bir uyum içerisinde olduğunu görürüz.

Yaratis 7:11'e göre tufan, Nuh altı yüz yasındaiken, o yılın ikinci ayının on yedinci günü başlamıştır. Aynı zamanda Yaratis 7:1-4, 10'dan, bu günün, Tanrı'nın Nuh'a gemiye binmesini emrettikten yedi gün sonra olduğunu da öğreniyoruz. Yaratis 7:12: "Yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdı." Ancak bu ayette, kırkinci günün sonunda yağmurun kesildiğine dair bir ifade yoktur. Tam aksine yağmur yağmaya, sular yer altından fiskirmaya devam etmiştir. Ayetlerde açık bir şekilde tufanın başlamasının yüz ellinci gününe dek enginlerin kaynaklarının ve göklerin kapaklarının kapanmadığı, yağmurun yağmaya devam ettiği yazılmıştır. Bu dönem esnasında sular yükselmiş ve ulaştıkları en yüksek seviyeye ulaşmışlardır (7:24-8:2). Ancak, ilk kırk günlük dönemden sonra yeraltı sularının fiskirması aynı şiddet ile devam etmiş ise de, aralıksız ve yoğun yağmur kesilmiş ve kırkinci günden sonra daha yumuşak bir biçimde yağmaya başlamıştır. 7:12'de sular yazılmıştır: "Yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdı." ve ayet 17: "Tufan (*mabbul*) kırk gün sürdü." Daha öncede işaret edildiği gibi 17. ayetteki *mabbul* terimi, daha önce benzeri görülmemiş bir yağmurun tartışmasız bir tanimidir. Bu yağmur, yerin su altında kalmasını sağlamıştır. Bu ayetlere bakıldığında, kırkinci günün sonunda kesilen suyun sadece göklerden yagan yağmur olduğu ortaya çıkmaktadır.

150. günün sonunda sular yeryüzünden çekilmeye başladı (8:3) ve gemi yedinci ayın on yedinci günü Ararat Dağları'na oturdu (ayet 4). Bu olay tam olarak tufanın başlamasından bes ay ve bir gün sonra gerçekleşmiştir (ç.ref. 7:11). Ayetlerden vardığımız sonuca göre, 150 gün 5 aya esittir, kısacası bu ayetlerde her ay 30 gün olarak kabul edilmiştir. Sular alçalmaya başladığı zaman, yani tufan başladıktan sonraki 151. gün, gemi karaya oturdu. Sular onuncu aya kadar sürekli azaldı. Onuncu ayın birinde dağların doruğu görüldü (8:5).

Eger bu ayetlerde bir ay 30 gün olarak kabul edilmiş ise, elimizde fazladan 74 gün var demektir. Hepsinin toplamı ise, 225 gün yapar... Bu günden (onuncu ayın sonundan) kırk gün sonra Nuh yapmış olduğu geminin penceresini açtı ve birbirini izleyen yedi günlük aralarla dört tane kus gönderdi (ayet 6-12). Birinci kusun 41. gün gönderildiğini düşünürsek, 62 gün elde ederiz ve toplam rakamımız: $225 + 62 = 287$ olarak karsımıza çıkar. Son kus, tufanın başlamasından 287 gün ya da (tufandan önceki senenin 46 günü) 333 gün sonra gönderilmiştir. Bu zaman cetveline göre su asamada tam olarak on ikinci ayın üçüncü günündeyiz. 28 gün sonra ise, yani bir sonraki senenin ilk gününde yani Nuh'un yaşamının 601. yılında ise sular çekilmiştir (yine de toprak ıslaktır) ve Nuh, geminin örtüsünü kaldırmıştır (ayet 13). Bu olaydan tam olarak bir ay 26 gün sonra, yani ikinci ayın 27sinde toprak kurur ve Nuh gemiden dışarı çıkar (ayet 14). Bu iki periyodun toplamı 84 güne esittir. $287 + 84 = 371$ gün yapar ya da başka bir deyiş ile 1 yıl 11 gün. İşte tufanın başladığı günden sonraki dönemin uzunluğu bu kadardır. Kısacası, tenkitçilerin iddialarının aksine, tufanın süresi konusunda en ufak bir uyumsuzluk yoktur. (Heidel, GEOTP, 245-47)

Hem ileri sürülen uyumsuzluklar yoktur hem de ileri sürülen iki kaynak, aslında birbirini tamamlayıcı tek bir kaynaktır. Raven, bu konuda sunları dile getirmiştir:

Tenkitçiler hiçbir zaman tufan anlatımlarının içerisinde bulunduğunu iddia ettikleri iki kaynağı birbirinden ayıramamışlardır. Yedinci bölümün başlangıcını, J kaynağına özgü olarak kabul edilmiştir. J kaynağı bizlere, Tanrı'nın Nuh'a gemi inşaatı, gemiye kimlerin bineceği konusunda hiçbir bilgi vermeden gemiye gelmesini emrettiğini iletmektedir. Yedinci bölümü, 6:9-22'den ayrı tutarak anlamlı kılmak mümkün değildir. Yaratılış 8:13: 'Nuh altı yüz bir yaşındayken, birinci ayın birinde yeryüzündeki sular kurudu. Nuh geminin üstündeki kapıyı kaldırıncaya kadar kurumuş olduğunu gördü.' Bu ayet gene tenkitçiler tarafından J kaynağına özgü olarak kabul edilmiştir, ancak 20. ayete kadar J kaynağından başka bir ses çıkmamaktadır. Ayet 20: 'Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada temiz sayılan hayvanların ve kuşların hepsinden yakmalık sunular sundu.' Aradaki boşluğa bir açıklama getiremeyen tenkitçiler kurtuluşu, bu kısmı P kaynağına atfetmekte bulmaya çalışmışlardır. Daha da ötesi, Yaratılış 9:1-17 (P), Yaratılış 8:12-22'nin (J) amaçsız bir tekrardan çok daha ötedir. Bu bölümde Nuh, Yehova'ya sunak yapıp sunular sunduktan sonra, Tanrı'nın Nuh ile olan anlaşması açıklanmıştır. (Raven, OTT, 125)

2D. İbrahim'in Yolculuğu

Tenkitçiler aynı şekilde Yaratılış kitabının 11. ve 13. bölümleri arasında birbiri ile birleştirilmiş iki kaynağın oluşturduğu bir metnin var olduğunu iddia etmişlerdir. Orr, bu konuyu tanımlar ve cevaplar:

Kendi içlerinde bir çok muhalefet ile karşılaşmalarına rağmen tenkitçiler, bu bölümler hakkında şu kararı almışlardır:

J: Yaratılış xi. 28-30.

P: Yaratılış xi. 27, 31 ve 32.

Bunun dışında Yaratılış xii., xiii. bölümlerde şu ayetler P kaynağına, geri kalan tüm ayetler J kaynağına özgü olarak kabul edilmiştir: xii. 4b, 5 ve xiii. 6, 11b, 12.

Bu tenkitler dikkate değer sonuçlar doğurmamıştır. Yaratılış xi. 28'de J kaynağı konuya Terah, Harran, Avram ve Nahor'un kim olduğunu açıklamadan aniden ve alakasız bir biçimde giriş yapar. Bu açıklama için ayet 27'ye ihtiyacı vardır. J kaynağı, ataların yaşadığı yer olarak Kildaniler'in kenti Ur'u göstermiştir (başka ayetlerde ise bu durum P kaynağının ibaresi olarak kabul edilmiştir) ve Harran'a göç ile ilgili bir bilgi verilmemiştir (ç.ref ayet 31, 32). Buna rağmen bu göç varsayılarak, Yaratılış xii. 1'de İbrahim'e çağrıda bulunulmuştur. 6. ayette, "Avram ülke boyunca Sekem'deki More mesesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu," ancak hangi ülke boyunca ilerlediği bize söylenmemektedir. Harran'dan ayrılmayı ve Kenan'a varmayı bizlere bildiren ise, P kaynağı olmuştur (ayet 4b, 5). Ancak, P kaynağı içerisinde bulunan bu parçalı bilgi, aslında Harran'dan ayrılışın zaten bilindiğini varsaymaktadır (ayet 4b), bu yüzden de ayetin ilk yarısını J kaynağına özgü olduğunu iddia etmek zorundadır. Başka bir deyişle ile bu anlatım, tek bir kaynağa ait olarak, üzerinde değişiklik yapılmadan aynen olduğu gibi alındığı zaman, tam ve eksiksiz bir mesaj iletmekte, farklı kaynaklara atfedilme durumunda, iç bağlamını kaybetmektedir. (Orr, POT, 351)

3D. İshak'in Kutsaması

Yaratılış kitabının 27. bölümünde aynı şekilde, tenkitçilerin nesterinden kurtulmayı becerememiştir. Bölüm, artık yaşlanmış olan İshak'in, oğlu Esav'ı kutsaması için yaptığı hazırlık ile başlamaktadır. Tenkitçilerin ilk dört ayetler üzerinde yaptıkları kaynaklara parçalama uygulaması, metodlarının keyfilikliğini bir kez daha gözler önüne koymaktadır.

Ayet 1: "İshak yaşlanmış, gözleri görmez olmuştur. Büyük oğlu Esav'ı çağırıp, 'Oğlum!' dedi. Esav, 'Efendim!' diye yanıt verdi." Tenkitçilere göre bu ayetler, J kaynağına özgü olarak kabul edilmiştir, ancak 'Oğlum!' dedi; Esav, 'Efendim!' diye yanıt verdi" kısmı cümle yapısından dolayı E kaynağına özgün olarak kabul edilmiş ve J kaynağından çıkarılmıştır. Tenkitçiler bu cümle yapısını sadece bu metinde değil, Kutsal Kitap'ın tüm

metinlerinde E kaynağına özgü olduğunu iddia etmek gibi bir çabaları olmaması mantıksız olurdu, ancak bu uygulama her metin tarafında desteklenmemiştir. Yaratılış 22:11: “Ama RAB’in (Yahve) melegi göklerden, ‘İbrahim, İbrahim!’ diye seslendi. İbrahim, ‘İşte buradayım!’ diye karşılık verdi.” Tenkitçiler hem bu ayette yer alan Yahve ismini Elohim ismi ile değiştirmişler, hem de Yaratılış 27:1 ile aynı cümle yapısını içeren, ancak içerisinde Tanrı’nın herhangi bir ismini barındırmayan ayetlerin tümünü E kaynağına atfetmişlerdir. Bu uygulama, tam bir kısır döngüye dönüşmüştür. Tenkitçilerin öngördüğü cümle yapısına göre Yaratılış 27:2’nin, “ve İshak ona dedi ki” ifadesi ile başlaması gerekmektedir, ancak İbranice metinde böyle bir ifade olmadığı gibi, bu ifadenin eksikliği ortada bir diyalog aktarımı olmadığını da ortaya koyar.

Ayet 2-4: *‘İshak, ‘Artık yaslandım’ dedi, ‘Ne zaman öleceğimi bilmiyorum. Silâhlarını - ok kılıfını, yayını - al, kırlara çıkıp benim için bir hayvan avla. Sevdiğim lezzetli bir yemek yap, bana getir yiyeyim. Ölmeden önce seni kutsayayım.’*” Tenkitçiler, bu ayetlerde geçen “Sevdiğim lezzetli bir yemek yap... yiyeyim,” ifadesini, aynı hikâyenin değişik bir motifi olarak kabul etmişler ve E’ye atfedip, metinden çıkarmışlardır. Bu motifin bir diğer değişik unsuru olarak “avla” ifadesi ise, J kaynağına özgü olarak kabul edilmiştir. ... Böylece J kaynağına göre ayet şu şekli almaktadır: *‘Silâhlarını - ok kılıfını, yayını - al, ve benim için bir hayvan avla ki Ölmeden önce seni kutsayayım.’* Ayet bu şekline dönüştürüldüğü zaman, Esav’ın babasına sunmak için avlanması unsurunun hayati rolüne verilen vurgu ortadan kaybolmaktadır. Geride kalan ayetleri başka bir kaynağa atfederek birleştirdiğimiz zaman ise, elimizde şöyle bir ifade kalır: *‘Sevdiğim lezzetli bir yemek yap, bana getir yiyeyim. Ölmeden önce seni kutsayayım.’* Bu durumda bu anlatım iyice çarpıklasmakta ve orijinal anlamından uzaklaşmaktadır. Gözüpek bir avcı olan Esav’a kutsanması için sıradan bir is olan aşçılık uygun görülmektedir.

Bu ayetleri kaynaklara böldüğümüz zaman tamamen anlamsızlaşmakta, olduğu gibi kabul ettiğimizde ise tamamen açık, mantıklı ve berrak bir anlaşma kavusmaktadır. (Cassuto, DH, 87-97)

4D. Yusuf’un Hikâyesi

Rowley, bu hikâyede de tutarsızlıklar olduğunu iddia etmiştir: “Yaratılış xxxvii. 27’de Yahuda, Yusuf’un İsmailîler’e satılmasını teklif etmekte ve takip eden ayette bu teklif, eyleme dönüştürülmektedir. Yaratılış xxxix. 1 ise, Mısırlı Potifar’ın Yusuf’u İsmailîler’den satın aldığını belirtilir. Ancak, Yaratılış xxxvii. 28a’ya göre oradan geçmekte olan Midyanlılar, Yusuf’u kuyudan çıkartıp esir aldılar ve kardeşlerinin bilgisi dışında (29f.) Yusuf’u, Mısır’lı Potifar’a sattılar (xxxvii. 36).” (Rowley, GOT, 18-19)

Kitchen, bir kez daha bu suçlamaları cevaplar:

Yaratılış kitabının 37. bölümünün, Yusuf’un Mısırlılara’a satılması hakkında iki adet uzlaştırılmaz anlatımları içerdiği sık sık iddia edilmiştir:

(a) Kardeşler, İsmailîler’e, İsmailîler (Yaratılış 37:25, 28b; ç.ref. 45:4, 5), Mısırlılar’a

(b) Yusuf’u kuyudan çıkartan Midyanlılar (Yaratılış 37:28a, 36; ç.ref. 40:14, 15), Mısırlılar’a

Gerçek ise çok daha açıktır. İlk olarak, “İsmailîler/Midyanlılar ifadesi üst üste biner ve aynı grubun tümüne ya da bir kısmına işaret eder.(ç.ref Hakimler 8:24).

İkinci olarak, Yaratılış 37:28’deki “onlar” zamiri (Türkçe tercümesinde olduğu gibi) Midyanlılar’ı değil, Yusuf’un kardeşlerini işaret etmektedir. İbranice’de zamirin ait olduğu isim, genellikle kendisinden hemen önce gelen son isim değildir. Bunun bir örneğini Yasa’nın Tekrari 22:19’da görürüz: “...İsraili bir erden kizin adını kötümüdür...” ifadesi, babayı değil kızı kötülük yapan adamı işaret etmektedir. Aynı şekilde Yasa’nın Tekrari 22:29’daki “onun” ve “o” zamirleri, babayı değil tecavüz eden adama işaret eder; bu İbranice için genel bir kuraldır. Mısır’da da benzer kural geçerlidir. II. Tutmosis ile konuştuktan sonra, İneni

“oglundun (II. Tuthmosis’in),” II. Tuthmosis ve arkasından “kız kardesinin... Hatshepsut.” Burada bahsedilen kız kardes, II. Tuthmosis’in oglunun kız kardesini degil, II. Tuthmosis’in kız kardesini isaret etmektedir.

Üçüncü olarak ise, özel konusmalarda Yusuf, kardeslerine karsi söztünü sakinmamistir (Yaratilis 45:4, 5, ‘Misir'a sattiginiz kardesiniz Yusuf benim.’). Ancak, zindandaki baska bir ulustan olan bassakiden yadim isterken, kendisinin öz kan kardesleri tarafından satildigi gibi küçültücü bir gerçegi açıklamak istememis, zorla kaçirildigini söylemistir (Yaratilis 40: 14, 15). Bu olay her ne kadar Yusuf’un basina gelen bir haksizlik olsa da, o an zindandaki bassakiye yapilan bu itirafin ne gibi faydasi olabilirdi? (Kitchen, AOOT, 119-120)

NOT: Yaratilis 40:14, 15’de geçen bu “zorla kaçirildim” ifadesi, aslinda tamamen dogrudur, çünkü Yusuf, tam anlamıyla babasinin yanindan kardesleri tarafından zorla kaçirilmistir ve bu yüzden ‘Ibrani ülkesinden’ ayri kalmistir.

Yukaridaki ayetlere tenkitçilerden gelen bir saldiriyi püskürten Cassuto, bu ayetler hakkında su degerlendirmeyi yapmistir: “Bu ayetler, anlatim sanatinin en güzel ve en önde gelen örneklerinden birisidir ve bu metnin yok sayilmasi demek essiz bir edebiyat eserinin yok edilmesi demektir.” (Cassuto, DH, 96)

Kutsal Kitap, içerisinde birçok vurguyu barindiran bir kitaptir. Amaci, dinleyeni ya da okuyani, ele aldigi önemli konular hakkında etkilemektir. Bir anlatimda vurguyu belirginlestirmenin en dogal metodlari ise, uzun ve açıklayici bir sekilde iletim yada arka arkaya yapilan tekrarlardir. Bu nedenle Kutsal Kitap stiline, sik sik karsilastigimiz uzun uzadiya anlatimlari, tekrarlamalari ve ayrintili detaylari, karakteristigidir.

- OSWALD T. ALLIS

8C. Anlatimlarin Tekrar Etmesi Hakkinda Diger Deliller

Ibranice anlatim stiline, üç belirgin özelligi anlatimlarin tekrar etmesi konusunu aydinlatmaktadır:

1D. Parataktik Cümle Yapisi

Archer bu cümle yapisi hakkında sunlari söylemistir: “bu uygulama ile alâkali ve ya bagimsiz fikirler birbirine ‘ve’ (Ibranice “We”) gibi basit bir baglaç ile baglanmaktadır.” (Archer, SOTI, 122)

Bu baglaç (ve) Ibranice’de ayni zamanda “-digi zaman”, “-iken,” “o zaman,” “hatta,” anlamlarina gelmektedir. Bu baglacin birden fazla islevselligi, bütün Ibrani dilbilimcileri tarafından kabul edilmistir.

Allis, bu konuyu daha da fazla ayrintilamistir:

Ibranice, Ingilizce gibi baglaçlari seyrek kullanmaz. Hatta Ingilizce’nin aksine, cümleleri genellikle “ve” baglaci ile koordine eder. . . . Bu gramer kurali hakkında dikkatli olmamiz gereken bir nokta ise, cümlelerin birbirine “ve” baglaci ile gevsekçe baglanmasindan dolayi, bazi durumlarda asil niyetin aksine bir tekrarlama görüntüsü olusur. Birbirine gevsekçe baglanmis, ancak ayni konu hakkindaki bu cümleler, birbirinin tekrari, mantiksal ve kronolojik düzenden uzak gibi bir görüntü sunabilmektedirler. Ayni sekilde sözdizinin ileri

yalinligi, bu cümlelerin kolaylıkla birbirinden kopartilip, aynı olayı anlatan, hatta bazen çelisen farklı bakış açıları olarak kabul edilip, ayrı ayrı kaynaklara atfedilmelerini kolaylaştırmaktadır. Eğer Kutsal Kitap anlatımları, daha karmaşık bir gramer yapısı ile yazılmış, hatta Adison'un üslubunu yansıtsaydı, bu asılsız iddiaların ortaya atılması imkânsızlaşmasa da, zorlasırdı. (Allis, FBM, 96-97)

Bir çok tenkitçi, bu temel prensibi yanlış anladığı için, metinlerin yazılmasından sonraki çağlarda yaşamış olan beceriksiz bir derlemecinin değişik kaynakları birbirine “ve” bağlacı ile yapıştırdığını varsaymıştır. Benzer bir yöntem ile metinleri değişik kaynaklara ayırmaya çalışmak, özellikle bu konuda daha da titiz olan klâsik Yunanca ve Latince gibi lisanlarda neredeyse imkânsızdır. (Archer, SOTI, 122)

2D. Vurgulamak İçin Gerçekleştirilmiş Tekrarlamalar

Archer, “Vurguyu arttırmak için tekrarlamaların gerçekleştirilmesi eğilimi, anlatım içerisinde yer alan özel bir öneme sahip konularda, ufak değişiklikler ile kendisini göstermektedir” demistir. (Archer, SOTI, 122)

Allis, bu bakış açısını geliştirmiştir: “Kutsal Kitap, içerisinde birçok vurguyu barındıran bir kitaptır. Amacı, dinleyeni ya da okuyanı, ele aldığı önemli konular hakkında etkilemektir. Bir anlatımda vurguyu belirginleştirmenin en doğal metodları ise, uzun ve açıklayıcı bir şekilde iletim ya da arka arkaya yapılan tekrarlardır. Bu nedenle Kutsal Kitap stiline, sık sık karşılaştığımız uzun uzadıya anlatımları, tekrarlamaları ve ayrıntılı detayları, karakteristiktir.” (Allis, FBM, 97)

Bu konudaki en uygun örneklerden birisi, on felaket aktarımıdır (Mısır'dan Çıkış 7 11). Bu bölümlerde tarif edilen felaketlerden bazıları bes safhada gerçekleşmiştir: Uyarı, buyruk, eylem, felaketin bitmesi için dua ve mahvolus. Bu tekrarlamaların vurgulu doğasını yanlış anlayan radikal tenkitçiler, yedi felaketi J kaynağına, bes felaketi E kaynağına ve dört felaketi P kaynağına atfetmişlerdir (besinciye dahil etmemelerinin sebebi, uyarının gelmesi ancak, felaketin gerçekleşmemesidir). Bu şekildeki bir kaynak bölümünde, her açıdan üç kaynak da eksik kalmaktadır. Her üç kaynağın da mantıklı bir anlam ifade edebilmesi için, diğer materyallere ihtiyacı vardır. (Archer, SOTI, 122-23)

3D. Siirsel Paralelizm

Archer'in kelimeleri ile siirsel paralelizm, “İbranice ayetlerde yoğun bir şekilde karşılaştığımız es/çift cümlelerin dengeli bir yapısıdır.” (Archer, SOTI, 123)

Allis, bizlere bu konuyu açıklamıştır:

Tekrarlamalar sorunu ile mücadele ederken, aklımızdan çıkarmamız gereken önemli bir unsur, söyleyiş ve içerikte yer alan (*parallelismus membrorum*) tekrarlama ya da paralelizmin, İbrani siir sanatının bir karakteristiği olduğudur. Bu durumun açıklığı, ayrıca bu konuda herhangi bir ispata gitmeyi gereksiz kılmaktadır. Esanlamlı paralelizmin bilindik örneklerinden birisi aşağıdadır:

“Yehova'nın yasağı yetkindir, cana can katar,
Yehova'nın buyrukları güvenilirdir,
Saf adama bilgelik verir”

(Mezmurlar xix. 7). (Allis, FBM, 108)

Paralelizmin yüklediği rol, siir sanatının sınırlarını asmıştır. Allis, “nesir yazım ve siir sanatı arasındaki sınır çizgisinin tarif edildiği kadar sabit ve keskin olmadığı, atesli ya da

coskulu nesir yazilarinin neredeyse siir sanatina olan benzerligi, dengeli tekrarlamalar ya da paralelizm ile açıkça gösterilmistir” demistir. (Allis, FBM, 108-9)

Eger Tanrı'nin isimleri, bu paralel süsleme sanatina uygun bir biçimde kullanilrsa, bu durum degisik kaynaklarin varligina degil, siirsel stile atfedilmelidir. Yaratis kitabinin 30. bölümünün 23. ve 24. ayetleri, bu durumu gözler önüne koymaktadır: “Rahel hamile kaldı ve bir oğlan doğurdu. *Elohim* utancımı (*‘asaf’*) kaldırdı. *Yahve* bana bir oğul daha versin! (*‘yosef’*)” diyerek çocuğa Yusuf adını verdi.”

Bu ayetleri Tanrı'nin iki isminin kullanılmış olmasından yola çıkarak E ve J olarak iki ayrı kaynağa özgü olduğunu iddia etmek (tenkitçilerin yaptığı gibi), bu metinlerin hem İbranice siirsel yapısının oluşturulması amacı ile Tanrı'nin isimleri arasında seçim yapılmış olduğunu, hem de “*asaf*” ve “*yosef*” arasındaki siirsel paralelizmi görmezlikten gelmek demektir. (Archer, SOTI, 122-23)

4D. Antik Yakın Dogu Stilleri

Gordon, İbrani stili ile diğer Antik Yakın Dogu stillerinin aralarındaki uyumları tespit etmiştir:

Kutsal Kitap'ın metinlerinin birden fazla kaynağa atfedilmesinin temel sebeplerinden birisi, ufak farklılıklar içeren tekrarlamalar olmuştur. Ancak, benzer tekrarlama sanatı bütün Antik Yakın Dogu edebiyat dalları için geçerlidir: Babice, Ugaritçe ve hatta Yunanca. Daha da ötesi, Kutsal Kitap dünyasında geçerli olan estetik anlayışı bunu talep etmektedir. Hem Yusuf hem Firavun, rüyalarını dile getirirken bu sanattan faydalanmışlardır. Yunus kitabının 4. bölümünde, Peygamber'in hayal kırıklığı karşısında ayet 4 ve ayet 9'da Tanrı, Yunus'a “Ne hakla öfkeleniyorsun?” diye sormuştur. Kim bu anlatımın bu iki ayetini, iki farklı yazarın kaleme aldığını düşünebilir ki? (Gordon, HCFF, 132)

5D. Tenkitçilerin Tutarsızlığı

Allis, metinlere dayalı hipotezcinin tutarsızlığının, Musa'nin ve Harun'un ölümlerinin anlatımlarını tekrarlama olarak göstermemelerinde bir kez daha ortaya çıktığını belirtir:

Çölde Sayım kitabında Musa'nin ve Harun'un ölüm hakkında üç ayrı referans vardır:

- (1) Bölüm xx. ayet 24: Musa ve Harun günah işlediği için Harun'un öleceği bildirilir, ancak Musa'nin ölümünden bahsedilmez;
- (2) Bölüm xxvi. ayet 13: Aynı sebepten dolayı, Harun gibi Musa'nin de öleceği bildirilir.
- (3) Bölüm xxxi. ayet 2: Musa'nin öleceğini bildirir, ancak bir sebep göstermez.

Birinci referansın sahibi olan yazarın Harun ve Musa'nin itaatsizliklerinden dolayı Harun'un bildiğini iddia etmek, çok basittir. Üçüncü referansın sahibi olan yazarın ise Musa'nin ölümünün sebebini bilmediği, ancak Musa'nin görevi bittiği için öldüğünü belirtmek de çok fazla yaraticılık istemez. Ancak, tenkitçiler bu iki ayet için de P kaynağını işaret etmişlerdir. Bu noktada tenkitçilerin çelişkisi, bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Tenkitçilere göre, Çölde Sayım xiii-xiv'ü birden fazla yazar ürünü olmaya delil olarak gösterirler. Bunun sebebi olarak, xiii. 30 ve xiv. 24'ün Yesu'dan, Calev ile beraber olarak bahsetmemesi, ancak xiv. 6, 39'un bahsetmesini gösterirler. Bu yüzden, xiii. 30'u J, xiv. 24'ü E, xiv. 6, 39'u da P kaynaklarına atfetmişlerdir. (Allis, FBM, 94)

Kutsal Kitap'ın son bir derlemeci tarafından toplandığının kabul edilmesi demek, Pentateuch'da uzlaştırılması mümkün olmayan tutarsızlıkların var olduğuna dair hipotezlerin yok olması demektir. Var olduğu iddia edilen bu kadar yetenekli bir

derlemecinin, tenkitçilerin tespit ettiği ve asikar olduğunu belirttikleri tutarsizlikleri fark etmemesi ve düzeltmelere gitmemesi mümkün değildir.

– JOHN H. RAVEN

2A. İDDIA EDİLEN ÇELISKILER

1B. Giriş

Kutsal Kitap metinlerinin dikkatsiz bir şekilde okunması durumunda, nomenclature (adlandırma/ad dizini), yasama, gelenekler, ahlâki (etik) unsurlar, vb... gibi konularda tutarsizlikler olduğuna dair yaniltıcı bir izlenime kapılabilir.

2B. Metinlere Dayali Varsayim

Tenkitçilere göre bu tutarsizlikler iddia değil, gerçeğin kendisidir. Bu tutarsizlikler, metinlerin değişik yazan dilimlerinde, değişik yazarlar tarafından yazıldığının ispatıdır. Derlemeciler ise bu yazarların, aynı konular hakkındaki tutarsiz metinlerinden birisini seçip diğerlerini reddetmek yerine, bütün anlatımları metinlere dahil etmeye karar vermişlerdir.

3B. Temel Cevap

Metinler üzerinde dikkatli bir analizin gerçekleştirilmesi, İbrani lisanın kurallarının göz önünde bulundurulması ve İsraililer'in yaşamış oldukları Antik Yakın Doğu'ya ait kültürel unsurların bilinmesi, öne sürülen tutarsizliklerin aslında birbiri ile uyumlu olduklarını ve iddia edilen sorunların tek tek ortadan yok olduklarını gösterecektir.

Raven'in de zekice ortaya koyduğu gibi, tenkitçiler de bu gerçeğin farkındadırlar: "Kutsal Kitap'ın son bir derlemeci tarafından toplandığının kabul edilmesi demek, Pentateuch'da uzlastırılması mümkün olmayan tutarsizliklerin var olduğuna dair hipotezlerin yok olması demektir. Var olduğu iddia edilen bu kadar yetenekli bir derlemecinin, tenkitçilerin tespit ettiği ve asikâr olduğunu belirttikleri tutarsizlikleri fark etmemesi ve düzeltmelere gitmemesi mümkün değildir." (Raven, OTI, 127)

1C. Nomenclature (adlandırma/ad dizini)

Tenkitçilere göre aynı kişi ya da yere, birbirinden farklı isimlerin verilmiş olması, birden fazla yazarın varlığını ispatlamaktadır. (Bakınız: Driver, BG, 13; Bentzen, IT, 47; Eissfeldt, OTI, 182-88)

Örnekler:

- (1) *Amorlular*: Yaratılış 10:16 ve Yasa'nın Tekrari 2:24
Kenanlılar: Yaratılış 10:18 ve Yasa'nın Tekrari 1:7
- (2) *Horev*: Mısır'dan Çıkış 33:6 ve 17:6
Sina: Mısır'dan Çıkış 34:2 ve 16:1
- (3) *Yitro*: Mısır'dan Çıkış 3:1 ve 4:18
Reuel: Yaratılış 36:17 ve Mısır'dan Çıkış 2:18.

R. K. Harrison, bu konuda çözüme ulaşmak için çok daha akla yatkın ve gerçekliği kanıtlanabilir alternatiften bahsetmektedir: Antik Yakın Dogu'dan gelen deliller. Tenkitçilerin ölçütlerinin tek olası objektif doğrulama kaynagini tamamen görmezlikten geldiğini belirten Harrison: "Misir'dan elimize geçen metinlerde bir kişinin birden fazla ismi olabileceğine dair yüzlerce örnek vardır. Örneğin, ordu subayı olan Sebekkhu'dan başka metinlerde Djaa olarak bahsedilmektedir" demistir. (Harrison, IT, 521)

K. A. Kitchen, bu konuda yardımcı olabilecek başka bilgileri sunmaktadır:

Misir'da birçok kişinin çift ismi vardı. Örneğin İsrail/Yakup ya da Eski Antlasma'dan Yitro/Reuel Sebekkhu/Djaa ise stelasi Manchester Üniversitesinin Müzesinde bulunan başka bir örnektir. Bu yapıtta, Filisti halkı için üç ayrı isim kullanılmıştır: Mentiu-Setet ("*Asyali Beduin*"), Retenu ("*Suriyeli*") ve Amu ("*Asyalılar*"). Bu uygulamanın bir örneğini, Eski Antlasma'da görmek mümkündür: İsmaililer/Midyaneliler ya da Kenanlılar/Amorlular. Kisisel ve toplumsal isimler için örneğin, Mezopotamya'da bilge Ahiqar (ya da Ahuqar) için kullanılan bir başka isim: Aba' -enlil-dari, bir başka örnek: Tiglathpileser III = Pul ve Shalmaneser V = Ululai). Hitit İmparatorluğunda, arka arkaya gelen krallarının çift isimleri olmuştur. "Mitanni" devletinin bir diğeri ismi "Hanigalbat" ve "Mitanni" halkının bir diğeri ismi "Horlular" olmuştur.

Sina/Horev gibi yer isimlerine benzer bir uygulamaya, Merenptah'ın "İsrail Stela" metninde yer alır. Misir için iki isim = Kemit, Tameri ve Memfis için bes isim = Mennefer, Ineb-hedj, Inbu, Ineb-heqa, Hatkup-tah. Benzer örneklere, bir çok metinde rastlayabilirsiniz. (Kitchen, AQOT, 123-24)

Harun'un ölümü hakkında iki farklı anlatım olduğu öne sürülmektedir. Bunlardan birisi Hor dağında (Çölde Sayım 20:22; 21:4; 33:33; Yasa'nın Tekrari 32:50), diğeri Mosera'dadır (Yasa'nın Tekrari 10:6). Metinlere dayalı hipotezcilere göre bu anlatımlar, birden fazla doküman bulduğuna dair teori için güzel bir delil sağlamaktadır. Ancak, bu ayetler üzerinde yapılacak dikkatli bir inceleme, ne çeliski ne de birden fazla doküman olmadığını ortaya koyacaktır. Yasa'nın Tekrari 10:6'da yer alan "Mosera" kelimesinin anlami olan "cezalandırma," Harun'un ölüm *olayını* açıklamaktadır, bir *yer ismi* değildir. Bu ayet ile Harun'un ölümünün, Meriva'da işlediği günah (Çölde Sayım 20:24; Yasa'nın Tekrari 32:51) için bir cezalandırma olduğu bir kez daha ortaya koyulmuştur. İsyankâr davranışı yüzünden Musa ile aynı cezaya çarptırılmıştır: Vaat edilen topraklara asla girmeme cezası. Kisacasi her iki anlatımda birbiri ile uyum içerisinde, insanların aşağıda kamp kurduğu esnada Harun'un yukarıda, Hor dağında öldüğünü aktarmaktadır. Musa, bu üzücü olayı anımsamak için bu yerleşim noktasına Mosera ismini vermiştir (Çölde Sayım 33:31; Yasa'nın Tekrari 10:6). (Harrison, IT, 510-11)

2C. Yasama

Tenkitçiler sürekli olarak Pentateuch'da yer alan bazı yasaların çeliskili, diğelerlerinin ise birbirinin tekrarı olduğunu ileri sürerler. Hahn, bu konuda su iddiada bulunmuştur: "Yöresel sunaklarda ortaya çıkan tarikatvari düzenlemelere sahip farklı grupların var olduğuna dair teori, Pentateuch yasamasında yer alan tekrarlamaların ve istikrarsızlığın sebebinin, Yasa tarihinin birbirini izleyen aşamalardan değil, bağımsız ve paralel olarak gelişmiş kaynaklardan oluştuğuna dair olasılığı arttırmıştır." (Hahn, OTMR, 32)

Yasama maddelerinde yer alan bazı farklılıklar ve tekrarlamalar, tek bir yazarın bu kadar açık çeliskileri aynı anda kaleme alamayacağı iddia edilerek, birden fazla yazarın mevcudiyetine bir delil olarak gösterilmiştir. Harrison ise, mantıklı bir çözüm önermiştir:

Musa'ya ait dönemden sonra, degisen kosullara uyum saglanilmasi amaci ile bazi yasalarin degistirilmis olmasi, ciddi bir olasiliktir. Bu uygulama her kültür için mesrudur ve orijinal Yasa'nin kaynagini kesinlikle hükümsüz kilmamaktadır. Pentateuch yasamasinda yer alan tekrarlamaların ve istikrarsizlikların sebebi Hahn'in bahsetmiş olduğu ve liberal yazarların katıldığı gibi bagimsiz ve paralel olarak gelismis tarikatvari kaynaklar degildir. Asil sebep, kâhin olsun ya da olmasin sorumlu otoritelerin, geleneksel yasamayi, hayatın degisen kosullarına uygun bir hale getirme konusundaki titiz çabalaridir. Miras konusunda Çölde Sayim 26:52-56'da verilen sartların, Çölde Sayim 27:1-11; 36:1-9'da açıklanan degisen kosullara uygun hale gelmesi için yapılan degisimin sebebini bu durum olusturmaktadır. Levililer 4:2-21'de yer alan bilinçsiz islenen günah sunusu konusu, gene Çölde Sayim 15:22-29'da ortaya çıkan sebeplerden dolayi yeniden düzenlenmiştir. Antlasma Kitabına yapılan eklemelerin Yesu zamanında gerçeklestigine dair metin tanikligini hatirlamak çok önemlidir (Yesu 24:26). (Harrison, IT, 539-40)

3C. Gelenekler

Çocukların isimlerinin verilmesine dair gelenekleri inceleyen olumsuz tenkitçiler, birden fazla doküman tezlerine delil bulduklarını iddia etmişlerdir. Tenkitçilerin ifadelerine göre P dokümanında, çocuklara isimlerini baba, J ve E dokümanlarında ise anne vermektedir. Iddianın vardığı sonuç ise, bu dokümanların her birinin farklı ortamlarda yazılmış ve olumsuz olduğudur.

J ve E dokümanlarında, bu konu ile ilgili ayetlere bakıldığında, neredeyse yirmiye kadar olayın bu prensibe uydugunu, on dört olayın ise uymadığı görülmektedir. Prensibe uymayan olayların sayısı ve Yakup ile ilgili her olayın sanki ayrı bir olaymış gibi sayılmış olması, tenkitçilerin ortaya attıkları bu prensibin geçerliliği hakkında derin şüpheler uyandırmıştır. Yakup ile ilgili olaylardan ikisinin, sadece çocuğun ismini baba koyduğu için P dokümanına özgü olarak kabul edilmesi, bu iddinin güvenilirliğini iyice güçsüzleştirmiştir. Gene Yakup ile ilgili üçüncü olayda, babanın mı yoksa annenin mi isim verdiği belirtilmemektedir. Sadece, dördüncü olayın bu prensibe uygun olması, prensibin genellğine kustu düşürmeye yetmektedir.

Tevrat, çocukların isimlerinin verilmesine dair uygulamada çeşitliliği hakkında bilgi verilmştir. Genellikle etimolojik (kökenbilim) etkenler ve doğum esnasındaki olaylar, çocukların isimlerinin verilmesinde etken rol oynamıştır. Çocukları, şartların uygunluğuna göre, ya baba ya da anne isimlendirir. Bu prensip ise hem mantıklı, hem basit, hem de her olaya uygundur. Bu prensibin uygulanmadığı durumlarda ise, her seferinde metinde etimolojik bir açıklama verilmştir. Bu prensibin uygulanmadığı üç olayın birisinde baba, diğerinde anne isim vermiş, üçüncüsü hakkında bir bilgi sunulmamıştır. (Cassuto, DH, 66)

4C. Ahlâki (Etik) Unsurlar

J ve E kaynaklarının ahlâk konusunda hassasiyet göstermede kusurlu, P kaynagının ise asiri titiz olduğu ileri sürülmüştür. Tenkitçiler bu teorilerin desteklemek için, Yakup'un babası Ishak'ı, Yesu'nun kutsanmasını kendisine almak için aldatması gösterilir. Ancak, bu anlatımın ahlâki karakteri, bu hak ihlaline metnin yaklaşımına ve tutumuna göre yargılanmalıdır. Bu tip bir doğaya sahip anlatımlarda, metnin yargısını açıkça ve subjektif bir şekilde açıklamaması temel bir tutumdur. Metnin anlatımı objektiftir ve okuyucunun ahlâki dersi, olayların akisinden anlamasını amaçlar.

Yakup ve Rebeka'nın, Ishak'ı kandirmalarının günah olduğu bir gerçektir, ancak bunu yapmakla ne kazanmışlardır? Yakup, babasını sömürdüğü gibi, kendisi de benzer bir tutum ile Lavan tarafından sömürülmemiş midir? Kutsal Kitap, Yakup'un ceza olarak yanlış kişi olan Lea ile evlendiğini belirtmemekte midir?

Aynı şekilde Rebeka, derinden sevdiği oğlunu göndermek zorunda kaldığında kalbi acı içinde ezilmemiş midir? Hilesinde kendisine itaat etmesini istediği oğlundan bu sefer de evi terketmesi konusunda kendisine itaat etmesini istememiş midir? Kisacası, Tevrat'ın ahlâki yapısında bir kusur yoktur ve metinleri uydurma kaynaklara bölme teorisinin bir kez daha temelsiz olduğu ortaya çıkmıştır.

P, ahlâk seviyesini ortaya koyacak ayetlerin hepsinden mahrum bırakılmıştır. P'nin ataların günahları hakkında tam bir sessizlik içerisinde olması, metinlerin değişik kaynaklara bölünmesini mecburi kılmaz. Atalar hakkında P kaynağına, sadece *iki* anlatımın özgü olarak kabul edilmesi (Makpela mağarası ve sünnet) dikkat çekici bir durumdur. Diğer taraftan, tenkitçiler tarafından P'ye özgü olarak kabul edilen ayetlerin çoğu kuru anlatımlar, kronolojiler ve soy kütükleri olmuştur. İşte bu yüzden didaktik içerik ve etik konular ile alâkali anlatımlar içermeyen P kaynağına tenkitçiler, ahlâki açıdan bakmamaktadırlar. (Cassuto, DH, 63-65)

3A. ANAKRONİZMLER -“GEÇ” KELİMELER

1B. Giriş

Pentateuch'da kullanılan bazı kelimeler, sanki daha ileri bir çağa aitmiş gibi bir izlenim yaratırken, bazıları da Eski Antlaşma'nın tümünde çok ender olarak karşımıza çıkarlar. Bu ender kelimelerin bazıları, ileri çağlara ait başka İbrani metinlerinde görülürler.

2B. Metinlere Dayalı Varsayım

Anakronistik (yazıldığı çağ ile uyusmayan) kelimelerin varlığı Pentateuch'un, Musa'nın çağından çok daha ileri asırlarda yazıldığına ispatıdır.

3B. Temel Cevap

Bu kelimelerin bazıları, ileri çağlarda Kutsal Kitap'i el yazısı ile kopyalayan yazıcıların ek açıklamaları olarak nitelendirilebilir. Bu kelimelerden bazıları ise, gerçekten de kendi çağlarına ait kelimelerdir, ancak hangi çağa ait olduğu konusunda tam bir uzlaşmaya varılamamış olan kelimeler de mevcuttur.

1C. El Yazısına Ait Metinlerin Ek Açıklamaları

Radikal tenkitçilere göre, üç adet kelime tartışmasız bir şekilde Musa'ya ait çağdan ileri dönemlere aittir:

1. “*Filistliler*” (Mısır'dan Çıkış 13:17)
2. “*Dan*” (Yaratılış 14:14; Yasa'nın Tekrari 34:1)
3. Kenan'a “*İbrani ülkesi*” denmesi (Yaratılış 40:15)

(bakınız Driver, BG, 15; Rowley, GOT, 17)

Harrison, varlığı iddia edilen anakronizmlerin (yazıldığı çağ ile uyusmayan kelimeler), arka arkaya gerçekleştirilmiş el yazısı revizyonları esnasında metnin bazı kısımlarının güncelleştirilmesi olabileceğini öne sürmüştür.

Diğer örnekler, Musa'nın İsrail'in bir peygamberi olarak tarifini (Yasa'nın Tekrari 34:10) ve eski isimlerin yeni şekillerini metne dahil eden yazıcıların eklemelerini (Yaratılış

14:8, 15, 17; 17:14; 23:2; 35:6) dahil edebiliriz. Weiser, Yasa'nın Tekrari 17:14'te gördüğümüz bir kral hakkındaki referansın anakronistik (yazıldığı çağ ile uyusmayan) olduğunu iddia etmiştir; ancak bu iddianın metnin kavranmamasından ortaya çıktığı çok barizdir, çünkü bu metin o an olan veya olmuş değil, olacak olaylar hakkında verilen peygamberlikleri nakletmektedir. (Harrison, IT, 524)

Harrison, sözlerine devam eder: “Antik çağlardaki el yazısı ile kopyalama işlemi yapan yazıcılar, hem kelimelerin yazılışının revizyonunu yaparlar, hem açıklayıcı bilgiler eklerler hem de eski isimleri yenileri ile değiştirirlerdi. Kutsal Kitap'ı kopyalayan yazıcıların ise, bu isim yenilemesine gitmiş olmaları ve Pentateuch'un günümüzde anakronizm olarak nitelendirilen kelimelerini oluşturmuş olmaları ileri bir olasılık içermektedir. Bu duruma örnek olarak, Mısır'dan Çıkış 13:17'de yer alan 'Filist yöresi' ifadesini gösterebiliriz. Bu metnin yazıldığı dönemde Filistliler, bahsi geçen sahil seridini fethetmek için yeterli güce henüz sahip olmuşlardır. (Harrison, IT, 523)

Neredeyse her kelimenin ileri bir çağa ait olduğunu ispatlayacak, ileri bir çağa ait olan kelimeleri de daha erken bir döneme atfedecek bir yöntem, tamamen saçmadır. Bu yöntemin, bu tür kelimeleri içerdiği için, bazı dokümanların diğerlerinden daha geç bir tarihte yazıldığını ispatlama yolunda ortaya koyacağı delillerin kabul edilemeyeceği gayet açıktır.

– ROBERT DICK WILSON

2C. Ender Kullanılan Kelimeler

Tenkitçiler'in ender kullanılan kelimeler hakkındaki tezini Archer, şöyle ifade etmiştir: “Eger bir kelime, Eski Antlasma'da üç ya da dört kez yer almasına rağmen İbrani edebiyatının daha sonraki çağlara ait eserlerinde daha sık kullanılmış ise (Talmud ve Midrash), tenkitçiler bu kelimenin daha sonraki bir çağa ait olduğuna karar verirler ve Eski Antlasma'nın ilgili bölümünün iddia edilen aksine, çok daha ileri bir çağda yazılmış olduğunu iddia ederler.” (Archer, SOTI, 125)

Bu kelimeler hakkında yukarıda Archer'in iletmiş olduğu iddia, bir çok Eski Antlasma âlimi tarafından benimsenmesine rağmen, aslında bu iddialar karşısında ayakta sağlam bir şekilde dikilen *üç* mantıklı açıklama mevcuttur:

(1) Kelimenin ait olduğu çağdan daha “erken” bir döneme ait metinde yer aldığı sanılsa da, aslında bahsi geçen metin zaten daha ileri bir döneme aittir.

(2) Çağından “erken” kullanıldığı iddia edilen bir kelime, o çağda o kelimenin kullanılıyor olmasının açık bir delilidir.

(3) Gerçekten “geç” bir çağa ait kelimenin metinde yer alması, bu kelimenin o metin içerisinden türemiş olma olasılığını ortaya koymaktadır (kullanılmayan, az bilinen yada kusurlu bir kelimenin yerine) ve metnin yazılma tarihi hakkında bir etki oluşturma gibi bir gücü yoktur.

Her ne kadar bir çok âlim, son iki prensibi kabul etmese de, bu prensiplerin geçerliliğini, objektif bir şekilde yazılma tarihi belirlenmiş olan diğer Antik Yakın Doğu metinlerinin incelenmesi ile ispatlamak mümkündür.

2 nolu prensibe örnek olarak, bazı kelimelerin ara sıra kullanılması olayını gösterebiliriz ki, bu konuda en iyi bilinen metin, M.Ö. 2400'den kalma Piramit Metinleri'dir. Bu metinlerde yer alan bazı kelimeler bir sonraki metinlerde kullanılmamakta, aradan tam

olarak yirmi bir asir geçtikten sonra, Greko-Romen döneminde karsimiza çıkmaktadır (M.Ö. 300-30). İki milenyumdan uzun süren bir Misir tarihini yok sayıp, bu süreyi iki buçuk asira sikistirmek, süphesiz tuhaf bir uygulama olurdu. Buna ragmen tenkitçi âlimlerin, konu İbrani edebiyati olduğu zaman böyle tuhafliklar yapmaları dikkat çekicidir. (Kitchen, AOOT, 141-142)

M.Ö. 2. yüzyılda yazılmış olan Eklestastikus 50:3’de ilk olarak geçen *swh* (“hazne”) kelimesi tenkitçiler tarafından aynı şekilde “geç” döneme ait bir kelime olarak kabul edilmiştir. Ancak, son zamanlarda gerçekleşen bir kesif sonucunda ele geçen Moav dikili tasi üzerindeki metinde bu kelimenin bulunması, bu kesfi tenkitçiler için sasirtici bir kesif kilmistir ve bu kelimenin ilk kullanımını yedi asir daha geriye atmıştır. (Archer, SOTI, 126-127)

3 nolu prensibe örnek olarak, Sinuhe’nin hikâyesinin anlatıldığı Ashmolean metinlerini gösterebiliriz. Bu metinlerin içerdiği ifadelerle bakılarak, yasinin M.Ö. yirminci yüzyıl civari olduğu tartismasız bir şekilde tespit edilmiştir. Buna ragmen, bu metinlerde geçen “deniz” anlamına gelen *yam* ve “hayır” anlamına gelen *bw*, yaklaşık olarak M.Ö. 1500’lerin Misircasına isaret etmektedir. 1 nolu prensibe göre M.Ö. 1800’lerden kalan el yazmaları bizlere bu konudaki cevabi sunmaktadır -bu iki kelimedede aslında eskiliklerinden dolayı değiştirilmişlerdir. İleri yıllarda gerçekleşebilecek Eski Antlasma’nın daha eski el yazmalarının kesfi, bizlere aynı şekilde İbrani Kutsal Yazılar’ında yer alan bazı kelimelerin, daha eskilerinin yerine konulmuş olduğunu gösterebilir. (Kitchen, AOOT, 141-143)

Aslında gözden kaçan bir nokta vardır; Eski Antlasma metinleri, tüm İbrani kelimelerinin sadece bir kısmını barındırmaktadır. Üç bin adet İbranice kelime, Eski Antlasma’da altı kezden daha az, bin bes yüz tanesi ise, sadece bir kez kullanılmıştır. O çağdaki günlük İbrani konuşma lisanının ve edebiyatının bilinmesinin bu kelimeleri sıradanlastıracağı kesindir. Örneğin, Kutsal Kitap’ın İngilizce tercümesinde su kelimeler sadece bir kere kullanılmaktadır: “invasion” (istilâ/K.K.’ta *baskin*) (1. Sam. 30:14), “jumping” (ziplama/K.K.’ta *kosan*) (Nah. 3:2) ve “lance” (mızrak/ K.K.’ta *pala*) (Yeremya 50:42), buna ragmen kimse bu kelimelerin ender kullanılan İngilizce kelimeler olduğunu iddia edemez. (Archer, SOTI, 126-127)

Robert Dick Wilson, Eski Antlasma’da bes ya da daha az kullanılan kelimeler üzerine çok mükemmel bir çalışma gerçekleştirmiştir. Tenkitçiler tarafından kullanıldığı dokümanın geç döneme aitliğinin delilidir diyerek isaret edilen kelimelerin çoğu kez, “geçliğinin” ispat edilemediğini ortaya koymuştur.

İlk olarak, hiç kimse bir kelimenin ileri çağlara ait bir dokümanda daha sık görülmesinden dolayı bu kelimenin geç bir döneme ait olduğunu iddia edemez. Eger durum böyle olsa idi, o zaman elimizdeki en geç tarihli her antik metnin içerisinde bulunan kelimeler ile bu metinlerin daha eski tarihli kopyalarındaki kelimeler arasındaki ilişki üzerine anlamsız ve saçmalıklarla dolu milyonlarca iddia üretilebilirdi.

İkinci olarak, elimizdeki antik bir metnin, gene elimizdeki kendisinden daha önceki antik metinlerde bulunmayan bir kelimeyi içermesinden dolayı, bu metnin daha ileri çağlara ait olduğu iddia edilebilir mi? Arkeolojinin, Misir Aramicesi ile yazılmış papirüslere her gün yenisini eklediğini ve her birisinde daha önce görmediğimiz kelimelerin bulunduğunu düşünürsek, bu soruyu bir daha düşünmemiz gerekir. Bu papirüslerdeki bazı kelimelerin kullanıldığı kaynaklar arasında bazen birkaç asirlik boşluklar bulunmaktadır.

Üçüncü olarak ise, bir kelimenin sadece ileri çağlardaki metinlerde de kullanılmış olması, bu kelimenin ilk olarak görüldüğü dokümanın geçliğine dair bir delil olusturabilir mi? Talmud’un İbranice kısımları buna örnektir. Buna ragmen, tenkitçiler bu konudaki ısrarlarına devam etmektedirler. Neredeyse her kelimenin ileri bir çağa ait olduğunu ispatlayacak, ileri bir çağa ait olan kelimeleri de daha erken bir döneme atfedecek bir yöntem tamamen saçmadır. Bu yöntemin bu tür kelimeleri içerdiği için bazı dokümanların diğerlerinden daha

geç bir tarihte yazıldığını ispatlama yolunda ortaya koyacağı delillerin kabul edilemeyeceği gayet açıktır. Süphesiz ki bu yöntem ile her kelime, “geç” döneme ait olup, hiçbir kelime “erken” döneme ait olamayacaktır. Böyle bir sonucu ne tenkitçiler, ne radikaller ne de muhafazakârlar istemeyeceğine göre bu yöntemin, absürd diye nitelendirilip rafa kaldırılması mecburidir.

Tüm bunlar bir yana, bahsi geçen türdeki kelimelere herhangi bir kitapta ya da bir kitabın herhangi bir bölümünde rastlamanız mümkündür. Bir kitapta ender kullanılan kelimeler olabileceği gibi, Eski Antlasma’da da ender kullanılan kelimeler olmuştur. İlerleyen sayfalarda bu konuda bir tablo mevcuttur. Bu tablo, Eski Antlasma’nın her kitabı ve her kitabının bütün bölümlerinin konkordansı esas alınarak düzenlenmiştir. Her türlü hakkı, Robert Dick Wilson’a aittir. Delil kanunlarına göre, “tanıklar, gerçeklerin delilini sunmak zorundadır” ve “bir uzman, bilimsel bilginin ürünü olan genel gerçekleri belirtebilir” aynı şekilde, “bir uzman, bir konudaki kendi fikrini oluşturmaya için kendisi tarafından gerçekleştirilen deneylerin ve incelemelerin aktarımında bulunabilir.” Tüm bu açıklamalar, sunumu, aşağıdaki tabloda yapılacak olan delilin açıklığını ve etkisini arttırmak için yapılmıştır. Eski Antlasma, bes ya da daha az kullanılan kelimelerin, İbranice kondordanstan ayıklanması ve bu kelimelerin tek tek kullanıldıkları ayetlerin tespit edilmesi için bir yaz boyunca çalışılmıştır. Bir sonraki (ikinci) yazı ise, bu genel konkordansı, her bir kitap için özel konkordansa çevirmek için harcanmıştır. Bir sonraki (üçüncü) yazıda ise, su dokümanlar için özel konkordanslar hazırlanmıştır: J, E, D, H, P; Mezmurcunun bes kitabı; Özdeyisler’in her kısmı; Yesaya, Mika, Zekeriya, Tarihler, Ezra, Nehemya ve Yaratis xiv’in iddiaya maruz kalan kısımları; Yaratis xlix, Misir’dan Çıkış xv, Yasa’nın Tekrari xxxii, xxxiii ve Hakimler v’de yer alan siirler. Arkasından bu gruba girmiş olan her kelime, Kutsal Kitap sonrası İbranice ve Aramice yazmış olan yazarların eserlerinde taranmış ve tespit edilmiştir. Bu çalışma esnasında toplanmış olan deliller ve sonuçlar, hem bir manifestodur hem de bağlayıcıdır.

Elde ettiğimiz bu oranları inceleyen her birey için hem ikna edicidir hem de bu kelimelerin ait oldukları dokümanların göreceli “geçliğini” ispatlamadığının ortaya konmasıdır.

Bu tablolar, Eski Antlasma’nın tenkitçi analizine referans olarak hazırlanmıştır. Bundan dolayı Pentateuch, J, E, D, H ve P dokümanlarına göre düzenlenmiştir. Özdeyisler ise, yedi kısma ayrılmıştır. Tablonun birinci sütunu, Eski Antlasma’da yer alan kitaplarda ya da kitapların kısımlarında 5 defa ya da daha az kullanılmış olan kelime sayısını vermektedir. İkinci sütun ise, bu kelimelerin aynı mantık çerçevesinde İbranice Talmud’a göre oranı almaktadır.

	Eski Antlasma’da 5 defa ya da daha az kullanılmış olan kelime sayısı	Bu kelimelerin Talmud’a göre oranı
Mezmurlar 1xxix	3	00.0
Özdeyisler xxxi. 1-9	0	00.0
Yesaya xxiv-xxvii	0	00.0
Yesaya xxxvi-ix	7	14.3
Ovadya	7	14.3
Hakimler-Rut	107	15.8
Nahum	36	16.7
Ezra i-vi	6	16.7
Mika ii	11	18.2
Yesaya xxxiv-v	5	20.0

Yesaya xiii-xiv	10	20.0
Yesaya (1. kısım)	121	22.3
Malaki	13	23.1
Hezekiel	335	24.9
Agitlar	56	25.0
Hagay	4	25.0
Ezra vii-x	8	25.0
Zekârya ii	16	25.0
Yesaya x1 -1xvi	62	25.8
Mezmurlar iix	69	27.5
Daniel	47	29.8
Zekârya i	22	30.8
Zekârya iii	12	30.8
Mika i	22	31.8
Eyüp	374	31.0
Yeremya	278	32.1
Mezmurlar	514	33.1
Kitap I	123	35.8
Kitap II	135	31.1
Kitap III	76	30.3
Kitap IV	61	31.1
Kitap V	118	34.7
Mika iii	15	33.3
Mezmurlar x-xxii. 16	80	33.8
Mezmurlar xxii. 17-xxiv	30	36.7
Samuel-Krallar	356	37.2
Habakkuk	34	38.2
Yoel	28	39.3
Yunus	15	40.0
Hosea	65	41.5
J	162	44.4
Zefenya	31	45.2
Amos	50	46.0
E	119	48.7
Mezmurlar xxxi. 10-31	6	50.0
H	48	50.0
Tarihler	144	51.5
Mezmurlar xxv-xxix	52	51.9
Ester	57	52.6
P	192	53.1
D	154	53.2
Mezmurlar xxx	15	53.5
Ezgiler Ezgisi	99	54.6
Nehemya	48	56.3
Derlemeci	77	57.1
Nehemya	27	59.3

‘Neredeyse her kelimenin ileri bir çağa ait olduğunu ispatlayacak, ileri bir çağa ait olan kelimeleri de daha erken bir döneme atfedicek bir yöntem tamamen saçmadır. Bu

yöntemin bu tür kelimeleri içerdigi için, bazı dokümanların diğerlerinden daha geç bir tarihte yazıldığını ispatlama yolunda ortaya koyacağı delillerin kabul edilemeyeceği gayet açıktır” ifadesi, yukarıdaki tablo sayesinde somut bir hale dönüşmüştür. Bu tarz bir yöntemin, bütün Eski Antlaşma dokümanlarının “geç” döneme ait olduğunu ortaya koymaktan başka bir sonuç sunma imkânı yoktur. Eğer bu yöntem ve anlayış geçerli olarak kabul edilirse, hem radikallerin, hem de muhafazakârların görüşlerini yok edecektir.

Örneğin, tenkitçilerin Pentateuch’un içerisinde yer aldığını öne sürdüğü dokümanlarda bu kelimelerin kaç defa kullanılmış olduğuna bakalım:

J + E: 2,170 ayette 281 kelime ya da 7.7 ayette bir ve bu kelimelerin %46’si Talmud’da da yer almaktadır.

D: 1,000 ayette 154 kelime ya da 6.5 ayette bir ve bu kelimelerin %53’ü Talmud’da da yer almaktadır.

P + H: 2,340 ayette 201 kelime ya da 8.6 ayette bir ve bu kelimelerin %52’si Talmud’da da yer almaktadır.

Süphesiz ki, tarafsız olduğunu iddia eden hiç bir yazılı metin uzmanı, bu dokümanların yazılı tarihini belirlerken, ne 6.5 veya 8.6 ayette bir gibi küçük bir orana bağlı kalmayacak ne de bu kelimelerin %46-53’ünün Talmud’da da yer almasını göz ardı etmeyecektir! Tüm bunlar bir yana, bu dokümanların, bu kelimelerin kullanılma oranlarına göre sıralanması durumunda Eski Antlaşma için PH, JE, D sırasını, bu kelimelerin kullanılma yüzdesine göre sıralanması durumunda Talmud için JE, PH, D sırasını elde ederiz. Ancak, Wellhausen yandaşlarına göre bu sıra, her iki durumda da JE, D, PH şeklinde olmalıdır. Her iki durumda da izlediğimiz ufak farklılıklar, tek bir yazara ve orijinal olarak belirtilen tarihin doğruluğuna işaret eder. (Wilson, SIOT, 131-136)

3C. Aramice Etkisi

Babil Esareti (M.Ö. 607-538), Yahudiler’in atalarından kalma İbrani lisanını terk edip yerine daha yaygın olan Aramice lisanını konuşmalarının başlangıç noktasını oluşturmıştır. Bundan dolayı, Kutsal Kitap metinlerinde Aramice bir kelimenin varlığı, tenkitçiler tarafından bu ayetin sürgün sonrası döneme ait olduğunun bir delili olarak kabul edilmiştir. Tenkitçiler Pentateuch’da, yüksek rakamlarda “Aramice” kelime olduğunu ileri sürmektedirler. Bu şekilde J, E, D, P gibi dokümanların varlığının ve bu dokümanların sanıldığından çok daha ileri bir tarihte yazılmış olduğunun ispatlandığını öne sürerler.

Ancak, Archer bu konuda filolojik deliller sunmaktadır:

Yapılan derin çalışmalar, tenkitçilerin Aramice olarak sınıflandırdığı bir çok kelimenin, ya İbranice kökenli olduğunu, ya da bu kelimelerin Fenike, Babil ve Arap lehçelerinden türediğini ortaya çıkarmıştır. Örneğin, tenkitçiler, *-on* ile biten isimlerin Aramice olduğunu, çünkü Aramicede *-an* ile biten bir çok kelime olduğu söyleyerek, bu konuda ne kadar yüzeysel teoriler ürettiklerini ortaya koymuşlardır. İsin ilginç yanı , *-on* ile biten isimlere Babilce ve Arapçada da rastlanılabilmektedir. Tenkitçilerin, bu kelimelerin Kenan diyarında yasanıldığı zaman konuşulan İbranice’ye ait olmadığını ispatlamaları için daha ciddi delillere ihtiyaçları vardır. (Archer, SOTI, 129)

Yahudi âlim i M. H. Segal, aynı sonuca varmıştır: “Tenkitçiler arasında, az kullanılan olan İbranice bir kelimenin Aramice bir metinde daha sık, ya da daha az yer alması durumunda bu kelimenin Aramice kökenli olduğunu iddia etmek, bir bakıma moda olmuştur. Aramice olduğu iddia edilen bir çok kelime, hem İbranice’nin hem de Aramice’nin öz lisanının kelimeleridir ki, bu tür kelimeler aynı zamanda diğer Sami dillerinde de sık sık kullanılmaktadır.” (Segal, GMH, 8)

Kautzsch (*Die Aramaismen im Alten Testamente*), Aramice orijinine sahip tam 350 kelime listelemistir. Bu durum temel alınarak, Eski Antlasma'da bulunan ve bu kelimeleri içeren yüz elliden fazla ayet, "geç" döneme ait olma iddiasına maruz kalmistir.

R. D. Wilson, bu konuda asagidaki bilgileri sunmaktadır:

- (a) Bahsi geçen 350 kelimenin 150'si, Aramice lehçesinde *asla* yer almamistir.
- (b) Bahsi geçen 350 kelimenin 235'i, M.S. ikinci yüzyıldan önce Aramice edebiyat eserlerin *hiç birisinde* yer almamaktadır.
- (c) Bahsi geçen 350 kelimenin 40'i, M.S. ikinci yüzyıldan önce Aramice edebiyat eserlerinde yer almaktadır ve sadece bu 40 kelime Yakın Dogu lisanlari arasında Aramice'ye özgüdür.
- (d) Bahsi geçen 350 kelimenin sadece 50'si, Pentateuch'da yer almaktadır.
- (e) Pentateuch'da yer alan bu 50 kelimenin üçte ikisi, orijin olarak Aramice olduğu tartışılmaz olan kelimeler ile degistirildikten sonra, Pentateuch'un Aramice tercümesi anlam kazanabilmektedir.
- (f) Pentateuch'da yer alan bu 50 kelimenin geri kalan üçte biri ise, Yakın Dogu lisanlari arasında Aramiceye özgü degildir.

Radikal tenkitçilerin tarihlemesinin kullanıldığı durumlarda bile, "Aramice kelimeler" olduğu öne sürülen bu 350 kelimenin 120'si, herhangi bir Aramice dokümanda yer almalarından tam yedi yüz sene önce, Eski Antlasma yazarlari tarafından kullanılmislardir. Bu kelimelerin Ibranice olarak kabul edilip, Yahudiler tarafından asama asama Aramiceye dahil edildiklerini düşünmek, akla yatkındir. Ancak Kutsal Kitap yazarlarinin, yedi yüzyil sonra kullanılacak olan Aramice kelimeleri çalıp, zamanından yedi yüzyil önce kullanmiş olmalarına dair iddia, tartışılmaya gerek duyulmayacak kadar mantiksizdir. (Wilson, SIOT, 155-163)

24

UYUSMAZLIKLAR

BÖLÜME BAKIS

Giris
Metinlere Dayali Varsayim
Temel Cevap
3. Sahis Olayi
Musa'nin Ölümü

1A. GIRIS

Pentateuch, Musa tarafından yazılmış olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen bir çok ayetlerde Musa'dan birinci şahıs olarak değil, üçüncü şahıs olarak bahsedilmektedir. Kafaları kurcalayan bir başka konu ise, eğer Pentateuch, Musa tarafından yazılmış ise nasıl olur da Musa'nın ölümünün aktarımını içerebilir?

2A. METINLERE DAYALI VARSAYIM

Bu uyumsuzluklar aslında Pentateuch'un, Musa tarafından yazılmadığını ortaya koymaktadır.

3A. TEMEL CEVAP

Tenkitçilerin üçüncü şahıs tezlerine karşı, akla yatkın iki cevap verilebilir. Ayrıca Musa'nın ölümünün aktarımı zaten Musa'ya atfedilmemektedir.

1B. 3. Şahıs Olayı

1C. Yazdırılma (dikte edilme) Olasılığı

Musa, Pentateuch'u yazıcılara dikte ettirmiş olabilir.

Harrison, "Musa'nın kendisine özgü olarak kabul edilen Pentateuch'un ne kadarını kendisinin kaleme aldığı kesin olmayan bir konudur. Bazı ayetlerde Musa için, üçüncü şahıs zamirinin kullanılmış olması, bu ayetlerin Musa tarafından dikte ettirilip yazdırıldığı iddiasını güçlendirmektedir. İbrani metninde karsımıza çıkan küçük ya da kopuk birçok kısmın, ilk önce kâhinler grubuna korunma amacı ile teslim edilip, daha sonra bu el yazması parçaların Musa'nın adına toplanıp tek bir tomar haline getirilmiş olması mümkündür" demistir. (Harrison, IOT, 538)

R. D. Wilson, bu uygulamanın Antik Yakın Doğu uygulamaları ile uyum içerisinde olduğunu söylemektedir:

Hammurabi kanunlarının, Hammurabi tarafından bizzat kaleme alınmadığı ve yazıcılar tarafından kaleme alındığı için, bu kanunların Hammurabi'ye ait olmadığını iddia edebilir miyiz? Bu kanunların üzerine kazınmış olduğu yazıt, kanunları Hammurabi'ye atfetmektedir. Bu yazıtın üzerinde şöyle yazılıdır: "Gelecek olan günlerde ve tüm çağlar boyunca bu topraklar üzerinde hüküm sürecek olan krallar, benim anıtım üzerine yazdığım bu bilgelik ve adalet sözlerimi okusunlar..." (Col. Li. 59-67)

Musa'nın düşüncelerini, işlerini ve sözlerini, tipki ataları, çağdaşları ve halefleri gibi yazıcılara kaydettiremeyeceğini kabul etmek zorunda mıyız? (Wilson, SIOT, 24-25)

2C. Musa Tarafından Üçüncü Bir Şahıs Gibi Yazılmış Olma Olasılığı

Musa'nın, kendisinden üçüncü şahıs gibi bahseden ayetleri, kendisinin yazmış olma olasılığı da vardır. Aşağıdaki antik yazarların yazdıkları eserlerde bazen tamamen kendilerinden, bazen kısmen üçüncü şahıs gibi bahsetmiş olmaları bu olasılığı güçlendirmektedir:

Josefyus, *The Wars of the Jews* (M.S. birinci yüzyıl)

Xenophon, *Anabasis* (M.Ö. beşinci yüzyıl)

Julius Sezar, *Gallic War* (M.Ö. birinci yüzyıl)

(Kim, MAP, 23-24; Unger, IGOT, 265)

2B. Musa'nin Ölümü

Pentateuch'da yer alan Musa'nin ölümünün aktarimi, ileri tarihlerde gerçekleşmiş bir eklemedir.

Talmud (*Baba Bathra* 146), Musa'nin ölümünün aktarimini Yesu'ya atfetmektedir. (Harrison, IOT, 661)

Archer, Yasa'nin Tekrari hakkında sunlari dile getirmiştir:

“34. bölüm, ispatlanabilir bir şekilde Musa'dan sonraki döneme aittir. Bu bölüm, Musa'nin ölümünü aktarmaktadır. Ancak, bu durum kitabın geri kalan otuz üç bölümünün Musa'ya ait yazarlığının güvenilirliğini en ufak bir şekilde bile tehlikeye atmaz. Bu bölümün kapanışında yer alan bu anlatım, aynen büyük üstadların öz biyografilerinde de görüldüğü gibi, kişinin ölümü hakkında ek bir bilgi içermektedir.” (Archer, SOTI, 224)

G. Aalders, *A Short Introduction to the Pentateuch* isimli kitabında, Yasa'nin Tekrari 34. bölümünde yer alan Musa'nin ölümünün aktarimini derinlemesine incelemiştir. (Aalders, ASIP, 105-10)

25

DAHILI ÇESITLILIK

BÖLÜME BAKIS

Giris
Metinlere Dayali Varsayim
Temel Cevap
Ele Alinan Konu
Stil
Sözcük seçimi
Pentateuch'un Birliği

1A. GIRIS

Pentateuch'da ele alınan konu, stil ve sözcük seçimi gibi unsurlarda hatiri sayılır miktarda çeşitlilik mevcuttur.

2A. METINLERE DAYALI VARSAYIM

Bu dahili çeşitliliğin varlığı, Pentateuch'un değişik kişiler tarafından, değişik zamanlarda yazıldığına ve bu yazarların her birisinin kendisine özgü bakış açısı ve tekniği olduğuna dair iddiayı güçlendirmektedir. Pentateuch gibi birçok çeşitlilik barındıran bir eserin, Musa gibi tek bir kişi tarafından yazılmış olmasındansa, bu iddiaya inanmak çok daha mantıklı gelmektedir.

3A. TEMEL CEVAP

Pentateuch'da ele alınan konu, stil ve sözcük seçimi gibi unsurlarda var olan çeşitliliği, birden fazla yazarın varlığına dair iddiaya basvurmadan, mesru bir şekilde izah etmek mümkündür.

1B. Ele Alınan Konu

Antik çağlarda yaşamış olan Yakın Dogulular'ın değişik konularda eser üretebilmeleri hakkında Harrison, sunları dile getirmiştir:

Tarih ve hukuk hakkında yazıp ayrıca sairlik yapma yeteneğinin tek bir kaside toplanması, antik dönem yazarlarına özgü bir adet olmuştur. Kitchen'in de işaret ettiği gibi, Musa'dan yedi yüzyıl öncesinin antik Mısır'ında, bu tür yeteneklerin toplandığı bir yazar yaşamıştır. Firavun I. Amenemhat (M.Ö. 1991-1962) zamanında yaşamış olan bu yazar, Duaf'un oğlu Khet'ydir (ya da Akhtoy). Çok yönlü bir yazar olan Duaf; eğitimci, sair ve politik propagandacı fonksiyonlarının bir kaside toplanmasının somut örneklerinden birisidir. Yazıcıların yetiştirdiği okullardaki öğrenciler için *Satire of the Trades* (Tüccarın Hicvi) isimli eseri yazmıştır. Kendisinin *Teaching of Amenemhat I* (I. Amenemhat'ın Öğretileri) isimli politik kitapçığı, bir edebi esere dönüştürmekle görevlendirildiği tahmin edilmektedir. Politik öğretiler içeren bu kitap, On sekizinci, On dokuzuncu ve Yirminci Hanedanlık dönemleri süresince popülerliğini korumuş ve okul öğrencilerine bir ders kitabı olarak okutulmuştur. Daha da ötesi bu yazarın, o dönemde çok popüler ve yazıcılar tarafından sürekli olarak kopyası çıkartılmış olan *Hymn to the Nile* (Nil'e İlahiler) isimli eserini de yazdığı iddia edilir. Açıkçası yetenekli bir bireyin, Musa'ya özgü olarak kabul edilen çeşitli edebiyat aktivitelerinin bir bireyde toplanması olayını, Amarna döneminde de yakalamış olması hiç de imkânsız değildir. (Harrison, IOT, 538)

2B. Stil

Driver, "Eger P'ye özgü olarak kabul edilen bölümler, tercümeden bile olsa dikkatli bir şekilde okunur ve kitabın geri kalan kısımları ile karşılaştırılırlarsa, stildeki özelliklerin açıklığı ortaya çıkacaktır" demistir. (Driver, IOT, 20) (Sözcük seçimi bölümünde Driver'dan yaptığım alıntıya bakınız.)

Raven, özellikle Tanrı ile ilgili ayetlerde yer alan bu olayı ele almıştır:

P kaynağı için soğuk, resmi, sistematik ve mantıklı olduğu söylenir; bu özellikleri barındıran bir metin için İsrail ile özel bir ilişki içermeyen, ancak yabancı ulusların ilâhlarına referans için sık sık kullanılmış olan, Tanrı'nın genel ismi olan Elohim isminin kullanılması uygundur.

J kaynagi için ise, saf ve Tanrı kavramında daha insani olduğu söylenir; metinde yer alan dini coşkudan dolayı ulusal isim olan, O'nun İsrail ile yaptığı antlaşmayı vurgulayan, Tanrı'nın özel ismi olan Yahve isminin kullanılması uygundur. Öyle ayetler vardır ki, neden Tanrı'nın bir ismi kullanıldığını, ama diğerinin kullanılmadığını açıklayamayız; bu tür ayetlerin çoğunda kullanılmamış olan ismin metne uymayacağına açıkça görebiliriz. (Raven, OTI, 119)

“Stil” farklılığının baz alınip, tek bir metnin içerisindeki belli özelliklere sahip cümlelerin diğerlerinden ayrılması ve baska baska kaynaklara özgü olduğunun iddia edilmesine sebep veren bu kriterin, metinlerin analizinde bir tutarlılık sergilediğine dair varsayım, uydurma ve aldatıcıdır (özellikle de sözcük dağarcığı konusunda). Bu tutarlılık, cümlelerin kasıtlı bir şekilde seçilmesi ile oluşturulmuş yapay bir tutarlılık; bu metodu oluşturan mantık, kısır döngü bir mantıktır.

– KENNETH A. KITCHEN

Dante'nin *İlâhi Komedî*'si, tek bir yazara ait olup, Tanrı'nın doğasını ifade ederken çeşitli stilleri kullanan eserlere güzel bir örnektir. Birçok ayet, Tanrı'nın insan işlerine yaptığı müdahaleyi renkli bir şekilde betimler (J ve E gibi); bu ayetlerin hemen yanı başında sistematik doktrinde zengin baska ayetler ile karşılaşırız (P gibi). Bütün bunlara rağmen, karsımızda tek bir yazar ve tek bir doküman vardır, bunun ötesi yoktur. (Cassuto, DH, 59)

Gerçekten de, P kaynagının; soguk ve kuru bir atmosfer içerdiğine, detaylara karşı ayrı bir tutkusu bulunduğuna ve basma kalıp ifadelerle düskün olduğuna kimse itiraz edemez. Bu konu J ve E, P'ye tezettir; bu kaynaklar canlı, coşkulu ve renklidir. Ancak, dış görünüme aldanmamak yerinde olacaktır. P kaynagının ciddi ve kuru bir anlatımı olmasının sebebi çok açıktır; bu kaynaga özgü olarak nitelendirilen ayetlerin doğası böyledir. Soy kütüklerinin iletildiği ayetlere, canlılık ya da coşku vermenin bir anlamı var mıdır? P kaynagina verilmiş olan birkaç canlı ve coşkulu ayet olduğu gibi, J kaynagina verilen soy kütükleri de soguk, sistematik ve tatsiz olarak yorumlanır. Cassuto, bu konu hakkında şu sonuca varmıştır: “Stil değişiklikleri, kaynak farklılığına değil, ele alınan konunun farklılığına bağlıdır.” (Cassuto, DH, 53-54)

Raven, bu görüşü geliştirmiştir: “P ve JE'nin ayrı kelimeleri kullandığına dair iddianın ispat edilebilmesi için metinlerin değiştirilmesi ve bozulması gerekir. Eğer, genellikle P kaynagında yer alan bir ifadeye, JE kaynagında rastlanılırsa, bölümün, hatta ayetin/cümlenin ortadan ikiye bölündüğü görülmüştür. Eğer açıklama, maksatlı ifadeler haricindeki bütün anlatımlar bölünmeden ele alınırsa, bu tez ayakta kalamaz. Tenkitçilerin bu metodunun uygulandığı bütün yazılı metinler, irili ufaklı değişik kaynaklara bölünmekten kurtulamazlar.” (Raven, OTI, 124)

Kitchen, tenkitçilerin yöntem biliminin bu zayıf noktasını, zekice dile getirmektedir:

“Stil” farklılığının baz alınip, tek bir metnin içerisindeki belli özelliklere sahip cümlelerin diğerlerinden ayrılması ve baska baska kaynaklara özgü olduğunun iddia edilmesine sebep veren bu kriterin, metinlerin analizinde bir tutarlılık sergilediğine dair varsayım uydurma ve aldatıcıdır (özellikle de sözcük dağarcığı konusunda). Bu tutarlılık, cümlelerin kasıtlı bir şekilde seçilmesi ile oluşturulmuş yapay bir tutarlılık; bu metodu oluşturan mantık, kısır döngü bir mantıktır. Varlığı iddia edilen “P” kaynagi, bu tür bir prosedür ile oluşturulmuştur. Astruc'un 1753 senesinde ortaya attığı bu iddialar, tenkitçi Hupfeld tarafından bile 1853 senesine kadar ciddiye alınmamıştır. (Kitchen, AOOT, 115-116)

Birçok radikal tenkitçi, ele alınan dokümanın içerisindeki aynı konu anlatımında görülen stil farklılığının, değişik yazarların varlığına işaret ettiği konusunda hemfikirlerdir. Halbuki, herhangi bir yazar, herhangi bir konuyu ele alırken, değişik vurgularda bulunmak için birden fazla stil kullanma yoluna gidebilir. Örneğin, bir avukatın, yatırımların hukuken korunması hakkında annesine, meslektasına ve mahkeme hakimine yazacağı mektupların hepsinin stili, birbirinden farklı olacaktır. Ya da bir din adamının, Tanrı'nın sadakati konusunda çocukları ile konuşurken kullanacağı stil ile, cemaatine yapacağı vaazda kullanacağı stil kesinlikle farklı olacaktır. Bir doktoru ele alırsak, hastası ile konuşurken kullandığı stil ile aynı hasta için reçete yazarken kullanacağı stil ayrıdır. Aynı bağlamda ele alırsak, Yaratis kitabında yer alan Nuh'un gemisi hakkındaki teknik detaylarda kullanılan stil ile aynı bölümde kullanılmış olan stil, birden fazla yazarın varlığının delili olamaz. Gemi mühendisi olan bir kişinin, teknik bilgiler hakkında yazdığı bir eser ile, nisanlisine yazacağı bir mektubun stili aynı olabilir mi? (Gordon, HCFF, 132)

En sonunda arkeolojik veriler, antik edebiyat eserleri içerisinde görülen stil çeşitliliğinin Antik Yakın Doğu için bir karakteristik olduğunu ve birden fazla yazarın varlığının delili olmadığını ortaya koymuştur. Kitchen, bu konuyu açıklamak için, Uni kitabesini ele almıştır; M.Ö. 2400'den kalma bu kitabeyi, bir Mısır yetkilisi yazdırmıştır. Bu kitabe, akıcı bir anlatım (J, E?), özet şeklinde ifadeler (P?), zafer ezgisi (H) ve sık kullanılan iki farklı nakarat (R1, R2?) içermektedir. Tüm bunlara rağmen, Uni'deki bir anıtın yanında taş üzerine kazınmış olan bu kitabe metninin, birden fazla yazarı olduğuna dair en ufak bir şüphe bile duyulmamaktadır. (Kitchen, AOOT, 125-26)

Bu konuda yardımcı olabilecek bir diğer paralel örnek ise, Urartu'da keşfedilen kralların resmi kitabeleridir. Bu kitabelerde karsımıza çıkan metinlerde şu yapı ve konular görülmektedir: tanrı Haldi hakkında anlatım (P?), kral hakkında üç farklı anlatım (K1, K2, K3?), zafer hakkında tek bir metin (S?), birinci şahıs dili ile yazılmış bir anlatım (N?) ve Urartu ordusu ve ordunun elde ettiği ganimetler hakkında istatistik bilgiler (P?). Bu kitabenin geçerliliği asla sorgulanmamıştır. Bunun sebebi, bu kitabenin, daha eski kaynaklarının olmayışı, bu kitabeye karşı yazılmış bir metin olmaması ve bu kitabenin stiline yüzyıllar boyunca yaygın bir şekilde kullanılmış olmasıdır. (Kitchen, AOOT, 125-126)

3B. Sözcük Seçimi

Bazı kelimelerin P dokümanına, bazılarının ise J dokümanına, vb. özgü olduğuna dair bir iddia, tenkitçiler tarafından ortaya atılmıştır. Driver, birden fazla yazarlığı ispatladığı iddia edilen bu kelimeler ve cümleciklerin derinlemesine bir listesini hazırlamıştır. (bakınız Driver, ILOT, 131-135)

Yaratis kitabı hakkında Driver, "Yaratis kitabı, kısaca iki bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümü birbirinden ayıran kriter ise, kullanılan değişik stil ve söyleyişlerdir" demistir. (Driver, BG, IV)

Bu durum hakkında başka mantıklı bir açıklama olmadığını bir an için farz etmiş olsak bile; W. J. Martin, sözcük seçimini kriter olarak alıp, birden fazla yazarın varlığını iddia etmenin temelsizliğini ortaya koyacak ve bu farzimizi çürütecektir:

Bu kriter geçersizliği, uzun zaman önce klâsik edebiyat eserleri uzmanları tarafından tespit edilmiştir. İlyada isimli eserde, fasulye kelimesi kullanılırken, Odyssey'de bu kelime hiç geçmemektedir. Aynı şekilde İlyada'da yaralanma hakkında bir çok kelime ve sözcük kullanılırken, Odyssey'de bu kelimeler mevcut değildir. Palmiye ağacı ifadesi, Odyssey'e özgü; çekirge, boynuz, kurtçuk, yılanbalığı, kar, mızrak ve essek kelimeleri ise, İlyada'ya özgüdür. Aslında İlyada'da, Odyssey'de kullanılmayan toplam 1.500 adet kelime vardır. Bu tür tespitler, daha yakın tarihli eserler için de yapılabilir. Örneğin, Shakespeare'in eserleri içerisinde, 'dindar' kelimesi, sadece Hamlet ve onu takip eden eserlerde yer almaktadır.

Virgil'in eserlerinde ise, sayısız çelişkiler vardır. Örneğin, bir eserinde aynı tahta attan, bir bölümde köknar, diğerinde akagaç ve bir diğerinde ise meseden yapılmış olarak bahsedilir. Ancak, tüm bu tespitler, bu eserlerin birden fazla yazar tarafından yazıldığına dair bir iddianın oluşmasına sebep vermemiştir. (Martin, SCAP, 13)

Cassuto, linguistik çeşitlilik hakkındaki temel prensipleri aşağıda belirtmiştir:

(a) Mantıksal bir kısır döngüye düşmemek için, kaynakların linguistik karakteristiklerini belirleme için kullandığımızdan, metnin içerisindeki kısımların orijinini tespit ederken, lisanda görülen değişikliklere bel bağlamamalıyız.

(b) Metnin, ileri sürdüğümüz teoriye uygun bir hale gelmesi için, üzerinde değişiklik yapılmamalıdır.

(c) Metnin içerdiği kelimeleri ve yapıları mekanik olarak görmemeli, onları metnin bağlamından ayrı olarak kabul edip incelememeliyiz. Yapının kelime üzerindeki etkisini göz ardı etmemeliyiz.

İlerleyen bölümlerde göreceğiniz gibi, metinlere dayalı hipotezin savunucuları bu prensipleri sık sık görmezlikten gelmişlerdir. (Cassuto, DH, 44)

Kelimelerin gerçek anlamları aranıp, metin mekanik olarak ele alınmadığında, temel prensiplerin daha anlaşılır olduğu görülmektedir.

Pentateuch'un sözcük dağarcığının hatırı sayılır çeşitlilik içerdiği kabul edilmektedir (çeşitli kelimelerin aynı anlama işaret etmesi, bazı ifade ve cümlelerin bazı bölümlerde sık sık kullanılıp, başka bölümlerde hiç kullanılmaması, vb.), ancak her "kaynaga" özgü kelimelerin ve ifadelerin bulunduğu iddiası, tenkitçilerin kısır döngü mantığının bir ürünüdür. Tenkitçiler, bazı kelimeleri içeren bütün ayetlerin bir listesini hazırlamışlar, bu kelimelerin geçtiği ayetlerin bir "kaynaga" özgü olup, bu kelimelerin kullanılmadığı diğer ayetlerin başka "kaynaklara" ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kelimelerin ise, kendi yarattıkları "kaynagin" bir karakteristiği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kısacası, bütün bu ilişkileri ve kaynakları yaratan, hipotezin kendisidir.

İşte bir örnek: İbranice'de "cariye" için iki kelime kullanılmaktadır; *amah* ve *shiphah*. Tenkitçiler, bu ikiliden, *amah* kelimesinin E kaynağına, *shiphah* kelimesinin J kaynağına ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Archer, SOTI, 111)

Bazı tenkitçiler, cariye konusunun geçtiği her ayette, J kaynağının değişmeyen bir şekilde İbranice *shiphah* kelimesini ve E kaynağının *amah* kelimesini kullandığını iddia etmektedirler. Driver, tedbirli bir şekilde E'nin *amah* kelimesini kullanmasının değişmezlikten değil, tercihten kaynaklandığını belirtmiştir. Tenkitçilerin yarattıkları E kaynağının içerisine, Yaratılıs kitabında kullanılan altı adet *amah* kelimesi dahil edilmistir: Yaratılıs 20:17; 21:10, 12, 13; 30:3; 31:33. Buna rağmen *shiphah* kelimesinin geçtiği ancak hem E kaynağına özgü olarak kabul edilmiş (Yaratılıs 20:14; 29:24, 29) hem de P kaynağına özgü olarak kabul edilmiş (Yaratılıs 30:4, 7, 18) olan ayetler de vardır.

Orr, tenkitçilerin uyguladığı bu yöntem bilimine siddetle karşı çıkmaktadır: "Yaratılıs xx. 14 ve xxx. 18'de geçen bir kelimeye göre *amah* kelimesinin E kaynağına, *shiphah* kelimesinin J kaynağına ait olduğunu ileri süren bu yöntem, salt bir şekilde keyfidir ve mantıksal bir kısır döngü içerisindedir ve bir çok yönden dolayı, doğruluğundan şüphe edilmektedir. Sadece bu hipoteze uyulması için, Yaratılıs xxix. 24, 29'daki ayetlerin bazı

parçaları kesilip P kaynağına; Yaratis 4, 7'deki ayetlerin bazı parçaları kesilip, J kaynağına verilmistir." (Orr, POT, 231)

Yaratis 20, Yaratis kitabinda E kaynağına özgü oldugu iddia edilen ilk saglam kısmi olusturmaktadır, ancak *shiphah* (J'ye özgü oldugu iddia edilen) kelimesine 14. ayette rastlanilmasi ve arkasından 17. ayette *amah* (E'ye özgü oldugu iddia edilen) kelimesinin geçmesi, tenkitçilerin teorilerini kendi içerisinde çeliskili kilmaktadır. Bu durumdan kurtulmak için Holzinger, *shiphah* kelimesini hem bu ayetten hem de Yaratis 30:18'den silmeyi uygun görmüştür. *Amah* kelimesinin, E'ye özgü oldugunu önceden varsaymak ve E'ye özgü oldugu iddia edilen tüm ayetlerde bu kelime ile karsilasilince, bu durumu; J'nin veya derlemecinin eklemesi olarak nitelendirmek, tamamen bir çeliskidir ve iddianin önce sonucuna varip arkasından dayanak noktalarını yaratmaya çalismaktır. Böyle bir metot, hem matiken hatalidir hem bilimsel degildir hem de bir kisinin keyfinin istedigini ispatlamasına müsaaade etmektedir. (Archer, SOTI, 111)

Cassuto, bu konuda aydinlatıcı örnekler sunmaya devam eder: "Ibranice *beterem* ve *terem* kelimelerinin ele alinis sekli, bu teoriyi destekleyen bir kisinin bu konu hakkındaki bilgi seviyesini ortaya koymaya yeterlidir. Tenkitçiler, bu ikiliden *beterem* kelimesinin, E kaynağına, *terem* kelimesinin, J kaynağına ait oldugunu ileri sürmüşlerdir. Ancak, tenkitçilerin bilmedigi önemli bir unsur, bu iki kelimenin birbirinin es anlamlisi olmamasidir. Tamamen farklı anlamlara sahip olan bu ikiliden *beterem*, "önce" ve *terem* "tek olmayan" anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin anlamlarının farklı olması demek, dogal olarak kullanimlarının da farklı olması demektir. Bu iki kelime, degisik kaynakların varligini ortaya koymak için bir kriter olamaz. (Cassuto, DH, 51)

Sözcük seçiminde çeşitlilik konusunda metinlere dayali hipotezcilerin bir baska iddiası, "Misir'dan geri getirmek" (E dokümanına özgü) ve "Misir'dan ayrılmak" (J dokümanına özgü) cümleleri üzerinde dönmektedir. Hipotezcilere göre bu iki cümle, birden fazla dokümanın varliginin açık ispatidir.

Ancak, bu ifadelerin ayette kullanilmasına baktigimizda vardigimiz sonuç biraz farklıdır. "Misir'dan geri getirmek" ifadesinde kast edilen anlam, Misir'dan gelip, Vaat Edilen Topraklar'a girmektir; "Misir'dan ayrılmak" ifadesi ise, sadece Misir'dan çikmayı isaret eder. Yaratis 46:4'te, Yakup'a söyle söylemiştir: "soyunu bu ülkeye geri getireceğim." Bu ayette, Yakup'a Misir'dan çikartilip, Vaat Edilen Topraklar'a ulastirilacağı bildirilmektedir. Diger taraftan Yaratis 15:14'te söyle yazılmıştır: "Sonra soyun oradan büyük mal varligıyla ayrilacak." Bu ayeti baglami ile ele aldığımızda, isaret edilen anlamın Misir'dan çikis oldugu görülür. Kelimelerin öz anlamları arastirilip, tüm bölüm incelendiginde, her kullanisin temelini olusturan prensipler daha açık bir sekil almaktadır. (Cassuto, DH, 48)

Bu konuyu daha açık bir sekilde anlamının bir baska yolu ise, Pentateuch'un sayıları çeşitli sekilde ifade etmesini incelemekten geçer: artan siralama, "yirmi ve yüz," ve azalan siralama, "yüz yirmi." Tenkitçiler, J, E ve D kaynaklarının azalan siralamayı, P kaynağının ise, artan siralamayı kullandigini savunmaktadırlar.

Sayıların düzeni hakkında tenkitçilerin açıklamasından daha mantikli bir açıklama, Kutsal Kitap'ın incelenmesi ile ortaya çikmaktadır. Artan siralama, istikrarli bir sekilde teknik ve istatistik tarihler ile iliskilendirilmişlerdir. Diger taraftan, tek basına kullanılan rakamlar, birkaç istisna durum hariç, hemen hemen tüm örneklerde azalan siralama ile ifade edilmişlerdir. Bu prensibe örnek olarak, Musa'nın Israil halkına söylediği su sözleri: "Yüz yirmi yasındayım" (Yasa'nın Tekrari 31:2) ve önderlerin RAB'be verdiği armaganlarla ilgili su ifadeyi: "Buhur dolu her altın tabağın ağırlığı Kutsal Yer'in sekeline göre, on sekeldi. Bütün altın tabakların toplam ağırlığı 120 sekeldi," gösterebiliriz (Çölde Sayım 7:86).

Bu açıklamaların karsısında bir kisi hakli olarak, nasıl oluyor da P kaynağında sadece artan siralamaya rastlanıyor, diye sorabilir. Cevap ise gayet basittir: Tenkitçiler P kaynağını,

tarihsel ve soy kütüğü sıralamalarından, istatistik kayıtlardan, teknik detaylardan ve benzeri konulardan oluşturmislardir. Bu yüzden tenkitçilerin var oldugunu iddia ettikleri P kaynaginın, artan sıralamayı daha sik sergilemesi gayet dogaldır. (Cassuto, DH, 51-54)

Bu konudaki son örneğimiz ise, *yadal* kelimesi ile ilgilidir. Bu İbrani kelimesi, “sebe/neden olmak” anlamına gelmektedir. Bu kelime, bir nedensel formu ve kuralsal formu yansitir (gene de nedensel anlamını içererek). Tenkitçiler, nedensel formun P, kuralsal formun J kaynagina özgü oldugunu iddia etmişlerdir. Tenkitçiler böylece, kaynagi belli olmayan ayetlerde kullanılan *yadal* kelimesinin, nedensel anlami içererek kuralsal formu yansitan kullanımların J kaynagina, nedensel formu kati bir şekilde yansitan kullanımların P kaynagina özgü oldugunu göstermesi için örnek oluşturan bir durum yaratmışlardır. (Cassuto, DH, 43)

1C. Ele Alınan Konu

Tenkitçilerin metinlere dayalı teorileri, varlığını iddia ettikleri dokümanlara özgü kelimeler oldugunu ve bu dokümanların tespit edilmesinde de bu kelimelerden faydalandığını ileri sürerken; Raven, kelime çeşitliliğinin altında yatan gerçek sebebin, ele alınan konunun değisimi oldugunu ileri sürer: “Varlığı iddia edilen kaynakların yazarlarının her birinin, bu kelime ya da ifadeleri kullanmaları için bir sebep olmadıkça, bu teörünün bir ağırlığı olamaz. Örneğin, P’ye özgü olduğu iddia edilen kelimeler J, E ve D’de yer almamaktadır, ancak bu üç kaynagin zaten bu kelimeleri kullanmasını gerektiren bir içeriği olmamıştır.” (Raven, OTI, 122)

Örneğin, Yaratis kitabı 10. bölümde yer alan sistematik bir soy kütüğü aktarımında kullanılan sözcük dağarcığı ile Yaratis kitabı 8-9. bölümlerinde kullanılacak olanın aynı olmayacağı, oldukça değisik olacağı gayet açıktır. Kısa bir inceleme ile bunun altında yatan sebebin, iki ayrı yazarın varlığı değil, bunlardan bir tanesinin soy kütüğü, diğerinin ise düz bir anlatım olmasıdır.

2C. Çeşitlilik

Bir yazarın aktarımında, canlılık ve vurgu unsurlarını kullanabilmek için çeşitliliklerden faydalanacağını unutmamamız gerekir. Bu konuda açık bir örnek ise; Misir’den Çıkis kitabında yer alan, Misir’den İsrailliler’in gitmesine Firavun’un izin vermeyişinin aktarımıdır. Firavun’un yaşanan felaketler karşısında sergilediği inatçılığı, İbranice metinde üç ayrı fiil ile belirtilmiştir. Bu fiillerin sırası ile anlami ve özgü olduğu farz edilen kaynaklar şöyledir: “güçlendirilip cesaretlendirilmesi” (P ve E), “yüreginin katılastırılması” (P) ve “yüreginin ağırlastırılması ve nasırlastırılması” (J). Ancak, bu fiillerin kullanımının sırasının tespit edilmesi durumunda, bu aktarımda dogal bir psikolojik düzen olduğu görülür - cesareten, katılaşmaya; katılaşmadan, bilinçsizliğe. Bu düzenin altında yatan unsur, dokümanın harmanlanması değil, yazarın anlatımının açık bir plânidir. (Archer, SOTI, 116)

Metinlere dayalı hipotezin iddiaları, arkeolojik kesiflerin sunduğu verilerin sonucu olarak, ciddi bir şekilde çürütülmüştür. Kesifler devam ettikçe, antik İbranice’nin asil metinsel teknikleri hakkında gerçekliği kanıtlanabilir verilerinin de artacağına güvenimiz tamdır.

3C. Bazi Kelimelerin Antik Ibranice Kullanimlarına Isık Tutan Arkeolojik Deliden Ufak Bir Parçanın Bizlere Sagladigi Hak

Radikal tenkitçiler, geleneksel olarak “ben” zamirinin uzun formu olan *anoki* kelimesinin, bu zamirin kısa formu olan *ani* kelimesinden daha eskiden beri kullanıldığını öne sürmektedirler. Her ne kadar metinler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda bu iki formun bir klise olarak kullanıldığını ortaya koymus olsa da; bu farklılık tenkitçiler tarafından kaynak bölünmesi için bir ölçüt olarak kullanılmıştır. “Ben (*ani*) Yahve’yim” ifadesi, sık sık uzun form olan *anoki* kelimesinin kullanıldığı metinlerde kullanılmış olan, açık bir geleneksel ifadedir.

Bu tezin tümünden bir uydurma olduğu, M.Ö. on besinci yüzyıla ait bir kesif ile ortaya çıkmıştır. Ras Shamra kitabelerinde bu zamirin her iki formu da yan yana kullanılmıştır.

Bir başka örnek: Tufan hikâyesinin Ibranicesinde “pencere” için kullanılan iki ayrı kelime vardır. Yaratis 7:11 ve 8:2’de *arubbah* kelimesi kullanılırken, 8:6’da pencere için *challon* kelimesi kullanılmıştır. (Allis, FBM, 78-79)

Metinlere dayalı hipotezciye göre *arubbah*, P kaynağının yazarı tarafından “pencere” için kullanılan bir kelimedir, dolayısıyla Yaratis 7:11 ve 8:2’nin ilk kısmı P dokümanına özgüdür. *Challon* ise, J kaynağının yazarı tarafından “pencere” için kullanılan bir kelime olduğuna göre, Yaratis 8:6, J dokümanına aittir.

Tabii ki, Tufan hikâyesi gibi kısa bir anlatımda, aynı anlama gelen iki kelimenin beraberce kullanılmasının değişik dokümanların varlığına işaret etmekten çok daha gerçekçi bir açıklaması vardır. Her ne kadar, böyle bir yakın anlam içeren iki kelimenin aynı anlatımda yer almasının kesin sebebini bilme imkânımız olmasa da; Ras Shamra’da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda, bu kelimelerin *her ikisinin* de yer aldığı tabletlerin ele geçirilmesi ile, bu kullanımın birden fazla yazarın veya dokümanın ispatı olduğu tezini ileri derecede savunulamaz kılınmıştır.

Metinlere dayalı hipotezin iddiaları, arkeolojik kesiflerin sunduğu verilerin sonucu olarak ciddi bir şekilde çürütülmüştür. Kesifler devam ettikçe, antik Ibranice’nin asil metinsel teknikleri hakkında gerçekliği kanıtlanabilir verilerinin de artacağına güvenimiz tamdir.

Her ne kadar İsrail edebiyatının güvenilirliği arkeolojik kesifler sayesinde güçlenmiş de olsa; su ana kadar buz dağının sadece tepesinin gözüktüğü unutulmamalıdır. Rutgers Üniversitesinin eski öğretim görevlilerinden ve su anda da, (Ohio) Miami Üniversitesinde tarih profesörü olan Edwin Yamauchi, bu konuya dikkat çekmektedir:

“Eğer fazla iyimser bir tavir ile hesaplırsak, tüm doküman ve kitabelerden ¼’ünün günümüze kaldığını farz edebiliriz. Günümüze kalanlardan ise ¼’ünün gün isigina çıkartıldığını; bu çıkartılanlardan ¼’ünün incelenilebildiğini; bu incele nenlerden ¼’ünün yayımlandığını düşünsek bile, tüm doküman ve kitabelerden (1/4x1/4x1/4x1/4)1/1000’den azının gün isigina çıktığı görmüş oluruz. Bu rakam bile gerçek orandan çok yukarıdadır. (Yamauchi, 855, 12)

4B. Pentateuch’un Birliği

Pentateuch’un tümü, düzenli bir birlik üzerine bina edilmiş, birbirine organik bir yapı ile bağlanmıştır. Aynı ifadelerin sıkıcı ekosundan uzak, Tanrı’nin Musa’ya esinlemesinin gelişimci doğasını yansıtan bir yapıyı içermektedir. Tenkitçiler bile bu kusursuz uyumu kabul etmektedirler ancak bu uyumu, kendi uydurmaları olan bir hayali derlemeciye bağlamaktadırlar. (Archer, SOTI, 108)

Edward Riehm (*Einleitung in das Alte Testament*, 1889, I, syf. 202) tarafından dile getirilmiş olan bu itirafı bizlere Archer iletmıştır:

Pentateuch’un ortasında yer alan kitaplardaki yasalar, aslında tam bir uyumu sergilemektedirler. Muhakkak bu yasalar, tek bir kişi tarafından aynı zaman diliminde

yazılmamıştır, ancak hepsi aynı prensiplerin, düzenin, fikrin, sunumun ve ifadenin ürünüdür. Bazı kesin ifadeler tüm esere saçılmış durumda karşımıza her an çıkabilir. Yasalar, çeşitli yollar ile birbirine bağlıdır. Metinlerden kopuk, sonradan ortaya çıkan farklılıklar dışında, tüm yasalar birbiri ile uyum ve uzlaşma içerisindedir. Birbirini öyle bir tamamlarlar, detaylarda öyle bir tutarlılık içerirler ki, hepsinin tek bir kişinin eseri olduğu izlenimine kapılırsınız. (Archer, SOTI, 108)

W. W. J. Martin, sunuları ifade etmiştir:

Yaratılmış kitabı, homojen bir eserin tüm niteliklerini barındırmaktadır: Net ifadeler; yazarın coğrafi ve lingüistik ortamını sergileyen, kasıtsız olarak kullanılan yapılar ve sentaktik (sözdizimsel) modeller; fonksiyonel ekler; gramer türünün akıcılığı; ve tanımlıkların (artikel) kesinliği ve dış vurumculuğu. Yaratılmış kitabının yazarının, çeşitli edebiyat dallarındaki sahip olduğu yetenek ve bu araçları kullanma kabiliyeti, herkes tarafından kabul edilmiştir. Bir bilginin tüm vasıflarını kendisinde toplamıştır: Çeşitlilik ve farklılık, alternatiflerin bolluğu, renkli ifadelerin kullanılması, her tür bilginin ustaca sunulması. Hiç kimsenin bir metindeki stil çeşitliliğini, yazar çeşitliliğine bağlamaya hakkı yoktur, çünkü bu çeşitlilik, ustalığın ifadesidir. Bir metnin birliğini ortaya koyan unsur, stil yada diksiyon benzerliği değil, metnin kalitesinde görülen istikrardır. Kendilerini gizleyen bir grup çeşitli yeteneklere sahip insanların bu eseri meydana getirmesine inanmaktansa, tek bir dehanın bu eseri yarattığına inanmak çok daha mantıklıdır. (Martin, SCAP, 22)

26

METINLERE DAYALI HIPOTEZIN SONUCU

BÖLÜME BAKIS

Metinlere Dayali Hipotezin Ileri Sürülen Artıları

Hipotezin Bir Bütün Olarak Ele Alindiginda Etkili Olmasi (Kollektif Gücü)

Teorinin Yaygin Bir Sekilde Kabul Edilmesinin Sebepleri

Metinlere Dayali Hipotezin Ölümcül Yöntem Bilimsel Zayıfligi

Antik Yakın Dogu Edebiyatına Bakis Üzerine, Modern Batı'dan Gelen Empoze

Objektif Delilsizlik

Bütünlük Yaklasiminin Yerine, Kaynaklara Parçalama Yaklasimi

“Orijinal Dokümanların” Sayisi Sinirsizdir

Sorumsuz Mantik

Hipotezin En Büyük Kusuru

Kapanis Yorumları

1A. METINLERE DAYALI HIPOTEZİN İLERİ SÜRÜLEN ARTILARI

1B. Hipotezin Bir Bütün Olarak Ele Alındığında Etkili Olması (Kollektif Gücü)

Tenkitçiler, Pentateuch'un kaynaklara bölünmesine sebep olan her kriterin kendi basına yeterince ikna edici bir tez olmadığını kabul etmeye hazırdırlar. Ancak, tüm tezler bir bütün olarak ele alındığı zaman, değişik kaynakların varlığını savunabilir bir güce kavusmaktadırlar.

Bu görüşü savunan Britanyalı dokümanter A. T. Chapman şöyle yazmıştır: “Tenkitçi görüşün etkisi, tezin birbirinden bağımsız iddialarının ortak sonucu vermesinden kaynaklanmaktadır.” (Chapman, IP, 39) Bundan dolayı tenkitçiler, “tezin birbirinden bağımsız iddialarının” (kriter) güçlü (kümülatif) etkisine güvenmektedirler.

Ancak, Kitchen'in isaret ettiği gibi: “Geçersiz olan tezlerin herhangi bir “kümülatif gücü” hakkında konuşmak, tamamen bir zaman kaybidir: $0 + 0 + 0 + 0 = 0$. Çeşitli kriterlerin varsayılan uyumunun gücünü reddetmek bir yana; bu kriterlerin kendileri, bu kitaba sigmayacak kadar çeşitli deliller ışığında reddedilmelidir.” (Kitchen, AOOT, 125)

2B. Teorinin Yaygın Bir Şekilde Kabul Edilmesinin Sebepleri

Bu kitaptaki incelemelerin göstermeye çalıştığı gibi metinlere dayalı hipotez, gerçekten de geçersiz ise, niçin Avrupa, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin aydın çevreleri tarafından büyük bir heves ile kabul edilmiş ve savunulmuştur?

W. H. Green, bu soruyu cevaplar:

Bir çok tanınmış ünlü âlim, tenkitçilerin Pentateuch'u çeşitli kaynaklara bölen hipotezini, tüm detaylarda olmasa da, genel olarak kabul etmektedirler. Bu hipotezin, bu kadar popüler olmasını mümkün kılan, kendisine göre cazibeleri vardır. Bu titiz ve ayrıntılı çalışma üzerine harcanan yetenek, eğitim ve adım adım ilerleyen bir çalışma karşısında gösterilen sabır, destek olusturabilmek için düzenlenen aldatici tezler, iddia ettiği olayın Eski Antlaşma ve Pentateuch'a uygulanmasını mümkün kılan vasıf, bu hipotezin mantıklı ve tutarlı görünüme kavuşmasını sağlamıştır. Araştırmanın metinsel savunma yapısının, elimizdeki asırlar öncesinden kalma olan metinlerde var olduğu uzun süredir bilinmeyenleri ortaya çıkmasına dayandırılmasını, spekülatif bir düşünce yapısına sahip olanlar için çekici kılan unsur, bu yöntemin antik dokümanların yeniden düzenlenmesi için yapılacak verimli ve orijinal bir araştırma için fırsat olarak görülmesi olmuştur. Metinlere dayalı hipotezin popüler olmasının başlıca iki sebebi vardır: (1) Eski Antlaşma dininin orijini ve tarihi hakkındaki geleneksel görüş üzerinde devrimsel bir etki yaratma ve bu konular üzerinde yeni bakış açisi oluşturma konusunda gösterdiği cüretkârlık ve sözde başarı; (2) başka inceleme alanlarında yaygın bir şekilde kabul edilmiş ve uygulanmış olan evrim öğretisi ile is birliği içinde olma. (Green, HCP, 131-132)

Green, bu konudaki cümlelerini şöyle noktalar: “Metinlere dayalı hipotezin kusuru, bilgi ya da beceri eksikliğinden, savunucularının çabalarının sebatsızlığından veya hayal güçlerinin kısıtlı olmasından değil, ileri sürdükleri sonuçların başarısızlığından kaynaklanmaktadır.” (Green, HCP, 132)

Wellhausen'in hipotezinin bilimsel olarak saygı duyulmaya lâyık olduğu konusunda ciddi şüpheler vardır. Bu hipotezin yöntem biliminin içerdiği bir çok mazaret yığını,

kisir döngü ve kanıtlanmamış dayanak noktalarından gelen kesin olmayan tümünden gelişmeler; bu yöntem biliminin hukuk mahkemesi karşısında kabul edilemezliğini ortaya koymaktadır.

– GLEASON ARCHER

2A. METINLERE DAYALI HIPOTEZİN YÖNTEMBİLİMİNİN ÖLÜMCÜL ZAYIFLIĞI

Suffolk Hukuk Üniversitesinden mezun olan Gleason Archer, yanlış fikirlere dayanan bu metodolojiyi, şu kelimeler ile ifade etmiştir:

Wellhausen'ın hipotezinin bilimsel olarak saygı duyulmaya layık olduğu konusunda ciddi şüpheler vardır. Bu hipotezin yöntem biliminin içerdiği bir çok mazaret yığını, kisir döngü ve kanıtlanmamış dayanak noktalarından gelen kesin olmayan tümünden gelişmeler; bu yöntem biliminin hukuk mahkemesi karşısında kabul edilemezliğini ortaya koymaktadır. Hukuki işlemlerde geçerliği kabul edilen delil kurallarının tümü, metinlere dayalı teorinin yaratıcıları tarafından istisnasız kabul edilmektedir. Herhangi bir vasiyetname ya da kanun ya da feragatname senedini, Pentateuch'u kaynaklara bölen tenkitçilerin yöntemleri ile incelemeye çalışan herhangi bir avukat, kendisini mahkemeden dışarı atılmış olarak bulur. (Archer, SOTI, 99)

Bu zayıflıkların belirgin örnekleri, aşağıda sunulmuştur.

1B. Antik Yakın Doğu Edebiyatına Bakış Üzerine Modern Batı'dan Gelen Empoze

Radikal tenkitçilerin yaklaşımının sorgulanmasını gerektiren unsurlar şunlardır:

(1) Her dokümanın yazılma tarihi çok emin bir şekilde belirlenmiştir, ancak bu tarihlerde yazılmış ve karşılaştırma yapma imkânını bizlere sunabilecek başka bir metin mevcut değildir.

(2) Masoretik metinde karşılaşılan umulmadık ya da ender kullanılan kelimeler, tenkitçilerin uygun bulduğu başka kelimeler ile hiç düşünülmeden değiştirilmiştir.

Archer'ın gözlemleri, bu uygulamaların güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur:

Tamamen farklı bir çağ ve kültürde yaşayan modern batılılar, Avrupa tarzı tutarlılık kavramlarına ya da stillerine uymayan ifadeleri ve ayetleri metinden çıkarmak ya da değiştirmek ya da yeniden düzenlemek için kendilerini yetkin görmüşlerdir.

Bu kişiler, aynı zamanda olaylardan 3,400 sene sonra yaşamış (tenkitçilerin tarihlemeleri ile olaylardan 600 ya da 1000 sene uzaklaştırılmış) olan âlimlerin olayların anlatımını, olayların şahidi ya da yakın çağdasi olan âlimlerden daha iyi ve gerçekçi bir şekilde, felsefi teorilere dayandırarak, yeni bastan düzenleyebileceklerini iddia etmişlerdir. (Archer, SOTI, 99)

2B. Objektif Delilsizlik

En dogmatik metinlere dayalı hipotezci bile, Tevrat'ı oluşturduğu öne sürülen J, E ya da herhangi bir dokümanın varlığını ispatlayan bir tane bile objektif delil olmadığını kabul

etmek durumundadır. Eski Antlasma'nın M.Ö. üçüncü yüzyıldan erken bir tarihe ait, bir kısmını veya tümünü kapsayan el yazması kopyası mevcut değildir. (Kitchen, AOOT,2)

W. H. Green'in bu konudaki yorumunu (Chambers, *Moses and His Recent Critics*, syf. 104-105), bizlere Torrey aktarmaktadır: "Pentateuch'un orijini hakkındaki bütün tarihi tanıklıklar ve inançlar, tenkitçilerin iddiaları ile çelismektedir. Tenkitçiler, iddialarını kanıtlanma zorunluluğu altında ezilmektedirler. Ancak bu kanıt, hem tartışmaya gerek duyulmayacak kadar açık olmalı, hem de iddianın devrimsel niteliği taşıyan sonuçlarının üzerine kurulduğu düşünülürse bir o kadar da ikna edici olmalıdır." (Torrey, HCNT, 74)

Yerusalem'deki İbrani Üniversitesinin üyesi, Harvard Üniversitesinden Ph.D. Bruce K. Waltke, sunları dile getirmiştir: "Metinsel analiz yaklaşımının savunucusu olan popüler yayınları okumakta olan bir kişinin haberi olmasa da, bu teorisinin en fanatik yandaşları bile J, E, D, ve P kaynaklarının varlığını ya da tarihselliğini destekleyen en ufak bir zerre kadar bile harici bir delile rastlanmadığını kabul etmek durumundadır." (Albright, AP, 2)

Radikal tenkitçilerin mantıksal hatalarına, Latince'de kısır döngü anlamına gelen *petitio principii* denmektedir. Daha basit bir ifade ile bu yöntem, bir tenkitin sonunda varılacak sonuçların, tenkitçi tarafından önceden belirlenip bu sonuçlara ulaşılmasını garanti altına almak için, dayanak noktalarının tenkitçi tarafından yaratılması yöntemidir.

3B. Bütünlük Yaklaşımının Yerine, Kaynaklara Parçalama Yaklaşımı

Bütünlük yaklaşımı, hem edebi hem de antik eserlerin incelenmesinde kullanılan bir yöntem bilimidir. Metinde var olduğu önceden varsayılan çelişkilerin tespiti için bu yöntem biliminin terk edildiği her durumda, metinler kendi dogalarının çeşitlilik vasfının bir sonucu olarak "çelişkiler" doğurmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Aynı durum, Kutsal Kitap çalışmaları için de geçerlidir.

Allis'in de zekice ifade ettiği gibi: "Bahsi geçen çeşitlilikler ya da farklılıklar, dokümanın içeriğinde ya da formunda da yer alsın, kaynaklara parçalanma zorunlu olarak parçalama metodu ile ele alınan her metin için kaçınılmaz bir durumdur." (Allis, FBM, 126)

Kyle, benzer bir sonuca varmıştır: "Tenkitçilik, kusur bulmak anlamına gelmeseyse de, bir tür kusur bulma aracına dönüştürülmüştür. Tenkitçi metod, yeniden düzenleme amacı ile kullanıldığında, metinlerin güvenilirliğini ve orijinaline yakınlığını gözden geçirmek durumunda kalır. Kusur bulma, hata tespit etme dogası, tenkitçilik için karşı konulamaz bir hal almıştır, aslında bu süreç için bu dogaya sahip olmak çok önemlidir. Ancak, bu temelsiz metod, sık sık düşünce sürecini felçe uğratar ve etkisiz hale getirir." (Kyle, DVMBC, 178)

Metinlere dayalı hipotezin zaaflarından en acı vereni ise, var olmayan sorunları yaratma eğilimidir. Bu konuda Kitchen, şöyle demistir: "Öne sürülen sorunlardan bazıları, bu teorisinin gayri mesru ürünlerinden başka bir şey değildir. Var olmayan sorunları, yapay olarak yaratan teoriler, açık bir şekilde hatalıdır ve bundan dolayı kullanımdan kaldırılmalıdır." (Kitchen, AOOT, 114)

Allis'in verdiği örnek, bu yaklaşımın yanlış mantığını ortaya koymaktadır:

Bir metinde yer alan farklılıkları bulma çabası, hayli basit ve kolay bir uygulamadır. Bu uygulama; kristal bir vazoyu kırmaya, elde edilen parçacıkların detaylı tariflerini içeren bir kitap yazmaya ve arkasından bu parçacıkların birbirine benzeyenlerini kendi içinde gruplayıp, her grubun aslında başka bir vazoya ait olduğunu iddia etmeye benzemektedir. Bu iddiayı çürütmenin en kesin yolu ise, bu parçacıkların tekrar birleştirilip vazounun bir tek bütün olarak

iddia sahibine sunulmasidir. Iste bu yüzden, Kutsal Kitap'ın birden fazla ve birbiri ile çeliskili kaynaklardan meydana geldigini iddia edenlere verilecek en iyi cevap, Kutsal Yazılar'ın uyum ve bütünlük içerisinde oldugunu göstermek olacaktır. (Allis, FBM, 121)

4B. “Orijinal Dokümanların” Sayisi Sinirsizdir

Metinlere dayali hipotez yöntem biliminin kaynaklari parçalayici dogasi ve objektif kontrollerden yoksunlugundan dolayi, kendisinden tutarli bir metin analizi beklemek, saçma olacaktır.

North, bu yöntemin geçmisteki sonuçlarına değinmiştir:

Baentsch isimli âlim, Levililer kitabi hakkında 1900 yıllarında yayınladığı yorum kitabında yedi adet farklı P kaynağı olduğunu ileri sürmüştür: P, Ps, Pss, Ph (xvii-xxvi), Po (i-vii), Pr (xi-xv) ve Rp. P kaynağının herhangi bir alt türünün iki (Ph5, Pr5) hatta üç basamaklı (Pr55) alt kaynakları vardır demistir. Bu alt – alt kaynakların basına değişik derlemeciler (Rpo, Rph) hatta ikincil dereceden derlemeciler (Rp5) gelebilmektedir. Bu eser, kaynak bulma sanatının en ince ustalıklarını seğilemiştir. Iste ilginç kaynaklar: Pot, Po2, Po5, Po25. Bu gülünç duruma, Latince analitik metodun *reductio ad absurdum* durumu denir. (North, PC, 56)

Son zamanlardaki analizlerde durumun iyileştigini söylememiz mümkün değildir. J1, J2, L, K ve S gibi yeni kaynaklar türemiştir. Bu durum karşısında radikal tenkitçilerin önde gelen seslerinden olan North, şu mantıklı sonuca varmıştır: “Bana öyle geliyor ki, yeterli miktarda analitik hünerliliğe sahip kişiler var oldukça, yeni yeni kaynakların üretilmesi kaçınılmaz olacaktır.” (Alinti yapan: Albright, OTAP, 55)

Green, sinirsiz parçacıklara ayırma uygulamasının dogasında gerçekleşen bir alt süreci tespit etmeyi basarmıştır: “Bu durum, hipotezin kendi kendisini yok eden dogasını ortaya koymaktadır. Pentateuch'u değişik dokümanlara bölen bir çok prensip ve metod, bu kaynakların da aynı ikna edici bir başarı ile herhangi bir boyutta ve sayısız kaynaklara defalarca bölünmesi için kullanılabilir.” (Harper, PQ, 164)

Bu konuda Allis, şu noktalara işaret etmektedir: “İleri tenkitçiliğin prensiplerinin ve metodlarının sürekli olarak uygulanması durumunda, Pentateuch'un tümünün değişik kaynaklara sürekli bir şekilde parçalanacağı kesindir . . . tenkitçiler bu fiyaskodan kurtulmak için, kendi prensiplerini ve metodlarını tam olarak uygulamaktan kaçınırlar.” (Allis, FBM, 89)

Alan Cole, tenkitçilerin hipotezi için cenaze çanını çalmıştır: “Eski ve hatiri sayılır ‘metinlere dayali hipotez,’ kendi başarısı altında ezilmiştir. Tek kaynaklı ve sürekli bir dokümanı kabul etmek yerine, her gün daha küçük ve birbirinden kopuk bir biçimde dogan kaynakçıkları kabul eden âlimler, büyüyen bu yığın ile basa çıkamamışlardır.” (Cole, E, 13)

5B. Sorumsuz Mantik

Radikal tenkitçilerin mantıksal hatalarına Latince’de kısır döngü anlamına gelen *petitio principii* denmektedir. Daha basit bir ifade ile bu yöntem, bir tenkitin sonunda varılacak sonuçların, tenkitçi tarafından önceden belirlenip bu sonuçlara ulaşılmasını garanti altına almak için, dayanak noktalarının tenkitçi tarafından yaratılması yöntemidir.

Radikal tenkitçilerin, içine düştükleri bu kısır döngüye ilk açık örnek aşağıda verilmiştir:

1C. J, E, D ve P Dokümanlarının Yaratılması

Tenkitçiler bu dört temel dokümanı oluşturmada önce, her dokümanın sahip olacağı karakteristikleri önceden belirlemişlerdir. Arkasından da kendi belirledikleri karakteristiklere mahsus özellikleri içeren ayetleri, ilişkili dokümana özgü olarak kabul etmişlerdir.

S. R. Driver, sunları kaleme almıştır: “P’nin stilini belirleyen kriterlere, Tanrı’nın Elohim ismi bir ölçüt olarak dahil edilmemistir, böylece bu kriterin P ile ilişkilendirilmesi engellenmiş ve kaynak belirlemede bu ismin geçtiği ayetlerin P’nin stil karakterini yansıtsalar bile, P kaynağına özgü olarak kabul edilmesi kasten engellenmiştir.” (Driver, ILOT, 13)

Sonuç olarak, karşımıza dört ayrı doküman çıkmıştır. Her birisinde, kendine özgü hususlar içeren materyaller vardır. Ancak, bu durumun dört ayrı dokümanın orijinal varlığının ispatıymış gibi bir zafer edasıyla beyan etmek, tamamen mantığa ters düşen bir tutumdur. Bu mantıksızlığın en büyük sebebi, elde edilen “kaynakların” zaten önceden belirlenmiş bir amacın ürünleri olmaları, herhangi bir objektif delile sahip olmamaları ve edebiyat dünyasında tenkitçilerin bu sunumuna benzer ya da paralel başka bir örneğin bulunmamasıdır. Kısacası bu tez, tam anlamıyla bir kısır döngüdür.

2C. Tezin, Yazıcılara ve Derlemecilere Kosulsuz Bağımlılığı

“Derlemeci ve yazıcı” kavramını tezlerine dahil eden radikal tenkitçiler, gerçekte var olmayan, kendilerinin yarattıkları bir soruna, gene kendileri bir çözüm yaratmışlardır. Bu kavram ile mantık sınırlarını iyice zorlayan tenkitçiler, tezlerini çürütecek herhangi bir delil ortaya çıktığında, bu delili varsayımaya dayalı bir yazıcı ya da derlemeci ile bağdastırarak diskalifiye etmekte, kısaca tezlerinin muhalefet kapisini, varlığı ispatlanmamış olan yazıcılar ya da derlemeciler aracılığıyla kapatmaktadırlar.

Allis, su iddiada bulunmuştur:

Tenkitçiler, analizlerinin tikandığı her noktada, bu durumun sebebi olarak editör rolünü yükledikleri derlemecileri göstermekte ve sorumluluğu onlara yikmaktadırlar. Tezlerini yıkacak her türlü delile karşı geliştirdikleri bu araç, aslında kendi mantıksızlıklarını ortaya koymaktan başka bir şeye yaramamaktadır. Çünkü tenkitçiler, analizlerinin tatmin edici sonuçlar vermemesi karşısında suç, elindeki kaynaklar üzerinde değişiklik yapmış olan derlemeciye atarak aynı zamanda, tenkitçilerin teorilerini ürettikleri metinlerin değiştirilmiş olduğunu kabul etmektedirler. Değiştirilmiş olan bir metnin orijini hakkında, gene bu metnin delil olarak kullanılması tamamen mantıksız bir uygulamadır. Bu duruma “delilin yönlendirilmesi” denir ve bu uygulama ile herhangi bir tezin ispatlanması veya çürütülmesi mümkündür. (Allis, FBM, 60)

Allis, bu konuda su sonuca varmıştır: “Aslında tenkitçilerin yazıcılara özgü olarak nitelendirdikleri her metin, metinlere dayalı hipotezcinin teorilerinin çıktığı noktaları açığa çıkartmakta ve gizli bir itirafı içermektedir.” (Allis, FBM, 39)

Taninimis Yahudi yazarlardan Herman Wouk, metinlere dayalı hipotez üzerine bir araştırma yapmıştır. Wouk’un, derlemeci ya da yazıcı teorisine karşı tepkisi şöyle olmuştur: “Orijinal metinleri değiştiren bir kişinin varlığının ortaya atılması ile, Wellhausen’in tüm dertleri son bulmuştur. Mantıklılığı tartışmalı olan bu iddia, tenkitçiler için tam bir kurtuluş olmuştur. Eger Kutsal Kitap’ta ki bir metni yok etmek için gramer unsurları, tanrısal isimlerin kullanılması ya da İbranice kelimeler üzerine oynanan oyunlar ise yaramazsa, Wellhausen’in son bir silâhi daha vardır, metni değiştiren bir kişi.” Wouk, Wellhausen’in kötü yürekli hayaleti olan derlemecisinin, Engnell’in analizi ile aydınlar çevresinde alay konusu haline dönüştüğünü iletmektedir. (Wouk, TMG, 315-317)

Wellhausen'in tezleri, birbirini güzel bir şekilde tamamlamaktadır ve Kutsal Kitap tenkidi binasının temelleri için sağlam dayanaklar gibi gözükmektedirler. Ancak, bu yapıyı destekleyen delil ve tezler sorgulanmış ve belli bir boyuta kadar reddedilmiştir. Tüm bunlara rağmen, Kutsal Kitap âlimliği hem bu tezlerin temellerinin çürüklüğünü kabul etmekte, hem de bu tezlerin sonuçlarını kabul etmeye devam etmektedir.

3A. HIPOTEZİN EN BÜYÜK KUSURU

Umberto Cassuto'nun *The Documentary Hypothesis* isimli eserinin altı bölümünü, metinlere dayalı hipotezcinin Pentateuch'un Musa tarafından yazılmadığına dair delil üretmede kullandıkları beş önemli kriteri incelemeye adanmıştır. Cassuto, bu beş temel itirazı, bir evi ayakta tutan beş kolona benzetmektedir, doğal olarak bu benzetmede kast edilen ev, metinlere dayalı hipotez; beş kolon ise, Musa'ya ait yazarlığı reddeden kriterlerdir. Metinlere dayalı hipotez ya da beş kolon hakkında Cassuto, sunları kaleme almıştır: "Çalışmamda kolonların zayıflığını veya yeterli destek sağlamadığını değil, bu kolonların asla var olmadığını, tamamen hayal ürünü olduklarını gösterdim. Bu çalışma sonunda ulaştığım hüküm ise metinlere dayalı hipotezin geçeriz olduğu ve hükümsüz olduğuna dair olmuştur." (Cassuto, DH, 100-1)

Bir başka Yahudi âlimi, M. H. Segal, Pentateuch'da var olduğu iddia edilen problemleri inceledikten sonra, yazdığı *Pentateuch -Its Composition and Its Authorship* isimli kitabında şu sonuca varmıştır:

Geride bıraktığımız sayfalarda, Pentateuch'un yazılıminin açıklamasına dair Metinlere Dayalı Teori'nin neden reddedilmesi gerektiğini açıkladık. Teori karmaşık, yapay ve çeliskilidir. İspatlanmamış varsayımlar üzerine kurulmuştur. Metnin çeşitli dokümanlara ayrılmasını gerçekleştirmek için kullandığı kriterler güvenilmezdir.

Bu kusurlara eklenecek daha birçok ciddi kusurlar mevcuttur. Pentateuch'un metinsel olarak sentetik incelenmesini tamamen dışarıda bırakmakta ve analiz işlemi anlamsız bir derinlikte gerçekleştirmektedir. Teori, analitik metodun anormal bir kullanımı yüzünden Pentateuch'u, geç dönemde yaşamış olan bir derlemecinin uydurma bir kronoloji üzerine oturtup bir araya topladığı efsaneler ve kaynağı süpheli inançları içeren, tarihsel ve mantıksal olarak tutarsız parçacıklar haline dönüştürmüştür. Böylece Pentateuch, tamamen hatalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Pentateuch'un geliştiği güzel bir şekilde okunması durumunda bile, kaydedilen olayların mantıklı bir sıralama içerdiğini, çeşitli kısımların birbiri ile ilişkisinin arkasında bir plân olduğunu, bütün kitapların içeriklerinin birlesiminin bir amaç uğruna yapıldığını ve bu plân ve amacın, Pentateuch'da beden bulup Musa tarafından, Musa'nın zamanında yazıldığını anlamak mümkündür. (Segal, PCA, 22)

Kısacası, Wellhausen'in metinlere dayalı hipotezi, Musa'ya ait yazarlığı reddedip yerine JEDP kaynaklarının varlığını dayatan teoriyi kanıtlanma yolunda verilmiş, basarisiz bir çaba olarak kabul edilmelidir.

4A. KAPANIS YORUMLARI

1B. Yahudi âlimi Yehezkel Kaufmann, bu durumu şöyle tanımlar:

Wellhausen'ın tezleri, birbirini güzel bir şekilde tamamlamaktadır ve Kutsal Kitap tenkidi binasının temelleri için sağlam dayanaklardır gibi gözükümler. Ancak, bu yapıyı destekleyen delil ve tezler sorgulanmış ve belli bir boyuta kadar reddedilmiştir. Tüm bunlara rağmen, Kutsal Kitap âlimliği, hem bu tezlerin temellerinin çürüklüğünü kabul etmekte, hem de bu tezlerin sonuçlarını kabul etmeye devam etmektedir. (Kaufman, RI, 1)

2B. Mendenhall, metinlere dayalı evrimci dini gelişme görüşünün kabul edilmesi hakkında sunuları belirtmiştir: “Bu görüşün kabul edilmesi ile en azından tenkitçilerin görüşlerini oluşturan temel tarihsel delil değil, din tarihi hakkında sahip oldukları varsayımlar olduğu ispatlanmıştır.” (Mendenhall, BHT, 36)

3B. Bright, “Günümüzde bile metinlere dayalı hipotez hâlâ genel bir şekilde kabul edilmektedir ve bir çok tartışmanın açılış konusu olmaktadır” demistir. (Bright, HI, 62)

4B. Tanınmış Yahudi âlim Cyrus Gordon, birçok tenkitçinin metinlere dayalı teoriye körü körüne bağlanması hakkında sunuları dile getirmiştir: “Bu kişilerin kendilerini JEDP'ye ‘adadıklarını’ belirtirken, bu kelimeyi gerçek anlamıyla kullandım. Kendi kulaklarımla, Eski Antlaşma profesörlerinin, JEDP'nin güvenilirliğini kendi ‘kanaatlarına’ bağladıklarını ve detaylarda yapılabilecek değişiklikleri yüreğden desteklediklerini duydum. Birçok tenkitçi, D kaynağını D1, D2 ve D3 gibi alt kaynaklara bölmeye ya da J ile E kaynağını birleştirip JE kaynağını oluşturmaya ya da yeni bir doküman oluşturup bu dokümanı da herhangi bir büyük harf ile isimlendirmeye ağıttılar, ancak temel JEDP yapısının sorgulanmasına bile katlanamazlar.” (Gordon, HCFF, 131)

Gordon, su sonuca varmıştır: ‘Bu tarz bir ‘kanaati’, entellektüel tembellik ya da takdir etme konusunda yeteneksizlikten başka bir sebep göstererek açıklamaya gitmek, benim için bir kayıptır.’ (Gordon, HCFF, 131)

5B. Britanyalı âlim H. H. Rowley, bu teoriyi reddetmemesi sebebi olarak, yerine konulacak daha iyi bir öneri olmaması olduğunu söyle itiraf eder: “Graf-Wellhausen teorisinin tümünün ya da bir kısmının yaygın bir şekilde reddedilmiş olduğu şüphe götürmez bir gerçektir, ancak bu teori yerine bu kadar tepki ve reddediş almayacak başka bir teori üretilmemiştir. . . . Graf-Wellhausen teorisi, yerine daha iyi çalışan bir teori bulununca tereddütsüz rafa kaldırılacak olan, ancak su anda ise yarayan bir hipotezdir. Bahsettiğimiz yeni bir teori geliştirilene kadar, Graf-Wellhausen teorisini kabul etmek en faydalı tutum olacaktır.” (Rowley, GOT, 46)

Bu görüşe göre, hiçbir teoriye inanmamaktansa, geçersiz bir teoriye inanmak daha iyidir.

6B. Cyrus Gordon, Wellhausen teorisinin tümünü sert bir şekilde eleştirdiği bir makalede tenkitçilerin, metinlere dayalı hipoteze olan sadakatini sasirtici bir örnekle açıklamıştır: “Önde gelen üniversitelerden birisinde görevli olan bir Kutsal Kitap profesörü, benden JEDP öğretisi hakkında elde ettiğim verileri duymak istediğinde, kendisinin ricasını kırmayarak, makalemin basında belirttiğim tüm gerçekleri ve delilleri kendisine ilettim. Bana bakarak su cevabi verdi: ‘Dediklerinin hepsine gönülden katılıyorum ve delillerinin hepsi ikna edici, ancak ben öğrencilerime JEDP öğretisini sunmaya devam etmek durumundayım.’ SASKINLIK içerisinde, niçin diye sorduğumda, aldığım cevap aynen şöyleydi: ‘Senin bana anlattıklarına

göre hem bugüne kadar kabul ettiğim ve bildiğim her şeyi silip atmak hem de yeni bastan her şeyi öğrenmek zorundayım. Kitaplarımızda öğretileri verilmekte olan ileri tenkitçiliğin kabul edilmiş sistemi ile yoluma devam etmek benim için çok daha kolay olacaktır.” (Gordon, HCF, 134)

7B. Mendenhall’ın birçok radikal tenkitçiye şüphe ile bakması, tenkitçilerin su ifadesi ile haklılık kazanmaktadır: “Varsayım üzerine oluşturulmuş ve içeriğinde yetersizliklerle dolu olsa da, 19. yüzyılın kabul edilmiş ve akademik saygınlık kazanmış olan modelini takip etmek çok daha kolaydır.” (Mendenhall, BHT, 38)

8B. Yahudi yazar ve senarist Herman Wouk, profesyonel bir Kutsal Kitap âlimi olmasa da, Wellhausen ve onun takipçilerinin teorilerinin neden kabul edildiğine dair tespitlerini, *This Is My God* isimli kitabında şöyle belirtmiştir: “Hayatlarını bir teoriye adayıp, yeni gelen nesillere bu teoriyi öğreten bir kişi için, bu teorinin çöküşünü kabul etmek bir hayli zor gelmektedir.” (Wouk, TMG, 318)

Wouk, sözlerine şöyle devam eder:

Âlimlerin nihayet kavrayabildikleri gerçek, metinsel analizin bilimsel bir metot olmadığıdır. Metinsel stil, bir karışım ya da potpürüdür; akar, değişir, duraklar, hızlanır ve yavaşlar. Dickens’in satırlarında, Shakespeare’in kaleminin izi görülür; Mark Twain’in bölümlerini Scott yazmıştır; Spinoza, Hobbes ve Descartes ile doludur. Shakespeare, en fazla taklit edilen, örnek alınan edebiyatçı ve stilistçi olmuştur. Shakespeare’in eserlerinin, Shakespeare tarafından yazılmadığını ispatlamaya çalışan takintili bazı kişiler, metinsel analiz yöntemini kullanarak asırlardır çalışmaktadırlar. Bence, metinsel analiz yöntemini kullanarak, benim bile *David Copperfield* ya da *Farewell to Arms* isimli eserleri yazdığım ispatlanabilir. Aslında fena da olmaz. (Wouk, TMG, 317)

3. KISIM

**KUTSAL KİTAP
TENKİDİ VE
YENİ ANTLASMA**

27

YENI ANTLASMA BIÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİNE GİRİŞ

BÖLÜME BAKIS

Tanımlar
Biçimsel Tenkitçiliğin Amaçları
Biçimsel Tenkitçiliğin Metodolojisi
Biçimsel Tenkitçiliğin Arka planı ve Tarihi
Arkaplan
Tarih
Biçimsel Tenkitçiliğin En Kati Destekçileri
Martin Dibelius
Rudolf Bultmann
Vincent Taylor
Özet
Özet

Bu bölümde, biçimsel tenkitçiliğin temel prensipleri tetkik edilmiş, temel varsayımlara ve sonuçlara pratik cevaplar verilmiştir.

Yeni Antlaşma kaynak tenkitçiliğinin eninde sonunda varacağı yer, Mesih'in yasami hakkındaki yazılı kaynaklardır. Bu kaynaklar, olayların gerçekleşmesinden yirmi bes sene sonra yazılmıştır. Incil'i oluşturan bu yazılı kaynakların içerdiği materyaller, bu tarihe kadar sözlü aktarım yolu ile korunmuştur. Biçimsel tenkitçilik, bu sözlü aktarım sürecinde oluşan boşluğu doldurma çabası içerisine girmiştir.

Biçimsel tenkitçiler, Incil'in ilk dört kitabının küçük bağımsız üniteler ya da bölümler halinde yazıldığını ileri sürerler. Bu küçük bağımsız üniteler (*pencopes*) birbiri ile bağlantı içinde olmadan yayılmışlardır. Tenkitçiler, bu küçük bağımsız ünitelerin yavaş yavaş değişerek folklorik (halk) edebiyatının efsane, hikâye, mitolojik anlatım ve meseller gibi çeşitli şekillerine dönüştüklerini öğretirler.

Biçimsel tenkitçiliğin teorisine göre, bu küçük bağımsız ünitelerin oluşumu ve muhafaza edilmesi temelde, Hristiyan toplumunun yaşam koşulları (*Sitz im Leben*) ve ihtiyaçları tarafından belirlenmiştir. Baska bir deyiş ile Hristiyan toplumunu karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilmek için; İsa'nın bu sorun ile nasıl başa çıktığını anlatan bir ifadeyi veya bölümü mevcut değil ise uydurmuşlar, mevcut ise muhafaza etmişlerdir. Bundan dolayı, bu anlatımlar aslında Mesih'in yasamının tanıklıkları değil erken kilisenin inançları ve uygulamalarıdır.

Tenkitçiliğin bizlere önerdiği öğretiye göre, İsa'nın elçileri, Incil'in ilk dört kitabının yazarlarından daha çok, derlemecileridirler. Küçük bağımsız üniteleri yapay bir iskelet ile birleştirmişler, bu oluşumu vaaz etme ve öğretme amaçları için kullanmışlardır. Incil'de yer alan, “tekrar,” “hemen arkasından,” “birkaç gün sonra,” “e giderken,” ve “bundan sonra” ifadeleri sonradan eklenmiştir. Bu ifadelerin tarihsel değeri yoktur, çünkü bu ifadeler birbirinden ayrı ifade veya olayları birbirine yapay bir şekilde bağlamak için kullanılmıştır. Çeşitli kronolojik ifadeler, bağımsız metinsel üniteler arasında bağlaç olarak kullanılmıştır.

Biçimsel tenkitçiliğin kendisine belirlediği hedef; bu küçük bağımsız ünitelerin yazılımini, gelişimini ve derlenmesini sağlayan “geleneksel kuralları” tespit etmek; bu kuralların tespiti ile İsa'nın elçileri tarafından eklenmiş olan çeşitli kronolojik ifadelerin oluşturduğu yapay iskeleti ortadan kaldırmak; bu küçük bağımsız ünitelerin orijinal formuna ulaşmak (*pericopes*) ve bu ünitelerin muhafaza edilmesinin erken Hristiyanlar tarafından hangi amaca (*Sitz im Leben*) hizmet ettiğini tespit etmektir.

Tenkitçiler bu metod aracılığıyla, yazılı kaynaklar öncesinde yer alan sözlü aktarım dönemine nüfus edebileceklerini ve Incil'in ilk dört kitabını oluşturan bağımsız parçacıkları tespit edebileceklerini düşünmüşlerdir. (Fitzmyer, *MMOTGT*, 445)

Biçimsel tenkitçilik, bu düşünce yapısı yüzünden kısa bir sürede metinsel analize dönüşmekten kendisini alıkoyamamıştır. Aynı zamanda, kendisine tarihsel analizler yapma yetisini de uygun görüp, çeşitli ayetlerin tarihselliği hakkında hükümler vermeye başlamıştır.

1A. TANIMLAR

1B. Biçimsel tenkitçilik, ismini Almanca *Formgeschichte* kelimesinden almıştır. Bu kelime, “biçim tarihi” anlamına gelmektedir.

Biçimsel tenkitçilik, metinlerin formunu ve erken gelenekleri koruması olan dokümanları inceler. Temel varsayımı ise, erken dönemde gerçekleşmiş olan sözlü aktarım geleneklerinin materyale değişik formlar verdiği ve elimizdeki çeşitli formlardaki yazılı metinleri oluşturduğudur. Bu formların üzerinde yapılacak çalışmaların, sözlü aktarım

geleneği koruması olan kişilerin yaşamı ve düşünce biçimi hakkında en sağlıklı bilgiyi ortaya çıkaracağına inanılır. (Filson, FC, 436)

2B. Robert Spivey ve D. Moods Smith, *Anatomy of The New Testament* isimli kitaplarında, biçimsel tenkitçiliğin metodunu tanımlamışlardır: “Aktarım geleneklerinin, özellikle de İncil’in aktarım geleneğinin, yazılı metin haline dönüştürülmeden önceki halinin içerdiği ‘formları’ sınıflandırma ve bu yapıların yansıttığı kilise ‘yaşam koşullarını’ tespit etme.” (Spivey, ANT, 463)

3B. Biçimsel tenkitçi olan E. B. Redlich, sunuları belirtmiştir:

Biçimsel tenkitçilik, İncil’in ilk dört kitabının yazılı metin haline dönüşmeden önce materyalin sözlü aktarım ile aktarıldığı aşamasını inceleme ve çalışma metodudur. Materyalin, yani İncil’in ilk dört kitabını oluşturan ifadelerin ve anlatımların orijini, tarihini ve yazılı metin haline dönüştüklerinde orijinal anlatımlarını ne kadar yansıttığını araştırır. İncil’in ilk dört kitabının oluşum süreci ile ilgilenir. (Redlich, PC, 9)

Laurence J. McGinley, biçimsel tenkitçiliğin beş temel prensibini listeler:

1. İncil’in ilk dört kitabının sinoptik (aynı olayı anlatan) versiyonları, popüler edebi olmayan kompozisyonlardır.
2. İsa’nın hayatını değil, erken Hristiyanların inancını betimlerler.
3. Birbirinden bağımsız aktarım geleneklerinin yapay toplamalarıdır.
4. Bu aktarımların her birisinin orijinal formu vardır ve bu formlar tespit edilebilir.
5. Bu formlara şeklini veren unsur, sosyal koşullar olmuştur.

(McGinley, FCSHN, 4)

4B. G. E. Ladd, biçimsel tenkitçiliği şöyle tanımlamaktadır:

“Biçimsel tenkitçilik,” ağızdan ağıza aktarılmış olan sözlü aktarım geleneklerini yansıtan dokümanların metinsel formları ile ilgilenir. Bu çalışmanın asıl amacı bu metod aracılığıyla, yazılı kaynaklar öncesinde yer alan sözlü aktarımın geleneksel uygulamalarının tespiti ve bu tenkitçiliğin İncil’in ilk dört kitabına uygulanarak, orijinal anlatımlara ulaşmaktır. Bu formlar üzerine yapılan tenkitçi çalışmalar, İncil’in ilk dört kitabının da sözlü aktarım ile aktarıldığını ve bu aktarımlarda yer alan materyallerin aslında birbirinden bağımsız anektodlar, hikâyeler, ifadeler, öğretiler, meseller ve benzerinden oluştuğunu iddisinin ortaya atılmasına sebep vermiştir. Bu iddialara göre, birbirinden bağımsız olan bu parçalardan her birinin kilise içerisinde ayrı ayrı yeri vardır. Markos’un anlatımında karsımıza çıkan İsa’nın işlerinin tarihsel anlatımları, Matta anlatımında da geniş çapta beden almıştır, ancak Luka, bu aktarım geleneğinin bir parçası olmamıştır. Bu anlatımların bir araya toplayıcısı Markos olmuştur; kendisi, İsa’nın işlerini kronolojik düzene sokmuş ve birbirinden kopuk boncukları bir ipe dizer gibi kendi anlatımını oluşturmıştır.

Bu iddiaların açıkça ilân ettiği, İncil’de yer alan olayların tarihi sıralaması, gerçekleştiği yerler ve içerdiği unsurlar tarihsel olmadığı gibi, aynı zamanda tamamen güvenilmezdir ve bundan dolayı ciddi Kutsal Kitap âlimleri tarafından dikkate alınmamalıdır. İddiaların olduğu sonuca göre, elimizde İsa’nın “yaşamına” ya da “biyografisine” dair hiçbir şey yoktur; elimizdeki İncil, birbirinden kopuk, tarihselliği olmayan anektodlar ve öğretilerin derlendiği bir kitaptır. (Ladd, NTC, 144, 145)

5B. Radikal bir biçimsel tenkitçi olan Rudolf Bultmann, biçimsel tenkitçi yaklaşımını şöyle açıklar:

Yaklaşık kırk yıldan beri Yeni Antlaşma okullarına giden öğrenciler, İncil araştırmalarında ortaya çıkan yeni bir ekolün varlığına şahit olmuşlardır. Biçimsel tenkitçilik ya da orijinal ismi ile *Formgeschichte*, Tarih Formu. Bu ekol, Sinoptik İncil'in, ilk dört kitabının analiz edilebileceğini mümkün kılan bir aktarım geleneğini savunmaktadır. İncil'in ilk dört kitabının yazılı metin haline dönüşmeden önceki sözel inanç aktarımı aşamasına, İncil'in temelini oluşturan kaynaklara ulaşmayı çabalar. Ekole göre bu kaynaklar; Markos'tan önce İsa'nın hizmetini aktaran Q, aktarımların ardışıklığını ortaya koyan metinler, İsa'nın çarmıha gerilmesini anlatan yazılı dokümanlar da olabilir. (Bultmann, FC, vii)

Açıklamalarına şöyle devam eder:

Biçimsel tenkitçiliğin ilk prensiplerinden birisi, İncil'in ilk dört kitabının sinoptik aktarımının bağımsız ünitelerden oluşmuş olduğudur. Bu bağımsız üniteler, İsa'nın elçileri tarafından birleştirilmiş ve edit edilmiştir. Bu öğretilere sahip olan biçimsel tenkitçilik, bu aktarım ünitelerini birbirinden ayırmaya, erken Hristiyan toplumunda yer almış olan en eski formlarına ve orijinine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu ekol, İncil'in ilk dört kitabını, bu daha eski materyallerin bir derlemesi olarak görür. Ancak bu görüşüne rağmen, İncil'in ilk dört kitabını tamamlanmış eserler olarak incelemeyi de ihmal etmemektedir. Bunu yapmaktaki asıl amacı ise, İsa'nın elçilerinin metinsel aktivitelerini değerlendirmek ve onları yönlendiren teolojik motivasyonları tespit etmektir. (Bultmann, FC, 3, 4)

2A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN AMAÇLARI

R. H. Lightfoot, biçimsel tenkitçiliğin prensiplerini şöyle özetlemiştir:

Biçimsel tenkitçiler bizlere şu prensipleri sunmaktadır: (1) Erken kilisenin kendisini yazılı olarak ifade etme imkânı yoktur. (2) İlk yıllarda, İsa'nın sözleri ve işleri sadece ağızdan ağıza aktarılmıştır. (3) Bu aktarımlar (bizim beklentimizin tersine), genç bir kilisenin ihtiyaçlarını ve yaşam ile ilgili sorunlarını çözmek için yeterli değildir. Tenkitçilere göre bu ihtiyaçlar sunlardır: misyonerlik için vaazlar, katekizm (ilmihal) öğreti, Hristiyan yaşamının içeriğinin ve anlamının gösterilmesi, Yahudi ya da başka kaynaklı itirazların çürütülmesi ve belki de hepsinin ötesinde tapınma.

Tenkitçiler, bu hatıraların ve geleneklerin ayrı ayrı parçacıklar halinde, ama genelde iki formda yayıldığını öne sürmektedirler: hikâyeler ve Rab'bin sözleri. Bu parçacıkların her biri zamanla; ya Kiliselerde değişmeyen tekrarlamalar sonucunda daha katı; ya da çevrelerindeki İbrani veya Yunan dünyasının öğretmenler, bilgeler veya liderler hakkındaki gerçek ya da uydurma hikâyelerinden etkilenecek daha elastik bir yapıya kavuşmuşlardır. Sonuç olarak tenkitçiler, yazılı metin öncesi sözlü aktarımla iletilmiş olan bu materyallerin elimizdeki İncil'in ilk dört kitabında, ancak özellikle Markos'ta beden aldığını, ancak birbirinden ayrıştırılmasının da mümkün olduğunu savunurlar. Bu bağımsız parçacıkların biçimlerine göre sınıflandırılabilmesini iddia ettikleri için, bu ekole biçimsel tenkit denmiştir. (Lightfoot, HIG, 30, 31)

Martin Dibelius, bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: “B biçimsel tenkitçilik, Yeni Antlaşma'da İsa Mesih'in doktrini ile Nasıralı İsa'nın anlatımı arasında yer alan boşluğa, ortak paydalarından bir köprü kurma çabasıdır.” (Dibelius, GCC, 18)

Sözlerine, biçimsel tenkitçi metodun amacını anlatmakla devam eder: “B biçimsel tenkitçiliğin en büyük amacı, yeniden yapılanma ve analiz ile İsa hakkındaki geleneksel öğretinin, elimizdeki İncil ve yazılı kaynaklardan önceki orijiniyi açıklamaktır.” (Dibelius, FTG, Preface)

Dibelius, “Biçimsel tenkitçilik, bu aktarım geleneğinin arkasında yatan niyeti ve gerçek amacı ortaya çıkarmak ister. Bizler, ilk kiliselerin hangi amaca hizmet etmek için, İsa hakkındaki bağımsız anlatımları ağızdan ağıza ya da papirüsten papirüse dolastırdıklarını bulmak zorundayız. Aynı tutum içerisinde İsa’nın sözlerini incelememiz; kiliselerin bu sözleri öğrenme, koruma ve yayma eylemlerinin altında yatan unsurları bulmamız gerekir” demistir. (Dibelius, FTG, Preface)

Rudolf Bultmann, su iddiada bulunmuyor: “Biçimsel tenkitçiliğin ana prensibi artık bellidir: İncil’in ilk dört kitabı, ilk olarak kilise içerisinde sözlü olarak dolasmaktaydı ve kilisenin dini ihtiyaçlarına hizmet ediyordu; kısım kısım bu sözlü aktarımlar gruplandı, derlendi ve elimizdeki kitapçıkları oluşturdular.” (Bultmann, FC, ix)

Rudolf Bultmann, H. Gunkel ve onun öğrencilerinin Eski Antlaşma’ya uygulamış oldukları *biçimsel tenkitçi metodun*, artık Yeni Antlaşma’ya uygulandığını belirtmiştir: “Bu çalışmaya, orijinal sinoptiklerin hem anlatım, hem ifadelerde neler içerdiğini bulmak, tarihsel arka plânlarını belirlemek, bu içeriklerin birinci ya da ikinci sözlü aktarımını mı, yoksa düzeltilmiş yazılı metne mi ait olduklarını tespit etmek de dahildir.” (Bultmann, HST, 2-3)

3A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN YÖNTEM BİLİMİ

Vincent Taylor, biçimsel tenkitçilikte atılan adımları tek tek sıralar:

1. Materyalin formuna göre sınıflandırılması.
2. Orijinal forma yeniden ulaşmak.
3. *Sitz im Leben* -yasam koşullarının araştırılması.

(Taylor, FGT, 22)

Robert Mounce, resmi olmayan bir görüşmede, biçimsel tenkitçi prosedürü aşağıdaki üslup ile özetlemiştir:

Biçimsel tenkitçi ilk olarak, Kutsal Kitap anlatımlarının sınıflandırılabilmesi için formları listeler. Arkasından, bu sınıflandırılmaya tâbi tutulacak bağımsız ve ufak parçacıkların (*periscopes*) gelişiminden sorumlu olan erken kilisenin yaşam koşullarını (*Sitz im Leben*) tespit eder. Bu yaşam koşulları neler olabilir? Öldürülme korkusu? Yabancı uluslardan imanluların, Yahudi düzeninden uzaklaşma istekleri mi? Dalâlet mi (din doktrinlerine karşı çıkma)?

Sitz im Leben tespit edildikten sonra bir tenkitçi, aktarımlarda gerçekleşmiş olan değişiklikleri tespit edip, İsa’nın sözlerine yapılmış olan eklemeleri tek tek ayırabilir. Sonuç olarak, elimize orijinal ya da saf bir İncil geçer. (Mounce, I)

Edebiyattan uzak bir toplumda, ağızdan ağıza aktarılan anlatımlar ne hale dönüşebilir?

– C. F. D. MOULE

4A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN ARKA PLÂNI VE TARİHİ

1B. Arka Plân

Biçimsel tenkitçilik, 1914 ile 1918 yılları arasında gerçekleşmiş olan savaşın sonlarına doğru Almanya'da ortaya çıkmıştır. (Redlich, FC, 16)

Floyd V. Filson, sinoptik İncil üzerine uygulanan biçimsel tenkitçiliğin erken tarihini açıklar:

Bu çalışma alanının hâlâ önderleri olarak kabul edilen K. L. Schmidt (1919), M. Dibelius (1919) ve R. Bultmann'ın (1921) eserlerinde bu metot kullanılmıştır. Bu çalışmalar, birçok âlim tarafından örnek alınmıştır: Olrick'in folk hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmalarda; Gunkel'in Eski Antlaşma'da yer alan sözlü aktarımları tespit etmesinde; Wellen'in, İncil'in aktarımına ve bu aktarımın erken dönemlerine tenkitçi yaklaşımlarında; Norden'in düzyazı stilleri ve misyon söylevleri üzerine yaptığı çalışmalarda; vb. Bu çalışmalar, İsa ile yazılı metin halindeki İncil arasındaki boşluğun, bu metinler ile doldurulamayacağını savunmaktadır. Bu boşluk için sözlü aktarım dönemi fikri oluşturulmuş ve incelenmiştir. (Filson, FC, 436)

Almanya'da savaş öncesi dönemde yaşamış olan göze çarpan tenkitçi âlimler şunlardır: Bernard Weiss, Holtzmann, Wrede, Johannes Weiss, Wellhausen, Gunkel ve Wendland. (Redlich, FC, 16)

Biçimsel tenkitçilik alanında çalışmalar yapan bu âlimlerin eserlerindeki ortak paydaları, Easton tespit etmiştir: “Bu yazarlar sırayla, Martin Albertz, Rudolf Bultmann, Martin Dibelius ve Karl Ludwig Schmidt'dir. Vardıkları sonuçlarda çeşitlilik gözlenirse de, hepsinin, birinci İncil aktarımının dogasını kesin bir biçimde tanımlamada ve bu aktarımların oluşumuna ve yayılmasına hükmeden yasaları tespit etmede, ortak bir öze ve kavrayış kalitesine sahip oldukları görülür.” (Easton, CG, 28-29)

Önemli biçimsel tenkitçiler arasında D. E. Nineham ve R. H. Lightfoot da yer almaktadır.

Radikal olmayan biçimsel tenkitçiler şunlardır: Frederick Grant, C. H. Dodd, B. S. Easton ve Vincent Taylor. Eserlerinin içerisine ve kullandıkları terminolojiye bakıldığında bu âlimlerin, Bultmann ve onun takipçilerinden etkilenmiş oldukları görülür. (Gundry, IF AFC, 2)

Rudolf Pesch, biçimsel tenkitçiliğin erken gelişmesini anlatmaya şöyle devam eder:

Yirminci yüzyılın başlarında J. Weiss, çok açık bir beyanda bulunmuştur: “İncil'in ilk dört kitabının metinsel formlarının incelenmesi ve içindeki materyallerin bağımsız olarak gruplanması, çağdaş bilim için Yeni Antlaşma araştırma dalında yerine getirilmesi gereken bir görevdir.” (*Aufgaben der neutestamentlichen Wissenschaft in der Gegenwart* [1908], syf. 35)

J. Weiss'in takipçisi, J. G. Herder ise, “İncil'in ilk dört kitabına uygulanacak bir biçimsel tenkitçiliğin içerdiği sorunları” ortaya koymuştur. (W. G. Kümmel, syf. 98)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ismini duyuran bir başka takipçi ise, “Hristiyanlığın primitif edebiyatı” isimli eserinde “formların tarihi” başlıklı yazıyı yazan F. Overbeck olmuştur. (*Historische Zeitschrift* 48 [1882], syf. 423) Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce P. Wendland (*Die urchristlichen Literaturformen* [1912]) ve E. Norden (*Agnosthos Theos. Un tersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede* [1913]) isimli iki klâsik âlim, Yeni Antlaşma üzerine tenkitçi araştırmaları yönlendiren iki isim olmuştur. Savaş sonrasında ise, biçimsel tenkitçi dönemin altın çağı başlamıştır. (Pesch, FC, 337-338)

C. F. D. Moule, bu konuda şunları dile getirmiştir:

Bu yeni eğilim ilk olarak, özellikle Eski Antlaşma'da yer alan folklorik unsurları inceleyen İskandinav ve Almanya kaynaklı âlimlerden gelmiştir. Bu âlimler, Yasa içerisinde bulunduğunu iddia ettikleri sözlü aktarımlara dikkat çekmeye çalışmışlardır.

Tezlerini su soru üzerine kurmuşlardır: "Edebiyattan uzak bir toplumda ağızdan ağıza aktarılan anlatımlar ne hale dönüşebilir?" Zaman ilerledikçe bu soruya cevap olarak iki önemli prensibi ortaya koymuşlardır: (1) Çeşitli aktarım örneklerinin yeterli miktarlarda incelenmesi sonucunda bir kişi, birbirini izleyen sözlü yayılma aşamalarının kendilerine özgü standart "biçim" ya da "formlarına" asinalık kazanabilir. Böylece belli bir doğrulukta, aynen soğanın yapraklarının soyulması gibi, orijinal metin üzerindeki bu katmanları tek tek ortadan kaldırıp, anlatımın en ilkel, en orijinal formuna ulaşılabilir. (2) İnceleme altına aldığımız yazılı dokümanların, orijinal şekline tamamen sadık olduğunu düşünmek bir hatadır. Bir kişinin, bir anlatımı ya da dokümanın tümünü değiştirmesinden önce, toplumların kolektif etkisinin değiştirici ve etkileyici gücü çok daha yüksektir. (Moule, FCPS, 87)

E. V. McKnight, biçimsel tenkitçilik üzerine kısa ama özlü bir çalışma gerçekleştirmiştir. *What Is Form Criticism?* isimli eserinde, kaynak tenkidi aracılığıyla varılan sonuçlar hakkında arka plânlar bilgileri sunmaktadır:

Yirminci yüzyılın başlarında Incil'in sinoptik ilk dört kitabı üzerine yapılan tenkitçi çalışmalar ile su sonuçlara varılmıştır: (1) "İki doküman" hipotezi kabul edilmiştir. Bunlar, Markos ve Q dokümanlarıdır. Bu iki doküman, Matta ve Luka için birer kaynak teşkil etmişlerdir. (2) Markos, Q, Matta ve Luka, erken kilisenin teolojik görüşlerinden etkilenmişlerdir. (3) Markos ve Q, hem orijinal materyalleri, hem de sonradan eklenen materyalleri içermektedirler. (McKnight, WFC, 9, 10)

2B. Tarih

Bob E. Patterson, *The Influence of Form Criticism on Christology* isimli eserinde, biçimsel tenkitçiliğin tarihini ortaya dökmüştür. (Encounter, Winter, 1970)

Donald Guthrie, biçimsel tenkitçiliğin iddialarının kabul edilmesinin oranının arttığını ve bu eğilimin altında yatan bir çok unsur olduğunu belirlemiştir. Bu unsurlar arasında sunları göstermiştir:

(1) *Kaynak tenkitçiliğinin zayıf noktaları*. Metinsel bir tenkitçi olan kaynak tenkitçiliği, kendisini elindeki materyaller arasına hapsedmiştir. Matta ve Luka'yi incelemeye çalışan bir kaynak tenkitçi, İsa'nın ölümü ile yazılı kaynakların ortaya çıktığı tarih arasında var olan yirmi otuz yıllık bir zaman dilimi ile başa çıkmayı becerememiştir. Biçimsel tenkitçi ise, bu zaman boşluğunu doldurma çabasına girmiştir.

(2) *Markos anlatımının tarihsel doğruluğu üzerine genel bir sorgulama*. Wilhelm Wrede, "Mesih'in Sirri" isimli teorisi ile bu eğilimi başlatmıştır. Bu teoriye göre, Markos'un kitabını yazmasındaki amaç, İsa'nın Mesihliğini yavaş yavaş açıklamaktır (ya da "Mesih'in Sirri" aktarımı).

İlerleyen yıllarda Julius Wellhausen, Markos'un orijinal ya da ilk aktarımının üzerine Incil'in kitaplarının diğer yazarlardan bilgilerin ve o dönemin ağır basan Hristiyan düşünüsünü yansıtan ifadelerin serpiştirildiğini iddia etmiştir.

(3) *Incil'in ilk dört kitabının güncelleştirilmesi arzusu*. Birinci yüzyıl dünya görüşü daha fazla geçerli olmadığı için biçimsel tenkitçilere göre âlimler arasında Incil'i yirminci yüzyıla uygun bir hale getirmek için coskulu bir çaba başlamıştır.

(4) *Metinsel materyallerin orijinal durumlarına ya da orijinal yaşam koşullarına (Sitz im Leben) uygun hale getirilme çabası*. Biçimsel tenkitçiler bu

yüzden Incil'in ilk dört kitabının arka plânlarını tespit edip, bunlar üzerinde yoğun bir şekilde durmuşlardır. (Guthrie, NTI, 188, 195)

Yeni ve daha az sübjektif kriterler aracılığı ile, İsa'nın yaşamını keyfi psikolojik yargılara maruz bırakmadan, İsa'nın yaşamının aktarımının güvenilirliğini sinema yeteneğine sahip olmayı ümit etmekteyiz. Sonuç olarak varmayı hedeflediğimiz nokta, İsa'nın işlerinin ve sözlerinin daha güvenilir bir yapıda bilinmesini sağlamaktır.

– MARTIN DIBELIUS

5A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN EN KATI DESTEKÇİLERİ

1B. Martin Dibelius

Martin Dibelius, şu eserlerin ve diğer temel kitapların yazarıdır: *From Tradition to Gospel* (Aktarımdan İncil'e), *A Fresh Approach to the New Testament and Early Christian Literature* (Yeni Antlasma'ya ve Erken Hristiyan Literatürüne Taze Bir Yaklaşım), *Gospel Criticism and Christology* (İncil Tenkitçiliği ve İsa Bilimi). Kendisi en eski biçimsel tenkitçilerden birisidir. Kendisinin biçimsel tenkitçiliğe bakış açısını, kendi sözlerinden okuyabiliriz:

“İncil'in biçim tarihi üzerine bir araştırmaya başlamadan önce, primitif Hristiyan edebiyatının belli bir kısmına yoğunlaşmamız gerekir; İncil'in sinoptik ilk dört kitabına.” (Dibelius, FTG, 2)

“İncil'in sinoptik ilk dört kitabının, metinsel bir açıdan kavranabilmesi için, bu kitapların çeşitli materyallerin toplamı olduğunun bilinmesi gerekir. Bu kitaplara isimlerini veren yazarlar, aslında içeriğinin çok azını kaleme almışlardır. Prensipler olarak bu kişilere yazar değil, aktarımların bir aşaması, derlemecisi ya da editörü demek daha yerinde olacaktır. Bu kişiler her şeyden önce, ellerinde bulunan çeşitli materyalleri incelemiş, gruplamış ve üzerinde çalışıp, sonra da bir bütün haline dönüştürmüşlerdir.” (Dibelius, FTG, 3)

Dibelius, biçimsel tenkitçilikte kendisi için belirlediği hedefi şöyle tanımlar: “Yeni ve daha az sübjektif kriterler aracılığı ile, İsa'nın yaşamını keyfi psikolojik yargılara maruz bırakmadan, İsa'nın yaşamının aktarımının güvenilirliğini sinema yeteneğine sahip olmayı ümit etmekteyiz. Sonuç olarak varmayı hedeflediğimiz nokta, İsa'nın işlerinin ve sözlerinin daha güvenilir bir yapıda bilinmesini sağlamaktır.” (Dibelius, CGNTS, 42)

“*Formgeschichte* ekolünün beyan ettiği temel bakış açısını düz bir ifade ile, ‘İsa hakkında saf bir tarihsel tanıklık asla verilmemiştir’ olarak özetleyebiliriz. İsa'nın işlerinin ve sözlerinin aktarımı olarak bizlere sunulan her şey aslında, Hristiyan olmayanların iman etmesi, onların da sağlam bir imana sahip olmaları için vaaz edilme amacıyla düzenlenmiş inanç tanıklığıdır. Hristiyanlığın kaynağı, tarihsel bir süreç hakkındaki bilgi birikimi değil, aktarımın içeriğinin kurtuluş olduğuna dair bir güven olmuştur: Kesin sonuca ulaştırıcı başlangıç.” (Dibelius, FTG, 295)

“*Formgeschichte* ekolünün teolojik hedeflerinden bir diğeri ise, elimizdeki materyalin iskeletini oluşturan İsa'nın hikâyesinin kapsamının betimlenmesinin gerçekleştirilmesidir.” (Dibelius, FTG, 295)

Dibelius, Incil'in asil amacının Isa Mesih'in kisiligini anlatmak olmadigini iddia etmektedir: "Durum bu olunca da, aktarimlarin Incil'de dogru bir sekilde yansidigini sormaya bile gerek kalmamaktadır. Hatta, Mesih'in karakteri ya da vasiflari hakkında bilgi edinmek için Incil'i incelemek bosuna olacaktır. Incil üzerine yapılan seküler bir arastirma ile herhangi bir cevaba ulasilmaması, orijinal aktarimin metinsel olmadigi sonucunu ortaya koyar." (Dibelius, FTG, 300)

"Primitif Hristiyanlik döneminin edebi zenginligi, Incil aktarimında karsimiza çıkan çeşitli formlar ile kendisini göstermektedir. Bu formlari belirleyen unsur ise, Hristiyan kilisesinin misyonerlik ve vaizlik ihtiyaçlari olmuştur." (Dibelius, FTG, 287)

"Erken kilise, bir misyoner kiliseydi. Isa'nin elçilerinin sahiplendigini, aktarimlarin derlemis halinin olusturulma amaci misyonerlik, araci ise vaizlik olmuştur." (Dibelius, FTG, 13)

"Erken Hristiyanlari aktarimlarininin böyle bir propaga nda yapmaya iten unsur, baskalarini kendi dinlerine devsirme konusunda hissettikleri zorunluluktur, yani misyonerlik amacidir." (Dibelius, FTG, 13)

Dibelius, vaizcilikten bahsederken, 'Hristiyanlik propagandasinin tüm biçimleri buna dahildir: Misyonerlik amaçlı vaazlar, tapinma esnasında verilen vaazlar ve teolojik öğreti amaçlı vaazlar. Hristiyanligin tüm dünya üzerinde gerçeklestirdigi misyon, bu degisik aktivitelerin olusmasinin sebebidir" demistir. (Dibelius, FTG, 15)

"Isa'nin yasami hakkındaki aktarimlarin sadece bir tanesi eksik ve birbirinden kopuk degildir: 'Isa'nin Çarmiha Gerilmesi Anlatimi.' (Dibelius, FTG, 23, 178) Dibelius'a göre bu anlatimin amaci, bu olayin gerçeklestigini ispatlamak degil, bu olayin gerçekleşmesinin Tanrı'nin arzusu oldugunun vurgulanmasıdır." (Dibelius, FTG, 186)

"Incil'de yer alan diger anlatimlarin hepsi birbirinden bagimsiz bir sekilde var olmuştur. Bu aktarimlari ilk, orijinal sekli ile ele alirsak, birkaç ifade dışında Isa'nin yasami hakkında hiçbir tanikliga rastlamayiz. Benim de sahsen savunucusu ve temsilcisi oldugum biçimsel tenkitçilik (*Formgeschichtliche Methode*) metodunun temel hipotezi iste budur." (Dibelius, GCC, 27)

2B. Rudolf Bultmann

Giessen, Marburg ve Breslau'da gerçeklestirilen Yeni Antlasma çalışmalari eski profesörlerinden olan Rudolf Bultmann, 1951 senesinde emekliye ayrılmıştır. Ancak, onun çağimizin Yeni Antlasma tenkitçiligine yaptigi katkilar, dünya çapında etkisini sürdürmektedir. Bultmann, biçimsel tenkitçi bakış açisini yansıtan birçok kitap yazmıştır: *The History of the Synoptic Tradition* (Sinoptik Aktarimin Tarihi), *Jesus and the Word* (Isa ve Söz), *Theology of the New Testament* (Yeni Antlasma'nin Teolojisi) ve *Jesus Christ and Mythology* (Isa Mesih ve Mitoloji).

1C. Asagıda, Bultmann'in kendi ifadeleri ve onun hakkında söylenenlerden bir aktarım sunulmaktadır:

Klass Runia, Bultmann'in dünya üzerindeki etkisi hakkında su yorumda bulunmuştur:

Bultmann'in programi, savaş sonrası teolojisinde inanılmaz bir etki yapmıştır. Günümüz Almanyası'nda neredeyse teologların tümü ya onun ekolünü takip etmektedir ya da onun düşünce yapısından derinden etkilenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise benzer, hatta daha radikal iddialari dile getiren Paul Tillich gibi bir çok önde gelen teolog, bu ekolün etkisi altında kalmıştır. Bu teologların bazilari, Kutsal Kitap'a dayandırılan geleneksel Tanrı kavramının öldüğünü, yok olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmişlerdir. (Runia, MDAB, 13)

Rudolf Pesch, sözlerine şöyle devam eder: “Bakis açisi, karsilastirmali din ve tarihsel tenkitçilik etkisi altında kalmis olan R. Bultmann, su gerçegi en güzel şekilde formüle etmistir: ‘ele alınan toplumun, ki bu toplum primitif Hristiyan toplumu da olabilir, yasamini yansitan yazili metinler, o toplumun sosyal kosullarini ve ihtiyaçlarini neredeyse kesine yakin bir oranla, bu metinlerin stillerinde, formlarında ve kategorilerinde yansitir.’” (Pesch, FC, 338)

H. N. Ridderbos, bu konuda sunlari gözlemlemistir: “Bultmann’in Yeni Antlasma’ya yaklasimi, Hristiyan olmayan inançlar ve bu inançlarin gelismisi ile Yeni Antlasma’nin kiyaslanmasi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yaklasima, din tarihi metodu (*Religiongeschichte*) denmektedir.” (Ridderbos, B, 12)

Bultmann, Incil’e skeptik (şüpheci) bir biçimde yaklasmasi ile taninmistir. Su sözlerinde bu şüpheciliginin hissetmemek mümkün degildir: “Isa’nin kisiligi, tarihselligi ve isleri; ayni şekilde Hristiyanligin orijini hakkında bildiklerimizin belirsizligi siddetle vurgulanmalıdır.” (Bultmann, FC, 20)

Bultmann, biçimsel tenkitçiligin gelismisini şöyle tanımlar: “Yazili aktarimin içerdiği çesitli formlar, toplumun içerisinde isleyen etkilerin disa vurumudur, ayni zaman da toplumun yasami da kullanılan formlari anlasilir kilmaktadır.” (Bultmann, HST, 5)

Bultmann, kendi metodu hakkında sunlari dile getirmistir: “Atacagimiz ilk adim, Isa’nin elçileri tarafından kullanılan aktarim materyalleri ile, elçilerin kendi eklemelerini birbirinden ayirt etmektir.” (Bultmann, FC, 25)

Bultmann’in programi, savas sonrasi teolojisiinde inanılmaz bir etki yapmistir. Günümüz Almanyasi’nda neredeyse teologların tümü ya onun ekolünü takip etmektedir ya da onun düşünce yapısından derinden etkilenmistir. Amerika Birlesik Devletleri’nde ise benzer, hatta daha radikal iddialari dile getiren Paul Tillich gibi bir çok önde gelen teolog bu ekolün etkisi altında kalmistir. Bu teologların bazilari, Kutsal Kitap’a dayandırılan geleneksel Tanrı kavraminin öldüğünü, yok olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmislerdir.

– KLASS RUNIA

2C. Birkaç Yorum ve Tenkit

G. E. Ladd, Bultmann’in, Hristiyan düşünüsünün erken tarihini yeniden yapılandırma ve Isa’nin tarihselligini tespit etmek için kullandigi temel metodun aslında “karsilastirmali din metodu olduğuna” isaret etmektedir.

“Alman âlimlerinin geliştirdigi bu metota göre herhangi bir dini olay, kendi dini çevresinin isigi altında anlasilmalıdır.” (Ladd, NTC, 8)

Schubert Ogden, *Christ Without Myth*, (Efsanelerden Arindirilmis Isa) isimi kitabında su gözlemlerini dile getirmistir:

Bultmann’ın önerilerinin tenkidi için atılması gereken birinci adim, bu önerilerin aslında iki ifade ile özetlenebileceğinin gösterilmesidir:

(1) Hristiyan inancı, geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde yorumlanmalıdır. Bu yorumlama esnasında, Isa’nin gerçek ve tarihsel (geschichtlich) varlığının orijinal olasılığına dair bir fikre sahip olunmamalıdır. Çünkü bu olasılığın az ya da çok, ancak yeterli bir miktarda açıklığa kavuşması ve kavramlaştırılması felsefi bir analiz e mahsustur.

(2) Hristiyan inancı aslında anlaşılabilir bir inançtır, ya da 'gerçek olma olasılığını tasir'. Bunun sebebi ise, kilisenin ve sözlerinin ve sakramentlerin kaynağı olan Nasıralı İsa'nın (historisch) tarihsel varlığıdır.

Bultmann'ın önerilerinin tenkidi için atılması gereken ikinci adım ise, aynen Barth, Buri ve diğer birçok âlimin yaptığı gibi, bu iki önerinin karşılıklı olarak birbirine uymadığını ortaya koymaktır. (Ogden, CWM, 111-112)

Edward Ellwein, Bultmann'ın, İsa hakkında bilebileceklerimiz hakkındaki görüşünü şöyle özetlemiştir:

İsa denilen birey kimdir? O da bizim gibi bir insandır. Efsanevi bir karakter değildir. O'nun üzerinde mesihliğin bir pırlantısı yoktur, sadece ve yalnızca sıradan bir insandır, ancak bir öğretmendir ve bir dönem için peygamberlik yapmıştır; dünyanın yakında sona ereceğine dair peygamberlikte bulunmuştur; Tanrı'nın yasasını çiğnemistir; Eski Antlaşma'nın büyük peygamberlerinin ortaya koyduğu resmi ve tarikatvari tapınmaya olan protestoyu yenilemiş ve radikalleştirmiştir; Yahudiler tarafından Romalılar'a çarşıya gerilmek üzere teslim edilmiştir. Bunların dışında İsa hakkında anlatılan her şey belirsiz, güvenilirmez ve efsanevidir. (Ellwein, RBIK, 34)

Donald Guthrie, *New Testament Introduction* (Yeni Antlaşma'ya Giriş) isimli kitabında, Bultmann'ın teolojisinin temelini oluşturan sebepleri tanımlamıştır:

Bultmann'ın tenkitçiliği esasında yaşadığı hayal kırıklıkları, onu tarihsel delillere duyulan ihtiyaçtan özgür kılacak bir İncil yaklaşımı arayışı içine girmesinin sebebidir. Bultmann'a göre, birisinin iman etmesi için bu kişinin geri zekâli olması gerekmektedir. Bultmann, kendisini varoluşçu felsefeye adayarak, bu tarihsel olmayan yaklaşım a daha çok yönelmiştir. Heidegger'den derinden etkilenen Bultmann, Hristiyan inancı için en önemli unsurun, Mesih'e varoluşçu bir yaklaşımla yaklaşmak olduğu iddiasında bulunmuştur. (Guthrie, NTI, 93-94)

En sonunda Chicago Üniversitesi'nden Martin E. Marty, Bultmann'a karşı değişik bir tepkide bulunmuştur:

Rudolf Bultmann'ın dostları ve düşmanları, onun yirminci yüzyılın ne büyük Yeni Antlaşma dehası olduğunu iddia ederler. Sayıları bir hayli kalabalık olan Anti-Heideggerciler, bu iddiaya 'Kesinlikle hayır!' derler; Bultmann kendisini Marburger, Martin Heidegger'in felsefesine kaptırarak teolojinin berrak sularını çamurlaştırmıştır. Almanya'daki kalabalık bir Lutheran grup ise, kendisinin de Lutheran olduğunu iddia eden Rudolf Bultmann'a, 'Yüzyılın En Büyük Din Düşmanı' unvanını lâyık görmüşlerdir. (Marty, F, 10)

Heidegger'den derinden etkilenen Bultmann, Hristiyan inancı için en önemli unsurun, Mesih'e varoluşçu bir yaklaşımla yaklaşmak olduğu iddiasında bulunmuştur.

– DONALD GUTHRIE

3B. Vincent Taylor

Biçimsel tenkitçiliğin önde gelen isimlerinden olan Vincent Taylor, kendisinin de mensup olduğu bu ekolü tenkit etmekten geri kalmamış bir âlimdir. Taylor'ın biçimsel tenkitçilik ile

ilgili 1935 tarihinde yayımlanmış, ilk eseri olan *The Formation of the Gospel Tradition*, biçimsel tenkitçiliğin artı ve eksilerini ortaya koymuştur. Taylor, Bultmann'ın tarihsel süpheciliklerinden uzak bir âlimdir.

Taylor, biçimsel tenkitçilerin temel varsayımlarına katılmaktadır:

Bize düşen, biçimsel tenkitçiliğin temel varsayımlarını gözden geçirmektir. Bu varsayım, temel olarak en erken aktarımın, zaman ve mekan bağlantısı olmayan, izole, küçük parçacıklardan oluştuğuna dairdir. Arkasından yapmamız gereken, bu görgü tanıklıklarının derlendiği zaman ve mekânı tespit etmeye çalışmaktır. İncil'in Markos kitabı elimizde olduğu sürece, erken aktarımların bir yığın parçacıktan oluştuğunu reddetmenin mümkünatı yoktur. (Taylor, FGT, 38-39)

Taylor, Dibelius ve Bultmann'ın sözlü aktarım hakkındaki görüşlerinin ikisine de katılmaktadır:

Biçimsel tenkitçilik su prensip üzerine kurulmuştur: İncil'in ilk dört kitabının yazılı metinlerinin içerdiği materyaller yapı ve form farklılıklarına göre çeşitli gruplara bölünebilir. Bu farklılıklar bizlere yazılı metin öncesi dönemde bu aktarımların geçirdiği gelişim ile ilgili ip uçları sunmaktadır. Sözlü aktarımlardaki farklılıkları oluşturan unsur ise, bu aktarımların kilisenin günlük yaşamdaki kullanım alanlarıdır: vaaz, öğretim ve misyoner propaganda. (Taylor, MGT, 470-71)

Erken Hristiyan topluluğunun yaratıcılığı ve İsa'nın hayat hikâyesi konusuna olan merakları hakkındaki can alıcı referanslar hakkında Taylor, şu varsayımda bulunmuştur:

Erken Hristiyan topluluğunun, İsa'nın hayat hikâyesine olan meraklarının sebebi olarak birkaç varsayımda bulunmak mümkündür: Bir kere, erken Hristiyanlar mütevazı bir geçmişe ve marifete sahip insanlardı; bu kişilerin ebehiyat sanatı hakkında fazla birikimleri yoktu; tarihçilerin uğraştığı sorunlar onları çok fazla ilgilendirmiyordu. Onların gözleri Yeni Cennet'e dikilmisti ve bu Cennet'in yakında İsa tarafından onlara getirileceğine inanmaktaydılar ve onları bu öğretiden daha fazla heyecanlandıran hiçbir şey yoktu; bilmedikleri tek şey ise, on dokuz asır geçmesine rağmen, bu beklentilerinin hâlâ gerçekleşmediğidir. Bu kişilerin tüm umutları geleceğe bağlanmısken, geçmişi kayıt altına almanın ne anlamı olabilir di? Bir kez daha gördüğümüz gibi, İsa aktarımının oluşumu tamamen toplumsal bir süreçtir. Aktarımların unutulmamaya lâyık görülmesinin sebebi, erken Hristiyanların İsa'nın hayatına olan merakları değil, dini toplantılarında işlevsel kullanımı olmasıdır. İlk Hristiyanlar, biyografiye merak mı salmışlardır?

Ancak, konu İsa'nın elçileri olduğu zaman, verilecek olan cevapların daha farklı olması gerekir. Bu kişilerin İsa'nın hikâyesini anlatma konusunda belli bir hevesleri olduğu tahmin edilse de, günümüzdeki anlamı ile bir biyografi hazırlamak için belli bir güdüleri olamayacağı kesindir. İncil'in ilk dört kitabının sonuncunun hedefi dini ve doktrinseldir, ancak sunulan materyalin yapısı daha çok tarihidir. Markos kitabında açıkça gördüğümüz, İsa'nın hizmetini aktarma isteği, kendisini Matta'da da belli etmektedir. Ancak bu istek, Matta kitabının didaktik ve kilise tarihi anlatımlarının gölgesinde kalmaktadır. Luka iii. 1'de verilen bilgiler ve kitabın daha basındaki önsözüne (i. 1-4) baktığımız zaman, düzenli ve sıra takip eden bir anlatımın hedeflendiğini görürüz, ancak bu kronolojik niyetin ne kadar başarıldığını bilme imkânımız yoktur. (Taylor, FGT, 143-144)

Dibelius, İncil anlatımlarına paralel başka metinleri bulmak için, sık sık hahamlara ait metinleri araştırmıştır. Dibelius, bu metinlerin nispeten geç bir dönemde derlenmelerine rağmen, içerdiği anekdotların erken orijine sahip olduklarına ve

karsilastirilmalarin gerceklestirilmesi durumunda, Incil'in sinoptik ilk dort kitabini tatmin edici bir sekilde yansitacaklarina inanmistir.

- LAURENCE J. MCGINLEY

4B. Özet

Biçimsel tenkitçiliğin en kati yandaşları hakkında bir sonuca varmadan önce bu kişilerin uzlaştığı ve çatıştığı noktaları belirlemenin yararı olacaktır.

1C. Dibelius ve Bultmann Arasındaki Benzerlikler

Her ne kadar Bultmann ve Dibelius aktarım materyallerini değişik şekillerde sınıflandırsalar da bunun sebebi değişik yaşam koşulları ile değişik formları ilişkilendirmelerinden gelmektedir, aslında her ikisinin de temel varsayım üzerindeki temel görüşleri uyum içerisindedir. Bu varsayımın iki taraftarı vardır: Yazılı metin döneminden önceki dönemde sözlü aktarım materyalleri kısa ve bağımsız olarak etrafta ağızdan ağıza dolasmaktaydılar, erken topluluğun yaşam koşullarına uyum sağlamaktaydılar (*Sitz im Leben*) ve Incil'de yer alan bütün tarihsel içerik (İsa'nın Çarmıha Gerilmesi hikâyesi hariç), İsa'nın elçilerinin sonradan eklemesi ile bu aktarımlara karışmışlardır. (Gundry, IFAFC, 24-25)

E. V. McKnight, Dibelius ve Bultmann arasındaki benzerliklere işaret etmeye devam eder: "Her ikisi de materyallerin formlarına göre sınıflandırılabilirliğini savunmuş; bu formlar sayesinde aktarım tarihinin öğrenciler tarafından yeniden yapılandırılabilirliğini öne sürmüşlerdir." (McKnight, WFC, 20)

L. J. McGinley, Dibelius ve Bultmann'a biraz farklı yaklaşmaktadır. Bu ikilinin stil konusunda hemfikir olmalarına rağmen terminolojide uyusamadıklarına; materyal konusunda hemfikir olmalarına rağmen aktarımın gelişmesinde uyusamadıklarına; *Sitz im Leben* konusunda uyusamayıp en sonunda kategorilerin tarihsel değerinin tümünden reddedilmesi konusunda uzlaştıklarına işaret eder. (McGinley, FCSHN, 45-46)

McGinley, sözlerine şöyle devam eder:

Bultmann ve Dibelius, biçimsel tenkitçiliğin üstlenmesi gereken görevlerden bir tanesinin de, formların tanımı ve sınıflandırılması olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Bir toplumun ürettiği değişik metinsel türler ile toplum yaşamının çeşitli fonksiyonları arasında bir ilişki olduğuna göre, bu ilişkiyi tespit etmenin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. Aynı şekilde, tarihsel-sosyal koşulların oluşturduğu belli bir ihtiyacın karşılanması için oluşturulan belli bir formun da tespit edilmesinin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir. (McGinley, FCSHN, 18,19)

McGinley bu konuda sunları gözlemlemiştir: "Dibelius, Incil anlatımlarına paralel başka metinleri bulmak için sık sık hahamlara ait metinleri araştırmıştır. Dibelius, bu metinlerin nispeten geç bir dönemde derlenmelerine rağmen içerdiği anekdotların erken orijine sahip olduklarına ve karşılaştırmaların gerçekleştirilmesi durumunda Incil'in sinoptik ilk dört kitabını tatmin edici bir şekilde yansıtacaklarına inanmıştır." (McGinley, FCSHN, 96)

McGinley, sözlerine şöyle devam eder:

Bultmann, hahamlara ait aktarımlarda yer alan örneklerden ve benzerliklerden fazlasıyla faydalanmıştır ancak kendisi hahamlık aktarımlarının sabit bir şekli almalarını sağlayan sürecin, Incil'in sinoptik ilk dört kitabının aktarımlarının sabit bir şekli almalarını sağlayan süreçten daha karmaşık olduğuna inanmaktadır. Incil'in sinoptik ilk dört kitabının biçimleri, hahamlara ait aktarımların biçimlerine göre daha saf bir şekilde korunmuştur. Hahamlara ait

aktarımların formasyonları daha bilinçli, motifler daha sanatsal ve bireysel unsurlar daha şekillidir. (McGinley, FCSHN, 97)

Biçimsel tenkitçilik kulaga bilimsel bir metot gibi gelebilir ancak gerçekten de bilimsel olsa idi yaptığı yorumlar, vardığı sonuçlar da belli bir tutarlılık gözlenirdi. Biçimsel tenkitçiliğin, tek bir cümle için bile birden fazla yorum sunduğunu biliyoruz. Karşımıza çıkan tek sorun yorumların çeşitliliği değil aynı zamanda bir ayetin resmi bir anlatım mı, yoksa bir mucize anlatımı mi olduğu konusunda tenkitçilerin uzlaşmamasıdır ki, bir anlatımın her ikisi de birden olma durumunda söz konusudur. Eğer biçimsel tenkitçilik bilimsel bir metot olsaydı, tarihsel yeniden yapılanmada da belli bir tutarlılığı görürdük.

– ROBERT MOUNCE

2C. Bazı Temel Eleştiriler

Bultmann ve Dibelius arasındaki temel farklılıkların bir tanesi ise; unsurların formasyonunun “kontrol edici güdü” kavramıdır:

- (1) Bultmann’a göre Incil’in ilk dört kitabındaki “kontrol edici güdü”, erken Hristiyan topluluğu ile Yahudiler arasındaki tartışmalar ve çekismedir. (Bultmann, Kenyon, BMS, 350-351)
- (2) Dibelius Bultmann’a göre Incil’in ilk dört kitabındaki “kontrol edici güdü”, “misyonerlik amacıdır” ve “vaizlik” bir propaganda aracıdır. (Dibelius, FTG, 13)

Vincent Taylor, su konuda Bultmann’i elestirmektedir:

Bultmann’ın orijinallik testleri ileri seviyede subjektiftir. İsa’nın sözlerinde yer alan bir kaç karakteristik unsurları seçip, tüm aktarımın orijinalligini bizim belirlediğimiz bu kürsü üzerinde yargılayabilir miyiz? Neyin karakteristik unsur olduğunu belirlemek hiç de kolay değildir; belirleme imkânımız olsaydı bile bu test her defasında kusurlu sonucunu vermeye mahkumdur, çünkü en büyük düşünürler bile, öğretilerini sık sık tekrar etmiş, benzer şekillerde ifade etmişlerdir. (Taylor, FGT, 107-108)

Biçimsel tenkitçiliğin kronolojik gelişiminde Martin Dibelius’un arkasından gelen Bultmann, sunları dile getirmiştir: “Dibelius’tan farklı olarak ben su iddiada kesinlikle kararlıyım: Biçimsel tenkitçilik, metinsel formların primitif kilisenin yasal ve tarihi ile ilişkisinin olmasından dolayı metinsel tenkitçi yargılarının içerisinde gerçekler hakkında önceden varsayımlara dayalı yargıları da içermekte iken, aynı zamanda gerçeklerin de yargılanmasına sebep olmaktadır (bir ifadenin orijinalligi, bir aktarımın tarihselliği, vb.)” (Bultmann, HST, 5)

Alfred Wikenhauser, biçimsel tenkitçilige ciddi eleştiriler getirmektedir:

Dibelius tarafından az da olsa savunulsa da Bultmann ve Bertram’in siddetle savunduğu iddia sonucunda, primitif Hristiyan topluluğuna ciddi bir yaratıcılık gücünün atfedilmesi, biçimsel tenkitçiliğin en büyük kusurlarından birisidir. Bu iddiaya göre Incil’in sinoptik ilk dört kitabının mucizeler (*Novellen*) basta olmak üzere bazı kısımları, en çok Yahudilerden ve Yunanlılardan etkilenmiş olan bu topluluk tarafından ya yaratılmıştır ya da biçimlendirilmiştir. (Wikenhauser, NTI, 276)

Biçimsel tenkitçilige karsi yükselen elestirilerin en önemlileri, tarafsizlik ve ön yargisizlik alanlarinda yogunlasmistir. Bir söylesi esnasinda Robert Mounce sunlari dile getirmiştir: “Biçimsel tenkitçilik kulaga bilimsel bir metot gibi gelebilir ancak gerçekten de bilimsel olsa idi yaptigi yorumlar, vardigi sonuçlar da belli bir tutarlilik gözlenirdi. Biçimsel tenkitçiligin, tek bir cümle için bile birden fazla yorum sundugunu biliyoruz. Karsimiza çıkan tek sorun yorumlariin çeşitliliği değil aynı zamanda bir ayetin resmi bir anlatım mi, yoksa bir mucize anlatımı mi oldugu konusunda tenkitçilerin uzlaşmamasidir ki, bir anlatımın her ikisinde birden olma durumunda söz konusudur. Eger biçimsel tenkitçilik bilimsel bir metot olsaydı, tarihsel yeniden yapılanmada da belli bir tutarliliği görürdük.” (Mounce, 144)

I. J. Peritz, biçimsel tenkitçilerin taraflı ve ön yargılı olmaları konusunda sunlari belirtmiştir:

Biçimsel tenkitçilik, bizleri ya hatalı metoduna boyun eğmeye ya da bu metot ile savasmaya mecbur bırakmaktadır. Ancak burada karsi karsiya kalan iki taraf; tenkitçi bir tutum ile tenkide karsi bir tutum değil tenkitçi tutum ile hiper tenkitçi tutum taraflarıdır. Incil’in ilk dört kitabının tenkit edilmesi, katı bir objektifliği iddia etmemektedir. Bazı metinlerde nerede bir siirin bitip nerede bir tarih anlatımının başladığını kestirmek zordur. Bizim anladığımız bir anlamda “biyografi” olmayan bu metinlerin temelini oluşturan katı bir kronolojik ya da topografik bir plan olmama olasılığı yüksektir. Ancak sadece bunlar yüzünden de elimizde sağlam tanıklıklar olmadığını, İsa Mesih’in Hristiyan inancına sahip Kilise tarafından yaratıldığını iddia etmek ve Hristiyanlığın İsa Mesih tarafından yaratıldığını reddetmek tamamen mantık dışıdır. (Peritz, FCE, 205)

Sözlerine söyle devam eder: “Biçimsel tenkitçiligin en büyük kusuru, aktarımlari değerlendirme konusunda gösterdiği ön yagılarıdır.” (Peritz, FCE, 205)

Kısa bir zaman önce yayınlanan bir bültende Peritz biçimsel tenkitçilik hakkındaki son sözlerini söylemiştir: “Biçimsel tenkitçilerin hepsinin aslında söylemek istedikleri kısaca şöyledir: İsa Mesih’in öğrencileri, Rab’lerinin hatıralarını sağlam bir şekilde devam ettiremeyecek kadar beceriksiz, iki cümlelik metni kaleme alamayacak kadar cahil ve doğru bir biyografi ya da tarihsel metin oluşturulmasına katkıda bulunmayacak kadar umursamazlardır.” (Peritz, FCE, 202)

Bultmann’ın orijinallik testleri ileri seviyede sübjektiftir. İsa’nın sözlerinde yer alan birkaç karakteristik unsuru seçip, tüm aktarımın orijinalligini bizim belirlediğimiz bu kürsü üzerinde yargılayabilir miyiz? Neyin karakteristik unsur olduğunu belirlemek hiç de kolay değildir; belirleme imkânımız olsaydı bile bu test her defasında kusurlu sonucunu vermeye mahkumdur çünkü en büyük düşünürler bile, öğretilerini sık sık tekrar etmiş, benzer şekillerde ifade etmişlerdir.

– VINCENT TAYLOR

6A. ÖZET

1B. Biçimsel tenkitçilik, İsa’nın aktarımının yazılmış olduğu ilk orijinal metinlerin biçimini tespit etmeyi hedefler.

2B. Biçimsel tenkitçiler Incil'in ilk dört kitabının orijinal sekline ulaşarak, bu metinlerin oluşumunu tetikleyen erken kilise ihtiyaçlarını tanımlayabilmeyi ümit ederler.

3B. Biçimsel tenkitçi metod, Incil'in ilk dört kitabının metinsel formunu baz alarak parçalara böler, arkasından bu metinlerin oluşumuna yol açan yaşam koşullarını araştırır. Bu metodun amacı Incil'in ilk dört kitabını orijinal, saf sekline dönüştürmektir.

4B. Biçimsel tenkitçilik, 1. Dünya savaşı esnasında doğmuştur.

5B. Biçimsel tenkitçiliğin önde gelen savunucuları Martin Dibelius, Rudolf Bultmann ve Vincent Taylor gelir.

28

TARİHLE İLGİLİ SEPTİSİZM (SÜPHECİLİK)

BÖLÜME BAKIS

- Tarihle İlgili Süpheciliğin Temel Varsayımı
  - Albert Schweitzer'in Görüşü
  - Martin Dibelius'un Görüşü
  - Rudolf Bultmann'ın Görüşü
  - Ernst Käsemann'ın Görüşü
- Tarihle İlgili Süpheciliğin Çürütülmesi
  - Bultmann'i İzlemenin Sonuçları
  - İsa'nın Öğrencilerinin Tarihsel Anlatımları
  - İsa'nın Essiz Karakteri
  - Antik Çağlarda Tarih Yazımı
  - Tenkitçilerin Görüşü Gerçekten de Tarafsız mı?
  - Sonuç
- Özet

1A. TARİHLE İLGİLİ SÜPHECİLİĞİN TEMEL VARSAYIMI

Yeni Antlasma yazıları, İsa'nın yaşamının gerçek tarihsel anlatımı değildir.

Julius Wellhausen'den alıntı yapan Rudolf Bultmann, sunları dile getirmiştir: "İsa'nın, Yerusalem'deki toplumdan bizlere iletilmiş olan aktarımlarda yaşadığı kesindir; ancak bu toplumda hüküm sürmüş olan İsa kavramından, İsa'nın kendisi hakkında tarihsel bir bilgi alamayız." (Bultmann, NASP, 341)

İsa hakkında tarihsel bir araştırmanın prensiplerini tespit edebilmek için, Wellhausen sunları söylemiştir: "Kabul etmememiz gerekir ki bir aktarımın metinsel hali ya da bir parçası, içinden çıktığı tarihsel durum hakkında başvurulacak temel kaynak olmasına rağmen bu aktarım, tarihsel detaylarını sunduğu olay hakkında sadece ikincil bir kaynaktır." (Bultmann, NASP, 341)

Bu bakış açisinin kabul edilmesi demek, İsa hakkındaki gerçekler konusunda İncil'in ikincil bir kaynak olarak kabul edilmesi demektir. J. Martin, bu bakış açisini kabul edenlerdendir: "İncil, *kilisenin, inancının temelini oluşturduguna inandığı gerçekler hakkında yorumların yazılmış olduğu bir kitaptır.*" (Martin, RG, 44)

Tanınmış bir tenkitçi olan R. H. Lightfoot, şu sonuca varmıştır: "Anlaşıyor ki Mesih'in cennetsel karakteri bir yana, dünyasal karakterinin büyük bir kısmı bizlerden saklanmıştır. İncil'in ilk dört kitabı, iddia edilen paha biçilmez değerlerine rağmen, bizlere İsa'nın sesini değil fısıltısını sunabilmekte, bizleri O'nun adetlerine ulaştırmak yerine varoslarda dolastırmaktadır." (Lightfoot, HIG, 225)

1B. Albert Schweitzer'in Görüşü

Kutsal Kitap ve Hristiyan tecrübeleri dışında varlığının sağlam bir şekilde ispatlanması mümkün olan tarihsel bir İsa için yapılan araştırmayı tenkitçi Albert Schweitzer yönetmiştir. Kendisi şu cümleleri kaleme almıştır: "Nasıralı İsa; Mesih olarak kendisini öne çıkarmıştır, Tanrı'nın Krallığının ahlâk unsurlarını vaaz etmiştir, Cennetteki bu Krallığı dünyaya getirmiştir ve Kendi isine son bir kutsama vermek için çarşıya çıkmıştır, ancak asla var olmamıştır. İsa, rasyonalizm tarafından dizayn edilmiş, liberalizm tarafından yaşam bahsedilmiş ve modern teoloji tarafından tarihsel bir giysi ile kusatılmıştır bir figürdür." (Schweitzer, PSJ, 396)

İsa'nın tarihselliği üzerine bizlerin yürüttüğü çalışmaların problemlerini tespit etmeye çalışan Schweitzer, çalışmalarımızın istikrarsız bir arka plana dayandırıldığını iddia edip sözlerine şöyle devam eder:

İsa'nın yasami üzerine yapılan ve tuhaf bir tarihi olan çalışmalar, İsa'nın tarihselliğini keşfetmek için yola çıkar ve bu keşfin gerçekleşmesi durumunda İsa'nın günümüze bir Öğreten ve Kurtarıcı olarak transfer olacağını amaçlar. Hristiyan kilisesinin tarihi doktrinlerinin yalnızca kayalarına zincirlenmiş İsa'nın bağlarını gevsetir; İsa'nın kendisine doğru yaklaşması karşısında bu karakterin bir kez daha yaşam ve eylem yaratacağı fikri ile sevince kapılır ancak İsa, bizim zamanımızda konaklamaz ve kendi çağına doğru geriye dönerek uzaklaşır. (Schweitzer, PSJ, 397)

2B. Martin Dibelius'un Görüşü

Martin Dibelius, ilk Hristiyanlar'ın İsa'nın tarihsel kayıtlarını oluşturma hakkında bir çaba göstermeleri olgusuna şüphe ile yaklaşmaktadır: "İlk Hristiyanlar'ın İsa'nın yaşamını ve ölümünü objektif bir biçimde insanlığa sunmak gib bir kaygıları yoktu, *sine ira et studio*. Onların tek istediği çok yakında olduğuna inandıkları dünyanın sonunun gelmesinden önce,

mümkün olduğu kadar çok kişiyi kurtulusa dahil etmekte. İlk Hristiyanlar'ın tarihsel kayıt tutmak gibi bir çabaları yoktu. (Dibelius, GCC, 16)

İncil'de yer alan tarihsel aktarımların tarafsızlığına saldırmaya devam eden Dibelius, Hristiyan "propaganda" eyleminin gerçek tarihsel manzarayı gölgelediğini öne sürmektedir: "İncil'de yer alan aktarımların tarihselliğe şüphe düşüren bir başka unsuru ise bu aktarımların ilgi odağının misyoner bir fonksiyon olmasıdır. Aktarımların ifade edilme şeklinde belli bir stil gözlenebilir, daha açık söylemek gerekirse bu stilin amacı imanluları yüreklendirmek, imansızları imana kavuşturmadır. Aktarımlar, olayların objektif anlatımı değildir." (Dibelius, GCC, 76)

3B. Rudolf Bultmann'ın Görüşü

İsa'nın yaşamına tarihsel açıdan duyduğu şüphe, Bultmann'ın teolojisini sık sık allak bullak etmiştir: "Aslında su anki düşünceme göre bizler, İsa'nın yasami ve kişiliği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü ilk Hristiyanlar'dan kalan kaynaklar bu konu ile ilgilenmemekteydi. Daha da ötesi İsa hakkında ne parçali, ne efsanevi ne de diğer biçimlerde, herhangi bir kaynak yoktur." (Bultmann, JW, 8)

Bultmann, su iddiada bulunur: "İsa'nın karakterinin, kişiliğinin ve yaşamının canlı bir resmine ulaşma imkânımız yoktur." (Bultmann, FC, 61)

Bultmann, Kutsal Yazılar'ı araştırmanın tarihsel metodu ve bu konudaki kendi önerisi hakkında sunları dile getirmiştir:

Tarihsel metot, kapalı bir değişmezlik ve arkası kesilmezlik içeren etkilerden oluşan bireysel olayların, birbiri ardına gelen sebep sonuç ilişkisi ile birbirine bağlanmasından dolayı, tarihin bir birlik olduğuna dair bir önceden varsayımını içerir. Bunun anlami, tarih sürecinin nedensel kanunları ile belirlenmiş olması ve insanın özgür kararlarının tarihsel olayların gerçekleşmesine sebep vermemiş olması demek değildir. Ancak unutulmaması gerekir ki, insanların aldığı özgür kararlar sebepsiz yere ve hiç bir motivasyon içermeden alınmaz. Tarihin görevi ise, eylemlerin arkasında yatan motivasyonları tespit etmektir. Bütün kararların ve eylemlerin sebep ve sonuçları vardır; tarihsel metot, prensipte de olsa, bu sebep ve sonuçların tespit edilebilmesinin, aralarındaki bağın ortaya çıkarılmasının ve bu kapalı sistemdeki tarihsel süreci anlamının mümkün olduğunu önceden varsayar.

Kapalıktan kast edilen, tarihsel olayların değişmezliğinin ve arkası kesilmezliğinin doğaüstü güçler tarafından (Tanrı), doğaüstü olaylar (mucize) ile müdahaleye uğrayamayacağı, kısaca "mucize" diye bir şeyin olamayacağıdır. Bu açıdan bakıldığında mucize, tarih içerisinde bir nedeni olmadan gerçekleşmiş bir olay olurdu... Bu bakış açisi, bütün tarihsel dokümanları inceleyen tarih bilimi ile uzlaşma içerisinde. Bir dokümanın tarihsel olması için yukarıda belirtilen prensiplerin geçerli olarak kabul edilmesi durumunda, Kutsal Kitap'ın tarihselliği için yapılacak bir çalışmada da bu prensipler geçerli kabul edilmelidir. (Bultmann, EF, 291-292)

Sözlerine şöyle devam eder: "Bütün bu belirttiklerimin ışığında bakıldığında, İncil'in ilk dört kitabının ilgi alanının, modern bir tarihçininkinden çok farklı olduğu görülür. Bir tarihçinin, İsa'nın yaşamını iyileştirmesi için yapması gereken, tenkitçi analiz sürecini baslatması olacaktır. Diğer taraftan İncil'in ilk dört kitabı İsa Mesih'i ilân etmektedir ve aynen bir bildiri gibi okunmalıdır." (Bultmann, FC, 70)

Bultmann'ın sorguladığı İsa'nın varlığı değil; İncil yazarlarının objektifliğidir.

Bultmann su sonuca varmıştır: "İsa'nın varlığına dair duyulan şüphe, hem temelsizdir hem de çürütülmeye bile layik değildir. Akli basında olan hiçbir insan İsa'nın, kendisini ilk defa eski Filistin toplumunda göstermiş olan bu tarihi hareketin basında olduğundan şüphe edemez. Ancak bu toplumun, İsa'nın gerçek kişiliğini, hayatını ve mesajını ne kadar tarafsız bir şekilde yansıttığı ayrı bir tartışma konusudur." (Bultmann, JW, 13)

Bultmann'ın görüşünü Fuller şöyle toparlar: “Bultmann’a göre, bildigimiz tek sey Isa'nin Romalilar tarafından politik bir suçlu olarak çarmiha gerildigidir. Ancak Isa'nin yasaminin yeniden yapilandirma çalismalarinin bizi fazla uzaga götüremeyecegi açıktir.” (Fuller, NTCS, 14)

Bultmann'ın asiri süpheciligine Dibelius katilmamaktadır. Dibelius, aktarimin en eski parçalarinin bazilarinin göz taniklarinin “aslina uygun haıralari” oldugunu itiraf eder.

Biçimsel tenkitçiligin tarihsel süpheciliginin kabul edilmesinin sonucunda, Nasirali Isa olarak insan bedeni almıs olan Tanrı'nin Oglu, Hristiyan inancinin kurucusundan daha çok baskalarinin ürettiği bir karaktere dönüşmüştür.

– GEORGE E. LADD

4B. Ernst Käsemann'ın Görüşü

Rudolf Bultmann'ın daha önce gelen bir öğrenci olan Ernst Kasemann, su iddiada bulunur: “İncil aktariminin birbirinden bağımsız parçalarinin korunmasını sağlayan etken, tarihsel bir metin oluşturma kaygısı değildir. Bu bakış açısından bakıldığında, bu aktarimin ya da en azından çok büyük bir kısmının aslına uygun olmadığı iddiası anlaşılabilir bir hal almaktadır. Isa'nin Kendisine ait olan, tarihsel aktarım olma olasılığı içeren aktarımlar sunlarla sınırlıdır: Dığdaki vaazdan bir kaç kelime, Ferisiler ile yapılan tartışmalar, birkaç mesel ve sunla bunla alakalı bazı dığnik materyaller. Isa'nin isleri hakkında ise bildigimiz, O'nun mucizeler gerçekleştirdigine dair bir ün salmış olduğu, Kendi gücüne dayanarak cin çıkarma gibi eylemlerde bulunduğu ve Pontius Pilatus zamanında çarmiha gerildigidir. İncil'in tamamen tarihsel olmayan, Yuhanna'nin kaleme aldığı bölümünde de açıkça görüldüğü gibi; Isa hakkında sonradan yapılan vaazlar yüzünden, Isa'nin kendi sözleri silinmiş, yok olmuştur.” (Käsemann, ENT, 59-60)

İncil materyalinin gözden geçirilip, tarihsel olarak düzeltilmesi sorununu ele alan Käsemann, su iddiada bulunmuştur: “Bu paradoksu en keskin şekli ile ifade etmek gerekirse: Isa'nin yasaminin büyük bir kısmı unutulmaya yüz tuttuğu zaman, yasami ile ilgili olayların, cemaat tarafından kendi mesajları ile değiştirildiği halde günümüzde aynı cemaatin devami, bir zamanlar dünyaya ayaklarını basmış olan birisinin tarihsel devamlılığını iddia etmek için birçok uğras vermektedir.” (Käsemann, ENT, 20)

Käsemann'ın, Isa'nin varlığının, tarihsel bir inanç ile değil, haç ile tanımlanması konusunda sergilediği asiri bağımlılık su ifadede kendisini açığa vermektedir: “Bu sebepten dolayı Isa'nin hikâyesinde yer alan tarihsel bir unsur, gözlerimizin önünde eriyip yok olmaya mahkumdur.” (Käsemann, ENT, 21)

2A. TARİHLE İLGİLİ SÜPHECİLİĞİN ÇÜRÜTÜLMESİ

Ladd, biçimsel tenkitçilerin tarihsel süpheciligine kapılmanın sonuçlarını şöyle ifade etmiştir: “Nasirali Isa olarak insan bedeni almıs olan Tanrı'nin Oglu, Hristiyan inancinin kurucusundan daha çok baskalarinin ürettiği bir karaktere dönüşmüştür. O artık Hristiyan toplumunun Kurtarıcısı olarak görülmemektedir.” (Ladd, NTC, 147)

1B. Bultmann'ı İzlemenin Sonuçları

Bultmann ve onun takipçileri, İncil materyalinde yer alan aktarımın çoğunu tarihsel olarak aslına uygun değil ve cemaatin uydurması olarak nitelendirip eledikten sonra elimizde ne kalmaktadır?

P. Benoit'den alıntı yapan Peter G. Duncker, geriye ne kalacağını şöyle anlatmaktadır:

Çok az; zararsız bir artık: Celile'li İsa, Kendisini bir peygamber olarak düşünen kişi, muhakkak ki bu doğrultuda konuşmuş ve yaşamıştır, O'nun nasıl yaşadığını ve neler söylediğini bilemememize rağmen kesin olan bir şey var ki O, acınacak bir şekilde ölmüştür. Geri kalan her şey primitif Hristiyan cemaatinin vaaz etmek için şekillendirdiği doğrulugundan şüphe edilen aktarımlardır: O'nun ilâhi orijini, O'nun kurtarma hizmeti, O'nun sözlerinin ispatı olarak verdiği deliller ve mucizeleri, en sonunda da O'nun işlerine son noktayı koyan ölümden dirilmesi; bunların hepsi salt uydurmadır. [Benoit, Pierre. Exegèse of Theologie (syf. 46, Vol. I) Paris: Editions du Cerf. 1961] (Duncker, BC, 28)

David Cairns isimli bir yazar, Bultmann'ın tarihsellikten uzaklaşıp varoluşçuluğa yaklaşan teoloji formu hakkında şu sonuca varmıştır: “Bizlerin bu bölüm hakkında varacağımız kati olmayan sonuç, Bultmann tarafından ısrar edilen haklılık gerekçelerinin hiç birisi tarihsel bir desteğe sahip olmadığı için ikna edici degillerdir. Girişimin tümü, bas ağırsına tedavi olarak kafanın kesilmesini andirmektedir.” (Cairns, GWM, 149)

Bultmann'ın Yeni Antlaşma'ya varoluşçu yaklaşımının bir korkutucu yani, Ellwein tarafından tespit edilmistir: “Bultmann'ın Yeni Antlaşma yorumuna bakıldığında tarihsel bir karakter olan Nasıralı İsa'nın gerçekliğinin, ‘izafi X’'e dönüşmesi rahatsız edici değilmiş gibi gözükmemekte midir? Bu dönüşümün anlamı, Tanrı'nın esinlemesinin İsa Mesih'in bedeninde ve yaşamında vücut bulmasına dair tarihsel gerçeğin buharlaşıp yok olmasıdır.” (Ellwein, RBIK, 42)

Ellwein sözlerine devam eder: “Bultmann'ın Yeni Antlaşma yorumuna göre elimizde kalan tek şey primitif Hristiyan cemaatinin oluşturmuş olduğu vaazlardır. Bu vaazların başka bir kaynağı olmasını reddeder, çünkü başka bir kaynak, ‘bu dünyaya’ ait bir şeyi ‘diğer dünyaya’ ait olan ait kılardı.” (Ellwein, RBIK, 42)

Bultmann'ın, tarihsel çerçeveyi ve analizi dışarıda bırakma arzusu “sonucunda elimizde kalan bozulmuş, parçalanmış metin ne primitif Hristiyan topluluğuna ne de modern Kutsal Kitap yorumcusuna hitap etmektedir.” (McGinley, FCSHN, 70)

Bu yazarların İsa hakkında bir kanaat yaratma çabaları ve O'ndan kaynaklanan tanrısal kudrete tanıklık vermelerinin sebebi, bu kişilerin birer muhabir gibi olmalarıdır. Bu kişilerin amacı kiliselerine, tam bir nesil önce Celile ve Yahudiye'de gerçekleşen olayları uydurmak ya da yalanlamak değil aktarmaktır.

– E. C. BLACKMAN

2B. İsa'nın Öğrencilerinin Tarihsel Anlatımları

Peritz, elçilerin İncil'i yazmaktaki amacı hakkında şu iddia da bulunmuştur: “Biçimsel tenkitçilerin, İsa'nın elçilerinin dünyanın sonunu çok yakın bir zamanda bekledikleri ve bundan dolayı tarihsel kayıtlar oluşturmak için hiçbir sebepleri olmadığına dair iddiaları, küçük bir grup için geçerli olsa da, genel olarak hatalı bir iddiadır. Eğer bu iddia doğru olsa

idi bu gün elimizde Incil isimli bir kitap olamazdı. Luka'nın 'birçok' alintisi var olamazdı." (Peritz, FCE, 205)

A. N. Sherwin-White, Romalı yazarlar ile Incil yazarlarının tarihsel kayıtları yazma metodları arasındaki farklılıklar üzerine bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalar, su sonucu açığa çıkartmıştır: "İsa Mesih'in hikâyesine karşı tutkulu bir ilgi duyanların, olaylara karşı olan ilgilerinin tarihselden daha çok, alegorik ve didaktik olması bu materyallerin salt bir biçimde içerdikleri tarihsel özün reddedilmesine sebep veremez." (Sherwin-White, RSRLNT, 191)

Bruce, Luka'nın anlatımlarının tarihsel açıdan doğruluğu hakkında su yorumda bulunmuştur: "Bir kişinin dürüstlüğü'nün sinanması mümkün olduğunda bu kişi sinanır ve dürüst çıkar ise, aynı kişinin dürüstlüğü'nün sinanmasının mümkün olmadığı durumlarda da dürüst olduğu varsayılır. Dürüstlük iradenin bir uygulamasıdır ve bazı kişilerin dürüstlüğü bazılarının ise dürüst olmamayı tercih ettiğini hepimiz tatlı ya da tatsız olaylar ile görmüşüzdür. Luka'nın aktarımları, kendisinin aktarım konusunda dürüst bir kişi olduğunu ortaya koymuştur." (Bruce, NTDATR, 90)

Blackman, Incil yazarlarının güvenilirliği hakkında sunları dile getirmiştir:

Luka, kurtuluşun, Nasıralı İsa'nın yasasının, tüm dünya tarihinin önemli bir parçası olduğunun farkındaydı. Bu açıdan Luka'nın, İsa'nın öğrencilerinden hiçbir farkı yoktur. Incil yazarlarının hepsi, gerçek ve tarihsel bir kişi tarafından yaşanmış olan, gerçek bir hayatın aktarımcıları olduklarının bilincindedirler. Bu yazarların İsa hakkında bir kanaat yaratma çabaları ve O'ndan kaynaklanan tanrısal kudrete tanıklık vermelerinin sebebi, bu kişilerin birer muhabir gibi olmalarıdır. Bu kişilerin amacı kiliselerine, tam bir nesil önce Celile ve Yahudiye'de gerçekleşen olayları uydurmak ya da yalanlamak değil aktarmaktır. (Blackman, JCY, 27)

3B. İsa'nın Essiz Karakteri

Yeni Antlasma güvenilirliğinin temeli olarak İsa'nın essiz karakterini gösteren E. F. Scott, tenkitçilerin saldırıları hakkında sunları söylemiştir: "Tenkitçilerin saldırdıkları kişi antik çağdan kalma bir kahraman ile ilgili olsaydı sundukları deliller ile basa çıkmak mümkün olmayabilirdi, ancak tenkitçilerin saldırdıkları İsa'nın yasami olduğu için bu delillere şüphe ile bakılmaktadır." (Scott, VGR, 1)

Eğer bir kişi İsa'nın tarihselliğini yargılamak istiyorsa, bu yargılama tarihteki diğer figürlere uygulanan yargılamalar gibi tarafsız olmalıdır. F. F. Bruce bu konuda sunları dile getirmiştir: "İsa'nın tarihselliği, yansız bir tarihçi için Julius Sezar'ın tarihselliği kadar belitseldir. 'Mesih-efsanesi' teorilerini uyduranlar tarihçiler olmamıştır." (Bruce, NTDATR, 119)

Hristiyanlığın ilk müjdecileri, mesajlarının enine boyuna sorgulanmasını memnuniyetle kabul etmekteydiler. Pavlus'un Kral Agripa'ya dediği gibi ilân etmekte oldukları olaylar "üçüncü bir köşede yapılmış işler değildir" ve herkesin üzerine isik tutması için bildirilmekteydiler. İlk Hristiyanlar'ın ruhu, günümüzdeki torunlarına sevk vermelidir. İlk müjdecilerin aktardıkları olaylar ile ilgili deliller hakkında bilgi sahibi olması, içlerinde bulunan umut için tek bir sebep soran kişilere de bu ümidi vermelerini mümkün kılmasa da, Teofilos gibi kişilerin, kendilerine öğretilen inancın ne kadar sağlam temellere dayandığını, daha doğru bir şekilde anlamalarına yardımcı olacaktır. (Bruce, NTDATR, 119-120)

Montgomery, Yeni Antlasma yazarlarının, tarihsel İsa'nın karakteri hakkında buldukları iddiaları bir problem olarak görmemektedir:

Buna ragmen, Isa' nin Kendisi hakkındaki iddialarini, Yeni Antlasma yazarlar inin Isa için olan iddialarından ayıramamamız herhangi bir korkuya sebep olmamalıdır. Çünkü:

(1) Kendileri hakkında yazı yazmamış olan bütün tarihsel kişiler için de aynı durum gözlenmektedir (ör: Büyük Iskender, Augustus Sezar, Charlemagne). Bu kişiler hakkında elimizde tarihselliklerini kanıtlayacak yeterli delil mevcut değildir deme imkânımız yoktur.

(2) Bir önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Yeni Antlasma yazarları, Isa hakkında görgü tanıklıklarının kaydini tutmuşlardır; bundan dolayı Isa'nin doğru bir portresini çizdikleri konusunda herhangi bir şüphe olmamalıdır. (Montgomery, HC, 48)

4B. Antik Çağlarda Tarih Yazımı

J. P. Moreland, ana konuya parmak basmıştır: “Antik tarihçilerin kurgu ile gerçekleri birbirinden ayırt etme yetenekleri var mıdır? Antik tarihçilerin kurgu ile gerçekleri birbirinden ayırt etme arzuları olduğuna dair bir delil var mıdır? Yunan, Romalı ve Yahudi tarihçilerinin bütün çalışmalarının, büyük bir olasılıkla Yeni Antlasma yazarları üzerinde büyük etkisi olmuştur.” (Barrett, MNT, 87)

İncil'in ilk dört kitabına karşı sık sık yükselen itirazlardan bir tanesi, bu eserler antik dokümanlar olduğuna göre, bu materyallerin yazarlarının (bütün diğer antik dokümanların yazarları da dahil olmak üzere), gerçeklere dayanan bir aktarımın önemli görülmediği bir çağda yaşamış olduklarına dair bir varsayımın sonucu olarak karsımıza çıkmaktadır.

Moreland, bu konudaki bazı delilleri aktarmaya devam eder:

Yunan yazarlar, kendi aralarında sık sık olayların aslına dayanan bir anlatımın ne kadar önemli olduğu hakkında konuşmalar yapmışlardır. Herodotos, tarihi bir anlatımın etkisinin, görgü tanıklarının varlığına bağlı olduğunu dile getirmiştir. Buna ragmen tarihçi kişinin kendisine aktarılan tanıklıkları, sağduyu ışığında değerlendirmekle hükümlüdür, örneğin doğaüstü ve mucizevi olaylar hakkındaki aktarımlar kustu ile ele alınmalıdır. Thucydides (M.Ö. 5. yüzyıl), kendisine ulaşan raporların aslına uygunluğun değerlendirmek için girişimlerde bulunan bir tarihçiydi. Hatta *The History of the Peloponnesian War 1.22.1* (Pelepones Savaşının Tarihi) isimli eserinde, bazı diyalogların kendisi tarafından kurgulandığını özellikle belirtmiştir. Ancak belirttiği diyaloglarda bile konuşmacıların ne konuştuklarına dair genel bir bilgi sahibi olabiliyor ise, bu kurguyu gerçekleştirmiştir. Kısacası kendisini bir anlatımı uydurmaktan alıkoymuş, gerçeklere dayanan kurgularının, kurgu olduğunu bile belirterek bu konudaki titizliğini ortaya koymuştur. Polybios'un (M.Ö. 2. yüzyıl) da aynı prensiplere sahip olduğunu görmekteyiz. Kendisi, kaynakların sorgulanmasını, tarafsızlığı, batıl inançların kınanmasını ve mucizelere karşı duyulan 'kadınsı sevginin' reddedilmesini savunmuştur. Kendisi, güvenilir olduğu öne sürülen tanıkların bile sorgulanması gerektiğini savunan bir tarihçidir. (Barrett, MNT, 88)

A. W. Mosely “*Historical Reporting in the Ancient World,*” (Antik Dünyadaki Tarih Aktarımı) isimli makalesinde şu sonuca varmıştır: “İncelemelerin de açıkça gösterdiği gibi, ‘gerçekten bu şekilde mi oldu?’ sorusu, antik çağda yaşamış olan insanların da kafalarını kurcalayan ve dillerinde dolanan bir soru olmuştur. Antik çağın insanları da gerçek ile kurgu arasında ayırım yapmaktaydılar.”

Mosely şöyle devam eder:

Bir yazarın, kendi çağından çok önce gerçekleşmiş bir olay ile ilgili bir yazısında, kusurlu olması çok kolaydır. Ancak çok kısa bir süre önce gerçekleşmiş ve görgü tanıklarının hâlâ hayatta olduğu bir olayı aktaran bir yazar, elinden geldiği kadar gerçeklere uygun yazmak ve görgü tanıklarına basvurmak durumundadır, çünkü kendisinin kurgulayacağı bir aktarımın kısa sürede çürütüleceğinin bilincindedir. Josefus'un Justus'u, kaleme almış olduğu tarih aktarımlarını görgü tanıkları ölmeden önce yayınlanmasına izin vermediği için suçlamaktadır. Antik dokümanlarda Korneliyus Takitus, Samos'lu Lusyan, Dionysius, Polibiyus, Ephocero

ve Josefyus gibi tarihçilerin hatalı aktarımda bulunan meslektaşlarının hatalarını ortaya çıkarmakta ne kadar aceleci oldukları açıkça görmekteyiz. Bir olayın aktarımını doğru bir şekilde veremeyen bir tarihçiye, o çağda, başarısızlığa uğradığı gözü ile bakılmaktaydı. Aynı çağda yaşamış olan Yeni Antlaşma yazarların da, aktarımlarında da kusurlar olsaydı, aynı ithamı paylaşırlardı. (Mosely, HRAW, 26)

Su ana kadar ele aldığımız noktalara bakarak, Yeni Antlaşma yazarlarının, tarihsel İsa hakkındaki aldıkları aktarımların ve sundukları aktarımların tarihsel olarak aslına uygunluğu konusunda kararı bağlayıcı bir nitelikte deliller sunmadığımız ortadadır, ancak bu yazarların aslına uygun bir aktarım yapma konusunda bir kaygıları olamayacağına ve yapmadıklarına dair bir önyargının mantıksızlığı ortaya konulmuştur. İster sözlü aktarım olsun ister yazılı aktarım, Hristiyan aktarımının gelişiminde, insanların kaynakların doğruluğu konusunda gösterdiği hassasiyetin şekillendirici bir rol oynadığı yüksek bir olasılık içermektedir. (Bowman, FSB, 26)

İlk Hristiyanların 'tarihe' karşı özel bir ilgileri olmayabilir, ancak 'tarihsel' olana karşı derin bir ilgileri olduğu kesindir. Bu yeni inancın vaizleri İsa hakkındaki her detayı sunma gayretinde olmamış olabilirler, ancak gerçek olmayan detayları sunmama gayretinde oldukları kesindir.

– PIERRE BENOIT

5B. Tenkitçilerin Görüşü Gerçekten de Tarafsız mı?

Biçimsel tenkitçilerin kişisel yargılarına siddetle karşı çıkan Redlich, sunları kaleme almıştır: “Tarihsel tenkitçilik, aslında biçimsel tenkitçilerin kendi fikirlerine olan uygunluğuna göre bir aktarımın doğruluğunu ya da yanlışlığını yargılamalarından dolayı kendisine mal olan anlamı içermemektedir. Tarihsel tenkitçilik aktarım kurallarını ya da yapısal karakteristiği ele alırken biçimsel tenkitçiliğin yaptığı, metnin tarihsel değeri hakkında bir yargıya varmaktır.” (Redlich, FC, 11)

McNeile, biçimsel tenkitçilerin İncil'in ilk dört kitabının içeriğini yargılayarak kendi sınırlarını astıklarını çünkü biçimsel tenkitçilerin metodlarının tarihsel değil metinsel olması gerektiğini vurgulamaktadır. (McNeile, ISNT, 54)

G. E. Ladd, “Modern Kutsal Kitap tenkitçiliğinin, Tanrı'nın Sözü olan Kutsal Kitap'ın tarihsel koşulları ele alınarak daha iyi bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılma endişesinde olan bir âlimlik değil; Kutsal Kitap'ın, Tanrı'nın Söz'ünün doğüstü bir biçimde esinlenmişliği olduğuna dair iddiasını reddetme âlimliği olduğunu, herkesin kabul etmesi gerekir” demistir. (Ladd, NTC, 38)

6B. Sonuç

Pierre Benoit, su sonuca varmıştır “İlk Hristiyanların 'tarihe' karşı özel bir ilgileri olmayabilir ancak 'tarihsel' olana karşı derin bir ilgileri olduğu kesindir. Bu yeni inancın vaizleri İsa hakkındaki her detayı sunma gayretinde olmamış olabilirler, ancak gerçek olmayan detayları sunmama gayretinde oldukları kesindir.” (Benoit, JG, 32)

Benoit, su soruyu yöneltmektedir: “İlk Hristiyanların, Dibelius ve Bultmann'ın icat ettiği vaizlerin İsa'nın hiç yapmadıklarını ve hiç söylemediklerini, dedikodu seviyesinde

aktardıkları vaazlarından oluşan bir kurgu romanını uygun görüp, ağır bedelini bile bile kendilerine inanç olarak seçmeleri mantıklı midir” (Benoit, JG, 32)

Filson, biçimsel tetkiciliğin tarihsel süpheciliklerinin nihai sonuçları hakkında şu yorumu yapmıştır:

Eger Incil’in ilk dört kitabı, primitif kilisenin yasamının ve düşüncelerinin bir ürünü ise, İsa’nın yaşamını incelemek için elimizde bulunan materyalin güvenilirliğine dair bir süphe oluşacaktır. Bu durumun bilincinde olan biçimsel tenkitçi, gelişmiş bir kilise varlığını ya da Helenistik bir karakteri yansıtan aktarım unsuru gördüğünde, bu aktarımı reddeder ve İsa’nın yaşamının incelenmesi için faydasız olarak niteler. Elindeki materyalin tümünün kilise tarafından korunup kullanıldığı göz önüne alındığında ise bu süpheciliklerinin doğal sonucu olarak elinde İsa’nın tarihsel açıdan doğru bir portresini çizmek için en ufak bir veri bile bulunamayacağı sonucuna varır. (Filson, OG, 99)

Harici delil ihtiyacını vurgulamak isteyen Albright, şu ifadede bulunmuştur: “Bir verinin, nihai tarihselliğini süpheleri ortadan kaldıran bir şekilde tespit etmek ya da ait olduğu metnin yapısına bakılarak tarihselliğini kati bir şekilde çürütmek için, harici delile duyulan ihtiyaç tartışmasız bir gerçektir.” (Albright, JCCLA, 12)

Albright sözlerine şöyle devam eder: “Tarafsız bir tarihçinin bakış açısından bakıldığında bir veri, tarihselliğini reddeden bağımsız harici deliller olmadıkça ya da aynı metinsel form içerisinde bulunan kayda değer bir adette bulunan ve aksini işaret eden diğer veriler olmadıkça, içerisinde yer aldığı metinsel formun tenkidi ile doğru ya da yanlış olarak nitelendirilemez.” (Albright, FSAC, 293-294)

Bu konudaki son söz aslında İsa’nın yaşadığı çağda yaşamış olan diğer tarihçilerin sözleridir. Laurence J. McGinley, bu konuda sunları dile getirmiştir:

Incil’in ilk dört sinoptik kitabı hakkında yapılmış olan çalışma, ister Dibelius’un yayılma ve kompozisyon üzerine yoğunlaşması olsun, ister Bultmann’ın sinoptik aktarımın orijinden belirginleştirmesine kadar olan tarihsel portresi olsun, yapılacak herhangi bir çalışmada bu dört kitabın çağdaşlarının tarihi tanıklıklarına dair bir atıfta bulunulması mecburidir. Ancak, hiç kimse bu tarihsel tanıklıkları göz önüne almamaktadır! [H. Dieckmann, “*Die Formgeschichtliche Methode und ihre Anwendung auf die Auferstehungs Berichte,*” *Scholastik*, I, 1926, syf. 389]

Irenaeus, Tertullianus ve Origen’in vermiş olduğu harici tanıklıklar dikkat çekici bir şekilde hasır altı edilmektedir. Justin’in, Incil’in ilk dört kitabı için yalnızca İsa’nın elçilerinin hatıralarıdır demesi [Apologia, I, 66], hatalı yorumlara örnek vermek için kullanılmıştır. [Bultmann, *Die Erforschung der Synoptischen Evangelien, The New Approach* (Yeni Yaklaşım), syf. 397]

Papias’ın Matta ve Markos hakkında verdiği tanıklığın basına gelenler hiç de farklı olmamıştır [Eusebius, *Ecclesiastical History* (Hristiyan kilisesi tarihi), III, 39 (MP6, xx, 296-300) syf. 22, 23]. Bultmann, Papias’ın Markos hakkında verdiği tanıklığı, kendisinin Petrus’un tercümanı olmasına bağlamıştır ki bu hatalı bir bilgidir. Dibelius Papias’ın Matta hakkında verdiği tanıklığı, İsa’nın elçilerinin yazarlar olduğuna dair yanlış bir fikre sahip olmasına bağlamıştır! [Bultmann, *Zur Formgeschichte der Evangelien*, Theol. Rund. N.F.I. 1929, syf. 10] Tarihsel tanıklıkların bu kadar açık bir şekilde reddedilmesi, bu kişilerin dar görüşlülüklerinin ve samimiyetsizliklerinin itrafıdır.

De Grandmaison’un dediği gibi: “Bu gibi konularda, antik çağdan gelen otantik bir gram bilgiyi, çağımızın âlimlerinin kütüphaneleri dolduracak kadar uzun varsayımlarına tercih etmek en bilgece metottur. [De Grandmaison, *Jesus Christ*, I. 1935, syf. 115] (McGinley, FCSHN, 22-23)

Norman Pittenger, “Açıkça söyleyebiliriz ki, İsa Mesih’in tarihsel gerçekliğini çürütmek için yapılan saldırıların tümü çürütülmüştür” demistir. (Pittenger, PHJ, 89-90)

3A. ÖZET

1B. Biçimsel tenkitçilige göre Yeni Antlaşma, İsa'nın yaşamının doğrularını değil, kilisenin İsa'nın yaşamının nasıl olması konusundaki doğrularını resmetmektedir.

2B. Cevap: Bultmann'ın, İncil'in ilk dört kitabının tarihselliğini reddeden sonuçları, temelsizdir, çünkü ilk Hristiyanların çok yakın geçmişte gerçekleşmiş olaylar ile ilgili yanlış bilgiler veren bir kitabı kabul etmeleri mümkün değildir.

1C. Luka, aslına uygun bir aktarım sunma iradesine sahip olduğunu kanıtlamıştır.

2C. Baska hiçbir tarihsel figür İsa kadar saldırıya uğramamıştır. Tenkitçilerin görüşleri taraflıdır.

3C. İsa'nın tarihsel gerçekliğini inkâr etme girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

29

ISA SALDIRI ALTINDA

BÖLÜME BAKIS

Tarihe Dayali Isa İçin Yapilan Tarihsel Arastirmalar

Birinci Arastirma

Ikinci Arastirma

Üçüncü Arastirma

Sonuç

Isa Semineri

Isa Semineri Nedir?

Isa Seminerinin Maksadi Nedir?

Isa Üzerine Oylama Yapmak?

Isa Seminerinin Vardigi Sonuçlar

Isa Seminerinin Kullandigi Metodlar

Sonuç

Inanca Dayali Isa ya da Tarihe Dayali Isa

Ikilem Yaratmanin Gelisimi

Modern Varsayimlar ve Ikilem Yaratmalar

Felsefi Itirazlara Cevap

Tarihi Itirazlara Cevap

Isa Ates Altinda

1A. TARIHE DAYALI ISA İÇİN YAPILAN TARİHSEL ARASTIRMALAR

Son birkaç asırdan beri tarihsel, gele neksel Hristiyan inancının bir çok doktrinine, dünyanın her tarafındaki liberal düşünürler tarafından meydan okunmuştur. Bu meydan okumalardan hiç birisi kiliseye, arkası kesilmeyecekmiş gibi gözüken İsa'nın tarihsel gerçekliği için yapılan araştırmalar kadar zarar vermemiştir.

Walter Elwell'in *Evangelical Dictionary of Theology* isimli sözlüğünde, tarihe dayalı İsa'nın bulunması için yapılan tarihsel araştırmaların tarihini R. H. Stein şöyle özetlemiştir:

Tarihe dayalı İsa için yapılan tarihsel araştırmaların başlangıcı 1774-1778 seneleri arasında, Hermann Samuel Reimarus'un ders notlarının, ölümünden sonra sair Lessing tarafından yayınlanması ile olmuştur. Bu ders notları, İsa'nın Yeni Antlaşma ve kilisede karşımıza çıkan geleneksel portresine meydan okumaktaydı.

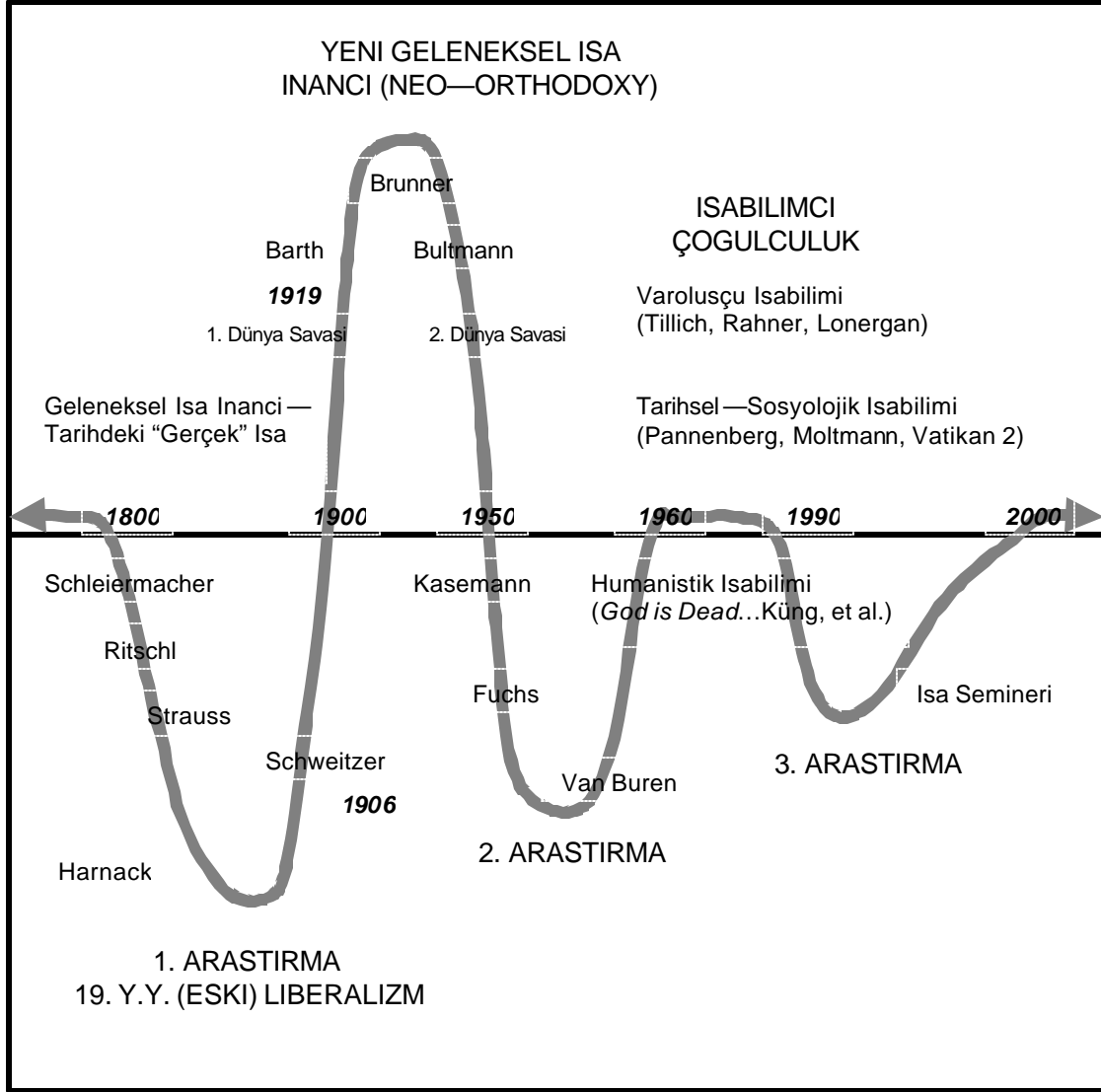
Reimarus'a göre, İsa hiçbir zaman mesihlik iddiasında bulunmamıştı, sakramentleri oluşturmamıştı, ne ölümünü ne de ölümden dirilisini önceden bildirmişti. Aslında İsa'nın hikâyesi, elçilerin kasıtlı bir kurgusuydu. Bu iddiaları doğrultusunda İsa'nın resmini çizen Reimarus, şu soruyu sormuştur: "Nasirali İsa gerçekte nasıl bir insandı?" Böylece "gerçek" İsa'yi bulma adına yapılan araştırmalara başlanmıştır. (Stein, JC, alıntı yeri Elwell, EDT, 584)

Tarihe dayalı İsa için yapılan tarihsel araştırmalar, değişik formlarda ve yapılarda son üç asır boyunca karşımıza çıkmıştır. Aslında, son üç asır boyunca yapılmış olan "üç" farklı tarihsel araştırma karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmaların her birini tek tek ele almadan önce aşağıdaki grafiği incelemenin faydası olabilir. (Horrell, T, 30)

1B. Birinci Araştırma

"On dokuzuncu yüzyılın en başlarında gerçekleştirilen birinci araştırmanın temel metodu rasyonalizmi ve bu uğrasın amacı İsa Mesih'in yasasının 'rasyonel' olarak açıklanmasıydı. (ç.ref. K. H. Venturini'nin *Non-Supernatural History of the Great Prophet of Nazareth* [Nasirali Büyük Peygamberin Dogüstü Olmayan Tarihi] isimli eseri) Bu konuda atılmış olan büyük adımların bir tanesi D. F. Strauss'un 1835 senesinde yayınlanmış olan *The Life of Christ* isimli eserdir. Bu eserde Strauss, rasyonalistik yaklaşımın İncil'deki mucizevi olayların tarihsel olmayan 'mitolojik' anlatımlar olarak kabul edilmesine dair iddiasının anlamsızlığına işaret etmektedir. Bu yeni yaklaşıma cevap olarak İsa'nın yasasının liberal yorumu yapılmıştır. Bu liberal yorum İncil'in ilk dört kitabının mucizevi boyutu yok sayılmış, asagılanmış ve "İncil'in posası" olarak adlandırılmış; İsa'nın öğretilerine yoğunlaşmak için bu mucizelerden kurtulmanın şart olduğuna karar verilmiştir. Liberal yaklaşım, İsa'nın öğretilerinden şu doktrinleri çıkarmıştır: Tanrı'nın babalığı, insanlığın kardeşliği ve insan ruhunun sınırsız değeri." (Stein, JC, alıntı yeri Elwell, EDT, 584)

Gary Habermas bu konuda sunuları ifade etmiştir "İncil'in ilk dört kitabında sunulan İsa'ya olan itibarı azaltmaya yönelik bir çok popüler girişimde bulunulmuştur. Bu girişimler on dokuzuncu hatta on sekizinci yüzyıllarda bile gayet yaygınlaşmışlardır. Bu iddiaların, uzun zaman önce çürütülmüş iddiaların tekrarı olduğunu fark edenler basta olmak üzere, dikkatli âlimlerin neredeyse tümü tarafından reddedilen bu girişimler buna rağmen bilgisiz insanların ilgisini çekmektedir." (Habermas, HJ, 98).

Stein, birinci araştırmanın sönmemesinin arkasında yatan sebepleri şöyle açıklamıştır:

Albert Schweitzer'in çalışmaları sayesinde liberal İsa'nın sadece liberallerin bir hayal ürünü olduğu açıkça ortaya konmuştur. Birinci araştırmanın bitmesinde etkin olan bir başka unsur, Incil'in ilk dört kitabının basit, objektif biyografiden çok daha öte olduğunun ve tarihsel veri toplamak için didiklenemeyeceğinin idrak edilmesidir. William Wrede'nin ve biçimsel tenkitçilerin varmış oldukları sonuç bu olmuştur. Birinci araştırmaya ölümcül darbeyi vuran bir başka unsur ise asırlar boyunca kilisenin inanç konusunun teolojik liberalizmin tarihe dayalı İsa'sinin değil, inanca dayalı İsa'sinin olmuş olduğunun tartışılmaz gerçekliğidir. İnanca dayalı İsa, Kutsal Kitap'ta beyan edilen doğüstü Mesih'tir. Martin Kahler'in en fazla etkilendiği unsur bu olmuştur. (Stein, JC, alıntı yeri Elwell, EDT, 585)

2B. İkinci Arastirma

Birinci ve ikinci dünya savaslari arasindaki dönem boyunca, azalan ilgi ve teorinin olasiligina duyulan süphe, arastirmalarin askiya alınmasina sebep olmustur. Ernest Käsemann'in 1953 senesindeki tesvikleri sonucu ikinci bir arastirmaya baslanmistir. Käsemann'in en büyük korkusu tarihe dayali Isa ile inanca dayali Isa arasindaki, pratikte ve teolojide beklenen sürekliligin saglanamamasiydi. Bu kaygisini erken dönemlerde gerçekleşmiş olan Tanri'nin Oglu Isa'nin insanligini reddeden dalalet ile iliskilendirmektedir. Sonuç olarak tarihe dayali Isa ile inanca dayali Isa arasindaki sürekliligin gerekliligini savunmustur. Daha da ötesi, o dönemde yer alan tarihe dayali Isa'ya karsi duyulan tarihsel süpheciligin yersizligini, ellerinde bulunan ve reddedilmesi mümkün olmayan verilerden yola çıkarak ortaya koymustur. İkinci arastirmanin sonuçlari hayal kırıkligi yaratmistir, ilk baslarda üzerine topladigi ilgi ve heyecan yavas yavas yok olmustur. Buna ragmen bu arastirmalar sürecinde kullanılmak üzere yeni metodlar gelistirilmistir. (Stein, JC, alinti yeri Elwell, EDT, 584-585)

3B. Üçüncü Arastirma

Dr. Geisler en son yapılan arastirmayi açıklar:

Tarihe dayali Isa için en son zamanlarda yapılan arastirma, bir bakima bir baska 'yeni arastirmaya' karsi bir tepki olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çok yönlü arastirmaya radikal gelenekten, yeni perspetkif geleneginden ve muhafazakârlardan bir çok âlim katılmıştır.

"Muhafazakâr" kategorisine giren âlimler sunlardır: I. Howard Marshall, D. F. D. Moule ve G. R. Beasley-Murray. Bu âlimler Yeni Antlasma'da çizilmiş olan Isa portresinin Helen kökenli olup, bir kurtarıciya tapinan tarikatlardan etkilendigi iddiasini reddederler.

Yeni perspetkif grubu, Isa'yi birinci yüzyil Yahudi ortamında tanımlar. Bu grubun üyeleri: F. P. Sanders, Ben F Meyer, Geza Vermes, Bruce Chilton ve James H. Charles.

Radikal gelenege bağlı olanlara örnek olarak Isa Seminerini gösterebiliriz. Bu kisilerin ilgi alanı Tomas Incil'i ve Q dokümanıdır. Isa Semineri, Strauss ve Bultmann'in birçok metodunu kullanmasına ragmen, Bultmann'dan farklı olarak Isa'nin tarihsel kisiligini keşfetme konusunda iyimserdir. Bu kisiler, aslına uygun olduğunu iddia ettikleri Yeni Antlasma ifadelerinin küçük parçalarının üzerine kurulduğunu iddia ettikleri sonuçlara göre, kendi içinde ayrı eğilimler sergilemişlerdir. (Geisler, BECA, 385-386)

Craig Blomberg su ek bilgiyi sunmaktadır: "İsa Semineri ve onun taraftarlari, yelpazenin 'radikal' kısmında olan âlimlerden baskalari ile uzlaşma sergileyememişlerdir. İsa Seminerinin metodolojisi ciddi bir şekilde kusurlu ve vardığı sonuçlar nedensiz bir şekilde süphecidir. Tarihsel bir sorumluluğa sahip olmak bir yana İsa Seminerinin yaptığı elimizdeki veriler üzerine üçüncü bir arastirma gerçekleştirmektir. Ancak âlimler bu verilerin geleneksel Hristiyanlık ile uyusması karşısında sık sık çalışmalarına ara vermek zorunda kalmışlardır." (Blomberg, WDWSSJ, alinti yeri Wilkins, JUF, 43)

4B. Sonuç

Stein, "tarihsel" kelimesinin tenkitçi tanımının içerdiği sorunu gözler önüne koymaktadır:

"Tarihe dayali Isa'ya" ulaşmak için yapılacak her arastirmanin karşılasacağı en büyük sorun "tarihsel" teriminin tanımı üzerine olacaktır. Tenkitçi çevrelerde bu terimin genel anlamı "tarihsel-tenkitçi metodun ürünü" şeklindedir.

Birçok kişi için bu metod, tanrisal bir müdahalenin veya mucizevi bir olayın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, kapalı, değişmez ve arkası kesilmez zaman ve mekan sürekliliginin varlığını kabul eder. Bu doğrultuda verilmiş bir tanım, doğaüstü İsa Mesih ile tarihe dayali İsa arasında devamlılık bulmada sorunlar yaşayacaktır, çünkü bu tanıma göre doğaüstü diye bir şey yoktur. Eğer "tarihsel" olan doğaüstü olmayan ise, tarihe dayali İsa ile

inanca dayali Isa arasinda gercek bir devamlilik asla var olamaz. Tüm bu bilgiler dogrultusunda gördüğümüz gibi “tarihsel” teriminin tanimi gözden geçirilmelidir. Almanya’da bile tarihsel-tenkitçi metodun olaganüstülüğe tamamen kapali olmamasi, mucizelerin olasiligina açık olunmasi dogrultusunda sesler yükselmektedir. Dogaüstü Isa Mesih ile tarihe dayali Isa arasinda devamliligi tesis etmenin tek yolu budur. (Stein, JC, alinti yeri Elwell, EDT, 585)

Isa Semineri ve onun taraftarlari, yelpazenin ‘radikal’ kisminda olan âlimlerden baskalari ile uzlasma sergileyememislerdir. Isa Seminerinin metodolojisi ciddi bir sekilde kusurlu ve vardigi sonuçlar nedensiz bir sekilde süphecidir.

– CRAIG BLOMBERG

2A. ISA SEMINERİ

Tarihe dayali Isa için gerçekleştirilmiş olan en radikal araştırmalar son yıllarda sözde “Isa Semineri” adi altında gerçekleştirilmiştir. Bayram gibi özel günlerde büyük medya yayınlarında okuduğunuz bir çok yazı, bu sözde “âlimlerin” sonuçlarını yansıtmaktadır.

1B. Isa Semineri Nedir?

Isa Semineri, 1985 senesinde *Estar Institute of Santa Rosa*, California’da Robert W. Funk’un başkanlığında kurulmuş bir Yeni Antlaşma âlimleri konsorsiyumudur. Mesih’in işlerinin ve sözlerinin güvenilirliği hakkında resmi açıklamalar yapmak için yetmisten fazla âlim yılda iki kez toplanmaktadır. Seminer, liberal Katolik, Protestan, Yahudi ve ateist âlimlerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu erkek profesörlerden oluşmasına rağmen birkaç pastör, bir direktör ve üç bayan bu grubun içerisinde. Bu kişilerin yarıya yakını Harvard, Claremont ya da Vanderbilt ilâhiyat okullarından mezundur. (Geisler, BECA, 386)

2B. Isa Seminerinin Amaçları Nelerdir?

Dr. Geisler, Seminerin beyan edilmiş olan hedeflerini açıklayarak devam eder:

Seminer üyeleri tenkitçi çalışmalar yapmalarına rağmen, Isa Semineri başladığı günden beri görüşlerini sadece konu ile ilgili çevrelere değil tüm topluma yaymayı amaçlamıştır: “Tüm çalışmalarımızı toplumun önüne sunacağız; bunu yaparak hem bilginin özgürlüğünü onurlandıracağız hem de çalışmalarımızı halka ifsa edeceğiz.” (Funk, Forum, 1.1) Bu ilke ile hareket eden Isa Semineri, çalışmalarını halka ifsa etmek için her türlü kaynaktan faydalanmaktadır. Anti-dogaüstü bir teolojiyi sunma kampanyalarını televizyonla, yayınlarla, basın ile yapılan söyleşilerle, teyp kasetleriyle, hatta filimlerle sürdürmektedirler. Funk dürüst bir şekilde çalışmalarının radikal doğasını itiraf etmiştir: “Bizim kurcaladığımız konu milyonlar için kutsal olan konular olduğu için dine küfrün sınırlarında dolastığımız bir gerçektir.” Bu itiraf, gerçekten de olanların samimi ve doğru bir ifadesidir. (Geisler, BECA, 387)

Gerçekler, çoğunluğun oyu ile belirlenmez.

3B. Isa Üzerine Oylama Yapmak?

Isa Semineri, Isa'nin sözlerinin geçerliliğini renkli boncuklar ile yaptığı oylamalar ile belirlemektedir. Geisler, bu oylamayı şöyle açıklar: “Grup, Isa'nin sözleri ile ilgili renkli boncukların kullanıldığı bir oylama yapmıştır. Kırmızı boncuk, sözlerin Isa'ya ait olduğunu onaylar. Pembe boncuk, sözlerin Isa'ya ait olabileceğine işaret eder. Gri boncuk, sözlerin kesin olmasa da büyük bir olasılıkla İleriki döneme ait kaynaklara özgü olabileceğine işaret eder. Siyah boncuk ise sözlerin kesinlikle Isa'ya ait olmadığına işaret eder.”

Bu oylama, İncil'in ilk dört kitabı dışında kanona dahil olmayan ve varlığı iddia edilen kaynakları da kapsamaktadır. Bu kitaplar şunlardır: Parçalı bir kaynak olan *Petrus'un İncil'i*, varlığı iddia edilen ancak var olmayan *Q* ya da *Quelle* “kaynak”, gene mevcut olmayan *Markos'un Sirri* ve ikinci yüzyıla ait *Tomas'in İncil'i*. *Tomas*, İncil'in ilk dört kitabından sonra besinci kitap olarak kabul edilir.

Isa Semineri'nin çalışmalarının sonuçlarına göre İncil'in ilk dört kitabında yer alan ve geleneksel olarak Isa'nin söylediği kabul edilen sözlerin sadece %2'si (15 adedi!) Isa'ya aittir, %82'si Isa'ya ait değildir ve geri kalan %16'sinin ise güvenilirliği hakkında şüpheler vardır.

4B. Isa Seminerinin Vardığı Sonuçlar

Geisler, tarihi geleneksel Hristiyan inancını etkileyen Isa Semineri'nin çalışmalarının vardığı radikal sonuçlara işaret etmektedir:

1. “Eski” Isa ve “eski” Hristiyanlık artık güncel ve faydalı değildir.
2. Isa'nin kim olduğuna dair bir uzlaşmaya ulaşılamamaktadır: Bir kinik (hayatın zevklerini reddeden bir felsefe), bir bilge, bir Yahudi reformcusu, bir feminist, bir peygamber-öğretmen, radikal bir sosyal peygamber, ya da ölümden sonraki hayat ile ilgili vaaz veren bir kâhin?
3. Isa ölümden dirilmemiştir. Grubun Crossan isimli bir üyesinin teorisine göre Isa'nin mezarını eseleyen köpekler Isa'nin cesedini yemislerdir.
4. İncil kanonundaki kitaplar geç bir dönemde yazılmıştır ve güvenilemezdir.
5. Isa'nin gerçek sözlerine, yeniden oluşturulacak sözde “Q kaynağı” sayesinde ulaşmak mümkündür. (*Petrus'un İncil'i*, *Markos'un Sirri*, *Tomas'in İncil'i*.)

5B. Isa Seminerinin Kullandığı Metodlar

1C. Âlimlige Radikal Bir Darbe

“Gerçekler, çoğunluğun oyu ile belirlenmez.” (Geisler, BECA, 387)

“Bizlere sundukları ispatların çoğu . . . ya birbirlerinden veya diğer liberal âlimlerden aldıkları alıntılardır, ya bağlayıcı değildir ya da uydurmadır.” (Geisler, BECA, 388)

2C. Anti-Dogaüstüçülüğün Haksizligi

“Grubun radikal sonuçlari, Tanri'nin tarihe mucizevi müdahalede bulunmasini haksiz bir sekilde reddeden radikal önceden varsayim üzerine kurulmustur.” (Geisler, BECA, 388)

Isa Semineri hakkında Gary Habermas sunlari dile getirmiştir: “Isa Semineri'nin üyeleri Isa'nin Rab'ligine, Dirilisine ve dogüstü olaylara karsi besledikleri nefreti ifade edecek kadar dürüsttüler. Bu kisilerin, modern, bilimsel dünya görüşü benzer konulari basitçe reddetmektedirler.” (Habermas, HJ, 124)

Habermas sözlerine devam eder: “Her ne kadar Isa Semineri tarihe dayali Isa'ya yaklasimlarindan dolayi üzerine belli bir ilgiyi toplamis olsa da, varmis oldugu sonuçlarin verilere dayanmasi mecburidir. Sonuç olarak bu grubun üyelerinin Isa'nin yasaminda yer alan dogüstü olaylari reddetmelerinin temelsiz oldugu görülmektedir.” (Habermas, HJ, 139)

3C. Metinlerin Geç Bir Dönemde Yazildigina Dair Iddianin Temelsiz Kabulü

“Bu grubun üyeleri yazilim için geç bir dönemi ortaya atarak ve arkasindan kabul ederek, görgü taniklarinin yasamlarinin son bulmasina ve Hristiyanligin kurucusu hakkında sözde efsanelerin olusmasi için yeterli bir zaman dilimi yaratmislardir.” (Geisler, BECA, 388)

4C. Mantiksal Hatalar

“Isa Semineri'nin muhakeme süreci, *Petitio Principii* olarak bilinen yanlis bir mantigin, gelişmiş bir formudur. Bu kisir döngü, dogüstü olmayan bir birinci yüzyil dini figür ile baslayip gene ayni nokta da biter.” (Geisler, BECA, 388)

“Seminer'in mantik hatalari ile ilgili bir baska durum ise, bir fikrin ya da düşünceinin kaynagi hiçe sayilarak orijini hakkında yargiya varilmasidir. Baska bir deyiş ile, Incil aktariminin tarihselligini ve yazarini yalnızca metnin stiline ya da baska antik metinlere ya da o çağa ait olmayan bir düşünce yapısına bakarak tespit etmek, mantiken kusurlu bir yaklasimdir. Bu suçlamalar metinlerin tarihselligini yok edemez.” (Habermas, HJ, 125)

Seminer'in mantik hatalari ile ilgili bir baska durum ise, bir fikrin ya da düşünceinin kaynagi hiçe sayilarak orijini hakkında yargiya varilmasidir. Baska bir deyiş ile, Incil aktariminin tarihselligini ve yazarini yalnızca metnin stiline ya da baska antik metinlere ya da o çağa ait olmayan bir düşünce yapısına bakarak tespit etmek, mantiken kusurlu bir yaklasimdir. Bu suçlamalar metinlerin tarihselligini yok edemez.

- GARY HABERMAS

6B. Sonuç

“Toplumun dikkatini çekme arzularina ve bunu basarmalarına ragmen Isa Semineri'nin radikal sonuçlarinda aslında yeni olan hiçbir şey yoktur. Basardıkları tek şey ise kanitlara dayanmayan, olumsuz Kutsal Kitap tenkidine bir yeni örnek teskil etmek olmustur. Isa Semineri'nin sonuçlari, Yeni Antlasma'nin tanikliklarinin güvenilirliğı ve Yeni Antlasma'nin tarihselligini destekleyen sayisiz delil karsisinda bogulmaktadır. Bu sonuçlar ispata dayanmayip, anti-dogaüstüne olan önyargiya dayanmaktadır.” (Geisler, BECA, 388)

Edwin Yamauchi sunlari dile getirmiştir: “Bazi modern âlimlerin iddialarina ragmen medyanin genis çapta ilgisini sadece yeni oldugu için çeken Isa'nin eksantrik portresini, Kutsal Kitapdisi deliller ayakta tutamayacaktır. Bu tuhaf revizyonların aksine, bütün deliller göz önüne alındığında ve Yeni Antlaşma dışındaki kanıtlarla desteklenen geleneksel Isa görüşü, en güvenilir portre olarak hâlâ ayakta durmaktadır.” (Yamauchi, alinti yeri Wilkins, JUF, 222)

3A. INANCA DAYALI ISA YA DA TARİHE DAYALI ISA?

Tarihe dayali Isa için gerçekleştirilen bütün araştırmaların sonucunda birçok değişik bakış açisi ortaya çıkmıştır. Bazı kişiler tarihe dayali Isa ile inanca dayali Isa arasında farklılıklar olduğunu düşünmektedirler. Bu kişiler tarihe dayali Isa'nin yaptıklarının ya da söylediklerinin hiçbir önemi olmadığını düşünürler. Bu kişiler için önemli olan inancımızdaki Mesih' tir.

1B. İkilem Yaratmanın Gelişimi

Bazı Kutsal Kitap tenkitçileri, inanca dayali Mesih ile tarihe dayali Mesih Isa'nin arasında bir ikilem yaratarak, Isa'nin tarihselliğine zarar vermişlerdir. Bu ayrımın orijini, Lessing'in tarih ve inanç arasında açtığı derin uçurumdan kaynaklanmaktadır: *“Tarihin tesadüfi gerçekleri, sebep sonuç ilişkisini ispatlayan gerçekler olarak kabul edilemezler.”* (Lessing, LTW, 53)
Lessing sunlari kaleme almıştır,

Söyle denir: “Mesih'i olduğu gibi kabul etmek demek, Isa'nin ölümleri dirilttiğini ve kendisinin de ölümden dirildiğini tarih olarak kabul etmek demektir...” Eger durum, Isa'nin bunları söylemiş olmasının tarihselliğinden daha öte bir tarihsellik içerseydi, o zaman her şey harika olurdu! Bazıları daha da üzerime gelip sunu der: “Tabi ki! Bu durum tarihsel açıdan doğru olmaktan çok daha ötedir. Çünkü bizleri bunu bildirenler, hata yapmaları mümkün olmayan esinlenmiş tarihçilerdir...” İşte o an gene kendimi, içi pis sular ile dolu derin hendegin kıyısında bulduğumu düşünürüm. Her ne kadar bu hendekten karşıya geçmeye ve o kokuyu duymamaya çalıştımsa da bunu asla basaramadım. (Lessing, LTW, 55)

Immanuel Kant, felsefe ve din arasında bir ikilem yaratmayı mecburi görenler arasında yerini almıştır: “Hayatımda *inanca* yer açabilmek için, *bilgimin* bir kısmından feda etmek zorunda kaldım.” (Kant, CPR, 31)

Isa hakkında çalışmalar yapan Kant, tarihe dayali Isa ile inanca dayali ideal insan Isa arasında derin bir uçurum tesis etmiştir: “İnsanların kendilerini bu ideal ahlâki mükemmelliğe; bu ahlâki mizacın ilk örneğine, tüm saflığıyla ulaştırmaları, onların evrensel görevidir. Muhakeme yolu ile usumuzun, gayretli bir örnek almanın gerçekleşmesi için sunduğu bu fikrin kendisi bizde gerekli isteği yaratacaktır.” (Kant, RLRA, 54)

“Bundan dolayı, ahlâki yönden Tanrı'yi hosnut eden kişi olarak kabul edeceğimiz deneysel örneklere ihtiyacımız yoktur; bu örneği bize usumuz, aklımız zaten sunmuştur.” (Kant, RLRA, 56)

Soren Kierkegaard, tarihe dayali Isa'ya olan ihtiyacimizi küçümseyerek, tek ihtiyacımız olanın iman olduğunu belirtmiştir:

Eger Hristiyanlığa tarihsel bir doküman bakış açisi ile bakılacak ise, önemli olan asıl Hristiyan doktrininin güvenilir bir tespitini elde etmek olmalıdır. Eger araştırmacı kişinin, bu gerçek ile kendisinin ilişkisine karşı dinmeyen bir şüphesi varsa, iste bu noktada belli bir ümitsizliğe kapılacaktır. Bunun sebebi ise kolaylıkla kavradığı gerçektir. Bu gerçek, en kesin olanın, tarihsel olarak sadece bir olasılık olması durumudur ve bu olasılığın, ebedi

mutlulugunu üzerine kurmasına yetmeyecegidir. Bu mutlulugu hiçbir muhakeme saglayamamaktadır. (Kierkegaard, CUPPF, 23)

Çagimizin insanlarinin ihtiyaci olan tek sey çu cümlelere inanmaktidir: “Su ve su senesinde, Tanri’nin bir insan görünümünde dünyaya geldigine, aramızda yasayip bizlere öğretis verdigine ve öldüğüne inaniyoruz” -bu yeter de artar bile. (Kierkegaard, PF, 104)

Martin Kahler, “Bilim tarafından tespit edilmesi gereken tarihsel gerçekleri bir iman tecrübesi olarak kabul edemeyiz. Bundan dolayi, Hristiyan inancinin ve tarihe dayali bir Isa inancinin, aynen su ve yag gibi birbirine karismayacagini kabul etmeliyiz” demistir. (Kahler, SHJHBC, 74)

Kahler, sözlerine tarihsel ve tarihi Mesih arasında bir ayrim yaparak devam eder. Kahler, tarihsel Mesih’i savunan âlimlere su soruyu yöneltmektedir: “Eger Isa Mesih’in kim ve ne oldugu sorusunun cevabina ustaca gerçekleştirilmiş tarihsel araştırmalar ile ulasabilecegi ve bu araştırmaları gerçekleştirme kapasitesine uygun âlimligin asrimizde olustugu düşünülürse; Isa Mesih, Hristiyanlar için nasıl bir otantik inanç unsuru olabilir ki?” (Kahler, SHJHBC, 102)

Kahler, gerçek tarihi Mesih hakkında sunlari söylemistir: “Tarihi Mesih, vaaz edilen Mesih’tir. Vaaz edilen Mesih ise kesinlikle inanca dayali Isa’dır.” (Kahler, SHJHBC, 66)

“Kutsal Yazılar’ın her satiri, Isa Mesih’in gerçek portresine vurulmuş marifetli bir fırça darbesi gibidir. . . Iste bundan dolayi Mesih ile Kutsal Kitap’i birbirinden ayıramayız.” (Kahler, SHJHBC, 86)

2B. Çagimizin Varsayımlari ve Ayriliklari

Çagimizin modern varsayımlarından bir baskasi, Yeni Antlasma yazılarının Isa’nın tarihsel resmini yansıtmadığını kabul eder.

Julius Wellhausen’den alinti yapan Rudolf Bultmann sunlari dile getirmistir: “Kabul etmemiz gerekir ki bir aktarımın metinsel hali ya da bir parçasi, içinden çıktığı tarihsel durum hakkında basvurulacak temel kaynak olmasına rağmen bu aktarım, tarihsel detaylarını sundugu olay hakkında sadece ikincil bir kaynaktır.” (Bultmann, NASP, 341)

Bu bakış açisinin kabul edilmesi demek, Isa hakkındaki gerçekler konusunda Incil’in ikincil bir kaynak olarak kabul edilmesi demektir. J. Martin, bu bakış açisini kabul edenlerdendir: “Incil, *kilisenin, inancinin temelini olusturduguna inandığı gerçekler hakkında yorumların yazılmış olduğu bir kitaptir.*” (Martin, RG, 44)

Tanınmış bir tenkitçi olan R. H. Lightfoot, su sonuca varmistir: “Anlasiliyor ki Mesih’in cennetsel karakteri bir yana, dünyasal karakterinin büyük bir kısmi bizlerden saklanmistir. Incil’in ilk dört kitabı, iddia edilen paha biçilmez değerlerine rağmen bizlere Isa’nın sesini değil fisiltisini sunabilmekte, bizleri O’nun adetlerine ulaştırmak yerine varoslarda dolastırmaktadır.” (Lightfoot, HIG, 225)

1C. Albert Schweitzer

“Nasirali Isa; Mesih olarak kendisini öne çıkarmistir, Tanri’nin Kralligının ahlâk unsurlarını vaaz etmistir, Cennetteki bu Kralligi dünyaya getirmistir ve Kendi isine son bir kutsama vermek için çarmita ölmüştür, ancak asla var olmamistir. Isa, rasyonalizm tarafından dizayn edilmiş, liberalizm tarafından yaşam bahsedilmiş ve modern teoloji tarafından tarihsel bir giysi ile kusatılmıştır bir figürdür.” (Schweitzer, PSJ, 396)

Schweitzer’in *Quest for the Historical Jesus* (Tarihe Dayali Isa İçin Yapılan Araştırma) isimli kitabında, Hristiyanlığın ilk baslarından beri bu ikilemin yaşandığı iddia edilmektedir:

İlk bakışta erken Hristiyanların, İsa'nın tarihe dayalı yaşamına karşı olan ilgisizlikleri şaşırtıcı gelebilir. Son zamanların geldiğini fark edenleri temsilen Pavlus, Mesih'in beden aldıktan sonraki hali ile ilgili bilgi edinme konusunda fazla arzu sergilememiştir. Hristiyanlığın asırlar boyunca devam ettirdiği bu kendini korumanın ilk adımı bu olmuştur. Hristiyanlık, inancına tarihsel bir İsa'nın girmesi ile dünyanın en büyük sorunlarından birisinin çözüleceğinden, açık çelişkinin gün ışığına çıkacağından, Efendilerinin bile önceden göremediği sonuçların doğacağından, yeni oluşumların gelişeceğinden endişe etmiştir. (Schweitzer, QHJ, 2)

Tarihe dayalı İsa hakkındaki çalışmasını yayınladıktan sonra, Schweitzer sunuları söylemiştir, "Gerçek sudur: Bizler için önemli ve faydalı olan İsa, tarihteki değil imanımızdaki İsa'dır. Dünyanın üstesinden gelen, etkileyen ve hükmeden ruh, tarih kitaplarındaki değil, İsa'nın ruhundan kaynaklanıp iman edenlerin içinde dolan ruhtur." (Schweitzer, QHJ, 401)

Ancak Schweitzer'in bahsettiği İsa'nın ruhunun bir kişinin zihninde kurguladığı bir figür olmadığını nasıl bilebiliriz? İhtiyacımız olan İsa'nın Ruhu'nun kendisini beyan ettiği, dünya üzerindeki zaman ve mekan kavramları içerisinde gösterilebilir ve sunulabilir bir niteliği içeren delildir.

"Tarihselliği sarsılmaz bir kişi olan İsa, günümüze yabancı bir karakter olmasına rağmen O'nun ruhu, yalınlığı ve dolambaçlı olmaması ile bilinen sözlerinde yaşamaktadır. İsa'nın her sözü, O'nun bütünlüğünü yansıtan özelliklere sahiptir. O'nun zamanımıza olan yabancılığı ve kaygısızlığı, herkesin İsa hakkındaki kendi kişisel bakış açılarını bulmalarına yardımcı olmaktadır." (Schweitzer, QHJ, 401)

Schweitzer'in sözleri ne yazık ki gerçek İsa tecrübesini değil bu tecrübeden kaçışları yansıtmaktadır.

2C. Rudolf Bultmann

"İsa'nın yasami ve kişiliği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü ilk Hristiyanlardan kalan kaynaklar bu konu ile ilgilenmemekteydi. Daha da ötesi İsa hakkında ne parçalı ne efsanevi ne de diğer biçimlerde, herhangi bir kaynak yoktur." (Bultmann, JW, 8)

Kendisi İsa'nın tarihselliğini kabul etmiştir. Bultmann'ın sorguladığı İsa'nın varlığı değil; İncil yazarlarının objektifliğidir. Bultmann bu objektifliğe duyulan şüphe hakkında şu sonuca varmıştır:

İsa'nın varlığına dair duyulan şüphe hem temelsizdir hem de çürütülmeye layık değildir. Akli basında olan hiçbir insan İsa'nın, kendisini ilk defa eski Filistin toplumunda göstermiş olan bu tarihi hareketin basında olduğundan şüphe edemez. Ancak bu toplumun, İsa'nın gerçek kişiliğini, hayatını ve mesajını ne kadar tarafsız bir şekilde yansıttığı ayrı bir tartışma konusudur. (Bultmann, JW, 13)

Inanca dayalı İsa ile tarihe dayalı İsa arasında ayırım yapanların bu yaklaşımını çürütenin en etkin yolu, ilk olarak felsefi önceden varsayımların çürütülmesi ve arkasından Yeni Antlaşma'nın İsa hakkındaki anlatımlarının tarihsel güvenilirliğinin güçlü bir şekilde sunulması olacaktır.

3B. Felsefi İtirazlara Cevap

Inanca dayalı İsa ile tarihe dayalı İsa arasında ayırım yapanların bu yaklaşımını çürütmenin en etkin yolu, ilk olarak felsefi önceden varsayımların çürütülmesi ve arkasından Yeni Antlaşma'nın İsa hakkındaki anlatımlarının tarihsel güvenilirliğinin güçlü bir şekilde sunulması olacaktır.

Geisler, Kant'a cevap olarak sunları dile getirmiştir: “Kant'ın gerçekleri önemlerinden bağımsız bir şekilde ayırabileceğimize dair varsayımı, İsa'nın ölümünün öneminden ayırmanın imkânsızlığı örneğinde görüleceği gibi kesinlikle yanlıştır. Eğer bu bir biyolojik gerçek olmasaydı, bakireden doğmanın ruhsal bir önemi de olmazdı. Hiç kimse bir insanın yaşamını, bu yaşamın değerinden ayrı tutamaz. Bir katil bir kişiyi öldürürken, o kişinin insan olma değerine saldırmadan bunu yapması mümkün değildir. (Geisler, BECA, 386)

4B. Tarihi İtirazlara Cevap

David Cairns isimli bir yazar, Bultmann'ın tarihsellikten uzaklaşıp varoluşçuluğa yaklaşan teoloji formu hakkında şu sonuca varmıştır: “Bizlerin bu bölüm hakkında varacağımız kati olmayan sonuç, Bultmann tarafından ısrar edilen haklılık gerekçelerinin hiç birisi tarihsel bir desteğe sahip olmadığı için ikna edici değildir. Girişimin tümü, bas ağırsına tedavi olarak kafanın kesilmesini andırmaktadır.” (Cairns, GWM, 149)

Bultmann'ın Yeni Antlaşma'ya varoluşçu yaklaşımının bir korkutucu yani Ellwein tarafından tespit edilmiştir: “Bultmann'ın Yeni Antlaşma yorumuna bakıldığında tarihsel bir karakter olan Nasıralı İsa'nın gerçekliğinin, ‘izafî X’'e dönüşmesi rahatsız edici değilmiş gibi gözükmemekte midir? Bu dönüşümün anlami, Tanrı'nın esinlemesinin İsa Mesih'in bedeninde ve yaşamında vücut bulmasına dair tarihsel gerçeğin buharlaşması yok olmasıdır.” (Ellwein, RBIK, 42)

Geisler'in belittigi gibi, tarihe dayalı İsa için araştırma yapan âlimler, “aksi ispatlanmadıkça İncil'in tarihsel olmadığını ve İsa'nın tarihsel kişiliğini yansıtmadığını” varsayarlar. (Geisler, BECA, 386)

Yeni Antlaşma yazarları, inanca dayalı İsa ve tarihe dayalı İsa birleşiminden oluşan bir inancın üzerinde durmaktadırlar.

Pavlus şöyle demistir,

Mesih dirilmemişse, bildirimiz de imanınız da bostur. Ve bizim Tanrı'yla ilgili tanıklığımız da yalan olmuş olur. Çünkü Tanrı'nın, Mesih'i ölümden dirilttiğine tanıklık ettik. Ama ölümler gerçekten dirilmezlerse, Tanrı Mesih'i de diriltmemistir. Çünkü ölümler dirilmezlerse, Mesih de dirilmemistir. Mesih dirilmemişse, imanınız bostur; siz hâlâ günahlarınızın içindediniz. Buna göre Mesih'e ait olarak ölmüş olanlar da mahvolmuşlardır. Eğer yalnız bu yaşam için Mesih'e ümit bağlamışsak, herkesten daha çok acınacak kişileriz. (1. Korintliler 15:14-19).

“İnanca dayalı İsa'ya” iman edip, İsa'nın tarihsel yaşamını görmezlikten gelmek demek neredeyse İsa'nın beden aldığını reddetmek demektir. Yuhanna, su uyarıyı yapmıştır:

Yaşam Sözüyle ilgili olarak başlangıçtan beri var olanı, isittigimizi, gözlerimizle gördüğümüzü, seyredip ellerimizle dokundugumuzu ilân ediyoruz. Yaşam açıkça göründü, onu gördük ve ona tanıklık ederiz. Baba'yla birlikte olup bize görünmüş olan sonsuz Yaşam'i size ilân ediyoruz. Evet, sizin de bizlerle beraberliğiniz olsun diye gördüğümüzü ve isittigimizi size ilân ediyoruz. Bizim beraberliğimiz de Baba'yla ve O'nun Oğlu İsa Mesih'ledir.” (1. Yuhanna 4:3)

Tarihçi olan Luka araştırma tekniklerini şöyle açıklamıştır:

Sayın Teofilos, Birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girmistir. Nitekim baslangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olmuş olanlar bunları bize iletmislerdir. Ben de tüm bu olayları ta basından özenle araştırmış olarak bunları sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm. (Luka 1:1-3)

A. N. Sherwin-White, Romalı yazarlar ile İncil yazarlarının tarihsel kayıtları yazma metodları arasındaki farklılıklar üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar, şu sonucu açığa çıkartmıştır: “İsa Mesih’in hikâyesine karşı tutkulu bir ilgi duyanların, olaylara karşı olan ilgilerinin tarihselden daha çok alegorik ve didaktik olması, bu materyallerin salt bir biçimde içerdikleri tarihsel özün reddedilmesine sebep veremez.” (Sherwin-White, RSRLNT, 191)

F. F. Bruce, W. M. Ramsay gibi bir çok âlimin araştırmaları Luka ve Elçilerin İşleri kitaplarının tarihsel güvenilirliğini ortaya koymuştur ya da daha açık olarak söylemek gerekirse tarihsel bir doküman oldukları kanıtlanmıştır. Kısa bir süre önce tanınmış Roma tarihçisi Cohn Hemer, Elçilerin İşleri kitabının içerdigi bilgileri göz önüne alarak şu sonuca varmıştır:

Çalışmalarımız sonunda metinde yer alan olayların geçtiği yerler ve dönem ile ilgili kaynak niteliğindeki zengin bilgileri sunan yazarın, konuya vakıf olduğunu keşfettik. Metinlerde yer alan bilgilerin ve bağlantıların bir çoğu yakın zamanlarda gerçekleşen arkeolojik keşiflerde elde edilen papirüs ve kitabelerin tercüme edilip yayınlanması sonucu doğruluğunu ispatlamıştır. Bu detayları, birbirini destekleyen, değişik perspektifler sunan bazen de tekrarlamalar riskini içeren çeşitli kaynaklardan gözden geçirdik. Bunu yaparken asıl ilgi alanımız, çeşitli detayları keşfetmek değil, elimizdeki yazılı metinleri nasıl destekleyip doğruladıklarını tespit etmektir -aktarım ile tarihin birbiri ile olan ilişkisinin değişik seviyelerde de uyum sergileyip sergilemeyeceğini görmektir. Delillerin sunduğu perspektifler, elimizdeki metinlerin ve bu metinlerin içerisinde karmaşık ve kasıtsız bir düzen sergileyen detayların güvenilirliğini geniş çapta desteklemiştir. (Hemer, BASHH, 412)

“Tarihsel İsa ile tarihi İsa’yi birbirinden ikilem yaratarak ayıran yaklaşım, gerçek ve inanç arasındaki hatalı bir ayırımın bir başka yanlış uygulamasıdır. . . . İsa Mesih’in tarihe dayalı özellikleri, O’nun tarihselliğinden ayırilamaz. Eğer İsa, Yeni Antlaşma’da iddia edildiği gibi yaşamamış, öğretmemiş ve ölümden dirilmemiş ise günümüz için kurtarıcı bir özellik tasınamaktadır.” (Geisler, BECA, 142)

4A. İSA ATES ALTINDA

Daniel kitabının 3. bölümünde, Daniel’in üç arkadaşı, Sadrak, Mesak ve Aved-Nego atese atılmakta ancak yanmamaktadırlar. Bu üç kişi ateşte iken yanlarında dördüncü bir kişi belirmiştir. Bir çok ilâhiyatçı bu dördüncü kişinin insan bedeni almadan önceki hali ile Üçlü Birliğin üyesi olan Mesih olduğunu kabul etmiştir. Kral Nebukadnessar’ın bu durum karşısındaki tepkisi şöyle yazılmıştır: ‘Kral, ‘Ben dört kişi görüyorum’ dedi, ‘Atesin içinde yürüyorlar, bağlarından çözülmüş, hiçbir zarara uğramamışlar. Dördüncünün görünümü de bir ilâhi varlığa benziyor.’” (Dan. 3:25) Dördüncü kişi şüphesiz Tanrı Oğlu İsa’dır ve O asla yanmaz!

Çok bilmiş âlimler fildisi kuleleri içinde oturup, kendi keyiflerine göre “İnanca dayalı bir İsa” tezis edebilirler. Bu Mesih’i kabul etmek çok daha kolaydır, çünkü bu mucizeler gerçekleştirilmeyen, doğaüstü olaylar sergilemeyen bir İsa’dır. Hatta bu İsa, dünya üzerindeki bir çok düşünce akımının veya felsefenin kurucusundan farklı bir kişi değildir. Bu İsa’nın çekismeleri kiskirtan, insanların ruhuna meydan okuyan katı ifadeleri yoktur. Bu İsa, kendisini reddedenlerin katlanacakları edebi sonuçlar hakkında uyarılarda bulunmamaktadır.

O herkesin kisisel dünya görüşüne uyum saglayan bir Isa'dir. Bu görüş, tarihe dayali Isa için gerçeklestirilen ancak sonuçta tarih ile kopuk bir Isa'ya ulasilan arastirmanin içerdigi en büyük problemdir. Bu görüşün temel sorunu sudur: Peri masali ya da efsane gibi hayal ürünü olan, kurgulanabilen bir Isa'nin, insan yasamlarini degistirmek için sahip olacagi güç, Johnny Appleseed ya da bir Paul Bunyan gibi isimlerin gücünden öte degildir.

Yaklasik iki bin sene önce, tirnaklarinin içerisine topragin kiri bulasmis olan gerçek insanlar, gerçek Isa ile karsilasmislardir. Gerçek Isa, onlara Kendisini takip etmelerini söylemiş, gerçek erkek, gerçek kadin ve gerçek çocuklar O'nu takip etmişlerdir. Isa'yi takip etmenin ve aralarinda yasarken Isa'nin yaptiklarina ve söylediklerine dair verdikleri tanikliklerini geri almamanin bedeli olarak bu insanların çoğu canlarini vermişlerdir.

Iste bu noktada insanların karsisina büyük bir tezat çıkmaktadır ve bir seçim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Güvenilir bir âlimlige saygim sonsuzdur, ki bu saygimin en büyük ifadesi, yaptigim arastirmalar ve bu kitapta her görüseyer vermemdir. Ancak bazı durumlarda âlimler, kisisel önyargilarini hakli çıkarmak için sahip olduklari eğitimi kullanmaya kalkmaktadırlar. Tarihe dayali Isa için yapılan arastirmalarda basimiza gelen budur. Âlimler tarihe dayali, gerçek bir Isa'yi ortaya çıkaracak arastirmalar yapmak yerine; anti-dogaüstücü önyarginin kontrolü altında hayal ürünü ve güçsüz bir Isa'yi sunmaya soyunmuşlardır.

Artık bu konuda hüküm verme vakti gelmiştir. Her birey kime inanacagina karar vermelidir: Ya Isa'dan asirlar sonra dogmus olan âlim-felsefecilere ya da Isa ile yasayip Isa için ölenlere.

Egitsiz köylülerden, en ileri eğitimleri almış profesörlere kadar milyonlarca insanın asirlardir verdigi hüküm söyledir: Isa dogmustur, ölmüştür ve O'nu gerçekte oldugu gibi kabul edenlerin yasamlarini degistirmek için yaşamaktadır. Peki siz O'nu kabul edecek misiniz? O'nu takip edecek misiniz? Elinizde kararinizi bağlayacak bu kadar delil var iken sizin hükmünüz nedir? Eger bu güne kadar Isa'yi Kurtariciniz ve Rab'biniz olarak kabul etmediyseniz, kitabın en sonun da bulunan "Dört Ruhsal Kural" isimli bölüm size yardımcı olabilir.

30

BIÇİMSEL TENKİTÇİLİK HAKKINDA VARILAN SONUÇ

BÖLÜME BAKIS

Biçimsel Tenkitçiliğin Katkıları
Biçimsel Tenkitçiliğin Sınırları

Her tenkitçi metodun ya da çalışmanın artıları ve eksileri, katkıları ve zararları vardır. Bu bölümde, “biçimsel tenkitçi” yaklaşımın bazı katkıları ve sınırları ele alınacaktır.

1A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN KATKILARI

B. S. Easton vardığı su sonuç ile biçimsel tenkitçi çalışmanın yaptığı bir katkinin altını çizmektedir: “Biçimsel çalışmalar bizlerin en erken Hristiyan pedagojisi (egitim bilim) ile iletişim kurmamızı sağlamıştır ve özellikle erken Filistili Hristiyanların ilgi alanına ışık tutarak bu çalışmaların faydalı bir alan olduğunu ispatlamıştır. Bu yeni disipline gereken ilgiyi göstermemiz için bu sebep bile yeterlidir.” (Easton, GBG, 77)

Barker, Lane ve Michaels, biçimsel tenkitçiliğin katkılarını listelemişlerdir:

1. Sinoptik aktarımın kendine özgü stiline ve yapısının değerinin anlaşılmasına tahmin edilemeyecek boyutlarda yardımcı olur. Incil’in ilk dört kitabının yapısı aslında kendisinden önce gelen sözlü aktarımın bir yansımasıdır.
2. Incil’in ilk dört kitabının kronolojisinin harmonize edilmesini talep etmek hem mümkün değildir hem de gerekli değildir. Bunun sonucu olarak Incil anlatımları, sablonların çeşitliliğine göre gruplanmıştır.
3. Biçimsel tenkitçilik, aynı olayların paralel anlatımlarının kafa karıştırma olasılığı barındıran çeşitliliklerinin açıklanmasına yardımcı eder. Incil’in yazarlarının bir tanesinin metne dahil etmediği bir detay, bir başka yazarın metninde yer alabilir. Bunun sebebi, yazara göre bu detayın olayın belli bir açısı ile belli bir ilişki içerisinde olması ve yazarın bunu yansıtmak istemesidir. (Barker, NTS, 70)

Floyd Filson, farklı katkılara değinmiştir:

Incil aktarımının bir dönem sözlü aktarım biçiminde devam ettiği bir gerçektir. İleriki dönemlerde gerçekleştirilecek aktarımların güvenilirliği bakımından bu sözlü aktarım döneminin çok önemli olduğu da başka bir gerçektir. İşte bundan dolayı bu dönem, bizim en titiz incelemelerimizi hakketmektedir.

İster öğretici içersin, ister bir olayın anlatımını, aktarımın küçük parçalarının, durum gerektirdiği anlarda uygulanabilir amaçlar için kullanıldığı gerçektir. Bu gibi durumlarda bu aktarımların korunmuş olması veya bu aktarımların bilesik bir yapı içermesi akla yakın bir olasılıktır.

Elimizdeki materyalin, tamamı korunmamış olan bütün materyalin çok küçük bir parçasını oluşturduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hangi kısımların korunup hangi kısımların korunmayacağına karar veren unsurun, kilisenin inancı ve yasama ile bağlantılı olduğu da başka bir gerçektir. Günümüzde yaşayan bir pastörün, bir kitabın yada aktarımın, kendi yaşamını, düşünüş yapısını ve vaazlarını etkileyen kısımlarını hatırlayacağı gibi erken Hristiyanların da hafızalarını yönlendiren etken, onların ihtiyaçları ve ilgi alanları olmuştur.

Aktarımları ileten kişilerin bir araştırmacı ya da tarafsız bir biyografi yazarı olmadıkları; tüm sürecin yönlendirilme, bilgilendirilme, tapınma ve çekime etkisi altında olduğu bir gerçektir. Kısaca özetlersek, Incil’in ilk dört kitabının dikkatli ve titiz bir şekilde tenkit edilmesi durumunda tüm bunların primitif Kilisenin yaşamındaki yansıması görülür, hatta erken Hristiyanların ilgi alanları ve sorunları belli bir dereceye kadar tespit edilebilir. (Filson, OG, 103-105)

Yeni Antlaşma âlimi Harold W. Hoehner’in işaret ettiği önemli bir başka katkı ise biçimsel tenkitçiliğin, sözlü aktarım dönemine ilginizi çekmiş olmasıdır. (Barr, BEJ, n. p.)

Steven Travis bu görüşe katılmaktadır: “Biçimsel tenkitçilik, Yeni Antlaşma dokümanlarının, daha yazılı sekile dönüşmemiş olduğu, M.S. 30 ile 50 arasındaki ‘tünel dönemine’ deneysel de olsa nüfuz etmemize yardımcı olmuştur. Erken Hristiyanların, vaaz ve

öğreti metodları ile Yahudi hasımları ile gıristikleri teolojik tartışmaları hakkında ipuçları sunmuştur.” (Barnes, GCFC, 161)

Mounce, biçimsel tenkitçi çalışmanın bir önemli katkısını da şöyle belirtmiştir: “Biçimsel tenkitçilik, İsa’nın öğretisinin dogasını bir kez daha animsattır: Kısa, öz ve uygulanabilir. İncil’in ilk dört kitabında karsımıza çıkan, evrensel bir uygulamaya müsait, seçilmiş bir öğretdir.” (Mounce, INTHA, 144)

Biçimsel tenkitçiliğin varmış olduğu iki önemli sonuç, Redlich tarafından açıklanmıştır:

1. Biçimsel tenkitçilik, İsa’nın sözlerinin daha erken bir dönemde toplandığını iddia ederek, Rab’imizin tam olarak asil sözlerinin [“*ipsissima verba*”] bireylerin ve kilisenin kaderlerini belirleyen bir kehanet gibi değer gördüğüne dair bir olasılığa işaret etmektedir.

2. Biçimsel tenkitçilik, İncil’in ilk dört kitabının orijininin incelenmesini teşvik etmiştir. Kullanmış olduğu araştırma ve inceleme metodu, gelecekte yapılacak daha kapsamlı bir bilimsel çalışma için öncü niteliğindedir. (Redlich, FC, 79)

2A. BİÇİMSEL TENKİTÇİLİĞİN SINIRLARI

Basil Redlich, biçimsel tenkitçi tekniğin limitlerini şöyle özetlemiştir:

(1) Sınıflandırılma İlahi-Hikâyeler, Mucize-Hikâyeler ve Mesellerde olduğu gibi sadece ve yalnızca biçime dayalı olmalıdır. Formu olmadığı yerde, içeriğe göre yapılan sınıflandırılma, biçimsel tenkitçilik değildir.

(2) Formu belli olmayan grupların, tarihi bir araştırmaya tabi tutulmadan, tarihselliği hakkında bir değer yargısı oluşturulamaz. Aynı zamanda belli bir biçimin ya da formun var olmadığı metnin tarihselliği hakkında yapılacak bir değerlendirmenin haklılığı ortaya koyulamaz. Biçimsel tenkitçilik, sadece ve yalnızca formları, aktarımın formlarını incelemeli, bu formları açıklamalı ve bu formların gelişiminin izini takip etme girişiminde bulunmalıdır.

(3) Biçimsel tenkitçilik, İncil’in ilk dört kitabının metinsel tenkidinin sonuçlarından yeteri kadar faydalanmamıştır. Bu sonuçlar, İncil’in ilk dört sinoptik kitabının metinlere dayalı kaynaklara göre tarihlenmesini ve bu kaynaklar ile Hristiyanlığın büyük merkezlerinin ilişkisini içermektedir.

(4) Biçimsel tenkitçiliğin vurguladığı ilkel Hristiyan toplumunun etkisi, bir haham ve peygamber olan İsa’nın etkisi karsısında çok sönük kalmaktadır. Daha da ötesi bu topluma yaratıcı bir nitelik kazandırmaktadır, ancak bu toplumun bu niteliği hakkında Yeni Antlaşma’da en ufak bir ipucu bulunmamaktadır. Primitif Hristiyan topluluğunun ilk üyeleri ne hahamdır nede peygamber. Biçimsel tenkitçiliğin bir kusuru da, İsa’nın aynı önemli sözleri ezberleyip, sürekli olarak hiçbir değişiklik yapmadan tekrar eden bir öğretmen olmadığını tespit etmede yetersiz kalmıştır. İsa, aynı konuları değişik biçimlerle iletmis, söylevlerinin biçiminde sürekliliğin yanında çeşitlilik de almıştır. Bir başka konu ise İncil’de yer alan çeşitliliğin bir sebebinin de, bilgi artışı olabilme olasılığıdır. Matta, Luka ve Yuhanna, kendi kitaplarını Markos’tan sonra kaleme almışlardır, nitekim aktarımlarına daha fazla detay ve bilgi yükleme olanakları olmuştur.

(5) Biçimsel tenkitçilik, İncil’in ilk dört kitabının formunun oluştugu dönemde hayatta olan sayısız görgü tanığının varlığını ve bu kişilerin aktarımı kontrol edip hatalara müdahale etme imkânlarının olduğunu görmezlikten gelmiştir.

(6) Biçimsel tenkitçilik, ikinci yüzyıl ve daha sonraki yazarların sunduğu delilleri görmezlikten gelmiştir.

(7) Biçimsel tenkitçilik, açık ve net bir şekilde, İncil’in ilk dört kitabının formunun oluştugu dönemin boyutunu belirtmemiştir.

(8) Biçimsel tenkitçilik, içeriğin, kosulların ve tarihsel sıralamanın tarihselliğini ve biyografik değerini temelsiz bir biçimde reddetmiştir.

(9) Biçimsel tenkitçilik, aktarımların içerdiği benzerliklerin, efsanevi ve mitolojik anlatımlara ait olmayı ispatlayan birer rehber olduğunu varsaymasının haklılığını ortaya koyamamıştır.

(10) Biçimsel tenkitçilik, hayati önem taşıyan etkenleri değerlendirirken, erken kilisenin çok çeşitli, bütün ilgi alanlarını hesaba katmamıştır.

(11) Biçimsel tenkitçilik, sübjektif tutumlara açık bir saha olduğu için destekçileri taraflı eğilimlere sahiptir.

(12) Biçimsel tenkitçilik, ilk kilisenin İsa'ya olan inancı ve O'nun isminin yüceliği için acı çekmeye ve ölmeye hazır olduğu gerçeğini gözden kaçırmıştır. Onlar için İsa, gerçek İsa ve onların Mesih'i idi. İsa, bunu isleri ve öğretileri ile ispatlamıştır.

(13) Biçimsel tenkitçilik, ilk Hristiyanların dünyanın sonunun geldiğine olan inançlarından dolayı normal dünya ile bağlarını kopardığına dair bir iddiaya sapsınmıştır ve sürekli olarak bunu vurgulamaktadır. (Redlich, FC, 77, 78)

Delillere bakılarak erken Hristiyanların ve onların öğretmenlerinin düşüncelerine ulaşıldığında, biçimsel tenkitçiliğin temellerinin sarsıldığı ve parçalandığı görülür. Bu yaklaşım için zekice, bazı noktaları akla yatkın, birkaç parça doğruluk payı var gibi yorumlar yapılmıştır, ancak bu yorumları bir zamanlar üzerine toplamış olan Tübingen teorisi gibi biçimsel tenkitçiliğin teorilerinin de kısa bir zaman diliminde tarihe karışacağını göreceğiz.

McGinley, Bultman ve Dibelius'un geliştirdiği biçimsel tenkitçiliğin kusurları hakkında şu yorumda bulunmuştur:

Biçimsel tenkitçilik, İki-Kaynak teorisinin bağımsızlığına uygun bir pozisyon almayı basaramamıştır [Fascher, DFM, 51]. İncil'in ilk dört kitabı ile *Kleinliteratur*'un arasındaki esas farklılığı göz önüne alamamıştır. İtibar görmemiş olan kolektif yaratılış teorisini kabul etmiş ve bu teoriyi, kolektif yaratılış yapmamış ve yapması mümkün olmayan bir topluluğa uygulamaya kalkmıştır. Elindeki materyalin stiline yalınlığını görmek yerine, bu materyalin eklemelerden ve yamalardan oluştuğunu iddia etmiştir. Biçimler çok katı bir biçimde tanımlanmış ve bunun bedelini, metinden kopartılıp atılan sayfalarca doküman ödemiş. Primitif Hristiyan yaşamında sürekli bir *Sitz im Leben* arayışına girilirken, en önemlisi ihmal edilmiştir: Bir Hristiyanın İsa'nın yaşamını öğrenme arzusu. Tarihsel tanıklılara asla yer verilmemiş; biçim uğruna gerçekler görmezlikten gelinmiş; zamanın kontrol edici gücü yok sayılmış; İncil'in ilk dört kitabının anlatımlarının tarihselliğine dair ileri bir ön yargı beslenmiştir. (McGinley, c, 154)

Radikal biçimsel tenkitçiliğin en temel hedeflerinden bir tanesi, biçimsel analiz yaparak tarihe dayalı bir İsa teisi etmek olmuştur.

Biçimsel tenkitçilik, ne yazık ki İncil'in ilk dört kitabının modern Protestan anlayışına, bu kitaplar görevini yerine getirememiş gibi bir hava oluştuğu için olumsuz bir katkıda bulunmuştur. G. E. Ladd şöyle özetler: "Biçimsel tenkitçilik, tamamen tarihe dayalı bir İsa teisi etmeyi basaramamıştır." (Ladd, NTC, 157)

F. J. Babcock şu sonuca varmıştır:

Delillere bakılarak erken Hristiyanların ve onların öğretmenlerinin düşüncelerine ulaşıldığında, biçimsel tenkitçiliğin temellerinin sarsıldığı ve parçalandığı görülür. Bu yaklaşım için zekice, bazı noktaları akla yatkın, birkaç parça doğruluk payı var gibi yorumlar

yapılmıştır, ancak bu yorumları bir zamanlar üzerine toplamış olan Tubingen teorisi gibi biçimsel tenkitçiliğin teorilerinin de kısa bir zaman diliminde tarihe karışacağını göreceğiz. (Babcock, FC, 20)

Rogers sunuları ifade etmiştir: “Bu metot, kaynak ve sinoptiklik gibi mevzuların sorularına cevap verdiğini düşünmektedir. Metinlere dayalı teorinin, İki-kaynak teorisine itibar göstermekte, Matta ve Luka’nın, Markos ve Q kaynaklarından oluşturulduğunu iddia etmektedir. Markos’un önceliği de iddia etmektedir.” (Rogers, ULNCNTIET, n.p.)

McGinley’e göre biçimsel tenkitçiliğin genel izlenimi şöyledir: “Biçimsel tenkitçiliğin söylediklerinde doğru olanlar zaten yeni bir bilgi değildir; biçimsel tenkitçiliğin söylediklerinde yeni olanlar zaten yeni doğru bir bilgi değildir. Buyrun pirincin tasını ayıklayın.” (McGinley, FCSHN, 154)

Bultmann’ın çalışmaları hakkındaki fikirlerini McGinley şöyle ifade eder: “Eğer, Bultmann’ın iddia ettiği gibi, Schmidt, İncil aktarımının iskeletini yok etmiş, onun halefleri bu anlatımı komple sakat bırakmış, tanınmaz hale getirmiş ve yok edici bir analizi gerçekleştirmişlerdir.” (McGinley, FCSHN, 68)

Sonuç olarak, F. F. Bruce’un biçimsel tenkitçi için bir tavsiyesi vardır: “Bu zahmetli çabanın sonuna gelindiğinde ve aktarımın aslına uygun bir şekilde güvence ile elimize ulaştığını anladığında, tenkitçi İncil okuyucularının arasında durup, İsa’nın öğrencilerinin tanıklıklarını dinlemeye çalışıp, ‘gerçeğin melodisine’ kulaklarını verecektir.” [J. B. Phillips, *Ring of Truth: A Translator’s Testimony* ‘Gerçeğin Melodisi: Bir Tercümanın Tanıklığı’ (Londra, 1967)] (Bruce, TON, 57)

31

MODERN TEOLOJİ
VE
KUTSAL KİTAP TENKİDİ

yazan C. S. LEWIS

Yeni Antlasma tenkidi ile uğrasan din adamlarının çoğu, Hristiyanlığın eski ve geleneksel inanç unsurlarını çürütmeye çalışmışlardır. Bu bilim dali ile uğrasanların sahip olduğu otorite, bizlerin bu kisilere saygımızdan dolayı kaynaklanan bir otoritedir, ancak bu kisiler bunu kendilerine bir hak bilmekte ve bizden erken kilise toplumunun, kilise babalarının, Orta Çağ din adamlarının, Reformcuların ve hatta on dokuzuncu yüzyıl din adamlarının paylastığı inanç unsurlarından vazgeçmemizi istemektedirler. Sizlere, beni bu otorite konusunda süpheci yapan noktayı açıklamak istiyorum. Hem de hepinizin kolayca göreceği gibi sonuna kadar süpheci, ki süphecinin cahillik babası olduğunu bilmeme rağmen. Bir insanın öğretmenlerine tam bir güven duymadan, onların çalışmalarına dayanması gerçekten çok zahmetli bir süreçtir.

Bu konuya yaklaşımlerimi anlamanız için ilk olarak sunu belirtmek isterim ki, bu kisiler her ne kadar Kutsal Kitap tenkitçileri ismi altına sığınmış olsalar da ben bu kisilerin tenkitçiliklerine güvenmiyorum. Bana göre bu kisiler metinsel hüküm vermeye çok uzak; okudukları metinlerin kalitesine, vasıflarına karşı kayıtsız kisilerdir. Hayatlarını bu kitaplara gömülerek geçiren bu kisiler için bu ithamın çok ağır olduğunu farkındayım. Ancak belki de tüm sorunun kaynağı, bu kisilerin bu saplantılarıdır. Gençliğini ve olgun yaşlarını, Yeni Antlasma metinlerini titiz bir şekilde çalışarak geçiren, bunun haricindeki edebiyat yelpazesini baskaların aynı alandaki çalışmaları ile kısıtlanıp tutan bir kisinin edebiyat tecrübesi, kıyaslama yetisinin en temel standartlarından bile yoksun olmaya mahkumdur, çünkü edebiyat denizinde su yutmayan, engin derinliklerinde dolasmayan, kısacası genel olarak edebiyata yabancı olan bir kisinin gözleri, Kutsal Kitap'ın göz kamastırın hazinelerini bile göremeyecek kadar kördür. Böyle bir kişi gelip bana Kutsal Kitap'ın bir bölümünün efsanevi ya da romantik bir aktarım olduğunu söylemesi durumunda benim aklıma gelen ilk soru, bu kisinin kaç senedir İncil okuduğu değil, hayatı boyunca kaç tane efsane kitabı ya da romantik eser okuduğu ve damagını bu eserlerin tatlarını algılayacak, kıyaslayacak kadar eğitip eğitmediği olacaktır. İzin verirseniz bu düşüncelerimi tecrübelerimle desteklemek isterim.

Günümüzde artık geçerliliğini yitirmiş olan eski bir tefsir kitabında İncil'in Yuhanna kitabının yazım ekolü "ruhani romantizm," "tarihsel olmayan bir şiir" olarak tanımlanmıştır. Bu grubun diğer üyeleri olarak *Natan'ın Meselleri*, *Yunus*, *Paradise Lost* (Kayıp Cennet) isimli kitabı sayabiliriz, ancak tam olarak bire bir örnek vermek gerekirse, *Pilgrims's Progress* (Hacinin İlerleyisi) en uygun eser olacaktır. Bir kişi bunu söyledikten sonra, bu kisinin herhangi bir metin hakkındaki yorumu üzerine bir şey söylemeye gerek var mıdır? Dikkat ederseniz *Pilgrims's Progress* isimli eserin bir rüya olduğunu itiraf etmekte ve alegorik doğasını bulabildiği en uygun kelimeler ile göz önüne sermektedir. Dikkat ederseniz Milton'un epik eseri silinip atılmakta, bosa gitmektedir. Bütün bu tahammül edilemez absürlükleri bir yana bırakıp *Yunus'a* geri döndüğümüzde, düşüncesizliğin kabalığa dönüştüğünü görürüz. *Yunus* kitabı söyle tarif edilmistir: *Eyüp* kadar az tarihsel içeriğe sahip olan bu hikâyeye, komik bir olayı anlatmaktadır, Yahudi güldürü tarzına bir yön vermesinden başka özel bir yanı yoktur.

Yuhanna kitabına bakalım. Diyaloglar: Samiriyeli kadın ile kuyu başında ya da kör doğan adamın iyileştirilmesinden sonraki konuşma. Durumlar: İsa eğilmiş, parmağıyla toprağa yazı yazıyor (viii, 68) ya da unutulmaz ?? de ??? (xiii, 30). Hayatım boyunca bir çok şiir kitabı ve romantik, soyut, hayali ve mitolojik unsurları içeren eserler okudum. Bu kitapların neye benzediklerini, aynı zamanda Yuhanna kitabına hiç benzemediklerini çok iyi biliyorum. Bu metin hakkında iki olasılık görüşü vardır: Bu anlatım bir rapor olabilir. Hata içerme olasılığı olsa da en azından Boswell kadar iyi gerçeklere yakın bir anlatım içermektedir. Bu anlatım hakkındaki diğer olasılık ise, ikinci yüzyılda yaşamış bilinmeyen bir yazarın, seleflerini ya da haleflerini bilmeden, birdenbire günümüzün roman anlatım tekniğini önceden tahmin edip ona göre bir metin kaleme almıştır. Bu anlatılanlar doğru ise birinci

olasilik, gerçek ise ikinci olasilik geçerlidir. Bunu farkedemeyen bir okuyucunun, okuma yazma bildige dair derin bir şüphe beslememek mümkün degildir.

Bultmann'ın *Theology of the New Testament* (Yeni Antlasma Teolojisi) isimli kitabinin otuzuncu sayfasında, Markos kitabı ile ilgili benzer bir tutumu görmekteyiz: “İsa'nın ölümden dirilmesine dair kehaneti (viii, 31) izleyen İsa'nın gökyüzünden gelisine dair kehanet (viii, 38), birbirini hazmetmeyen iki kehanettir.” Bultmann'ın ifadesinin anlamı nedir? Birbirini hazmetmeyen? Bultmann'a göre İsa'nın gökyüzünden gelisine dair kehanetler, İsa'nın ölümden dirilmesine dair kehanetlerden daha eskidir; bundan dolayı, bu iki kehanetin aynı metinde yer alması durumunda bazı uyumsuzlukları ya da hazimsizliği beklememiz gerekir.

Ancak Bultmann bu fikrini, idrak yoksunluğunun sonucu olarak metine kakalamaya çalışmaktadır. Petrus, İsa'nın Mesih olduğunu ikrar etmiştir: “İsa onlara, ‘Ya siz’ dedi, ‘ben kimim dersiniz?’ Simun Petrus, ‘Sen, yasayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin’ cevabını verdi.” (Mat 16:15-16) Siyah peygamberlik yerine gelmeden yani İnsanoglu acı çekmeden ve ölmeyen zaferin beyazlığı ortaya çıkmayacaktır. Ayetler devam ettikçe bu durumu açıklayan ayetler tekrar eder durur. Petrus, kendi ikrarından bir dakika sonra hatalı bir adım attığı zaman İsa'nın sarsıcı tepkisi ile karşılaşır: “Çekil önümden, Seytan!” Petrus'un (sık sık olduğu gibi) anlık yıkımından sonra İsa cemaatine bakar ve herkesi kapsayan inanç prensibini açıklar. O'nun takipçilerinin hepsi haçını yüklenmelidir. “Canını kurtarmak isteyen, onu yitirecek; canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır.” (Matta 16:25) Bu ifadeler ile hem neyin önemli olduğu vurgulanmakta hem de şehitlik konusuna değinilmektedir. Sinanmalara göğüs germemiz gerekmektedir. Eger siz bu dünyada Mesih'i reddederseniz öbür dünyada da Mesih sizi reddedecektir. Mantıksal, duygusal ve kurgusal açıdan bu sıralama kusursuzdur, ancak bunu kabul edemeyen tek kişi Bultmann'dır.

Bultmann iddialarına söyle devam eder: “Ne Pavlus ne de Yuhanna için İsa'nın kişiliğinin bir önemi yoktur. Aslında en erken kilisenin aktarımı, O'nun kişiliğini bilinçsiz bir şekilde resmetmiştir. Yeniden yapılandırma için gerçekleştirilen her girişim sübjektif bir hayal gücü oyunundan öteye gidemez.”

Kisacasi söylenilmek istenen, Yeni Antlasma'daki Tanrı'mizin bir kişiliği olmadığıdır. Bu tuhaf süreç boyunca, iyi bir eğitim almış olan bu Alman âlim, herkes için görünür olani kendisi için görünmez mi kilmistir? Eger metinlerde bir kişilik aktarımı var ise bunu bize hangi delil gösterecektir? Bultmann için bu bir *contramundum*. Hem Hristiyan olanların hem de Hristiyan olmayanların ortak görüşü, İncil'de bir karakterin aktarıldığıdır. Tarihsel açıdan tanıdığımız bir çok kişinin, kişisel özellikleri ve karakteri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz: İskender, Attila ya da Orange'li William. Öte yandan tarihsel gerçekliği olmayan ancak kişisel özellikleri ve karakteri hakkında çok şey bildiğimiz kişiler de vardır: Falstaff, Toby Amca, Mr. Pickwick.

Ancak hem tarihsel gerçekliğini hem de kişisel özelliklerini bildiğimiz üç karakteri saymak gerekirse: Eflatun'un Sokrat'i, İncil'in İsa'si ve Boswell'in Johnson'i sayabiliriz. Bizlerin bu üçlü ile olan asikârlüğünün çeşitli yönleri vardır.

İsa'nın kişiliğinin verdiği tat öylesine güçlüdür ki, eğer Kendisi Tanrı'nın kelime anlamı ile beden almasının dışında bir varlık olsa idi, dehşet verici kibirli olarak kabul edilebilirdi, ancak hem Hristiyanlar hem de Hristiyan olmayanlar, İsa'yi, “Ben yumuşak huylu ve alçak gönüllüyüm” sözleri ile değerlendirmektedirler. Yeni Antlasma'da İsa'nın tanrısal doğası ile ilgili olup, insansal doğası ile alakalı olmayan gelişmiş ve kasıtlı ayetler bile bizleri O'nun kişiliği ile yüz yüze bırakmaktadır. Hatta bu tür ayetlerin İsa'nın kişiliğini yansıtmada diğerlerinden pek kalır bir yanı olmadığına eminim.

“Söz insan olup aramızda yasadı. Biz de O'nun yüceliğini, Baba'dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu . . . olani, isittigimizi, gözlerimizle gördüğümüzü, seyredip ellerimizle

dokundugumuzu ilân ediyoruz.” Bu ebedi kisiligin çarpici etkisinden, “erken kilisenin, Efendilerine atfetmeye mecbur kaldiklari bir özellik” diyerek kaçmaya çalismak ya da reddetmek ile ne kazanabiliriz? Gerçek tam olarak karsimizdadir. Erken kilise, bu ifadelerde bulunmaya mecbur kalmamistir, bana göre bu ayetler benzerlerini bir D. N. B yazisinde ya da bir ölü hakkında yazilan kısa biyografide hatta Victorian, *Life and Letters of Yeshua Bar-Yosef* isimli üç ciltli, resimli eserde görebilecegimiz, kisisel olmayan ifadelerdir.

Bu bakis açisina birinci itirazim. Bu kisiler benim, kendilerinin eski metinlerde yazilmayanlari okuyabildiklerine inanmami istemektedirler. Ancak bu kisilerin metinlerde yazilanlari okumakta gösterdikleri acizlik yeteri kadar ikna edicidir. Gündüz vakti gözlerinin önündeki fili göremeyenlerin, gece karanliginda küçük bir pireyi görmelerini bekleyemeyiz.

Bu bakis açisina ikinci itirazim. Liberal türden bütün teolojiler belli bir noktada, Mesih’in gerçek davranislarinin ve amacinin hatta öğretislerinin, öğrencileri tarafından yanlis anlasilip yanlis yansitildigini ve bu gerçegin modern âlimler tarafından kesfedilip, bu usurlarin gene modern âlimler tarafından iyilestirilecegi ya da gün isigina çikarilacagi iddiasini içermektedir. Teolojiye olan ilgimin başlamasindan kısa bir süre önce baska bir yerde de bu teori ile karsilasmistim. Büyük eserleri okuyup, antik felsefe üzerine çalisma yaparken, Jowett gelenegi hükmünü sürdürmekteydi. Iste o dönemde yayilmakta olan bir teoriye göre Eflatun, Aristo tarafından yanlis anlasilmisti ve gerçege sadece modern âlimler ulasabilirdi. Neo-Eflatuncular, gerçegi ortaya çikarmaya çalisirken kendilerini gülünç bir duruma sokmuslardi. Bu çalismalarin sonunda elde edilen çarpik sonuçlara göre Eflatun da aynen T. H. Green gibi Ingiliz Hegelci çikmisti.

Bu teori ile üçüncü kez karsilasmam ise profesyonel çalismalarim esnasinda gerçeklesmistir. Her hafta, mezun olmamis, zeki bir lisans öğrencisi karsima çikip Shakespeare’in bir oyunun gerçek anlamini kesfettigini iddia etmekteydi. Ancak bu sefer üçüncü olayda ayrıcalikli olan kisi bendim. Yasaminda gerçeklesen düşünce ve sezgi devrimi öylesine güçlüydü ki, beni aklen Shakespeare’in dünyasina diger bütün edebiyat yorumcularindan daha fazla yaklastirmisti. Bu dünyayi görebiliyor, hissedebiliyor, geçmiste yapilan yorumlarin imkânsizligini kavriyordum; bu yorumlar 1914 senesinde, asagi yukari Jakoben döneminde, hâlâ bilinmeyen unsurlarin etkisi altinda yapilmistir. Bu gerçegin bilincine varmam, bu yorumcularin Eflatun ya da Yeni Antlasma’yi da ayni yaklasimla yorumladiklarina dair bir süpheye düsmeme sebep oldu.

Bir insanin ya da yazarin, kendi kültüründe yasayan, ayni lisani konusan, ayni alisilmis betimlemeleri ve bilinçsiz varsayimlari paylasan insanlara karsi saydam olmamalari ama bu unsurlara sahip olmayan kisilere karsi saydam olmalari gerektigini savunan görüş bana göre tamamen akil almaz ve abes bir görüştür. Bu görüşün olanaksizligini aksine çevirecek ne bir tez ne de bir delil mevcuttur.

Bu bakis açisina üçüncü itirazim. Bu teologlarin sürekli bir sekilde mucizelerin gerçek olamayacagina dair bir prensibi savunduklarina sahit olmaktayim. Bu prensibin dogal sonucu olarak, eski metinler tarafından Isa’nin agzina konulmus olan bütün ifadeler, bahsi geçen olaylarin gerçeklesmesinden sonra metne yerlestirilmistir, eger bu ifadeler Isa tarafından gerçekten de söylenmis ise o zaman Isa’nin gelecege dair kehanetler de bulunduğu ortaya çikmaktadir (ç.n: örneğin, ölüm sekli ve ölümden sonra dirilmesi, vb.). Tanri’dan esinlenen kehanet diye bir sey olmayacagini düşünürsek, Isa’nin gelecek ile sözlerinin, gerçeklesmeden metne eklenmemis olması çok mantikli olabilirdi. Benzer bir tutuma örnek olarak, mucize diye bir sey olmayacagini düşünürsek, mucize anlatimlarinin yer aldigi ayetlerin tarihsel olmadigini kabul etmek de çok mantikli olabilirdi. Bu yazimda mucize diye bir sey olup olamayacagini tartismayacagim, ancak bu konunun tamamen felsefi bir soru oldugunun altini çizmek isterim.

Âlimler, âlim olduklari halde mucize konusunda hüküm vermek için hiç kimseden daha yetkili insanlar degillerdir. Âlimler, “mucize anlatimlari tarihsel olamaz” prensibini

metinlerden çıkartmamış ancak metin çalışmalarında bir cetvel, bir terazi olarak kullanmışlardır. Eğer bu konudaki yetki konusuna değinmek gerekirse, dünya üzerindeki bütün Kutsal Kitap tenkitçilerinin yetkilerinin toplamı bile mucize konusunda hüküm vermek için sifirdan başka bir değer tasınamamaktadır. Tenkitçiler mucize konusu hakkında, yasadıkları çağın eğilimlerinin ürünü olan ve tenkit etme konusunda hiçbir yetkisi olmayan, sıradan insanlar kadar fikir yürütebilirler.

Bu bakış açısına dördüncü itirazım. Bu itirazın en güçlü ve en uzun olanıdır.

Bütün bu tenkidi yaklaşımların asıl amacı, üzerinde çalıştığı metinlerin orijinal şeklini yeniden yapılandırmaktır; her bir yazarın kullandığı ancak kaybolmuş olan dokümanlar hangileridir, yazar ne zaman, nerede ve ne amaçla eserini kaleme almıştır, hangi etkiler altında kalmıştır -sorularına cevap verip kısacası metnin bütün *Sitz im Leben*'ini (yaşam koşullarını) tespit etmeye çalışır. Bu çalışma ise ileri âlimlik ve büyük hünarlık ile gerçekleştirilir. İlk bakışta vardığı sonuçlar gayet ikna edicidir. Benim bile bu çalışma karşısında etkilenmem, bu çalışmanın büyüğü altına girmem gerekirdi ama sanırım bu konuda beni koruyan sıfali otlardan yapılmış bir kolye muskam var. Kendimden böyle esprili bir üslupla bahsettiğim için beni bağışlayın ancak ciddi konularda ağımdan duyacağınız her şey ilk elden delillere dayanmaktadır.

Benim, bütün bu yeniden yapılanma çalışmaları karşısında sinirlenmemin asıl sebebi, olaylara teleskobun diğer ucundan bakma imkânının olması olmuştur. Kendi öz kitaplarımın, eleştirmenler tarafından aynı muameleye tutulması, bana bu imkânı, bu acı tecrübeyi sunmuştur.

Kendi metinleriniz eleştirilene kadar, bu eleştirilerde tenkitçiliğin unsurlarına ne kadar az riayet edildiğini anlamamız mümkün değildir: İlk yazılı metnin değerlendirmesi, beğenilmesi ya da kinanması. Metinlerinizin yazılım süreci ile ortaya attıkları hayal ürünü geçmiş ise isin cabasıdır. Eleştirmenlerin bir eserini göklere çıkarmak ya da yerin dibine batırmak için kullandığı terimler sık sık benzer geçmiş ile ilgilidir. Eleştirmenler bir metnimi "spontane/anında oluşan" diyerek yüceltirken bir başka metnimi "dogal değil" diyerek kinamışlardır; bu eleştirilerini yaparlarken sanki o an yanınızdaymışlar gibi davranmakta hiçbir sakınca görmemektedirler.

Metinlerin benzer bir biçimde yeniden yapılandırılmasının ne anlama geldiğini ben şahsen kariyerimin çok erken bir döneminde öğrendim. O dönemde deneme yazılarımdan oluşan bir kitabı yayınlamıştım; bu kitabın içerisinde yer alan William Morris hakkındaki bir denemeye ise tüm yüregimi koymuş, gerçekten çok değer vermiş ve içimdeki bitmek tükenmek bilmeyen hevesi bu bölüme aktarmıştım.

Kitabım hakkında aldığım ilk eleştiride bana bu kitap boyunca yer alan denemeler arasında en az çaba harcadığımı ise açıkçası bu deneme olduğu söylenmişti. Sakin yanlış anlamayın. Su an düşününce tenkitçinin, bu kitabın içerisindeki en kötü deneme olarak bu denemeyi seçmesine hak veriyorum, en azından herkes bu eleştiriye katılmıştı. Ancak eleştirmenin tamamen hatalı olduğu nokta, bu denemenin donukluğunu bağladığı, kendi hayal ürünü olan geçmişimdi.

Bu geçmişe dair ifadeler benim kulaklarımın dikilmesine sebep olmaktadır. O günden beri hem kendi hem de geçmişini bildiğim arkadaşlarımın kitaplarına getirilen eleştirilerde ileri sürülen hayal ürünü geçmişleri dikkatle izledim. İster dost olsun ister düşman bütün eleştirmenler, kendilerinden emin bir şekilde sizleri bu geçmişin içine atmakta hiçbir sakınca görmezler. Eleştirmenler, geçmişlerini bilmedikleri yazarların, düşüncelerini hangi toplum olaylarının oluşturduğunu, yönlendirdiğini, ya da hangi yazarların bu yazarı etkilediğini, yazarın asıl amacının ne olduğunu, yazarın bu eserini hangi topluluk için, niçin ve ne zaman kaleme aldığını, yazarın kendisinden çok daha iyi bildiklerini iddia ederler.

Sizlere ilk olarak izlenimimi arkasından da izlenimim dışında, tatrisilmaz salt gerçekleri aktaracağım. Tecrübelerime dayandırdığım izlenimime göre, eleştirmenlerin

izlediği bu metot yüzde yüz hatalıdır, hayal ürünü olarak ortaya attıkları hiçbir zaman gerçekler ile örtüşmemektedir. İçinizden, bu elestirmenlerin attıklarının sans eseri de olsa bir kez bile tutmadığını sorguladığınıza eminim. Ancak benim izlenimlerimde bir kere bile olsa elestirmenlerin tahminleri tutmamıştır. Ancak, tüm elestirileri göz önüne alırsak benim hatalı olma olasılığım vardır. Bu yüzden, elestirmenlerin bu konuda yüzde yüz değil de kesin olarak genellikle hatalı olduklarını söylemem daha yerinde olacaktır.

Bu ifademin suratinizde bir gülümseme olusturması doğaldır. Bir metnin, tarihinin yeniden yapılandırılması, hele bu metin antik bir metin ise kulaga çok ikna edici gelen bir ifadedir. Ancak unutulmaması gereken unsur, bu yeniden yapılandırmanın gerçekler ile kontrol edilme olasılığının olmadığıdır. Bir metodun ne kadar güvenilir olduğunun anlaşılması için bu metodun vardığı sonuçlar ile salt gerçeklerin uyduğunun ispatlandığı örneklerin sunulması gerekmektedir. Benim de yaptığım bundan farklı bir şey olmadı. Ancak vardığım sonuçlar genellikle bu metodun yanlışlığını ortaya koydu. “Modern âlimliğin sağlama bağlanmış sonuçları”, gerçekten sağlama bağlanmıştır, çünkü büyük gafı ortaya çıkaracak kişiler zaten mezarlarında uyumaktadırlar. Benim çalışma sahama giren, *Piers Plowman* ile *Pier Faerie Queene* üzerine gerçekleştirilmiş olan tarihsel yeniden yapılandırma, tamamen hayal ürünüdür.

Benim yaptığım, haftalık bir dergide elestiri yazan, çaylak bir elestirmen ile bütün yaşamlarını Yeni Antlaşma'nın detaylı çalışmalarına adanmış âlimleri aynı sepete koymak midir? Eğer çaylak elestirmenler hatalı ise bu âlimlerin de hatalı olduğunu mu ispatlar?

Bu soruya verilecek iki cevap vardır. İlk olarak bunu belirtmem gerekir ki, sahsen tenkitçilerin derin eğitimine ve bilgilerine saygım sonsuzdur, ancak bu tenkitçilerin vardığı sonuçlara bir zerre saygım yoktur. Öte yandan, saf elestirmenlerin başlarken ellerinde olan avantajları da göz önüne almak gerekir. Elestirmenler, kendi ana dillerinde, kendi çağlarında, kendi eğitimlerine benzer bir eğitimden geçmiş, kendi akli ve ruhi çevrelerinin ayısında yaşayan bir yazar tarafından yazılmış olan bir kitabın geçmişi hakkında fikir yürütmektedirler. Ellerinde kendilerine yardımcı olacak her türlü imkân vardır.

Kutsal Kitap tenkitçilerine atfedeceğimiz hüküm verme ve sebatlı çalışma konusundaki üstünlük, neredeyse insanüstü bir üstünlük olmak zorundadır. Bu üstünlük, bu âlimlerin Kutsal Kitap'ın içindeki bütün gelenekler, lisanlar, irksal karakteristikler, dini arka plânlar, edebi alışkanlıklar ve temel sanılar hakkında, hüküm verecek kadar bilgili olmayı içermektedir, ancak hiçbir âlimlik bir tenkitçiye Kutsal Kitap'a, günümüzde yaşayan bir elestirmenin benim eserime olan yakınlığından daha fazla yakın olma imkânını sunamaz. Yukarıda sunduğum sebeplerden dolayı tenkitçilerin şöyle bir avantajları vardır; Kutsal Kitap tenkidi yapan bir kişi, Kutsal Kitap'ın geçmişi ile ilgili olarak ne uydurur sa uydursun, yanlış olduğunun ispatlanması mümkün değildir. Markos ölmüştür. Tenkitçiler, Petrus ile karsılaştıklarında konuşacakları çok şey olacaktır.

İçinizden, zaten elestirmenler aptaldır çünkü kendilerinin yazmadıkları kitabın nasıl yazıldığı hakkında tahminde bulunmak aptallıktır diyebilirsiniz. Elestirmenler, sizin bir hikâyeyi aynen onların yazacağı bir şekilde yazacağınızı farz ederler. Elestirilerindeki kusurlar iste neden elestirmenlerin kitap yazmadığının bir cevabıdır. Kutsal Kitap tenkitçilerinin durumu daha mı iyidir?

Dr. Bultmann asla bir İncil yazmamıştır. Kendisinin edindiği tecrübeler, uzmanlık ve saygınlık dolu yaşam, Dr. Bultmann'a uzun zaman önce ölmüş olan ve dünya din tarihine tartışılmaz bir biçimde damasını vurmuş olan kişilerin beyinlerini okuma gücü mü vermektedir? Bunu söylemek nezaketsizlik değildir ancak kendisinin de kabul etmesi gerektiği gibi Dr. Bultmann ile İsa'nın elçileri arasına, benim ve elestirmenlerin arasında asla olamayacak kadar yüksek, hem zihinsel hem de ruhsal açıdan asılması mümkün olmayan duvarlar mevcuttur.

[C. S. Lewis, metinsel tenkitçiler arasında bir dev iken yetişkin yaşlarına geldiğinde Hristiyan inancına sarılmıştır. Kendisi Oxford ve Cambridge üniversitelerinde ders vermiştir. Bilim kurgu romanları, çocuk hikâyeleri ve ilim eserlerini kaleme almış, tanınmış bir yazardır.

Kitabımızda yayınlanan bu metin, Lewis'in derslerinin ve söylevlerinin toplanmasından oluşan Christian Reflections isimli eserinden alınmıştır. Bu eserin editörü Walter Hooper'dir. Bu metin, kitabın yayıncısı olan William B. Eerdmans Publishing Company isimli şirketin izni ile kullanılmıştır.]